

Smithsonian
Institution
Libraries

Gift of

FREDERICK M. BAYER

Complete Set offered by.

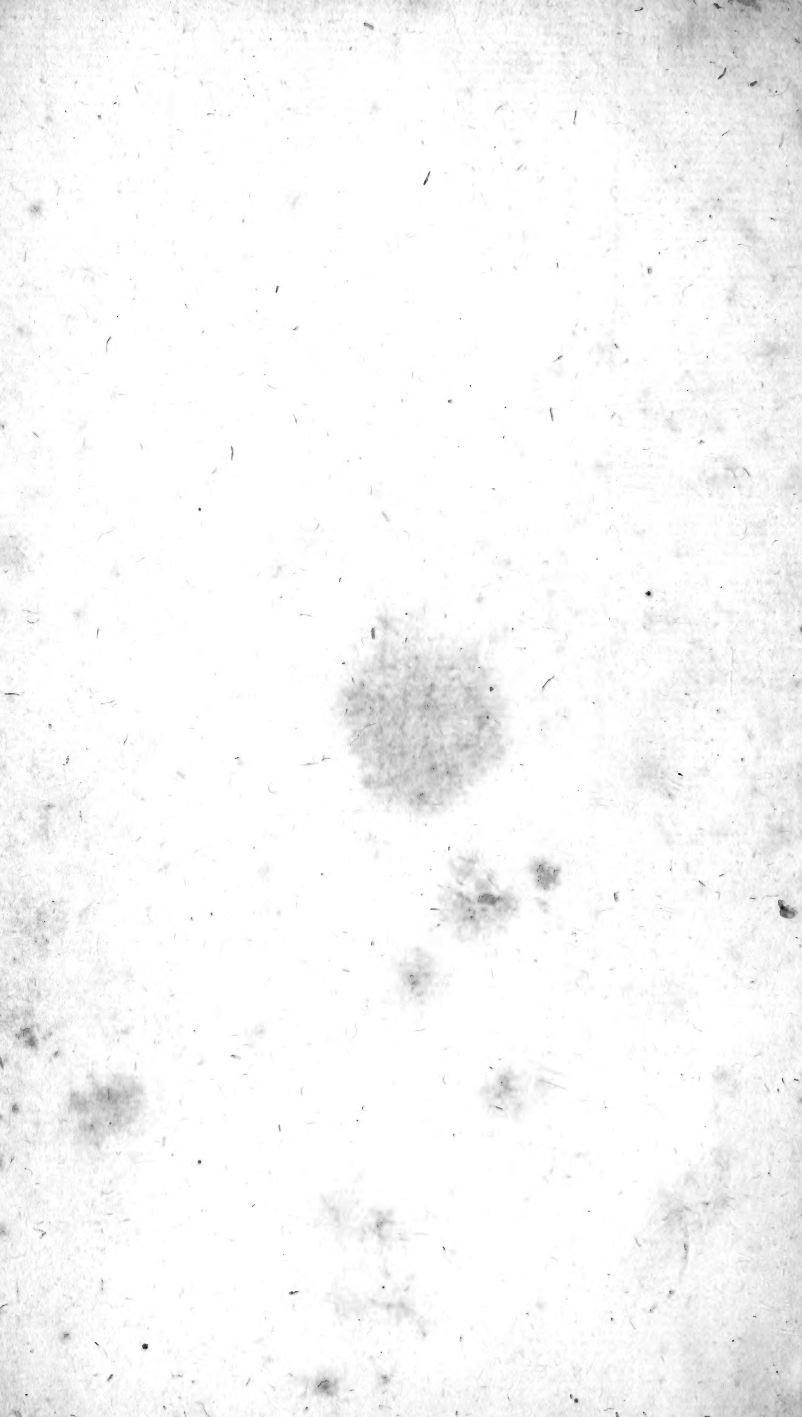
Antiquariaat Junk 1981,

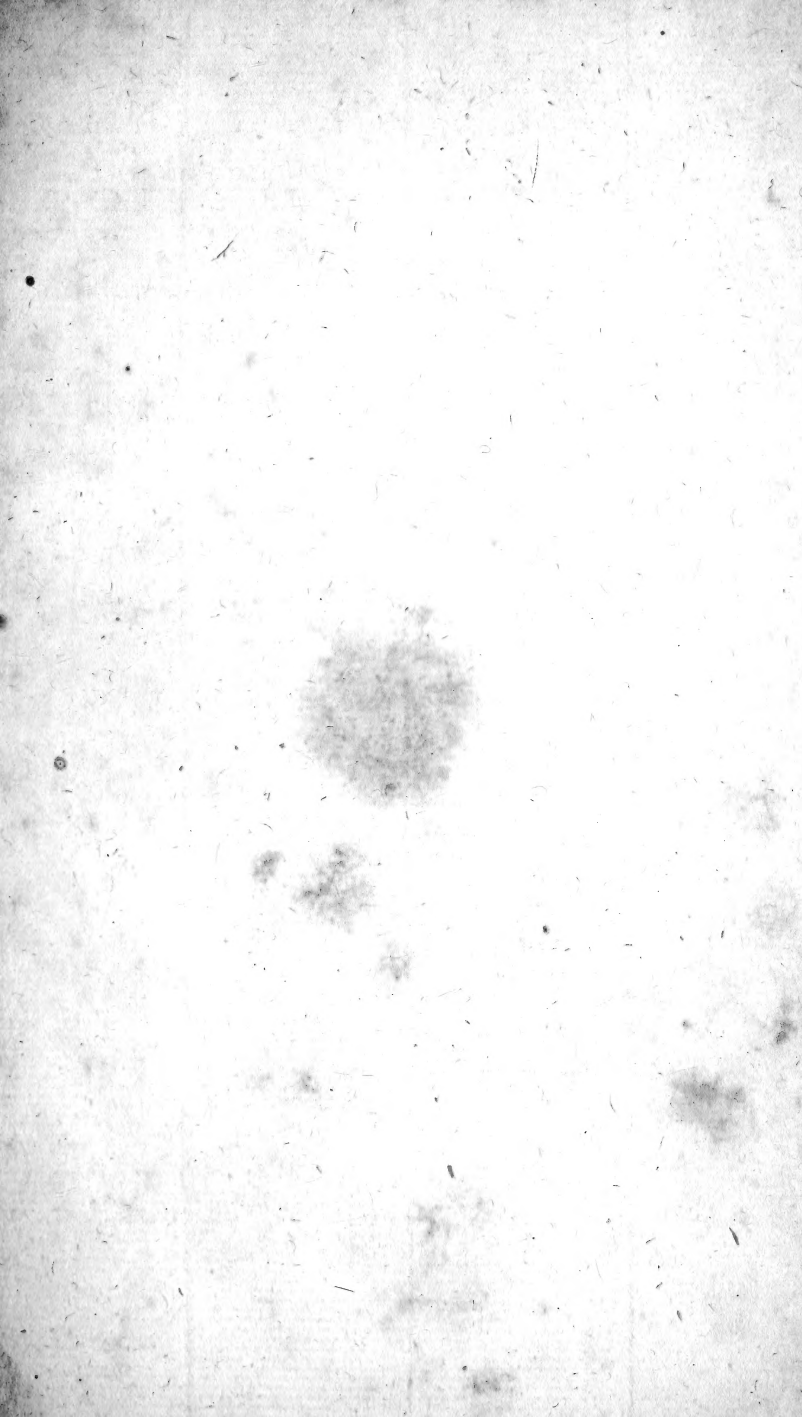
Cat. 223, item 5, f 9500 = \$3918.75

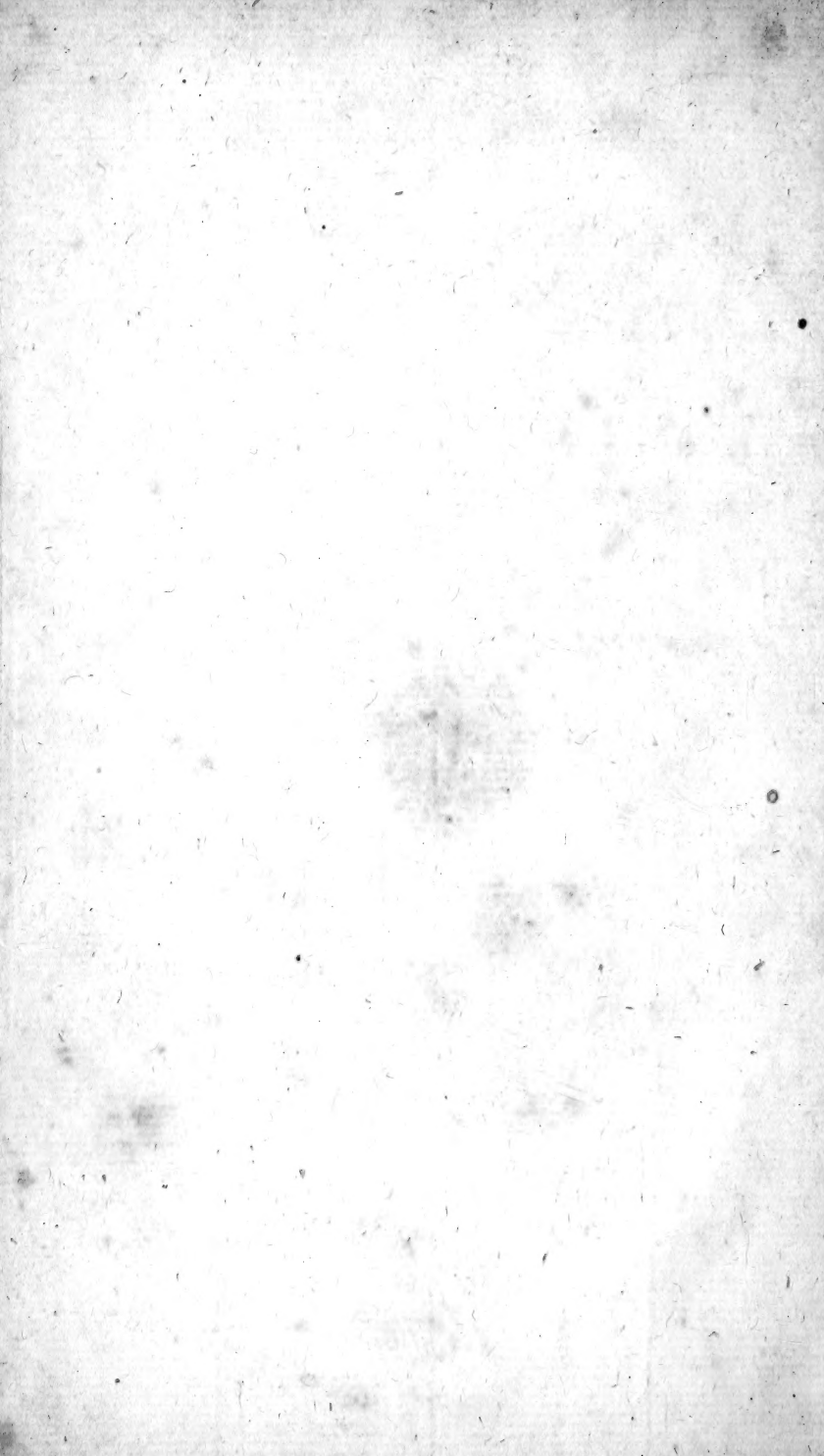
or 53800 @ 0.40

Asker Cat 29 (1984)

item 162 - f 9500

NATUURLYKE HISTORIE
O F
UITVOERIGE BESCHRYVING
D E R
DIEREN, PLANTEN
E N
MINERAALEN,

Volgens het SAMENSTEL van den Heer

L J N N A U S.

Met naauwkeurige Afbeeldingen.

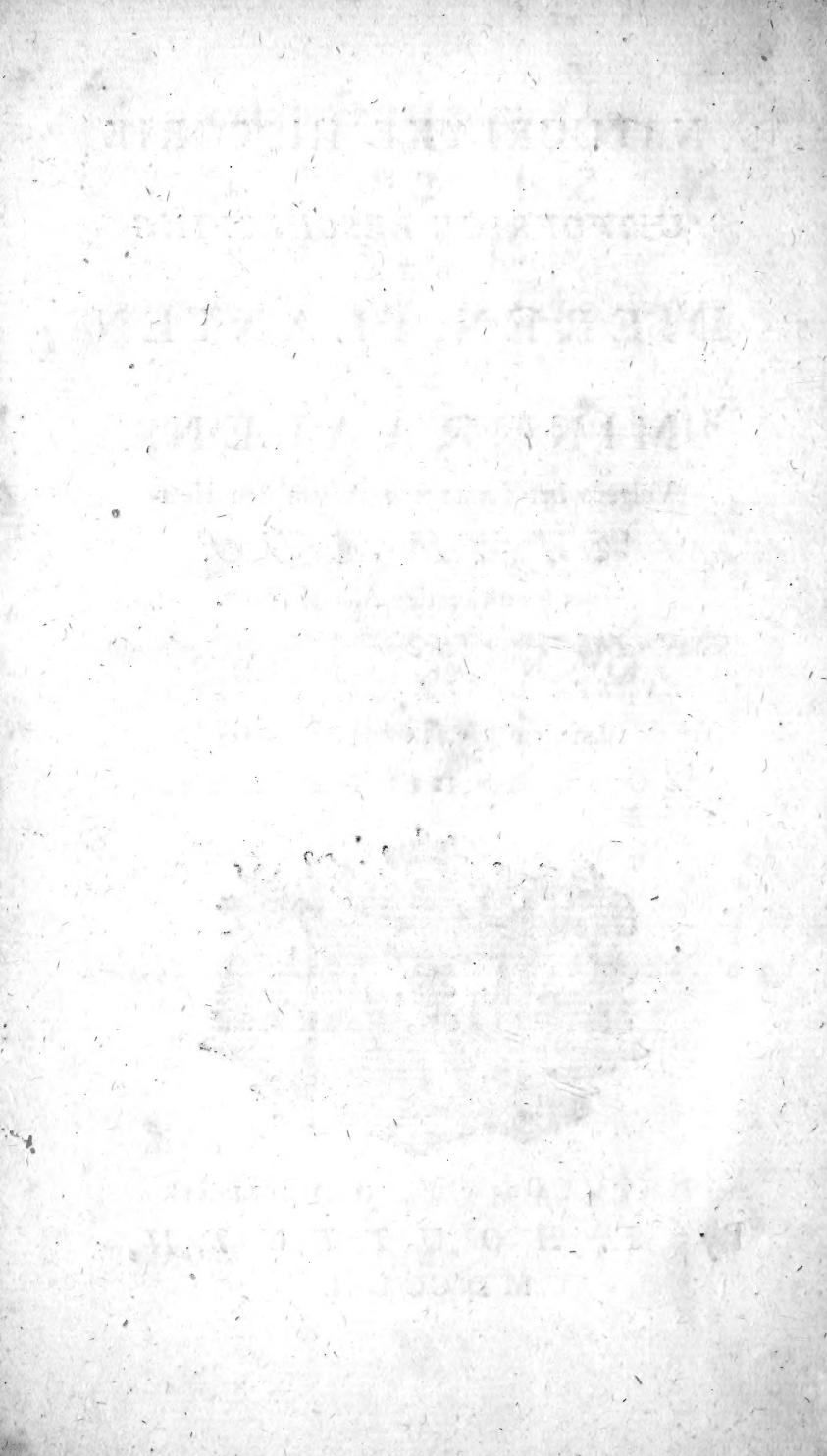

EERSTE DEELS EERSTE STUK.

Van den MENSCH en eenige
ZOOGENDE DIEREN.

T E A M S T E R D A M,
By F. H O U T T U Y N,
M D C C L X I.

QH
83
H68
1761
d. 1 stuk 1
SCDIRB

DEN GELEERDEN HEERE
N. S T R U Y C K,
L I D V A N D E
KONINKLYKE SOCIETEIT VAN LONDEN
E N V A N D E
HOLLANDSCHE MAATSCHAPPY
T E H A A R L E M;
K O R R E S P O N D E N T
V A N D E
KONINKLYK FRANSCH
AKADEMIE DER WEETENSCHAPPEN
T E P A R Y S;
K U N D I G B E M I N N A A R
V A N D E
MATHEMATISCHE WEETENSCHAPPEN
N I E T A L L E E N , M A A R O O K
E N I N ' T B Y Z O N D E R
V A N D E
N A T U U R L Y K E H I S T O R I E :

* 2

WORDT

WORDT DIT WERK,
UIT HOOFDE
VAN VEELE
GUNSTBEWYZEN,
EN TOT EEN BLYK
VAN EENE BYZONDERE
HOOGAGTING
VOOR ZYNE
BEKWAAMHEDEN,
DOOR DEN AUTHEUR
OPGEDRAGEN.

VOOR-

VOORREDEN.

 En Mensch, het Hoofd van alle Schepzelen, is de beschouwing der Natuur als aangebooren. Zo dra hy ter Wereld komt is hy begaafd met Zintuigen; doch even als iemand, die van een verren afstand onzen Aardkloot beschouwde, zo verwarren zig, voor zyn Gezicht, de Voorwerpen onderen, tot dat zyne Oogen opgehelderd, zyne Zinnen in Vryheid geraakt, en, dat meer is, door 't Verstand bestuurd zynde, hem inleiden ter onderzoekinge van Gods Werken.

Hier vindt zyn Geest een ruim Veld om in de Wonderen van 't Heel-al uit te weiden; zyn Ziel een onuitputbaaren bronader om den Schepper te verheerlyken. Maar, hoe dwarrelen zyne Zinnen door de ontelbaare menigte van Schepzelen, die hem omringen? Hy ziet de Lugt vervuld met kweelend Pluimgediert, met Vlinders, Vliegen: den Aardbodem bedekt met Boomen en Plantgewassen, waar van de Bloemen zyn reuk aandoen, de Bladen en Vrugten tot Spyze dienen voor hem niet alleen, maar voor een menigte Viervoetige en Kruipe Dieren, Rupsen, Wormpjes en andere Infekten: het Water krielende van Visschen, en veelerley Diertjes byna onzichtbaar klein.

Tot dus verre heeft hy slegts eene zeer Oppervlakke Kennis van 't geschapene. De menigte en verscheidenheid der Schepzelen rukt hem in verwonde-

V O O R R E D E N .

ring: of liever brengt hem in verwarring: of eindelyk doet hem 't Oog afwenden van de Schepzelen, en dezelve met veragting aanzien, alleen de zodanigen uitgezonderd, die hy tot zyn nooddruft en bestaan, tot zyn vermaak of voordeel liefkooft. De wonderbaare Gestaltewisseling der Muggen, Vliegen en Kappen, by voorbeeld, is hem geen aanmerking waardig: hy veragt, verjaagt, vernielt deeze Diertjes, om zig enkel op te houden met den Zyde-Worm. Van 't wild Gedierte heeft hy, om dat het hem benadeelt, een afgryzen; hoewel hun Lighaam fraaijer, hunne Huid sierlyker gesprenkeld, hunne vlugheid en kragt oneindig grooter is, dan die der schoonste Ossen en Paarden. Van de Vogelen zal hy die verkiezen, welken hem door hun Vleesch of Eijeren, Gezang of Pluimagie, behaagen; van de Visschen alleen die eetbaar zyn. Hy agt de Planten en Boomen, die in 't wilde groeijen, naauwlyks zyner opmerking waardig: terwyl hy anderen, die dikwils minder fraay zyn, om hunne vreemdheid in de Tuinen aankweekt. Hoe schoon ook de Graslanden pralen met eene weergalooze verscheidenheid van Bloemen, zy worden zonder opmerking afgemaaid.

Sommige dingen egter dwingen den Mensch, als 't ware, om zynen aandagt nader op de Schepzelen te vestigen. In het bejaagen van zyn Voedzel, Wooning en Kleeding; tot veelerley gebruiken van de Samen

men?

V O O R R E D E N .

menleeving; tot zyn enkel Vermaak, Liefhebbery en Welluft; vindt hy zig dikwils genoodzaakt, de Dieren, Planten, Aard- en Mynstoffen, van elkander te onderscheiden. In de groote Dieren openbaaren zig de Kenmerken aan de alleronkundigften door de gewoonte, doch in de kleinere zyn zy zo blykbaar niet, en in de Gekorven Diertjes baaren zy zelfs moeielykheid aan den fcherpziendften Waarneemer. Hoe noodig ondertuffchen is die onderscheiding, om zig voor 't nadeel der Verfcheurende en Vergiftige Dieren te hoeden? In de Boomen en Plantgewaffen is dit allerblykbaarft. Veelen hebben zig onherftelbaar bedroogen gezien, doordien zy de Wortelen en Bladen der Dolle Kervel niet van die van andere Plantgewaffen, naar dezelve gelykende, wiften te onderscheiden.

In de Aard- en Mynstoffen is de kennis van derzelver Kenmerken niet minder noodig. Als iemand de Ingewanden van 't Aardryk doorwroet, ontmoet hy niet alleen menigerley Zeldzaamheden, die opmerking verdienen, maar hy vindt 'er Steenen tot den Huisbouw; Steenkolen en Veen-Aarde tot Vuurftoking; Kryt, Leem, Mergel en andere Stoffen tot veelerley gebruiken. In fommige Bergagtige Landen leggen de Steenen met verfcheide Bedden, even gelyk men in de Moeraffige Streeken zulke Laagen vindt van Aarde, Veen, Kley, Zand en Schulpen: in anderen

V O O R R E D E N .

maaken zy onuitputbaare Groeven uit. Hier en daar vindt men geheele Bergen van Arduin , Marmer en anderen Bouwsteen : sommigen , die in hun binnenste , ja op de toppen zelfs , een menigte Schulpen en andere Zee-Schepzelen bevatten.

De onderscheiding van alle deeze Stoffen is gemakelyker dan die der Mineraalen , welken , hoe nuttig ook tot het gebruik der Samenleving , veelal in hunne Erts als met een Schors omwonden zyn , die ze voor een onkundig Oog geheel onkenbaar maakt. Welk een verscheidenheid leveren niet de Ertsen uit , naar dat zy door de Natuur op verschillende manieren , met Aard- Steen- en Zwavelstoffen , zyn vermengd ; naar dat zy op verschillende wyzen in Steenen , als hunne Vormen , zyn gegooten of gegroeid ; naar dat zy , aan Krystal hunne kleur en zelfstandigheid mededeelende , Edele Gesteenten formeeren , die het Oog door hunne Schoonheid verrukken ; of zelf op de wyze van Krystallen groeijen , of als Boompjes maaken door hunne Takschietingen , ja de konstige Bloemen der Scheikunst volmaakt nabootsen of overtreffen.

Niet minder staat een Mensch verwonderd , die de Wateren doorzoekt. Hier vindt hy een menigte van Schepzelen , die nuttig zyn tot Levens-onderhoud : maar ook anderen die te schuuwen zyn als de pest. Hy vindt 'er , die in grootte alle de andere Schepzelen op den Aardbodem overtreffen : hy vindt 'er , die in hunne

by-

V O O R R E D E N .

byna onzichtbaare kleinheid het wonderlykste bevatten, dat op den Aardkloot ooit is ontdekt. Ik heb het Raderdiertje , de Polypen en dergelyke Schepzeltjes , die men gemeenlyk Plantdieren noemt, hier op 't oog. Wat werpt de Zee niet een menigte van Schulpen aan den Oever: hoe groot een getal bevat zy niet van Gedrogtelyke Viffchen, die van de Verflinding leeven en fchadelyk zyn? Hoe noodig is 't derhalve dat men deeze kenne, om zig daar voor te hoeden; de anderen, die nuttig zyn, om zig daar van tot nooddruft of voordeel te bedienen?

Nog een andere reden is 'er, die den Mensch op het kragtigfte moet aanfpooren tot de kenniffe der NATUURLYKE HISTORIE. De Beesten nuttigen de Kruiden, Aard- en Boomvrugten, welken het milde Aardryk hun voortbrengt; doch zy heffen het Hoofd naauwlyks op, om den Hemel te aanfchouwen, die de vrugtbaarheid aan de Aarde mededeelt: zy kennen den Schepper niet, die hun gefchapen heeft, noch de Almagtige Goedheid, die hun onderhoudt. Wy, wien het gegeven is de Wysheid van het Opperwezen te bemerken, zouden wy nalaatig zyn hetzelve te verheerlyken? Men kan, wel is waar, niet zeggen, dat de Majesteit van God door onze Eerbiedingen wordt vergroot; maar dit is zeker, dat onze pligt daar door niet vermindert, om alles aan te wenden, 't geen ons Eerbied voor hem kan inboezemen. En wat is dien-

V O O R R E D E N.

fliger daar toe, dan een naauwkeurig Onderzoek der Schepzelen, uit welken de eeuwige Kragt en Godlykheid van 't Opperwezen van de grondlegging der Wereld aan, zo de Heilige Schriftuur ons leert, wordt gekend en doorzien.

Ook vindt ieder een, die zig met een kundig Oog, dat met de noodige Werktuigen is gewapend, op de beschouwing der Schepzelen toelegt, zyne moeite rykelyk vergoed, door 't vermaak, dat hem zulks toebrenge. Hoe staat hy verbaasd, dat de kleinste Schepzeltjes, die de Gemeene Man veragt, vertreedt en zyner opmerking onwaardig oordeelt, de konstigste Werkstukken, van Menschen Handen, ver te boven gaan? Hy vindt 'er een Samenweefzel, welks fynte, hoe naauwkeuriger beschouwd, hoe fraaijer zig vertoont: een Stoffe die in luister, in kleuren en in aardigheid, geen weergaa heeft: een Lighaamsgestel 't welk door de vlugheid zyner bewegingen onnavolgbaar is: om kort te gaan, hy oordeelt dat de kleine Wereld, in haare kleinheid, meer Wonderen bevat dan de groote!

Voeg hier by de nuttigheid, welke het onderzoek der Schepzelen aan de Samenleeving toebrengt. Wat een Licht heeft niet de Ontleeding van levendige Dieren verspreid over 't Gestel en de Werking der in- en uitwendige deelen van 't Menschelyke Lighaam? Met welk een Schat van Geneesmiddelen heeft de Kruidkunde ons verrykt? Hoe groot is het gebruik der Aar-
den,

V O O R R E D E N.

den, Steenen, Metaalen en andere Mynstoffen? Ja; welk een dienst trekken niet de Konsten en Handwerken uit alle de drie Ryken der Natuur?

Deeze of dergelyke bedenkingen hebben al van ouds eenige voornaame Mannen aangefpoord, om de NATUURLYKE HISTORIE, uit al hun Vermogen, te bevorderen. *Aristoteles* boezemde den Grooten *Alexander* zulk een lust in tot die Weetenschappen, dat deeze Vorst den Wysgeer eenige duizend Menschen toeschikte, om onder deszelfs bestuur daar aan te arbeiden; waar uit een Beschryving van Natuurlyke Zaken gesprooten is, in vyftig Boekdeelen vervat. *Plinius* verzamelde alles wat de Schepzelen op den geheelen Aardbodem betrof, zo uit de Werken van deezen Natuurkenner, als van andere Grieksche Schryvers; zo dat men by hem al de merkwaardige Waarneemingen vindt, welken ons de Aloudheid daar omtrent heeft nagelaten, doch, dat te beklagen is, zodanig met Fabelagtige Historiën en onnaauwkeurige Beschryvingen ingewikkeld, dat men by geen mooglykheid het Waare daar uit schiften kan.

Na deeze Schryvers is de NATUURLYKE HISTORIE, geduurende een reeks van Eeuwen, byna niets gevorderd. *Aldrovandus* was de eerste, die haar in 't end der Zestiende Eeuw herleeven deedt, doordien hy een Verzameling maakte van alle Zeldzaamheden der Natuur, die te bekomen waren; waar van het Kabinet

V O O R R E D E N .

net nog te Bononie bewaard wordt. Deeze vlytige Liefhebber spaarde moeite noch kosten tot volbrenging van zyn oogmerk in deezen; hy deedt verfcheide Reistogten en fchreef een menigte Waarneemingen, zo over de Vogelen, Viervoetige en Kruipende Dieren, over de Viffchen en Infekten, als over de Boomgewaffen en zelfs over de Metaalen, Steenen en Mineraalen, die na zyn dood uitgegeven zyn. *Gesnerus*, zyn Tydgenoot, heeft in die zelfde Eeuw de Kennis der Schepzelen, in alle haare deelen, nog ruim zo veel bevorderd; doordien hy, een zeer kundig Man zynde, niet alleen in de Taalen en Weetenschappen, maar ook in de Genees-, Kruid- en Dierenkunde, her valfche van het waare wift te fcheiden, en niets uitgaf of fchreef, dan waar van hy door eigen Waarneemingen en getrouwe Berigten was verzekerd. In de kenniffe der Plantgewaffen egter heeft hy het meefte, in die der Mineraalen het minfte uitgemunt.

De Werken van deeze twee groote Lichten der NATUURLYKE HISTORIE beflaan veele Boekdeelen, en brengen door hunne uitvoerigheid den Leezer in belemmering: niet minder dan de Waarneemingen, hier en daar verftrooid, die in de voorgaande Eeuw door de Genootfchappen van Geleerden, in Engeland, Duitfchland en Vrankryk, opgeregt, befchreeven werden. Men hadt, omtrent het begin deezer Eeuw, de Planten, gelyk ook de Dieren, in beter fchikkin-
ge

V O O R R E D E N .

ge zien brengen; bekwaamer voor een Leerling, die een algemeene kennisse tragt te krygen van de Schepzelen, en gemaklyker voor een Kundigen, om zig de Zaaken te herinneren, of eenig Dier of Plantgewas, te vooren onbekend, in zynen Rang te plaatsen: doch de nieuwe schikking van het SAMENSTEL DER NATUUR werdt nu vyf-en-twintig Jaar geleeden eerst door den beroemden *Linneus* uitgevoerd, na dat hy de Planten, volgens derzelve Sexen, in order hadt gebracht. Dit Samenstel, een- en andermaal door dat Groot Vernuft overgezien, veranderd en vermeerderd, en nu voor de *tiende maal* geheel hervormd uitgegeven, heb ik tot eenen Grondslag van het tegenwoordige Werk uitgekoozen.

Behalve de Werken van alle bekende Schryvers over de NATUURLYKE HISTORIE, heeft deeze beroemde Heer nog andere en zeer groote Hulpmiddelen gebruikt, om zyn Samenstel te voltoojien. De Verzamelingen van uitlandsche Dieren, zo in 't Kabinet des *Konings* van Sweeden, als in dat der Akademie van *Upsal*; die van Infekten, Schulpen, Steenen, Mineralen en yeelerley andere Zeldzaamheden, in de Kabinetten van de *Koningin*, van de Heeren *Tessin*, de *Geer* en van de Akademie van *Stokholm*, hebben hem een ryken Voorraad aan de hand gegeven, die hy door zyne Reistogten, in *Lapland*, *Dalekarlie*, *Oeland*, *Gotbland* en andere Landschappen van Sweeden, groote-

V O O R R E D E N.

telyks heeft vermeerderd. Daarenboven heeft hy, in deeze laatste Uitgave, nog het behulp gehad van de Reizen van elf zyner Leerlingen, zeer kundige Mannen, die, als zo veele Zendingen tot voortplanting der NATUURLYKE HISTORIE, byna den geheelen bekenden Aardkloot doorgereisd, en met den roof van 't Oosten en Westen, Zuiden en Noorden, de Kabinetten der Natuurbeminaaren verrykt hebben.

De NATUURLYKE HISTORIE heeft tot haar Onderwerp alle Schepzelen, die op de Oppervlakte van den Aardkloot wonen, en alle samengestelde Lighaamen, die de buitenste Schorste van onzen Aardbol uitmaaken; de Elementen alleen, Aarde, Water, Vuur en Lugt, uitgezonderd. Deeze Schepzelen worden thans verdeeld in drie RYKEN der Natuur, naamelyk

STEENEN, waar onder men begrypt alle Lighaamen, die uit een enkele samenhooping van deelen schynen te bestaan, en *geen Leven noch Gevoel hebben.*

PLANTGEWASSEN, dat gewerktuigde Lighaamen zyn, *wel leevende doch zonder Gevoel.*

DIEREN, zynde ook gewerktuigde Lighaamen, doch *met Leven en Gevoel, beiden, begaafd.*

Een onderzoeker der Natuur zou, op deeze wyze, van het eenvoudigste beginnen moeten; even gelyk de Schepper eerst de Aarde, vervolgens de Kruiden, de

Die-

V O O R R E D E N .

Dieren verder, en eindelyk den Mensch, als het volmaakte Schepzel, geformeerd heeft. Men bespeurt daar in de aanbiddelyke Wysheid van het Opperwezen; dewyl de Aarde noodig was tot een Grondsteun van alle Schepzelen, die op dezelve leeven; de Kruiden vereischt werden tot onderhoud der Dieren, en de Dieren strekken moesten ten dienste van den Mensch. Maar in de beschryving der Schepzelen, die het Onderwerp van de NATUURLYKE HISTORIE zyn, is het gevoeglyker van de volmaakten te beginnen, ten einde de genen, die minder volmaakt zyn, daar mede te vergelyken. Zulk een Manier, hoe moeiljk zy in den eersten opslag schyne, baart in 't vervolg veel gemak: dewyl men anders zou moeten voortgaan by geduurige opklimming.

De Heer LINNÆUS heeft derhalve zyn Samenstel der Natuure op die wyze geschikt, dat in hetzelfde eerst het *Ryk* der DIEREN, dan dat der PLANTEN, en eindelyk dat der STEENEN en MINERAALen, beschreeven wordt. Hy heeft ieder Ryk verdeeld in *Klassen*, ieder Klasse in *Rangen*, ieder Rang in *Geslagten* en ieder Geslagt in *Soorten*, en somtyds weder eene Soort in *Verscheidenheden*. Alle deeze Hoofd- en Onderdeelingen zyn door byzondere Naamen en Kenmerken onderscheiden; gelyk men, ten opzigt van de Dieren, reeds in dit Stuk kan zien.

Ik volg zyne Handleiding in dit Werk; doch dewyl,
sedert

V O O R R E D E N.

federt de Eerfte Uitgaven van zyn Samenftel, wylent de Dantziger Heer *Klein*, die toen aan de Viffchen bezig was, zig ook op andere deelen van 't Ryk der Dieren toegelegd, en van de Viervoetigen en Vogelen weder een andere Rangfchikking gemaakt heeft; gelyk de Franfche Heer *Briffon*, gewezen Opziender van 't uitmuntende Kabinet van *Réaumur*, nog voortgaat te doen; zo heb ik dienftig geoordeeld daar van in dit Werk ook gebruik te maaken; ten einde men 'er dus de Denkbeelden van drie voornaame heden-daagfche Natuurkenners, omtrent de Rangfchikking der Dieren, byeen zou hebben. Het zelfde zal omtrent de Vogelen, Viffchen, Infekten, en de andere deelen der NATUURLYKE HISTORIE, zo veel doenlyk is, ook in agt genomen worden.

De Befchryving van den MENSCH is in dit Stuk, uit hoofde van algemeene nuttigheid en aanbelang, zeer uitvoerig behandeld. Eerft heb ik zyne Kenmerken volgens den Heer *Linnaeus* opgegeven, waar-door hy, ten opzigt van zyne Lighaamsgefalte, van de andere Dieren onderscheiden is: voorts befchryf ik de Wanftalligheden, die men onder de Menfchen ontmoet; de veranderingen, welken de Mensch van zyne Geboorte af tot aan de Volwassenheid ondergaat; en de verfcheidenheden, die 'er voorkomen in de Aart en Levensmanier der Menfchen op den geheelen Aardbodem, volgens den Heer *de Buffon*. Daar op heb ik een
be-

V O O R R E D E N.

beknopte Ontleedkundige Beschryving van ons Lighaam laten volgen, en inzonderheid de nieuwe Denkbeelden, ten opzigt van de Voortteeling, zo omzigtig, als my mooglyk was, voorgesteld. Eindelyk heb ik onderzocht, welke nuttigheid men van sommige Lighaamsdeelen of Uitwerpzelen hebben kan in de Geneeskunde en tot andere Gebruiken der Samenleving.

Op dergelyke manier gaa ik te werk met de Beschryvingen der DIEREN, en meen dus ook met de overige Schepzelen, elk naar zyn aart, te vervolgen. Ik heb de *Geslagtnaamen* van den Heer *Linnaeus* verduitscht en in den Text gebragt, voegende daarnevens de *Latynsche Bynaamen*, die hy aan ieder Soort geeft, op den kant der Bladzyden, en onder 'de Bladzyden stel ik de Naamen, met welken zy by de Autheuren bekend staan en te vinden zyn, volgens de aanhaaling van *Linnaeus*. Somtyds voeg ik 'er in den Text ook de Geslagtnaamen by, die door de Heeren *Brisson* en *Klein* aan deeze Dieren gegeven zyn, of Soorten en Verscheidenheden, die door *Linnaeus* niet beschreeven waren; en doorgaans gebruik ik, tot opheldering, de Werken van deeze en andere voornaame Autheuren, inzonderheid wat de Afbeeldingen betreft. De Lighaamsgestalte, Aart, Levensmanier en Eigenschappen, der Dieren, worden in alle Byzonderheden, zo veel mooglyk, uit de Berigten der hedendaagsche Reizigers en andere geloofwaardige Schryvers aangewezen:

**

waar

V O O R R E D E N

waar agter ik dan veelal een Ontleedkundige Beschryving, volgens het oordeel van ervaren Mannen, volgen laat, besluitende ieder Hoofdstuk telkens met het nut, dat men van de beschreeven Dieren trekken kan.

De Beschryving der Dieren zal eenige Stukken van dit Werk beslaan. Na de ZOOGENDE DIEREN, waar onder de *Viervoetigen* in 't algemeen begreepen zyn, zal ik, volgens de Order van 't SAMENSTEL der Natuurlyke Historie, de VOGELN, dan de KRUIPENDE DIEREN en anderen, die men *Dieren van beiderley Leven* noemt; verder de VISSCHEN, INSEKTEN en WORMEN, beschryven. Dan komen wy tot de PLANTEN, en eindelyk tot de STEENEN en MINERAALN; waar van ik ook de Kenmerken, Eigenschappen en 't Gebruik, zal aantoonen.

Een Werk, van zo groot een omslag en algemeene nuttigheid, als dit, zal my bevryden van verschooning te verzoeken, indien 'er iets aan deszelfs volkomenheid ontbreken mogte. Dit kan ik den Liefhebbers verzekeren, dat het van mynen kant aan geen vlyt zal haperen, tot behoorlyke uitvoering van hetzelve; en, indien my eenige voornaame Gebreken voorkomen mogten, zal ik die in de volgende Stukken aanwyzen: gelyk ik ook de Liefhebbers verzoeke, hunne Ontdekkingen en Waarneemingen, ter voltooiing van dit Werk, gunstig mede te deelen.

INHOUD VAN DIT STUK.

EERSTE DEEL.

BESCHRYVING DER DIEREN.

INLEIDING.

<i>Beschouwing der Dieren in 't algemeen.</i>	Bladz. 1
<i>Eigenschappen der Dieren in 't algemeen.</i>	— 57
<i>Verdeeling der Dieren in 't algemeen.</i>	— 96
<i>Hoofd- en Onderdeelingen volgens den Heer BRISSON.</i>	— 107
<i>Onderscheidende Kenmerken van de byzondere KLASSEN, volgens den Heer LINNÆUS.</i>	— 118

EERSTE AFDEELING.

De ZOOGENDE DIEREN.

- I. HOOFDST. *Derzelver byzondere Eigenschappen, Rangschikking, en Kenmerken der Geslagten.* — 123
- II. HOOFDST. *Beschryving van den MENSCH. Zyne Verscheidenbeden naar zyne Woonplaats, Opvoeding en Levensmanier; Mismaaktkeid van Gestalte. Natuurlyke Historie van den Mensch door den Heer de Buffon. Ontleedkundige Beschryving van het Ligbaamsgestel. Gebruik der deeten van den Mensch in de Geneeskunde.* — 138
- III. HOOFDST. *Beschryving van den Sater of Bosch-Mensch, als ook van de Pygméen en Troglodyten, de Nagt-Mensch van Linnæus.* — 330
- IV. HOOFDST. *Beschryving van het Geslacht der AAPEN, waar onder ook de Baviaan en Meerkatten begreepen zyn; hunne Soorten volgens Linnæus en Brisson: Verscheidenbeden en Eigenschappen der Aapen in byzondere Landen: hunne Historie; Ontleedkunde en Gebruik.* — 350

- V. HOOFDST. *Beschryving van de SPOOKDIEREN, waar toe het Aapje met den Hondskop van Ceylon, de Inkhoorn-Aap en de vliegende Kat van Ternate, behooren.* Bladz. 396
- VI. HOOFDST. *Beschryving van de VLEDERMUIZEN, zo van Europa als van de andere Wereldsdeelen; waar onder de vliegende Hond en Rot van Ternate; de vliegende Hond van Nieuw Spanje, de gebrilde Vledermuis en die met den Haazemond, begrepen zyn.* — 403
- VII. HOOFDST. *Beschryving van den OLYPHANT. Zyne Verscheidenheden, Eigenschappen en Gebruik. De Manier om deeze Dieren te vangen, zo in Afrika als in Oostindie. Het Ligbaamsgestel en de Ontleedkundige Beschryving van een Olyphant die te Versailles is geweest. De nuttigheid van het Elpenbeen of Yvoor.* — 419
- VIII. HOOFDST. *Beschryving van de ZEE-KOE, genaamd Manati of Lamentin, volgens de Verbaalen van Labat, de la Condamine en anderen. Vangst der Zee-Koeijen in de Westindiën. Gebruik van baar Vleesch en Spek, en van den Steen, genaamd Lapis Manati.* — 462
- IX. HOOFDST. *Beschryving van de LUIJAARDS, zo die van Amerika, welke Ai genoemd wordt, als de Traaglooper van Ceylon.* — 479
- X. HOOFDST. *Beschryving van de MIEREN-EETERS, zo de groote, Tamandua genaamd, als de kleine, die men Coati noemt; hunne Levensmanier, Eigenschappen en Gebruik.* — 486
- XI. HOOFDST. *Beschryving van het SCHUBDIER, anders de geschubde Haagdis of Chineesche Duivel genaamd.* — 493

AANWYZING DER PLAATEN,

en der Bladzyden

alwaar de Figuren aangehaald of beschreeven worden.

PLAAT I. *Bekkeneelen* der ZOOGENDE
DIEREN, uit ieder RANG een,
om de verschillendheid der *Tanden*
aan te toonen. tegenover Bladz. 127

- Fig. 1. Van een *Aap*. Eerste Rang. *bl.* 129.
— 2. Van een *Mier-Eeter*. Tw. Rang. *bl.* 129.
— 3. Van een *Kat*. Derde Rang. *bl.* 130.
— 4. Van een *Zwyn*. Vierde Rang. *bl.* 130.
— 5. Van een *Inkboorn*. Vyfde Rang. *bl.* 130.
— 6. Van een *Kameel*. Zesde Rang. *bl.* 131.
— 7. Van een *Paard*. Zevende Rang. *bl.* 131.
— 8. Van den *Eenboorn*. Agtste Rang. *bl.* 131.

PLAAT II. Een Voorbeeld van wanftallige
Dikte en Zwaarte des Lig-
haams, in den Engelfchman, *Ed.*
Bright, in 't jaar 1750 gestorven. ——— Bladz. 147

PLAAT III. Een zeldzaame *Samengroei-*
jing van twee Menschelyke Lig-
haamen, in *Tweelingen*, die dus
over de *twintig jaaren* oud zyn
geworden. ——— Bladz. 149

PLAAT IV. Het zonderling *Geraamte*
van een Kind met *dubbele Leden*. ——— Bladz. 239

Fig. 1. Hetzelve van vooren: Fig. 2, van
agteren gezien.

Fig. 3. De *gewerktuigde Ligbaampjes*, door
den Heer *Needham* in de *Hom der Zee-*
Katten gevonden. *bl.* 285.

PLAAT V. Afbeelding van de *Bosch-*
Menschen. tegen over Bladz. 337

Fig. 1. De *Orang-Outang* van Java. bl. 336.

— 2. De *Cchimpanzee* van Afrika. bl. 345.

PLAAT VI. Afbeelding van de AAPEN. ——— Bladz. 355

Fig. 1. De *Sater*. bl. 354.

— 2. *Diana*. bl. 360.

— 3. *Oedipus*. bl. 364.

— 4. *Midas*. bl. 366.

— 5. *Morta* of *Monkie*. bl. 368.

PLAAT VII. Afbeelding van de SPOOK-

DIEREN. ——— Bladz. 397

Fig. 1. Traaglooper van Ceylon. bl. 398.

— 2. De *Inkhoorn-Aap*. bl. 399.

— 3. *Vliegende Kat* van Ternate. bl. 401.

PLAAT VIII. Afbeelding van de VLE-

DERMUIZEN. ——— Bladz. 407

Fig. 1. *Vliegende Hond* van Ternate. bl. 407.

— 2. ——— van Nieuw Spanje. bl. 408.

— 3. *Gebilde Vledermuis*. bl. 409.

— 4. *Vliegende Rot* van Ternate. bl. 409.

— 5. *Gemeene Vledermuis met groote Ooren*. bl. 410.

— 6. *Gemeene met kleine Ooren*. bl. 411.

PLAAT IX. Afbeelding van de LUIJAARDS. ——— Bladz. 481

Fig. 1. De *Amerikaansche of drie-Vingerige*, *Ai* genaamd. bl. 480.

— 2. De *Ceylonsche of twee-Vingerige*. bl. 484.

PLAAT X. Afbeelding van de MIEREN-

EETERS. ——— Bladz. 487

Fig. 1. De *twee-Vingerige of kleine Witte*, genaamd *Coati*. bl. 487.

— 2. *Een drie-Vingerige, kleine, met lange Ooren*. bl. 490.

SYSTEMA NATURÆ.
SAMENSTEL DER NATUURE.

REGNUM ANIMALE.

HET

RYK DER DIEREN.

VERZEICHNISS
DER
SÄMMLICHEN
SÄMENSARTEN
DER
NATUR
VON
REGNUM ANIMALIUM
VON
R. VON D. D. D. D. D.

D E

NATUURLYKE HISTORIE

VOLGENS HET

S A M E N S T E L

VAN DEN HEER

L I N N Æ U S.

EERSTE DEEL.

• BESCHRYVING DER DIEREN.

I N L E I D I N G.

BESCHOUWING DER DIEREN IN 'T ALGEMEEN.

*De voortreffelykheid der groote , kleine en al-
lerkleinste Schepzelen ; bunne verscheiderley
manieren van Voortteeling ; bunne bezorgd-
heid voor hun Onderhoud en tot beboeding hun-
ner Jongen : bunne Vernieling door elkander ;
en nuttigheid voor den Mensch , zo tot Le-
vens beoefsten als in de Geneeskunde.*

DE DIERENKUNDE * is het fraaiste Voortref-
deel van de NATUURLYKE HISTO- lykheid der
RIE. Want in de Beschouwing der Dierenkun-
de. Schepzelen van 't Heelal, die door * *Zöologia*
de Onderzoekers der Natuur in de drie Ryken †, † *Regna*
van Dieren, Planten en Mynstoffen, verdeeld

INLEIDING. worden, is dit zekerlyk het uitmuntendste. Immers, zo men agt geeft op de uitwendige gedaante van het Lighaam, op de konstigheid van het Werktuiglyk Gestel met deszelfs beweging gepaard; men zal niet ontkennen, dat een bezield Schepzel veel voortreffelyker is dan een onbezield, een Steenen of Metaalen Beeld, die alleenlyk zo veel fraaijer zyn, als zy nader komen om de waare Gestalte uit te drukken van de levendige Lighaamen, en dan eerst volmaakt geagt worden, wanneer men zeggen kan, dat 'er niet meer dan het Leven aan ontbreekt. Ook munten de Dieren boven de Plantgewassen uit, niet alleen door de vrye beweging en verplaatsing van hun Lighaam, maar door die zelfde Ziel, welke hun Schepzelen doet zyn, waar van veelen den Mensch niet alleen in schoonheid van Gestalte, maar zelfs in de Werkingen van den Geest, die hem tot het edelste van alle Dieren maakt, schynen te tarten, en als 't ware in listigheid van Verstand, zo wel als in vlugheid en scherpheid van Zintuigen en Lighaamskrachten, voorby te streeven.

Onderzoek Wy komen hier tot het Geschil, dat zulk een
 of de Bees- Gerugt gemaakt heeft onder de oude en heden-
 ten een Re- delyke Ziel daagsche Wysgeeren, *of de Beesten een redelyke*
 hebben. *Ziel * hebben.* De grootste tegenstanders van dit
 * *Anima* *Rationalis* Gevoelen kunnen niet ontkennen, dat de Di-
 ren niet alleen van het tegenwoordige, maar ook
 van het voorleedene en toekomstende bewust zyn.
 Immers dit blykt uit hunne vermyding van dreigende gevaaren en bezorgdheid voor hun On-
 der-

derhoud. Zy staan toe, dat de Beesten door de INLEIDING.
 uiterlyke Zintuigen de aandoening der Voor-
 werpen ontvangen, en volgens die aandoening
 hunne Daaden rigten. Men kan derhalven niet
 nalaaften de Beesten een *Aandoenlyke Ziel** toete
 schryven, doch in hoe verre zy de Reden ge- * Anima
Sensitiva
 bruiken of niet gebruiken kunnen, blyft een Ge-
 heim. Zal men een trouwen Hond, die met al
 zyn Vermogen zynen Heer beschërmt, het ge-
 bruik van de Reden weigeren? Zal men de Re-
 den erkennen in de Aapen, wanneer die, als
 door een blinde drift vervoerd, haare Jongen,
 uit liefde of genegenheid, om hals brengen?
 Wat is de oorzaak van de listigheid, die men
 bespeurt zelfs in de allerkleinste Dieren?

Onder de Ouden beweerde ANAXAGORAS, dat Gevoelen
van de Ge-
den.
 de Ziel der Beesten verstandig ware, en CÆ-
 SALPINUS heeft dezelve gehouden voor een ge-
 deelte der zelfstandigheid van 't Goddelyk We-
 zen. Volgens anderen hadden de Dieren deel
 in den algemeenen Goddelyken Geest, die de
 geheele Wereld bezielde. De Heer LEIBNITZ
 beweert, dat de Ziel der Beesten geschapen Van den
Heer Leib-
nitz.
 zy, doch niettemin schryft hy een soort van
 onvergangeljkheid of onvernietbaarheid aan de-
 zelve toe. Hy stelt; 1. dat God in den be-
 ginne de Formen van alle Lighaamen en by-
 gevolg alle de Zielen der Beesten heeft
 voorgebragt: 2. Dat deeze Zielen, van dien
 tyd af, altoos in stand gebleeven zyn, onaf-
 scheidelyk vereenigd met het eerste gewerk-

INLEIDING. tuigd Lighaam *, waar in de Schepper ze ge-
* *Corpus or-* plaatst hadt. Dus heeft dan, van den aanvang
ganisatum der Wereld af, alleen eene geduurige Gedaan-

† *Transfor-* tewisseling † plaats, die maakt dat 'er niets op
matia nieuws voortgebracht wordt en ook, eigentlyk
gesproken, niets vergaat in het Heelal. Dus
meent hy de zwaarigheden op te lossen, raaken-
de de onverbeeldelyke menigten van Dieren,
Diertjes en allerkleinste Schepzelen, die dage-
lyks op den Aardkloot te voorschyn komen en
verdwynen, zonder toevlugt te neemen tot de

‡ *Metem-* Zielverbuizing ‡. Zie hier zyn eigen Woor-
psychosis den (*).

Woorden
van Leib-
nitz.

„ In dit Geval zyn my de *Vervormingen der*
„ *Infekten* van de Heeren SWAMMERDAM, MAL-
„ PIGHIUS en LEEUWENHOEK, de voortreffe-
„ lykste Waarneemers van onzen Leestyd, tot
„ een groot behulp geweest, om te gereeder
„ toe te staan, dat een Dier, en alle andere
„ gewerktuigde Zelfstandigheid, geen begin
„ neemt, wanneer wy het ons verbeelden, en
„ dat deszelfs schynbaare Voortbrenging niet
„ meer is dan eene Ontwinding en een soort
„ van Toeneeming. Ook heb ik bemerkte, dat
„ de Autheur van het *Onderzoek der Waar-*
„ *heid* §, benevens de Heeren REGIS, HART-
„ SOEKER en andere bekwaame Luiden, niet
„ zeer vreemd geweest zyn van dit Gevoelen.
„ Egter bleef 'er nog het grootste Geschil over,
„ te

§ *Recherche*
de la Vérité

(*) *Journal des Savans*. Juny 1695, pag. 449.

„ te weeten, wat 'er van deeze Zielen of For- INLEIDING.
 „ men worde by de dood van 't Dier, of door
 „ de vernieling van den famenhang * der ge- * *Individu*
 „ werktuigde Zelfftandigheid. En dit geeft de
 „ meefte zwaarigheid; dewyl het met de Reden
 „ weinig overeenkomt fchynt te hebben, dat
 „ de Zielen nutteloos blyven zouden in een ver-
 „ warde mengeling van Stoffelykheden. Dit
 „ heeft my eindelyk doen befluiten, dat 'er
 „ maar één party met reden te kiezen ware: te
 „ weeten, die van het behoud, niet alleen van
 „ de Ziel, maar ook van het Dier zelf, en van
 „ dezelfs Werktuiglyk Geftel; fchoon de ver-
 „ nieling der grove deelen hetzelve gebragt heb-
 „ ben tot eene Kleinheid, die onze Zinnen niet
 „ minder ontglipt, dan de gene, daar het in was
 „ voor dat het gebooren werdt. Ook is 'er nie-
 „ mand, die het regte tydftip van 't Sterven kan
 „ aanwyzen; want eene enkele ophouding der
 „ kenbaare Werkingen wordt, in veele Dieren,
 „ dikwils daar voor genomen en het is in de
 „ Beeften, eigentlyk gefproken, ook niets an-
 „ ders: gelyk blykt uit het *weder levendig wor-*
 „ *den* † van verdronken Vliegen, die men daar † *Resufci-*
 „ na onder gefchraapt Kryt begraven heeft. *tatio*
 „ Meer dergelyke Voorbeelden zyn 'er, die ge-
 „ noegzaam aantoonen, dat 'er veele andere
 „ *Herleevingen* zouden plaats hebben, en dat
 „ die veel verder zouden gaan, indien de Men-
 „ fchen in ftaat waren om het Werktuiglyk Ge-
 „ ftel behoorlyk in order te brengen. — Het

6 BESCHOUWING DER DIEREN

INLEIDING, „ is dan Natuurlyk dat het Dier, altoos leven-
 „ dig en gewerktuigd zynde geweest, (gelyk
 „ Menfchen van een zeer doordringend Vernuft
 „ beginnen te erkennen,) ook altyd zodanig
 „ blyve. En, dewyl 'er dus geene eerfte Ge-
 „ boorte noch t'eenemaal nieuwe Voortbren-
 „ ging is, van de Dieren; zo volgt dat 'er ook
 „ geen volftrekte Ondergang, Vernieling of
 „ Dood, plaats heeft, genomen in de ftriktste
 „ bepaling van de Overnatuurkunde, en dat 'er
 „ bygevolg, in plaats van de *Verbuizing der*
 „ *Zielen*, maar eene *Gedaantewiffeling* gebeurt
 „ van een zelfde Dier, naar dat de Werktui-
 „ gen verſcheidelyk geplooid en meer of min
 „ ontwikkeld zyn.”

Aanmer-
 kingen op
 't Gevoelen
 van Leib-
 niz.

† Sponta-
 neite

Men ziet klaar, dat dit Gevoelen, van dien grooten Philofooph, de Ziel der Beesten geheel *Werktuiglyk* maakt. *Alles*, zegt hy, *komt haar voort uit haar eigen Grond, door eene volmaakte vanzelveigheid † ten opzigt van haar zelve, en, niettemin, door eene volftrekte overeenkomstigheid met de dingen buiten haar.* Waar uit volgt, dat zy Honger of Dorst zoude krygen op zulk en zulk een Uur, al ware 'er geen ander Lighaam in 't Heelal. Hy verklaart zyn denkbeeld door twee Slinger-Uurwerken, die volftrekt overeenstemmen: zo dat hy onderftelt, hoe, volgens de byzondere Wetten, die de Ziel doen werken, zy Honger hebben moet op zeker Uur, en hoe, volgens de byzondere Wetten, die de beweging van de Stoffe rege-
 len,

len, het Lighaam, dat met deeze Ziel veree- INLEIDING:
nigd is, op 't zelfde Uur eveneens moet ge-
fchikt zyn, als het gefchikt is, wanneer de Ziel
Honger heeft. Volgens hem fchynt de Ziel te
beftaan *in eene inwendige werkzaame Kragt,*
aan de Formen der Ligbaamen medegedeeld:
maar hoe weet deeze Ziel 't vervolg der Wer-
kingen die zy voort moet brengen? Een Hond
by voorbeeld, met fmaak eetende, wordt met
een Stok geflagen: hoe komt de Ziel van dien
Hond, op dat oogenblik, in ftaat om, met het
Lighaam overeenkomftig, een geheel andere
Aandoening te hebben?

Onder Hedendaagfchen, die zig verbeeld heb- Gevoelen
ben, dat zelfs de Dieren met Reden begaafd wa- van *Salma-*
ren, is SALMASIUS te tellen, die fchryft, dat hy een *fus.*
geheel Boek met Voorbeelden tot bewys zou kun-
nen opvullen. De genen, die voor de Stelling van
JUSTINIANUS zyn, welke GROTIUS verworpen
heeft, *dat het Natuurlyk Regt zig niet alleen tot*
den Mefch, maar tot alle levendige Schepzelen,
die in de Lugt, op den Aardbodem en in de Zee ge-
booren worden, uitftrekt, grondvesten zig op dat
Gevoelen; die 'er tegen zyn, ontkennen het. De
vermaarde Doktor WILLIS fchryft, in zyn Werk Van
over de *Ziele der Beesten* (*), aan dezelve een Dr. *Willis.*
zoort van *Redeneering* * toe. Hy beweert, dat zy * *Ratioci-*
famengefteld is uit Werktuigen, en dat zy de ge- *nium*
daante en grootte heeft van 't Lighaam, daar zy in
huis,

(*) *De Anima Brutorum.*

INLEIDING. huisveft, maar niet zo grof is; hebbende deelen, onzichtbaar fyn, die ligtelyk zouden verftrooijen, indien zy door het Stoffelyke niet wederhouden en als aaneengefchakeld werden.

De Heer De Heer LOCKE heeft zig volftrekt party ver-
Locke ftelt klaard van de genen, die aan de Beeften de Rede-
vast, dat de neering of 't gebruik der Reden weigeren. „'t Ver-
Dieren Re neering of 't gebruik der Reden weigeren. „'t Ver-
den gebrui- „mogen (zegt hy) om algemeene Denkbeelden te
ken. „maaken, ftelt egter een volkomen onderscheid
 „tuffchen de Menfchen en de Beeften: een uit-
 „muntende hoedanigheid van den Menfch, welke
 „zy, op geenerley manier, door hulp van hunne
 „Vermogens verkrygen kunnen. Want het is
 „klaar, dat wy in de Beeften geen bewyzen vin-
 „den, daar wy aan kunnen weten, dat zy zig be-
 „dienen van algemeene Kenmerken, om algemeene
 „Denkbeelden te betekenen, en dewyl zy geen
 „gebruik van Woorden of eenige andere algemeene
 „Kenmerken maaken, zo hebben wy reden om
 „te denken, dat zy 't Vermogen niet hebben tot
 „Afgetrokkenheden, of tot het formeeren van al-
 „gemeene Denkbeelden.” Wy kunnen derhalve
 (zegt hy een weinig verder), „naar myn oordeel,
 „onderftellen, dat hier in het Verfchil tuffchen de
 „Beeften en den Menfch beftaat. Want zo de Bee-
 „ften eenige Denkbeelden hebben, en geen *bloote*
 „*Werktuigen* zyn, gelyk sommigen beweeren,
 „kunnen wy niet ontkennen, dat zy tot zekeren
 „Trap met Reden zyn begaafd. En, wat my be-
 „langt, het komt my zo klaar voor, dat zy Rede-
 „neeren, als dat zy Gevoel hebben; maar het is al-
 „leen

„ leen op byzondere Denkbeelden, dat zy Rede- INLEIDING.
 „ neeren, naar dat die hun door de Zinnen worden
 „ voorgesteld. De volmaakten onder hun zyn be-
 „ flooten binnen deeze naauwe Paalen, hebbende,
 „ zo ik geloove, 't Vermogen niet, om die uijt te
 „ breiden door eenig foort van Aftrekking van Ge-
 „ dagten (*).” Dewyl egter tot het Redeneeren
 eenige Vergelyking van Denkbeelden vereifcht
 wordt, zou men mogen vraagen, hoe zulks zonder
 Aftrekking van Gedagten kan gefchieden.

Dat de Menfchen de Beeften, ten opzigt van de Onder-
 zoek, of de
 Gestalte
 van den
 Menfch
 fraaijer zy.
 Eigenfchappen en Vermogens van den Geest, ver-
 te boven gaan, is dan een beweezen Zaak; doch
 of hunne Lighaams - gefalte voortreffelyker in
 Schoonheid zy, ftaat grootelyks in Gefchil. Som-
 migen der Ouden, en in 't byzonder de vermaarde
 Redenaar CICERO, hebben beweerd, dat der Men-
 fchen Gefalte die van alle Schepzelen overtreft.
 Waar, zegt hy, kan een fchooner Samenftel van Le-
 den of grooter fraaiheid van Gelaat, worden ge-
 vonden. Anderen fchryven de Voortreffelykheid
 van den Menfch boven de Dieren toe aan de op-
 heffing van zyn Gezigt Hemelwaards, en dat hy
 naar Gods Beeld gefchapen is; doch hoe veele
 Plaatsen vindt men niet in de Heilige Bladeren, die
 den Menfch verbieden daar op te roemen, die de
 Schoonheid der Dieren verkondigen, en wat zyn
 'er niet menigvuldige Dieren, tot affchétzing der
 Heilige Zaaken, onder het oude Verbond gebruikt?

Ook

(*) *Essai sur l'Entendem. Humain.* Livr. II. Chap. II.

10 BESCHOUWING DER DIEREN

INLEIDING. Ook kan niemand ontkennen, dat veele Dieren

Schoon- in Schoonheid uitmunten, en niet minder praa-
heid der len. met hunne Lighaams-gestalte, dan het edelste
groote Die- van Gods Schepzelen. Een Paard, een Koebceft,
een Hond, van de fraaiften in hun foort, vermaa-
ken het Gezigt door hun poftuur; gelyk de Pape-
gaay, Paauwen, Duiven, en veel ander Gevogelte,
door hun fierlyke Pluimagie. Hoe veel gaan zom-
mige Dieren door hunne Sterkte, Moedigheid, en
Vlugheid, niet den Mensch te boven? Hunne Li-
ftigheid om hunne Prooy te bejaagen en Behendig-
heid in 't vermyden van Gevaar, doet den Mensch
dikwils verfteld ftaan. Wat is verrukkelyker dan
het aangenaam Gezang van veelerley klein Ge-
vogelte.

Voortrefte- Onder alle de Dieren egter zyn 'er geenen, waar
lykheid der in de Schoonheid der Gestalte en de Konftigheid
kleinfte van 't Maakzel des Lighaams voor een Onderzoe-
Diertjes. ker der Natuur meer doorftraalt, dan in de kleinste
Schepzelen; de Infekten of gekorven Diertjes, naa-
melyk. Zy verkondigen als 't ware met luider Stem
dan de anderen de Wysheid van den Schepper,
wiens Grootheid in deeze kleine, doch niettemin
volmaakte en zeer verwonderlyke Werkftukken,
het allerblykbaarft is. Het is de Kennis van deeze
kleine Dieren, die de Naamen van de Heeren DE
GEER en LINNÆUS in Sweeden, en van den Heer
REAUMUR in Vrankryk, zo beroemd gemaakt
heeft. LISTER heeft zig, door dezelve na te gaan,
by de Engelfchen een onfterfelyken roem verwor-
ven, zo wel als GOEDAART en SWAMMERDAM by de
Neder-

Nederlanders; FRISCH en ROESEL onder de Duit- INLEIDING.
fchers; zo ook REDI in Italië en veele anderen. Laat
ons hooren wat de Heer LINNÆUS ten opzigt van
de merkwaardigste Infekten zegt (*).

Het fcherp en fel Gezigt van de Los, Slang en Redevoë-
ring over de
merkwaar-
digste In-
fekten.
De Oogen
van een
Spin, enz.
Kat-Uil, verwekt onze verwondering, en men ver-
waardigt zig naauwlyks de agt Oogen te beschou-
wen, die de Spin op haaren Kop draagt; noch die
van den Horfel en het Juffertje, 't welk op ie-
der Oog een menigte Facetten heeft, in een
verwonderlyke orde onder malkanderen gefchikt.
Wy ontzetten ons op het zien van een Hertebest,
dat zyne Hoornen opheft, en wy hebben geen op-
lettendheid op de Hoornen van de Tor, het *Vlie-
gend Hert* genaamd, die effen zyn, volmaakt gepoly-
lyft, takkig, hol, en welken dit Infekt doet openen
en fluiten, met eene Konft aan 't Viervoetig Dier
onbekend. Men verwaardigt zig naauwlyks om
agt te geeven op de Hoornen van eene Molenaar- De Hoor-
nen van
Torre..
Tor, die in Plaatjes zyn verdeeld, en zig kunnen fa-
menvouwen, gelyk de Bladen van een Boek. Wy
verwonderen ons over de lange Hoornen van de
Steengeit en die van de Afrikaanfche Hertebok*, * Gazelle
gemaakt met Ringen, en wy letten niet op die van
een Vliegend Bokje, welke ten minften viermaal
zo lang zyn, als 't Lighaam van dit Dier (†), noch
op die van de Olie-Kever †, welke met Geledin- † Meloë
gen

(* In eene Redevoering, door hem gedaan over de In-
fekten,

(†) STRUYCK *Inleid. tot de Algem. Geographie.* Am-
fterd. 1740. pag. 93, AFB. IV. Fig. 6.

INLEIDING. gen zyn voorzien. De Hoornen van de Water-
vloo hebben nog veel verwonderlyker maakzel.
Zy zyn takkig, gelyk de Vingers van de Hand, als
Armen uitgestrekt, en het Diertje beweegtze naar
welgevallen in 't Water, om zig her- en derwaards
te begeeven.

De Snoet van een Kalandr. Wy worden met verbaasdheid bevangen op het
zien van de onbeschoft groote Snoet van een *Oly-
phant*, en wy hebben geen de minste opmerk-
zaamheid op de gedaante van die van een soort
van Kalandr (*), welker Snoet van een aanmer-
kelyke langte is, zo hard als Hoorn, en aan 't end
cen kleine opening heeft.

De Tong van een Kapel. De Reizigers, die uit de Westindiën terug ko-
men, beschryven een Viervoetig Diër, *Tamandua*
in Brasil genaamd, gemeenlyk Mieren-Eeter; het
welk geene Tandn heeft, maar zyne Tong steekt
in de Mieren-Nesten, die het dan met Mieren be-
laden terug haalt, om de Mieren in te flokken tot
zyn Voedzel; en misschien weet men niet, dat de
Tong van de Vlinders of Kapellen als een Schroef
gedraaid is, en dat die van zekere Vlieg met twee
Wieken (†) als eene Naald steekt, en de eigen-
schap heeft om te zuigen en naar zig te trekken,
gelykerwys een Pomp.

**De Bek van een Rombout of Pui-
stebyter.** Wy zyn met schrik vervuld op het aanzien van
een brullenden Leeuw, of van een Haay, die yffe-
lyk wyd gaapt, en wy letten niet op dat groot ge-
tal van vleezelooze Kaakebeenderen, welke eigen
zyn

(*) *Fauna Suecica*. No. 446. (†) *Ibid.* No. IIII.

zyn aan de Rombouten of Puiftebyters, die meer INLEIDING.
verwoefing aanregten onder de kleine Infekten,
dan de Leeuw in de Wilderniffen of de Haay
in den Oceaan. Dit verfcheurende Dier vat alle
Infekten aan, die hy ontmoet, en verflindtze.

De vlugheid van de Haas en Inkhoorn ontzet De Vlug-
ons en wy verwaardigen ons niet, agt te geeven op heid van
de fprongen van een Vloo; den fpringenden en een Vloo,
kruiswyzen loop van den Springhaan; de bewe- enz.
gingen van de Langpoot*, die op 't Water danft *Tipula
zonder haar nat te maaken; van de Wa-
ter-Tor, die zig zeer gezwind naar alle kanten
draait; de fprongen van den Springkever, wan-
neer hy op de Rug gelegd is, om weder op de been
te komen (*); het huppelen van 't Haft of Oever-
Aas, en den loop van den Spinnekop, die water-
pas affchiet van een Muur om eene Vlieg te van-
gen, en op de zelfde manier terug komt, wanneer
hy zyne Prooy gevat heeft, zonder vreeze van te
zullen vallen.

Laat ons de fierlykheid overweegen van de De Wieken
Wieken der Vlinders of Kapellen; derzelver groot- der Kapel-
te, koleur en verfcheiderley Vlakken; die kleine ler.
Schubbetjes, gemaakt als holle Dakpannen, die de
Vlerken bedekken. Met deeze Wieken is 't, dat
zy den geheelen dag in de Lugt zweeft, fchynende
in vlugheid de Vogelen te tarten, die zig ver-
heffen tot aan de Woiken; en den voorrang in
fchoon-

(*) Zie de *Uitgezogte Verhandeligen*, II. DEEL,
bladz. 399.

INLEIDING. schoonheid en verscheidenheid van Pluimagine aaff den Paauw te betwisten. Zy heeft 'er vier, daar de Natuur maar twee Wieken gegeven heeft aan alle andere Vogelen. Is 'er een van deeze bewooners der Lugt, die met zyne Vlerken weet het Geluid te geeven, dat de Mug met de haaren maakt; te gong-
 't Zingen zen gelyk de Horfel, of een fyn Geluid te formee-
 der Mug- ren, gelyk de Sprinkhaan op de Heuvelen, de Kre-
 gen. enz. kel in de Valeijen, de Veenmol * onder den grond en
 * Grillo- de gemeene Kriek in de Haardsteden? Is 'er een
 Talpa Vogel, die de Wieken regt op houdt gelyk het
 Witje, waterpas gelyk de Puiſtebyter of schuins
 afloopende gelyk de Nagtkapel? Is 'er, eindelyk,
 een, die dezelve ſluit in een fraaijer Koker, dan
 de Spaanfche Vlieg, of ze met zo veel behendigheit
 weet ſamen te vouwen als de Oorworm.

Huishou-
 ding der
 Byen.

Wat is 'er onze weetgierigheit waardiger dan de Huishouding der Byen? Het Wyfje alleen, de *Koningin* genaamd, heeft een verbaazend groot getal Mannetjes, die by haar hun Hof maaken. Zy regeert ze met een volftrekt Gezag, en is de enigſte die de Bevelvoering heeft. Zy is omringd met verſcheiden duizenden die het Werk doen, en als Dienaars der anderen zyn. Deeze Diertjes bouwen hunne Raaten en hunne Celletjes met zo veel Konſt, dat de bekwaamſte Meetkonſtenaar de evenredigheden niet beter in agt zou kunnen neemen.

Hokjes der
 Wespen.

Laat ons de nyverheit der Wespen beſchouwen, en zien hoe zy haare Hokjes van binnen en buiten bekleeden, latende onder aan 't ge-
 hee-

heele Werk maar een klein Poortje, door 't wel- INLEIDING.
ke flegts eene te gelyk kan inkomen en daar men
'er geduurig heeft die de Wagt houden, op dat
zy niet door den een of anderen Vyand over-
rompeld worden.

Laat ons de arbeidzaamheid van de Mieren Arbeid der Mieren.
overweegen. De Mannetjes, ontslagen van be-
zigheden, fpanfeeren by groote troepen in de
ruimte, en fchynen iets tot Voedzel of Voor-
raad op te gaan zoeken; terwyl inmiddels de an-
deren, als zo veele Slaaven en Werklieden, den
geheelen dag aan den arbeid zyn, de Bouwstof-
fen in de Magazynen brengen, een Wooning
opregten tegen den Winter, en de Jongen, die
als gebakerd zyn, aan de Lugt bloot ftellen.

Hoe wonderbaar is de Voortteeling der Boom- Voortteeling der Plantluizen.
of Plantluizen? Indien men gelooft 't gene 'er
van gezegd wordt door de Liefhebbers der Na-
tuurlyke Hiftorie, dat ééne paaring van het Man-
netje met het Wyfje genoegzaam is, om het
Wyfje, 't welk daar uit voort zal komen, en de
anderen, die naderhand zullen volgen, tot in het
vyfde Geflagt, vrugtbaar te doen worden zon-
der andere Paaring, dan de eerfte(*).

Is 'er iets zo levendig en zo vuurig als de Paa- Paaring der Juffertjes.
ring der Infekten, die men *Juffertjes* noemt?
Zyn 'er andere Dieren, by wien het Regt des
Huwelyks zo kragtig wordt gevonden? Wan-
neer

(* Zie hier van breeder in de *Uitgezogte Verhandelin-
gen*, V. DEEL bladz. 255; vergeleeken met het III.
DEEL. bladz. 335.

INLEIDING. neer het Mannetje ritzig is, zweeft het her- en derwaards, steekende zyn Staart uit, die gevorkt is en open als een Schaar. Zo dra hy het Wyfje vindt, vat hy hetzelve met deezen Staart, en, dus gevangen zynde, is zy genoodzaakt haaren Minnaar te volgen, om wien weg te stooten zy den haaren optrekt tegen de Borst van dit driftig en vinnig Dier; maar dit is juist de plaats, daar de deelen zyn, tot de Voortteeling geschikt. Dus geeft zy gelegenheid om overwonnen te worden, als of zy zig verontwaardigde zelf de Overwinning te behaalen in dit Gevegt.

Het Haft of Oever-Aas. Het Haft of Oever-Aas onthoudt zig wel een Jaar, en langer, in de Kley, als een Wormpje; naderhand zwemt het in 't Water, zynde met Vinnen voorzien, als de Visschen; maar andermaal verveld zynde krygt het een nieuwe gedaante, vliegende in de Lugt als de Vogelen, en op deeze wyze leeft het slegts eenige Uuren: een tyd, egter, die genoeg moet zyn tot deszelfs Paaring en Voortteeling.

De Muggen. De Muggen bevinden zig, in haaren eersten staat, ook als Wormpjes, onder Water: haar Lighaam is dikwils bedekt met Strootjes, Zand of stukjes van Bladeren, waar door zy de gretigheid haarer Vyanden ontduiken. Als men ze dus in de Modder leggen ziet, kan men nauwlyks gelooven, dat sommigen van deeze Wormpjes eerlang, zo sierlyk gepluimd, en met zo veel vlugheid, als dansende en zingende, in de Lugt verschynen zullen.

De

De Lelie-Torretjes bedekken zig, onder de gedaante van Wormpjes gemaskerd zynde, geheel met hunne Vuiligheid, misschien om niet ontdekt te worden door de Vogeltjes.

INLEIDING.
De Lelie-Torretjes.

Het Schuimbeestje, dat meest in droog warm Weêr gevonden wordt, verbergt zig tegen 't branden van de Zon onder zyn eigen Schuim of Speekzel.

Her Schuimbeestje.

De Weegluis met een puntige Snoet, heeft het geheele Lighaam bedekt met Vezeltjes van allerley foort, en, om zig te beter te vermommen, loopt zy nu op de eene dan op de andere wyze; wordende door dit maskeren, dat zy zig zelve doet, van een zeer fraay Infekt, gelyk zy was, affchuwelyker dan een Spinnekop.

Zekere Weegluis.

De Mot-Worm, die de Behangzels zo zeer bemint, of liever vernielt, leeft en geneert zig in haare Verblyfplaats, welke gemaakt is van 't allerfynste Gewefzel der Stoffe: maar, onder het bouwen van haar Logiment groeit de Mot, en wordt te groot om 'er gemakkelyk in te wonen. Zy moet derhalve nog meer afscheeren, om grooter ruimte te hebben, en kort daarna, dewyl zy geduurig groeiende blyft, ziet zy zig genoodzaakt haaren Arbeid te hervatten, om haare Woonplaats langs hoe meer te vergrooten. Dus neemt haar Werk van dag tot dag toe, zo dat men zeggen zoude mögen, dat dit kleine Diertje veroordeeld zy, even gelyk *Sizyphus*, om zonder ophouden een Steen tegen een Berg op te rollen. Indien men het toelaat zig te nes-

De Mot.

INLEIDING. telen in Stoffen van verscheiderley Koleuren, zo ziet men het in een gesprenkeld of veelverwig Gewaad verschynen, bykans gelyk een klein Arlekyntje.

Wormen in de Bladen. Zekere Kalanders leggen hunne Eiertjes bin-
 * *Chenopodium* - poot*. Daar uit komen Wormpjes voort, die tusschen de bovenste en onderste vlakke van deeze Bladen kruipen, hollende zig daar geheime Loopwegen uit, gelyk de Mol onder de Aarde doet, om zig te verbergen voor de ongemakken van de Lugt en voor 't Gevogelte. Deeze Wormen, dus in de Bladen beslooten, steeken hunne Pooten van onderen uit, en loopen in veiligheid, draagende hun Huis met zig.

Schild-Luisjes der Torren. Nog veel wonderlyker is 't, dat zekere kleine Schild-Luisjes zig, als met een Draadje, vast maaken op 't lyf van oude Torren, en door middel van dit Draadje daar uit hun Voedzel weeten te zuigen. Zy sterven mede als de Tor sterft (*).

De Mieren-Leeuw. § *Formica-Leo* De Mieren-Leeuw § woont in 't Zand, leeft zonder drinken, houdt zig in de Aarde, uit vreeze voor 't Gevogelte, onthoudt zig in 't middelpunt van een klein Kuiltje, dat hy graaft in droog los Zand, en in de gedaante van een omgekeerden Kegel fatsoeneert. De Mieren, die daar voorby gaan, vallen in het Hol en worden de Prooy van het Diertje, dat zig daar in verborgen houdt.

De

(*) FRISCH. *Insekt-Beschr.* IV. Th. pag. 19. Tab. IX.

De Smeertor of Olie-Kever* werpt, zo men INLEIDING.
hem maar even aanraakt, uit alle zyne Gewrig- * Meloë
ten een vet, lymig Vogt.

De Klop-Luis onthoudt zig in 't Hout en in De Klop-
luis. Glim-
worm. enz.
de Boeken. Hy komt 'er door de Wormgaten
in, en slaat als een Zak-Orlogie. De Wyf-
jes van den Glim-Worm werpen in de Zo-
mer-Nagten licht uit in de Haagen. Het is de
Min die ze dus doet glinsteren: dit Vuur brand-
ze niet, maar het wekt de lust op van het Man-
netje, 't welk het Wyfje onder begunstiging
van dit licht navolgt. De Glimmende Duizend-
been werpt Vonken Vuurs uit, byna gelyk men
'er ziet op de rug van eene Kat, die in de dui-
sternis gestreeken wordt. Wie zal ons zeggen,
waarom de Natuur Vleugelen gegeven heeft aan
de Mannetjes van de Glimwormen, en aan die van
zekere Vlinders of Kapellen, daar het schynt dat
zy voor de vermenigvuldiging van derzelver Ge-
slagt beter gezorgd zou hebben, indien zy de Wyf-
jes daar mede had voorzien. Kon zy een schroo-
melyker Staart gegeven hebben aan den Scorpioen,
de By en Hommel; wreeder Tand en aan zekere
Water-Tor, aan de Indiaansche Duizendpoot en
verscheide soorten van Spinnekoppen, die boven-
dien een gevaarlyk Vergift bevatten?

Kan men, zonder verbaazing, de Riemen be- De Water-
Schorpioen
en Water-
spin, enz.
schouwen van den Water-Schorpioen en de roei-
jende Water-spin, en daar benevens de behendig-
heid, waar mede zig die Diertjes weeten te bewe-
gen? Of de wonderbaare Raderen en andere Werk-

INLEIDING. tuigen van de overkleine Water-Schepzeltjes, sedert eenige jaaren door 't Mikroskoop ontdekt.

Behendig- Men staat van verwondering opgetoogen, heid van wanneer men de Webbe beschouwt van een den Spin- Spinnekop, zo konstig gewerkt, en het overleg, nekop. 't welk dit Infekt heeft, om zig te houden in het middelpunt van zyn Werk, ten einde de beweeging te voelen van het kleinste Vliegje, dat zig in zyn Net komt te verwarren. De Spinnekop gaat van den eenen Muur naar den anderen over, zonder eenig ander steunzel dan zyn Draad. Hy heeft geen Wieken noodig om zig tot aan den top der hoogste Toorens op te voeren. Hoe veel Draaden zyn 'er wel in dat Spinrag, 't welk de Velden in 't Voorjaar overdekt? Welk eene wonderbaare Konst in de samenweaving en onderendraaijing van elk een deezer Draaden? Men verwondert zig, hoe groote Vliegen door den Spinnekop worden gevangen en vermeersterd: doch hy valt, op zyn beurt, in de klauwen van een lange dunne Wesp, genaamd de *Spinnedooder*, die hem in een oogenblik dood steekt.

De Kak- De Kakkerlak der West-Indiën vreet de Schoenen, kerlak. Kleederen, Vleesch en vooral het Brood, en zy wordt zelf door een soort van Mieren vernield.

De Zy- Indien men, gelyk MALPIGHIVS, een Zy- worm,Luis, worm gaat ontleeden, men zal een der konstige &c. Werkstukken zien van de Natuur. Het Lighaam openende van een Luis, zal men nog meer over het konstig samenstel verwonderd staan.

Men

Men leeze de Memoriën van den Heer DE REAU-
MUR; het Werk van Mr. FRISCH over deeze
kleine Diertjes en de Optelling van de genen,
welken de vermaarde LINNÆUS, geduurende den
tyd van zeffien Jaaren, in Sweeden verzameld
heeft, en in zyne *Fasna Suecica* beschreeven.
Decze Boeken openen een wyd Veld voor de
bepiegeling der genen, die vermaak hebben in
nieuwe Ontdekkingen na te spooren.

Doen fommige Dieren ons verbaasd ftaan door
hunne grootte, gelyk de Olyphant onder de
Viervoetige en de Walvifch, die een Monfter
is onder de Zee-Schepzelen; niet minder, ja
ongelyk meer, wordt een Onderzoeker der Na-
tuur met verwondering vervuld, wanneer hy de
ongemeene kleinheid van fommige Diertjes na-
gaat. Dat groot getal van Myten, voor 't bloo-
te Oog byna onzichtbaar, die in een klein brok-
je rottige Kaas huisveften, komt ingeen verge-
lyking by de Diertjes, van gedaante als Weeg-
luizen, die voor eenige Jaaren op de Schors van
een Effcheboom gevonden en hoogrood waren van
koleur; waar van 'er over de twintigduizend
noodig geagt werden om een plekje van een
Duim in 't vierkant te bedekken (*). Nog ko-
men deeze in kleinheid veel te kort, by die
Diertjes, zevenentwintig millioen-maal kleinder
dan een Myt, welken de Heer MALEZIEU
door

De verbaa-
zende
kleinheid
van fommi-
ge Diertjes.

(*) BAKER. *Nuttig Gebruik van 't Mikroskoop*. Amft.
1756. bl. 383.

INLEIDING. door 't Mikroskoop gezien heeft (*). LEEUWENHOEK hadt 'er in Water, daar Peper in afgetrokken was, waargenomen, waar van duizend millioenen met elkander naauwlyks de grootte van grof Zand overtroffen (**). Ten opzigt van de Diertjes in 't Zaad der Spinnekoppen, oordeelde hy, dat duizend millioenen derzelve de grootte van een Geerftkorrel niet evenaaren zouden (†). Hoe ontzaglyk klein zyn fommige foorten van Polyphen, en hoe veel kleiner nog de Diertjes, die zy inzwelgen tot hun Voedsel (§). Men twyfelt, of 'er niet nog ongelyk kleiner Schepzelen in de Lugt huisvesten?

De Voortteeling der Dieren.

De Voortteeling der Dieren, egter, is niet minder aanmerkelyk en wonderbaar. Het sterker verlangen, naamelyk, om zyn Geslacht voort te planten, openbaart zig in de meesten op eene verwonderlyke wyze; doch het is in ieder foort van Dieren met byzondere Kenmerken onderscheiden.

Onder de Viervoetigen janken de Wolven en Vossen in de Bosschen; de Honden loopen by troepen een ritzige Teef na: de Bullen hebben een betrokken en woest Gezigt; gelyk ook de Hertten, welker Hoornen jaarlyks afvallen en na den Bronstyd weder aangroeijen.

De

(*) *Hist. de l' Acad. Royale des Sciences. de l'An. 1718.*

(**) MUSSCHENBROEK. *Natuurk. II. Hoofdst. §. 26. 4.*

(†) BAKER. *'t Mikroskoop gemakkelyk gemaakt. Amst. 1744. bl. 165.*

(§) ————— *Nuttig Gebruik van 't Mikroskoop. bl. 350.*

De Vogels pralen met de ſchoonheid hunner **INLEIDING.**
 Pluimagine, en de Min doet hun byna den gantſchen dag zingen. Zy ſchynen als te twiſten, wie van hun zulks beſt doen en het langſte uithouden kan, gelyk men opmerkt in de Nagtegaalen, de Roodborſtjes, en zelfs in de Haanen, die op 't gezig van hunne Medeminnaars in toorn ontſteeken.

De Viſſchen ſpringen dikwils uit het Water, en maaken in den Rytyd groot geweld.

Onder de Infekten doen de Krekels en Stapels de Velden klinken door een ſcherp gepiep, dat men in zekere maate voor 't geluid van een Fluitje neemen zou kunnen. De Mieren verzamelen zig by een, en maaken als Volkplantingen en Republieken uit.

De Vogels leggen Eijeren, bekleed met eene Schors of harde Dop. Zy broeden ze, door een enkel ingeeven der Natuur, tot dat het Jong uit het Ey te voorſchyn komt. Eijerleggende Diere.
Ovipara.

Onder de Viſſchen gaan verſcheidene haare Kuit ſchieten dicht aan den Oever, alwaar zy het Water door de Hitte van de Zon verwarmd vinden: aldaar zoeken zy een bekwaame plaats uit, op welke deeze Eijeren kunnen uitkomen, en zy ſchynen dit met te meer vooruitzicht te doen, om dat het Water zoeter of minder zout is op deeze plaatſen, en dat aldaar zig eene groote veelheid van kleine Water-Infekten bevindt, waar van de meeſten tot Aas dienen voor het eerſt uitgeko-

INLEIDING. men Jong. De Zalmen zyn, als zy hunne Kuit willen fchieten, ook genoodzaakt de Rivieren op te zwemmen, welker Water niet aangedaan is van de Zoutigheid der Zee, maar in tegendeel door den Afloop gezuiverd wordt. Het is niet eveneens gefield met de Viffchen in diep Water, welken de groote afstand den Oever belet te naderen. Deeze, naamelyk, leggen Eijeren, die op de Baaren dryven, en uitgebroid worden in het Zee-Wier.

Jongbaa-
rende Die-
ren.

Wat het Geflagt der Walviffchen aangaat, deeze hebben warm Bloed, en brengen levendige Jongen ter wereld; ja zy zoogen die zelfs,

Vivipara.

of geeven ze de Borft. De Wyfjes der viervoetige Dieren bewaaren hunne Vrugt, by zig, in een gemaatigde Warmte. Onder de Dieren, die zo wel in 't Water leeven als op 't Land, zyn 'er verfcheide die levendige Jongen voortbrengen: gelyk, by voorbeeld, de Adder, zeer gemeen in Sweeden, en de Pad. De anderen, die dit niet doen, leggen hunne Eijeren in plaatfen, daar dezelve door de Warmte van de Zonnefchyn worden uitgebroid. De Kikvorfchen en Haagdiffen leggen ze in Wateren, die een weinig warm

† *Natrix*

zyn. De Kraag-Slang † brengt de zynen in de Mest of andere eenigzins warme plaatfen, en laat ze dus over aan de zorge der Natuur, als aan die van eene Moeder, altoos aangedaan met vooruitzigt en werkzaamheid. De Krokodillen en de Zee-Schildpad komen uit het Water, om

hun-

hunne Eijeren te gaan verbergen in het Zand van INLEIDING.
den Oever, daar de Zon dezelve levendig maakt.

Wat de Infekten of gekorven Diertjes aangaat, De Voort-
de meesten derzelven draagen de Jongen niet in reeling der
hun Lighaam, noch broeden hunne Eijeren uit. kleine
Diertjes.
Nogthans zyn dit van alle Dieren de genen, die
meest vermenigvuldigen, en, indien hunne
grootte eenige overeenkomst had met hun getal,
zouden zy naauwlyks plaats voor de anderen, in de
gantfche uitgestrektheid van 't Heel-Al, overlaaten.

Volgens de byzondere aart, welke de Wysheid
van den Schepper hun heeft ingegeven, vermen-
gen zy zig in 't honderd, de Mannetjes met de
Wyfjes. De Wyfjes leggen naderhand haare
Eijeren, niet overal zonder onderscheid, maar
zy weeten eene plaats uit te zoeken, die van
zelve het benoodigde Voedzel aan de nieuwlings
uitgekomen Jongen verschaffen en voldoen kan
aan alle derzelver noodwendigheden, terwyl zy
nog zwak en teder zyn. Het wys bestuur der
Voorzienigheid is in dit opzigt te meer verwon-
derlyk, aangemerkt de Moeder dikwils sterft, zo
dra zy haare Eijeren gelegd heeft.

De Vlinders of Kapellen, veele Torretjes
en Bokjes, de meeste Plantluizen, de Kermes-
Diertjes en anderen, leggen hunne Eijertjes aan
de Bladen, en ieder Geslagt of Soort zoekt
zulk eene Plant of Boom uit, als voor hetzelfde
dienstig is; zodanig, dat 'er naauwlyks Bladeren
zyn, die hunne byzondere Infekten niet voeden;
en verscheide van deeze Diertjes zyn 'er, die alle

INLEIDING. de deelen van den Boom of het Boompje beslaan. Sommige kiezen de Bloemen uit , anderen de Stam , eenigen de Bladeren , anderen weder de Wortelen.

Uitpuiling der Bladen door het Sreeken der Infekten. Het geen, in dezen, het allerverbaazendste voorkomt , is te zien , hoe de Bladeren van zekere Boomen , of van zekere Planten , wanneer de Eijeren der Infekten daar op gelegd zyn , somtyds in de gedaante van Nooten uitpuilen , om de Jongen , die uitgebroed worden , gemakke-lyk te huisvesten.

*** Kermes** Zo dra het Ziertje * zyne Eijeren gelegd heeft op de Takken van den Denneboom, ryzen daar op langwerpige Bultjes , in de gedaante van Erwtepeulen. Daar is een ander Soort , die haare Eijeren

† Ceratium legt op het St. Jans Brood † of op de Eerenprys, welker Loof zig aanstonds famentrekt en tot ronden bollen als een klein Hoofdje vergadert. Een

§ Tipula Langpoot § legt zyne Eijeren aan 't end der Takken van den Geneverboom , alwaar zig een klein driekantig Huisje verheft , of op de Bladeren van den Popelier , 't welk 'er een rood Knobbeltje doet groeijen. Zekere Plantluis legt de zynen op de Bladeren van den zwarten Popelboom, dewelken opzwellen en iets maaken dat naar een Zak of Beurs gelykt. Even zo is het met de Infekten van verscheide andere Boomen , Heesters en Plantgewassen.

Het zyn de Planten alleen niet , die door de Infekten worden uitgekoozen tot hunne huisvesting en tot het leggen van hunne Eijeren. De

Mug-

Muggen leggen ze in 't Water, voornaamelyk INLEIDING.
 van Poelen of Moerassen. De zogenaam-
 de Een-Oog *, of Water-Vloo met getakte * Monoc.
 Hoornen, vermenigvuldigt zig zomtyds zo sterk ^{lus}
 in Graften en Slooten, dat men gemeend heeft
 dat het Water in Bloed veranderd was. Andere
 Infekten zyn 'er, die hunne Eijeren leggen op
 verschillende Plaatsen. De Pissebed doet zulks
 in rottende vogtige Vuiligheid: de Vetmade †† Dermestes
 in de Vagten of Bontvellen: zekere Vliegen in
 de openingen van de Kaas. Andere Infekten leg-
 gen hunne Eijeren op zekere plaats en in het Lig-
 taam der Dieren; de Water-Myt legt de haa-
 ren tusschen de Schubben der Visschen.

Vier Soorten zyn 'er van Horsels; de eene legt Versehide
 haare Eijertjes op de Rug der Osfen; de andere Soorten
 op de Rug der Rendieren; de derde in de Neusga- van Horsels.
 ren der Schaapen; de vierde houdt zig verborgen
 in de Darmen of in de Keel der Paarden; waar
 uit zy dikwils niet dan in 't begin van den volgen-
 de Zomer uitgaat.

De Rendieren in Lapland worden zodanig ge-
 plaagd door de Horsels, die den geheelen dag
 rondsom hun zwerven, dat zy de vlugt neemen
 op Gebergten met Sneeuw en Ys bedekt, allerley
 sprongen maakende, hunne Ooren opsteckende
 en zig in duizenderley postuuren beweegende, om
 dit kleine Dier, dat hun vervolgt, te ontkomen.
 De Vlieg verlaat hun niet, voor dat zy middel
 gevonden heeft om haar Eitje te leggen op de
 Rug deezer Beesten: het Jong, daar uit voortge-

INLEIDING. komen, boort de Huid van het Rendier door, houdt 'er zig gedurende den Winter in opgeflooten, en wordt in 't volgende Jaar eene Vlieg, die met den Rok van haare Moeder omkleed zynde wegvliegt (*).

De Offen worden ook op de zelfde manier geplaagd: men ziet ze springen en zig beweegen met een opgeheven Staart, om een kleine Vlieg te ontgaan, die hun navolgt en ophoudelyk dreigt te fteeken. Alle de wilde Viervoetige Dieren hebben Luizen, welke hun byzonder eigen zyn, zo wel als de Vogels, Viffchen en zelfs de Infekten. Tot de Boomen toe is 'er niets, of het heeft 'er eenigen van. Het Water zelfs heeft zyn byzonder Ongedierte.

Gedaante-
wiffeling
der Infek-
ten.

* *Meta-
morphoses*

De Natuur doet, volgens een byzondere Wet, byna alle de Eiertjes der Infekten verscheiderley Gestaltewiffelingen* ondergaan, na dat zy gelegd zyn op de plaatsfen, die voor hun dienstig zyn. By voorbeeld, als het Ey van een Witje op het Blad van de Kool gelegd is, zo verandert dit Eitje in 't eerst zig in een kruipende Rups, met zestien Pooten, die de Bladeren afknaagt. Deeze verandert van zelve in een Popje, zonder Pooten, glad, van Goudkoleur, dat niet loopt noch eet. Dit Popje verwiffelt zyne gestalte in die van een Vlinder, wit of van verscheide koleuren gemengeld, die vliegt, zes Pooten heeft

en

(*) Zie daar van in 't breede. de Verhandeling over den Horsel der Rendieren door den Heer LINNÆUS, in de *Uitgezogte Verhandelingen*, I. DEEL. bladz 641.

en Honig uit de Bloemen zuigt. Is 'er iets INLEIDING.
 verwonderlyker in de Natuur, dan dit kleine Dier,
 't welk zig op het Tooneel des Werelds, agter-
 volgelyk, onder drie verschillende gedaanten
 vertoont, even of het drie geheel verschillende
 Geslagten van Dieren waren?

Belangende de Wormen is het 'er nog ver Voorttee-
 ling der
 Wormen.
 van daan, dat men de Wetten van Voortteeling,
 die hun eigen zyn, zoude 'kennen. Wy zien,
 naamelyk, dat zy in sommigen door middel van
 Eijeren geschiedt, en in anderen door levendige
 Uitspruitzels, gelyk met de Boomen. De *Polypus*
 en *Hydra* zyn daar van voorbeelden. Het is
 verbaazende te zien, hoe de *Polypus* verschei-
 de Botten of Takjes uitschiet, door middel van
 welken het blykt dat hy zig vermenigvuldigt.
 Dat meer is, wanneer men hem in verscheide
 Stukken snydt en die Stukken altemaal in't Wa-
 ter werpt, zo wordt ieder een volkomen Dier.

De Dieren vermenigvuldigen niet allen even Vermenig-
 vuldiging
 der Dieren
 zeer ver-
 schillende.
 sterk. De Vruchtbaarheid is by uitstek groot in
 sommigen; in anderen bepaalt zy zig aan een
 meer of minder groot getal. De Natuur egter is
 in dit geval zeer mild, ten aanzien van de ge-
 nen, die van het kleinste slag of in verscheide
 opzigten nuttig zyn; daar zy, in tegendeel, de
 Spaarzaamheid schynt te betragten, ten aanzien
 van anderen.

De Myten, en een menigte van andere In-
 sekten, vermenigvuldigen zig tot het getal van
 duizend in den tyd van eenige Dagen: daar, in

INLEIDING. tegendeel, de Olyphant naauwlyks in twee Jaaren tyds één Jong voortbrengt. De Sperwers leggen maar twee Eijeren, of op 't meefte vier, in ieder Jaar; terwyl de Hennen 'er, in zekere Saizocnen, byna alle Dagen één leggen. De Duif, die van weinig Menfchen gegeten wordt, legt 'er doorgaans maar twee: de Endvogels in tegendeel, en de Korhoenderen, een groot getal.

De Natuur, altoos mild zynde, zegt PLINIUS, heeft gewild, dat de minft fchadelyke en eetbaare Dieren zig tot in 't oneindige zouden kunnen vermenigvuldigen. Een bepaald getal Eijeren is ieder foort eigen: indien men haar dezelve ontnemt, leggen zy in 't kort een dergelyk getal, om de vereifchte veelheid te vervullen. Dit doen de Endvogels, Zwaluwen, Mufchen, enz.

**Tederheid
voor hunne
Jongen.**

Indien de Dieren een groote zugt hebben tot hervoortbrenging en uitbreiding van hun Geflagt; zy hebben die niet minder voor het behoud hunner Jongen. Deeze tederheid is zeer bemerkelyk, vooral zo lang als deeze Jongen nog al te zwak zyn, om zelf in hunnen nooddruft te kunnen voorzien. De allerwreedfte Beeften, zelfs, hebben een zo tedere Liefde voor hun Krooft, dat zy allerley zorgen gebruiken om hetzelve te befchutten, te voeden en te behouden, en zulks niet door eene Willekeurige Wet, maar door die, welke hun, evengeelyk ons, van den Schepper zelf is ingegeven.

De

De Viervoetige Dieren spyzigen hunne Jon- INLEIDING.
 gen niet met hunne Melk, die een zagt Voed- In de Vier-
 zel en gefchikt is naar derzelve zwak Geftel, voetige Die-
 dan tot zo lang de Maag der Jongen genoeg- ren.
 zaam fterk geworden is, tot verteering van de
 allervastfte Spyzen, en dat hunne Tand en in
 ftaat zyn om die te vermaalen. De tederheid
 der Ouden omtrent de Jongen is zo groot, dat,
 wanneer zy dezelve met eenig Onheil gedreigd
 zien, zy zig bloot ftellen aan alle Gevaar, om
 ze te behoeden. Als een Schaap twee Lamme-
 ren te gelyk heeft voortgebragt, zal zy het een
 niet zonder het andere laaten zuigen, uit be-
 zorgdheid, dat een van beiden te weinig krygen
 mogt.

Wat de Vogelen aangaat; deeze bouwen en Zorg der
 ftofneeren hunne Neften met een verwonder- Vogelen.
 lyke Konft: zy bekleeden die van binnen met
 een zeer zagt Bed, op dat hunne Eieren niet
 kneuzen of breeken mogen. Zy maaken ze niet
 onverfchillig op allerley plaatfen, maar kiezen
 zulk eene uit, daar zy geruft, en zo veel mo-
 gelyk zonder gevaar van door hunne Vyanden
 ontdekt te worden, kunnen zitten. Zy broe- In 't broe-
 den hunne Eieren met zo veel lydzaamheid uit, den hunner
 dat zy liever Honger willen ondergaan, dan die Eijeren.
 in gevaar te ftellen, door hun Voedzel te gaan
 zoeken. De Mannetjes Raven en Kraaijen bren-
 gen, onder het Broeden, hunne Wyfjes eten.
 De Duiven, Muffchen en veele andere Vogelen,
 die zig niet onverfchillig vermengen, en van

INLEIDING. Welken byna altoos een zelfde Paar, van Mannetje en Wyfje, zig by elkander houdt, Broeden beurt om beurt: doch onder de overigen ziet men naauwlyks, dat het Mannetje eenige de minfte zorg voor de Jongen draagt. Men merkt ten opzigt van de Endvogels, in 't algemeen, aan, dat zy, hunne Eijeren genoodzaakt zynde te verlaaten, om Spyze te gaan zoeken, zig een goede veelheid Dons van 't Lyf plukken, om ze toe te dekken en voor de Koude te beschutten. Wie weet niet, met hoe veel zorg en bekommerdheid zy hunne eerft uitgekomen Pullen van Voedzel verzorgen, en dit tot zo lang toe, dat dezelvevlen genoegzaame kragt hebben om te vliegen en zelf hun Aas te zoeken? De Jonge Duiven zouden het Graan, dat van natuure hard is, niet verteeren kunnen, indien de Ouden 't zelve niet eerft inflokten, om het te laten week worden in hunne Krop, waar na zy het weder-opgeeven en aan hunne Jongen overbekken.

Voor 't
opvoeden
hunner
Pullen.

**In de Kat-
Uil.** De Kat-Uil maakt haar Nest op den top van eenig ontoeganglyk Gebergte, en wel in dat gedeelte, 't welk meest bloot gesteld is voor de brandende Zonneftaaln, ten einde de Krengen, aldaar aangebragt, door de hitte veranderen mogen in een foort van Pap, welke bekwaam is tot Voedfel voor haare Jongen.

**In de Koe-
koek.** De Koekoek legt haare Eijeren in 't Nest van andere Vogels en den meesten tyd in die van de Piimpelmees en het Winterkoningje. Zy laat
aan

aan deeze Vogeltjes de zorg bevolen, om haare Eijeren te broeden en de Jongen, die 'er uit komen, op te kweeken. Men zegt, dat de kleine Kockoeken, tot volwassenheid zynde gekomen, veranderen in Roofvogelen, en dat zy, door een overmaat van ondankbaarheid, haare Voedsters verscheuren: doch dit is een Fabel, want de Kockoek behoort uit haar Natuur niet tot de Vleeschvreetende of verscheurende Vogelen (*).

De Dieren, die in 't Water zo wel als op 't Land leven, de Visschen en Infekten, het voordeel missende van gevoed te worden door hunne Ouden, hebben 'er niettemin deeze verplichting aan, dat zy hun hebben voortgebracht in eene plaats, daar het gene zy tot hun Onderhoud behoeven, in menigte, gevonden wordt.

De meeste Dieren komen vry schieelyk tot volwassenheid, en alsdan wordt de zorg van Vader en Moeder hun onnoodig: zy waaken zelf voor hun eigen behoud, elk op zyne manier en volgens den aart ieder in 't byzonder eigen. Ook is het eene Dier vlytiger in dit stuk dan het ander: want de Schepper heeft, ten einde die verbaazende menigte van Dieren, welke in de Wereld huisvest, met gemak en zonder verwarring daar in wonen mogte, zeer wyslyk voor ieder soort byna een byzonder Voedzel geschikt en hun-

Zorg van
den Schep-
per voor 't
Voedzel
der Dieren.

(*). Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*, het IV. DEEL, bladz. 109, &c.

INLEIDING. hunne smaaken zo verschillende gemaakt, dat het gene voor het eene Dier noodig is, dikwils, van het andere niet genuttigd wordt. Sommigen eeten niets dan Planten, die aan zekere Landstreeken eigen zyn; anderen leeven alleenlyk van zeker foort van Dieren. Men ziet 'er zelfs die hun Voedzel haalen uit Krengen, Vuiligheid en Modder.

Door hun te plaatsen in verschillende Lugt- en Landstreeken.

Het is ook om de order te onderhouden, dat de Schepper der Natuur gewild heeft, dat eenigen in zekere gedeelten van de Zee of Rivieren zwemmen, anderen in de Lugt vliegen zouden: dat zyne Wysheid sommigen de Verzengde Lugtstreek, anderen de Bevrozene, en anderen de Gemaatigde tot eene Woonplaats heeft gesteld: eenigen de Wildernissen en Gebergten, eenigen de Bosschen en 't Geboomte, eenigen de Velden en Moerassen. Want op die manier is zorg gedragen, dat ieder foort het benoodigde Voedzel in overvloed kan bekomen, en dat ook geen bewoonbaare Landstreek op het Aardryk, geen Water of gedeelte van de Zee, ontbloot zy van levendige Schepzelen; ja dat ieder een groote verscheidenheid van Gedierten kan voeden en onderhouden. Door deeze Schikking ziet een Dier zig het Voedzel niet ontrooven door een Dier van een andere Soort of Geslagt. Het Aardryk verschaft hun allen te gelyk, en op een zelfden tyd, het Voedzel, dat zy noodig hebben, en geen Kruiden of Vruchten byna gaan verlooren.

Onder-
scheid daar

De verschillende gedaante der Dieren, ten op-

opzigt van hun Lighaamsgeftel, of van de Huid, INLEIDING.
 waar mede zy overtoogen zyn, komt zo zeer over- uit voort -
 een met den aart en de eigenschappen van ieder vloeijende.
 foort en met de verfcheidenheid der Plaatsen,
 daar zy huisveften, dat dikwils een andere Land-
 ftreek geheel ftrydig zou zyn met het oogmerk,
 waar toe zy zyn gefchikt.

By voorbeeld, de Aapen, Olyphanten en Tuffchen
 Rhinoceroffen, hebben hun vaft verblyf in de die der Hee-
 heete Landen, om dat in die Landen alleen, te
 geduurende het gantsche Jaar, de Kruiden
 groeijen, waar mede zy zig geneeren, en, de-
 wyl de Hitte der Zon daar by uitstek groot is,
 hebben zy van de Natuur een byzondere ge-
 fteldheid ontvangen, die hun bekwaam maakt om
 deeze Hitte, zonder ongemak, te verdraagen.

De Rendieren, in tegendeel, gefchikt tot het en die der
 bewoonen der bevrozene Geweften in Lapland, Koude
 hebben de Huid by uitstek hard en hairig, ge- Landen.
 lyk alle andere Dieren in 't Noorder deel des
 Aardbodems. Daar door zyn zy tegen de Kou-
 de befchut; hunne vlugheid houdt hun Lighaam
 warm, en de Natuur heeft voor hun een Voed-
 zel gefchikt, dat onder de Sneeuw groeit, 't
 welk zy, hoe diep ook begraven, weeten te
 vinden en te gebruiken.

De witte Patrys, die op de Alpen huisveft,
 voedt zig met het Zaad van de laage Berkeboo-
 men, die menigvuldig aan de Meiren in Switserland
 groeijen, en, op dat zy te beter in ftaat zou zyn

INLEIDING. over de Sneeuw te loopen, zyn haare Pooten met Pluimen voorzien.

Het Kemeldier. Het Kemeldier onthoudt zig in heete Zandwoestynen, alwaar het Kruiden vindt tot zyn gewoone Voedzel: maar niets is zo verwonderlyk dan de hulpmiddelen, welken de Schepper hetzelfde aan de hand gegeven heeft, tot zyn byzondere nooddrift. Op dat het in staat zou zyn om Reistogten te doen door die drooge Wildernissen, daar alle andere Dieren van dorst versmagten zouden, om dat men 'er dikwils, verscheide Mylen in 't ronde, geen druppel Water vindt; heeft de Natuur hetzelfde met verscheide Beurfen aan de Maag voorzien, die als zovele Bekkens of Bewaarplaatsen zyn, in welken het een genoegzaamen Voorraad van Vogt, verscheide Dagen agtereen, voor zig zelf kan by zig draagen, terwyl het Spys en Drank voor zynen Meester op de rugge torft. Ook gebeurt het dikwils, zo de Reizigers verhaalen, dat de Arabieren, uit gebrek van Water in hunne Karavaanen, genoodzaakt zyn eenigen van de Kemels te dooden, ten einde het Water te drincken, dat in derzelve Lyf is; 't welk zy zo goed en frisch vinden, of het eerst geput ware.

De Pellikaan. De Pellikaan, die deeze drooge Woestenyën bewoont en haar Nest maakt op plaatsfen dikwils zeer ver van 't Water; dat zy derhalve ook in genoegzaamen Voorraad diende te hebben, om haare Eijeren warm te kunnen houden en haare Jongen te drenken; heeft de Natuur hier toe

ias-

insgelyks een hulpmiddel gegeven. Zy draagt **INLEIDING.** onder aan den hals een soort van Zak, taamelyk wyd en diep, welken zy met het benoodigde Water voor verscheide Dagen vullen kan.

De Hoornbeesten graazen lieft in de laage Landen, daar zy de vette Weiden vinden, met Voedzel voor hun bekwaam. Het Wolvec ^{Het Hoorn- en Wolvec.} verkiest de Heuvelen en drooge Landsdouwen, alwaar het Kruid drooger en schraalder, doch tevens geuriger is, meest dienende voor hunne gesteldheid. De Steengeiten beklauseren de toppen der Rotfen en steile Gebergten, om 'er de ^{De Sreen- geiten.} jonge Spruiten van 't klein Boomgewas af te knabbelen. De Natuur heeft hun derhalve een onverbeeldelyke bekwaamheid gegeven tot Springen, en dus gemaakt. dat allerley Landstreeken, zodanigen zelfs, die voor Menschen naauwlyks bewoonbaar zyn, haare Gedierten hebben, die tot nut strekken van den Mensch.

De verschillendheid der Smaaken is by de Dieren zo groot, dat men naauwlyks een Kruid ^{Vershil in de Keuze van Voedzel.} vindt op het Aardryk, 't welk niet behaagt aan het eene en mishagt aan het andere Dier.

Het Paard laat de Waterkervel voor de Geit over; de Koe de Veldranonkels voor de Schaa- pen, enz. Zo zyn 'er ook Kruiden, die het eene Dier vet maaken en van het andere als een Vergift worden gemyd en geschuwd. Ja, die vergiftig zyn voor alle Viervoetige Dieren, strekken niettemin tot voedzel van eenige Infekten. De Wolfsmelk, by voorbeeld, die zulk een

INLEIDING. fcherp Sap heeft , wordt gegeten van die zo fchoone groote Rups: de Brandenetels, die de Handen door 't enkel aanraaken befchadigen, hebben ook haare Rupsen.

**Fynheid
van Smaak
en Reuk.**

Dewyl nu de Dieren, indien zy niet wiften, welk Voedzel hun fchadelyk ware , zig zelf ligtelyk de dood zouden kunnen veroorzaaken, zo hebben de meeften eene fynheid van Smaak en Reuk, die hun zonder moeite doet onderfcheiden, welk Voedzel tot hun Levensonderhoud bekwaam zy. Dit niet alleen, maar de Natuur heeft hun ook ingegeven , onder de Aarde te zoeken , 't gene voor 't oog verborgen is en tot hun Voedzel dienen kan. Zy zyn met Werktuigen en een bekwaam Lighaamsgeftel daar toe voorzien, en kiezen zig een Woonplaats uit, die hun het noodige verfchaft.

**Bekwaam-
heid der
Dieren; om
hun Onder-
houd te
krygen.**

Ziet men niet de Varkens met hunne Snoet Wortels, Raapen en Aardappelen, uit den Grond wroeten : de Honden hebben bekwaamheid om het Aardbrood , *Truffels* genaamd , dat geen Stam, Bladeren of iets boven den Grond vertoont, en voor den Mensch anders niet te vinden zou zyn , op te zoeken. Zulke Dieren, die van Boomvrugten leven , gelyk de Aapen en Inkhoorens, hebben Pooten bekwaam om te klauteren: de Egel is met Pennen rondom voorzien, om ze weg te draagen.

Behalve de Viffchen zyn 'er ook viervoetige Dieren , die in het Water leven; gelyk de Bevers en Otters, welker Agterpooten ten dien

einde

einde tot zwemmen zyn gefchikt. De Ganzen, INLEIDING.
 Endvogels en Duikers van veelerley foort, die
 zig voeden met Waterdiertjes, Vifchjes en der-
 zelve Eijeren of Kuit, hebben een Bek, Hals,
 Pooten en Pluimen, wonderlyk daar toe be-
 kwaam. Het zelfde kan ten opzichte van alle
 andere Vogels, naar maate van hunne Levens-
 manier, worden opgemerkt.

Een Vogel van Noorwegen, die de *Stront-Lift van*
jaager van RAY is, gebruikt om te beftaan een den Stront-
 jaager.
 byzondere lift. Dewyl hy niet zo gemakkelyk
 als de andere Watervogels kan duiken, om zig
 meester te maaken van zyne prooy, laat hy de
 Meeuwen en andere Watervogelen voor hem
 de Vifchen vangen en vervolgtze, wanneer zy
 die gevangen hebben, met zo veel geweld,
 dat zy hunne Vuiligheden vallen laten, waar
 mede hy zig vrolyk maakt. Wanneer zig de Vif-
 fchen te diep in 't Water houden, worden zy van
 de Robben of Zeehonden gevangen, die ze ten
 dienfte van de Meeuwen weder uitspuuwen.
 En dus verfchaft het eene Dier fpys aan het
 andere.

Op dat de kleine Vogeltjes nimmer gebrek
 aan Voedzel zouden hebben, heeft de Natuur
 voor dezelve gezorgd met het Varkensgras by-
 na overal, aan de Wegen, van zelf te laten
 groeijen, waar van het Zaad, zo wel als dat
 der andere Grasplanten, hun tot Aas ftrekt,
 zelfs na den Oogft en in den Wintertyd.

Niet minder zorge heeft deeze waakzaamc

INLEIDING. Moeder gedragen voor het bestaan van eenige Dieren, die niet snel loopen, noch vliegen kunnen, om hunne Prooy te bejaagen. De Kikvorfchen, by voorbeeld, leeven van zekere Gedierten, Wormen en dergelyken, die hun als van zelf in den Bek komen: de Slangen vervullen, door haar vertooning, de Beeften met zo veel fchrik, dat zy niet in staat fchynen te zyn om zig met de vlugt te redden.

Eigenschap
van den Ra-
tel slang.

Wanneer de Ratel slang, die *Boicininga* van de Indiaanen genoemd wordt, op een Boom een Vogel, een Vlinder of een Inkhoorn, befpeurt, zo behoeft hy niets te doen, dan ze, met een gaapende Keel, ftyf aan te kyken: want dan zyn deeze Dieren, als in een oogenblik, op een onverwinnelyke wyze betoverd, en fpoeden zig zo veel mooglyk, om zig te werpen in een Afgrond, dien zy anders in staat waren te vermyden.

Doch men heeft groote reden, om de goedheid van den Schepper jegens de Menfchen te erkennen, wanneer men agt geeft op het Hulp middel, 't welk zy vinden in het Geluid, dat de Staart van dit Beest maakt: want iemand, daar van gebeten wordende, in zes Uuren tyds de Verrotting zou moeten ondergaan.

Hoe weinig oplettendheid men ook hebbe op Gods Werken, niemand is 'er, die niet bekenen moet, dat in de goede orde en volmaakte overeenkomst, welke het Oogmerk van de
Schepp-

Schepping beantwoordt, eene aanbiddelyke Wys-INLEIDING.
heid doorstraalt.

Kan men zonder verwondering zien, hoe zeer Voorzor-
de Voorzienigheid waakzaam is tot bewaaring gen van ee-
van sommige Dieren, die op zekere tyden des nige Dieren
Jaars, uit hoofde van de buitengemeene Kou- tegen den
de, of van Onweeren, zig de gewoone Hulp- Winter.
middelen, welken zy noodig hebben om te lee-
ven, anders niet bezorgen zouden kunnen.

De Beer bewindt zig, in den Herfst, met een In de Bee-
groot Stuk Mos, waar van hy zorg gedragen ren.
heeft zig te voorzien, en houdt zig gedurende
den Winter daarmede omkleed en bedekt, lee-
vende niet dan van het Vet, 't welk hy, in
den Zomertyd, heeft opgegaard in het Cellu-
leuze Vlies onder zyn Huid. Dit strekt hem,
zo lang de tyd duurt dat hy geen Spyze heeft,
tot Voedzel, en misschien trekt hy ook eenig
onderhoud uit het Lymagtig Sap der Klieren,
die onder zyne Pooten zyn, 't welk hy uit dezel-
ven drukt door ze met de Tong te lekken.

De Egel, de Bonsem en de Mol, hebben
ook de gewoonte, hunne Gaten te vullen met
verscheide soorten van Kruiden en zy houden
zig daar slaapende in op, gedurende de groot-
ste Koude.

De Vledermuis schynt den gantschen Winter De Vleder-
als bevrooren en dood te zyn, en de meesten muiszen.
der Dieren, die zo wel in 't Water leeven als
op 't Land, brengen dit Jaargety in een Gat,
of op den bodem van een Moeras of Meir door.

INLEIDING. Tegen 't end van den Herfft, wanneer de In-Zwaluwen. fekten beginnen te verdwynen, zoeken de Zwaluwen, die alsdan niets meer te eten hebben, eene Schuilplaats tegen de strengheid van het Winter-Saizoen, op den grond der Meiren of Slooten, tusschen het Riet en de Biezen, komende niet daar van daan voor het begin van 't Voorjaar, om dan weder in de Lugt te vliegen. Dit is 't gevoelen van verscheide Hoogduitsche Naturalisten, doch anderen meenen, dat zy over de Zee gaan en warmer Gewesten opzoeken tot haare Winterwooning.

In alle Dieren, die het koude Jaargety dus zonder Eeten doorbrengen, merkt men aan, dat de werking der Darmen zo lang ophoudt, 't gene maakt, dat zy gedurende dien tyd in 't geheel niet met Honger zyn gekweld, volgens de Proefneeming daar omtrent in 't werk gesteld door den Heer LISTER. Hun Bloed stremt niet in het Kommetje, gelyk het Bloed der andere Dieren, en is daar door bekwaamer om niettemin door de Vaten te blyven omloopen.

Veldhoenders. De Veldhoenders graaven zig dikwils Hopen onder de Sneeuw, die zo ruim zyn, dat zy 'er des Winters niet alleen in wonen, maar zelfs in loopen kunnen. Zy ruijen in den Zomer, zo dat zy, in de Maand Augustus niet meer vliegen kunnende, gedwongen zyn door de Boffchen te zwerven, om hun Voedzel te zoeken, dat zy niettemin zonder veel moeite bekomen; dewyl de Blaauwbessen, dan ryp zynde, hun genoeg-

zaame Spyze uitleveren. De Jongen, in tegen- INLEIDING.
deel, ruijen niet in 't begin van den Zomer, als
of de Natuur dit zodanig gefchikt had, dewyl
zy nog niet in staat zyn snel te loopen, en der-
halve hunne Wieken noodig hebben, om weg te
vliegen, wanneer hun eenig gevaar dreigt.

Vertrekken niet verfcheide Vogelen, die van
Infekten leeven, tegen den Winter, wanneer
hun in de Noordelyke Landen, door Koude en
Vorft, Voedzel ontbreeken zou, naar warmer
Land- en Lugtftreken(*)?

Onder alle bekende Dieren vindt men 'er De Dieren
naauwlyks eenigen, die niet met anderen in vernielen
Oorlog zyn: want zy leeven altemaal niet van en verflin-
Plantgewaffen of derzelve Vrugten, maar veel den elkan-
den der.
len ftrekken kleiner Diertjes, dan zy zyn, tot
Aas. Zulke, die men Roofbeefden of Verfcheu-
rende Dieren noemt, eeten dagelyks verfcheide
andere foorten van Beefden, die door hunne
zwakheid buiten ftaat zyn om zig te verdedi-
gen tegen derzelve geweld. Op die zelfde wy-
ze worden alle Dieren, van de Infekten af tot
de grootfte Dieren toe, vernield.

De Plantluis, die haar voedzel heeft van de
Bladeren der Boomen en Kruiden, wordt door
zekere Vliegen verflonden: de Vliegen van
veelerley foort zyn de prooy der Spinnekop-
pen,

(*) Zie een uitvoerige Verhandeling, daar over, in het
V. DEEL, der *Uitgezogte Verhandelingen*, bladz. 18. Als
ook in de voorgaande Deelen, alwaar het Stuk, waar de
Zwaluwen en de Oijevaar overwinteren, in 't breede on-
derzocht wordt.

INLEIDING. pen, die zelf tot Aas verftrekken voor de Muffchen, en deeze vallen fomtyds in de klaauwen der Roofvogelen.

De Watervloo met getakte Hoornen, die in vervuild Water groeit (*), ftrekt voor de Wormpjes der Muggen tot voedzel; deeze worden van de Kikvorfchen verflonden; de Kikvorfchen worden door den Snoek ingeflokt, en de Snoek kan tot Aas ftrekken voor grooter Viffchen.

De Kat-Uil en Vledermuis vliegen by avond en by nagt, om hunne prooy te bejaagen, die in kleine Vogeltjes, Vlinders of Nagtkapellen, beftaat. Op gelyke manier vangt de Zwaluw, by dag, de Muggen en andere Infekten, al vliegende in de Lugt.

De Aakfter haalt met de Tong de kleine Diertjes van tuffchen de Baft der Boomen: de Mol eet Wormen, en de groote Viffchen verflinden in 't algemeen de kleine, volgens het bekende Spreekwoord.

Zeldzaame De Paarlemoer-Schulp (*Pinna Marina*), die
bewaaring men vindt in de Middellandsche Zee, is blind
van het gelyk de andere Schulpviffchen, en derhalve
Paarlemoer onbekwaam om den Vyand te ontwyken, of te
Schulp Vis- zorgen voor haar eigen verdediging, fchoon haare
je, voor Kleppen gefpoord en zeer fterk zyn. De Zee-
zyn Vyand. Sterren, niettemin, maaken jagt op haar en vreeten ze op, zo dra zy de Schulp gaapende vinden.

(*). Zie derzelve Befchryving en Afbeelding in BAKERS Nuttig gebruik van 't Mikroskoop. bladz. 311, enz.

den. Daar tegen heeft de Natuur de gemelde INLEIDING.
Schulpvifch een befchermer gegeven, dat een
foort van Kreeft of Krabbetje is, zonder Schaal,
doch zeer fcherpziende, *Pinnophylax* genaamd:
Hetzelve woont in de Schulp, en, wanneer het
Dier ze opent, gaat het op de wagt, komende,
zo dra het eenig onraad merkt, terug, waar op
de Schulp geflooten wordt en dus vermydt het
Dier dikwils den aanval van de Zee-Ster.

De Geleerde Heer HASSELQUIST heeft, op
zyne Reize naar Paleftina, dit keurlyke Ver-
fchynzel waargenomen, dat den hedendaagfchen
onbekend en by de Ouden ook, zo 't fchynt,
niet begreepen was. ARISTOTELES, nogthans,
zegt op verfcheide plaatsfen van zyne *Historie
der Dieren*, dat de *Pinna Marina* in haare
Schulp een Wagter huisveft, die naar een kleine
Kreeft gelykt en *Pinnophylax* genoemd wordt.
PLINIUS geeft 'er den naain aan, van *Pinno-
theus* of *Pinnoterus*.

Onder de Kreeften is een foort, genaamd Verftuft
Bernard l'Hermitte of de Soldaat, die 't vernuft van zeker
heeft om Schulpen op te zoeken, welke ledig Kreeftje
zyn, en daar in zyne Woonplaats te neemen, zonder
om zig voor de Ongemakken van het Weêr te Schaal,
beveiligen: want zyn Staart is met een zeer dun
Vliesje bedekt en hy is immer zo bezorgd voor
dit Deel van zyn Lighaam als de Beer voor den
zynen. Deeze Kluizenaar, indien men hem dus
noemen mag, rolt de Schulp van een ander
Dier voort, even of 't zyn eigen Huisje ware.

INLEIDING. Onder de Viervoetige Dieren zyn de *Verscheu-*

Voorzorg
der Natuur
tegen de te
grootte ver-
nieling der
Verscheu-
rende Die-
ren.

rende zeer sterk van Lighaam, en onder de Vo-
gelen zyn zy de grootften: maar, hoe groot
ook de verwoedheid der Roofvogelen zy, de
Natuur, die alles paalen stelt, heeft wyslyk
de bystere verwoestingen voorgekomen, die zy
zouden kunnen aanregten, met hun in minder
veelheid te doen gebooren worden, en in kleiner
getal dan de andere Beesten, die geen kwaad be-
dryven, en zelfs hun een korter Leeftyd te ver-
leenen, dan aan deeze laatsten. Ten anderen
zyn de Verscheurende Dieren in alle Landen
niet even gemeen. Men vindt geen Leeuwen of
Tygers in de Noordelyke Deelen van Europa:
Voeg 'er by, dat de Dieren van deezen wree-
den aart zeer gewoonlyk elkander vernielen. De
Wolf vreet Vossen, en zelfs schroomen dikwils
verscheide Wolven, te hoop verzameld zynde,
niet, Beeren aan te randen. De Tygerinnen ver-
scheuren somtyds de Mannetjes Jongen, die zy
voortgebracht hebben.

Liftigheid
der Dieren
om hunnen
Vyand te
ontwyken.

°Schoon ieder Dier een byzonderen Vyand
heeft, die hetzelfde zonder ophouden tragt te
beschadigen, of Strikken spant om het te van-
gen; heeft hetzelfde nogthans Middelen om zig
daar voor te hoeden, en gebruikt dikwils Lis-
ten, die van een goed gevolg zyn voor zyn be-
houd.

In de Vo-
gelen.

De Vogelen ontwyken menigmaal, door hunne
byzondere manier van Vliegen; de woede der
Roofvogelen. Want zo de Duif, by voorbeeld,

op

op de zelfde manier als de Sperwer vloog, zou INLEIDING.
 zy deszelfs Klaauwen zelden ontkomen kunnen.
 De Haas brengt, door zyn Afpaden, den Hond,
 die hem vervolgt, in verlegenheid.

Wanneer de Hoornbeesten of ander tam Vee, In de
 die by Troepen weiden in de Berg en Boschagtige Hoorn Bee-
 Landen, verneemen, dat 'er een Beer naby hun is, sten en an-
 vergaderen zy zig tot gemeene beveiliging. De der Vee.
 Paarden, zegt men, rangeeren zig Kop tegen Kop,
 en vegten al schoppende met hunne Agterpooten.
 De Ossen en Koeijen voegen zig byeen, met het
 Agterlyf naar elkander toe, en weeren den Vyand
 met de Hoornen af. De Varkens zelfs, wee-
 ten zig zo dapperlyk te verdedigen, dat de Beer
 veel moeite heeft om een van hunne troep meester
 te worden. Ook is 't, in deezen, zeer aanmer-
 kelyk, dat alle soorten van Kudden hunne Jon-
 gen in 't midden plaatfen, tot dat het Gevegt
 geeindigd zy.

Niet minder verwonderlyk is de voorzorg, In de
 welke van fommige Beesten tot hunne veilig- Paarden en
 heid, gedurende de Nagt, gebruikt wordt. Aapen.
 Wanneer de Paarden troepswyze in de Boffchen
 slaapen, is 'er een die de Wagt houdt, en van
 de anderen, by beurten, wordt afgeloft. Als
 de Aapen, in Brasyl, de Nagt in de Boomen
 doorbrengen, is 'er altoos een op Schildwagt,
 om het Sein te geeven, wanneer eenige Tygers
 daar op komen klimmen of klauteren; en Wee-
 den Schildwagt, dien zy slaapende vinden, want

INLEIDING. zulk een werdt, zo men verhaalt, op heeter daad van de Aapen aan stukken gefcheurd.

Hier uit ontftaat, dat de verfcheurende Dieren dikwils onderhevig zyn, gebrek aan Roof te hebben, en het gebeurt hun fomtyds, dat zy een geheelen Dag geen Prooy opdoen. Om die reden, nu, is het, dat de Natuur hun 't vermogen gegeven heeft, om zeer lang Honger te kunnen lyden, zonder eenig Ongemak of Nadeel. De Lecuw blyft, zegt men, verfcheide Dagen in zyn Hol, zonder te Ecten, en als de Wolf eens een goeden Maaltyd heeft gedaan, kan hy eenige Weeken leeven zonder Voedzel.

Noodzaak- Voor 't overige is het kenbaar, dat de Oog-
lykheid der merken der Voorzienigheid, met zekere Dieren
verfcheu- over te geeven aan de Roofzugt der anderen,
rende Die- zyn, op dat deeze laatften Onderhoud zouden
ren. hebben; terwyl zy tevens, door hun Verflin-
dende aart, dienen om ecne juiste evenredig-
heid te onderhouden van alle de Soorten, op
dat zy niet, te veel vermenigvuldigende, mog-
ten ftrekken tot ondergang der Menfchen en van
hun eigen zelf. Want het is zeker dat, zonder het
in ftand blyven van die Evenredigheid, welke
alle Dieren op het Aardryk doet beftaan, in-
dien het zelfde getal twee of driemaal grooter
wield, 'er geen Voedfel genoeg zou zyn voor
zulk een verbaazende menigte en dat zy allen,
bygevolg, onvermydelyk van Honger zouden
moeten fterven.

Zekere Vliegen, die levendige Jongen baa-
ren,

ren, zyn zo vrugtbaar, dat 'er tweeduizend t'eer INLEIDING.
ner dragt van voortkomen. Deeze onbegrype-
lyke vermenigvuldiging zoude, in zeer weinig
tyds, de Lugt vervullen met geheele Wolken
van zodanige Infekten, die het Licht van de Zon
verdonkerden; indien zy niet ten prooy verftrek-
ten aan de Vogeltjes, Spinnekoppen en verschei-
de dergelyke Dieren.

De Reigers, Oijevaars en Valken, zuiveren E- Der Oijevaars en Valken.
gypte van een oneindige veelheid Kikvorschen,
daar het geheele Land van krielt, na de Over-
ftroomingen van de Nyl. Zy verflinden ook de
Rotten, die de Plaag zyn van Palestina. De
witte Vossen, zegt de Heer LINNÆUS, welke men
in de Alpen van Lapland vindt, doen gelyken
dienst, met het vernielen van de Rotten, die
anders bovenmaatig vermenigvuldigen en alle
Tuin- en Veldgewassen vernielen zouden.

Wy spreken hier niet van het nut, dat ons Der Katten.
de Huislyke Dieren, de Katten naamelyk, toe-
brengen tegen dit schadelyke Ongedierte. Al-
leen zal ik gewag maaken, hoe de Ingezetenen
van 't Eilandje *Procida*, dat naby de Kust van 't
Napelsche legt, en daar de Koning zig dikwils
gaat verlustigen met de Faifanten-Jagt, onlangs
aan het Hof geklaagd hebben over de grooté na-
deelen, die hun de Rotten veroorzaakten, de-
wyl het hun niet geoorlofd was Katten te hou-
den; welke schade, zo zy hebben aangetoond,
over de vierduizend Dukaaten in 't Jaar bedroeg.

Het geheele Aardryk zou bedekt zyn met rot- Der Wol-
ten- ven, Bee-

50 BESCHOUWING DER DIEREN

INLEIDING. tende Krengen van allerley foort, indien 'er geen ren, Kraai- Dieren waren, naar dergelyk Voedzel gretig. jen, Hond- Zo 'er een dood Beest op de Velden of in de den, enz. Wouden legt, komen nu, in tegendeel, de Wolven, Beeren, Vossen, Kraaijen, Honden en andere wilde Verfcheurende Dieren, hetzelfde opkluiven, dikwils zonder dat 'er iets van overblyft. Indien een Paard of eenig ander groot Dier, op de groote Wegen, of op plaatfen, daar geen Verfcheurende Dieren by der hand zyn, dood legt, zo is het Kreng, na verloop van eenige Dagen, geheel vervuld met een ontelbaare menigte Wormen en Vleefchvreetende Vliegen, die al het weeke vertceren, waar door de Voorbygangers in 't kort verloft zyn van den affchuwelyken ftank, dien dit Kreng uitgaf.

Der verflindende Viffchen.

Wanneer de doode Viffchen naar 't Strand gedreeven worden, komt een drom van Viffchen, gelyk Roggen en anderen die op Vifch aazen, derwaards om ze op te eeten, en deeze dienen fomtyds, door het afloopen van de Zee in Groeven opgehouden, tot yoedzel voor de Roofdieren, die aan den Oever hun verblyf hebben. Door dit middel wordt de Lugt van Befmetting gezuiverd, en verfcheide foorten van Dieren vinden tevens hun beftaan, door deeze verftandige Huifhouding van de Natuur.

Der Infekten.

Niet minder moet men zig verwonderen over het bedryf van verfcheide foorten van Infekten, die, voor hun zelf arbeidende, aan andere Dieren weezentlyke Voordeelen toebrenghen. Als

de Muggen hunne Eitjes leggen in rottend Water, INLEIDING.
 verteeren de Wormen, die daar uit komen, al het bedorvene in dat Water. Hoe klaarblykelyk heeft de Schepper tegen de groote vermenigvuldiging der Rupsen gezorgd, met zekere *Boorvliegen* Gaatjes te doen steeken door den Huid van de levendige Rups, en Eitjes te doen leggen in haar Lighaam, waar uit spoedig Wormpjes voortkomen, die de Rups allengs opeeten, tot dat zy, op deeze zonderlinge manier, sterven moet? Hoe veele dergelyke middelen kan de Natuur hebben, die ons geheel onbekend zyn en daar men niet om denken zou? Is 't niet byna onbegrypelyk, dat de Bloedzuiger, zo week van Lighaam, onbeschroomd een Water-Tor, die met zulke harde Schubben gewapend is en zo vinnig steekt, durft aantasten en om 't leven brengen? In Amerika is een soort van Mieren, die op zekeren tyd in de Huizen komen, en al het Ongedierte, Torren, Spinnkoppen, Wandluizen, enz. verdelgen.

Maar aan den anderen kant zyn het ook deeze kleine Diertjes, zo veragtelyk in schyn, Schadelykheid derzelve in sommige Gevallen. welken God gebruikt als een Werktuig van zyne Wraak, wanneer zyne Almagt de Ontrouw en Ondankbaarheid der Menschē straffen wil. Ieder soort weet, op zyne manier, de Wille van het Opperwezen ter uitvoeringe te brengen. Indien hy het Kruid der Velden vernield wil hebben, zo zyn 'er Legioenen van Muizen, Sprinkhaanen of Rupsen gereed, om 't zelve af

INLEIDING. te scheeren. Eene foort van Infekten vreet de Wortelen, een andere de Bladen, een andere de Bloemen. De Kalanders knaagen het Koorn; de Oorworm vernielt de Moeskruiden en Vruchten; de Vetmade het Vleesch; de Houtworm maakt de dikste Paalen breeikbaar en boort den Huid der Schepen door; de Schildtor bederft de gedroogde Vifch; de Myt verteert Kaas, Meel en andere Levensmiddelen:

Om kort te gaan, 't is onmogelyk te verhaalen, op hoe veel verschillende manieren de Infekten of Gekorven Diertjes den Menschen fchadelyk kunnen zyn. Daar zyn 'er zelfs, die Voortjes graaven in ons Vleesch, knaagende ons Lighaam van 't Hoofd tot de Voeten. In de Moerassige Noorder deelen van Sweedfch Bothnie heeft de Heer SOLANDER een draadswyzen Worm ontdekt, die uit de Lugt nedervalt op de Lighaamen der Dieren, dezelve in een oogenblik doordringt en ze binnen 't kwartier Uurs, met de allerhevigste Pyn, doet fterven.

Zoude men genoegzaame erkentenis bewyzen kunnen aan iemand, die een Middel wift uit te vinden, om de Weegluizen in de Volkryke Steden te vernielen, de *Tarantula's* in de Zuidelykste deelen van Italic; de Schorpioenen in de Westindiën; de Muggen in de Noordelyke Gewesten; de Horsels in Lapland; de Krekels in de Dorpwooningen; de Myten in Finland; de Rupsen, die de Vrugtboomen afeeten, en de Motten die de Kleederen bederven.

Daar

Daar tegen wederom zyn het de Dieren, die INLEIDING.
 ons in byna alle Levensbehoefden een groot nut Nutrigheid
 toebrengen. De Tygers, Loffen, Beeren, Elan- van de Die-
 den, Kastooren en Vossen, hebben Bont of Vag- ren voor
 ten, die de Menschen, in de Noordelyke Landen, den
 niet schynen te kunnen missen, om hun Lig- Mensch.
 haam voor de Koude van den Winter te be-
 fchermen. Eenige soorten van Honden zyn ge-
 schikt om Hertten, Steengeiten, Haazen en an-
 der Wild op te lugten, te jaagen en te van-
 gen, daar wy onzen Maaltyd mede doen, zon-
 der dat deeze Dieren veel deel hebben aan het
 Voedzel dat zy ons bezorgen: andere soorten
 dienen om ons te bewaaren of tot ons ver-
 maak. Het is ten nutte van den Mensch, dat
 de Fret de Konynen uit haare Hoken jaagt. De
 Muilezel, de Olyphant, Kemel, en veele an-
 dere Lastdieren, zyn gebooren tot het draagen
 van Pakken en zwaare Lasten; het Paard om
 den Mensch van de eene plaats naar de andere
 te voeren; de Os voor de Ploeg; de Koe om
 Melk, het Schaap om Wol te geeven; en van
 hoe veelen strekt niet het Vleesch ons tot Spy-
 ze, de Huid tot Kleeding en het Smeer tot
 Kaarsligt?

Onder de Vogelen is 'er nauwlyks een, die Van de
 den Mensche geen nuttigheid toebrengt. Vogelen. Veel
 worden gegeten; de meesten, zelfs de aller-
 wildsten, leveren Schryfpennen, Vederen en
 Dons, tot veelerley gebruiken, en anderen die-
 nen door hunne Schoonheid, Gezang of ande-

INLEIDING.re Eigenschappen, tot ons vermaak. Wat al Voedzel verſchaft ons niet de menigte van Eijeren, welken de Hennen en Eenden leggen, meer dan tot Voortplanting van haar Geflagt noodig ſchynt.

De
Viſſchen.

De Viſſchen ziet men, door eene Wet der Natuure, genoodzaakt de Afgronden van den Oceaan, daar zy in veiligheid zouden zyn, te verlaaten, om het Strand en de Ondiepten te naderen, alwaar men hun Strikken ſpant. Anderen, gelyk de Haring en Makreel, gaan van de eene Kaap naar de andere, en dat regelmatig op zekere tyden van 't Jaar, om vervolgens te vallen in de Netten van de Viſſchers. De Koeten doorloopen by troepen de geheele uitſtrektheid der Zee, om ze naar den Oever te jaagen en de Meeuwen geeven de plaats te kennen, waar deeze Viſſchen zyn, door hun vliegen langs de Oppervlakte van 't Water. Ook brengt de Zee dagelyks Oeſters en Moſſellen voort, ten dienſte van den Menſch. Wat nut geeven ons niet de Walviſſchen, door hun Spek en Baarden, de Robben door hunne Huid, de Walruſſen door hunne Tand.

De Zy-
worm, Ho-
nigby, enz.

Wie weet niet, hoe de Zyworm ruim zo veel ten voordeele van den Menſch aan zyn Tonnetje, dat hem tot de Voortteeling van zyn Geflagt noodig is, werkt, als ten nutte van zig zelve. De By geeft zig veel moeite om dien lekkeren Honig in te zamelen, zo aangenaam van Smaak en zo nuttig voor de Gezondheid.

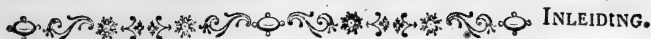
heid. Dus bestaat het ook met de Diertjes, **INLEIDING.**
 die, door hun booren in de Bladen van een foort
 van Eikeboomen, de Kermes-beziën doen
 groeijen, zo dienftig tot Geneesmiddelen en tot
 eene Verfstoffe. Om van de Vliegen die de
 Vygen steeken en ryp doen worden, benevens
 veele andere nuttige Infekten, niet te gewagen.

Behalve de nuttigheid, welke veele Dieren dus **Nuttigheid**
 den Mensch toebrengen in de Huishouding en **der Dieren**
 Burgerlyke Samenleeving, in den Landbouw, **in de Ge-**
 den Koophandel en Fabrieken; om kort te gaan, **neeskunde.**
 in byna alle Omftandigheden des Levens; heb-
 ben zy in de Geneeskunde ook een byzonderen
 dienft. Geen Plantgewaffen leveren zulke
 kragtige Middelen uit, in veelerhande Opzigten.

Laat ons eerst het Voedzel beschouwen, 't **Torherstel-**
 welk, hoewel in Gezondheid onvermydelyk, **ling van**
 niettemin van de grootfte noodzaaklykheid is **grootte Ver-**
 in de verzwakking van het Lighaamsgeftel en **zwakkin-**
 verval van Kragten. Wanneer die Kwaalen, de **gen.**
 gevaarlykften zeker in de Geneeskunde, tot
 den hoogften trap gefteegen zyn, welken men
 de Teering noemt, kan men immers geen be-
 kwaamer Hulpmiddel vinden dan de Geiten- of
 Ezelinne Melk. Daarenboven vindt men Voor-
 beelden, dat de uitwaafeming en warmte van
 friffche jonge Dieren, aan 't Lighaam gelegd,
 Menschen, die op den Oever des Doods fchee-
 nen te zyn, als hebben doen herleeven. Dun
 Vleefchnat is een Spys, die van de zwakfte In-
 gewanden en van zodanigen, voor welken zelfs

INLEIDING. de uitgezogtste en keurlykst toeberede Broodkandeelen te zwaar zyn, kan worden gebruikt en verteerd. Is niet Geley van Hertshoornen de laatste toevlugt in de allergrootste verzwakkingen door langduurige Krankheden?

Tot andere Geneesmiddelen. Daarenboven zyn verscheide Lighaamsdeelen van Dieren tot in- en uitwendige Geneesmiddelen in gebruik. Wie weet niet de algemeene nuttigheid van de Varkens-Reufel en Schaapen-Ongel in de Zalven en Pleisters; om niet te spreken van de kragt van 't Merg der Beenderen of Schenkelen? Het Elpenbeen, de Hertshoornen, Paarlen en Elands-Klaauwen, zyn onder de Geneesmiddelen niet van den minsten rang. Maar wie zal in de Plantgewassen Middelen vinden, zo kragtig werkende op het Zenuwgestel, als de Bevergeil, Moskeljaat, en Zivet? De Scheikunde zelfs, die zulke doordringende Geesten, Oliën en Zouten, haalt uit de Bloemen, Bladen, Hout, Bast en Wortelen, kan geen vlugger Middelen daar uit bereiden, dan de Geest van Hertshoorn en die van Armoniak-Zout is. Wy spreken niet van de byzondere tegengiftige kragt, die aan de Olie van Schorpioenen, het vlugge Zout van Adders, en wat dies meer is, toegeschreeven wordt. De Spaansche Vliegen alleen, geeven een zeer gemeenzaam Voorbeeld, tot sfaaving van 't gezegde,

DE EIGENSCHAPPEN DER
DIEREN IN 'T ALGEMEEN.

Derzelver voornaamste Verschil met de Planten, het Dierlyk Leven. Deszelfs naaste Oorzaak, de Aandoenlykheid der Ligbaamsdeelen, en Onderscheiding derzelve van de Gevoeligheid. Overeenkomst van de Groeijing der Dieren met die der Gewassen. Hun Verschil ten opzigt van de Vogten. De Zouten zyn in de Dieren vlug. Het Zuur is blykbaar in eenige Insekten. Aart der Venynen in sommige. De Uitwaaseming maakt onderscheid tusschen alle Dieren. Toevallige Oorzaaken van Verschil: het Voedzel, de Ligbaams-beweeging, Driften, 't Klimaat, enz.

WY hebben de Dieren in 't algemeen beschouwd, zo in vergelyking met den Mensch, als ten opzigt van de nuttigheid, die zy aan elkanderen en aan het Samenstel der Natuur, als ook aan ons in 't byzonder toebrengen. Thans gaan wy over tot het Onderzoek van die Eigenschappen, welke hun onderscheiden van alle overige Schepzelen.

De Dieren naamelyk hebben Eigenschappen, die hun gemeen zyn met alle andere Onderwerpen van het Samenstel der Natuur: de zodanigen naamelyk, die het Stoffelyke in dezelve betreffen: andere Eigenschappen zyn hun met de Plantgewassen en niet met de Aarde, Steen of

INLEIDING. Mineraalen, gemeen: sommigen, eindelyk, onderscheiden ze van alle andere Lighaamen, die niet tot het Ryk der Dieren behooren.

Wat het Leven in de Dieren zy. Deze laatste Eigenschappen zegt en verbeeldt men zig gemeenlyk in het Leven te bestaan; doch het Leven is hun met de Plantgewassen gemeen.

Beiden zyn het gewerktuigde Lighaamen, die de Sappen, van buiten ingenomen, door hunne Vaten voeren, het overtollige weg laten waafemen, of uitdryven en uitwerpen. Dit is het *Groeijend Leven**, dat de Planten zo wel hebben als de Dieren. Doch in de Dieren heeft, behalven dit, nog een Gevoeligheid en Beweging plaats, die in de Planten weinig of niet bespeurd wordt. Ook kan men niet zeggen, dat het Gevoel en de Beweging, zo veel zy aan uitwendige tekenen kenbaar zyn, volstrekt worden vereischt tot het Leven: ten ware men stellen wilde, dat het Leven eenigen tyd geheel kon ophouden in een Dier.

Voorbeelden van onwerkzaam of ongevoelzaam Leven. De Voorbeelden van Mensch en Dier, die door Hartvang, Verstikking of Verdrenken, in een naar 't oog geheel levenloozen staat waren gebragt, en daar in verscheide Uren gebleeven, doch weder tot herstelling gekomen zyn, voldoen in dit opzigt zo zeer niet, als die van Dieren. Van verscheide Vogelen en van de Kikvorschen is 't bekend, dat zy des Winters geheel verkleumd, ja styf bevrooren zynde, door eene zachte verwarming tot Herleeving gebragt worden. De Heer LEEUWENHOEK heeft in de Wiek van een Vle-

Vledermuis, daar het Bloed geheel stiel stondt, INLEIDING.
 het Dier weder eeten geevende, na verloop van zes Uuren den Omloop zien herstellen. De beweging van het Hart is, door den Heer HALLER en andere Ontleedkundigen, in Katten en Honden die dood scheenen, ja geheel verstyfd waren, door blaazen weder opgewekt. Maar het aanmerkelykste in deezen is, dat eenige kleine Diertjes de Eigenschap hebben, om verscheide Jaaren, en misschien altoos, te kunnen blyven in een volstrekte onwerkzaamheid en geheel uitgedroogd: daar zy, nogthans, by de eerste gelegenheid, die hun genoegzaam doorweekt en de deelen lenig of buigzaam maakt, een zeer vlugge beweging oefenen, aan welke niemand den naam van Leven kan weigeren. Het Raderdiertje, en de Aaltjes in verzengde Tarwe, door het Mikroskoop ontdekt, leveren daar van een Voorbeeld uit (*).

Dewyl de Dieren, geduurende dien tyd, 't Moeielyke
 Gevoel en Beweging, ja ook het groeiend onder-
 Leven ontbeeren, zo blykt, dat men ze alsdan scheiding
 zelfs niet van de Stoffen, die tot het derde Ryk der Dieren
 der Natuur behooren, kan onderscheiden. Het van de Plant-
 Rader-Diertje, by voorbeeld, vertoont zig als gewassen.
 rood Zand of Vuiligheid in de Looden Geuten;
 de Aaltjes als Vezelagtige Draaden in de verzengde Tarwe. Maar nog moeielyker is de onderscheiding van de Planten in sommige Dieren,

(*). Zie BAKER, *Nuttig Gebruik van 't Mikroskoop.*
 Amst. 1756. bl. 263, 277.

INLEIDING. ren, dewelke geen kenbaare beweging en naauwlyks eenige beweeglykheid hebben: daar in tegendeel fommige Gewaffen; gelyk het Indiaanfche Kruid, genaamd *Mimosa*, dat zyne Bladeren op 't aanraaken vallen laat; iets meer fchynen te hebben dan een Groeijend Leven, en zelfs een merkelyken trap van Gevoeligheid. Sommige Dieren ook hebben andere Eigenschappen met de Planten gemeen, gelyk de deelbaarheid in de Polypen en hunne manier van uitspruiting: in anderen hunne huisvesting in Zee-Gewaffen, van eene Vezel-Vlies- Hoorn- of Steenagtige natuur. Dus bestaat het met de Koraalen, en de Koraalboompjes, gemeenlyk *Lithophyta* of *Keratophyta* genaamd, benevens de *Zoophyta* of Plantdieren, en verfcheide Sponsagtige Zee-Gewaffen, die te vooren onder de Planten geteld waren, doch door den Heer LINNÆUS gebragt zyn in het Ryk der Dieren.

Merktekenen van 't Dierlyk Leven.

Ondertuffchen, indien men naauwkeurig naagaat, wat de merktekenen zyn, waar aan men onderscheidt of een Lighaam tot het Ryk der Dieren behoore; zo zal men bevinden, dat die bestaan in eenig blyk van Leven. Dit Leven nu ontdekt zig aan eene kennelyke beweging in het geheele Lighaam of in eenigen van deszelfs deelen, 't zy van zelf, dat is inwendig, ontstaande, 't zy door uitwendige prikkeling of terging veroorzaakt. In beide die Gevallen blykt de *Aandoenlykheid* * van zulk een Lighaam, die derhalven met reden gehouden wordt

* *Irritabilitas*

voor de naaste oorzaak van 't Dierlyk Leven, INLEIDING, en van de enkele *Gevoeligheid* * te onderscheiden is, om dat zy uitwerkingen voortbrengt, die ongelyk grooter dan de oorzaak zyn.

Van den tyd van HIPPOCRATES af, is men in 't algemeen van Denkbeeld geweest, dat nagenoeg alle zagte Lighaamsdeelen gevoelig waren; doch voor eenige Jaaren heeft de vermaarde Ontleedkundige, de Heer Baron VAN HALLER, dit Denkbeeld door een menigte van Proefneemingen bestreeden. De Vliezen, Peezen, de Ingewanden en andere Deelen, die men voor zeer gevoelig hadt gehouden, bevondt hy in de Dieren meest al niet of zeer weinig Gevoel te hebben, wanneer zorgvuldig gelet werdt, om geene Zenuwen te raaken of te kwetzen. Uit dit alles maakte hy op, dat het Zenuw-Gestel de eenigste Zitplaats der Gevoeligheid ware, zo wel in de Menschen als in de Beesten. Aan den anderen kant bevondt hy de alleraandoenlykste Lighaamsdeelen * geheel ongevoelig. Zulke Deelen, naamelyk, noemt hy aandoenlyk, die door eenige uit- of inwendige Prikkeling zig famentrekken en merkelyk korter worden; gelyk de Spiervezelen in 't algemeen, zynde daar door de oorzaak van alle bewegingen; die der Ingewanden, waar door de Verteering der Spyzen en de bereiding van de Voedende Sappen werktellig gemaakt wordt; en in 't byzonder die van het Hart, als de beweeg-oorzaak zynde van het Bloed.

* *Sensibilitas*

De Gevoeligheid der Lighaamsdeelen onderzocht.
† *Sensibiles*

§ *Partes maxime irritabiles*

INLEIDING. Zie hier op wat wyze die Grooten Man zig

De groote daar omtrent uitdrukt (*). „ Alle Proefneemin-
 Aandoen- gen, vooral op koude Dieren, bewyzen dat het
 lykheid van „ gen, vooral op koude Dieren, bewyzen dat het
 het Hart in „ Hart by uitstek aandoenlyk voor Prikkeling
 verscheide „ zy en veel meer dan de Darmen. Want, voor-
 Dieren. „ eerst, in een koud Dier beweegt het zig veel lan-
 „ ger dan eenig ander deel des Lighaams, zelfs
 „ na de dood, somtyds tot vierentwintig of dertig
 „ Uuren, gelyk door CHARAS in een Adder ;
 „ ja zelfs langduuriger, gelyk in een Schild-
 „ pad is bevonden. In een Dier, dat warm
 „ Bloed heeft, beweegt het zig tot dat de Kou-
 „ de het Vet verdikt heeft, 't welk de gemeene
 „ paal is, die de beweging doet eindigen van
 „ alle Spieren. In de Kikvorfchen heb ik opge-
 „ merkt, dat derzelver Hart doorgaans in be-
 „ weeging blyft, van 's middags af tot ver in de
 „ nagt, maar zelden tot den volgenden ogtend.
 „ Ten anderen, als het Hart opgehouden heeft
 „ zig te beweegen, kan het zeer gemakkelyk
 „ weder in beweging gebragt worden, door
 „ eenige uitwendige Prikkeling, hoedanig ook,
 „ 't zy met een Speld, een Mes, Zout, Ver-
 „ gift, en somtyds ook zelfs, gelyk de Heer
 „ WOODWARD gedaan heeft, door enkel warm
 „ Water. Het Oor van 't Hart, door een Ver-
 „ gift getergd, heeft zig, verscheide maalen ag-
 „ tereen, samengetrokken. Even 't zelfde
 „ heb ik in het Hart gezien. Maar dikwils ge-
 „ beurt

(*) In zyne Verhandeling *de Irritabilitate*.

„ beurt het in deeze Prikkelingen , door eenig INLEIDING.
 „ Vergift te weeg gebragt , dat de beweging,
 „ die 'er uit voortkomt , zeer kortftondig zy ;
 „ byna altoos is dezelve aan die plaats bepaald,
 „ welke men geprikkeld heeft. De befte wy-
 „ ze , om de bewegingen van het Hart weder
 „ op te wekken , beftaat in het prikkelen van
 „ de inwendige Oppervlakte : dikwils is 't my
 „ gelukt , met daar in te blaazen , wanneer alle
 „ Bytende middelen te vergeefs gebruikt wa-
 „ ren , en de inſpuiting van andere Vogten , die
 „ meer dikte hebben dan de Lugt , is van de
 „ zelfde uitwerkinge. Men herftelt de bewee-
 „ ging van het Hart , zo wel met daar Water , als
 „ Lugt in te blaazen , 't zy door de eene , of
 „ door de andere Holte , door de Lugtpyp , of
 „ door de Chylbuis van de Borft ; een Proef-
 „ neeming die ik op een Hond gedaan heb : met
 „ één woord , 't is genoeg dat de Lugt doorgaat
 „ in de flinker Holligheid ”.

Voorts onderzoekt de Heer HALLER , wat de Oorzaak
 Oorzaak mag zyn van deeze grooter Aandoen- van dezel-
 lykheid van het Hart , dan van de andere Lig- ve.
 haamsdeelen : (die in alle Dieren plaats heeft,
 welke ter toets gebragt zyn , doch in de Aalen
 't minft van allen.) „ Zouden daar de Zenuwen
 „ blooter leggen ? Zy zyn 'er althans niet tal-
 „ ryker. Dezelve is den Spiervezelen eigen , en
 „ maakt een wezentlyk onderscheid tuffchen
 „ de Werktuigen van het Dierlyk Leven en
 „ die der Vrywillige bewegingen en Zintuigen.

INLEIDING. „ De eerstgemelden zyn de aandoenlyksten voor
 „ Prikkeling. Het Middelrif beweegt zig nog
 „ dikwils, wanneer alle de andere Spieren op-
 „ gehouden hebben ; de beweging van de Maag
 „ en het Gedarmte is nog langduuriger : maar
 „ het Hart overtreft daar in alle de andere Lig-
 „ haamsdeelen. Deeze Werktuigen van het
 „ Dierlyk Leven, ten uitersten aandoenlyk zyn-
 „ de, behoeven slegts een zeer flauwe Prikke-
 „ ling om in beweging te worden gebragt :
 „ maar de anderen , die het zeer weinig zyn,
 „ worden niet bewoogen , dan door de bepaal-
 „ lingen van de Wil, of door zeer sterke Prik-
 „ kelingen, welke in staat zyn om ze te bren-
 „ gen in zeer geweldige bewegingen , die
 „ men Stuipen noemt ”.

Zy verschilt
 van de eer-
 kragtigheid.

„ Deeze Aandoenlykheid verschilt van de
 „ Veerkragtigheid der Spiervezelen. Zy heeft
 „ in gedroogde Spieren, die het Veerkragtigt
 „ zyn, geen plaats. In tegendeel zyn de aller-
 „ weekste Lighaamen zeer aandoenlyk. Neem
 „ tot een Voorbeeld den *Polypus*, die, geen Oo-
 „ gen hebbende, niettemin van het Licht kenne-
 „ lyk getroffen wordt. Het zelfde bevindt men
 „ in geheel Slymagtige Dieren. Ook weet men,
 „ dat zy in Kinderen en zwakke Vrouwsperso-
 „ nen meer plaats heeft dan in Volwassenen en
 „ Oude Lieden ; dat zy in de Vrugt-Schepzelt-
 „ jes der Dieren het allersterkste is, en in den
 „ Ouderdom dikwils byna geheel verdwynt. Zy
 „ verschilt ook in een zelfden Mensch groote-
 „ lyks

„ lyks, naar zyn Lighaamsgestel, naar de Om- INLEIDING.
 „ standigheden, naar de Indrukken die hy ont-
 „ vangt, 't zy door de Reden of Gewoonte, enz.

„ De Spiervezelen, nu, bestaan uit Aardagtige Huisvest in
 „ deelen en een Lymagtige Stoffe, die dezelve de Lymag-
 „ aan elkander bindt. De Aandoenlykheid, tige Stof der
 „ derhalve, moet in die Lymagtige Stoffe huis- Spierveze-
 „ vesten: maar hoe komt zy in dit Lym, dat len.
 „ uit een enkel Wateragtig Sap gebooren wordt?
 „ De Heer WHYTT en de andere Stahliaanen
 „ beweeren, dat het deeze Eigenschap verkrygt,
 „ door het ontvangen van deeltjes der Ziel,
 „ die, voor de aanraaking gevoelig zynde, zig
 „ famentrekken en de Vezel terug haalen om die
 „ aanraaking te vermyden. Doch deeze Aan-
 „ doenlykheid heeft plaats in Deelen die 't al-
 „ lermintst gevoelig en aan de heerschappye der
 „ Ziele niet onderworpen zyn: zy houdt stand,
 „ wanneer de Werking of Gemeenschap der
 „ Ziel niet meer plaats kan hebben. Niets is
 „ gemeener, dan het Hart van een Kikvorfch klop-
 „ pende en de Dieren aandoenlyk blyvende te zien,
 „ na dat men 'er de Kop en 't Ruggemerg van
 „ afgesneeden heeft. Ook is het Hart van de
 „ Zalm en andere Dieren nog voor Prikkeling
 „ aandoenlyk, verscheide Uuren na dat het uit
 „ het Lyf gerukt zy. Zy kan derhalve niet
 „ af hangen van de Ziel, noch verward worden met
 „ de Gevoeligheid der Zenuwen, of men zou in
 „ de grootste ongerymdheden vervallen ”.

De Heer HALLER besluit, cindelyk, dat de Besluit van

INLEIDING. Aandoenlykheid voor Prikkeling * mag en moet den Heer aangenomen worden als een Eigenschap van 't *Haller.* Lymagtige der Dieren, op even de zelfde wyze * *Irritabilitas* als de Aantrekking en de Zwaarheid erkend worden voor Eigenschappen van de Stoffe in 't algemeen, zonder dat men 'er de Oorzaak van kan aanwyzen.

Tegenstreeving van zyn Gevoelen door Bianchi. Het Gevoelen van deezen Geleerden Heer, schoon niet geheel nieuw zynde (*), verwekte hem, zo in Italie als in Vrankryk, verscheide tegenstreevers: doch zy hadden het niet zo zeer op de Aandoenlykheid, als wel op de onderscheiding derzelve van de Gevoeligheid † der Lig-

† *Sensibilitas*

haamsdeelen, geladen. De Turinsche Hoogleraar BIANCHI bragt een menigte Proefneemingen ter baan, om de Ongevoeligheid van de Peezen, de Kasjes der Gewrichten en de Vliezen, omver te sfooten. Hy verhaalt waargenomen te hebben in Haazen en andere Dieren, welker Peezen aan de Pooten men bloot maakte, om ze aan Plankjes vast te hegten, ten dienste der Ontleedkunde; dat deeze Dieren, by het insteeken der Nagelen, somtyds yzelyk schreeuwden en zwaare Stuipen kreegen, somtyds 'er geen het minste Gevoel van sctenen te hebben. De Oogen doorsteekende aan Hoenderpullen, om de wederaangroeiing van 't waterige Vogt, na de uitstorting van hetzelfde, waar te neemen, hadt hy

(* De Heer HALLER beweert en bewyft zulks in de gezegde Verhandeling, in 't Fransch uitgegeven te *Lausanne*. in 't Jaar 1755.

hy ze fomtyds kennelyke blyken van Pyn zien **INLEIDING** geeven , fomtyds geen teken van eenige Gevoeligheid. Een deel der Herfenpan van Honden afgezaagd en dus het dikke Herfenvlies bloot gemaakt hebbende , goot hy daar op fcherpe Vogten , gelyk Geeft van Salpeter , Olie van Vitriool of overgehaalden Azyn , en bevondt dat fommigen 'er aandoening van hadden , anderen niet. Uit dit alles maakt hy op , dat 'er geen zekerheid is in deeze Proefneemingen , veel min , dat men uit die , op Beesten gedaan , ten opzigt van den Menfch iets zoude kunnen afleiden (*).

De tegenwerpingen van LE CAT, (die van **Tegenwerpingen van le Cat beantwoord.** meer gewigt zouden zyn dan van den gemelden Auteur, in wiens Werk over de Lever zo ontzaglyk veel mislagen door den Heer MORGAGNI zyn aangetoond,) worden door den Heer HALLER op de volgende wyze beantwoord (†). „ Ik heb gezegd dat de Peezen, het Been-Vlies „ en 't dikke Herfenvlies*, ongevoelig zyn. * *Dura Mater* „ Ik ben de eerste niet, die deeze Waarheid „ geopperd heeft, en ik heb Waarneemers aangehaald, die, geene Stelling te verdedigen „ hebbende, het zelfde reeds voor my hadden „ gezien. De Heer LE CAT werpt my geene „ Proefneemingen tegen, dan ten opzigt van „ het

(* *Reponse à la Lettre du Docteur BASSANI par Mr. BIANCHI. à Turin 10, Junii 1755. Recueil de Médecine &c. Jan. 1756. pag. 46.*

(† *Supplém. à la Dissertat. sur l'Irritabilité. Lausann. 1755. pag. 88.*

INLEIDING. „ het dikke Herfenvlies. Hy verhaalt, dat ze-
 „ ker Man, *Fleuri* genaamd, geklaagd heeft,
 „ toen men dit Vlies met een Haakje drukte;
 „ dat een ander gekwetste, genaamd *Mabirt*,
 „ de beweging van het Pennetje of Stylet op het
 „ dikke Herfenvlies voelde, dat hy aandoening
 „ hadt van de Brandewyn, en gewaar wierd,
 „ dat de Heelmeeſter zyne Wonde wiefch:
 „ waar uit hy opmaakt, dat het dikke Herfen-
 „ vlies byna Kraakbeenig of tot Been gewor-
 „ den moet zyn, in de Onderwerpen, die geen
 „ Gevoel hadden gefcheenen te hebben in dit
 „ Vlies. Ook blykt het aan zyne uitdrukkin-
 „ gen, dat hy Voorbeelden van deeze Onge-
 „ voeligheid heeft gezien.

Ongevoe-
 ligheid van
 't dikke
 Herfenvlies
 beveltigd.

„ Ik heb het dikke Herfenvlies, duizend en
 „ duizend maalen, in ik weet niet hoe veel ver-
 „ ſcheiderley Dieren opgekrabd, gebrand en ge-
 „ ſneeden, zonder dat zy ooit geklaagd heb-
 „ ben; veel minder ſcheenen zy de Brandewyn
 „ te voelen, die oneindig minder ſcherp is dan
 „ de Boter van Spiesglas of Geest van Salpeter.
 „ Jonge Dieren hebben geruſtelyk Melk gezo-
 „ gen en ingezwolgen, terwyl men dit Vlies
 „ van een ſcheurde. Nu is het volftrekt onmo-
 „ gelyk, te gelooven, dat dit Vlies, in jonge
 „ gezonde Dieren, byna Kraakbeenig of byna
 „ Beenig zoude zyn. Deeze zelfde Dieren voel-
 „ den de knyping en trekking van de Huid zeer
 „ duidelyk; zy klaagden 'er over en poogden
 „ die te ontworſtelen. De Proefnceming is in
 „ 't werk

„ 't werk gesteld op wreede, onlydzaame Die- INLEIDING.
 „ ren, gelyk de Kat, die doldriftig wordt in 't
 „ gevaar en door de Pyn. Men heeft die in den
 „ Mensch herhaald en de Heer ELLER heeft ze
 „ te Berlyn bewaarheid op het dikke Hersfen-
 „ vlies van iemand, wien het door Beenbederf
 „ was bloot gemaakt. Indien de gekwetste van
 „ den Heer LE CAT de drukking gevoeld heeft,
 „ staat dezelve daar in met de Beesten gelyk,
 „ die de losmaking van het dikke Hersfenvlies,
 „ en de drukking van den Vinger, zeer wel ge-
 „ waar worden, gelyk ik heb aangemerkt. Ook
 „ zou het niet onmooglyk zyn, dat zeer door-
 „ dringende Middelen door dit Vlies heen werk-
 „ ten; even gelyk koud Water en Zuure Vog-
 „ ten de Zenuw der Tandén aandoen, door der-
 „ zelve Verglaasd en door het Beenige heen.
 „ Ik heb zulks egter nooit waargenomen, en
 „ ik herhaal hier, dat het dikke Hersfenvlies,
 „ niet meer zynde dan een Celluleus Geweef-
 „ zel, wel gevoelig kan worden door de Zenu-
 „ wen te vergezellen, doch, zelf geen Zenuw
 „ hebbende, ook op zig zelve geen Gevoel kan
 „ hebben.”

Na dat de Heer HALLER dit, in den Herfst Proefnee-
mingen
daar om-
trent in
Frankryk
gedaan.
 van 't Jaar 1754, te Bern geschreeven hadt,
 zyn 'er in Vrankryk verscheidene op de been ge-
 weeft, om zyne Stellingen door nieuwe Proef-
 neemingen te onderzoeken. Den 27 *January*
 van 't Jaar 1757, werdt in de Schoolen der Ge-
 neeskunde te Parys eene Redenvoering over dit

70 DE EIGENSCHAPPEN DER DIEREN

INLEIDING. Onderwerp gehouden , die tot haar Voorstel hadt: *Of de Aandoenlykheid voor Prikkeling zo wel afhangt van de Zenuwen , als de Gevoeligheid ?* De Heer GIRARD DE VILLARS, Doktor in de Geneeskunde , verdedigde zulks , door den Uitflag van veele Proefneemingen , die op het volgende uitkwam (*).

Uitflag
derzelven.

* *Aponen-
vofes*

„ De Peezen zyn gevoelig. Dit Gevoel is
 „ veel kennelyker in de Peezen die met haar
 „ Vliezen bedekt zyn , dan in de genen , die
 „ bloot leggen. De Pecsagtige Uitbreidzelen *
 „ hebben een fcherper Gevoel dan de Peezen.
 „ Eveneens is het met het Beenvlies en Bekke-
 „ neelvlies : men kan zig daar van verzekeren in
 „ het witte blinkende Vlies van de Slaapspier ,
 „ 't welk door 't buitenfte van 't Bekkeneel-
 „ vlies voortgebracht wordt. De Heer GIRARD
 „ bewyft niets omtrent het Borstvlies , het Mid-
 „ delfchot der Borst , het Hartzakje , het Buik-
 „ vlies , en alle Ingewanden die in de verdub-
 „ beling van hetzelfde begreepen zyn : want de
 „ Gevoeligheid van al die Deelen was door den
 „ Heer LORRY klaar aangetoond (†). De Le-
 „ ver , de Milt , de Nieren , door Bytende Mid-
 „ delen getergd , geeven fomtyds blyken van
 „ een groote Gevoeligheid. Het zelfde neemt
 „ men waar in het Galblaasje , het Alvlees en
 „ de Pisleiders , maar zo bestendig niet : want
 „ de

(* *Recueil de Medecine , &c.* Avril 1757. pag. 312.

(†) In die van de Maanden Nov. Dec. 1756 en Janv. 1757.

„ de enkele Werktuiglyke Prikkeling veroor- INLEIDING.
 „ zaakt in die Deelen zelden Pyn. De gevoe-
 „ ligften van alle Klieren zyn de Kwylklieren en
 „ de groote Oorklieren vooral: de Slagaders zyn
 „ het fomwylen; de Aderen zeldzaamer. Om-
 „ trent het Spinnewebs- en dunne Herfenvlies
 „ is geen zekerheid. In de Schors- en Merg-
 „ agtige zelfftandigheid van de Herfenen vindt
 „ men geen Gevoel, ten minfte tot zekere diep-
 „ te. Het Verlangde en Ruggegraats- Merg
 „ hebben een fcherp Gevoel; het dikke Her-
 „ fenvlies is onbewceglyk doch zeer gevoelig.
 „ De Huid is insgelyks met een groote Gevoe-
 „ ligheid begaafd; doch niet overal eveneens.
 „ Veel Gevoel vindt men in de Maag en 't Ge-
 „ darmte: het lighaam van de Waterblaas is
 „ ook gevoelig, derzelver binnenfte Rok nog
 „ meer, gelyk ook de Lyfmoeder en Pisleiders.
 „ De voorftaande Klier heeft byna geen Ge-
 „ voel: de Ballen veel. Alle Spieren zyn ge-
 „ voelig: het Middelfrift ook en bygevolg het
 „ Hart.”

De Heer GIRARD heeft, tot zyne Proefnee- Besluit daar uit opge- maakt.
 mingen, een Snymesje, Nyptangen en Bytende
 middelen der Scheikundigen gebruikt, doch van
 de uitwerking deezer laatften raadt hy zig te
 mistrouwen, dewyl zy de Vezelen doen krim-
 pen en Verfchynzelen voortbrengen, die be-
 driegen onder den fchyn van Aandoenlykheid,
 door een gedwongen Samentrekking te veroor-
 zaaken. Hy merkt, verder, de Gevoelige ** *Sensibiles*

INLEIDING. deelen des Lighaams aan, als min of meer Aandoenlyk voor Prikkeling *: hy verbeeldt zig, dat deeze hoedanigheid plaats heeft in de allerkleinste Vaatjes van een Leevend Dier, en dat zy noodig zy tot het fyn maaken en verdeelen der Vogten.

Vergelyking der Gevoelens.

Zie daar een groot Verschil in schyn; doch de Zaak komt byna op 't zelfde uit. De Heer GIRARD erkent dat de Aandoenlykheid alleen toe te schryven zy aan de Spiervezelen, doch hy meent dat de Prikkeling door de Zenuwen gevoeld en dus aan de Spiervezelen medegedeeld worde. Want, zegt hy, als men de Zenuwen bindt of affnydt, die naar eenig Werktuig toegaan, heeft 'er het Gevoel en de Beweeging geen plaats meer. Dit erkent de Heer HALLER, maar hy besluit uit de Ondervinding van het stand houden der Aandoenlykheid na de dood, en daar uit, dat zy plaats heeft in de Deelen die van 't Lighaam afgezonderd zyn, niet alleen, maar ook in zulke Vezelen, daar de Zenuw van afgescheiden is; dat de Aandoenlykheid onafhanklyk zy van de Zenuwen. Het komt 'er thans op aan, wie van deeze Waarneemers grooter bekwaamheid gehad heeft tot het in 't werk stellen der Proefneemingen: want het is my eenigzins verdagt, dat de zelfde Deelen op den eenen tyd, en in 't-eene Dier, Gevoelig zouden zyn, op een anderen tyd en in een ander Dier niet, gelyk BIANCHI zegt ondervonden

den te hebben (*). Is het niet veel waarfchyn- INLEIDING.
lyker, dat op den eenen tyd Zenuwen geraakt
zullen zyn, op den anderen niet; daar men weet,
dat dezelve zo moeielyk af te fcheiden en te
vermyden zyn, inzonderheid in leevende Die-
ren? Ook zyn de Ondervindingen van HALLER,
daar de Franfchen zo veel op te zeggen weeten,
in Engeland door nieuwe Proeven bevestigd ge-
worden (†).

Het fchynt derhalven onbetwiftbaar, dat de De Aan-
doenlyk-
heid is de
Ziel der
Dieren niet.
Aandoenlykheid voor Prikkeling de *naafte Oor-
zaak is van het Dierlyk Leven*: doch wy denken
niet, dat dezelve de *Ziel der Dieren* zy; fchoon
de Stahliaanen zulks beweeren. Immers de Ziel
werkt in de Dieren, tot de Natuurlyke en Dier-
lyke Beweelingen, zo wel door de Zenuwen
als in den Menfch, en dus zou men de Ziel ge-
heel Werktuiglyk maaken, of de Werktuigen
en Deelen, die van 't Lighaam afgefcheiden zyn,
beziel. 't Zy ons genoegzaam, dat deeze
Eigenschap, de Aandoenlykheid voor Prikke-
ling, onaffcheidelyk is van 't Dierlyk Leven:
dat zy in 't allerkleinfte Beginzel van een Dier,
de Springende Stip in 't Ey * door HARVÆUS * *Punctum
faliens in
Ovo*
genoemd, plaats heeft, die door de allermin-
fte Prikkeling, de enkele Warmte, in bewee-
ging wordt gebragt; en dat zy het allerlaatfte
blyk of overschot van Leven is in de Dieren.

Indien men nu eindelyk vraagen mogt, of de Onder-
fcheiding
Ge-derzelve

(*) Zie hier voor, bladz. 66.

(†) *Philos. Transactions*, Vol. XLIX. P. I. for 1755 p. 240.

74 DE EIGENSCHAPPEN DER DIEREN

INLEIDING. Gevoeligheid wel weezentlyk onderscheiden zy van de Gevoeligheid. van de Aandoenlykheid voor Prikkeling: zo moet ik zeggen: Ja zeker! Door de Gevoeligheid *
** Sensibilitas* wordt verstaan de Aandoening welke een der vyf uiterlyke Zinnen, het Gevoel naamelyk, heeft van allerley Aanraaking, 't zy vermaakelyk of pynlyk, en bygevolg iets dat betrekking heeft op de Redelyke Ziel. Door Aandoenlykheid †
† Irritabilitas die beweging, welke, zonder dat de Redelyke Ziel daar van iets gewaar wordt, door in- of uitwendige Oorzaaken, in de Lighaamsdeelen, die tot het Leven behooren, wordt verwekt. Wie zal ontkennen, dat de Verteering der Spyzen, de Chylmaaking en de Omloop des Bloeds, zo wel als de Bereidingen en Affcheidingen der Vogten: om kort te gaan, alle Natuurlyke Werkingen byna, geschieden zonder dat 'er de Redelyke Ziel gevoel van heeft. Ook merkt men aan, dat de Gevoeligheid in Menschen zeer veel afhangt van de gesteldheid van den Geest. Hebben niet de Menschen, die in 't Verstand geraakt of krankzinnig geworden zyn, veel minder Gevoel van Pyn, Koude en andere Ongemakken, dan zy te vooren hadden?

Overeenkomst der Dieren met de Planten. Dus de Eigenschap beschouwd hebbende, die het voornaamste onderscheid schynt te maaken tusschen de Dieren en de Plantgewassen in 't algemeen; zo gaan wy voort, om te onderzoeken, welk een verschil tusschen beiden zy in het Lighaamsgestel. Immers de Dieren worden meestal door Kruiden en Vrugten des Aardryks gevoed

gevoed en onderhouden: zo dat derzelve Va-
 ste en Vloeibaare deelen minder verschillen moe-
 ten in natuur, dan wel in trappen van volmaakt-
 heid. De Verrotting doet de Dieren, zo wel
 als de Planten, tot Aarde wederkeeren en de
 vlugge Deelen in de Lugt verspreiden, waar uit
 zy wederom, met Regen, Mist en Daauw, op
 't Aardryk nedervallen en tot Voeding strekken
 voor een nieuwe teelt van Schepzelen.

Maar een nog grooter overeenkomst heeft
 plaats in het Lighaamsgestel der Planten en Die-
 ren. Immers, gelyk de Planten hun Voedend
 Sap uit het Aardryk trekken door haare Wortel-
 len, zo hebben de Dieren inwendig een foort
 van Wortelen, de Vaten naamelyk, die de Vog-
 ten inzuigen uit het kanaal der dunne Darmen.
 Deeze Eigenschap vindt men ook in die leven-
 dige Schepzelen, welker aart is gehegt en vast ge-
 groeid te zyn aan eenig stuk Houts, Steen of
 ander Lighaam, gelyk de Mosselen, Oesters,
 Koraalen, Polypen en andere Plantdieren, zyn-
 de in een harde Schaal of Schulp beslooten.
 Want deeze Schaalagtige dekzels worden wel,
 zo lang het Dier leeft, door Vaatjes, tot dit ein-
 de alleen geschikt, uit het Lighaam, dat 'er in
 vervat is, zelf, gevoed en onderhouden tot ee-
 ne geregelde aangroeijing; maar het Dier zelf,
 binnen deeze Schulp verborgen en daar aan ge-
 hegt, neemt tot zynen Mond de Spyze in,
 en houdt dezelve in de holte van zyne Darmen,
 alwaar zy verder, door de Werking der Inge-

Ten opzigt
 van 't Lig-
 haamsge-
 stel.

76 DE EIGENSCHAPPEN DER DIËREN

INLEIDING. wanden en bykoming van andere Vogten, tot omvoering door het Lighaam en Voeding van het Dier bereid en bekwaam gemaakt wordt.

De Vrugt zelfs der Eijerleggende Dieren, in haare Dop gehuisveft en daar in beslooten, tot dat zy door de koesterende Warmte uit het Wit aangroeit, is in het Doijer geworteld, en die Vrugten, welker Eijeren tot aan de Baaring in de Baarmoeder beslooten blyven, zyn met de *Placenta* of *Cotyledones* aldaar aangehegt, door middel van de Navelstreng; en dus gelyken ze, ook in dit opzigt, naar een Plant, die haar Voedzel door de Wortelen uit het Aardryk trekt: hoewel zy tevens Voedzel inneemen door den Mond en inbrengen in het Gedarmte, gelyk de volwaffen Dieren (*).

**Verschi ten
opzigt van
den aart der
Deelen.**

Doch de Samenstellende deelen van de Dieren en Planten verschillen in verscheide opzigten. Het Sap van meest alle Kruiden, en Aard- of Boomvrugten, is beladen met Zouten van eene aanmerklyke Scherpheid. Het uitgeperfte Vogt van dezelve is zuur, of zoet, of met vlugge deelen voorzien, en het geeft, door uitwaassening van 't Waterige, wanneer het Overfchot verbrand wordt, een Loogzout. Het Sap der Dierlyke Lighaamen, in 't algemeen genomen, is in gezondheid Smaakeloos, en geeft door verbranding geen of zeer weinig Zout. Aan den anderen kant verschillen de Dieren daar in van de Planten zeer,

(*) BOERHAAVE *Chemia*. Vol. I. pag. 65.

zeer, dat daar de vlugge Zouten van de laatsten INLEIDING. zodanig daar uit komen, als zy zig reeds daar in openbaarden, in de Dieren, in tegendeel, door de Werking van het Vuur nieuwe Zouten gebooren worden, die in Scherpheid en Vlugheid de Zouten der Plantgewassen te boven gaan.

Het blykt derhalve niet onduidelyk, dat de Warmte en Omloop der Vogten in de Dieren De Werking van het Lighaam maakt de vaste Zouten vlug. bekwaam is om de vaste Zouten tot eene Eigenfchap te brengen, die zeer naa komt aan de Vlugheid, en de genen, die tegen de Verrotting dienftig waren, te veranderen in zodanigen, die langs hoe meer naar de Verrotting hellen. De Oliën en het Aardagtige van 't ingenomen Voedzel, zelfs, worden verdund en fynder gemaakt van deelen. Men behoeft alleenlyk de Scheikunde na te gaan in de Stoffen, welken zy uit de Vogten der Dierlyke Lighaamen trekt, naar dat die min of meer verdunning en wryving in de Vaten ondergaan hebben. De Melk by voorbeeld toont, door haare bederflykheid, reeds een weinig van natuur veranderd te zyn: het Bloed volkomen. De Gal beftaat uit Olieagtige deelen, die van zoet bitter geworden zyn, en de Pis, fchoon tot de Natuurlyke Vogten behoorende, finkt reeds, wanneer zy in een gezond Menfch geloosd wordt. Een kleine overmaat van hitte of beweeging in het Bloed, brengt haast de in- of uitwendige tekenen van Verrotting voort.

Omtrent deeze Vlugheid is egter een merkelyk De Vlug-

INLEIDING. Verschil, zo wel tusschen het eene en andere, heid der als tusschen de Deelen van een zelfde Dier. In deelen ver- sommigen by voorbeeld, gelyk de Bokken, schilt, in de Dieren, Bonfems en andere Dieren; de Weegluizen, sommige Torren en andere Infekten; ja in eenige Dieren, Menfchen zelfs, openbaart zig het Vlugge, zeer. • dat in hun is, door een ondraaglyken Stank. De Vuiligheid of Uitwerpzels van eenige Dieren, hebben 'er veel meer van, dan die van anderen. Hoe de Vluggedeelen, van een byzondere Eigenschap, in sommigen vergaard worden, blykt uit die zonderling sterk ruikende Stoffen, welken de Bever, Moskus-Bok en Zivet-Kat, uitleveren. De Scheikunde haalt minder vluggedeelen uit de Visschen, dan uit de Landdieren in 't algemeen. De Pissebedden, Aardwormen en Slakken, hebben minder vluggedeelen dan de Haagdiffen en Slangen: de Adder geeft het meeste Vluggedeelen van alle Dieren, die men onderzocht heeft, en het is fynder, zo 't schynt, dan dat van de Padden en den Schorpioen. Het Hertebeest, de Geit, de Hond, de Wolf, Vos, Bever, Haas, Konyn, Kat, Rot en Muis, leveren meer Vluggedeelen uit, dan het Kalf, Schaap, Koebeest, Paard en Ezel. Onder de deelen van 't Menschelyk Lighaam, krygt men uit het Hoofdhaar, de Pis en 't Bloed, veel meer dan uit de Beenderen: de Melk geeft onder de Vogten daar van het allerminste. Geen Dier, uitgenomen de Adder, schynt 'er een grooter veelheid van te bevatten, dan de deelen

van

van den Mensch. De Beer heeft 'er ook veel INLEIDING.
 van, en de Hertshoornen leveren meer uit,
 dan het Elpebeen (*).

De Heer BOERHAAVE merkt aan, dat het vlug- Het vlugge
Zout uit alle
Dieren is,
volgens
Boerhaave,
nagenoeg
het zelfde.
 ge Zout, 't welk men door Destillatie uit de
 Dieren of derzelve deelen krygt, zo veel hy
 ontdekken kon, weinig of niet verschilde, dan
 alleen ten opzigt van de daar onder gemengde
 Olie, die hetzelfde besmet en een affchuwlyken
 Smaak geeft aan den Geest uit versche Been-
 deren en andere vette Deelen gestookt. Anders-
 zins, zegt hy, geeven Paardehoeven, Offen-
 en Hertshoornen, Olyphantstanden, Schildpad,
 Hoofdhair en Zyde, een en 't zelfde, Men
 weet wel, dat de Geest van Menschen Bloed, door
 HELMONT, boven alle anderen is aangepreezen
 tot Geneezing van de vallende Ziekte, en dat de
 Engelschen zeer veel op hebben met de Drup-
 peltjes van den Geest, uit Zyde gedestilleerd;
 maar ik heb al voor lang geleerd, dat dit ver-
 schil, in de Praktyk, zelden met zo veel zeker-
 heid waargenomen wordt (†).

Daar de Mensch en de meeste Beesten voor- Of 'ereenig
Zuur Zout
in de Na-
tuurlyke
Vogten der
Dieren zy.
 naamelyk leeven van Spys en Drank, die of
 reeds Zuur is, of uit eigen aart Zuur wordt,
 zo moet men zig zeer verwonderen, dat 'er in
 de Natuurlyke Vogten der Dieren zo weinig
 Zuur te vinden zy. De Heer BOERHAAVE be-
 sloot uit zyne Proefneemingen, dat het 'er wee-
 zent-

(*) LEMERY *Cours de Chymie.* p. 629.

(†) *Chemia.* Vol. II. p. 361.

INLEIDING. zentlyk niet in te vinden ware. HOMBERG, daarentegen, verzekerde, dat hy het door Destillatie gehaald had uit het Bloed van verscheide Dieren, en zelfs van den Mensch. Hy hadt Zuur gekreegen uit Adders, Slakken, Vliegen en Mieren. LEMERY zegt, dat de vlugge Zouten der Dieren nog Zuur aankleeft. Hy verzekert, dat men zeer gemakkelyk uit de Lighaamsdeelen der Dieren Zuur kan bekomen; indien dezelve eerst in Water geweekt worden, zo dat het vlugge Zout grootendeels verdwynt: indien men 'er dan vast Loogzout bydoet, 't welk het Zuur aantrekt, en belet met de vlugge Zouten te gelyk opgeheven te worden: gebruikende in 't begin een maatic Vuur, om het allervlugste eerst te doen opstygen, en naderhand een allersterkste Hitte, waar door het Zuur, dat aan het Aardagtige kleeft, eindelyk wordt uitgeperst. Men weet voor zeker, dat de *Phosphorus*, die uit de Pis gemaakt wordt, een scherpe Zuur in zig heeft. Dewyl nu de Natuurlyke Zouten der Dierlyke Vogten naast komen aan den aart van Armoniak-Zout, en hetzelfde schynt te bestaan uit een vastmaakend Zuur en een vlug Loogzout, zo zou misschien iets dergelyks in de Menschelyke Zouten plaats kunnen hebben, en het zou niet te verwonderen zyn dat, na het uitdryven van 't vlugge Zout, in 't overschot eenig Zuur gevonden werde (*).

Niet-

(*) VAN SWIETEN *Comment. ad Aphor. 60. p. 81.*

Niettegenstaande dit alles, moet men erken-
 nen, dat dit klein weinigje Zuur, 't welk door
 de uiterste Kragt van Vuur uit het Bloed, de
 Pis, of de Lighaamsdeelen van Menschen en
 Beesten, gekreegen wordt, het zy dan gebooren
 zo men wil, geen kenbaare Uitwerkingen voort-
 brengt in de Huishouding van 't Dierlyk Lig-
 haam. Immers, anderszins moest het zig door
 de naauwkeurigste Proeven daar in openbaaren :
 waar van het tegendeel blykt. Doch met de
 Infekten is 't wat anders. Men weet, dat de
 Mieren, met Water gedestilleerd zynde, een
 groote veelheid van een Geest geeven, die
 klaarblykelyk Zuur is, hebbende de Smaak van
 Azyn, en, wanneer men een Mierenneft met
 een Stokje roert, komt 'er dikwils een Vogt
 aan 't end van 't Stokje, dat de Reuk heeft van
 Vitriool - Olie. Ook schynt in sommige Rupfen
 een scherp zuur Vogt te huisvesten (†).

Maar wat is doch de reden, dat men, niet-
 tegenstaande alle Proeven, die het tegendeel
 aantoonen, nog een werkzaam Zuur in de
 Natuurlyke Vogten van een gezond Mensch en
 van de groote Dieren onderstelt. 't Schynt te
 zyn, om dat men anders niet in staat is,
 om de Werkingen die 'er in 't Lighaam geschie-
 den, volgens de oude manier, door een Gifting
 of door Opbruifching, te verklaaren. Om der-
 gelyke reden stelde LEMERY, dat het Venyn
 van

(†) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*, het V. DEEL.
 bladz. 226.

INLEIDING. van de Adder een fcherp Zuur zy; dewyl het, naamelyk, door 't Vlugge Zout van Adders in zyne doodelyke uitwerkingen gefluit wordt, of ook om de werking van dit Venyn te verklaaren, door de manier, op welke de fcherpe Zuure Vogten, in de Aderen van een levendig Dier gefpooten zynde, het Bloed doen ftremmen. Ondertuffchen, als men de Levensmanier van de Adders, Padden, Spinnekoppen en dergelyke Venynige Dieren naagaat, is 'er zeker weinig reden, om te denken, dat zy zulk een Zuur bevatten zouden. Het Venyn van eenige Dieren fchynt meer op de Zenuwen te werken dan op het Bloed; wegens de Stuiptrekkingen, die zy door aanraaking, fteeken of byten, veroorzaaken. In fommigen is een verdoovende Kragt, miffchien zweemende naar die van 't *Opium*, door 't welke de Heer HALLER bevonden heeft, dat de Voortdryvende beweging van de Maag en 't Gedarmte in de Dieren onherftelbaar vernietigd wordt: ja, zo de Heer WHYTT zegt, ook de Aandoenlykheid van 't Hart voor Prikkeling: in een Kikvorfch werdt zelfs de bekwaamheid der Zenuwen tot Stuiptrekking daar door weggenomen (*). WEPFER hadt reeds bemerkt, dat de ophouding der beweging van het Hart, in Dieren door Vergift gedood, niet altyd door gebrek van vloeibaarheid in het Bloed veroorzaakt wordt, en hy merkt aan, dat, niet lang na het ingeeven van

meest

(* *Differtat. fur l'Irritabilité. pag. 77.*

meest alle Venynen , de uiterste Ledemaaten INLEIDING.
koud worden (†).

Daarenboven erkent men, dat het Venyn van Fynheid
van eenige
Dierlyke
Venynen.
de Adder geen kennelyke Reuk of Smaak heeft ;
zo min als dat van den Ratelslang en andere Ser-
penten, die den Mensch byna in een oogenblik
om hals brengen, en derhalve zeer waarschyn-
lyk op de Zenuwen werken. Sommige schynt
veeleer een Eigenschap te hebben, om de Vog-
ten der Dieren te brengen in een staat van
Verrottinge, gelyk dat van dollen Honden en
van de Pest, 't welk zekerlyk niet het allermin-
ste teken geeft van stremming in het Bloed.
Wy kunnen uit de fynheid van dit Venyn be-
sluiten, dat 'er zeer fyne Uitwaafemingen plaats
hebben in sommige Dieren, ongewaarwordelyk
voor onze Zintuigen en niettemin van zeer
grootte kragt en werkzaamheid.

De Uitwaafeming der Dieren, die onzichtbaar De Uitwaa-
feming
maakt on-
derscheid
tusschen al-
le Dieren.
in den Dampkring verspreid wordt, schynt wel
in ieder Dier van een byzonderen aart te zyn
en zy maakt mogelyk het eenig onderscheidend
Kenmerk uit onder de Lighaamsdeelen. Ver-
wonderlyk immers is de bekwaamheid, die som-
mige Honden hebben, om een Dier, waar van
de Reuk hun bekend is, tot een grooten af-
stand op te zoeken, en hunnen Heer te vinden,
door een menigte van Kruis-Straaten, ja zelfs in
een sterk gedrang van Volk. Deeze Uitwaafe-
min-

(†) *De Cicuta Aquatica.* p. 277, 62.

INLEIDING. mingen moeten derhalve ongemeen fyn en egter van alle anderen onderscheiden zyn. Het schynt wel het fynste deel te zyn van de Dierlyke Vogten, misschien afkomstig van de Oliën, of een Geest, die in een zeer fyne Olie huisvest (*).

Toevallige Oorzaaken van Verschil.

Onafhangelijk van het Lighaamsgeftel, dat de grond is van de weezentlyke verschillendheid der Dieren onder elkander, zyn 'er andere Oorzaaken, die een weezentlyk of toevallig onderscheid maaken in de Dieren, daar men, in derzelve gebruik, op letten moet. Zy hangen af van het Voedzel dat men hun geeft, van de meer of minder beweging en arbeid, die men hun laat doen, van de bepaaling der Driften, het Klimaat, Saizoen des Jaars en wat dies meer is.

Het Voedzel.

Het Voedzel, dat de Dieren gebruiken, heeft invloed op alle hunne Werkingen; het veroorzaakt hunne vlug- of traagheid, kragt of zwakheid, en bepaalt den aart van hun Vleesch en Vogten. De Heer BOERHAAVE onderscheidt, ten dien opzichte, de Dieren in 't algemeen in twee Hoofdsoorten; naar dat zy van Kruiden en Aard- of Boomvrugten, of alleen van levendige Schepzelen bestaan. Sommigen vindt men egter, die het een zo wel als het andere gebruiken, gelyk de Honden, Katten en andere Viervoetige Dieren in overeenkomst met den Mensch. In de Vogelen, in tegendeel, heeft zulk een groot

(* *Chemia*. Vol. I. pag. 66.

groot verschil plaats in de gesteldheid van de Maag, dat de genen, die van Vleesch leven, geen Graan schynen te kunnen verteeren, en die Graanen eeten geen trek schynen te hebben tot Vleesch (†). Iets dergelyks heeft plaats in de tamme Dieren, die enkel van Gras en Aardvrugten leven, en een afkeer hebben van alle doode Krengen. De zodanigen, die leevendige Dieren verscheuren en derzelve warm Bloed zuigen, merkt men aan, zyn veel sterker en werkzaammer van aart, dan de anderen; hunne Spieren zyn taay, hun Vet is geil en men agtze meestendeels onbruikbaar. Als zy in ons Lighaam komen, zyn het doorgaans Geneesmiddelen of Vergiften. De andere soort van Dieren in tegendeel, die hun Voedzel uit Kruiden en Vrugten des Aardryks trekken, maaken het nuttigste en beste deel van onze Spyzen uit. Van veelen gebruikt men de Melk en het Vleesch, van sommigen zelfs de Ingewanden, tot Voedzel. Maar hoe groot een Verschil is 'er niet in derzelve Smaakelykheid naar de plaatsen, daar de Beesten geweid worden; een verschil dat zig zelfs openbaart in de Huid der Koebeesten en de Wol der Schaapen. Men merkt ook aan, dat het Vleesch van sommige Dieren de kragten aanneemt van de Kruiden, waar mede zy gevoed worden: ten minsten is dit zeker van de Melk.

De

(†) Zie het Vertoog van den Heer REAUMUR, over de *Verteering der Spyzen in de Maag der Vogelen*; in de *Uitgezogte Verhandelingen*, het IV. DEEL. bladz. 345.

INLEIDING. De Vetwording der Beeften hangt ook wel van den aart van 't Voedzel af, doch allermeeft van de Lighaamsbeweeging. Men bevindt, immers, dat de zwaare Arbeid, en geduurig loopen of hard draaven, de Paarden zeer doet vermageren, terwyl in tegendeel meeft alle Dieren, gelyk de Offen, door een ftille ruft en gemakke-lyk leven in grazige Weiden, vet worden, doch daar benevens tot den arbeid, of tot lang loopen, onbekwaam. De Varkens worden beft gemeft, wanneer zy in een Hok beflooten zyn en zig wentelen in Drek en Vuiligheid. Doch niet alleen heeft dit onderscheid plaats in de vergaaring van het Vet, maar zelfs het Vleefch van Dieren, die zig fterk bewegen, wordt hard en droog; de Melk tot het gebruik ondienftig: 't welk de uitwerking van de wryving en de Hitte daar door veroorzaakt, die de vloeibaare deelen naar de Verrotting doet hellen, te kennen geeft. Ten minften is 't zeker, dat het Flugge in de Vogten daar door meer ontwikkeld wordt, en dit zal miffchien de reden zyn, dat fommige Schryvers het Bloed van Dieren, die na een fterke Lighaamsbeweeging gedood waren, als een voortreffelyk Zweetmiddel hebben aangepreezen.

**Bepaaling
der Driften.**

De Geilheid is in fommige Dieren zo blykbaar, dat men niet kan twyfelcn of veelerley beweegingen, die men in hun befpeurt, hebben een dergelyke oorzaak, als de Natuurlyke drift tot voldoening der Vleefchelyke Luftcn in den Menfch. Deeze beweegingen, nu, hebben een der-

deergelyke uitwerking als een zwaare arbeid of **INLEIDING.** hard loopen: zy versnellen den Omloop der Vogten, vermeerderen de wryving der Vaste deelen, en brengen een grooter Hitte voort, die de Vettigheid doet verteeren en uitwaasemen. Hierom ziet men de Beesten, loops zynde, gemeenlyk vermageren, en sommigen zelfs worden onbekwaam tot Voedzel voor den Mensch; gelyk in de Visschen duidelyk blykt. Die Klasse van Dieren schynt ten opzigt van deeze Driften allermoeijelykst te bepaalen, doch men heeft niettemin ook daar toe een middel uitgevonden, 't welk dezelve grooter, vetter en altoos tydig maakt om gegeten te kunnen worden; naamelyk, zo wel de Mannetjes als de Wyfjes Visschen de Zaad-Vaten door of uit te snyden (*). In de Ossien, die alleen door berooving der Teeldeelen van de Bullen verschillen, hangt de Vetwording, zekerlyk, grootendeels daar van af. Wie weet niet, dat de Lammeren en Bokjes gesneeden worden, wanneer men ze van voornemen is te slagten. Aan de Varkens, die men meesten wil, geschiedt dit ook altoos.

Niet minder verandering ziet men, in de gesteldheid der Dieren, door de verwisseling der **Het Jaar-Saizoen.** Jaar-Saizoenen ontstaan. De Slagt-Beesten zyn in den Herfst bekwaamer tot Spyze voor den Mensch, dan in den Zomer, of in 't Voorjaar;

wan-

(*) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*, het I. DEEL, bladz. 389.

INLEIDING. wanneer men wederom een grooter overvloed van Zee-Vifch en Water-Gevogelte heeft. Om-trent de Jagt der Wilde Beeften, gelyk Hertten, Haazen en Konynen, zyn byzondere Jaargetyden gefield, die men daar toe bekwaamt geoordeeld heeft. De Paarden en andere Laft-beeften, zyn in den Winter fterker en bekwaamer tot een zwaaren Arbeid, dan in 't heetfte van den Zomer. Dit hebben zy met den Menfch gemeen, en geen wonder: want de Koude verfterkt de vafte Lighaamsdeelen, de Hitte, in tegendeel, verflapt ze en veroorzaakt, door fterk Zweeten, een groot verlies van Vogten. Sommige Dieren vergaaren in den Somer zo veel Vet, dat zy 'er den Winter van teeren kunnen, dien zy, naar 't fchynt, flaapende, ten minfte in onwerkzaamheid, doorbrengen; gelyk zulks van de Beeren, Marmeldieren en anderen verzekerd wordt. Doch de uitwerking, die het Jaar-Saizoen op de Dieren heeft, is allerblykbaarft in de Infekten, voor welken, in't algemeen gefproken, de Zomer, als 't ware, de tyd van Leven fchynt te zyn, de Winter een tyd van Dood.

'tVerfchil-
lende Kli-
maat.

De aandoening der Hitte en Koude ontdekt zig zeer duidelyk in 't groote verfchil, dat de Klimaatën, of byzondere Land en Lugtftreken, in de Dierlyke Lighaamen te weeg brengen. De zodanige Dieren, in welken een byzondere vluigheid vereifcht werdt, moeften, om onder de verzengde Lugtftreek te kunnen leeven, drooger en magerder van Geftel zyn, dan die
der

der gemaatigde of koude Gewesten. In deeze **INLEIDING.** laatsten, in tegendeel, werdt een dik Bekleedzel tegen de wisselvalligheden van 't Saizoen en tot bescherming voor de koude vereischt. Dit vindt men óók in de meesten, zo niet in allen, gelyk wy daar van eenige Voorbeelden hebben aangehaald (*). Ook is 't bekend, dat veele Beeften van warmer Landstreeken, gelyk de Papegaaijen, de Kanaryvogels, de Spaansche Hondjes, en anderen die men tot Rariteit houdt, zorgvuldig tegen de Winterkoude van ons Klimaat moeten beschut worden, indien zy in 't leven zullen blyven.

Maar, bovendien, heeft de verandering van Kli- **Uitwerkingen daar van.** maat een groote aandoening op de Dieren in 't algemeen, zo wel als op de Menschen. Zien wy niet, dat veele Beeften, uit de heete Zandwoestynen van Afrika in ons Gewest overgebracht zynde, het vermogen tot Voortteeling geheel verliezen? Sommigen vergaat zelfs de lust tot Paaring, en, onder de genen die hier vrugbaar zyn, verbaftert allengs het Ras; hoewel het lang duurt, eer de Jongen de Eigenschappen van hun nieuwe Vaderland geheel hebben aangenomen. Alle de Reizigers stemmen overeen, dat onze Europische Honden op de Kust van Guinée hun Hair kwyt raaken, dat zy niet kunnen blaffen en geen ander geluid slaan dan huilen of janken. Indien nu de openbaare ver-

(*) Zie hier voor, bladz. 41.

INLEIDING. veranderingen zo kenbaar zyn, wat moeten wy dan niet denken van de ongewaarwordelyke veranderingen, die Deelen aantasten veel aandoenlyker uit zig zelve?

Voorbeeld in de Menschen. De Heer HOMBERG verhaalt ons, dat de Europische Vrouwen te Batavia geen voedzaam Zog kunnen verschaffen aan hunne Kinderen; terwyl de Indiaanfche 'er een geeven dat zeer smaakelyk en gezond is. De Geneeskundigen, wien de waarneeming van deeze veranderingen te meer van aangelegenheid is, aangemerkt de betrekking, die dezelve hebben op de Ziekten en derzelver Geneesmiddelen, hebben hier inzonderheid agt op gegeven. De Heer SYDENHAM merkt aan, dat 'er eene zuivering in het Bloed plaats grypt, die een Koorts veroorzaakt, welke ons gelyk stelt met de Menschen, daar wy het Temperament van aanneemen. De Ziekten, die de Europeaanen aantasten, wanneer zy zonder voorzorg, schielyk, naar de Volkplantingen in Zuid-Amerika overgaan, zyn daar van zulk een bekend voorbeeld, dat wy ons daar over niet meer behoeven uit te breiden.

De veranderingen van den Dampkring werken niet alleen op de Lil-agtige Stoffe die ons tot voedsel strekt, maar ook op de Vlugge deelen, die in deeze Stoffe omwonden zyn, en zelfs op de hoedanigheid en hoeveelheid der Afscheidingen. Indien het Verschil, dat de Klimaatte weeg brengen in Onderwerpen van een zelfde soort, niet kennelyk is voor onze Zintuigen,

zo moeten wy de fchuld daar van geeven aan **INLEIDING.** derzelve botheid. Het onderscheid in de Driften, in de Gezondheid en in de Werkzaamheid van Dieren, die uit hun Land naar een ander overgebracht zyn, bewyft genoegzaam de weezentlykheid van dit Verfchil. 't Is wel waar, dat hetzelfde veel kennelyker befpeurd wordt in de Smaak en Reuk der Planten, doch wy moeten in agt neemen, dat die zig in dezelve veel duidelyker dan in de Dieren ontdekt, om dat de vlugge deelen in de Planten, wanneer zy onze Zinnen aandoen, veel grover zyn van natuur.

De Dieren komen ten opzigt van de Deelen, die het Lighaamelyk Geftel eigentlyk fchynen uit te maaken, het Vlugge uitgezonderd, meeftendeels met elkander overeen. Alle Vafte Deelen beftaan, zo ver onze Waarneeming reikt, uit een Aardagtige Stoffe, die door eene Lilagtige aan een gebonden wordt. Deze Lilagtige Stoffe is zelfs in 't binnenfte der Beenderen: zy beftaat ten grootften deele uit Water, dat zyne Lymigheid heeft van eene zeer verdunde zachte Olie, daar in gemengd en geheel opgeloft. Deze Lilagtige Stoffe bevindt zig ook in 't Vleefch en maakt miffchien wel de grootfte verfcheidenheid van 't zelve uit, in verfchillende Dieren en in de byzondere Deelen van een zelfde Dier; uitgenomen 't geen af hangt van de grof- of fynheid der Vezelen, en van de Jongheid of Ouderdom. Dus vindt men dat het

Verfchil in de vafte Deelen der Dieren.

INLEIDING. Lams of Schaapen-Vleesch veel ligter te verteeren zy, dan het Vleesch van Kalveren en Offen, 't welk wederom, alles gelyk staande, niet zo zwaar is voor de Maag, als het Varkens-Vleesch. De Haazen, Konynen, Hoenderen, Duiven, en veelerley ander Gevogelte of Wild, zyn nog veel ligter dan het Lams-Vleesch. De Mosselen, Oesters, Kreeften, Garnalen, en de Visschen in 't algemeen, leveren de verganklykste Spyzen uit.

Vershil in
de Vloeibaare
re deelen.

Ten opzigt van de Vloeibaare deelen, die aan 't Lighaam eigen zyn, schynt zo veel verschil niet plaats te hebben. Het meefte zal men vinden in de Melk der Beesten, die by trappen in dikte en zoetheid afwykt van het Zog der Vrouwen, naardat men ze van Ezelinnen, Geiten, Schaapen of Koeijen neemt. Het Bloed der Beesten schynt naauwlyks van elkander of van dat der Menschen te verschillen, gelyk uit de Praktyk van Overgieting † van hetzelfde, uit de Slagader van een Jong gezond Dier in de Ader van een zwakkelyk Mensch, waarfchynlyk blykt. Want indien het Bloed derzelven in natuur verschilde, moest zulks altyd nadeel, in plaats van beterschap, aan den Mensch veroorzaakt hebben : daar nogthans somtyds van deeze Praktyk is gebruik gemaakt. Aan den anderen kant vindt men, tusschen 't Bloed der Slagtbeesten en dat der Menschen, niet meer verschil op 't oog, dan tusschen 't Bloed van een zelfden Persoon op verschillende Tyden ge-

† *Transfusio*

laten, en de Scheikunde haalt uit beiden nage- INLEIDING.
noeg de zelfde Stoffen.

Welke Lighaamsdeelen van een Mensch of Scheikun-
dig Onder-
zoek.
Dier, 't zy vaste of vloeibaare, men door het
Vuur onderzoeke, zy leveren, dat zeldzaam is,
nagenoeg het zelfde uit. In 't eerft komt een
grootte veelheid byna fmaakeloos Water over,
dat meer dan de helft in gewigt uitmaakt van 't
Bloed, dat men ter Destillatie gebruikt; doch
zulk een Waterig Vogt geeven ook de Beende-
ren, Hoornen en andere Vaste deelen: zelfs al
zyn zy Jaaren oud en fterk gedroogd. Vervol-
gens komt een Olieagtig Vogt, waar na het
Vlugge Zout met een dikke roode Olie, en ein-
delyk, wannceer men de uiterfte trappen van
Hitte te werk ftelt, een zwarte Olie, zo taay
als Pek. Het Overblyfel beftaat uit zeer ligte
Aarde, die naauwlyks een vyftigfte deel uit-
maakt van 't gewigt der Stoffe, welke men on-
derzoekt en fomtyds een weinigje vast Zout be-
vat. BOERHAAVE heeft gemeend, dat dit Zout
enkel Zee-Zout zy, van den Mensch of 't
Beeft ingenomen; doch dewyl het Overblyfel
van de Destillatie van 't Bloed, eer 'er de O-
lie geheel is uitgetrokken, een roode koleur aan
de Tournefol geeft, zo hebben anderen befloot-
ten, dat 'er Natuurlyk eenig Zuur in 't Bloed
zy, gelyk ook uit de *Phosphorus* en andere
Proefneemingen fchynt te blyken (*). Egter ftaan
zy

(*) Zie bladzyde 80, hier voor.

94 DE EIGENSCHAPPEN DER DIEREN

INLEIDING. zy toe, dat het gemelde Zout, 't welk in het Overblyfel na de Destillatie gevonden wordt, niet Zuur noch Loogagtig, maar volkomen Armoniakaal zy van natuur. En deeze Eigenfchap hebben de Vogten van de Menfchelyke en Dierlyke Lighaamen, in den Natuurlyken Staat en by Gezondheid, in 't algemeen.

De Lighaamsbeweegingen.

De Dieren bewegen hun Lighaam naar den verfchillenden ftaat, waar in zy zyn gefield, en naar de Werktuigen of Ledemaaten, die zy hebben. Onder de Landdieren loopen de meeften en zyn daar toe met vier Pooten voorzien, weshalven men ze plagt te begrypen onder den algemeenen Naam van Viervoetige Dieren. Van de genen, die zo wel in 't Water als op 't Land leeven, zyn fommigen loopende, anderen kruipende, anderen zwemmende; doch de meefte Viervoetige Dieren kunnen ook zwemmen. Dit laafte is den Viffchen eigen, gelyk het vliegen de Vogelen. Van de Infekten hebben veelen een groot getal Pooten, gelyk de Ruffen en vooral de Duizendbeen; daar zy zeer snel mee loopen: fommigen zyn daarenboven gewiekt, gelyk de Kapellen, en eenigen kunnen loopen, zwemmen en vliegen, gelyk de Wattertorren. In de Polypen en andere kleine Watterdierjes befpeurt men beweegingen, die byna onbegrypelyk zyn, en zeer vlug; hoewel veelen, gelyk de Planten, aan zeker Voetftuk of Bed vast zitten, en dus weinig of niet van plaats veranderen, komende in dit opzigt met de

de Mofſſelen en Oeſters overeen. De Wormen en Slangen ſchynen naauwlyks Werktuigen te hebben, om hun Lighaam voort te doen gaan, doch zy kunnen niettemin, door de intrekking en uitrekking van hetzelfde, zig zeer gezwind beweegen.

De meeſte Dieren hebben de Werktuigen der Uiterlyke Zinnen zo wel als de Menſch, en in veelen zyn zy van kragtiger uitwerking. Het ſcherp Gezigt van ſommige Vogelen; de fyne Reuk der Honden; 't Gehoor der Muizen, Rotten en Katten; de Smaak van 't Vee, en wat dies meer is; moet ons daar van overtuigen. Egter kan men niet ontkennen, dat ſommigen 't Gezigt, anderen 't Gehoor ſchynt te ontbreken, inzonderheid onder de kruipende Dieren, Wormen en Viſſchen. Aangaande de Schulpdieren is geen reden om te twyſelen, of zy zyn blind; maar van de doofheid der Viſſchen in 't algemeen is men niet zo verzekerd (*). Ook kunnen 'er miſſchien Werktuigen der Zinnen in de kleine Diertjes en in de Inſekten zyn, die zodanig een gebrek vervullen: gelyk de Sprieten der Kapellen, waar van 't gebruik ons even zo onbekend is, als om wat reden de Natuur de Inſekten alleen met zulke aanzienlyke Lighaamsdeelen verſierd hebbe. Ondertuſſchen ſchynt het Zintuig van 't Gevoel eigen te zyn aan alle levendige Schepzelen.

VER-

(*) Zie het Vertoog van de Heer GEOFFROY over de Werktuigen van 't Gehoor in de Kruipende Dieren en eenige Viſſchen: in het V. DEEL der Uitgezogte Verhandelingen.

INLEIDING.

VERDEELING DER DIEREN
IN 'T ALGEMEEN.

De Oude Verdeeling in de Heilige Schrift. Die van Aristoteles is onnaauwkeurig. Algemeene Verdeeling der Dieren door Johnston. Verbeterde Manier van Ray. Nieuwe Verdeeling der Viervoetige Dieren door Linnæus. Andere manier van Klein. Ontwerp van Brisson: deszelfs Algemeene Verdeeling der Dieren en Rangschikking der Viervoetige en Walvissen. Order van de Beschryving der Dieren in dit Werk.

Nuttigheid
der Verdeeling.

Niemand zal hedendaags ontkennen, dat tot eene naauwkeurige en geschikte Beschryving van Schepzelen, welker menigte en verscheidenheid zo verbaazend groot is, een bekwaame Rangschikking wordt vereischt. Daar door, naamelyk, is de Schryver in staat, om dezelve in behoorlyke Orde te plaatzen, die in eenige opzigten overeenkomen by elkander te voegen, en die grootelyks verschillen van elkander af te zonderen; de Leezer, die zig in de kennis derzelve tragt te oefenen, kan zyn oogmerk met gemak bereiken, en een kundig Liefhebber krygt gelegenheid, om een nieuw ontdekt Dier op de behoorlyke plaats in te voegen en dus de Natuurlyke Historie te verryken.

In-

Inderdaad men kan zeggen, dat, in geen van de drie Ryken der Natuur, de Algemeene Verdeeling van een ouder Oorsprong zy, dan in de Dierenkunde. In het Boek der Scheppinge wordt reeds een kenbaare onderscheiding gemaakt van de Dieren. Men vindt, naamelyk, aldaar gesproken van Land- en Water-Dieren, en van gevleugeld Gevogelte, en schoon de Water-Dieren of *Visschen*, zo wel als de *Vogelen*, aldaar onder een gemeenen naam begreepen zyn, worden 'er de Land-Dieren duidelyk van elkander afgezonderd tot drie Hoofdsoorten, naamelyk van *Vee*, van *Wild* en van *Kruipend Gedier*te (*).

INLEIDING.
Haare
Oudheid, in
de Heilige
Schrift.

Deeze Verdeeling, hoe algemeen ook, schynt in staat geweest te zyn, om alle levendige Schepzelen, behalve den Mensch, te bevatten. Want, indien men onder de Kruipende Dieren alle de genen begrypt, die, 't zy met vier of meer Voeten voorzien, of in 't geheel geen Pooten hebbende, hun Lighaam snel of langzaam langs den grond beweegen, zodanig dat het meer naar Kruipen dan naar Loopen zweemt; zo zullen alle Dieren, die op 't Drooge leven, onder het Vee, het Wild of Kruipend Gedier te, behooren. Dus worden niet alleen het Wezeltje, de Muis, Mol en Schildpad, die weezentlyk loopen, onder de Kruipende Dieren geteld (†), maar men vindt zelfs gemeld van

Kru-

Deeze was
in staat om
alle levendi-
ge Schep-
zelen te be-
vatten :

(*) *Genesis* Kap.I. vs.24. (†) *Leviticus* Kap.XI. vs.29. 30.
I. DEEL. I STUK. G

INLEIDING. Kruipend Gevogelte (*). En alle Dieren, die in de Lugt zweeven, begrypende onder den naam van Vliegende Schepzelen, zo strekt deeze benaaming zig ook tot de Kapellen, Muggen, Torren en andere Infekten, uit. Dit blykt, om dat de Sprinkhaanen ook geteld worden onder het Gevogelte (†). Eindelyk, alle Diertjes die in 't Water huisvesten, of alle *Gewemel van levendige Zielen in de Wateren*, (gelyk de HEILIGE SCHRIFT spreekt,) 't zy zwemmende of zig op een andere manier, veel of weinig, vlug of traag, beweevende, moeten klaarblykelyk onderfeld worden te behooren tot de algemeene Hoofdfoort van Dieren, die men Visschen of Zwemmende Schepzelen noemt. En waarom zouden de Polypen, 't zy die van zoet of van zout Water, 't zy die op zig zelf of in gemeenschap leeven, die in Koraalen en Koraal-Gewassen, in Steenen of Schulpen wonen, niet met immer zo veel regt daar toe gebragt kunnen worden, als de Oesters en Mosselen, die zig weinig of niet verplaatzen, en welker beweging voornaamelyk bestaat in 't gaapen en sluiten van hunne Schulp?

Doch onbekwaam tot eene gevoeglyke Beschryving. Deze Verdeeling egter, hoe eenvoudig en duidelyk in den eersten opslag voorkomende, voldoet geenszins aan het oogmerk van een Beschryver der Natuurlyke Historie. Immers de Dieren, in de gemelde Hoofdfoorten, verschillen zeer

(*) *Leviticus* Kap. XI. vs. 20, 23. (†) *Dito* vs. 22.

zeer veel van elkander en dikwils meer dan de INLEIDING.
 Hoofdfoorten zelf: de onderscheiding der Vier-
 voetige en Kruipe, der tamme en wilde Die-
 ren, is naauwlyks te bepaalen: onder de Hon-
 den, Katten, Osfen, Varkens, Schaapen, Paar-
 den, en byna onder al het Vee, zyn wilde en
 tamme: ja Dieren van de zelfde Soort worden
 door de gewoonte en opvoeding tam gemaakt.
 Sommige Dieren leeven zo wel in 't Water als
 op 't Land, en maaken als een middelfoort uit,
 tusschen de Land- en Waterdieren, weshalve
 menze Dieren van beiderley Leven * noemt. * *Amphi-*
 Ook zyn 'er, die zwemmen, loopen en tevens *bia*
 vliegen kunnen, gelyk veelerley Watergevo-
 gelte. Hoe oneigen komt de uitdrukking voor,
 van Gevogelte dat vier Voeten heeft, om daar
 mede te springen. De Infekten, die door hun-
 ne veranderingen, huishouding en levenswyze,
 grootelyks van de andere Dieren verschillen,
 dienen ook van dezelve afgezonderd te worden.

Dit hebben de oude Natuurbefchryvers reeds Verdeeling
van *Aristo-*
teles.
 bespeurd. ARISTOTELES immers, die de eerste
 geweest is, van wien men eene Beschryving der
 Dieren heeft, vindt noodig daar in eene andere
 Verdeeling te maaken, afgeleid van uitwendige
 Kentekenen. Hy heeft egter meer de mooglyk-
 heid van zulk een Ontwerp aangetoond, dan dat hy
 hetzelve tot volkomenheid gebragt zou hebben.
 Zyne Algemeene Verdeeling, van het Ryk der
 Dieren, was in zodanigen die levendige Jongen
 baaren † en die Eijeren leggen §; behoorende

INLEIDING. tot de eersten, zo hy zig verbeelde, alle Viervoetige Dieren, tot de laatsten, de Vogels, Visschen en Infekten. Deeze Regel is vry algemeen, doch zy heeft haare Uitzonderingen, dewyl 'er Viervoetige Dieren zyn die Eijeren leggen, en onder de Visschen en Infekten zodanigen, die levendige Jongen voortbrengen; gelyk 'er ook zonder Pooten gevonden worden, die dit doen; by voorbeeld de Adder.

Zyn Onderdeeling.

Tot de Onderdeeling van de Viervoetige Dieren, nam ARISTOTELES de Kenmerken van de gesteldheid der Hoeven, Klaauwen of Vingeren van de Pooten, en stelde overzulks drie Soorten; te weten met harde ongespleeten Pooten, dat is met Nagelen of Klaauwen van één Stuk voorzien, hoedanigen men *Geboefde* Dieren noemt: gelyk de Paarden, Ezels, Olyphanten, Eenhoornen, enz. Een andere Soort was met gespleeten Pooten, gelyk de Schaapen, Geiten, Hertten, Zwynen, enz. De derde Soort was van Dieren, die gevingerde Pooten of Klaauwen hebben, welken hy wederom in twee Soorten onderscheidde, naar dat zy, gelyk de meesten doen, levendige Jongen voortbrengen, of Eijeren leggen, gelyk de Vorfchen en Krokodillen. De Robben en Walruffen werden van hem geteld onder de Visschen.

Onnaauwkeurigheid derzelve.

Deeze Verdeeling heeft eenigen Grond in de Heilige Schriftuur, alwaar de reine Dieren van de onreine onderscheiden worden aan de in tweeën gesplitste Klaauwen, en aan het her-

kaau-

kauwen der Spyzen (*): doch weinig heeft **INLEIDING.**
 zy tot duidelykheid gestrekt in de Beschryving
 der Dieren van deezen Philosooph, die de Soor-
 ten en Geslagten verwardelyk en gantsch onvol-
 komen affchetst, zo dat het naauwlyks doenlyk
 is te bepaalen, welk Dier van hem beschreeven
 worde. Na hem is de Dierenkunde niet naauw-
 keuriger behandeld, en PLINIUS, die zig meest
 op de Huishouding der Dieren toeleide, schynt
 geen Oogmerk gehad te hebben, om eenige
 Order te houden in zyne Beschryving derzelven.
 Egter spreekt hy van eene Rangschikking der In-
 sekten, zeggende dat sommigen gewiekt zyn,
 gelyk de Byën, anderen met en zonder Vleu-
 gels gelyk de Mieren, anderen wederom zonder
 Wieken en zelfs zonder Pooten (†).

Deeze Schryvers, niettemin, hebben den **Manieren**
 grond gelegd van de Dierenkunde, die na hun- **van andere**
 nen Leeftyd, verscheide Eeuwen lang, in den **Schryvers.**
 zelfden staat bleef, tot dat, nu ruim tweehon-
 derd Jaar geleeden, GESNERUS, dien men den
 PLINIUS van Duitſchland noemt, wederom eene
 Algemeene Beschryving der Dieren ondernam,
 volgende egter de Verdeeling der Ouden. BE-
 LON en RONDELETIUS, die voor hem schreeven,
 de een over de Vogelen, de ander over de Vis-
 schen, hebben zig gehouden aan de Algemeene
 Verdeelingen. ALDROVANDUS heeft meerendeels
 de Manier van ARISTOTELES gevolgd.

JOHN-

(*) *Laeticus* Kap. XI. vs. 3. (†) *Hist Nat. Libr. XI. Kap. I.*

INLEIDING. JOHNSTON, die in 't voorst der voorgaande *Algemeene Verdeeling van Johnston.* Eeuw schreef, gebruikte geen meer naauwkeurigheid in zyne Algemeene en Byzondere Verdeelingen. Zyn Werk is verdeeld in drie Boeken, die van de Viervoetige Dieren handelen; dan volgen vier Boeken van de Infekten; dan twee van de Slangen en Draaken; dan zes van de Vogelen; dan vyf van de Visschen en Walvisschen, en eindelyk vier Boeken van de bloedlooze Waterdieren. De Viervoetige Dieren verdeelt hy in drie Hoofdsoorten, naar dat hunne Pooten gehoefd, gespleeten of gevingerd zyn: de Infekten in vier Hoofdsoorten, naar dat zy Pooten of geen Pooten hebben en gewiekt zyn of ongewiekt. Dus maaken de Land-Infekten, die Vleugels en Pooten hebben, de eerste Hoofdsoort; die Pooten hebben en geen Vleugels de tweede; die in 't geheel geen Pooten hebben de derde, en de Water-Infekten de vierde Hoofdsoort uit. Van de gewiekte Infekten maakt hy de Onderdeelingen naar het getal en de gesteldheid der Vleugelen; van de ongewiekte naar het getal der Pooten. De Vogelen onderscheidt deeze Schryver in drie Hoofdsoorten van Land- en twee van Water-Vogelen, naar dat de eersten van Vleesch, van Graanen en Kruiden of Boomvrugten, of van Infekten leven, en de laatsten Vliezige en Velagtig platte, of gevingerde Pooten hebben. In 't zesde Boek spreekt hy van de vreemde of Indiaansche Vogelen. De Hoofdsoorten der Europeische Visschen

fchen zyn by hem drie, naar dat zy in de Zee INLEIDING. alleen, of in de Zee en Rivieren beiden, of in zoet Water alleen leeven: de vreemde maaken het vierde; de Walviffchen en dergelyke verflindende Zeefchepzels het vyfde Boek uit. Onder de bloedeloze Waterdieren fpreekt hy eertelyk van de genen die week van Lighaam, ten tweeden van de genen die met een harde Korft overtoogen zyn; dan van de Schulpviffchen in 't algemeen, en eindelyk van de zogenaamde Plantdieren.

Hoe omftandig ook deeze Befchryving der Gebrekkelykheid van dezelve. Dieren van JOHNSTON, en tevens hoe beknopt dezelve zy, in aanmerking der groote omhaalingen van ALDROVANDUS, kan men egter zyne Manier van Verdeeling, in veele opzigten, niet vry fpreken van onnaauwkéurigheid. En inderdaad, men moet toeftaan, dat hy in een tyd gefchreeven heeft, wanneer de Dierenkunde dat licht mifte, 't welk haar in 't vervolg, en inzonderheid in de tegenwoordige Eeuw, door het reizen van verfcheide Natuurkundigen in vreemde Landen, is toegebracht; waar door men in ftaat gekomen is, om de Kentekenen der uitlandfche Dieren, van de andere Wereldsdeelen, uit het fabelagtige, waar onder dezelve bedekt en als begraven lagen, te ontwikkelen; een voordeel, 't welk de Natuurlyke Hiftorie federt den tyd van ARISTOTELES niet hadt mogen gebeuren.

De Heer RAY, ziende de gebrekkelykheid Verbetert de Manier van Ray. der voorige Verdeelingen, tragtte die, in 't laatft

INLEIDING. van de voorgaande Eeuw , een beter Gestalte te geeven. De oude Verdeeling, in Dieren die Eijeren leggen en die levendige Jongen voortbrengen , stondt hem niet aan; eensdeels om dat alle Dieren uit Eijeren komen , schoon die Eijeren somtyds in den Baarmoeder beslootten blyven; ten anderen , om dat eenige Slangen Jongenbaarende anderen Eijerleggende zyn. Hy onderscheidde derhalve de Dieren in twee Hoofdfoorten , naamelyk in zodanigen die twee Holligheden hebben in 't Hart , gelyk de bekende Hairige Viervoetige Dieren , en zodanigen , die 'er maar ééne Holligheid in hebben , en niet Hairig zyn , gelyk de Kikvorfchen en dergelyken. Verder maakte hy van 't eerste Hoofdfoort de Onderdeeling , naar de gesteldheid van derzelve Pooten , volgens de manier van JOHNSTON. Hy is de eerste geweest , die ondernomen heeft , de Dieren van ieder Hoofdfoort te brengen onder hunne Geslagten en Soorten , gebruikende daar toe verscheide uitwendige Kentekenen , en hy heeft daar in den weg gewezen aan de Hedendaagfchen.

Nieuwe
Verdeeling
der Viervoetige
Dieren
door LINNÆUS.

In 't Jaar 1735 gaf de Heer LINNÆUS de eerstemaal een Schets of Ontwerp-Tafel uit van een gantsch nieuw Samenstel der Natuur , dat het Ryk der Dieren zo wel , als die der Planten en Mineraalen begreep , zynde naderhand Boekswyze door hem in 't licht gegeven en veel vermeerderd. Hy zonderde , voor eerst , van de Viervoetige Dieren de genen af , die maar eene

Harts-

Harts-holligheid hebben en daarenboven niet INLEIDING.
 Hairig zyn, maakende daar van een byzonder
 Hoofdfoort, onder den naam van *Amphibia*.
 De overige Landdieren onderscheidde hy in ze-
 kere Rangen, naar hunne Tandē: stellende in
 den eersten Rang zodanigen, die *Tanden hebben*
als de Menschen, en zowel van Vleesch als van
 Kruiden kunnen leven, hoewel zy meest schy-
 nen geschapen te zyn tot het eeten van Vrug-
 ten. Daar op deedt hy de *Roofdieren* volgen,
 die aan zes Voortanden, langwerpige Bekken en
 spitse Kiezen kenbaar zyn; maakende daar van
 tien Geslagten. In den derden Rang bragt hy
 de *Tandelooze Dieren*, die eene lange ronde en
 wormswyze Tong hebben, gelyk de Mieren-
 Eeter. De vierde Rang bestondt uit de *Knaa-
 gende Dieren*, de Inkhoorens, Bevers, Rotten,
 en anderen, die twee scherpe Voortanden boven
 en twee onder hebben, waarmede zy de Schors
 van Boomen, Hout, Nooten en dergelyke
 hardschaalige Vrugten, kunnen afknaagen. Tot
 den vyfden Rang werdt door hem de Oly-
 phant, de Rhinoceros, het Paard en Zwyn ge-
 bragt, die merkelyk van de anderen en van elkander
 in *Tanden en Levensmanier verschillen*. Den zes-
 den Rang, eindelyk, maakte het *Vee* uit, zo
 wel *wild* als *tam*; de Kemels, Koebeesten,
 Schaapen, Geiten en Herten, die altermaal Voor-
 tanden hebben in de Onderkaak, doch geene in
 de Bovenkaak, leevende van Gras en ander
 I. DEEL, I STUK, G 5 Kruid,

INLEIDING. Kruid, met vier Maagen zyn voorzien en herkaauwen.

Andere
Manier van
Klein.

Deeze Verdeeling der Viervoetige Dieren, door den Heer LINNÆUS, heeft andere Geleerden aanleiding gegeven, om dezelve, zo niet te verbeteren, ten minste te veranderen, en een Ontwerp te maaken naar hunnen Smaak. De Heer KLEIN ondernam zulks, en men kan niet ontkennen, dat hy 'er, wat de Viervoetige Dieren belangt, eenige Eer mede ingelegd heeft by de Beminnaars der Natuurlyke Historie. De gemelde Dieren verdeelt hy in drie Rangen, stellende in den eersten Rang de *Haairige en Geboefde*, in den tweeden Rang de *Haairige en Gvingerde*, in den derden Rang de Dieren, die *kaal zyn van Huid*. De Dieren van den eersten Rang worden door hem, naar de Verdeeling der Hoeven, in *Familiën* of *Gezinnen* onderscheiden; die van den tweeden Rang naar het getal der Vingeren, en die van den derden of laatsten Rang, waar toe de meesten, die zo wel in 't Water als op 't Land leeven kunnen, behooren, naar dat zy Schilden draagen, geharnast zyn, of naakt van Lyf (†).

Ontwerp
van den
Heer *Bris-*
son.

Ik spreek hier niet van de Verdeeling der Vogelen door den Heer KLEIN, om dat myn Oogmerk is hier te handelen van de Verdeeling der Dieren in 't algemeen, waar omtrent in Vrankryk door den Heer BRISSON, die Direkteur geweest

(†) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*, het I. DEEL, bladz. 458.

weeft is van 't Kabinet der Natuurlyke Zeldzaam-
heden van wylen den Heer REAUMUR, een Ont-
werp is opgefteld, dat waarlyk Agting ver-
krygt onder de Liefhebbers. Deeze Heer heeft,
gelyk hy nog dagelyks erkent, onder 't oog
gehad de rykfte Verzameling van zodanige Zaa-
ken, die ooit op Aarde was by een gebragt.
Dit heeft hem, met gemak, een menigte Waar-
neemingen doen in 't Werk ftellen omtrent het
Ryk der Dieren; de bezielde Schepzels, die
daar toe behooren, met elkander vergelyken en
derzelver betrekkingen, zo van naby als van
verre, ten naauwkeurigfte onderzoeken. Op
dien voet heeft hy het denkbeeld geformeerd
van de volgende geheel nieuwe Methode.

De Heer BRISSON verdeelt het Ryk der Dier-
ren in negen KLASSEN of Hoofdfoorten. Zyne Ver-
deeling.

De *eerfte* Klaffe begrypt de VIERVOETIGE I.
Dieren, die Hair hebben op haar geheele Lig-
haam of aan eenig gedeelte van hetzelve. Zy Viervoetige
Dieren.
haalen Adem door de Longen; zy hebben twee Quadrupeda.
Holligheden in 't Hart; de Wyfjes brengen le-
vendige Jongen voort; die zy de Borft geeven.

De *tweede* Klaffe vervat de WALVISSCHEN: II.
Dieren, naamelyk, die altyd in de Zee leven,
welker Wyfjes ook levendige Jongen baaren, Walvis-
fchen.
en dezelve zoogen, gelyk de Viervoetigen. Cetacea.
Deeze hebben een naakt, langwerpig Lighaam;
Vleezige Vinnen, den Staart waterpas plat: zy
hebben Bloed en Ademen door de Longen: hun
Hart heeft twee Holligheden.

INLEIDING. In de *derde* Klasse heeft de Auteur die Dieren geplaatst, waar van het Lighaam met Pluimen bedekt, de Bek Hoornagtig is; hebbende twee Wieken en twee Pooten, gemeenlyk **VOGELN** genaamd. Zy hebben Bloed en twee Harts-holligheden, doch zyn Eijerleggende.

III. **Vogelen.**
Aves.

IV. De *vierde* Klasse bestaat uit zodanige Dieren, **Kruipende Dieren.** *Reptilia.* welke Lighaam naakt van Huid en Viervoetig is, of met Schubben bedekt en Viervoetig of zonder Pooten. Zy ademen altemaal door de Longen, en hebben Bloed, doch hun Hart heeft maar ééne Holligheid. Van sommigen deezer Dieren brengen de Wyfjes levendige Jongen ter wereld; de overigen zyn Eijerleggende. Alle deeze Wyfjes nogthans hebben Eijeren, maar de broeding geschiedt in sommigen binnen het Lighaam van de Moer, die dan de uitgebroede Jongen uitwerpt; in de anderen buiten het Lighaam, gelyk met de Vogelen. Alle deeze Dieren worden van den Heer BRISSON begreepen onder den naam van **KRUIPENDE DIEREN.**

V. Zyn *vyfde* Klasse vervat de Dieren die **Kraakbeen-Vinnen.** *Pisces Cartilagines.* beenagtige Vinnen hebben en Adem haalen door open Gaten, die tegenover de Kieuwen zyn. Zy hebben Bloed en leeven altoos in 't Water: van sommigen hunner zyn de Wyfjes Jongenbaarende, van de anderen Eijerleggende, doch altemaal hebben zy Eijeren, welke uitbroeding in de eersten geschiedt binnen, in de anderen buiten het Lighaam. Men kan ze noemen **Visschen met KRAAKBEEN-VINNEN.**

In de zesde Klasse vindt men de eigentlyk ge-INLEIDING.
 naamde VISSCHEN, welker Vinnen bestaan uit VI.
 Beentjes, en die op de Kieuwen beweeglyke Visschen.
 dekzels hebben, uit Beenagtige deelen samenge- Pisces.
 steld. Alle deeze hebben, zo wel als de voor-
 gaanden, Bloed, en leeven altyd in 't Water.
 De Wyfjes zyn byna altemaal Eijerleggende,
 doch zy hebben by uitstek kleine Eijertjes, daar
 men den naam aan geeft van Kuit.

De zevende Klasse begrypt zodanige Dieren, VII.
 die Sprieten aan den Kop, en ten minsten agt Schaal-
 Pooten hebben, en welker Lighaam omkleed is dieren.
 met een Schaal of Korst, die 'er van zelf af- Crustacea.
 gaat, wanneer zy, door de aangroeiing van het
 Dier, te klein wordt, om hetzelfde langer te
 bevatten, en dan wordt een dergelyk nieuw
 overtrekzel om hetzelfde voortgebracht: 't welk
 men verwisseling van Huid of ruijen noemt. De
 Heer BRISSON geeft aan deeze Klasse den naam
 van SCHAALDIEREN.

De agtste Klasse bestaat uit alle de zodanigen, VIII.
 die verscheide Gestaltewisselingen ondergaan, Infekten.
 voor dat zy den trap van volwassenheid berei- Insecta.
 ken: dat is, die onder een andere Gedaante
 gebooren worden, dan zy in 't vervolg moeten
 krygen. Het is niet, dan na het ondergaan van
 de laatste Gestaltewisseling, dat zy in staat
 zyn tot vermenigvuldiging van hun Geslagt.
 Alle deeze verscheiderley Dieren hebben, voor
 hunne laatste Gestaltewisseling, veele Lugt-
 stippen* of Werktuigen tot Ademhaaling, en, na * Stigmata
 I, DEEL. I STUK, de.

INLEIDING. dezelve, zyn zy met Sprieten aan 't hoofd voorzien, hebbende zes Pooten en nooit meer. Zy ruijen of verwisselen van Huid, gelyk de Schaaldieren; en dit geschiedt in de meesten voor dat zy hunne laatste verandering van Gedaante ondergaan hebben; zeer weinigen vindt men 'er, wien zulks naderhand gebeurt. Deeze Dieren zyn het alleen, waar aan de Heer BRISSON den naam van INSEKTEN geeft.

IX.
Wormen.
Vermes.

In de *negende* of laatste Klasse heeft hy alle zulke Schepzelen gebragt, welker Lighaam, of ten minsten een gedeelte van het Lighaam, bekwaam is tot eene beweging die in samen-trekking en uitrekking bestaat, gelyk de WORMEN, en die geene Sprieten, Pooten noch Lugtstippen hebben.

Dit is de Verdeeling van het Ryk der Dieren, volgens den Heer BRISSON. Van de twee eerste Klassen, naamelyk der Viervoetige Dieren en Walvisschen, is in 't Jaar 1756 een Bockdeel uitgekomen, dat eene uitvoerige Beschryving van dezelve behelst. Wy zullen 'er hier een Schets van geeven, gelyk wy van die van LINNÆUS en KLEIN gedaan hebben.

Rangen der Viervoetige Dieren. De Klasse der Viervoetige Dieren is door hem verdeeld in de volgende agttien Rangen †.

† **Ordines** 1. *Quadrupeda edentula.*

Viervoetige Dieren, die geheel Tandeloos zyn.
DE MIEREN-EETER en 't SCHUBDIER.

2. *Quadrupeda dentibus Molaribus tantum donata.*

Die

Die enkel Kiezen of Agtertanden hebben. INLEIDING.

DE LUIAARD en ARMADIL.

3. *Quadrupeda dentibus Incisoriis nullis, Caninis & Molaribus presentibus.*

Die geen Snytanden, doch Hondstanden en Kiezen hebben.

DE OLYPHANT en ZEE-KOE.

4. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in Maxilla superiore nullis, in inferiore sex donata.*

Die geen Snytanden hebben in de Bovenkaak, maar zes in de Onderkaak.

Het Geslagt der KEMELLEN, waar van vier Soorten.

5. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in Maxilla superiore nullis, in inferiore octo, & Pedibus bisulcis.*

Die geen Snytanden hebben in de Bovenkaak, maar agt in de Onderkaak, en wier Hoeven in tweeën gespleeten zyn.

DE KOEIJEN, SCHAAPEN, GEITEN, HERTEN, enz.

6. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque Maxilla & Pede solidungulo donata.*

Die Snytanden hebben in de beide Kaaken en ongespleeten Hoeven.

Het Geslagt der PAARDEN, waar van vyf Soorten.

7. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque Maxilla & Pedibus bisulcis.*

Die Snytanden hebben in de beide Kaaken en wier Hoeven in tweeën gespleeten zyn.

Het Geslagt der ZWYNEN, waar van zes Soorten.

8. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque*

I. DEEL. I STUK. *Maxil-*

INLEIDING.

Maxilla & tribus digitis Ungulatis in singulo Pede donata.

Die Snytanden hebben in de beide Kaaken en drie gehoefde Vingers aan ieder Poot.

De RHINOCEROS.

9. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque Maxilla duobus & quatuor digitis Ungulatis in Pedibus anticis, tribus in posticis donata.*

Die in ieder Kaak twee Snytanden hebben en vier gehoefde Vingers aan ieder Voorpoot, drie aan ieder Agterpoot.

Het Brasiliaanfche WATER-ZWYN, genaamd *Cabiai*.

10. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque Maxilla decem, & quatuor digitis Ungulatis in Pedibus anticis, tribus in posticis.*

Die tien Snytanden hebben in ieder Kaak, en vier Hoeven aan de Voorpooten, drie aan de Agterpooten.

Een ander WATER-ZWYN, genaamd *Tapir* of *Manipouris*.

11. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque Maxilla & quatuor digitis Ungulatis in singulis Pedibus donata.*

Die Snytanden hebben in de beide Kaaken, en vier Hoeven aan ieder Poot.

Het ZEE- of RIVIER-PAARD van de Nyl.

12. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque Maxilla duobus & digitis Unguiculatis.*

Die twee Snytanden hebben in ieder Kaak, en genagelde Vingeren aan de Pooten.

Het

Het STEKEL-VARKEN, de BEVERS, HAAZEN, INLEIDING.
KONYNEN, INKHOORENS, MARMELDIEREN,
ROTTEN, MUIZEN, enz.

13. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque Maxilla quatuor, & digitis Unguiculatis donata.*

Die vier Snytanden hebben in ieder Kaak, en Nagels aan de Vingeren.

Het geheele Geslacht der AAPEN.

14. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in Maxilla superiore quatuor, in inferiore sex & digitis Unguiculatis praedita.*

Die vier Snytanden hebben in de Boven- en zes in de Onderkaak, zynde aan de Vingeren der Pooten met Nagels voorzien.

De MAKI van Madagaskar en de VLEDERMUIZEN.

15. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in Maxilla superiore sex, in inferiore quatuor & digitis Unguiculatis.*

Die zes Snytanden hebben in de Boven- en vier in de Onderkaak, de Vingers met Nagelen voorzien.

Het ZEE-KALF, genaamd *Phoca*.

16. *Quadrupeda, dentibus Incisoriis in utraque Maxilla sex, & digitis Unguiculatis praedita.*

Die in ieder Kaak zes Snytanden hebben, en Nagels aan de Vingeren.

De VEELVRAAT, HOND, WOLF, VOS, WEZEL, ERMELYN, FRET, SABELDIER, DAS;
BEEREN, KATTEN, LEEUWEN, TYGERS,
LUIPAARDEN, LOSSEN, OTTERS, enz.

INLEIDING. 17. *Quadrupèda , dentibus Incisoriis in Maxilla superiore sex , in inferiore octo , & digitis Unguiculatis.*

Die zes Snytanden hebben in de Bovenkaak en agt in de Onderkaak, en met Nagels aan de Vingeren voorzien zyn.

De MOLLEN, waar van zes foorten.

18. *Quadrupèda , dentibus Incisoriis in Maxilla superiore decem , in inferiore octo , & digitis Unguiculatis donata.*

Die in de Bovenkaak tien, in de Onderkaak agt Snytanden hebben, en Nagels aan de Vingeren.

De PHILANDER, een Amerikaanse Rot, waar van het Wyfje een Beurs aan den Buik draagt, daar zy de Jongen in bergt.

Rangen der
Walvis-
schen vol-
gens Bris-
son.

De Klasse der Walviffchen wordt door den Heer BRISSON verdeeld in vier Rangen, die op een zeer natuurlyke wyze onderscheiden zyn. De eerste Rang is van de genen die *geene Tandden* hebben: hier toe behoort het eigentlyke WALVISSCHEN-Geflagt, waar van hy agt Soorten optelt. De tweede Rang is met Tandden *in de Onderkaak alleen*: hier toe behoort de CACHELOT, waar van ook zeven Soorten. De derde Rang heeft Tandden *in de Bovenkaak alleen*; gelyk de Vifch NARWAL of Zee-Eenhoorn. De vierde Rang, eindelyk, heeft Tandden *in de beide Kaaken*; gelyk de DOLPHYN, waar van vyf Soorten worden opgeteld.

Thans is ook van de pers gekomen, de Beschryving der Vogelen door den Heer BRIS-

SON,

SON, die de derde Klasse maaken in zyn Alge-
meen Ontwerp. Doch wy zullen daar van, hier
ter plaatse, niet uitvoerig spreekken, noch een
vergelyking maaken van de byzondere Stel-
zels, omtrent de Rangschikking der Vogelen,
door de Heeren KLEIN, MOEHRING, LINNÆUS
en het zyne: dewyl dit beter te pas zal ko-
men, wanneer wy met ons Werk tot de Be-
schryving der Vogelen zyn gevorderd.

Omtrent de verschillende Methoden, die de
gemelde hedendaagfche nog leevende Natuurken-
ners in de Dierenkunde ter baan gebragt en ge-
volgd hebben, een Uitspraak te doen, *welke de*
beste zy, zou men als eene verwaandheid kun-
nen aanmerken. In de zaaken, die zy allen
verhandeld hebben, zal ieder zyne Aanhangers
vinden. De Franschen schynen thans ruim zo
veel ingenomen met de manier van den Heere
BRISSON, dan met die van den Heer LINNÆUS,
en als men in agt neemt, dat het Werk van
den eerstgemelden Heer door uitvoerigheid veel
verstaanbaarder is, behoeft men zig des niet te
verwonderen. Ver de minste Lezers hebben
lust, tyd of gelegenheid, om de byzondere
Manieren naauwkeurig met elkander te vergely-
ken, en dienvolgens oordeel te vellen: doch
't is blykbaar, hoe het voorgeeven, dat de Klaf-
fen door den Heer BRISSON beter verdeeld
zyn (†), van zelf vervalt; dewyl voornaame
Ge-

Vergely-
king der
verschillen-
de Metho-
den.

(†) *Dictionnaire des Animaux*. Preface. pag. XXIII,
I. DEEL. I STUK. H 2

INLEIDING. Geleerden de Hoofdverdeelingen van den Franfchen* Heer niet genoeg onderscheiden agten; als komende fommigen zyner Klaffen met de anderen zo naby overeen, dat 'er grooter verfchil in de uit- en inwendige gedaante is tuffchen de Dieren van een zelfde Klaffe, dan tuffchen de Klaffen zelf. Was 'er meer reden om den Walvifch af te zonderen van den Olyphant, dan de Vledermuis; terwyl nogthans deeze in de zelfde Klaffe gebragt is met de Viervoetige Dieren. De overeenkomst van meeft alle Kentekenen heeft eenige Natuurkenners, derhalve, de *Walviffchen* in eene Klaffe doen brengen met de *Viervoetige*, en de *Kraakbeen-Vinnen* met de *Kruipende Dieren* of zulke die

† *Amphi-* men van beiderley Leven † noemt: waar door
bia het getal der Klaffen van BRISSON reeds tot zeven vermindert. In 't vervolg zal blyken, dat de *Schaal- of Schulpdieren* eigentlyk tot de *Wormen*, die dikwils ook in een dergelyk bekleedzel gehuisveft zyn, behooren. Op de Rangfchikking van dien Heer zou, by naauwkeurige overweeging, mooglyk niet minder te zeggen zyn. Immers 't is blykbaar, dat de Rang en Geflagten door hem bykans onder elkander verward worden; dewyl 'er meer onderscheid is tuffchen Dieren van een zelfden Rang, dan tuffchen die van byzondere Rang.

Voortref- Het Samenftel der Dierenkunde van den Heer
 felykheid
 van die van LINNÆUS heeft niet alleen het voordeel, van
 Linnæus. meer dan twintig Jaaren tyds, door den Autheur
 zelf,

zelf, bearbeid, beoefend en geduurig uit nieu-INLEIDING.
 we Waarneemingen verrykt te zyn en verbeterd;
 maar het heeft bovendien zekere beminnellyk-
 heid, die in geen andere Ontwerpen zodanig
 doorstraalt: te weten, dat het als de Natuur
 door zig zelve affchetft. Die groote Geest legt
 den Grondflag van zyn Plan, op de volgende

NATUURLYKE VERDEELING

DER

D I E R E N,

Naar hun inwendig Lighaams-gestel.

'HART	}	twee hollighe- den en twee Oo- ren; warm, rood Bloed.	} Jongenbaa- rende. Eijerleggende.	<i>Zoogende Dieren. Vogelen.</i>
		ééne holligheid en één Oor; koud, rood Bloed.	} De Longen willekeurig. Kieuwen uit- wendig.	<i>Dieren van bei- derley Leven. Viffchen.</i>
		ééne holligheid zonder Ooren; koud wiragtig Vogt in plaats van Bloed.	} Met Sprieten. Met Voelers.	<i>Wormen. Infekten.</i>

Volgens deeze Natuurlyke Verdeeling heeft
 die beroemde Heer de Kentekenen opgegeven,
 tot onderscheiding van zyne zes KLASSEN of
 Hoofddeelen in het Ryk der Dieren, naamelyk:

INLEIDING.

Onderfcheidende Kenmerken van de
byzondere

Klassen der
Dieren.

KLASSEN DER DIEREN.

E E R S T E K L A S S E .

I.
Zoogende Dieren. Z O O G E N D E D I E R E N .

Mammalia. Hun *Hart* heeft twee holligheden en twee Ooren; het Bloed is rood en warm. De *Longen* ademen beurtlings. De *Kaakebeenen* leggen op elkander en zyn bedekt. De Wyfjes baaren Jongen en zoogen ze. Zy hebben de vyf *Zintuigen*, van Smaak, Reuk, Gevoel, Gezicht en Gehoor. Het Lyf is *met Hair bedekt*, doch weinig in de Indiaanfche, zeer weinig in de Waterdieren. Hun steunzel zyn *vier Voeten*, uitgenomen die geheel in 't Water leeven, daar de Agterpooten in 't platte van den Staart famengegroeid zyn.

T W E E D E K L A S S E .

V O G E L E N .

II.
Vogelen.
Aves.

Hun *Hart* heeft twee holligheden en twee Ooren; het Bloed is rood en warm. De *Longen* ademen beurtlings. De *Kaakebeenen* leggen op elkander, zyn naakt, uitfteekende en tandeloos. De Mannetjes hebben geen Balzakje. De Wyfjes leggen Eijeren, overtoogen
met

met een Kalkagtige Korst. Zy hebben de INLEIDING.
Zintuigen, van Tong, Neusgaten, Oogen, en
 Ooren zonder Lelletjes. Hun Lyf is bekleed
 met Vederen, die over elkander schieten.
 Hun steunzel zyn twee Pooten; de Wicken
 twee in getal.

D E R D E K L A S S E.

DIEREN VAN BEIDERLEY LEVEN.

III.
 Dieren van
 beiderley
 Leven.
Amphibia

Hun *Hart* heeft ééne holligheid en één Oor;
 het Bloed is rood en koud. De *Longen* ade-
 men willekeurig. De *Kaakebeenen* leggen op
 elkander. De *Mannelykheid* is dubbeld. De
 meesten leggen Vliczige Eijeren. Zy hebben
 een Tong, Neusgaten, Oogen en veelen ook
 Ooren. Hun bekleedzel is een naakte Leder-
 agtige Huid. Het steunzel is verschillende
 in byzondere Dieren van deeze Klasse; som-
 migen hebben in 't geheel geen Pooten.

V I E R D E K L A S S E.

V I S S C H E N.

IV.
 Visschen.
Pisces.

Hun *Hart* heeft ééne holligheid en één Oor:
 het bloed is rood en koud. De *Kieuwen* moe-
 ten van buiten toegedrukt worden. De *Kaake-
 beenen* leggen op elkander. Zy schieten Eijeren
 zonder Wit: hebben een Tong, Neusgaten en
 Oogen, (geen Ooren). Hun Lyf is bedekt

INLEIDING. met over elkander leggende Schubben. Hun steunzel zyn Zwemvinnen.

V T F D E K L A S S E.
I N S E K T E N.

V.
Insekten.
Insecta.

Hun *Hart* heeft ééne holligheid geen Ooren: het Bloed is een koud, waterig Vogt. Zy haalen adem door gaatjes in de zyden van 't Lighaam. De *Kaakebeenen* sluiten zylings. Zy hebben Tong, Oogen en *Sprieten* aan 't hoofd, doch geen Herfenen, (geen Ooren of Neusgaten.) Een beenige Huid bedekt hun geheele Lighaam, en houdt het in stand. De steunzels zyn Pooten: fommigen hebben Wieken.

Z E S D E K L A S S E.
W O R M E N.

VI.
Wormen.
Vermes.

Hun *Hart* heeft ééne holligheid, geen Oor of Ooren: het Bloed is een koud, waterig Vogt. Zy hebben geen *Lugtgaatjes* zo 't schynt. De *Kaakebeenen* zyn van veelerley gedaante en verskillende in byzondere Dieren. Veelen agt men Mannetjes en Wyfjes te gelyk te zyn. De Zintuigen bestaan uit *Voelers*. De Kop is niet onderscheiden van 't Lighaam. (Oogen nauwlyks, Ooren, Neusgaten schynen ze niet te hebben.) Het bekleedzel is somtyds Kalkagtig of geen, behalve Graaten. Pooten of Vinnen ontbreken hun t'eenemaal.

R E G-

REGNUM ANIMALE.

H E T

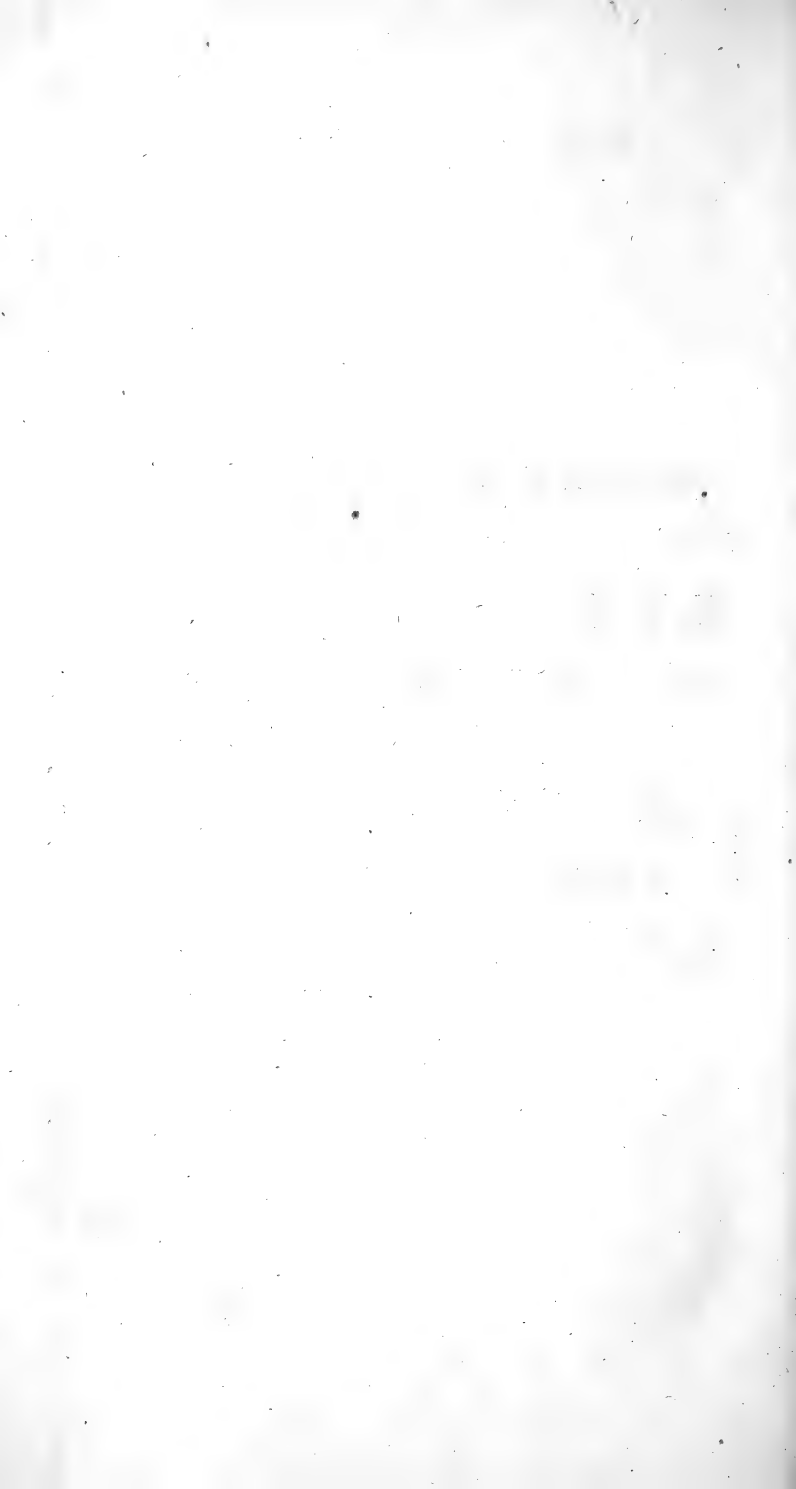
RYK DER DIEREN.

E E R S T E K L A S S E .

M A M M A L I A .

Z O O G E N D E D I E R E N .

BESCHRYVING

D E R

D I E R E N.

EERSTE AFDEELING.

DE ZOOGENDE DIEREN.

I. HOOFDSTUK.

De Byzondere Eigenschappen der Zoogende Dieren. Hunne Rangschikking en Kenmerken der Geslagten volgens den Heer Linnæus.

Een andere Dieren, dan deeze, zyn met *Borsten* voorzien. Zy komen, met hun Lighaamsgestel, Ingewanden en Werktuigen, naast aan den Mensch. De meesten zyn *Viervoetig* en bewoonen met ons het drooge Aardryk, als tusschen de allerwreedste Vyanden; terwyl eenige weinigen, met *Vinnen* voorzien, in de Zee weg duiken.

Het dekzel der Viervoetige Dieren bestaat uit *Hairtjes*, die buigzaam, zeer zagt en van el- Hun dekzel of bekleedzel,
kan-

I. AFDEEL. kander afgefcheiden zyn; dikker en digter by-
 I. HOOFD een gevoegd in de koude, dan in de heete Lan-
 STUK. den. Deeze Haintjes zyn fomtyds tot *Prikkels* famengegroeid, gelyk aan den Egel en het Stekel-Varken: de Prikkels verbreed tot *Schubben*, aan het Schubdier; de Schubben tot een *Schild* famengegroeid, aan de Armadil. Het Hairig bekleedzel is in fommigen met een *naad* onderfcheiden, gelyk in de Honden en Paarden, die lang uitgroeit in de Paarden en Varkens. De Waterdieren zyn naakt gelaten, op dat zy niet nat zouden worden; behalve die genen, welken 't noodig is nu en dan op 't drooge te komen. Daarenboven is het Aangezigt dikwils met *Wrat-ten*, de Lippen met *Knevels*, de Kin met een *Baard* voorzien, gelyk in den Mensch, de Aap en Geit; als ook de Pooten niet zelden met *Eeltige Uitwaffen*.

Hun Steun-
 zel en
 Werkui-
 gen van be-
 weeging.

Tot Steunzel en Werktuigen van beweging, om vaardiger en snelder te kunnen loopen in 't vlieden voor den Vyand of in 't najaagen van hunne Prooy, hebben de LAND-DIEREN, die *Zoogende* zyn, behalve den Mensch, *vier Pooten*, waar van de voorften met *Palmen* zyn voorzien, en fomtyds, als een Hand, met een afgefcheiden Duim verdeeld: de agterpooten met *Voetzoolen*, om met meer kragt voort te gaan, en deeze Pooten zyn of *gepalmd*, met *Vingeren* door een Vlies famengevoegd, om te zwemmen; of *gespleeten*, met van een gefcheiden *Vingeren*, om gemakkelyker te loopen; of op

Koo-

Kooren rustende, om vaster te staan, gelyk in den I. AFDEEL. Mensch en Beer. Maar, om niet door 't vlug-I. HOOFD. ten aan harde Steenen af te slyten, zyn zy of ^{STUK.} met een digt bekleedzel gelaarsd, als in de Haazen, witte Laplandfche Vossen en Luijaards, of de Vingers zyn met *Hoeven* als Schoenen overtoogen, gelyk in het dubbel gehoefde Vee en de Varkens, die ook, bovendien, met Kooten voorzien zyn; of geheel *ongespleeten* als in de Paarden. Aan de Handen zyn dikwils platte ronde *Nagelen*, gelyk in de Menschen, Aapen, enz. De *Roofdieren*, in tegendeel, hebben Vingers met *Elsagtige Nagelen* gewapend, om hunne Prooy te vatten, te verscheuren, en in den grond te kunnen graaven. De *Vliegende* onder de Zoogende Dieren verheffen zig in de Lugt, door middel van hunne uitgebreide Handen die gepalmd zyn, gelyk de Vledermuizen, of zweeven'er op met een Vlies, dat zy tusschen de Vooren Agterpooten uitspannen, gelyk de vliegende Kat, Inkhorn en Hond. Anders is het met de *Waterdieren* van deeze Klasse, welker Armen aan de zyden van hun Lyf zyn ingetrokken en de Dyën van agteren samengegroeid, maakende een *Staart* die *Waterpas* legt; gelyk de Walvischen, Dolphynen, enz.

Sommigen der Zoogende Dieren zyn, behalve de Nagelen of Hoeven, gewapend met ^{Hoornen} en ^{Tanden} *Hoornen*, in 't Hoofd ingeplant: die *zonder boligheid* zyn en altyd blyven, gelyk in den Rhinoceros, of met takken, Jaarlyks vernieuwd

I. AFDEEL. worden, in 't eerft hairig zynde en naar 't end

I. HOOFD-STUK. toe verbreedende, gelyk in de Hertten; of *hol*

als Scheeden, by hunnen Wortel dikft, gelyk in de Koeijen, Geiten, Schaapen. De Tandten, die voornaamelyk dienen tot de Spyzen, zyn

* *Primores* drieërley: *Voortanden* *, dikwils platagtig als Snytanden, om uit te rukken, te knaagen en

† *Laniarii* af te snyden: *Honds- of Scheurtanden* †, die langer zyn en kegelvormig, om te verſcheuren:

§ *Molares* *Maaltanden* of *Kiezen* §, die breeder zyn, om te vermaalen. De Dieren, die van Kruiden en Vrugten leeven, hebben deeze laatften ſtomper, die Vleefch eeten ſcherper: de Mieren-
 • Eeters zyn geheel tandeloos.

De Staart. Tot beſchutzel dient de *Staart*, welke de Schaamdeelen bedekt. Weinigen hebben 'er *geene*, gelyk de Menſchen en ſommige Aapen: hy is in eenigen Dieren *kort*, en niet langer dan de Dyën, by voorbeeld in de Haazen, Mollen, Egels; in veelen *lang* en zelfs langer dan de Pooten, gelyk in de Honden, Katten, enz. Sommigen hebben een naakten Staart, gelyk de Rotten en Muizen; in anderen is hy met lange Hairen bekleed, gelyk in de Paarden; in eenigen met een Kwafst aan 't end, gelyk in den Mannetjes - Leeuw en de Egyptiſche Rot, of Hairig aan twee zyden, gelyk in den Inkhoorn en Mieren-Eeter; in eenige Dieren is hy geſchubd en dient om iets aan te vatten of tot andere gcbruiken, gelyk in den Bever, het Stekel-Varken, enz.

De

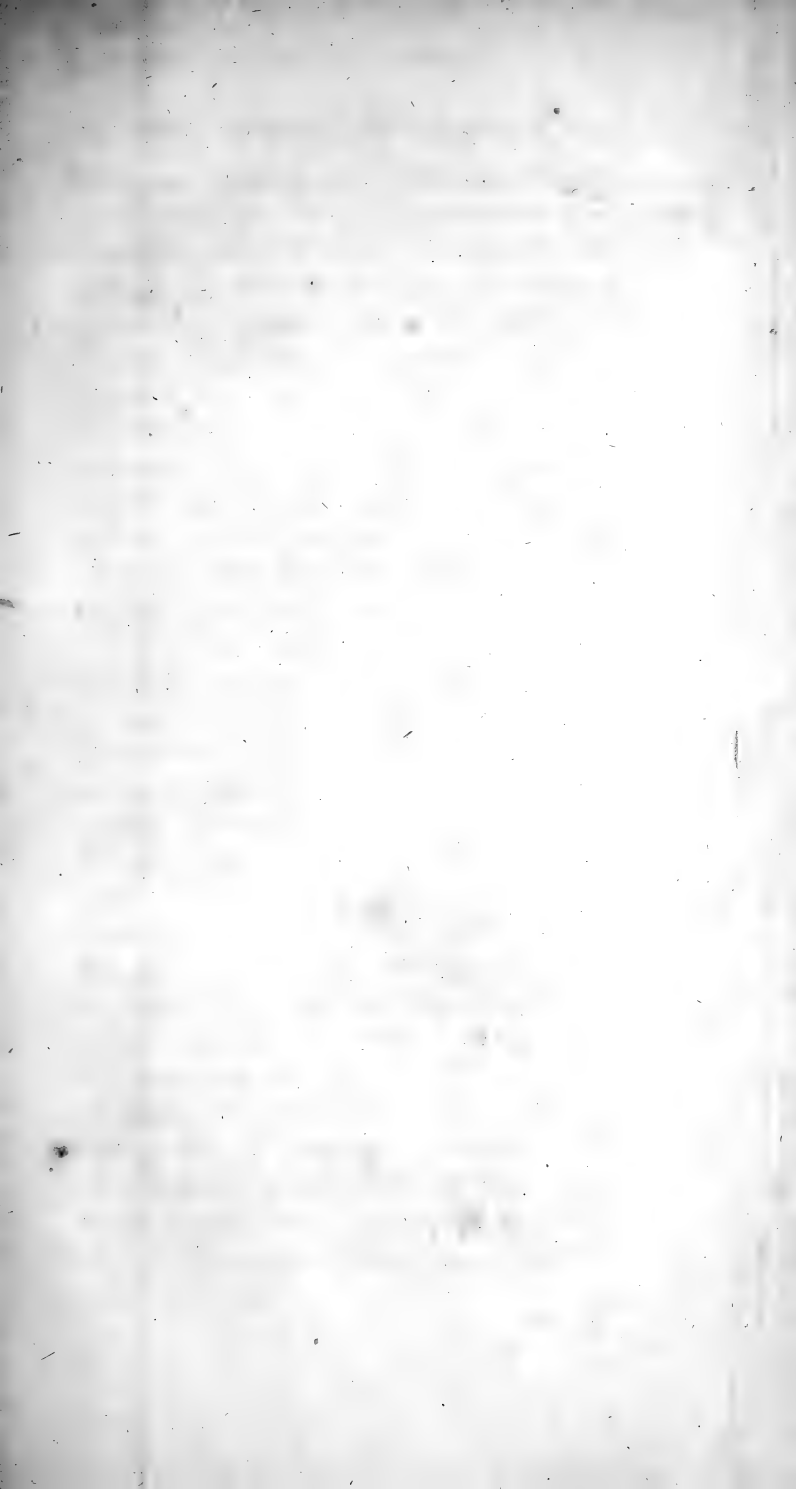

Fig. 1.

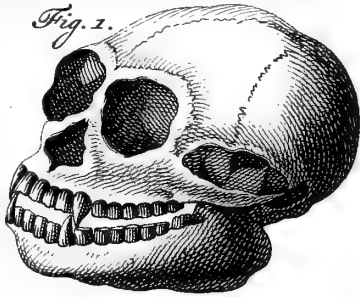

Fig. 3.

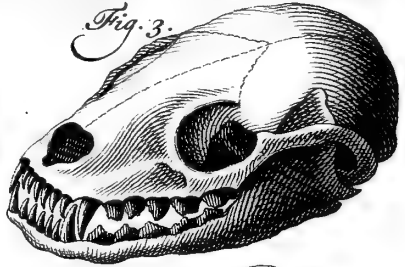

Fig. 2.

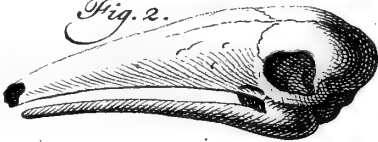

Fig. 5.

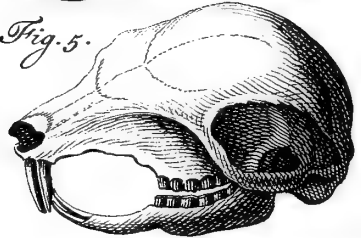

Fig. 4.

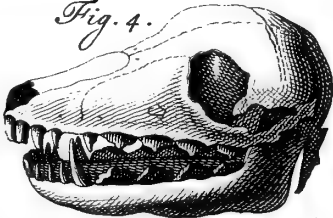

Fig. 6.

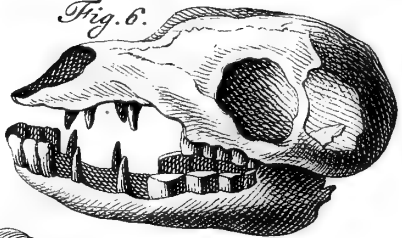

Fig. 7.

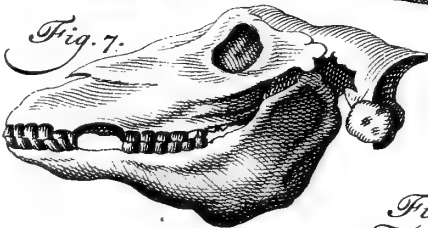

Fig. 8.

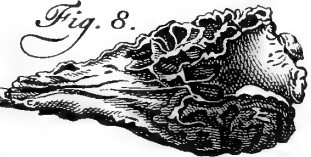

Fig. 1.

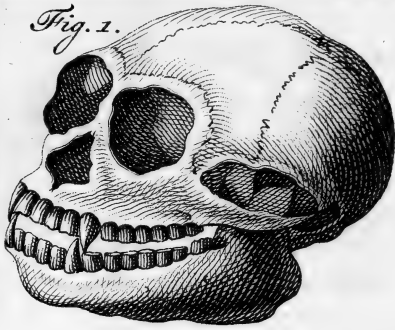

Fig.

Fig. 2.

Fig. 5.

Fig. 4.

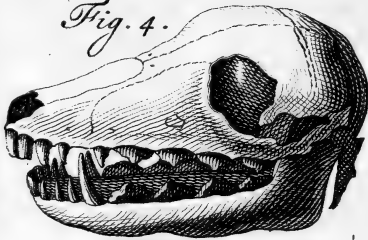
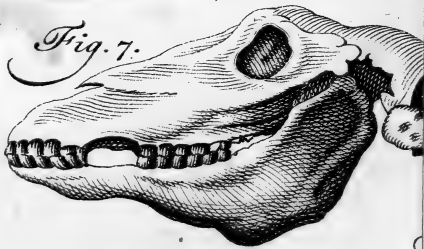

Fig. 6.

Fig. 7.

De uitwendige *Zintuigen* zyn in de Zoogen-
 de Dieren verscheiderley. De gedaante der
 Oogen komt in allen zeer veel overeen, doch
 die der Ooren verschilt grootelyks: de Water-
 dieren hebben geen uitsteekende Ooren of Oor-
 lappen. De Neus is in sommigen tot een *Snoet*
 verlangd, gelyk in de Olyphanten. De Tong
 is in eenige weinigen *rolrond*, gelyk in de Mie-
 ren-Eeters. Niet minder verschilt de uitwendi-
 ge gedaante der *Teeldeelen*. Zo wel de Man-
 netjes als de Wyfjes draagen een bepaald getal
 van *Borsten*, behalve het Paard; want de Heng-
 sten hebben ze niet. De Borsten staan in de
 Aapen, Vledermuizen en die van den Rang der
 Walvisschen, gelyk in de Menschen, *aan de Borst*,
 in anderen *aan den Buik*; in het Hoorn- en Wol-
 vee, de Herten, Kemels, Paarden, *in de Lies-
 schen*: aan de Borst en Buik te gelyk in ver-
 scheidde, en in sommigen *overlangs* aan 't Lig-
 haam, gelyk in de Varkens. Meestal zyn 'er
 twee voor één Jong.

I. AFDEEL.
 I. HOOFD.
 STUK.
 Zintuigen
 Teeldeelen,
 Borsten.

De Rangschikking der Zoogende Dieren wordt
 door den Heer LINNÆUS voornaamelyk van
 de Tandén afgeleid. Sommige naamelyk on-
 der de Viervoetigen hebben *geen Voortanden*
 boven noch onder, deeze stelt hy in den TWEE-
 DEN Rang; sommige hebbenze *boven niet* maar
 onder verscheidde; deeze stelt hy in den ZESDEN
 Rang: sommige hebben *twee Voortanden*, doch
geene Hond- of Scheurtanden, en maaken den
 VYFDEN Rang uit: de overigen zyn met ver-
 scheidde

Rangschik-
 schikking
 der Zoo-
 gende Die-
 ren.

I. AFDEEL. *ſcheide Hondſtanden* voorzien, en onder deeze I. HOOFD-zyn 'er, die ze altyd *meer dan enkeld* hebben: STUK. deeze heeft hy in den VIERDEN Rang geplaatſt: van de genen, daar de Hondſtanden enkeld ſtaan, maakt hy drie Rangén; te weteen van den EERSTEN, die *boven in den Mond vier Snytanden* hebben; van den ZEVENDEN, die 'er *zes ſtompe Tanden* hebben, en van den DERDEN met *zes ſcherpe Tanden* aan de Bovenkaak. De Zoogende Dieren met Vinnen in plaats van Pooten, maaken den AGTSTEN of laatſten Rang uit. Zie hier de Schikking der Rangén.

ORDINUM DISPOSITIO.

MAM- MALIA	{	Quadru- pedia, (ungui- bus ar- mata) Denti bus pri- moribus	{	nullis utrimque — superioribus, inferioribus pluribus. duobus, Laniariis nullis. { uno pluribus.	- -	BRUTA. II.																																
							{	solitariis; primori- bus superio- ribus	{	qua- tuor. sex ob- tusis.	PRIMATES. I.																											
												{	sex acu- tis.	BELLUÆ. VII.																								
															{	{	{	FERÆ. III.																				
																			{	{	{	{																
																							{	{	{	{												
																											{	{	{	{								
																															{	{	{	{				
																																			{	{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{
{	{	{	{																																			
				{	{	{	{																															
								{	{	{	{																											
												{	{	{	{																							
																{	{	{	{																			
																				{	{	{	{															
																								{	{	{	{											
																												{	{	{	{							
																																{	{	{	{			
																																				{	{	{

K E N M E R K E N
 VAN DE
 R A N G E N

I. AFDEEL.
 I. HOOFD-
 STUK.
 ORDINES
 MAMMA-
 LIUM.

DER
 ZOOGENDE DIEREN.

E E R S T E R A N G.

De Voortanden aan de Bovenkaak zyn vier evenwydigen. De Hondstanden staan enkeld. Zy hebben twee Borsten aan de Borst, De Handen zyn vlak en breed. De Armen worden door Sleutelbeenderen van een gehouden. De Gang der Viervoetigen is buitensbeens over: zy beklimmen de Boomen en eeten 'er de Vruchten van.

I.
Primates.

T W E E D E R A N G.

Zy hebben boven noch onder geene Voortanden. Hunne Gang is niet vlug.

II.
Bruta.

I. AFDEEL.

DERDE RANG.

I. HOOFD-
STUK.III.
Fera.

Zy hebben Voortanden wederzyds. De bovensten zyn zes in getal, allen fcherp. De Hondstanden ftaan enkeld. De Nagels der Pooten of Klaauwen zyn fcherp. De wilde leeven van doode Krengen en van andere Dieren of Vleefch.

VIERDE RANG.

IV.
Bestie.

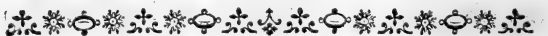
Zy hebben Voortanden wederzyds, in onbepaald getal. De Hondstanden altyd meer dan enkeld. De Snoet is langwerpig, tot wroeten in de Aarde gefchikt. Zy leeven van fappige Wortelen en van Wormen.

VYFDE RANG.

V.
Glires.

Boven en onder hebben zy twee Voortanden, maar geen Hondstanden in 't geheel. Zy loopen al fpringende. Hunne Spyze beftaat in Baf, Wortelen en Kruiden of Vrugten, die zy knaagen.

Z E S D E R A N G .

I. AFDEEL.

I. HOOFD-
STUK.

VI.
Pecora.

Voortanden hebben zy boven in den Bek geene, onder verscheidene. De Pooten zyn gehoefd , in tweeën gespleeten. Zy leeven van Gras en afgerukte Kruiden, die zy herkaauwen moeten. Ten dien einde zyn zy van de andere Viervoetige Dieren onderscheiden , doordien zy vier *Maagen* hebben : waar van wy naderhand zullen spreken.

Z E V E N D E R A N G .

VII.
Bellua.

De Voortanden zyn veel in getal en stomp. De Gang is deftig. Zy leeven van Gras en afgerukte Kruiden.

A G T S T E R A N G .

VIII.
Cete.

In plaats van Pooten hebben zy Borstvinnen en een platte dwarfe Staart : geen Nagelen: Kraakbeenige Tandē. Veelen hebben een buis in 't Voorhoofd voor Neusgaten. Zy leeven van zachte Dingen en van Visschen. De Woonplaats is in de Zee.

G E N E R U M

Characteres compendiosi.

P R I M A T E S.

1. HOMO. *Nosce te ipsum.*
2. SIMIA. *Dentes Laniarii longiores.*
3. LEMUR. *Dentes primores inferiores sex.*
4. VESPERTILIO. *Manus palmatae volatiles.*

B R U T A.

5. ELEPHAS. *Dentes Laniarii & Molares; Nasus Proboscide elongatus.*
6. TRICHECHUS. *Dentes Laniarii superiores; Molares inferius utrimque duo. Pedes postici coadunati.*
7. BRADYPUS. *Dentes Laniarii & Molares, Nasus obtusus.*
8. MYRMECOPHAGA. *Dentes nulli. Corpus Pilo-
losum.*
9. MANIS. *Dentes nulli. Corpus Squamatum.*

F E R Æ.

10. PHOCA. *Dentes primores inferiores quatuor, Auriculæ nulle.*

Beknopte Kenmerken

I. AFDEEL.

der

I. HOOFD-
STUK.

G E S L A G T E N.

* DIEREN van den eersten RANG.

1. De MENSCH. Ken U zelve.
2. De AAP. Deeze heeft langer Hond- of Scheurtanden.
3. Het SPOEKDIER. 't Heeft onder zes Voortanden.
4. De VLEDERMUIS. De Handen zyn Vliesagtig uitgebreid, tot Vlerken.

DIEREN van den tweeden RANG.

5. De OLYPHANT. Deeze heeft Hondstanden en Kiezen: de Neus is een lange Snoet.
6. De ZEE-KOE. Hondstanden boven in den Mond; beneden wederzyds twee Kiezen: De Agterpooten zyn als tot een Staart samengevoegd.
7. De LUIAARD. Hondstanden en Kiezen: de Neus is stomp.
8. De MIEREN-EETER. Geen Tanden: een Hairig Lighaam.
9. Het SCHUBDIER. Geen Tanden: het Lyf geschubd.

DIEREN van den derden RANG.

10. De ROB. Onder vier Voortanden, geen Ooren uitwendig.

I. AFDEEL. II. CANIS. *Dentes primores superiores, intermedii lobati.*

I. HOOFD-
STUK.

12. FELIS. *Lingua aculeata. Ungues retractiles.*
13. VIVERRA. *Lingua aculeata. Ungues exerti.*
14. MUSTELA. *Dentes primores inferiores conferti, duobus alternis interioribus.*
15. URSUS. *Dentes primores superiores excavati. Penis osse flexuoso.*

B E S T I Æ.

16. SUS. *Dentes primores superiores quatuor, inferiores octo.*
17. DASYPUS. *Corpus testa Ossea, zonis intersecta.*
18. ERINACEUS. *Dentes primores superiores duo, inferiores duo.*
19. TALPA. *Dentes primores superiores sex, inferiores octo.*
20. SOREX. *Dentes primores superiores duo, inferiores quatuor.*
21. DIDELPHIS. *Dentes primores superiores decem, inferiores octo.*

G L I R E S.

22. RHINOCEROS. *Cornu nasale.*
23. HYSTRIX. *Corpus spinis tectum.*
24. LEPUS. *Dentes primores superiores duplicati.*
25. CASTOR. *Dentes primores superiores angulo recto excavati.*

11. De HOND. Voortanden boven ; de tus- I. AFDEEL.
schentanden met puntjes op zyde. I. HOOFD-
12. De KAT. Een raspwyze Tong. Nage- STUK.
len , die zy kunnen intrekken.
13. De FRET. Een raspwyze Tong. Uitsce-
kende Nagelen.
14. De WEZEL. Voortanden onder digt by een ;
twee beurtlings meer naar binnen.
15. De BEER. De bovenste Voortanden uitge-
hold : in de Schaft een bogtig Been.
DIEREN van den vierden RANG.
16. Het ZWYN. Voortanden boven vier , on-
der agt.
17. De ARMADIL. 't Lighaam met een Beeni-
ge Huid , die Schildswyze is verdeeld.
18. De EGEL. Twee Voortanden boven en
onder in den Mond.
19. De MOL. Boven zes , onder agt Voortan-
den.
20. De SLAAPROT. Boven twee , onder vier
Voortanden.
21. De PHILANDER. Boven tien , onder agt
Voortanden.
DIEREN van den vyfden RANG.
22. De RHINOCEROS. Een Hoorn op de Neus.
23. Het STEKEL-VARKEN. 't Lyf met scherpe
Pennen bezet.
24. De HAAS. De bovenste Voortanden dubbeld.
25. De BEVER. De bovenste Voortanden met
een regten hoek uitgehold.

I. AFDEEL. 26. MUS. *Dentes primores superiores Subulati.*

I. HOOFD-
STUK.

27. SCIURUS. *Dentes primores superiores Cuneati, inferiores compressi.*

P E C O R A.

28. CAMELUS. *Ecornis, dentibus Laniariis pluribus.*

29. MOSCHUS. *Ecornis, dentibus Laniariis solitariis; superioribus exsertis.*

30. CERVUS. *Cornua solida, ramosa, decidua.*

31. CAPRA. *Cornua tubulosa erecta.*

32. OVIS. *Cornua tubulosa reclinata.*

33. BOS. *Cornua tubulosa porrecta.*

B E L L U Æ.

34. EQUUS. *Dentes primores approximati.*

35. HIPPOPOTAMUS. *Dentes primores distantes.*

C E T E.

36. MONODON. *Dens in Maxilla superiore exsertus.*

37. BALÆNA. *Dentes Cornei in Maxilla superiore.*

38. PHYSETER. *Dentes in Maxilla inferiore tantum.*

39. DELPHINUS. *Dentes in utraque Maxilla.*

26. De MUIS. De bovenste Voortanden Els- I. AFDEEL.
wyze fcherp. I. HOOFD.
27. De INKHOORN. De bovenste Voortanden STUK.
Wigswyze, de onderften platagtig.
DIEREN van den zesden RANG.
28. De KEMEL. Zonder Hoornen, met ver-
fcheide Hondstanden.
29. 't MOSKUS-DIER. Ongehoord, met enkele
Hondstanden: de bovenften uitfteekende.
30. Het HERT. Hoornen zonder holligheid,
getakt, afvallende.
31. De GEIT. Pypagtige opftaande Hoornen.
32. Het SCHAAP. Omgekromde Pypagtige
Hoornen.
33. De STIER. Vooruitfteekende Pypagtige
Hoornen.
DIEREN van den zevenden RANG.
34. Het PAARD. De Voortanden dicht aan el-
kander.
35. Het RIVIER-PAARD. De Voortanden van
elkander af.
DIEREN van den agtften RANG.
36. De ZEE-EENHOORN. Een uitfteekende
Tand in de Bovenkaak.
37. De WALVISCH. Hoornagtige Tanden in
de Bovenkaak.
38. De KACHELOT. Tanden in de Onderkaak
alleen.
39. De DOLPHYN. Tanden boven en onder in
den Mond.

mende te vergelyken, daar uit te overleggen, I. AFDEEL. wat men te doen of na te laten hebbe, wat II. HOOFD. noodig, nuttig of fchadelyk zal zyn; en zyn ge-^{STUK.}dagten op eene verftaanbaare wyze aan zynen Medemensch uit te drukken, de Eigenschap zy die den Mensch boven de Dieren verheft. Want hoewel 'er sommigen onder de Dieren zyn, die den Mensch in veele opzigten nabykomen, zyn 'er egter geen, die hem overtreffen in de Vermogens van den Geest of evenaaren in 't gebruik der Reden. Niettemin kan hy, volgens zyn zigtbare Lighaamsgestel, Levensmanier, en Voortteeling, onder de Dieren geteld en als zodanig beschreeven worden.

De Heer LINNÆUS geeft den Mensch het By-
 schrift: KEN U ZELVEN. Zig zelf te kennen Hy is ver-
 pligt zig
 zelf te ken-
 nen. is de eerste trap der Wysheid; de spreuk van SOLON, die weleer met Gouden Letteren boven aan den Tempel van Diana geschreeven was. Men moet zig zelf *Natuurlyker wyze* kennen: dat men een Lighaam heeft zo teder en byna niets in zynen oorsprong, naakt ter Wereld komende, in zwakheid opgroeiende, aan duizenderley moeielykheid, gevaaren en rampen onderhevig. „ Naakt op den blooten grond, „ heeft de Natuur den Mensch (zegt PLINIUS) „ op zynen Geboortedag aanstonds tot schreijen „ veroordeeld; om aan Handen en Voeten ge- „ bonden te worden een Dier dat over alle an- „ deren Bevel moet voeren; dat niets ter We- „ reld, zelfs spreekken, loopen noch eeten kan,
 3. DEEL. I. STUK. veel

I. AFDEEL. „ veel minder eenige Weetenschap of Hand-
 II. HOOFD. „ werk oefenen, zonder onderwys.” Ondertus-
 STUK.

fchen wordt dit Schepzel, tot volwassenheid komende, het Afbeeldzel van zynen Schepper in de Heerschappy over het Ondermaansche, een Wonderstuk der Natuur en een Kleine Wereld in den Grooten: met één Woord, een Schepzel om welks wille alle Schepzelen zyn voortgebracht. Een Schepzel, aan den anderen kant, dat duizenderley Zwakheden van Lighaam en Geest onderhevig is. „ Geen Dier is het „ Leven brooscher, de Ongemakken, Zorgen, „ Gevaaren, menigvuldiger, dan dit kortftondig „ Werkstuk, waar van het halve Leven byna „ een Dood is (zegt PLINIUS): want de Jaaren „ der Jongheid worden niet gerekend, en die „ van den Ouderdom kunnen naauwlyks den „ naam van Leven draagen; wanneer de Zinnen „ verdooven, de Leden verftyvèn, de Werk- „ tuigen van de Voeding verzwakken en 't ge- „ heele Lighaam als verkwynt en langzaam- „ hand vernietigd wordt, om tot Stof weder te „ keeren”. *Zedekundig* moet de Mensch zig zelve kennen; ten opzigt van het einde waar toe hy is gefchapen, om God zynen Schepper, wiens eeuwige kragt en Goddelykheid uit de Schepzelen gekend wordt, te verheerlyken door het betragten van zynen Pligt, zo jegens den Schepper, als jegens zyn Evennaasten en zig zelve, om dus het oogmerk der Scheppinge te beantwoorden. Dit alles geeft aanleiding

tot

tót de *Godsdienstige* en *Staatkundige* Kennisse I. AFDEEL.
van zig zelve.

II. HOOFD-
STUK.

De Mensch verschilt van alle andere Zoogen-
de Dieren door deeze Kentekenen: een regt-
op staande Lighaam, doch Hairig op 't Hoofd,
aan de Wenkbraauwen en Oogranden, in de
Oxelen en op de Schamelheid; de Baard
der Mannen, de *Nymphæ* en *Clitoris* der Vrou-
wen, die twee Borsten hebben aan de Borst.
Het Hoofd is met grooter Hersenen voorzien
dan alle andere Dieren: hy heeft een Lel voor
in de Keel: zyn Aangezicht staat in een streck, die
evenwydig aan den Buik is: de Neus steekt uit,
doch is samengedrukt en niet zeer lang: de Kin
steekt uit: hy heeft geen Staart: de Voeten rus-
ten in 't gaan op de Hielen.

Zyn Ver-
schil van de
overige Die-
ren.

Onze Autheur verdeelt den Mensch in 't al-
gemeen in twee Soorten, naamelyk *Dag-Mensch*
en *Nagt-Mensch*; tot de eerste Soort behooren
alle Menschen die op den Aardbodem leven
en ons bekend zyn, waar van hy zes Verschei-
denheden aantekent, spruitende uit de Oeffe-
ning en Woonplaats; naamelyk: de *wilde*
Mensch, de *Amerikaan*, de *Europeër*, de
Astiaan, de *Afrikaan*, en de *monstreuse* of wan-
schapen Mensch. Deeze allen zyn met Verstand
begaafd. De *Nagt-Mensch*, onderscheiden by
den naam van *Troglodytes*, is die onder de Aar-
de gezegd wordt te wonen. Wy zullen daar
in 't volgende Hoofdstuk van spreken.

Verschei-
denheden
der Men-
schen.

De WILDE Mensch gaat op Handen en Voeten,
De wilde
Mensch.

I. AFDEEL. ten, is ftom en ruighairig over 't Lighaam, 'en
 II. HOOFD- komt derhalve zeer naa aan de Beeften. Zoda-
 STUK. nige Menfchen zyn 'er enkele geweest. Men
 vindt gemeld van een Jongeling die naar een
 † *Juvenis* Beer geleek † in Lithauwen, op 't Jaar 1661;
Ursinus van een die naar een Wolf geleek § in Heffen-
 § *Lupinus* land, op 't Jaar 1344; doch de allerberugfte
 en zekerfte Hiftorie is van een Jongeling, die
 † *Ovinus* naar een Schaap geleek †, in Ierland. Deeze
 was, nog zeer jong zynde, van zyne Ouders af
 geraakt en tot zyn zefftiende Jaar toe onder de
 wilde Schaapen opgebragt, welker aart niet al-
 leen, maar zelfs de uitwendige gedaante, hy
 zodanig aangenomen hadt, dat hy weinig naar
 een Menfch geleek. Hy was vlug ter been,
 woeft van Gelaat, droog van Huid, en hard
 van Vleefch, met een plat nedergedrukt Voor-
 hoofd en uitpuilend Agterhoofd: hy bleepte als
 een Schaap en wilde in 't eerft geen andere Spy-
 ze dan Gras en Hooy nuttigen. TULPIUS, die
 deezen Jongeling te Amsterdam gezien heeft,
 befchryft dit omftandig (†). Van anderen wordt
 ook berigt, dat men in de Boffchen van 't Keur-
 vorftendom Hanover een wild Man gevangen
 heeft, die, wanneer GEORGE de I., Vader van
 den tegenwoordigen Koning van Groot Brittan-
 nie, tot den Throon gekomen was, in Enge-
 land overgebragt werdt. Men tragtte hem de Bee-
 ftelyke manieren af te wennen, doch daar toe
 was

(†) TULP. *Obferv. Med. Libr. IV. Cap. 9.*

was geen mooglykheid. In den Jaare 1719 zyn I. AFDEEL. nog twee wilde Jongens in de Pyreneefche Ber-II. HOOFD- gen gevonden , en nu omtrent dertig Jaar ge-^{STUK.} leeden werdt gefproken van een wild Meisje, dat men in de Boffchen by *Châlons* in Champagne, een Provincie van Vrankryk, ontdekt hadt: waar van de Historie in 't Jaar 1755 is aan 't licht gegeven. Doch deeze wilde Mensch moet niet verward worden met den *Orang-Ou-tang* of Bosch-Mensch der Indiën , waar van vervolgens. Men ziet 'er alleen uit, welk eene verandering de Opvoeding en Levensmanier aan den Mensch kan toebrengeu.

De AMERIKAAN is rood van Huid, Galagtig ^{De Ameri- kaan.} van Temperament , regt van Gestalte. Hy heeft zwart, regt, dik Hair; wyde Neusgaten; het Aangezigt vol Sproeten; de Kin omtrent Baardeloos. Hy is hardnekkig, vrolyk, vryheidminnende. Hy schildert zyn Lyf met roode Streepen. Hy wordt geregeerd door de Gewoonte.

De EUROPEERS zyn blank van Vel, bloedryk ^{De Euro- peer.} en lyvig van Gestel. Zy hebben geelagtige lange Hairlokken: de Oogen blaauw. De aart is wispelturig, vernuftig, bekwaam tot uitvindingen. Zy draagen Kleederen , die digt om 't Lyf sluiten. Zy worden door Wetten geregeerd.

De ASIAANEN zyn bruin van Vel, zwartgal- ^{De Asiaan-} lig, taay van Leden. Zy hebben zwart Hair en graauwe Oogen. Zy zyn streng van aart, beminnde de pragt en praal, en Geldgierig.

I. AFDEEL. De Kleederen hangen hun los om 't Lyf. Zy

II. HOOFD- worden door Gevoelens geregeerd.

STUK.

De-Afri-
kaan.

De AFRIKAANEN zyn zwart van Huid, en van een flap waterig Temperament. Zy hebben zwart, onderengedraaid, Wollig Hair op 't Hoofd; de Huid zagt als fluweel; de Neus plat opgewipt en dikke Lippen. De Vrouwen hebben lang neerhangende Borsten. Deeze Menschen zyn boosaartig, luy, agtelooos; zy befinereen hun Lighaam met Vettigheid, en worden door Willekeur geregeerd.

De mon-
streufe of
wanscha-
pen
Mensch.

De Heer LINNÆUS telt als een zesde Verscheidenheid onder de Menschen, de MONSTREUSE of wanschapen Mensch. Deeze Wanstaltigheid, zegt hy, hangt somtyds af van de Woonplaats of 't Gewest: dus vindt men Menschen op sommige Bergen, die klein van Lighaam doch werkzaam en vlug, maar tevens vreesagtig zyn: daarentegen zyn de Inwooners van 't Zuidend van Amerika, aan de Straat van Magellaan, zo men berigt, byster groot van Stuur en traag. Somtyds wordt, zegt hy, de Mensch door Konst, of met Voordagt, wanschapen gemaakt: de Hottentotten, by voorbeeld, onder welken alle Mansperfoonen maar één Bal hebben. De Historie der Amazoonen, Vrouwsperfoonen zo men wil, die zig, om beter de Wapenen te kunnen voeren, van een Borst beroofden, neemt hy niet in aanmerking: maar wel dat de Vrouwelyke Sexe, in sommige Landen van ons Wereldsdeel, door den

Mid-

Middel ftyf te knellen haar Lighaam een mis- I. AFDEEL
 maakte Gefalte gecft. Andere Natiën op den II. HOOFD-
 Aardbodem, zegt hy, doen zulks, door de STUK.
 jonge Kinderen het Hoofd famen te drukken,
 waar door het puntig naar boven uitpuilt by de
 Chineezen en plat van vooren wordt by de In-
 boorlingen van Kanada.

Hier by kan ik met regt voegen de menigvul- Toevallige
 dige Wanftaltigheden, in 't Geflagt der Men- Wanftaltig-
 fchen voorkomende, die door de Natuur toe- heden.
 vallig veroorzaakt zyn. Deeze bestaan, of in
 een bovenmaatige Langte en Grootte; of in een
 buitenspoorige Dikheid en Zwaarte van het
 Lighaam; of in een byzondere Kleinheid, gelyk
 in de Dwergen, die dan ook doorgaans gebog-
 held zyn; of dat twee Menfchen aan elkander
 zyn gegroeid; of ook in eene overtolligheid of
 gebrek van eenige Ledemaaten, een Scheefheid
 of Kromte van dezelve of van 't geheele
 Lighaam, en andere mismaaktheden.

Reuzen zyn 'er, weet men, oudtyds geweest, Reusagtige
 ja, naar 't fchynt, geheele Geflagten of Fami- langte.
 liën van Reuzen. Ook komt 'er nu en dan
 nog een Menfch voor, die de gewoone Grootte
 veel te boven gaat. Zekere *Aymon*, die den
 Aartshertog FERDINAND van Oostenryk voor Tra-
 want gediend heeft, was elf Voeten hoog. Her-
 tog JOHAN FREDERIK hadt aan zyn Hof, te Ha-
 nover, een Trawant, uit het Ampt van Munden
 af komftig, lang vier Ellen en zes Duim, gelyk
 zyn Graffchrift aanwyft. Hy ftierf in 't Jaar

I. AFDREEL. 1676, vier-en-veertig Jaar en twee Maanden

II. HOOFD-oud. KEISZLER vindt (†) in het Keizerlyke
STUK.

Slot Ambras, niet ver van Inspruk in Tyrol gelegen, de Afbeelding van zekeren *Hans Braw*, geschilderd in 't Jaar 1550, toen hy in 't agt-en-veertigste Jaar ging. Deez' zou, indien de Schilder niets daar by gedaan heeft, ten minste de hoogte van *Goliath*, welke begroot wordt op twaalf Voet en iets over de agt Duim Engelsche Maat (*), dat een weinig meer dan twaalf Rynlandsche Voeten is, bereikt hebben.

Overmaati-
ge Dikheid
en Zwaarte.

Niet minder Voorbeelden vindt men van overmaatige Dikheid en daar uit voortvloeiende buitengemeene Zwaarte des Lighaams in sommige Menschen. Een Man van driehonderd Pond wordt zeer zwaar gerekend, doch men heeft 'er gezien van over de vyfhonderd, ja tot zeshonderd Ponden. Zeker Engelschman, *vyfhonderd-en-vyftig* Ponden zwaar, deedt voor eenige Jaaren een Reize over den Berg *Senis* in Piemont. Een ander Engelschman, uit Lincoln, stierf

(†) KEISZLERS Reizen. I. Stuk. bladz. 40.

(*) Dus zegt KEISZLER, maar zo de Oofterfche 'Elle of *Cubitus* I Engelsche Voet en 824 duizendste deelen was, gelyk ik vind in de Tafelen van ARBUTHNOTH, en de Span, *Spithama*, een derde van de Elle; dan zou de langte van *Goliath*, zes Ellen en een Span, niet meer zyn dan II Engelsche Voeten en 552 duizendste deelen, dat maar een weinig meer is dan elf Rynlandsche Voeten: doch dit bedraagt ruim twaalf Amsterdamsche Voeten. De vermaarde *Cajanus*, die in 't Jaar 1749 den 27 *February*, ruim zes- en-veertig Jaar oud, te Haarlem overleedt, vind ik aangetekend, lang te zyn geweest 8 Voeten en

EDUARD BRIGHT,

een zeer zwaarlyvig Engelschman.

EDUARD B.

een zeer zwaarlyvig

stierf in 't Jaar 1724, negen-en-twintig Jaaren I. AFDEEL,
 oud: wiens langte was zes Voeten en vier Dui- II. HOOFD-
 men; de dikte meer dan tien Voeten in den omtrek, STUK.
 en de zwaarte *vyfhonderd-tagtig* Ponden. De En-
 gelschen zyn sterke Vleesch-Eeters, gelyk aan
 deezen Man blykt, die, een Offenhandelaar zyn-
 de, dagelyks agttien Ponden Vleesch verteeren
 kon: doch niettemin zyn dergelyke Voorbeel-
 den van overmaatige Dikheid en Zwaarte ook in
 Duitschland gezien. Te *Durlach* stierf in 't
 Jaar 1565 de Stads Griffier, wiens Lighaam
 omtrent *zesbonderd* Ponden zwaar werdt bevon-
 den (§). Een nieuwe Historie van dit soort be-
 vrydt deeze Berigten van alle onwaarschynlyk-
 heid. Immers den 10 *November* van 't Jaar 1750
 is in Engeland gestorven zekere *Eduard Bright*,
 Winkelier te *Malden* in *Essex*, negen-en-twin-
 tig Jaar oud, die *zesbonderd-en-negen* Ponden
 woog. 't Is waar, de Engelsche Ponden verschil-
 len merkelyk in zwaarte met de onzen, zo dat
 dit maar ruim *vyfhonderd zeven-en-vyftig* Am-
 sterdamsche of Parysche Ponden uitmaakt;
 doch

en 9 Duimen, Amsterdamsche Maat, dat is nagenoeg *agt*
 Rynlandsche Voeten. De Spaarwouder Reus, *Klaas van*
Kyten, die in 't begin van de Veertiende Eeuw, zo men
 wil, geleefd heeft, schynt nog iets langer geweest te zyn,
 naamelyk *agt en een half* Voet Rynlandsch. Ik heb 'er,
 den 17 *Augustus* deezes Jaars 1760, zelf de Maat van ge-
 nomen aan den Muur van de Kerk te Spaarwoude; in wel-
 ke, wegens haare bouwvalligheid, den 20 *Augustus* van 't
 Jaar 1747 de laatste maal is gepredikt. Voor weinige Jaaren
 was te Amsterdam een Vrouwspersoon te zien, fraay van
 gestalte, omtrent *zeven* Rynlandsche Voeten lang.

(§) KEIZLERS Reizen, I. Stuk. bladz. 203.

I. AFDEEL. doch het moet, niettemin, een Man geweest.

II. HOOFD-zyn, Monstreus dik van Lighaam; dewyl zeven
STUK. volwaffen Perfoonen, te famen, in deszelfs Kamizool by een geknoopt konden worden.

Kleinheid
der Dwer-
gen.

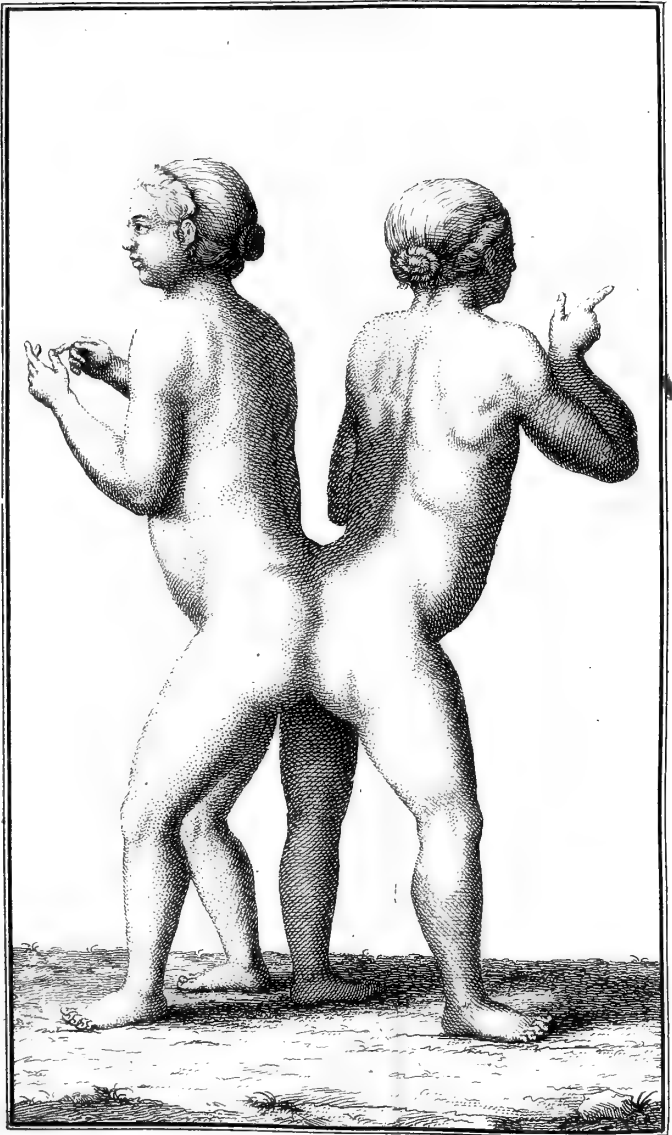
Sommigen baaren niet minder verwondering door hunne ongemeene Kleinte. Gemelde Aarts-hertog FERDINAND heeft aan zyn Hof een Dwerg gehad, maar *drie Spannen* lang. In 't voorste deezes Jaars 1760, is te Parys gebragt zeker Poolfch Edelmannetje, van twee-en-twintig Jaar oud, hebbende de hoogte van maar *agt-en twintig* Duimen, 't welk, volgens den Paryffchen Voet gerekend, nagenoeg twee en drie vierde Amfterdamsche Voeten is(*). Zyn Moeder heeft nog twee andere Dwergeren ter Wereld gebragt, waar van de eene, ouder dan deeze, een Jongeling is van vier-en-dertig Duimen lang, de ander, een Meisje van zes Jaaren, maar twintig of een-en-twintig Duimen; dat is omtrent als een Kind 't welk voldragen ter wereld komt. De Koning van Poolen heeft een Dwerg, *Bebé* genaamd, een Boeren Kind thans twintig Jaar oud, lang *zes en-dertig* Duimen; doch deeze is krom van Rug, ongelyk van Schouders en byfter groot van Neus; dom en onwillig om iets te leeren, magteloos, gramftoorig; daar, in tegendeel, dit Poolfche Edelmannetje, by de welgesteldheid van zyn Lighaam, eene vlugheid van Geest bezit, en

eene

(* Een Boertje uit Friesland, zynde ook te Amsterdams te zien geweest, was den 2 Maart 1751, zes-en-twintig Jaar oud zynde, niet hooger dan *negen en-twintig* Amfterdamsche Duimen, en bygevolg nog omtrent anderhalf Duim kleinder.

PLAAT III.

eene fchrandereheid in zyne Uitdrukkingen en Ant- I. AFDEEL.
woorden, die een ieder tot verwondering strekt. II. HOOFD-

Van volwassen Menfchen, die aan elkander STUK.
gegroeid zyn, vindt men de Voorbeelden zeld- Twee Men-
zaam. Meestal fterven de Kinderen, die dus ter fchen aan
Wereld komen, vroeg: zy zyn ook doorgaans, elkander
in 't een of ander opzigt, gebrekkelyk. gegroeid.

BAR-
THOLINUS heeft in Duitfchland een Genuuefch
Man gezien, van agt-en-twintig Jaaren oud,
wien zyn Broeder aan de Borft was vastgegroeid,
dien hy levendig met zig omdroeg en met zyn
Mantel bedekte; doch daar deeze Man van be-
kwaam Statuur en goed Verftand was, hadt het
Scheppel, dat aan zyn Borft hing, geen kennis
ter Wereld, en was zeer gebrekkelyk van Le-
demaaten, wordende alleen gevoed door de
Spys en Drank, welken deeze Man gebruik-
te (*). Veel aanmerkelyker is het Voorbeeld
van dergelyk een famengroeijing van twee Men-
fchelyke Ligblaamen, die beiden tot volwassen-
heid gekomen zyn. Het was een Tweeling van
de Vrouwelyke Sexe, den 26 Oktober des Jaars
1701, te Szony in Hongarie gebooren. De twee
Zufteren, met het onderfte van de Rug aan el-
kander gegroeid, zyn, toen zy zes of zeven
Jaaren oud waren, door Holland, Engeland,
Vrankryk, Italie en byna geheel Europa, als
eene zeldzaamheid omgevoerd, en met veel
verwondering van iedereen befchouwd; maar

ze-

(*) BARTH. *Rarior.* Cent. I. Hift. 66.

I. AFDEEL. zeker Geestelyke kogt dezelve, negen Jaar oud
 II HOOFD. zynde, om ze voor bespottling en bederf van
 STUK. Zeden te bewaaren, en zette ze in een Klooster te *Presburg* in Hongarie, alwaar zy den 23 *February* 1723 overleeden zyn. De Heer *Torkos*, Doktor in de Geneeskunde, heeft het volgende Berigt dienaangaande gezonden aan de Koninglyke Londensche Societeit der Weetenschappen (*).

Aanmerke- „ Dit tweelyvig Kind geeft een byzonder
 lyke Beschryving „ Voorbeeld van de wonderbaare kragt der In-
 van zulk „ beelding van Vrouwen op de Vrucht in haar
 een Schep- „ Lighaam. De Moeder, naamelyk, van dit
 zel. „ Schepzel, hadt, in de eerste Maanden of lie-
 „ ver Weeken van haare zwangerheid, met
 „ veel oplettendheid de paaring van Honden be-
 „ schouwd, en hoe de een aan de ander vast
 „ bleef, met de Koppen eenigermaate naar el-
 „ kander toe, waar op haar gedagten dikwils
 „ speelden. In 't Kraamen kwam eerst het Lig-
 „ haam van *Helena*, tot de Navel toe, uit: na
 „ verloop van drie Uuren werden haar Voeten
 „ gebooren, met het daar aan gehegte Lighaam
 „ van haar Zuster, die men *Judith* genoemd
 „ heeft. De eerste was wat langer en regter;
 „ de andere korter en een weinig scheef van
 „ Lyf; en, schoon zy beneden de Lenden, rug-
 „ gelings, samengegroeid waren, vondt men ze
 „ nogthans met de Aangezigten en Lighaamen,
 „ half

(*) *Philosoph. Transact.* for 1751. pag. 311.

„ half zydelings , naar elkander gekeerd , zo I. AFDEEL.
 „ dat zy bekwaamlyk zitten , als ook , met een II. HOOFD-
 „ zagten tred , voor en agterwaards loopen kon- STUK.
 „ den. Zy hadden een gemeen Fondament ,
 „ tuffchen twee Billen , of wel , tuffchen de
 „ regter Dye van Helena en de flinker Dye
 „ van Judith geplaatst. Zy hadden ook eene
 „ Vrouwlykheid , tuffchen de vier Beenen ; zo
 „ dat men , als zy regt overend ftonden , niets
 „ daar van kon zien. Ten opzigt van de Uit-
 „ loozingen is 't aanmerkelyk , dat , de een Af-
 „ gaan willende , de andere ook per fing daar toe
 „ had ; maar tot de Waterloozing kwam de
 „ Prikkeling in elk eene op een verfchillenden
 „ tyd ; zo dat , als de eene Wateren moest ;
 „ de andere dikwils weigerde op de Pot te gaan .
 „ waar uit , toen zy jong waren , fchoon zy an-
 „ ders elkander altoos tederlyk beminden en
 „ omhelsden , dikwils Gefchil , tot slaan en veg-
 „ ten toe , onder haar is ontftaan , en het ge-
 „ beurde wel , dat de eene de andere opligtte ,
 „ en met geweld bragt daar zy wilde , of door
 „ wortelen dwong om haar begeerte te voldoen .
 „ Op 't zesde Jaar van haaren Ouderdom ,
 „ kreeg Judith een Lammigheid van de flinker-
 „ zyde , uit welke Kwaal zy wel herftelde ,
 „ doch niettemin haar geheele Leven zwakker ,
 „ traager en domlyker bleef ; zynde Helena al-
 „ tyd vlugger , leerzaamer en fraaijer van Ge-
 „ ftalte geweest . Naar het verfchil der Lighaa-
 „ men werdt ook een groot verfchil in beiden ,

I. AFDEEL. „ ZO in Gezondheid als in Ziekte, ten opzigt

II. HOOFD. „ van de Werkingen, die tot het Leven, de

STUK.

„ Zintuigen en Voeding dienen, waargenomen.

„ En schoon zy, op een zelfden tyd; de Kin-

„ derpokjes en Mazelen gehad hebben, waren

„ de overige Lighaamskwaalen hun niet gemeen.

„ Terwyl Judith de Stuipen kreeg, hadt Hele-

„ lena daar geen aandoening noch verzwakking

„ van. Helena, wederom, kreeg Pyn in de zy-

„ de, Judith hadt een goedaartige Koorts. De

„ eene kreeg de Hoest, Verkouwdheid, 't Ko-

„ lyk; terwyl de andere gezond bleef. Hier-

„ om werdt ook ieder, naar haaren verschil-

„ lenden toestand, met verschillende Genees-

„ middelen behandeld; doch de Aderlaating

„ deedt men altyd in de gezondste en kloekste

„ van Gestel.

„ In 't zestiende Jaar des Ouderdoms van dee-

„ ze Zusters kwamen de Stonden voor den dag,

„ die zy, daar na, haar geheele Leven; doch

„ niet om gelyken tyd, even sterk of op de

„ zelfde manier, gehad hebben. Somwylen

„ hadt een van beiden 'er meer Ongemak van

„ dan de andere: doch Judith was meer aan

„ Stuipen onderhevig, en hadt dikwils Be-

„ naauwdheden en Borstkwaalen. In 't twee-

„ en-twintigste Jaar van haaren Ouderdom, te

„ weeten den 8 *February* 1723, kreeg Judith

„ zwaare Stuipen, en bleef naderhand in een

„ Slaapziekte, tot den 23 van die Maand,

„ wanneer zy stierf. Geduurende die Dagen

„ kreeg

„ kreeg Helena een Koortsje, en haar kwamen I. AFDEEL.
 „ dikwils Flaauwten over, die haar eindelyk II. HOOFD-
 „ zo verzwakten, dat zy, schoon met volko- STUK.
 „ men kennis en spraak, schielyk, drie Minuu-
 „ ten eer dan Judith, begon te zieltoogen; tot
 „ dat zy beiden, na een korte worsteling met
 „ de dood, als op één oogenblik, den Geest
 „ gaven.

„ In 't ontleeden der Lighaamen bevondt men Ontleeding
 „ dat elk haare byzondere Ingewanden had. In van hetzel-
 „ Helena was alles gezond; doch in de Borst ve.
 „ van Judith was het Hart al te groot, bekleed
 „ met een zeer sterk Hartzakje en de regter
 „ kwab van de Long rottig. De Groote Slag-
 „ ader en Hol-ader, uit de beide Harten ko-
 „ mende, werden, eer zy zig in de Darm-beens-
 „ Slagaderen en Aderen * verdeelden, met een * *Arterie*
 „ bogt vereenigd, en vertoonden, als 't ware, *& Vena I-*
 „ één Slag-ader † en één Hol-ader §, uit het eene † *liace*
 „ Hart naar het andere voortgaande of omge- † *Aorta*
 „ boogen. In den Buik waren, in beide de § *Vena Cava*
 „ Lighaamen, alle Ingewanden gezond en vol-
 „ komen: ieder hadt zyn eigen Lever, Milt,
 „ Alvlees, Nieren, Waterblaas, Lyfmoeder
 „ en Eijerneften, Fallopiaansche Trompetten
 „ en een gedeelte van de Scheeden, dewelken,
 „ van beide zyden samenkomende, ééne ge-
 „ meene Scheede uitmaakten. De uitwendige
 „ Schaamdeelen waren, behalve de gemeene
 „ opening van de Scheede, in ieder byzon-

I. AFDEEL. „ der, zelfs de opening van den Watergang

II. HOOFD-„ en de nabuurige deelen. De Maag met de
STUK.

„ Darmen waren , in beide de Lighaamen,
„ natuurlyker wyze geplaatst, doch de Regte
„ Darmen, wederzyds aan het Schaambeent om-
„ geboogen en samengegroeid, maakten een re-
„ delyk wyd en gemeen Kanaal tot uitloozing
„ der Vuiligheden. De Heiligbeenderen waren
„ aan hunne tweede Verdeeling samengegroeid,
„ en maakten één lighaam, 't welk in een ge-
„ meen Staartbeen eindigde.

„ Uit dit alles blykt niet alleen de oorzaak
„ van de verschillendheid der Werkingen van
„ Lighaam en Geeft in deeze Tweelingen ,
„ maar men kan ook, uit de vereeniging der
„ Groote Slag-aderen en Hol-aderen, der Aars-
„ darmen en Moederscheeden, eenig denkbeeld
„ opmaaken, aangaande de reden van de over-
„ eenkomst en 't verschil der Ziekten en Kwaa-
„ len, het gelyktydig sterven, de gemeene
„ pooging tot Afgang, de mooglykheid der Be-
„ vrugting van een van beiden of van beiden
„ te gelyk, en wat dies meer is.

„ Dit alles heb ik byeen verzameld en opge-
„ steld, ten deele uit het Berigt van geloof-
„ waardige Ooggetuigen; ten deele uit de da-
„ lykſche Aantekeningen van myn Schoonvader
„ KAREL RAYGER, die, in zyn leven, de ge-
„ woone Doktor was van 't gemelde Klooster;
„ ten deele uit het Kloosterboek, waar in hy

„ de

„ de Voorfchriften der Geneesmiddelen hadt I. AFDEEL,
 „ gefchreeven.” II. HOOFD-
 STUK.

Presburg, den 3 July, 1757.

JUSTUS JOANNES TORKOS.

Eques Pannonius, Med. Doctor,

& liberae Civitatis Pofoniensis

Physicus Ordinarius.

De overtolligheid of 't gebrek van eenige Ledemaaten, de fcheefheid en kromte van dezelve of van het geheele Lighaam, zyn menigvuldige en gemeenzaame Wanftaltigheden. Men zoude de Poolfche Hairvlegt en de Kroppen of Keelkwabben van de Vrouwferfoonen aan en omtrent de Alpifche Bergen, met regt ook daar toe betrekken kunnen. Niet minder de overmaatige uitgroeiing van de Kittelaar, en die van Hoornen op 't Hoofd van fommige Menfchen (*). In 't algemeen wordt aangemerkt, dat het Menfchelyk Geflagt aan meer mismaktheden van Lighaam onderhevig is dan de Viervoetige Dieren; de Vogelen en Viffchen het allerminfte. De reden hier van is ligt te begrypen, wanneer men agt geeft op de Ongemakken, die de Menfch reeds in en by zyne Geboorte, na dezelve en zyn geheele Leven lang, ondergaat; daar de Beeften veelal van bevryd zyn en fommigen ook, door de fterkte van hun Lighaam en dikke Huid, minder van benadeeld worden. De Vogelen en Viffchen zyn, door het Element

daar

De Wanftaltigheden door Ongemakken menigvuldig.

(*). TULP. *Observ. Med.* Lib. III. Cap. 35. BARTHOL. *Rarior.* Cent. I. Hift. 78.

I. AFDEEL. daar zy in leeven en door hunne wlugheid,
II. HOOFD- grootelyks voor die Ongemakken beveiligd.

STUK.

Natuurlyke
 Hiftorie
 van den
 Mensch.

Thans gaa ik over tot de Natuurlyke Hiftorie van den Mensch, waar in ik de Befchryving volgen zal van den geleerden Heer DE BUFFON, die dezelve met zyne gewoone welfpreekendheid op een bevalligen trant behandelt, zynde het volgende daar van een beknopt uittrekzel.

Zyn toestand als hy ter wereld komt.

Indien iets, zegt hy, in ftaat kan zyn ons een denkbeeld te geeven van den Mensch, het is de toestand, waar in hy zig bevindt onmiddelyk na zyne Geboorte, onbekwaam om nog eenig gebruik te maaken van zyne Werktuigen der Zinnen, uit- of inwendig. Het Kind, dat ter wereld komt, heeft allerley Soort van byftand noodig; het is een voorbeeld van elende en fmerte: in deezen aanvang van zyn leven is het naar evenredigheid zwakker dan eenig Jong van Dieren. Gebooren wordende gaat het van 't eene Element in 't ander over: komende uit Water, dat het in zyns Moeders Lighaam van alle kanten omringde, bevindt het zig aan de Lugt bloot gefeld, en ondergaat in een oogenblik de aandoeningen van deeze werkzaame Vloeiftof. De Lugt werkt op de Zenuwen van de Reuk en op de Werktuigen van de Ademhaaling: deeze werking brengt een Schok voort, een foort van Niefing, welke de holligheid van de Borft opheft en aan de Lugt vryheid geeft om in de Longen te gaan: zy verwydt derzelve blaasjes en doet ze uitzwellen: zy wordt aldaar verwarmd

en

en tot zekeren trap verdund, waar na*de Veer-I. AFDEEL.
 kragt der uitgespannen Vezelen haare tegenwer-II. HOOFD-
 king doet op deeze ligte Vloeistof en maakt dat STUK.
 dezelve weder uit de Longen gaat.

Deeze Werking is den Mensch en veele an- Zyn Ge-
 dere Dieren volstrekt noodzaaklyk: zy onder- schrey.
 houdt het Leven, en, als zy eindigt, sterft
 het Dier. Ook eindigt de Ademhaaling, een-
 maal begonnen zynde, niet dan met de Dood,
 en, zo dra het Jong de eerstemaal Adem ge-
 haald heeft, blyft het zulks doen zonder op-
 houden? Het zugten en geschrey, 't welk een
 Kind laat hooren op 't eerste oogenblik als het
 Adem haalt, zyn ontwyfelbaare blyken van de
 Ongemakken, die de werking van de Lugt
 hetzelfde doet gevoelen.

De meeste Dieren hebben de Oogen nog ee- Zyn On-
 nige dagen na hunne Geboorte geslooten: het vermogen.
 Kind doet ze open, zo dra het gebooren is,
 doch zy staan styf en duister; het kan 'er niets
 mede zien: want het Gezigt vestigt zig op
 geen Voorwerp. Het begint niet te lachen dan
 veertig dagen na zyne Geboorte; als wanneer
 het ook begint te huilen; want het vroeger
 geschrey en zugten gaat niet met Traanen ver-
 gezeld. Het kan zig niet overend houden: de-
 wyl de Beentjes nog geboogen zyn, door de ge-
 woonte, die het gekreegen heeft in 't Lighaam
 van zyn Moeder: het heeft de magt niet om
 de Armen uit te strekken, of iets met de Hand
 aan te vatten: als men 'er de hand aftrok, zou

I. AFDEEL. het agterover blyven leggen , zonder zig te
 II. HOOFD. kunnen omkeeren.

STUK.

Onvol-
 maaktheid
 van Lig-
 haam en
 Leden.

De grootte van een Kind, dat voldragen ter wereld komt, is gemeenlyk een-en-twintig Duimen; de Borst, over de langte van het Borstbeen gemeten, is bykans drie Duimen: op de negen Maanden weegt de Vrugt doorgaans twaalf Ponden. Het Hoofd van den nieuwgeboorenen is grooter naar evenredigheid van het Lighaam, en deeze onovereenkomstigheid, die nog veel grooter was in den eersten Leeftyd van het Kind, verdwynt niet dan na verloop der eerste Jongheid. De Huid, van een Kind dat gebooren wordt, is zeer fyn; zy vertoont zig roodagtig; dewyl zy genoegzaam doorblinkende is, om een flauwe schyn van de koleur des Bloeds door te laten. Men geeft zelfs voor dat de Kinderen, welker Huid de roodste is als zy ter wereld komen, de genen zyn, die naderhand het mooyste en blankste Vel hebben. De form van het Lighaam en de Leden van een nieuwgebooren Kind is niet naar behooren: alle deelen zyn te rond; zy vertoonেন zelfs zig als gezwollen, wanneer het Kind welvaarende is en niet magerder dan gewoonlyk. Na verloop van drie dagen krygt het doorgaans de Geluw, en op dien zelfden tyd is 'er Melk in deszelfs Borsten, die men 'er uitdrukt met de Vingeren. De overtolligheid der Sappen en de zwellung van alle deelen des Lighaams verminderen naderhand allengs, naar maate het Kind groeit.

groeit. In eenige nieuwgebooren Kinderen ziet men Klopping in de top van het Hoofd op de plaats van de Fontanel, en in allen kan men daar den Polsflag voelen van de Boezems of Aderen der Hersenen, indien men 'er de Hand op legt. Boven deeze Opening groeit een foort van Korst of Schilferigheid, die men genoodzaakt is met Borstels te wryven, om ze te doen afvallen, naar maate zy droog wordt.

Het Water, 't welke de Vliezen bevatten, laat op het Kind een witagtige lymigheid, die fomtyds zo taay is, dat men zig genoodzaakt vindt om dezelve met eenig zagt Vogt te verdunnen, ten einde ze af te kunnen veegen. In deeze Landen gebruikt men altoos de voorzigtigheid, om het Kind niet te wasschen dan met laauw Water; doch geheele Natiën, zelfs die de koude Gewesten bewoonen, hebben de gewoonte, van haare Kinderen, zo dra zy ter wereld gekomen zyn, in koud Water te dompelen, zonder dat dezelve daar van eenig nadeel lyden. Men zegt zelfs dat de Laplanders hunne Kinderen in de Sneeuw laten, tot dat de Koude hun zo ver bevangen heeft, dat 'er de Ademhaaling door gestremd worde, en dat zy ze alsdan in een Bad van warm Water dompelen. Zy komen zelfs niet vry, met zo onbeschroomd gewasschen te worden op 't oogenblik van hunne Geboorte: men wasscht ze nog, op de zelfde manier, driemaal 's daags, gedurende het eerste Jaar van hun Leven en de drie

Het baaden
der nieuw-
gebooren
Kinderen in
koud Wa-
ter.

I. AFDEEL. volgende Jaaren baadt men ze driemaal 's weeks

II. HOOFD-STUK. in koud Water. De Noordsche Volkeren maaken zig wys, dat de koude Baden den Mensch sterker maaken en bekwaamer tot het verdraagen der wisselvalligheid van hun Klimaat; weshalve zy zig, van Jongs op, daar aan tragten te gewennen. 't Is zeker, dat wy niet genoegzaam weeten, tot hoe verre zig de Paalen uitstrekken van 't gene ons Lighaam in staat is te verdraagen, aan te neemen of te verliezen door de gewoonte. By voorbeeld, de Indiaanen van de Land-Engte tusschen Noord- en Zuid-Amerika, dompelen zig onbeschroomd in koud Water, om zig te verkoelen wanneer zy sterk zweeten; hunne Vrouwluy werpen zig daar in wanneer zy dronken zyn, om de Dronkenschap schieyker te doen overgaan; de Kraamvrouwen baaden zig met hun nieuwgebooren Kind, een oogenblik na dat zy bevallen zyn, in de Rivier of in Zee; en, niettegenstaande deeze zonderlinge gewoonte, die wy, hier te Lande, als zeer gevaarlyk zouden aanmerken, sterven 'er de Vrouwen zeer zelden in de Kraam, hoe sterk zy ook kinderen mogen; daar wy by ons, ondanks alle aangewende zorgvuldigheden, een groot getal Moeders in de Kraam en veele Kinderen kort na de Geboorte zien sterven (†).

Eeni-

(†) De Heer STRUYCK heeft uit naauwkeurige Aanteekeningen opgemaakt, dat van de 32 Kraamvrouwen, binnen omtrent twaalf Weeken na de Verlossing, 1 sterft. Volgens de Engelsche Lysten zou 'er omtrent van de 70 Kraamvrouwen maar één sterven, doch waarschyglyk heeft men

Eenige oogenblikken na zyne Geboorte looft het Kind zyn Water en dit is doorgaans wanneer het de Warmte van 't Vuur gevoelt. Soms tyds werpt het te gelyk de zwarte Vuiligheid uit, welke in de Darmen gegroeid is, gedurende den tyd van zyn verblyf in de Lyfmoeder. Deeze ontlasting geschiedt niet altyd zo vaardig, dikwils wordt zy vertraagd: maar als zy niet gebeurde in 't eerste Etmaal, zou het te vreezen zyn, dat het Kind 'er Pyn in de Buik van kreeg of eenige andere ongesteldheid, en alsdan tragt men deeze ontlasting door eenige middelen te bevorderen. Deeze Vuiligheid, die men, wegens haare gelykheid aan het verdikte Sap van de Heulbollen, *Opium* genaamd, *Meconium* noemt, is zwart en taay. Men weet, dat het Kind volkomelyk van dezelve ontlast zy; wanneer de volgende Afgang een andere koleur heeft: zy wordt geel en deeze verandering heeft doorgaans plaats op den tweeden of derden dag. Alsdan is de reuk der Vuiligheid veel leelyker dan die van de eerstgemelde, 't geen bewyft, dat de Gal en andere Sappen van het Lighaam zig daar onder beginnen te mengen.

Men laat het Kind niet zuigen zo dra het gebooren zy: 't is niet, dan tien of twaalf Uuren na de Geboorte, dat hetzelve de eerste maal aan

't

men dit gerekend binnen de agt dagen na de Verlossinge. Zie zyn *Nieuwe Outdekkingen noopens den Staat van 't Menschelyk Gestagt*. Amsterd. 1753. pag. 164.

I. AFDEEL. 't Borst gelegd moet worden. Naauwlyks is het
II. HOOFD. ter wereld gekomen, of men bakert hetzelfde,
STUK. dat is, men omwindt het met Luijers en Zwag-
Ongemak- tels van veelerley foort, die het niet toelaaten
ken van 't van plaatsing te veranderen: gelukkig, als men
Bakeren. het niet zo styf heeft gekneld, dat 'er de Adem-
 haaling door belet worde, en men de voorzigtig-
 heid gehad heeft, om het op zyde te leggen,
 ten einde het Vogt, dat het Kind uit den Mond
 moet loozen, van zelf daar uit kan loopen:
 want het krygt zo veel ruimte niet, dat het
 zyn Hoofd kan omdraaijen, om zig dit kwyt
 te maaken. De Natiën, die zig te vrede hou-
 den met haare nieuwgebooren Kinderen toe te
 dekken of te kleeden, zonder ze te bakeren en
 met Zwagtels te omwinden, doen die niet be-
 ter dan wy? De Siammers, de Japanders, In-
 diaanen, Negers, de Wilden van Kanada, die
 van Virginie, Brasfil, en de meeste Volkeren van
 't Zuider deel van Amerika, leggen de Kin-
 deren naakt in Hangbedden van Katoen, of in
 een foort van Wiegen, bedekt en gevuld met
 Pelteryën. Het is geloofbaar, dat deeze Ge-
 woonten niet onderhevig zyn aan zo veel On-
 volkomenheden als de onze (†).

In

(†) Doch behoeft men wel zo ver te gaan van deeze
 Gewoonte, om de jonge Kinderen ongebakerd te laaten,
 onder de wilde Natiën of in andere Wereldsdeelen, op
 te zoeken? Ik weet, dat onder het geringste foort van
 onze Boeren in de Nederlanden, zelfs in Holland, veel-
 tyds de Kinderen maar los, met een enkelen Doek of
 Luijer omwonden, worden nedergelegd in een Wieg of
 Krib met Hooy; 't welk tevens gelegenheid geeft, dat

In het Bakeren van de Jonge Kinderen kan men niet vermyden, dezelve zodanig te knellen, dat het hun zeer doet: de poogingen, die zy in 't Werk ftellen om zig daar van te verloffien, zyn meer in ftaat om het Samenftel van hun Lighaam te bederven, dan de kwaade plaatzingen, waar in zy zig zelf zouden kunnen brengen, wanneer zy los en vry gelaten werden. De Omzwagteling van het Kind kan vergeleeken worden by de Keurslyven, die men de Meisjes in haare Jongheid draagen laat. Zulk een foort van Harnas, zulk een ongemakkelyk Stuk Gewaads, dat men uitgedagt heeft om het Lighaam te onderfteunen, en te behoeden voor Wanftaltigheid, veroorzaakt in tegendeel dikwils groote Ongemakken.

Indien de beweging, welke de Kinderen, die ftyf gebakerd zyn, tragten te maaken, hun in levensgevaar kunnen brengen, niet minder kan de onwerkzaamheid, waar in deeze toefstand hun houdt, hun benadeelen. 't Gebrek van Lighaamsbeweging is in ftaat om de aangroeiing der Leden te vertraagen, en de Kragten

te

zy niet zo lang blyven in nat bepifte Doeken en hun dus bevrydt van veele Ongemakken, welken de Kinderen van 't gemeenfte Volk of agtelooze Ouders, in de Steden, uit dien hoofde niet dan al te veel onderhevig zyn. Hoe veel meer zal dit onder 't Landvolk in Duitfchland, Vrankryk, Schotland en Ierland, plaats hebben? En, is het niet geloofbaar, dat van dergelyke Behandelingen, gepaard met het onderscheid van Voedzel, de meerder Sterkte en Gezondheid van het Landvolk dan de Stedelingen, in 't algemeen gefproken, afhangt; hoewel de verdere Opvoeding en Arbeidzaamheid daar aan ook veel toebrengen?

I. AFDEEL. te verminderen. Derhalve moeten zodanige Kin-

II. HOOFD. deren, wien vryheid gelaten wordt om hunne

STUK. Leden naar welgevallen te beweegen, fterker zyn van natuur, dan de genen die gebakerd worden. Om deeze reden was het, dat de oude Peruviaanen aan de Kinderen de Armen vry lieten in een zeer wyde Bakerkas, en, wanneer zy ze 'er uithaalden, zetten zy ze los en vry in een Gat, in de Aarde gemaakt en met Doeken bekleed, daar zy met het halve Lyfuitftaken. Op die manier, naamelyk, hadden zy de Armen vry, kunnende hun Hoofd beweegen en hun Lighaam buigen naar believen, en leerende dus op hunne Beentjes ftaan, zonder gevaar van te vallen of zig te kwetzen. Zo dra zy in ftaat waren om een Voet te verzetten, boodt men ze het Borft een weinig van verre aan, als een uitlokking om de Kinderen tot loopen te verpligten. De jonge Negertjes zyn fomtyds in een plaatzing, die hun veel meer vermoeit, om te zuigen. Zy omvatten een der Heupen van de Moeder, met hunne Kniejen en Beenen, en knellen die zo ftyf, dat zy zig daar aankunnen ophouden, zonder dat de Moeder ze op de Armen draagt: dan vatten zy een der Borften, die zeer lang neerhangen, met de Handen, en zuigen ze zonder ophouden en zonder te vallen, niettegenftaande de verfcheiderley beweegingen van de Moeder, die middelerwyl aan haar gewoone Werk blyft. Deeze Kinderen beginnen met de tweede Maand te loopen, of liever op
Knic-

Kniejen en Handen voort te kruipen, welke oefening hun in 't vervolg met gemak doet loopen in dat Postuur, byna even zo snel als op de Voeten. I. AFDEEL.
II. HOOFD-
STUK.

De nieuwgebooren Kinderen slaapen veel, maar hunne slaap wordt menigwerf afgebroken. Zy hebben ook noodig dikwils Voedzel te gebruiken. Men laatze, over dag, van twee tot twee Uuren zuigen, en by nacht zo menigmaal als zy wakker worden. Daar wordt een zeer groote oplettendheid vereifcht om ze te helpen, of liever moet men tragten, al het gene hun Ongemak geeven kan, voor te komen, door een gedeelte van hunne Luijers ten minste twee of driemaal 's daags, en zelfs, als 't noodig is, by nacht te verschoonen. Deze zorg is zo noodzaaklyk, dat de Wilden zelfs daar omtrent oplettende zyn, schoon haar het Linnen ontbreekt, en zy zo dikwils de Bont-Vagten niet veranderen kunnen, als onze Vrouwen hun schoon Linnen geeven. Dit gebrek vervullen zy, met op bekwaame plaats en eenige Dingen te leggen die gemeen genoeg zyn, om dezelve niet te behoeven te bezuinigen. In het Noordelyk deel van Amerika legt men, beneden in de Wiegen, een goede veelheid van dat Stof, 't welk uit Hout valt dat van de Wormen is geknaagd; de Kinderen worden op dit Stof gelegd en met Pelteryën bedekt: dit Stof trekt de Vogtigheid in zig en men ververscht het om zekeren tyd. Ons

I, AFDEEL. Houtzaagzel of Kaf zou misschien daar voor
II. HOOFD-verstrekken kunnen.

STUK. Niets is 'er dan de Moederlyke teerhartig-
De Moe-
derlyke op-
passing best. heid, die in staat zy tot deeze aanhoudende op-
passing, deeze geringe oplettendheden, die zo
noodzaaklyk zyn tot behoud van het Kind. Kan
men dezelve van gehuurde Voedsters of Min-
nemoers, die 'er dikwils zeer ruuw mede te werk
gaan, wel verwagten? Eenigen laten haare
Kinderen verscheide Uuren leggen, zonder de
minste ongerustheid over derzelve toestand; an-
deren zyn wreed genoeg, om geen aandoening
te hebben van derzelve Geschrey: alsdan stel-
len deeze ongelukkige Schaapen alle poogingen
in 't werk, die zy kunnen: zy Kryten zo lang
en zo sterk als het hunne kragten toelaaten:
eindelyk veroorzaakt deeze overmaat hun Onge-
makken, of brengt ze ten minsten in een staat
van vermoeidheid en verzwakking, welke hun
Lighaam zeer van zyn stel helpt en zelfs invloed
heeft op hunnen Geest.

Het sterk
Wiegen
schadelyk. Daar is een gewoonte, waar van de onagt-
zaame en traage Minnen of Voedsters veel mis-
bruik maaken. In plaats van kragtige Midde-
len in 't werk te stellen om het Kind te hel-
pen, houden zy zig te vrede met de Wieg
sterk heen en weder te doen gaan, om het Kind
te doen bedaaren. Dit Wiegen brengt hetzel-
ve in zekere verbyftering en door de langduurig-
heid in bedwelming of verdooving der Zinnen,
waar op dan de Slaap volgt. Deeze gedwongen
Slaap,

Slaap is maar een streelend Middel, dat de oor- I. AFDEEL.
zaak van het tegenwoordig zynde Ongemak niet II. HOOFD-
wegneemt: ja men kan zelfs de Kinderen een ^{STUK.}
weezentlyke Kwaal toebrengen, door ze te lang
of te sterk te Wiegen. Zulks kan een Braaking
veroorzaaken, of ook hun Hoofd en Hersenen,
die zeer zwak en teder zyn, voor een tyd of
voor altoos, door de sterke Schudding ontstel-
len: gezweegen nog 't verdriet en ongemak,
dat men hun aandoet, door ze niet te helpen,
wanneer zy zo duidelyk hulp begeeren.

De Oogen der Kinderen zyn altyd gekeerd ^{Oorzaak}
naar den helderften kant van de plaats daar zy ^{van 't}
zig bevinden, en, indien maar één van de twee ^{Scheel}
zig daar op vestigen kan, zal het andere, niet ^{zien}
genoegzaam geoefend zynde, zo veel kragt niet
verkrygen. Om dit Ongemak voor te komen,
moet men de Wieg zodanig plaatzen, dat het
Licht, 't zy van den Dag of van een Kaars,
van 't Voeten- end daar in schyne: met welke
plaatzing de beide Oogen het op den zelfden
tyd ontvangen en door de oefening een gelyke
kragt verkrygen kunnen. Als één der Oogen
meer kragt dan het andere aanneemt, zal het
Kind *Scheelziende* worden; want men vindt in
de Stukken van de Akademie der Weetenschap-
pen (*) betoogd, dat de ongelykheid van kragt
in de Oogen oorzaak zy van het Scheel zien.
[Het zelfde Ongemak krygt een Kind, wanneer

het
(*) *Hist. & Mem. de l' Acad. Royale des Sciences de Pa-*
ris: de l'An 1743.

I. AFDEEL. het altyd aan het zelfde Borst, of op een zelf-
 II. HOOFD. de zyde aan de Borsten gelegd wordt.]

STUK.

Het Zog
 is de Jonge
 Kinderen
 noodig.

De Moeder of Min moet, gedurende de twee
 eerste Maanden, haar Kind of Voedsterling geen
 ander Voedzel geeven dan Zog. Zelfs zal
 het best zyn, dit niet te doen in de derde en
 vierde Maand, vooral wanneer het Kind zwak
 en teder is. Hoe sterk ook een Kind van Ge-
 stel mogt zyn, kunnen 'er Ongemakken uit
 voortkomen, indien men 't zelve, voor 't
 end van de eerste Maand, andere Spyze dan
 Melk uit Vrouwen Borsten geeft. In Italic, Tur-
 kye, ja in alle de Oostersche Landen in 't alge-
 meen, laat men de Kinderen, een geheel Jaar
 lang, niet dan Zog gebruiken. De Wilden van
 Kanada zoogen hunne Kinderen tot den Ouder-
 dom van vier of vyf, en somtyds tot dien van
 zes of zeven Jaaren. In deeze Landen is het,
 dewyl de meeste Moeders en Minnen geen ge-
 noegzaam Zog hebben tot voldoening der Kinde-
 ren, de gewoonte, om dezelve Lammertjes-Pap
 van Melk en Meel, [Pap van Water, Melk en
 Biskuit, of enkel van Brood en Water] gekookt,
 te geeven, zelfs van de eerste dagen hunner Ge-
 boorte af. Dit Voedzel stilt den Honger,
 doch dewyl de Maag en het Gedarmte naauw-
 lyks open en nog te zwak zyn om die Spyze te
 verteeren, welke veel grover en Lymagtiger is
 dan het Zog, zo ziet men dikwils, dat de Kin-
 deren 'er van lyden, niet groeijen willen, ziek
 worden en somtyds 'er mede heen gaan. [De

Stuip-

Stuipjes der Kinderen, die in de eerste Maan- I. AFDEEL.
den zo gemeen zyn, hebben veelyds geen an- II. HOOFD-
dere oorzaak, dan een opvulling van de Maag^{STUK.}
met Zuur, uit de onverteerde Spyzen van der-
gelyken aart. Hoe dikwils ziet men zig genood-
zaakt, de Kinderen, die men voorneemens was
met de Pappot groot te brengen, weder aan 't
Borst te doen leggen; dat hun dan nog somtyds
in 't leven houdt en tierig maakt.] Melk van
Beesten kan het gebrek van 't Vrouwen Zog ver-
vullen, [mids men agt geeve op 't gene hier
voor gezegd is (†).] Onder de Landlieden ge-
beurt het meermaalen, dat de Kinderen worden
opgebragt met Geiten- of- Schaapen-Melk, en zy
groeijen niettemin zeer wel.

[Somtyds bevindt men dat de Kinderen niet^{Middel als}
kunnen zuigen; 't welk blykt, wanneer zy de^{de Kinderen}
Tong niet buiten de Tand en kunnen uitsteeken.^{niet Zuigen}
kunnen.]
Als dit gebrek voorkomt, is het algemeen ge-
roep, dat zulk een Kind van de Tongriem ge-
fneeden moet worden; doch een der voornaam-
ste hedendaagsche Genees- en Heelkundigen
is van oordeel, dat men dit niet zo onbe-
schroomd en onvoorzigtig moet doen, als wel-
eer gebruiklyk is geweest; alzo die Operatie
nauwlyks in een van de duizend Kinderen ver-
eifcht wordt (*). Veeleer zal men de Aanmer-
king van een hedendaagsch Chirurgy in agt nee-
men:

(†) Zie bladzide 92.

(*) HEISTER. *Institut. Chirurg.* Part. II. Sect II.
Cap. 88.

I. AFDEEL. men: „ te onderzoeken, naamelyk, of de Tong

II. HOOFD-„ van zulke Kinderen ook te digt tegen het Ge-
STUK.

„ hemelte en als aan hetzelfde vastgekleefd zy:
„ als wanneer men die daar af moet scheiden
„ en drukkenze nederwaards met een Spatel,
„ een Lepelsteel of iets dergelyks. Door dit
„ middel heeft de Heer LAPIE, door wien zulks
„ eerst aan de hand gegeven is, twee Kinderen
„ in 't leven behouden, die den Tepel niet kon-
„ den vatten, zonder eenige blykbaare oorzaak
„ van verhindering (†)”.
De Gezondheid der Jonge Kinderen hangt

Het Zog
moet goed
zyn.

ook veel af van de eigenschap van 't Zog dat zy
gebruiken. Sommige Kraamvrouwen krygen
het in deeze Landen, voornaamelyk onder de
Stedelingen, of geheel niet, of te schraal, en
somyds, door zwakheid van Lighaam of onge-
feldheid van Geest, voor 't Kind ondienstig,
ja schadelyk. Men begrypt ligt, dat, daar de
meeste Vrouwen, onder braave Burger-Luiden
in de Steden, zo zwak zyn in de Kraam, in ver-
gelyking met die van 't Landvolk en van ande-
re Gewesten, haar Zog ook veelal flegter moet
zyn van aart: want in een gezond Lighaam wor-
den de Vogten best bewerkt. Ook weet ie-
dereen, hoe veel aandoening het eeten van kou-
de

(†) *Hist. de l'Acad. Royale de Chirurgie. Tom. III. p. 16.* Deze aanmerking is van te meer belang, alzo ik in een allernieuwst Werkje over de *Ziekten der Kinderen*, niets daar van gemeld vinde. *De Morbis Puerorum. Amst. 1760.*

de Vruchten of Salade, het staan in de koude I. AFDEEL.
Lugt en dergelyke geringe Zaaken, daar de Moe- II. HOOFD-
der of Min geen Ongemak van heeft, op het Zui-^{STUK.}
gend Kind hebben, al is het zelfs verscheide
Maanden oud,

Goed Zog is middelmatig van dikte, zoet ^{Onderzoek}
van smaak, niet zout of scherp. Men kan dit ^{van 't Zog.}
onderzoeken, door een druppel daar van in 't
Oog te doen, 't welk nog nauwer Proef is
dan de Smaak alleen. Over de dikte kan men
oordeel vellen, door een druppel te laten val-
len op de Nagel van den Vinger. Als 't Zog
'er op leggen blyft, is 't bekwaam; als 't 'er
aanstonds afloopt, is het te dun; als 't 'er taay
aan hangen blyft, te dik. Desgelyks, indien
het met witagtige Druppels aan de omgekeerde
Hand, daar men 't zelve op uitgestort heeft,
blyft zitten, zo is 't bekwaam van dikte; als 't
'er geheel afloopt, is het te dun. Wederom,
het Zog, zo eerst uit het Borst gedrukt, moet
niet heet maar koel zyn op de Hand. Aan de
Reuk, die lieflyk moet zyn, kan de goede ei-
genschap van het Zog ook gekend worden.

Niet minder voorzorg is 'er noodig, omtrent ^{Eigen-}
de Min of Voedster, die men gebruiken zal ^{schappen}
om een nieuwgebooren, of zelfs wat ouder ^{van een}
Kind, te zoogen. Zy dient vooral geen besmettend ^{goede Min}
Ongemak te hebben aan het Lighaam, noch ee- ^{of Voedster.}
nige aanmerkelyke Ongesteldheid van den Geest;
want het een, zo wel als 't andere, wordt ee-
nigermate aan 't Kind medegegeeld. Men ver-

I. AFDEEL. kiest 'er gemeenlyk eene, die jong is, goedaar-
 II. HOOFD. tig, niet driftig of geil, niet overmatig vet of
 STUK. al te mager; welker Borsten niet zeer dik ge-
 zwollen, maar langwerpig zyn en met redelyke
 Tepels voorzien; geevende door een zagte druk-
 king 't Zog met verscheide Straaltjes uit. Men
 neemt 'er lieft eene, die niet lang geleeden in
 de Kraam geleegen heeft: want het oude Zog
 is te dik en vet om verdragen te worden van
 een nieuwgebooren of zeer jong Kind: het
 nieuwe, wederom, behoort niet aan het Kind ge-
 geven te worden dan eenige dagen na de Ver-
 lossing van de Kraamvrouw, als zynde in 't
 eerst te Waterig en flauw.

De tyd om Na verloop van vyf, zes of agt, Maanden, in
 vaster sommigen vroeger, wordt de Maag van het
 Voedzel te Kind bekwaam om vaster Voedzel te verdraag-
 geeven. Alsdan kan men het veilig Melk-Pap gee-
 ven, en Vleefchnat daar Brood in is geweekt.
 Over 't Jaar zynde, geeft menze Gebak, Brood,
 Eijeren en andere zagte, ligt verteerbaare Spyze.
 Met Vleefch zal het best zyn te wagten, tot dat
 hunne Maag sterk genoeg is ter Verteering van
 hetzelfde (*). Dit moet omtrent alles in agt ge-
 nomen worden; want de Ondervinding leert,
 dat veele Kinderen van jongs af zig gewinnen
 kunnen, tot het gebruiken van allerley gewoo-
 ne Spyzen, wanneer die hun, eerst door de
 Moeder of Voedster gekaauwd zynde, wor-
 den in den Mond gestoken.]

De

(†) *Traclat. de Morbis Puerorum.* Amst. 1760.

De Voortanden, die men *Botertanden* noemt, I. AFDEEL.
 zynde in den Mensch vier van vooren aan ie. II. HOOFD-
 der Kaak, komen gemeenlyk het allereerft te STUK.
 voorfchyn, en wel op den Ouderdom van ze- Het uitko-
 ven, agt of tien Maanden, fomtyds niet voor men der
 het einde van het eerfte Jaar. Dit uitkome- Tanden.
 ter, wordt fomtyds zeer vervroegd. Men ziet
 meermaalen Kinderen ter wereld komen met
 Tand en, die groot genoeg zyn om de Tepels
 van hunne Moeders of Minnen te kwetzen: ja
 men heeft volkomen uitgegroeide Tand en ge-
 vonden in de Menschelyke Vrucht, lang voor
 den gewoonlyken tyd der Geboorte. De Spruit
 der Tand en is vooraf begreepen in het Holletje
 en bedekt met het Tandvleefch; aangroeijende
 fchiet zy Wortels in den bodem van het Holletje
 en verlangt zig naar het Tandvleefch toe. Het
 lighaam van den Tand drukt allengs tegen dit
 Vlies, en rekt het tot dien trap uit, dat het
 breekt en fcheurt om den Tand door te laten.

Deze Operatie, fchoon natuurlyk, volgt de Pynlykheid
 gewoone Wetten niet van de Natuur, die alle van 't zelve.
 haare Werkingen, by Gezondheid, in het Lig-
 haam volbrengt, zonder de minfte Pyn, ja zelfs
 byna zonder eenige Gewaarwording of Gevoe-
 ligheid. Hier wordt een geweldige en pynlyke
 pooging gemaakt, die vergezeld gaat met hui-
 len en fchreeuwen, en fomtyds nadeelige Gevol-
 gen heeft. De Kinderen verliezen aanftonds
 hunne vrolykheid en lachend Gelaat; zy wor-
 den droevig en onrustig: alsdan is hun Tand-

I. AFDEEL. vleesch rood gezwollen , vervolgens wordt het
II. HOOFD. wit, wanneer de knelling zo ver komt, van
STUK. den loop des Bloeds in de Vaten te stremmen.
 Zy brengen 'er alle oogenblikken den Vinger
 aan, om de Jeuking te verminderen die zy daar ge-
 voelen: men helptze daar in, door hun den steel
 van een Kinderbel, of iets anders dat hard is en
 glad, van Yvoor of Koraal, in de hand te gee-
 ven, 't welk zy dan uit eigen beweging in den
 Mond steeken, en tusschen het Tandvleesch knel-
 len op de plaats die hun zeer doet. Deeze poo-
 ging, tegen die van den Tand aan werkende,
 vermindert de spanning van het Tandvleesch en
 stilt de Pyn of Jeukt voor een oogenblik: zy
 strekt ook tot verdunning van het Vlies der Kaa-
 ken, 't welk daar door gemakkelyker breekt:
 maar dikwils geschiedt dit breeken niet zonder
 moeite en gevaar.

Hulpmid- [Verscheide Hulpmiddelen worden 'er somtyds
delen daar in dit Geval vereischt. Zo dra naamelyk als de
tegen. Kinderen, op den tyd van het Uitkomen der
 Tand en, door sterk schreeuwen en slaapeloos-
 heid, als ook door Stuipen en de Vallende Ziek-
 te, met een Koortsje daar nevens, en sterke
 hitte in den Mond, geplaagd worden, moet
 men toezien, of 'er ook eenige Zwellings in het
 Tandvleesch zy, die het uitgroeijen van een
 Tand of Tand en te kennen geeft. Indien iets
 zodanigs zig openbaart, moet men een Genees-
 heer haalen, die alles zal aanwenden, om de
 Ontsteeking te doen bedaaren, waar toe som-
 tyds

tyds een Aderlaating vereifcht wordt, dewelke I. AFDEEL. volgens SYDENHAM, het vaardigfte Middel is in II. HOOFD. dit geval. Men wryft het Tandvleefch met een ^{STUK.} Vinger, die met Honig en Boter, onderee- mengd, beftreeken is, of fineert het met eenige andere verzagtende dingen, om 'tzelve week te maaken. De Herfenen van een Haas zyn, ten dien einde, by sommige Vrouwtjes in veel agting. Indien het Tandvleefch by uitftek rood en ontftoken is, wordt het Sap van Nagtſchade en Maluw-Bladeren tot ftilling van de Pyn aangepreezen (*). In sommige Gevallen is 't noodig, dat een Heelmeester geroepen worde, om het Tandvleefch door te ſnyden, 't welk niet gefchiedt voor dat men den Tand kan voelen, en dan onmiddelyk verligting geeft. De Operatie is zonder het allerminfte gevaar, en neemt doorgaans de gemelde Toevallen weg, vooral, indien men het gefneeden Tandvleefch vervolgens naarftig met Syroop van Violen of Roozen-Honig beftrykt. In tegendeel heeft het verzuim van deeze doorſnyding, alleen, naar oogſchyn, Kinderen, zelfs van verſcheide Maanden oud, om hals geholpen (†).]

De *Hoektanden*, die aan ieder zyde van de Voortanden één, en dus vier in getal in den Mond zyn, krygt het Kind doorgaans op de negende of tiende Maand. Tegen 't einde van het

Het uit-
komen der
Kiezen.

(* *Tractat. de Morbis Puerorum*, Amft. 1760.

(†) HEISTER. *Institut. Chirurg. P. II. S. II. Cap. 84.*

I. AFDEEL. het eerste of in den loop van het tweede Jaar,
 II. HOOFD ziet men zestien andere Tand en voor den dag
 STUK. komen, die *Kiezen* of *Agtertanden* geheeten worden, vier aan ieder zyde van de Hoektanden, boven en onder in den Mond. De tyd van 't uitkomen deezer Tand en, egter, kan niet stipt bepaald worden. De Voortanden, Hoektanden en de vier voorste Kiezen, vallen natuurlyk uit, in het vyfde, zesde of zevende Jaar, maar daar komen anderen in de plaats, 't geen men noemt de *Verwisseling* van Tand en. De laatsten krygt men eerst op het zevende Jaar, dikwils laater en somtyds niet voor den staat van Huwbaarheid. Daar zyn nog vier andere Tand en, aan ieder end der Kiezen één, die men *Tanden van 't Verstand* genoemd heeft, om dat zy zelden komen voor den staat van Volwassenheid en somtyds veel laater, ja wel eens op de dertig of veertig Jaaren. In sommige Menschen zelfs, schoon tot een hoogen Ouderdom komende, blyven zy altyd in hunne Holletjes verschoolen.

Het groei- Sommige Schryvers hebben beweerd, dat de
 jenderTan- Tand en, even gelyk de Nagelen, groeiende
 den. blyven zo lang men leeft, en dat zy in den Mensch al langer en langer zouden worden, even gelyk in zekere Dieren, naar maate dat hy in Jaaren toenam, indien de Wryving van de Spyzen haar niet geduurig afflyten deed: doch dit Gevoelen wordt door de Ondervinding klaarblykelyk wederlegd. Immers, zodanige Menschen,

fchen, die niet dan van week en vloeibaar Voed- I. AFDEEL.
 zel leeven, hebben de Tand en niet langer dan II. HOOFD-
 de genen die harde Dingen kaauwen en vermaa- STUK.
 len in hunnen Mond, en, zo iets in staat wa-
 re om de Tand en te doen afflyten, het moest
 veelteer haare geduurige wryving tegen elkander
 zyn, dan die van de Spyzen.

Byna alle Kinderen hebben, als zy ter We- Dekoleur
 reld komen, blond en fommigen byna geheel van 't Hair.
 wit Hair op 't Hoofd. Eenigen hebben het
 rood en anderen zwart: maar alle de genen,
 die t'eeniger tyd blond, ros of bruin Hair zul-
 len krygen, hebben het in den eerften tyd min of
 meer blond. Die Blondhairig moeten worden
 hebben doorgaans de Oogen blaauw; de Rood-
 hairigen hoog geel en de Bruinhairigen bleek
 geel, of bruin: maar deeze kleuren kan men niet
 zo wel onderscheiden in de Oogen van nieuw-
 gebooren Kinderen, die byna altemaal blaauw-
 agtig zyn.

[Uit de koleur van 't Hair kan men met ze- Redendaar
 kerheid niet van de Temperamenten oordeelen, van, onder-
 veel minder gaat het vast, dat de Menschen, zigt.
 die rood Hair hebben, kwaadaartig zouden zyn.
 Egter hebben de Inwooners der Zuidelyke dee-
 len van Europa, door een genomen, bruiner en
 digter Hair, dan die der gemaatigde of Noor-
 delyke deelen. De koleur fchynt veel af te han-
 gen van de groeiing en gefteeldheid van het
 Hair zelf; dewyl men ziet, dat het in den Ou-
 derdom verandert, en, gelyk in de Jongheid,

I. AFDEEL. weder wit of grys wordt. 't Is aanmerkelyk,
 II HOOFD- dat de Huid van Menschcn, die eenigen tyd ge-
 STUK. heel naakt aan de Lugt zyn blootgesteld ge-
 weeft, ruighairig wordt, byna als de Huid der
 Beeften. Ook heeft men Mans- en Vrouwsper-
 foonen gezien, wien het gantsche Aangezigt
 vol Hair groeide. De Lighaamen der Kinderen,
 die ter Wereld komen, zyn als met eene zag-
 te Wolligheid bedekt (*).

Kinderen, Van sommige Kinderen wordt gezegd, dat
 die met een Helm gebooren zyn, en dit heeft
 Helm ge- veelen weleer in het denkbeeld gebragt, als of
 booren dit een Voorteken ware van eenig toekomstend
 zyn. Geluk of Ongeluk. • *Ælius Lampridius* verhaalt
 in de Levensbeschryving van ANTONINUS DIA-
 DUMENUS, wiens Hoofd, by de Geboorte, met
 een Kroon of Krans omringd was, dat de Kin-
 deren, natuurlyker wyze, met zulk een Hoofd-
 dekzel ter Wereld komen, 't welk van de Vroed-
 vrouwen heimelyk geborgen, en daar na aan de
 Advokaaten verkogt werdt, die meenden dat
 hun zulks in het pleiten zeer veel hielp. Men
 heeft zig eertyds wys gemaakt, dat, wanneer
 dit Helmswyze Vlies zwartagtig van koleur was,
 de Kinderen aan naare Droomen en veel Onge-
 makken van Lighaam en Geest onderhevig zou-
 den zyn, indien hetzelfde niet, gedroogd en tot
 poeijer gemaakt, aan zulk een Kind ingegeven
 werde. Een rood Vlies of Helm, in tegendeel,

was

(*) HALLER. *in Praelect. Acad. Boerhaavii.* Vol.
 III. p. 527.

was een Voorteken van groote bekwaamheid en I. AFDEEL.
 Geluk in alle Onderneemingen (*). Men is thans II. HOOFD-
 in 't algemeen verzekerd, dat het een over- STUK.
 blyfzel zy van de Vliezen, waar in de Vrugt
 voor de Geboorte is vervat, die zig fomtyds
 voor het Aangezigt of om een gedeelte van het
 Hoofd vasthegten, fomtyds ook wel de Schou-
 deren of het geheele Lighaam omkleeden. Die
 Vliezen, naamelyk, kunnen op de eene of de
 andere manier, door de kleverigheid van het
 Vogt, dat in dezelve vervat is, aan of om het
 Kind blyven zitten. Meest zal dit derhalve ge-
 beuren in Kinderen; die zig binnen de Lyfmoe-
 der minst beweegen, en, dewyl de zodanigen
 gemeenlyk zwakker zyn van natuur, zo volgt
 dat 'er weinig reden is, om uit dit Helmswyze
 Vlies te besluiten, dat zy moediger of minder aan
 gevaaren onderworpen zouden zyn dan ande-
 ren (†).

Men vindt Kinderen, die op de twee Jaaren, Het Lisperen,
Brouwen
en Stame-
ren der
Kinderen.
 alles onderscheidelyk herhaalen en uitspreeken
 wat hun voorgezegd wordt; maar de meesten
 spreken niet voor de derdhalf Jaar en zeer dik-
 wils duurt het veel langer. Men merkt aan,
 dat de genen, die laat beginnen te praaten, nooit
 zo vaardig ter Taal zyn als anderen. [Ook zyn
 'er eenige Letteren, die de Kinderen een ge-
 ruimen

(*) LEVIN. LEMN. *de occultis Natura Miraculis*. Libr.
 II. Cap. 8.

(†) JOUBERT, *des Erreurs Populaires*. Livr. III.
 Chap. 6.

I. AFDEEL. ruimen tyd niet kunnen uitbrengen, om dat 'er
 II. HOOFD- meer moeite vereifcht wordt om zulks te doen,
 6TUK. dan tot anderen. Immers de Klinkletter A, die door een enkele wyde openzetting van Mond en Keel geformeerd wordt, hoort men ze al vroeg maaken; daar dan eenige gemakkelyke Medeklinkers, gelyk de B en P of M, door de van eenwyking en fluiting der Lippen, bykomen; maar die Letters, tot welker vorming een zonderlinge buiging en beweeging van de Tong vereifcht wordt, blyven fomtyds geheel agtér; 't welk men gewaar wordt in de genen, die hungeheele leven Lisper of Brouwen, zo men 't noemt, om dat zy de L of R niet behoorlyk kunnen uitspreken. Dit kan veroorzaakt worden door een te groote korthed van de Tongriem, of ook door de flapheid van de Tong, welke de algemeene oorzaak hier van is in de eerfte Kindheid. De Chineezen, Inwooners van Mexico en Nieuw Engeland, hebben in 't geheel geen R in hunne Taal.

Middelen Somtyds ontftaat dit gebrek uit eenige Onge-
 daar tegen. ftalte in de deelen van de Spraak, een Tong, die onbeweeglyk is, te dik zynde of te groot, en dan is 't onverhelpelyk, even gelyk het Stameren, of het praaten door de Neus, wegens, een gebrek aan 't Geheimelte. Indien het enkel voortkomt uit de onbefeflykheid van het Kind, uit een kwaade gewoonte of het navolgen van Menfchen, die gebrekkelyk zyn van Spraak; dan is het door oplettendheid, of door Konft
 van

van Leermeefters, zeer wel te verhelpen, ja I. AFDEEL.
 gemakkelijker dan het leeren fpreken aan Stom II. HOOFD.
 en Doof geboorenen, 't welk men ook ziet te STUK.
 gefchieden. Gemeenlyk egter neemt de be-
 kwaamheid, om vaardig, bevallig en duidelyk,
 te fpreken, in een Kind even trapswyze, hoe-
 wel veel fchielyker toe, dan het Verftand, waar
 in de oefening ook veel, ja wonder veel, ver-
 mag, indien het waar is, 't geen thans verhaald
 wordt van een Jongetje van vyf Jaaren oud,
 uit Montpellier te Parys gebragt; 't welk door
 zyne vernuftige Antwoorden op allerley Vraa-
 gen, in de Taalkunde, Hiftoriën en Wiskonfti-
 ge Weetenfchappen, tot verwondering der Ge-
 leerden ftrekte.]

Tot aan den Ouderdom van drie Jaaren is het Het Ster-
 leven der Kinderen zeer onzeker, maar in de ven der
 volgende twee of drie Jaaren loopt het niet zo Kinderen.
 veel gevaar en op de zes of zeven Jaaren is
 men meer van eenigen tyd Levens verzekerd,
 dan in eenigen anderen Ouderdom. Indien men de
 nieuwe Tafelen raadpleegt, die te Londen, aan-
 gaande de trappen van Sterfelykheid in de verfchil-
 lende Ouderdommen, uitgegeven zyn, zo blykt,
 dat van zeker getal Kinderen, op den zelfden
 tyd gebooren, 'er meer dan een vierde deel in 't
 eerfte Jaar fterven, meer dan een derde deel in
 twee Jaaren en ten minfte de helft in drie Jaa-
 ren tyds (*). Doch deeze Sterfelykheid der Kin-
 de-

(* De Heer DE BUFFON bedoelt hier buiten twyfel den
 Tafel van den Heer BRACKENRIDGE, welks gebrekke-
 I. DEEL. I-STUK. M 3 lyk-

I. AFDEEL. deren is, op ver naa, overal zo groot niet als te
 II. HOOFD-STUK. Londen: want de Heer DU PRE DE ST. MAUR
 heeft zig uit een groot getal Waarneemingen, die in Vrankryk zyn gedaan, verzekerd, dat 'er zeven of agt Jaaren vereifcht worden, eer de helft der Kinderen, die op een zelfden tyd gebooren zyn, sterft. [Uit nauwkeurige Aanteeningen, in een voornaam Hollandsch Dorp, omtrent tagtig Jaaren lang gedaan, heeft de Heer STRUYCK opgemaakt, dat bykans de helft der Kinderen, *beneden de tien Jaaren* Ouderdom, sterft. De Sterflykheid der Jonge Kinderen fchynt trapswyze te verminderen, tot aan den Ouderdom van zes Jaaren (†). Zelfs in de eerste Maand sterven 'er, van zeker getal Kinderen, niet veel minder, dan in de overige elf Maanden van 't eerste Jaar, en 't getal der Kinderen, die binnen 't Jaar heen gaan, is ruim twaalfmaal zo groot, als dat der genen, die tuffchen de een en twee Jaaren oud sterven (§). Van de vyf tot de tien Jaaren is de Sterflykheid zeer klein, want op dien Ouderdom sterft nauwlyks een twintigste deel der Kinderen, die onder de tien Jaaren overlyden.

Proportie der Jongetjes en Meisjes. Onder de Geboorenen zyn, volgens een bestendige Wet der Natuur, altyd meer Jongens dan

lykheid, zo wel als die des ouden Tafels van den Heer HALLEY, de Heer STRUYCK en anderen zeer klaartaange-
 toond hebben; ook komt die geenszins met de Onder-
 vindingen van verscheide Plaatsen hier te Lande overeen.
 Zie de *Uitgezogte Verhandel. II. DEEL*, bladz. 70, enz.
 (†) Zie zyn *Nader Ontdekkingen, noopens den Staat*

dan Meisjes , en , volgens de Ondervindingen I. AFDEEL. door gemelden Heer , uit de Aantekeningen van II. HOOFD- verscheide Plaatsen in ons Nederland , opgemaakt, ^{STUK.} zou het 'er op de honderd omtrent zes verschillen. Volgens de Sterflysten van Londen is de proportie van de Jongetjes tot de Meisjes , in honderd -zestien Jaaren tyds , ook geweest als 91 tot 86 (††).

Van de Kinderen komen eenigen dood ter Doodge- Wereld , en dit wel omtrent van de vyf-en-^{boorenen ;} twintig één. De gewoone Kraam is van één ^{Tweelin-} Kind , doch men vindt 'er ook van twee , drie en meer. Onder de vyftig levendig gebooren Kinderen schynt omtrent één Paar Tweelingen te zyn (§§). Drielingen komen hier te Lande zeer weinig , en Vierlingen nog zeldzaamer voor , en byna nooit ziet men ze in 't leven blyven. Zo men ARISTOTELES geloof mag geeven , waren de Drie- en Vierlingen oudtyds in Egypte gemeen en de Vyflingen niet zeldzaam. Onder de hedendaagschen vindt men ook geloofwaardige Voorbeelden van vyf Kinderen t'eener Dragt : doch dit schynt de uiterste paal te zyn der Menschelyke Vrugtbaarheid ; schoon by sommigen gesproken wordt , van zes , zeven en agt Kinderen , te gelyk gebooren (†).]

't Is

van 't Menschelyk Geslagt. Amsterd. 1755, bladz. 172.

(§) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*. II. DEEL. bladz. 78.

(††) *Nader Ontdekkingen*, enz. bladz. 161.

(§§) In 't zelfde Werk. bladz. 166.

(†) HALLER. *Annot. in Praelect. Boerhav.* Tom. V. P. 2. pag. 551.

I. AFDEEL. 't Is een bekende zaak, dat de Kinderen,
 II. HOOFD die men lang en hard laat schreeuwen, dikwils
 STUK. een Breuk krygen. Zulk een Ongemak vereifcht
 Oorzaak een spoedige hulpe, door het Lyf, na dat de
 der Breu- Breuk is ingebragt, te omzwagtelen, en met
 ken. een Kompres, op die plaats gelegd, het weder
 uitkomen van de Breuk te verhoeden. Indien
 men hier niet zorgvuldig in is, en het Kind nog
 eenige Jaaren geen Bandje draagen laat, loopt
 het gevaar, om in zyne Jongelingschap, en zyn
 geheele Leven lang, met zulk een lastig Ongemak
 gekweld te zyn. [In Kinderen is het snyden
 van de Breuk, gelyk veele Kwakzalvers of
 Landloopers de gewoonte hebben, geheel verwerpelyk;
 ja Jongelingen, van twintig of meer Jaaren,
 kunnen fomtyds nog door bekwaame Breukbanden
 tot geneezing worden gebragt (*).

Voorzigtig- Doch in het behandelen van de Breuk, in Jon-
 heid in 't ge Kinderen, is eene byzondere voorzigtigheid
 behandelen noodig. Immers men weet, dat de beide Bal-
 derzelven len, of een derzelven, niet alleen in de Vrugt,
 nodig. in Kinderen van eenige Weeken, maar zelfs in
 Jongetjes van ettelyke Jaaren oud, dikwils nog
 niet in 't Balzakje zyn gedaald, zo dat het-
 zelve ledig, of maar met één Bal, gevonden
 wordt. Somtyds zitten de Ballen, gelyk in de
 Vogelen en andere Dieren, die geen Balzakje
 hebben, altoos plaats heeft, in de Lenden,
 onder of by de Nieren: fomtyds laager, in de
 hol-

(*) HEISTER. *Institut. Chirurg. P. II. Sect. V. Cap. 116.*

holte van het Buikvlies, tegen den mond aan I. AFDEEL.
 van een lange Scheede, die zig naar het Bal-II. HOOFD-
 zakje uitstrekt, en door welke zy, by vervolg^{STUK.}
 van tyd, in hetzelfde daalen moeten. Zeer
 ligt, nu, kan het gebeuren, dat, wanneer de
 Ingewanden van den Onderbuik, door de sterke
 nederdrukking van het Middelfrif, beneden-
 waards worden geperft, een of de beide Ballen uit-
 fchieten, of dat zy een gedeelte der Darmen,
 die in 't zelfde Buikvlies zyn beslooten, met zig
 neemen. Het eerste Geval is geen Darmbreuk,
 die egter zig als zodanig vertoonen kan: het
 andere is 'er een, daar men het Kind als mede
 ter Wereld gekomen kan aanmerken, om dat
 de gesteldheid der Deelen gelegenheid tot de-
 zelve gegeven heeft (*). Waarfchynlyk zal
 iets dergelyks oorzaak zyn, dat sommige Kin-
 deren Breuken krygen, anderen niet; immers,
 dat hierom de Darmbreuken in de Jongetjes by-
 na alleen voorkomen, is overblykbaar. In alle
 Liefch-Breuken der Jonge Kinderen, derhalve,
 moet men naauwkeurig letten, om geen Bal te
 neemen voor den uitgezакten Darm; dewyl de
 drukking of beknelling van den Bal zeer na-
 deelig zou kunnen zyn.]

Ondertuffchen moct men zig niet bekomme-
 ren, wanneer de Kinderen eenige Jaaren oud
 worden, met geen of maar één Bal in 't Zakje:
 want fomtyds komen die eerst op de agt of tien
 Jaa-

(*) HALLER. *Opuscula Pathologica*. Observ. XXVIII

I. AFDEEL. Jaaren, of op den tyd van Huwbaarheid, daar
II. HOOFD. in. Somtyds gefchiedt dit door de Natuur al-
STUK. leen: fomtyds is het de uitwerking van een Breuk,
 of ook van geweldige beweging, door een
 Sprong of Val. Al openbaaren zig de Ballen
 niet; men is daarom niet minder tot de Voort-
 teeling bekwaam, en de Waarneeming heeft
 doen zien, dat Menfchen, in deezen Staat zyn-
 de, meer kragt daar toe hebben dan anderen.
 Ook vindt men Menfchen, die, 't zy van Na-
 tuure, of door uitsnyding, weezentlyk maar
 één Bal hebben, en dit gebrek fchaadt aan de
 Voortteeling niet: Men merkt aan, dat de Bal,
 die dus alleen blyft, veel grooter wordt dan
 gewoonlyk. Daar zyn Menfchen geweest met
 drie Ballen, en deeze worden gezegd van meer
 vermogen te zyn dan anderen.

De Veran-
 dering van
 Stem.

Uit het voorbeeld der Dieren blykt, hoe veel
 deeze Lighaamsdeelen toebrenge tot de kragt
 en moedigheid. Welk een verfchil is 'er niet
 tuffchen een Os en een Stier of Bul, tuffchen
 een Hamel en ongefneeden Ram, tuffchen een
 Haan en een Kapoen? Daar zyn, bovendien,
 byzondere betrekkingen, waar van wy de oor-
 zaaken niet weeten, tuffchen de deelen der
 Voortteeling en die van de Keel. De Gelub-
 den, naamelyk, hebben niet alleen geen Baard,
 maar hunne Stem heeft nooit de gewoone grof-
 heid van een Mannelyken toon, zynde in te-
 gendeel zeer fyn en bekwaam tot Zingen. Dee-
 ze overeenkomt, tuffchen de Stem en de Werk-

tui-

tuigen der Voortteeling, openbaart zig niet alleen I. AFDEEL: in de Gelubden, maar ook in de andere Mans-II. HOOFD-
perfoonen en zelfs in de Vrouwelyke Sexe. De ^{STUK.}
Stem verandert by den staat van Huwbaarheid,
en de Vrouwen, die een zwaare Stem hebben,
worden onderfeld meer naar de Min te hellen.
Men heeft alsdan, of wat laater, een gerui-
men tyd lang, de Stem heefch en onbevallig,
doch naderhand wordt zy voller, vaster, ster-
ker en zwaarder, dan te vooren: welke verande-
ring zeer kennelyk is in de Jongelingen, doch
in de Jonge Dogters zo veel niet, omdat die van
natuure een fynder Geluid hebben.

De gemelde tekenen van Huwbaarheid zyn ^{De teke-}
gemeen aan de beide Sexen, maar bovendien ^{nen van}
heeft ieder byzondere tekenen: naamelyk het ^{Huwbaar-}
voor den dag komen der Stonden en de zwellung ^{heid.}
van den Boezem in de Vrouwsperfoonen; de
Baard in de Jongelingen. Deeze tekenen, eg-
ter, zyn zo zeker niet, als de anderen: want
de Baard, by voorbeeld, verschynt niet altyd
stipt op den tyd der Huwbaarheid, en, gelyk
men geheele Natiën vindt, daar de Mannen by-
na geen Baard hebben, zo zyn 'er ook daar de
Vrouwen geen Stonden krygen. [Dit wordt
verzekerd van de Inwoonereffen van Groenland
en van die van Brasil. In 't algemeen weet men,
dat die uitvloeiing in minder hoeveelheid voor-
komt by de Volkeren, die de Noordelyke Ge-
westen van Europa bewoonen. In Spanje wordt
dezelve, door een genomen, gerckend op veer-

I. AFDEEL. tien en zestiën Oncen, in de Nederlanden op zes
 II. HOOFD. of agt Oncen.] Onder 't Vrouwvolk, die zig
 STUK.

sterk beweegen, of een zwaaren Arbeid doen, gelyk de Boerinnen, is zy veel kleinder, dan onder de Stedelingen, en onder deeze grootst by de genen, die een gemaklyk Leven leiden.

Verfchil- [Dit maakt ook den tyd der Huwbaarheid
 lende tyd. zeer verschillende. Zeer zeldzaam en byna on- gelooflyk is het Voorbeeld van een Meisje, dat op haar vyfde Jaar in de Kraam kwam, 't welk MANDELSLOH in Indie zou gezien hebben, gelyk ook van veele anderen, die de Stonden gehad zouden hebben onder het tiende Jaar: zou men ook niet mogen twyfelèn, of de Meisjes van zekere Provincie van *Indostan* op haar tiende Jaar bevrugt worden, zo THEVENOT verhaalt, en in *Balagatta* op haar agtste: doch in Europa heeft men dergelyke Voorbeelden, van vroege Vruchtbaarheid, gezien. In Languedok krygen zy de Stonden merkelyker vroeger dan te Parys, in de Nederlanden tusschen de veertien en zes-en-twintig Jaaren, zo de Heer DE GORTER heeft aangetekend:] want hier omtrent maakt de Lighaamsgesteldheid, de Opvoeding en Levensmanier, een zeer groot verfchil. In alle Zuidelyke deelen van Europa, en in de meeste Steden, zyn de Meisjes op de twaalf en de Jongens op de veertien Jaaren Huwbaar; doch in de Noordelyke Gewesten, en ten Platten Lande, de Meisjes op haar veertiende, de Jongens op haar zestiende Jaar.

Ondertuffchen is 't aanmerkelyk , dat, hoc I. AFDEEL. vroeger de Meisjes Huuwbaar zyn, de Stonden II. HOOFD. in haar zo veel te eer weder ophouden. Die STUK. dezelve krygen op het veertiende Jaar, ra- Het op- houdeu der Stonden. kenze doorgaans op haar veertigste kwyt, die ze op haar twintig Jaaren krygen, op haar vyftigste of daar omstreeks. In Italie en Spanje, alwaar de Vrouwspersoonen, dikwils, op de twaalf of veertien Jaaren trouwen, zyn zy doorgaans op haar dertigste reeds onvrugtbaar. Dit is ook in de Indiaansche waargenomen door THEVENOT. [Doch deeze Regel lydte veel uitzondering, dewyl men Voorbeelden weet van Vrouwen, die boven de zestig Jaaren Ouderdom nog in de Kraam gekomen zyn. Het al of niet hebben der Stonden is geen zeker teken van Vrugtbaar-of Onvrugtbaarheid (*).]

De tuffchentyd der Stonden is onder alle Tuffchen- Natiën byna de zelfde en komt gemeenlyk om tyd en duuring. de Maand of vier Weeken, waar van zy haaren Naam hebben gekreegen: doch in byzondere Persoonen is hier omtrent een zeer groot verschil, zodanig dat men 'er heeft, die ze krygen om de zes Weeken, anderen om de drie Weeken en sommigen tot twee ja drie maal in de Maand. De tyd der duuring is van drie, vier of vyf Dagen in de meesten; doch sommigen vindt men, wien dezelve vyf, zes, ja een geheele Week, byblyven.

['t Is
 (*) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*. V. DEEL.
 bladz. 107.

I. AFDEEL. [’t Is onbeschryfelyk, aan welk eene verschei-

II. HOOFD-denheid van Kwaalen het ophouden der eerst
STUK. aanstaande of reeds eenige Jaaren gewezen Ston-

Zonderlin-den, de Vrouwsperfoonen onderhevig maakt.
ge Uitloo-Men heeft ’er de Vallende Ziekte, Dolheid of
zingen van
Bloed.

Razerny, en de Dood zelve uit zien voorkomen: ja alle foort van Ziekten, zegt HIPPOCRATES, spruit uit dezelve. Doch niet minder verwonderlyk is ’t, welk een menigte van Wegen deeze Ontlasting zig, wanneer de natuurlyke Uitgang was verftopt, gebaad hebbe, om den Mensch in ’t leven te behouden. Bloedspuwen en Bloedbraaken is gemeen: ook ziet men ’t dikwils met den Afgang loozen of door de Neus, uit de Keel, Kwylvaten, enz. Doch men vindt ook Voorbeelden, dat het Bloed, in de zodanigen, door de onzichtbaare Gaatjes der Huid is uitgekomen: in sommigen boven op het Hoofd, uit de Wang, uit den binnenften Ooghoek, uit de tip van de Neus, uit het vel van de Rug, de Borften, den Duim en de enden der Vingeren: in eenigen als Zweet, in anderen met een fpringende Straal, en fomtyds uit de Armen, Beenen, en verscheide plaatfen van ’t Lighaam, te gelyk.

Onder de Mansperfoonen zyn eenige weinigen ook aan dergelyk een Maandelykfe Ontlasting onderhevig. In ’t algemeen wordt aangemerkt, dat zy om de Maand, of minder of meer tyds, eenige Dagen hebben, wanneer hun een Overvloed van Vogten traag, vadzig en onlustig, maakt;

maakt; 't welk niet dan door een rykelyke Ont- I. AFDEEL.
lasting, 't zy van Zweet, dik drabbig Water, II. HOOFD-
of van Bloed overgaat: welk laatste men in ee-^{STUK.}
nigen door de Neus of de natuurlyke Wegen,
in anderen op veelerley plaatfen, en zelfs door
de toppen der Vingeren, heeft zien loozen.]

Het Lighaam krygt zyn volle langte zelden ^{De Staat}
voor dat de Mensch den Staat van Huwbaarheid ^{van Vol-}
bereikt heeft. Sommige Jonge Lieden worden ^{waffenheid.}
weinig of niet grooter na hun veertiende Jaar;
anderen blyven groeijen tot de twintig Jaaren en
daar boven. Byna allen zyn zy, in den tyd van
hunnen Wasdom, rank van Lyf en schraal van
Leden, hebbende dunne Beenen en Kuiten; alzo
de tuffchenruimten der Spieragtige deelen nog
niet naar behooren met Vet gevuld zyn:
maar allengs neemen die in dikte toe, de Spie-
ren krygen haar gedaante en volheid, de Leden
worden ronder en Vleeziger, en het Lighaam
komt, voor den Ouderdom van dertig Jaaren,
in de Mansperfoonen tot den hoogften trap van
Volmaaktheid, ten opzigt van de Gestalte. De
Vrouwelyke Sexe bereikt, doorgaans, veel vroe-
ger dien staat van Volwaffenheid. Zy zyn eer-
der huwbaar; haare aangroeiing, die, over 't
geheel genomen, zo groot niet is als in de
Mansperfoonen, geschiedt ook in minder tyds:
want, dewyl haare Spieren en alle andere Lig-
haamsdeelen, zwakker, lossler en weeker van zelf-
standigheid zyn, dan die van 't Mannelyk Lig-
haam, gelyk zelfs in de Beenderen blykt; zo

I. AFDEEL. hebben zy minder tyds noodig , om tot hunnen
II. HOOFD-STUK. grootften trap van uitfpanning te komen , die het toppunt is van de Volmaaktheid der Lighaams-Gefalte. Dus bevindt men dat de Vrouwsperfoonen , doorgaans , op haar twintigfte Jaar zo volmaakt van Gefalte zyn , als de Mansperfoonen op hun dertigfte.

**Verskil
des Lighaams
in Kinderen
en Bejaarden.**

't Is aanmerkelyk dat , daar de Vrugt , in de Lyfmoeder beslooten , hoe nader aan de Geboorte hoe meer aangroeit ; het Kind , in tegendeel , en de Mensch , hoe ouder wordende , hoe minder toeneemt. In de Jongheid zyn de bovenfte Lighaamsdeelen grooter dan de onderften. Het Hoofd , by voorbeeld , is ongelyk grooter , naar evenredigheid van het Lyf , dan in Volwassen Menschen , en maakt , in de Vrugt , meer dan een zesde deel der langte van 't geheele Kind uit : de onderfte Ledemaaten , van de Hielen tot aan de Henpen , zyn op ver naa niet half zo lang als 't Lighaam. Naar maate , nu , het Kind ouder wordt , groeijen de onderfte deelen meer aan dan de bovensten , en dit maakt het grootfte verskil der Gefalte tusschen de Kinderen en Bejaarden.

**Tusschen
Mans- en
Vrouws-
perfoonen.**

Het Lighaam van een welgemaakt Man , moet niet rank zyn noch poezel , maar grof en wel gespierd , met duidelyke onderscheiding der Ledemaaten en kenbaare Trekken van 't Gelaat : alles vindt men 'er kragtig getekend. In de Vrouwen zyn de Trekken fynder en zagter uitgedrukt , de Gefalte van Lighaam en Leden is

ron-

ronder, en de beweging der Spieren, die van I. AFDEEL.
 de Knokkels en Geledingen, openbaart zig II. HOOFD.
 naauwlyks. De sterkte en moedigheid is 't geen STUK.
 den Man doet uitmunten, gelyk de Vrouwen praa-
 len met haare bevalligheid en schoonheid. Ook
 zyn zy, door één genomen, een weinig klei-
 ner of korter van Lighaam dan de Mannen,
 wier gewoone langte is tusschen de vyf en zes
 Rynlandsche Voeten. In de Vrouwen is, daar-
 enboven, het voorste van de Borst verhevener
 dan in de Mannen, 't welk haaren Boezem en
 uitpuilende Mammen opheft en nog meer sie-
 raad byzet aan haare Gestalte. Dus is de hol-
 ligheid van de Borst in de Mannen dieper, in
 de Vrouwen breeder, naar evenredigheid van 't
 overige des Lighaams. 't Voornaamste verschil,
 egter, heeft in de Heupen plaats, welken de
 Vrouwelyke Sexe veel dikker en grooter heeft,
 om dat de Beenderen, die 't Bekken samenstel-
 len, ten einde de vatbaarheid van 't zelve te
 vergrooten, in haar breeder zyn. Uit dit ver-
 schillend maakzel der Beenderen in 't bovenste
 en onderste van 't Lighaam, kan men doorgaans
 een Vrouwelyk Geraamte zeer wel van een
 Mannelyk onderscheiden. [De Schilders en
 Beeldhouwers neemen dit vooral in agt, maa-
 kende een Mannen Beeld aan de Borst de helft
 breeder dan aan de Heupen, en een Vrouwen
 Beeld aan de Heupen de helft breeder dan aan
 de Borst.]

De Gestalte van den Mensch is in veele op- Voortreffe-
 I. DEEL. I STUK. N lykheid des
 zigten

I. AFDEEL. zigten voortreffelyk, en zodanig als eenen Heer-
 II. HOOFD- fcher der Aarde, wien alle andere Dieren on-
 STUK. derworpen zyn, voegt en betaamt. Zyn Lig-

Gefaltre van
 denMensch.

haam heeft een opgeregt Postuur, niet naar den
 Grond hellende dan by willekeur; zyne Armen
 dienen niet om hem te ondersteunen, maar om
 blyken te toonen van zyne Magt en Gezag; tot
 zyn nooddruft en beschuttinge; tot zyn byzon-
 der vermaak door de fynheid van haar Gevoel;
 tot omhelzing en liefkoozing; met één Woord,
 tot het uitvoeren van meest alle zyne Begeerten.
 Zyne Oogen zyn niet geduurig naar de Aarde
 gekeerd, als die van veele Dieren, maar zyn
 Gezigt strekt zig uit over den Aardbodem, dien
 hy met Voeten treedt, vermaakende middelerwyl
 zig in de Schoonheid van het Gefchapene. Slaat
 hy de Oogen Hemelwaards, daar kent zyn Gezigt
 geen paalen, en doorloopt, als in een oogenblik,
 de onmeetelyke ruimte van 't Geheelal. Welk
 een vermaak fchept hy niet uit het Gehoor der
 aangename Klanken en Melodyën van Mufiek
 en Speeltuigen? Hoe hoog verheft hem de fier-
 lykheid van Taal boven de viervoetige Dieren,
 die, in vergelyking met den Mensch, waarlyk
 stom mogen genoemd worden? Weinige zyn 'er,
 daar men iets in vindt dat zweemt naar die wonder-
 baare verandering van Gelaat, waar mede hy
 de Gemoeds bewegingen, en gefteeldheid van
 zyn Geest, op zulk een verhevene manier uit-
 drukt.

Zyne fterk-
 te en Vlug-
 heid.

Schoon het Lighaam van den Mensch uitwen-
 dig

dig tederder zy dan dat van eenig der groote Die- I. AFDEEL.
ren , het is niettemin zeer Spieragtig, en misfchien II. HOOFD-
sterker naar reden van zyne grootte, dan de ^{STUK.}
Lighaamen der allersterkste Beesten. Want zo
wy de kragt van een Leeuw by die van een
Man vergelyken willen , moeten wy in agt nee-
men, dat het denkbeeld, 't geen wy maaken
van de sterkte van dit Dier, eenigermaate valsch
is; dewyl het grootfte deel daar van is toe te
fchryven aan zyn Muil en fcherpe Klaauwen. De
Wapenen, die de Mensch van de Natuur ontvan-
gen heeft, zyn onfchadelyk; ach! dat de Konft
hem 'er niet in de hand gegeven had, die nog
verfchrikkelyker zyn dan de Nagelen en Tand-
den der Verfcheurende Dieren. Doch men kan, op
een bekwaamer manier, de vergelyking van de
kragten opmaaken; te weeten uit het draagen
van zwaare Lasten. Daar wordt verzekerd,
dat de Pakkedraagers, met zekere Haaken op
de Rug, te Konftantinopolen, de zwaarte van
negenhonderd Ponden torfen. [Volgens den Re-
gel van BORELLI zou de kragt der vier Spie-
ren, die het Scheenbeen uitftrekken, in dit ge-
val zyn van meer dan zes-duizend Ponden (*).
Men rekent dat vyf of zeven Man trekken kun-
nen tegen een Paard, en fchoon zy hier in al
minder fterk zyn mogten, naar de zwaarte of
grootte gerekend; kunnen zy het ten minfte lan-
ger uithouden en overtreffen dit Dier in vlug-
heid.

(*) *De Motu Animalium*. P. I. Prop. 40.

I. AFDEEL. heid. Immers het is bekend, dat de zogenaam-
 II. HOOFD- de *Hardloopers*, in dat opzigt, niet voor de
 STUK. Paarden zwigten, blyvende altyd voor uit, hoe
 fterk ook gedraafd worde.] Een Man, het loo-
 pen gewoon, zal dag voor dag meer wegs af-
 leggen dan een Paard, en, indien hy maar e-
 ven ver gaat, zal hy, zo lang geloopt heb-
 bende dat het Paard afgereeden is, nog in ftaat
 zyn, om zynen Tocht zonder Ongemak te ver-
 volgen.

Vermeer-
 dering van
 zyn Kragt.

De befchaafde Menfch kent zyne kragten niet,
 noch weet hoe veel hy 'er door oefening en ge-
 woonte van verkrygen zou kunnen, dat hem door
 een gemakkelyk Leven thans ontbreekt. 't Is
 waar, men vindt onder ons ook eenige weinige
 Menfchen van een byna ongelooflyke fterkte,
 [en de Ondervinding leert, in de droevige Ge-
 vallen van Stuipen, Ylhoofdigheid en Dolheid,
 welk een klein gedeelte van zyn natuurlyke
 kragt de Menfch gewoonlyk oefent. Immers,
 men heeft dulle Menfchen, door 't krabben
 met de Vingeren alleen, een Gat zien maaken
 in een dikken vafte Muur, daar men met Yze-
 ren Werktuigen veel moeite toe gehad zou heb-
 ben. Ook worden uit hoofde van Wedden-
 fchappen, nu en dan Voorbeelden getoond van
 onbegrypelyke fnelheid en kragt:] doch dit Ge-
 fchenk van de Natuur, dat den Menfch zeer veel
 waardig zoude zyn indien het tot zyne verdedi-
 ging of tot een nuttigen Arbeid aangelegd wer-
 de, is van weinig dienft in eene Burgerlyke
 Maat-

Maatschappy, daar de Geest meer doet dan het I. AFDEEL.
Lighaam, en de Arbeid der Handen het lot al- II HOOFD-
leen is der Menschen van 't geringste foort. STUK.

[Ondertuffchen is deeze bekwaamheid van den Geest, niet alleen om den Mensch den Ar-
beid, waar toe hy bekwaam is, met meer ge- Door
mak en minder vermoeijing te doen volbrengen; Werktu-
gen te ge-
bruiken.
maar ook om hem een ongelyk grooter kragt te
helpen oefenen, dan eenig Dier kan doen, van
een onbeschryfelyke nuttigheid in de Samenlee-
ving. Door dit middel weet hy die verbaazen-
de Gevaarten van Oorlogfchepen in 't Water
te brengen, over zyde te krenge en weder
regt te zetten, op te ligten, ja, wanneer zy
onder Water, en zelfs in den Modder gezonken
zyn, daar weder uit te haalen; een byna on-
gelooflyke doch niettemin gebeurde Zaak (*).
Hoe zou men anders ontilbaar zwaare Balken
en Steenen kunnen brengen in het bovenfte van
hooge Gebouwen en Toorens? Is 'er dus eene
bepaaling aan de Menschelyke kragt, welke,
door Konft geholpen, die der Olyphanten ver te
boven gaat? Men heeft daar van een ander
Voorbeeld gezien, in het uit den grond delven,
vervoeren, opregten en op zyn Voetftuk zet-
ten, van die fraaije Obelisk voor de St. Pie-
ters Kerk te Rome, zynde een Stuk Graniet-
Steen van omtrent een millioen Ponden zwaar (†).]

Ver-

(*) Zie *Mem. de Math. & Physiq.* TOM. II. pag. 501: ver-
geleeken met NOLLET *Natuurk. Lessen* II. D. II. St. bl. 664.

(†) Zie KEISZLERS *Reizen* II. St. bladz. 165, 166.

I. AFDEEL. Verwonderlyke Zaaken , inderdaad , ja die
 II. HOOFD- byna ongelooflyk zyn , worden 'er verhaald
 STUK. van de snelheid der Wilden in het loopen.

De Vrou-
 wen doen
 het Werk
 by de Wil-
 den.

Ondertuffchen is 't zonderling , daar de Vrou-
 wen onder de befchaafde Natiën , als zwakker
 van aart zynde dan de Mannen , met reden
 van den zwaarften Arbeid worden verſchoond ,
 dat dit Volk hunne Vrouwen byna al het
 Werk laat doen. Zy zyn het die 't Land
 bouwen , de Vruchten inzamelen en voor de
 Huishouding zorgen ; terwyl de Man luy en
 ledig in zyne Hut blyft leggen , komende daar
 niet uit , dan om te Jaagen of te Viſſchen , of
 om uren agtereen , in een zelfde Poſtuur , o-
 verend te blyven ſtaan. Dit Volk , naamelyk ,
 weet alleen van ſtil ſtaan en hard loopen , niet
 van wandelen ; en 'er is niets , dat hun meer
 verwondert , dan ons in een regte lyn te zien
 voortgaan en dan weder den zelfden Weg terug
 komen , verſcheide maalen agtereen : zy kunnen
 niet begrypen waar toe die noodellooze bewe-
 ging ſtrekt en beſpotten ons over zulk een on-
 nutte bezigheid.

Verval van
 den Menſch
 door Ou-
 derdom.

Alles verandert in de Natuur , alles verwis-
 felt van gedaante ; alles vergaat. Het Lighaam
 van den Menſch is niet zo dra gekomen tot
 den top van zyn Volmaaktheid , of het begint
 te

(*) Sommige Verhaalen zyn 'er , 't is waar , van Men-
 ſchen , die in den tegenwoordigen tyd 140 , 150 en meer
 Jaaren zouden geleefd hebben ; doch deeze Berigten ſchy-
 nen

te vervallen. Dit Verval is in 't eerst onge- I. AFDEEL.
 waarwordelyk, maar openbaart zig eerlang Zon- II. HOOFD-
 neklaar. De Vliezen neemen den aart aan van STUK.
 Kraakbeenderen, de Kraakbeenderen veranderen
 in Been; de Beenderen worden harder, de Ve-
 zelen styver; de Huid wordt droog en rimpe-
 lig; het Hair wordt grys; de Tandem vallen uit,
 het Aangezigt verliest zyn Schoonheid, en het
 Lighaam wordt krom. De eerste blyken van
 deezen staat doen zig dikwils voor het veertigste
 Jaar bemerken; zy neemen trapswyze doch vry
 langzaam toe, tot de zestig Jaaren, en dan snel-
 ler tot de zeventig; wanneer de Gebreken des
 Ouderdoms zeer blykbaar zyn en geduurig aan-
 wasfen, wordende van de Stok-oudheid gevolgd,
 en de Natuurlyke dood doet doorgaans het Le-
 ven eindigen, omtrent de tagtig of negentig en
 voor de honderd Jaaren. [Zeer veele Menschen,
 't is waar, bereiken den hoogsten trap van Ou-
 derdom vroeger, en zyn reeds op hun zeven-
 tigte jaar afgeleefd; maar anderen, wederom
 komen tot ver over de honderd Jaaren. Men
 heeft 'er gezien die één en een vierde Eeuw
 bereikten, zynde niettemin nog sterk en gezond
 tot aan hunnen dood (*).]

Aangezien de Beenderen en Kraakbeenderen
 niet alleen, maar ook de Spieren en andere zag- De Vrou-
 wen, die
 te

nen wel nader onderzoek te vereischen. Men heeft Voor-
 beelden gezien van Menschen die zig veel ouder opga-
 ven dan zy waren, om de een of andere reden.

I. AFDEEL. te Lighaamsdeelen, minder vast en weeker van
 II. HOOFD- zelfstandigheid zyn in de Vrouwsperfoonen,
 STUK. zo is 'er voor dezelve meer tyds noodig,
 hoog van om tot die onbuigzaamheid te komen, welke de
 Jaaren zyn, Afgeleefdheid maakt. Bygevolg zouden de
 leeven lan- Vrouwen ouder moeten worden dan de Mannen,
 ger dan de en dit heeft ook in zeker opzigt plaats: want
 Mannen. uit de Tafelen der Sterflykheid van de Men-
 fchen blykt, dat de Vrouwen, wanneer zy ze-
 keren trap van Jaaren bereiken, vervolgens lan-
 ger leeven dan Mannen van dien zelfden Ouder-
 dom. [Als een Vrouwsperfoon, naamelyk, de
 byzondere Ongemakken van haar Sexe en van
 het Kinderbaaren te boven is; fchynt zy be-
 kwaamer te zyn om nog eenigen tyd te leeven.
 Dat een Vrouw, die vyftig Jaar oud is, nog
 twintig Jaaren in 't leven zal blyven, tegeneen
 Man van dien zelfden Ouderdom, beiden ge-
 zond en zonder blykbaare Ongemakken, is an-
 derhalfmaal zo waarschynlyk, of de kans staat
 als 3 tot 2 (*).] Ook leert de Ondervinding, dat
 Menfchen, die langzaam tot hunnen staat van
 Volwassenheid komen, het langft leeven, en
 zodanigen, die zwak van Natuur en flap van
 Geftel zyn, fterven doorgaans zo vroeg niet, als
 de genen die in Gezondheid en Sterkte uitmun-
 ten, vooral indien het vroeg is naar hunne Jaa-
 ren. In Kinderen, die te vroeg blyken geeven van
 Ver-

(*) STRUYK. *Aanh. op de Giffingen over den Staat van 't Menschelyk Geflagt.* Amfterd. 1740. bladz. 378.

Verftand en Bekwaamheden , is deeze aanmer- I. AFDEEL.
king algemeen. II. HOOFD.

Thans zullen wy de Oppervlakte van den Aard- STUK.
kloot doorloopen, om de Verfcheidenheden te ^{Gefalte}
kennen, die onder de Menfchen van verfchillen- ^{en Aart}
de Geweftten voorkomen. Beginnende met de ^{der Laplan-}
Noordelyke Landen, zo vinden wy in Lapland, ^{ders en}
en op de Noordelyke Kusten van Tartarie, een ^{Groenlan-}
foort van Menfchen, die klein zyn van Statuur ^{ders.}
en van een zonderlinge Gedaante, welker Gelaat
niet minder wild is dan de Zeden. Deeze Men-
fchen , die van 't Menschelyk Geflagt ontaard
fchynen te zyn, bewoonen niettemin zeer uit-
gebreide Landen, in grooten getale. Zy hebben
altemaal het Aangezigt breed en vlak, een krom-
me platte Neus; den Oogappel geel , bruin en
naar het zwart trekkende; de Oogleden naar de
Slaap van 't Hoofd opgekrompen; de Wangen
grootelyks uitgezet, den Mond zeer wyd, een
fcherpe Kin, dikke Lippen, een flaauwe Stem,
een groot Hoofd met glad zwart Hair, en een
bruine Huid. Zy zyn zeer klein, kort en grof,
doch niettemin mager: meeftendeels maar vier
Voeten en de grootften vyfdhalf Voeten lang.
By alle die Volkeren zyn de Vrouwluy immer
zo leelyk van Gelaat als de Mannen, en gely-
ken 'er zo veel naar, dat men ze in den eerften
opflag niet van elkander onderscheiden kan. De
Groenlanders zyn ook wel klein, doch hebben
een welgemaakt Lighaam. De Borften hunner
Vrouwen zyn zo lang, dat zy het Kind de pram

- I. AFDEEL.** geeven over haare Schouders heen: het end der
II. HOOFD. Borsten is zwart als git en het Vel over 't Lyf
STUK. van eene zeer donkere Olyf koleur.

Zy zyn
 plomp, bot
 en bygeloo-
 vig.

Deeze Natiën gelyken elkander niet alleen in leelykheid en kleinheid, in koleur van Hair en Huid, maar zy hebben ook allen byna de zelfde Geneigdheden en Manieren: zy zyn altemaal plomp, bygeloovig en bot van Verftand. De Deenfche Laplanders hebben een groote zwarte Kat, waar aan zy al hunne Geheimen zeggen en die zy in alle hunne Zaaken raadpleegen; 't welk daar op uitkomt, om te wecten, of zy dien Dag, op de Jagt of Vifchvangft, gelukkig zullen zyn of niet. By de Sweedsche Laplanders is in ieder Huisgezin een Tamboer, om den Duivel raad te vraagen (†), en, fchoon fterk van Lighaam en groote Loopers zynde, heeft men ze, wegens hunne Vreesagtigheid, noch nooit ten Oorlog kunnen gebruiken. Altemaal gaan zy op de Jagt van Beeren, Vossen, Hermelynen en Sabeldieren, om 'er de Huiden van te bekomen, en deeze Bonten komen zy verruilen voor Sterken Drank en Tabak, daar zy groote Liefhebbers van zyn. Hun Voedzel is gedroogde Vifch en Vleefch van Rendieren of Beeren; hun Brood beftaat uit Meel van Vifchbeenderen, geftampt en gemengd met de jonge Baf van Pyn- of Beukeboomen: de meeften maaken geen gebruik van Zout: hunne
 Drank

(†) Waarfchynlyk een foort van Hout-Torretje (*Cerambyx*) die de *Timberlan* der Smolanders is, zegt LINNÆUS.

Drank is Walvifch-Traan en Water, daar zy I. AFDEEL. Geneverbeflen in laaten aftrekken. Zy hebben, II. HOOFD. mag men haast zeggen, geen denkbeeld van STUK. Godsdienft noch van een Opperweezen; de meeftenzyn Afgoden-Dienaars, en allen zeer bygeloovig. Zy baaden zig naakt, in 't honderd, Meisjes en Jongens, Moeder en Zoonen, Broeders en Zufters ondereen, zonder eenige Schaamte of denkbeeld van Schande. Als zy fterk zweetende uit deeze Baden komen, gaan zy zig in eene Rivier werpen; waar van het Water kil-koud is. Men zegt, dat zy hunne Vrouwen en Dogters den Vreemdelingen aanbieden, agtende het voor een groote Eer, dat iemand by dezelve Slaapen wil.

De Laplanders gebruiken 's Winters de Huid Hunne der Rendieren tot Kleeding, en by Zomer het Kleeding Vel van Gevogelte; aan Linnen hebben zy geen en Levens- kennis. Die van Nova Zemla loopen met Baggen van blaauwen Steen in de doorboorde Neus en Ooren: zy maaken zig blaauwe Streepen aan 't Voorhoofd en de Kin; haare Mans fnyden zig de Baard rond en draagen in 't geheel geen Hoofdhair. De Groenlanders kleeden zig met de Huid van Robben; zy fchilderen zig ook het Aangezigt blaauw en geel, en draagen Baggen in de Ooren. Zy wonen altemaal onder den Grond, of in Hutten die byna t'eenemaal bedekt zyn met Boombaft of Beenderen van Vifchen. Somtyds hebben zy onderaardsche Gangen, om geduurende den Winter Gemeenfchap

I. AFDEEL. te kunnen houden met hunne Nabuuren. Eene
 II. HOOFD. Nagt, van verscheide Maanden agtereen, noopt
 STUK. hun geduurig Licht te branden in dit Verblyf, door middel van een soort van Lampen, die zy aan houden met die zelfde Traan of Walvisch-Olie, welke hun tot Drank strekt. By Zomer wonen zy niet met meer gemak dan 's Winters: want zy zyn genoodzaakt huis te houden in een dikken Rook, 't welk het eenigste Mittel is dat zy hebben uitgedagt, om zig te beschutten voor het steeken der Muggen, die mischien overvloediger zyn in deeze Koude Gewesten, dan in de allerheetste Landen.

Niettegenstaande zulk een harde en naare Levensmanier, worden deeze Menschen byna nooit ziek, en komen altemaal tot een zeer hoogen Ouderdom. De Oude Lieden zyn 'er zelfs zo kloek en sterk, dat men ze naauwlyks van de Jongelingen kan onderscheiden. Het grootste Ongemak, daar zy onderhevig aan zyn, en dat zeer gemeen onder hun voorkomt, is de Blindheid: want, gedurende den Winter, den Herfft en 't Voorjaar, schittert hun, als zy uitgaan, de Sneeuw onophoudelyk in de Oogen, en by Zomer wordt hun Gezigt, niet minder dan in hunne Onderaardsche Holen, door den Rook bedwelmd, 't welk hun, in vervolg van tyd, blind maakt.

De Tartaren, Chineezen, enz.

Het Tartarsche Bloed heeft zig aan den eenen kant vermengd met dat der Chineezen, aan den anderen kant met dat der Oostelykste Russen, en deeze vermenging heeft de Eigenschappen

pen van dit Ras niet geheel doen verdwynen. I. AFDEEL.
 Immers onder de Moskovieten zyn veel Tartaar- II. HOOFD-
 fche Aangezigten, en fchoon deeze Natie, in ^{STUK.}
 't algemeen, van 't zelfde Bloed zy als de an-
 dere Europifche Natiën, men vindt 'er nog-
 thans veelen onder, die grof zyn van Lighaam,
 met dikke Billen en korte Beenen, gelyk de Tar-
 ters. De Chineezen zyn, op ver naa, zo
 verfchillende niet van de Tartaaren, als de Mos-
 koviters: men is zelfs niet verzekerd, dat zy
 van een ander Ras zyn: de enkele Zaak, die
 zulks zou kunnen doen denken, is de geheele
 verfchillendheid van Naturel, Zeden en Ge-
 woonten, onder deeze twee Volkeren.

De Tarters, in 't algemeen, zyn van natuure ^{Hunne}
 stoutmoedig, Oorlogzugtig en leeven van de Jagt: ^{Aart en Lee-}
 zy beminnen de vermoelijng en de onafhangelyk- ^{vensmanier.}
 heid: zy zyn lompe en wreed tot Beeftagtigheid
 toe. De Chineezen hebben gantsch tegenstry-
 dige Manieren: het is een zagtzinnig, vreed-
 zaam, traag, bygeloovig Volk; onderwerpelyk
 tot Slaafagtigheid toe; verveelende door hunne
 Beleefdheden en Ceremoniën. Maar, indien
 men ze by de Tarters in de trekken van 't Ge-
 laat en de Gestalte vergelykt, zal men 'er geen
 onduidelijke Blyken van Overeenkomst in vin-
 den. [Men kent dit Volk in de Hollandfche Plaat-
 fen der Ooftindiën te wel, dan dat men niet het
 onderscheid, tuffchen hun en de Europeaanen,
 bemerkt zou hebben.] 't Is zeker, dat zy in 't
 algemeen het Aangezigt breed hebben, de Oo-
 gen

I. AFDEEL. gen klein en diep, een platte Neus en een zeer
 II. HOOFD- yle Baard, [die naauwlyks voor de dertig Jaaren
 STUK. te voorschyn komt.

Nog eene Zaak, waar in de Chineesen met de
 Schoon- Tarters overeenkomen, is de Schoonheid der
 heid der Vrouws- Vrouwsperfoonen, die, onder de allerwoestften
 perfoonen. van de Tartaarsche Natie, bekoorlyk worden
 gezegd te zyn, boven alle verbeelding, en zeer
 minzuchtig omtrent Vreemdelingen. De kleur
 van haar Gelaat is als van Lelyën en Roozen,
 met twee zwarte Oogen pralende en met zwarte
 Hairlokken, waar by haare Sneeuw witte Ar-
 men en Boezem wonderlyk afsteeken. Daaren-
 boven maaken zy zig door haare gespraakzaam-
 heid en levendigheit nog beminnellyker. 't Is
 hierom minder te verwonderen, dat deeze
 Vrouwsperfoonen zo gewild zyn by de Turken
 en tot Sieraad strekken van 't Serail van den
 Grooten Heer. Op gelyke manier worden de
 Chineesche Vrouwsperfoonen, niettegenstaande
 haare platte Neusjes en ingezonken Oogen, voor
 zeer bevallig gehouden: maar men zegt, dat
 zy, bovendien, in Zedigheit uitmunten.]

De Japan- De Japanders gelyken in gedaante zo veel
 ders. naar de Chineezen, dat men ze als een zelfde
 Ras van Menschen zou kunnen aanmerken. Zy
 zyn een weinig geelagtiger of bruiner van Vel;
 [doch de verschillende Woonplaats, in dat Land,
 maakt hier in veel onderscheid, zo wel als de
 manier van Leven; gelyk 'er ook een groot ver-
 schil gevonden wordt tusschen de Inboorlingen
 der

der Zuidelyke en Noordelyke deelen van China, I. AFDEEL.
Japan en Groot Tartarie. Iets hebben alle dee- II. HOOFD-
ze Volkeren gemeen, dat zeer zonderling voor- STUK.

komt, naamelyk de Voeten der Meisjes, door
styf binden, van jongs af zo klein te houden,
dat zy 'er in 't vervolg naauwlyks op gaan of
staan kunnen. Men wil, dat de Voeten van een
volwassen Vrouwspersoon, in China, dikwils
niet grooter zyn dan die van een driejaarig Kind.]

De Mogollers en andere Volkeren van het De Mogol-
Schier-Eiland van Indie, zweemen taamelyk naar lers en an-
de Europeaanen in Gestalte en Gelaat, maar zy dere Indi-
verschillen 'er min of meer van in Kolor. Hunne sche Volke-
ren.

Vrouwen verschillen van de Europische bovendien
ook door de langte van haare Dyën en Beenen, en
de kortheid van haar Lighaam. Zy zyn Olyfkleurig
van Vel, gelyk de Mannen, zeer zindelyk en uiter-
maaten vrugtbaar, volgens 't Verhaal van THE-
VENOT; doch niettemin zeer kuifch. Zy kraa-
men zeer gemakkelyk en men ziet 'er dikwils
door de Stad loopen, die 's daags te vooren eerst
bevallen zyn. De Inwooners van Ceylon gely-
ken veel naar die van de Malabaarsche Kust: zy
hebben, zo wel als die, groote laag neerhan-
gende Ooren: alleenlyk zyn ze niet zo zwart,
hoewel zeer bruin. Zy hebben een zagtzinnig
humeur, en zyn, van natuure, zeer vlug, be-
hendig en vernuftig. Altemaal hebben zy pek-
zwart Hair op 't Hoofd, dat van de Mansper-
soonen zeer kort gedragen wordt. Het gemee-
ne Volk loopt bykans naakt: de Vrouwen met

I. AFDEEL. den Boezem bloot, en dit gebruik is in Indie zelfs
 II. HOOFD. vry algemeen. De Stad Goa plagt weleer de
 STUK. groote Markt te zyn van de schoonste Vrouwen en Meisjes uit dat Wereldsdeel. Men vindt 'er nog Slaavinnen, die keurlyk op Instruminten speelen, naaijen en borduuren kunnen: blank, geelagtig, bruin, zwart, ja van allerley koleuren. De Persiaanen, die aan de Zeekust woonen, verschillen weinig van de Indiaanen. Het Persiaansche Bloed is, door vermenging met den Landaard van Georgie en Cirkassie, zeer veel verfraaid, en men ziet in dat Gewest tegenwoordig de schoonste Vrouwen van de geheele Wereld.

De Inwoon- De Volkeren van Perſie, Arabie, Egypte en
 ners van geheel Barbarie, kunnen aangemerkt worden
 Perſie. A- als eene zelfde Natie, welke, in den tyd van
 rabie. Eryp- als eene zelfde Natie, welke, in den tyd van
 te en Barba- Mahometh en zyne Opvolgers, zig grootelyks
 rie. uitgebreid, wyde Landſtrecken overweldigd en
 zig wonderbaarlyk vermengd heeft met de natuurlyke Inwooners van deeze Landen. De Perſiaanen, Turken en Mooren, zyn tot zekeren trap van beſchaafdheid gebragt, maar de Arabieren zyn meeftendeels gebleeven in eenen ſtaat van onaf hanglykheid, die de veragting van Wetten onderſtelt. Zy leeven, gelyk de Tarters, zonder Order, zonder Staatsbeſtuur en byna zonder Samenwooning: de Diefftal, Plundering en Struikroovery, wordt verdedigd door hunne Opperhoofden: zy rekenen zig hunne Misdaden tot Ecre, en hebben geen Agting voor de Deugd,

Deugd, noch voor eenige Menschelyke Ver- I. AFDEEL.
bindtenissen, onderwerpende zig aan geenen, II. HOOFD-
dan die uit Dwaalleer en Bygeloovigheid zyn STUK,
gesprooten.

Sommige Arabieren hebben 't gebruik, van zig een donker blaauwe koleur te doen leggen op de Armen, Lippen en andere blykbaarste Lighaamsdeelen. Deeze Verw wordt 'er met kleine stippen op getekend, en men maakt dat zy in het Vleefch doordringt, door middel van een Naalde, daar toe gemaakt: 't welk een onuitwifchbaar merk inprent. De Vrouwsperfoonen van woest Arabie verbeelden zig, dat blaauwe Lippen, Handen en Kin, haar wonder fraay ftaan. Alle de Arabieren zyn op hunne Vrouwen zeer jaloers, en, 't zy dezelve door hun gekogt zyn of geroofd, zy worden altoos van hun met zagtheid, ja zelfs met eenig Ontzag, behandeld.

Volgens 't Getuigenis van TAVERNIER, zyn de Schoon-
Vrouwsperfoonen van Turkomannie en Cirkaffie, heid der
even gelyk die van Georgie, zeer fchoon van Vrouwen-
perfoonen.
Gelaat en welgemaakt van Gestalte. Hy zegt, dat zy altyd frifch en jeugdig blyven tot de vyf-en-veertig of vyftig Jaaren toe; dat zy zeer arbeidzaam zyn, en zig dikwils begeeven aan het allerzwaarste Werk. Deeze Volkeren maatigen zig de allergrootfte Vryheid aan in Huwelykszaaken: want, zo 't gebeurt, dat de Man niet voldaan is over zyn Vrouw en het cerfte daar over klaagt, laat de Heer van de Plaats hem die

I. AFDEEL. afneemen, haar verkoopen en een ander geeven

II. HOOFD-STUK. aan den Man. Even zo gaat het, wanneer de

Vrouw het eerst klaagt over haaren Egtgenoot, want dan laat men ze in Vryheid en neemt haar van den Man af.

De Mingreliers zyn, volgens 't Berigt van de Reizigers, immer zo schoon en wel gemaakt als die van Georgie of Cirkassie, en het schynt dat deeze drie Volkeren maar een zelfde Ras van Menschen uitmaaken. In Mingrelie, zegt CHAR-DIN, vindt men Vrouwsperfoonen van wonderbaare Schoonheid, in wier Gelaat en Postuur een ongemeene Deftigheid doorstraalt: zy hebben, bovendien, zo bevallige Lonken, dat iedereen, die ze aanziet, daar door ingenomen wordt. Zodanigen, onder haar, die minder schoon zyn en bejaard worden, blanketten zig afgryfelyk en beschilderen haar geheele Aangezigt, Wangen, Wenkbrauwen, Voorhoofd, Neus en Kin; de anderen vergenoegen zig met de Wenkbrauwen te kleuren. Zy schikken zig op zo veel zy kunnen. Haar Gewaad zweemt naar dat der Persiaanfche Vrouwen: zy draagen een Sluijer, die maar het bovenste en agterste van het Hoofd bedekt: zy zyn schrandere, beleefd en zeer minzuchtig, maar te gelyk zeer trouwloos: daar is geen kwaadaartigheid te bedenken, die zy niet in 't werk stellen om zig Minnaars te verkrygen, om die te behouden of den hals te breeken.

Kwaadaartigheid der Mingreliers.

De Mannen van dat Land hebben ook veele kwaade hoedanigheden. Zy brengen hunne Kinderen.

deren tot Steelen en Rooven op; zy maaken I. AFDEEL.
 'et hun Werk van, stellen 'er hun Vermaak in, II. HOOFD-
 en hunne Glorie; zy vertellen, met een onge- STUK.
 meen genoegen, de Rooverijën, die door hun
 gepleegd zyn, en beroemen zig daar op ten
 hoogften: de Leugen, Dievery en Moord,
 voeren by hun den naam van heerlyke Daaden:
 Veelwyvery, Overfpiel en Bloedschande, is
 onder deeze Volkeren gemeen. Men ontschaakt
 elkander de Vrouwen; men gebruikt, zonder
 fchroom, zyne Moeije en de Moeije van zyn
 Vrouw: men trouwt twee of drie Vrouwen te
 gelyk en ieder onderhoudt zo veel Bywyven
 als hy wil, wordende een Man zo veel aan-
 zienlyker en vermogender gefchat, hoe meer
 Vrouwen hy heeft.

De jaloersheid heerscht weinig in Mingrelie,
 en wanneer een Man zyne Vrouw op de daad
 met eenen Minnaar betrapt, heeft hy Regt om
 hem te dwingen dat hy Boete geeve, neemende
 zelden daar van een andere Wraak. Die Boete
 bestaat in een Speenvarken, waar van zy met
 hun drieën eeten. Zy geeven voor, dat het een
 zeer pryswaardige gewoonte zy, veel Vrouwen
 en Bywyven te hebben, om dat men dus meer
 Kinderen teelt, die weder voordeel aanbren-
 gen door ze voor gereed Geld te verkoopen of te
 verruilen voor Huisraad, Kleederen en Levens-
 middelen. Ook zyn de Slaaven in dit Land niet
 duur: Mansperfoonen, van vyf-en-twintig tot
 veertig Jaaren oud, kosten niet meer dan vyftien

I. AFDEEL. Kroonen, die ouder zyn agt of tien: de mooije

II. HOOFD-STUK. Meisjes, tusschen de dertien en agttien Jaaren, twintig Kroonen; de anderen minder: de Vrouwen twaalf en de Kinderen drie of vier Kroonen.

Aart der Turken.

De Turken, die een groot getal van deeze Slaaven koopen, zyn een Volk, samengesteld uit verscheide andere Natiën. Die van Armenie, Georgie en Turkomannie, hebben zig vermengd met de Arabieren, en zelfs met de Europeaanen, ten tyde des Kruistogten naar 't Heilig Land. Het is derhalve niet mooglyk, de natuurlyke Inboorlingen van Klein Afie, Syrie en het overige van Turkye, te onderscheiden. Alles, wat men zeggen kan, bestaat hier in, dat de Turken in 't algemeen sterk en taamelyk wel gemaakt zyn; ja dat men zelfs zelden onder hun gebogheden en kreupelen vindt. Hunne Vrouwen zyn ook, doorgaans, schoon van Aangezigt en volmaakt van Gestalte: zeer blank, om dat zy weinig buitenshuis komen, en als zy uitgaan altyd over hun geheele Hoofd met een Sluijer bedekt. [De jaloesheid heerscht, gelyk men weet, onder de Turken zeer, en niettemin zyn de Vrouwen zeer minzuchtig, wectende allerley listen uit te vinden, om hunne Mannen te bedotten.] Zy baaden zig zeer dikwils, gelyk de doorgaande gewoonte is in de Oostersche Landen: zy laten zig dagelyks bewierooken en stellen alles in 't werk om haare Schoonheid te behouden of te vermeerderen. Geen Vrouw, zelfs van een Boer of Arbeidsman, is 'er in Afie, zegt BELON, die niet

niet Wangen zo frisch heeft als een Roos, het I. AFDEEL.
 Vel blank als een Lely, en zo zegt, dat men II HOOFD.
 op Fluwcel fchynt te tasten. Ondertuffchen is STUK.
 't bekend, dat de Perfiaanen veel van Bruinetten
 houden, en de Turken beminnen de zodanigen,
 die roodagtig zyn van Kolcur.

De Inwooners van het Noordelyk deel van De Grie-
 Griekenland zyn sterk van Lighaam en blank, ken, enz.
 die der Zuidelyke deelen en der Eilanden bruin
 van Vel. In 't algemeen gefproken zyn de
 Griekfche Vrouwen nog fraaijer van leeft en le-
 vendiger dan die der Oofterfche Landen; [weshal-
 ve men ook zegt, dat de fchoonfte Dames van
 het Serrail uit Griekenland worden gehaald, en
 men heeft 'er tot Sultaninnen zien verheffen,
 wegens haare bevalligheid.] De Inwooners der
 overige Eilanden en Kusten van de Middelland-
 fche Zee, zelfs de Spanjaarden, zyn altemaal
 veel bruiner of geelder dan de Franfchen, En-
 gelfchen, Nederlanders, Duitschers, en alle de
 Inboorlingen der Noordelyke deelen van Europa
 en Asia, tot in Lapland, alwaar, gelyk wy ge-
 zegd hebben, een geheel verfchillend foort van
 Menfchen is.

[De Veelwyvery, weet men, heerfcht onder Veelwyvery
 de Mahomethaanen en alle de Volkeren van Afie, der Maho-
 zelfs de Tarters en Chineezen, gelyk zy onder methaanen.
 de Israëlitzen van ouds heeft plaats gehad. Hier-
 om zou het wel fchynen, of dezelve meer over-
 eenkomstig ware met de Menfchelyke Natuur,
 dan zig by ééne Vrouw te houden, gelyk de

I. AFDEEL. Christelyke Leer medebrenge : doch men ziet
 II. HOOFD- niet dat die Landen meer bevolkt zyn dan de
 STUK. onzen; en de afschuwelyke Misdaaden, die 'er
 gedoogd worden, toonen klaar, dat de Veel-
 wyvery uit de Zonde haaren oorsprong en voort-
 gang heeft. Zonderling is 't, dat 'er aan de
 Grenzen van Perzie, tegen Turkye, zekere
 Christenen wonen, die men *Sabeërs* of *Christe-
 nen van St. Jan* noemt, welke, volgens hunne
 Wet, twee Wyven hebben mogen, daar zy zig
 mede in Huwelyk verbinden, en zulks is aan
 hunne Priesters of Kerkedienaars ook geoor-
 lofd (*).

Overvloed
 der Vrouws-
 personen
 in de Oos-
 terfche
 Landen.

Ondertuffchen komt het in bedenken, of 'er
 zulk een overvloed van Vrouwsperfoonen zy in
 alle de Oosterfche Landen. Volgens de Wet der
 Natuur, die in Europa plaats heeft, worden, ge-
 lyk wy gezien hebben (†), altyd minder Meis-
 jes dan Jongetjes gebooren, en uit de Sterf lyften
 blykt wel, dat 'er van de Mannelyke Kinderen,
 in de Jongheid, omtrent een zesde deel meer
 sterven, dan van de Vrouwelyke; doch dit ver-
 schil kan op ver naa niet goedmaaken, het gene
 'er, ten opzigt van de Levenswyze in Europa,
 aan te kort zou komen; daar men egter niet zeg-
 gen kan, dat de Vrouwsperfoonen zo zeer over-
 schieten. Doch hier van kunnen verscheide re-
 denen zyn: de geduurige Oorlogen verslinden in
 die

(* *Marriage Ceremonies in all the parts of the World.*
 Chap. IX. Dublin. 1744.

(†) Bladz. 182, 183.

die Landen zeer veel Manvolk, en het dienst- I. AFDEEL.
baar Werk wordt'er meer door Mansperfoonen II. HOOFD-
verrigt. Daarenboven zyn het, onder de Tur- STUK.
ken by voorbeeld, niet alle Mans die veele
Vrouwen hebben, maar alleen de Vermogendste,
en tot oppassing van dezelve worden veele Ge-
finedenen gebruikt. Ook kan men aanmerken,
dat de Vrouwspersoonen in 't algemeen vroeger
huwbaar zyn dan de Mannen (*), die zelfs al-
daar zelden trouwen voor hun twintigste Jaar.
In China, daar de Oorlog tegenwoordig geheel
verbannen schynt te zyn, is nog de overvloed
van Vrouwspersoonen zo groot, dat sommige
Ouders de onmenschelyke gewoonte hebben, om
hunne Kinderen, zo 't Meisjes zyn, indien zy
vreezen, dezelve niet behoorlyk te kunnen op-
brengen, te vermoorden, of tot een oneerlyk
Leven te verhuuren of te verkoopen. De gru-
welyke manier, om de Jongetjes te ontmannen,
ten einde daar mede voordeel te doen, al was
't maar enkel om ze lieflyker Stem te doen heb-
ben, heeft zelfs in Italie plaats.

In de Noordelyke deelen van Afrika is men De Inwoon-
ners van A-
frika.
omtrent dit stuk zo onbepaald niet als in Turkye.
Die van Algiers en Tunis neemen gemeenlyk
maar ééne Vrouw of twee op 't meeste, daar de
Turken in den Alkoran toegelaten wordt, vier
wettige Vrouwen te hebben en zo veele Bywy-
ven of Slaavinnen, als zy onderhouden kunnen.
in

(*) Zie bladz. 181.

I. AFDEEL In Egypte heeft ook de Veelwyvery plaats, zo
II. HOOFD- wel als onder de Mooren van Fez en Marokko.
STUK.

De Egyptifche Vrouwen houden zig niet op met de verfiering van hun Aangezigt en Hair, gelyk die van Europa, maar leggen zig voornamelyk toe op de zuiverheid van haar Lighaam, en baaden zig dagelyks, om vet en poezelig te worden; zo ALPINUSverhaalt.

**Aart en
 Levensma-
 nier van de
 Negers.**

De Negers van Guinée zyn zeer wild en wreedaartig: Moord, Overfpel en Dievery, wordt by hun niets gerekend: zy zyn Afgodendienaars en onthouden zig tweemaal in de Week, met veel ftrengheid, van Wyn, als ook fomtyds van zekere Spyze, waar in de Zoon den Vader, en de Dogter haare Moeder, zeer ftipt navolgt. Zy zyn zeer vrolyk als 't hun wel gaat, doch miftrouftig, tot wanhoop toe; wanneer men hun hard behandelt of hunne Kinderen met geweld ontnemt. Niets kan men hun betrouwen en geen wonder, want zy verkoopen elkander, gelyk men weet, tot de allerhardfte Slaaverny. Zo wel de Mannen als de Vrouwen loopen naakt, doch tooijen hun Lighaam zo veel op, als mooglyk is, en draagen Ringen van Goud of Elpenbeen om de Armen, Beenen en den Hals: hun Hair binden en ftrikken zy netjes op, en verfieren het met Koraalen, Pluimen en andere Snuiferingen; het Lighaam met Banden en Zoomen; terwyl zy om den Middel een Kleedje hebben van Stoffen, meer of min koftbaar, naar dat het hun Vermogen toelaat.

Men

Men zoude hier billyk mogen vraagen, wel- I. AFDEEL.
 ke de oorzaak zy van de Zwartheid der Negers II. HOOFD-
 in Afrika , die zekerlyk de zwartfte Men- STUK.
 fchen op den Aardbodem zyn. Tegenwoor- Oorzaak
 dig is men verzekerd, dat die Zwartheid haare van hunne
 Zitplaats niet heeft in de Huid, noch in de Op- Zwartheid.
 perhuid , maar in zeker Slymagtig of Snotterig
 bekleedzel , 't welk over het geheele Lighaam
 legt, tuffchen de Huid en de Opperhuid. *De
 eigentlyke Huid is in alle Menschen van de zelfde
 koleur; de Opperhuid is in de Zwartten zo wel
 wit als in de Blanken, hoewel zy fomtyds eeni-
 ge zwartheid heeft aan de binnenzjde, door de
 afkleuring van die zwarte Slymagtige Stoffe,
 welke in Water fmelt en in 't behandelen af-
 geeft. Van deeze tuffchenkomende Stoffe hangt
 al de verfchillendheid van de koleur der Huid
 in de Menschen af. Zy is in de Europëers wit
 of geelagtig, in de Afiatifchen bruin, in de Ame-
 rikaanen ros, in de Afrikaanen zwart Maar,
 welke de oorzaak zy van dit Verfchil, kan men
 even zo weinig vastftellen, als waarom de Var-
 kens in fommige Landen byna altemaal wit, in
 anderen gemeenlyk zwart van Hair zyn(*). Van
 de verbranding door de Zon, immers, kan zy al-
 leen niet afhangen; want de Negers zyn zwartft
 in die Lighaamsdeelen , welken de Schaamte
 ook

(*). De Heer DE BUFFON leidt deeze Zwartheid der Var-
 kens ook van de Hitte af, doch hy fchynt niet bedagt te
 hebben, dat de Varkens by *Frankfort*, zo wel als in *Lan-
 phiné*, altemaal zwart zyn.

I. AFDEEL. ook hun zorgvuldig doet bedekt houden. De
 II. HOOFD-**STUK.** Hitte te Senegal heeft men, wel is waar, veel
 grooter bevonden dan ergens op den geheelen
 Aardkloot, zo veel my bekend is; naamelyk
 38 Gr. op den Thermometer van REAUMUR,
 dat $117\frac{1}{2}$ Gr. is op dien van FAHRENHEIT:
 doch waarfchynlyk zyn 'er buitendien nog in-
 wendige Oorzaaken van deeze Zwartheid, mis-
 fchien plaats hebbende in de Gal of in het Bloed,
 gelyk fommigen willen.

Land-
 Ziekten
 der Negers.

De Negers zyn, zo wel als de Europeaanen, aan
 de Kinderpokjes onderhevig, en deeze regtten
 dikwils groote verwoefingen onder hun aan,
 doch men vindt niet dat zy eenig Middel daar
 tegen gebruiken gelyk de Tarters, die ze hun-
 ne Kinderen, inzonderheid de Meisjes, al zeer
 vroeg In-enten, op dat zy de Schoonheid van
 haar Aangezigt niet verliezen zouden. Daaren-
 boven hebben de Negers nog een Landkwaal,
 hun meer dan de Europeaanen, die daar te Lan-
 de zyn, aantastende, de *Draakworm* genaamd,
 welke onder de Arabieren ook plaats heeft en
 zeer gemeen is te *Medina* in Arabie, weshalve
 zy dikwils *Vena Medinensis* genoemd wordt.
 FOCKENBROGH zegt daar van, fchertzende,
 „ Guinéa is een Land, daar de Wormen niet
 „ wagten tot dat de Mensehen dood zyn, maar
 „ hun nog leevende doorknaagen”. Sommigen
 egter verbeelden zig, dat het geen levendige
 Worm, maar alleen een verdikt Vogt zy, on-
 der de gedaante van een lange, ronde, witagi-
 ge

ge Koord, in een Ader vervat (*); doch hoe komt I. AFDEEL.
 het dan, dat men by het uithaalen van denzel- II. HOOFD-
 ven geen Bloedftorting verneemt, enz. Boven- STUK.
 dien zyn de Negers, zo wel als de Europeaanen,
 daar te Lande veelerley Ziekten, die uit On-
 tugt en Overdaad fpruiten, onderhevig. Dit
 maakt hun zo zwak van Natuur, dat zy zelden,
 zegt men, veel hooger Ouderdom dan vyftig
 Jaaren bereiken.

Het Zuiderdeel van Afrika wordt bewoond door De Kaffers.
 een nog wilder en woefter Volk dan de Negers,
 die men in 't algemeen begrypt onder den naam
 van *Kaffers*; hoewel 'er tuffchen deze Volkeren,
 die in byzondere Ryken zyn verdeeld, een
 groot verfchil en een geduurige Oorlog is. Van
 Gefalte zweemen zy naar de Negers, hebben-
 de platte Neuzen, dikke Lippen en wollig Hair
 op 't Hoofd, doch de Koleur is in veelen Kaffa-
 niebruin. Onder deeze Volkeren vindt men de
 grootfte Beeftagtigheid, miffchien, die 'er by
 Menfchen op den geheelen Aardbodem plaats
 heeft. Zy eeten byna alles wat hun voorkomt;
 doode Vifch, rottende Krèngen en Zeehonden
 zyn by hun een Lekkerny, en men verzekert,
 dat 'er ook onder zyn, die Menfchen flagten,
 en gebraden zynde opeeten. 't Aanmerkelyk-
 fte is, dat dit Volk tot een hoogen Ouderdom
 komt, dikwils van over de honderd Jaaren; doch
 waar-

(*) Zie de *Algemeene Oeffenfchoole*, uitgegeven in 't
 Jaar 1760, XII. Stukje. bladz. 490.

I. AFDEEL. waarfchynlyk zal dit zo heel naauwkeurig niet
 II. HOOFD-onderzocht zyn.

STUK.

Hottentotten.

Tot de Kaffers wordt gerekend te behooren de Natie der *Hottentotten*, woonende omtrent de Kaap de Goede Hoop; maar dit Volk is door verkeering met de Hollanders zeer veel beſchaafder geworden. Zy zyn op ver naa zo zwart niet als de Negers, ja men wil zelfs dat hunne Kinderen, onder de Europeaanen opgevoed zynde, blank blyven. Zy bedekken de Schaamdeelen, doch loopen anders meeft naakt, befmeecrende hun Lighaam met Vettigheid en met Roet, om gitzwart te zyn. Hun gewoone Voedzel is Melk en Vleefch van Beesten, inzonderheid Schaapen, die zy zeer zorgvuldig aanfokken, en de Darmen zyn by hun de grootſte Lekkerny. Pater TACHARD verhaalt, dat zy meer trouw en liefde jegens elkander betoonen dan de meefte Chriſtenen. Overſpel en Dievery wordt by hun met de dood geſtraft. Ieder Natie heeft haaren Opperſte of Kapitein, wien zy in alles gehoorzaamt. Zy maatigen zig de Vryheid aan, om zo veel Vrouwen te neemen als zy onderhouden kunnen; evenwel hebben de allervermogenſten 'er zelden meer dan drie. Het is een ſterk, vlug en werkzaam Volk, inzonderheid tot den Wapenhandel bekwaam, houdende zelfs eenig Krygsvolk op de been. Men verwondert zig, in 't byzonder, over de bekwaamheid die zy hebben, om breede diepe Rivieren, met hunne

Bal-

Ballast of Bagagie op 't hoofd, te kunnen over-
zwemmen (*).]

I. AFDEEL.

II. HOOFD-
STUK.

De Ame-
rikaanen in
't algemeen.

In de geheele nieuwe Wereld is , om zo te spreken , maar één Ras van Menschen , zo veel de Inboorlingen aangaat : want een groot deel der Inwooneren bestaat uit Europëers van allerley Natiën. Hunne natuurlyke koleur is ros of roodagtig , uitgenomen in de Noordelyke deelen , alwaar men eenige Menschen vindt die naar de Laplanders gelyken , en ook sommigen met blond Hair , zweemende naar die der Noordelyke Landen van Europa. Voor 't overige begrypt dit groote Wereldsdeel niet dan Menschen , waar onder byna geene verschillendheid is. Misschien ontstaat dezze overeenkomstigheid der Inboorlingen van Amerika grootendeels uit die van hunne Levenswyze. Alle de natuurlyke Amerikaanen zyn Wilden geweest , toen de Europeaanen voet kreegen in de nieuwe Wereld , en die genen , welken 'er nog van overgebleeven zyn , in Zuid-Amerika , in Mexico en Peru , zyn wel door de Spanjaarden tot eenige beschaafdheid gebragt , maar men vindt ze nog zeer vastklevende aan hunne oude Gewoonten. Die van Noord-Amerika hebben zelfs nog hunne Vryheid behouden.

[De Baron DE HONTAN geeft ons de volgende Beschryving van de Wilden van Kanada.

De Wilden
van Kanada.

Zy

(*) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*. I. DEEL. bladz. 273.

I. AFDEEL. Zy zyn , zegt hy , zo bot en beeflagtig niet als
 II. HOOFD. sommigen zig verbeelden. De Lighaamsgeftalte
 STUK. is doorgaans regt , wel gemaakt en van taame-
 lyke langte ; het Aangezigt nier onbillyk , in-
 zonderheid dat der Vrouwsperfoonen , die egter
 al te vet en zwaarlyvig zyn. Men vindt 'er zel-
 den Geboghelden , Krecpelen , Blinden of Stom-
 men onder. De Oogen zyn groot , en zwart ,
 gelyk ook het Hair ; de Huid byna Olyfkleurig ;
 de Tand en zo wit als Yvoor. Zy draagen naauw-
 lyks Kleederen , dan in den Winter , en woonen
 met verfcheide Huisgezinnen te gelyk in ééne
 Hut , die zy van Hout maaken en dikwils met
 Baf van Boomen toedekken. Zy leeven byna
 alleen van 't Wild , dat zy vangen , en zyn zeer
 goede Jaagers ; doch van den Landbouw maaken
 zy weinig Werks en eeten byna geen Brood. De
 Bontvagten of Pelteryën dienen voor een ge-
 deelte tot hunne Kleeding , het overige verkoo-
 pen zy aan de Europeaanen , of liever verruilen
 het voor Sterken Drank , waar van zy groote
 Liefhebbers zyn. Geld is by hun niet in ge-
 bruik en zy veragten hetzelve , zeggende dat
 het tot Rooverij , Moord en allerley Misdaden ,
 daar zy een grooten afkeer van hebben , aan-
 leiding geeft.

Die van
 Virginie.

De Inboorlingen van Virginie zyn ook frifch
 en fterk van Lighaam , doch uitgenomen de
 Jagt , daar zy insgelyks hun Werk van maaken ,
 ten uiterfte traag , hoewel niet onbedeeld van
 Verftand. Zy hebben zonderlinge Denkbeelden
 en

en zyn zeer bygeloovig ten opzigt van de I. AFDEEL.
 Waarzeggerij , meenende dat daar door alle II. HOOFD-
 Diefftal en Schenddaaden aan 't licht worden STUK.
 gebragt. Zy schilderen hunne Armen, Handen,
 Beenen en Aangezigt, met verfcheide afbeel-
 dingen van Beeften en met zwarte ftippen, om
 zig te verfraaijen; draagende Oor-fieraaden van
 Schulpen in plaats van Paarlen. Veelen hebben
 een Kroon van Vogelvederen op 't hoofd, en
 sommigen draagen een foort van Schouderman-
 tels, die zo konftig uit Pluimen van allerley ko-
 leuren zyn famengefteld, dat men zig over hun
 Vernuft moet verwonderen.

In 't algemeen hebben de Wilden van Ame- Afgoden-
 rika, wanneer zy in Vryheid worden gelaten, dienst der
 de onnoozelheid van alles aan te bidden dat hun Wilden.
 fchaaden kan. Men heeft gezien, dat zy voor het
 Schietgeweer en Kanonftukken nederknielden.
 Toen de Engelfchen eerst een Vaartuig op een
 binnenlandfch Meir in Nieuw Engeland brag-
 ten, meenden de Wilden dat het een groote
 Vifch ware, en liepen van verbaasdheid weg.
 Doch de Duivel is het voornaamfte Voorwerp
 van hunne aanbiddinge; ten minfte indien men
 de alleraffchuwlykfte Beelden, die te bedenken
 zyn, welken in hunne Tempelen of Pagoden,
 inzonderheid by die van Mexico en Peru ge-
 vonden zyn, daar voor houden mag: doch alle
 Afgodsdienst wordt daar, zo veel mooglyk,
 door de Spanjaarden met geweld belet. Dat zy
 egter, met zachte behandeling, niet onleer-

I. AFDEEL. zaam zyn , bewyft de Onderwerping der In-
 II. HOOFD-wooneren van de binnenlandfche Landftreek in
 STUK. Zuid-Amerika, *Paraguay* genaamd, aan de Je-
 fuiten.]

Oorsprong
 der Ame-
 rikaanen.

Uit het voorgemelde blykt, dat de oorsprong der Amerikanen de zelfde zy als die der andere Volkeren op den Aardbodem. Daar kunnen oudtyds Wegen en Middelen geweest zyn, ons onbekend, die Menschen uit de oude in de nieuwe Wereld overbragten. Immers, waar van anders die overeenkomt in Gestalte tuffchen de Wilden van Noord-Amerika en de Oosterfche Tartaren: die gelykheid der Inboorlingen van dit Wereldsdeel onder elkander? [Wy hebben gezien, hoe zeer de Opvoeding een Mensch veranderen kan, en in Gestalte, Spraak en Zeden, Wild, ja Beestelyk maaken (*). Vindt men niet zo wel Afgodendienaars in Lapland, Tartarie en Guinée, als in Amerika, en, gelyk de Kaffers Menschenvleesch zouden eeten, wordt niet het zelfde verzekerd van de Kannibaalen?

Getal der
 Menschen
 op den
 Aardkloot.

Dit leidt ons, natuurlyk, tot het onderzoek van 't getal der Menschen op den geheelen Aardbodem. Van veelen is naar hetzelfde op eene zeer losse manier gegift; zodanig, dat het byna de helft verschilde, en dit is te minder te verwonderen, wegens de tegenftrydigheid, die in dit opzigt plaats heeft in de Berigten van sommige Landen, en de onzekerheid van de meesten,

(* Bladz. 142.

meeften, die de anderen Wereldsdeelen betref- I. AFDEEL.
fen. 't Getal der Menfchen in Europa, wordt, II. HOOFD-
met veel waarfchynlykheid, op ruim 100 mil- STUK.
lioenen begroot, gelyk RICCIOLUS het al ftel-
de. Maar dat in Afia vyfmaal zo veel Volks
zou zyn, gelyk hy opgeeft, is gantfch onge-
loofbaar, en voornaamelyk gefprooten uit de
byftere vergrooting van 't getal des Volks in
China. In het geheele Ruffifche Ryk, dat byna
de helft beftaat van Afia, mag men met reden
giffen, dat nog geen 30 millioenen Menfchen
zyn: in China omtrent 60 millioenen. Neemt
men dan Turkye, Arabie, Perfie, Indie en de
Eilanden, te famen op 100 millioenen; zo zal
Afia flegts omtrent 200 millioenen Inwooners
uitleveren. Ten opzigt van Afrika is naauwlyks
een giffing te maaken: maar, de onbewoondheid
der binnenfte deelen in aanmerking neemende,
fchynt het genoeg dat men 'er zo veel Volk in
ftelle als in Europa. Ook meent men, volgens
de Waarneemingen van een hedendaags Reiziger
door Noord-Amerika, met reden te kunnen on-
derftellen, dat in dat groote Land geen meer
Wilden zyn, dan Inwooners in de Stad Parys.
Zuid-Amerika is, inſgelyks, op veele plaatfen
zo ſchraal bewoond, dat men miſſchien beft
het getal des Volks, in dit gantſche Wereldsdeel,
ook op omtrent 100 millioenen zal begroo-
ten. Dit maakt in 't geheel ongeveer 500 mil-
lioenen voor 't getal der Menfchen op den Aard-
bodem, gelyk de Heer STRUYCK al voor lang

I. AFDEEL. gerekend heeft (*). Hoe veel waarschynlyker is
 II. HOOFD dit dan de bystere begrooting , die men thans
 STUK. weder als iets nieuws ziet te berde brengen , en,
 RICCIOLUS als 't ware tragtende te overtreffen ,
 dit getal op 953 millioenen stelt. Honderd
 millioenen Menschē is inderdaad wat veel , om
 daar mede zo ruimfchootig te zyn.]

Beschry-
 ving van t
 Menschē-
 lyk Lig-
 haam.

Dus de Natuurlyke Historie van den Mensch ,
 door den Heer DE BUFFON, beknoptelyk, met vee-
 le Byvoegingen voorgedragen hebbende , gaa ik
 over tot de Beschryving van 't Menschelyk Lig-
 haam, uit de Naspooringen en Ontdekkingen van de
 oude en hedendaagsche Anatomisten opgemaakt.

In de Ontleedkundige Beschryving van den
 Mensch , en van alle andere groote Dieren , kan
 men gevoeglykft eerst spreken van de *Beende-
 ren* : want die zyn het , welken de Gestalte van
 het geheele Lighaam beter uitdrukken , dan eeni-
 ge andere vaste of vloeibaare Deelen : zy gee-
 ven steunzel aan de Spieren , die het Lighaam
 beweegen : zy blyven in weezen , wanneer al
 het overige door Verrotting is vergaan.

De Groei-
 jing der
 Beenderen.

In de Beenderen komt eerst hunne oorsprong
 of aangroeiing in aanmerking : want in de on-
 gebooren Vrugt vindt men , in de eerste Maan-
 den , in 't geheel geen Beenderen. Die Lig-
 haamsdeelen , welke naderhand Been worden ,
 zyn alsdan Vliesagtig , uit verscheide Vezelen
 en zeer kleine Vaatjes samengesteld , waar van
 zy

(* *Giffingen over den Staat van't Menschelyk Geslagt.*
 Amsterd. 1740. Bladz. 328.

zy gevoed worden. Deeze Vezelen en Vliezen I. AFDEEL.
worden vaster door het verdikken van het Wa- II. HOOFD-
terige Vogt, in dezelve vervat, en als Kraak- STUK.
beenig. Tegen de eerste Plaatjes, vervolgens,
nieuwe laagen van Vezelen en Plaatjes aan ge-
voegd zynde, worden die allengs vaster ge-
maakt, en door middel van schuinze, dwars-
loopende Vezeltjes, als met Spykers of Nage-
len, samengehegt zynde, groeit 'er eindelyk
Been van; dat zo veel vaster van zelfstandigheid
is, hoe digter de Plaatjes tegen elkander aan ge-
voegd zyn, en altoos is derzelve tuschenruim-
te met een Mergagtig Sap gevuld.

De Beenderen zyn van veelerley figuur. Men ^{Derzelve}
vindt 'er die Plaat- of Schottelswyze zyn, en ^{figuur en}
geschikt, om, met anderen samengevoegd, een ^{Geleding.}
Holligheid te maaken, die eenig voornaam Lig-
haamsdeel bevat; gelyk de Beenderen van 't Bek-
keneel; of geheel plat, om breeder aanhegting en
meer vastigheid te hebben, gelyk de Schouderbla-
den en Heupebeenderen. De meesten zyn langwer-
pig, en of Boogswyze gekromd, gelyk de Ribben,
of byna regt uit gestrekt, gelyk die der Lede-
maaten. In 't algemeen hebben zy veelerley
Uitwassen en Holligheden, dienende tot de Ge-
leding met elkander en om meer kragt te gee-
ven aan de werking der Spieren. Veelen deezer
Uitwassen zyn in de Jongheid Kraakbeenig,
doch worden in de Volwassenheid volkomen
Been: waar uit blykt, om wat reden het Sa-
menstel der Bejaarden zo veel sterker is, dan

I. AFDEEL. dat der Kinderen. De Geledingen zyn, in Vol-
II. HOOFD-STUK. wassenen, ook de Ontwrichting minder onder-
STUK. hevig. Sommigen derzelve maaken een vol-

maakt Scharnier uit; anderen draaijen als een
Kloot in zyne Pan, en dit maakt, dat wy de
Armen en Beenen niet alleen naar alle kanten
beweegen, maar ook in 't ronde draaijen kunnen.

Verdeeling
van 't Ge-
raamte.

* *Skeleton*

Het Samenstel der Beenderen, ontbloomt van
alle Vleesch en zagte Deelen, wordt een *Ge-
raamte* * genoemd. Men onderscheidt in het-
zelve drie deelen, naamelyk Hoofd, Lighaam
en Ledemaaten. Van ieder zal ik in 't byzon-
der spreek.

Het Hoofd. Het Hoofd bestaat, ten grootsten deele, uit
een rondagtige doch langwerpige Beenkas, het
Bekkeneel genaamd, samengesteld van agt voor-
naame Beenderen, die met elkanderen een digte
Holligheid maaken, welke de Hersenen bevat.
Men vindt, wel is waar, in een gedroogd Bek-
keneel verscheide Openingen, doch deeze zyn,
in een levendig Mensch, en zelfs in een Lyk,
altemaal gevuld of ten naaften by geslooten.
Van de gemelde agt Beenderen maaken 'er vier
het bovenste van het Bekkeneel uit; naamelyk
het Voorhoofdsbeen, de twee Opperhoofdsbeen-
deren en het Agterhoofdsbeen; de Slaapbeen-
deren de zyden van het Hoofd. De vier eer-
sten zyn met Naaden samengevoegd, die als
met Tandén van een Zaag in elkander schieten,
en zo vast vereenigd, dat niets dan het uiterste
geweld in staat is om ze uit elkander te doen
gaan.

gaan. De twee laatsten van de agt Beenderen I. AFDEEL.
 des Bekkeneels sluiten het onderste en voorste II. HOOFD.
 gedeelte, wordende genoemd het Wiggebeen STUK.
 en Zeebeen: het een wegens zyne figuur en
 plaatsing, het andere wegens zyne Zeefagtige
 zelfstandigheid. Dus hebben ook alle de Been-
 deren van het Bekkeneel, in 't midden van hun-
 ne dikte, iets dergelyks, 't welk onder den
 naam van *Tuffchenlaag* † onderscheiden wordt † *Diploë*
 van de beide Tafelen, tusschen welken het be-
 greepen is.

Het Aangezigt is samengesteld uit verscheide Her Aan-
 stukken Beens, die begreepen worden onder gezigt.
 twee voornaame deelen, de *Kaaken* genaamd,
 waar van de bovenste onbeweeglyk is, de on-
 derste beweeglyk. De Bovenkaak bestaat uit
 dertien Beenderen; de weeten de twee eigent-
 lyk genaamde Kaakbeenderen, die ver de groot-
 sten zyn van allen, de twee Jukbeendertjes,
 die de Wangen steunen; de twee eigen Been-
 dertjes van de Neus; de twee Nagelbeentjes die
 de Traanbuis uit de Oogen gedeeltelyk door-
 gang geeven; twee Sponsagtige Beentjes in de
 Neus; de twee van het Gehemelte, en dat en-
 kelde Been, 't welk een gedeelte van 't middel-
 schot der Neus uitmaakt, het *Ploegbeen* * ge- * *Vomer*
 heten. Deeze Beendertjes zyn door enkele
 Naaden, doch niettemin zeer vast, samenge-
 voegd. De Onderkaak bestaat, in een volwas-
 sen Mensch, maar uit één stuk Beens, gely-
 kende naar een Boog, wiens enden opwaards

I. AFDEEL. tyzen, waar mede zy, op een zeer konftige
 II. HOOFD. wyze, gewricht wordt aan de Slaapbeenderen,
 STUK. Men vindt in deeze, zo wel als in de Bo-
 De Tan- venkaak, wanneer 't getal vol is, zeffien Tan-
 den. den, te weten vier die in 't midden van de
 Kaak of voor in den Mond ftaan, bytelswyze
 fcherp en met hunne fcherpte nevens elkander
 gevoegd. Men noemtze, om die reden, *Spytan-*
 * *Inciſores* den.* of Voortanden, en in de Kinderen dikwils
Boter. of ook *Lachtanden*, om dat zy in 't
 Lachen zig meer vertoonen dan de anderen.
 Aan ieder zyde van deeze ftaat een Tand, die
 'er dus vier in 't geheel uitmaaken, gemeenlyk
 † *Canini* *Hondftanden* † om hunne gedaante genaamd;
 want zy zyn rondagtig fpits; en ook wel Hoek-
 tanden, om dat zy als op de hoeken van den
 Mond ftaan, tuffchen de Voorfte en Agterfte
 Tand. De twee in de Bovenkaak draagen
 den naam van *Oogtanden*, om dat derzelve
 wortels naar de Oogen ftrekken, boorende fom-
 tyds tot in de holten der Kaakbeenderen door.
 Het getal der Agtertanden. die men gemeenlyk
 Kiezen noemt, is twintig, vyf wederzyds bo-
 ven en onder. Zy draagen eigentlyk den naam
 § *Molares* van *Maaltanden* §: want het kaauwen of ver-
 maalen der Spyzen is hun Werk, waar toe zy
 byzonder gefchikt zyn, zo door de oneffenheid
 van hunne Oppervlakte, de Kroon genaamd,
 als wegens hunne plaatzing. De twee voorften,
 die aan de Hoektanden volgen, zyn kleinder dan
 de derde en vierde: de vyfde in ieder ry komt
 zeer

zeer laat en zelden voor de Volwassenheid te I. AFDEEL.
voorschyn: weshalve men die agterste Kiezen II. HOOFD-
Tanden van 't Verstand genoemd heeft. STUK.

De Tanden, hoe klein ook in vergelyking met de andere Beenderen, zyn wonderbaar ten opzigt van hun maakzel. De Natuur heeft haare zelfstandigheid, welke uitermaate hard moest zyn, om zo veele Jaaren een zo sterke wryving te kunnen uitstaan, bekleed met eene Korst, die van Been verschilt en als Glasagtig zig vertoont: weshalve men ze noemt het *Verglaasd der Tandden*; een Stof, zo hard, dat niets byna, dan de Vyl en knaagende of scherpe Vogten, in staat is om ze te beschadigen. Zy moesten niet volstrekt gehegt zyn aan een Been, om dat de aandocning van een harde Beet, anders, door het geheele Lighaam dreunen zou: ten dien einde zy zy zeer konstig in holletjes geplaatst, daar zy met hunne Wortels als ingeklonken zyn, omringd met eene Sponsagtige zelfstandigheid, die de sterke drukking weerstaat en tevens vasthegting maakt. Om gevoed te worden ontvangen zy, door een klein gaatje in den Wortel, de Vaatjes daar toe noodig. Niet minder zonderling is 't, hoe die Holletjes, in Tandelooze Oude Luiden, zig weder fluiten, en dus hun nog eenige bekwaamheid tot kaauwen wedergeeven.

Het Hoofd rust op een Beenige kolom, die De Rugge-
den Stam uitmaakt van het Lighaam, naamelyk ^{graat.}
de *Ruggegraat*. Deeze is samengesteld uit vier-

I. AFDEEL. en - twintig stuks Beenderen , de Wervelen

II. HOOFD. genaamd , en eindigt in een vast Been , dat

STUK.

† *Spina*

men het Heiligbeen noemt , uitloopende in het Stuitbeen. De Wervelbeenderen zyn ringswyze stukken , die op elkander leggen met Kraakbeenderen daar tusschen , en samengewricht door middel van hunne Uitstekken , waar van de agterste , *de Graat* † genaamd , dien naam mededeelt aan het geheele Samenstel. Zy maaken met elkander een holle koker , waar in het Ruggemerg is vervat , zynde niet volkomen regt , maar eenigermaate als een *f* geboogen. Men verdeelt ze in zeven Halswervelen , twaalf Ruggewervelen en vyf Lendenwervelen , zynde de eerste de bovenste en kleinste , de laatste de onderste en grootste van de Ruggegraat.

De Ribben. Aan de Ruggewervelen zyn , wederzyds , door Geleding gehegt twaalf Ribben , die het holle Gewelf van de Borst uitmaaken. Ieder Rib is , ten dien einde , boogswyze gekromd , maakende de helft van een Ovaalen kring , behalve de vyf onderste , die daarom genoemd worden

* *Costa*
Spuria

onegte Ribben *. De zeven bovenste Ribben zyn , met hunne voorste enden , ingeplant in het Borstbeen , 't welk de twee Sleutelbeenderen , met zyn boven-end , hegten aan de Schouderbladen ; die van agteren tegen de Ribben aan leggen. Het onder-end van het Borstbeen gaat , met de Ribben , in de Ademhaaling , op en neder , en is door middel van Kraakbeenderen samengevoegd met de enden der onegte Ribben ,

be-

behalve de twee laatsten. Het uitsteekend end I. AFDEEL. van 't Borstbeen wordt, om dat het fomtyds II. HOOPD- puntig uitloopt, het *Dolkswyze Kraakbeen* ge-^{STUK.} noemd.

Het Heiligbeen, onder aan de Ruggegraat, Het Bek-
ken. bestaat in de Jongheid ook uit een soort van

Wervelen, vyf in getal, doch in Volwassenen zyn zy samengegroeid, en maaken één driehoekig Been uit, dat zo wel behoort tot de Beenderen van het *Bekken* * als van de Ruggegraat.

* *Pelvis*

Immers aan de vlakke breede zyden van hetzelfde, met Kraakbeen bekleed, zyn gehegt de Heupbeenderen, die het voornaamste deel van de Ongenaamde Beenderen uitmaaken. Dit zyn twee groote stukken, ieder samengesteld uit drie Beenderen, naamelyk het Darm of Heupebeen, dat met zyne weergaa de Heupen maakt; het Zitbeen, daar het gantsche Lighaam op rust, wanneer men zit; en het Schaambeen, 't welk met zyne weergaa van vooren is samengegroeid. De Heup- of Darmbeenderen, die de bovensten en ver de grootsten zyn van de drie, maaken den bovenrand van 't Bekken, aan de zyden; de Schaambeenderen, die de kleinften zyn, sluiten het van vooren. Deeze drie Beenderen, egter, zyn in de Volwassenheid zodanig samengegroeid, dat men geen scheiding kan vinden.

Niet genoeg kan men zig, over het konstig Konstig
Samenstel. Samenstel der Beenderen van den Romp of Stam des Lighaams, verwonderen. 't Zy men agt geeve op de samenvoeging der Wervelbeende-

- I. AFDEEL. ren in de Ruggegraat, die dezelve stevig en
 II. HOOFD. tevens beweeglyk maaken; op de inplanting der
 STUK. Ribben en haare figuur, zodanig geschikt, dat
 zy de noodigste deelen tot het Leven beschut-
 ten kunnen en tevens dienen tot een onophou-
 delyk beweegend Werktuig in de Ademhaaling;
 of op de plaatsing der Beenderen van het Bek-
 ken, 't welk de Natuur zorgvuldig in de Vrou-
 wen wyder en grooter gemaakt heeft dan in de
 Mannen, om dat het in dezelfen, behalven de
 Waterblaas en de nabuurige deelen, ook de Lyf-
 moeder, en in de Zwangerheid de Vrucht, moest
 kunnen bevatten.

De Lede- De Ledemaaten of *Buitenleden* des Lighaams
 maaten. zyn de Armen en Beenen, die men niet minder
 konstig geplaatst en geschikt vindt, zo om den
 Mensch te beschermen, als tot de bewegingen,
 den arbeid en alle noodwendigheden.

De Armen In de bovenste Ledemaaten komt vooreerst in
 en Handen. aanmerking het Schouderblad en Sleutelbeen,
 beiden strekkende om den Arm aan het Lighaam
 vastigheid te geven. Het eerste heeft zyn steun-
 zel van agteren aan de Ribben, daar het door
 middel van Vleesch aan gehegt wordt; het an-
 dere aan het Borstbeen. In den uitsteekenden
 hals van 't Schouderblad is een kleine indruk-
 king of ondiepe Pan, die de Knop ontvangt
 van het Opper-Armbeen, deszelfs *Hoofd* * ge-
 * *Caput* naamd, welke door sterke Banden daar in ge-
Hameri houden wordt, en door middel van deeze Ge-
 leding zig in 't ronde kan bewegen. Aan 't
 onder-

onderend van 't Opper-Armbteen is met een Schar- **I. AFDEEL.**
 nier-Geleding gevoegd de Onder- of Voor-Arm, **II. HOOFD-**
 gemaakt van twee Beenderen, naamelyk de **STUK.**
 Groote en Kleine Ellepyp. Aan derzelve onder-
 end is de Hand gewricht, die uit veele Beendertjes
 bestaat, waar van agt de Voorhand, vier de Agterhand
 en de overigen de Vingeren uitmaaken, die uit drie ryën
 van Beendertjes samengefteld zyn, allen op elkander beweeglyk.
 De Agterhand noemt men het middelste deel van de Hand,
 daar de Vingers op rusten, om dat het, ten opzigt van den Arm,
 aan de Voorhand volgt.

Een dergelyke fchikking heeft 'er plaats in **Dyebeenderen.**
 de onderfte Ledemaaten, die men in Dyën, Schenkels of Beenen,
 en Voeten verdeelt. Het Dyebeen, dat het grootfte,
 dikfte en zwaarfte is, onder alle de Beenderen van 't
 Geraamte, heeft aan zyn boven-end een groote ronde Knop,
 die ingenomen wordt van een zeer wyde holte in de
 Beenderen der Heupen, en wel aan de buitenkant derzelve,
 genaamd de *Heupkom* *. * *Acetabulum Coxae*
 Geen Geleding in 't geheele Lighaam is zo diep en vaft,
 of zodanig met Banden en Kraakbeenderen tegen alle
 uitwendig geweld befchut, 't welk voornaame Ontleedkundigen
 heeft doen denken, dat het Dyebeen nooit ontwricht kon
 worden, maar dat veeleer deszelfs Hals moest brecken,
 waar van men Voorbeelden heeft gezien. Egter is men thans
 verzekerd, dat het Hoofd des Dyebeens, zynde de gemelde Knop,

I. AFDEEL. insgelyks uit zyne Pan, de Heupkom naame-
II. HOOFD. lyk, kan fchieten en blyven rusten op eenige
STUK. plaats daar buiten; zynde de droevige en dik-
 wils onherftelbaare oorzaak van het Mank gaan.

Oorzaak In jonge Kinderen gebeurt dit dikwils door
van 't Mank de verflapping der Banden, derzelver verrek-
gaan. king wanneer zy nog zwak en teder zyn, en
 veelerley andere Toevallen. Ook kan zulk
 foort van Ontwrichtingen afhangen van een
 kwaade vorming der declen in de Vrugt, van
 een moeilijke Baaring, of alleen daar van, dat
 het Kind onvoorzigtig by de Voeten wordt
 afgehaald. Het Hoofd des Dyebeens zit dan
 of los in de Heupkom, of op derzelver Rand,
 of in een nieuw gemaakte Holligheid ter zyde;
 en dit ontdekt men niet, voor dat de Kinderen
 zullen beginnen te loopen; wanneer zy wagge-
 len, niet regtop kunnen staan, en vervolgens
 gaan zy al hun Leven kwaalyk.

De Beenen De Beenen of Schenkels bestaan, even gelyk
en Voeten. de Voor-Arm, uit twee Beenderen, waar van
 men 't eene, dat voorft en dikft is, het Scheen-
 been; dat agterlykft en dunft is, het Kuitbeen
 noemt. In de Geleding van deeze Beenderen
 met het Dyebeen, de Knie genaamd, is van
 vooren een klein rond Been geplaatft, genaamd
 de *Kniefcbyf*. Hetzelve bepaalt de beweging
 van den Schenkel voorwaards, dat hy niet ver-
 der gebragt kan worden, dan in een regte lyn
 met het Dyebeen; doch laat de buiging vry.
 Ter zyde heeft dit Gewricht geen beweging,

om

om dat het een Scharnier-Geleding is. Onder I. AFDEEL, aan de Schenkelen zyn de Voeten gehegt, die II. HOOFD-
men ook in Voor- en Agtervoet en Toonen ver-^{STUK.}
deelt. Onder de Beenderen van den Voorvoet
telt men het Hielbeen, dat als het Steunstuk van
dezelfen uitmaakt, zynde het grootfte, en het
Kootbeen, waar op eigentlyk het Been rust.
Voorts komt de plaatzing der Beendertjes byna
met die der Handen overeen.

Tot de Beenderen van het Lighaam behoo-
ren nog eenige kleine Beendertjes, die men zel-
den in een Geraamte vindt, genaamd *Zaad-
beentjes* *. In eenige Geledingen der Toonen
en Vingeren zyn zy, byna gelyk de Kniefchyf
in de Knie, geplaatst; doch zy moeten 'er zo
noodig niet zyn: want zy worden op ver na
niet in alle die Geledingen gevonden, en het
getal is veel kleiner, dan men zig plagt te ver-
beelden. Men erkent nu, dat 'er niet meer dan
zeftien zyn; te vooren werden 'er agt-en-veer-
tig gerekend. De twee grootften hebben om-
trent de grootte van een gewoone Paarl, doch
de gedaante is langwerpig.

De Zaad-
beentjes.

* *Officula
Sesamoidea*

Dit maakt een merkelyk verschil in het Ge-
tal van alle de Beenderen des Lighaams, waar
onder buiten twyfel de Gehoorbeentjes, het
Tongbeen, en miffchien ook de Kraakbeende-
ren van 't Strottenhoofd, die in den Ouderdom
fomtyds Been worden, te tellen zyn. Men kan
gevoeglyk die van 't Hoofd, de Tand en mede
geteld, op *zeftig* rekenen: die van den Romp

Getal der
Beenderen
van 't Men-
fchelyk
Lighaam.

I. AFDEEL. des Lighaams, (daar onder begrypende die van
II. HOOFD-den Hals, de drie Stukken van het Tongbeen,
STUK. en de vier Kraakbeenderen van 't Strottenhoofd;
 maar het Heiligbeen en Stuitbeen, zo wel als
 de Ongenaamde Beenderen, ieder voor één Stuk,
 gelyk zy waarlyk in Bejaarden zyn, aanmerken-
 de,) beloop en een getal van *vier-en-zestig*
 Beenderen: die der Ledemaaten zyn in de Ar-
 men en Handen aan ieder zyde *dertig*, in de
 Dyen, Schenkels en Voeten, van ieder Been
dertig: 't welk, met *zestien* Zaadbeentjes, uit-
 maakt een getal van *tweehonderd-zestig*, voor de
 Beenderen van 't Menschelyk Lighaam in 't ge-
 heel.

Verflap-
 ping der
 Beenderen
 in de En-
 gelsche
 Ziekte.

De Beenderen, die anders harde, onbuigzaa-
 me Lighaamsdeelen zyn, neemen fomtyds een
 tegennatnuryke Weekheid aan, zodanig, dat
 menze als Wafch kan buigen. Indien de Spie-
 ren, niettemin, haar kragt behouden, dan krim-
 pen zodanige Menschen op eene wonderbaare
 wyze in. Men heeft gezien, dat volwafften
 Perfoonen daar door gebragt werden tot de groot-
 te van een Kind van drie of vier Jaaren. Som-
 tyds is dit een overblyfzel of uitwerking van de
Engelsche Ziekte, een Kwaal die Kinderen van
 omtrent een Jaar, of beneden de twee Jaaren
 oud, aantast, en ze, indien dezelve niet door
 de Natuur of Konft geneezen wordt, vroeg in
 't Graf fleep, of hun geheele Leven ongeluk-
 kig maakt. Deeze Ziekte is meest kenbaar aan
 de grootte van het Hoofd, de zwelling van den
 Buik,

PLAAT IV.

Fig. 1.

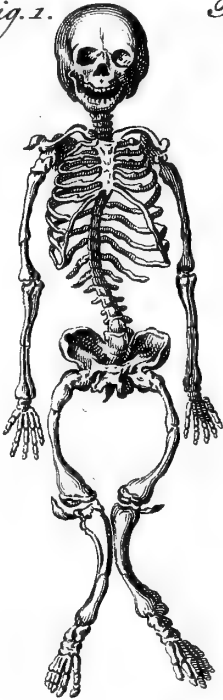

Fig. 2.

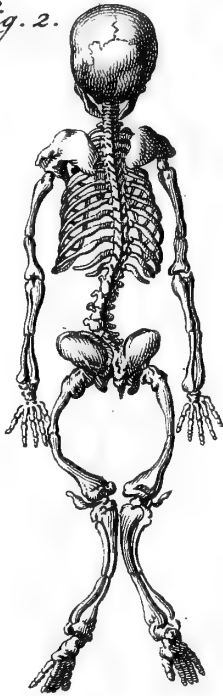

Fig. 3.

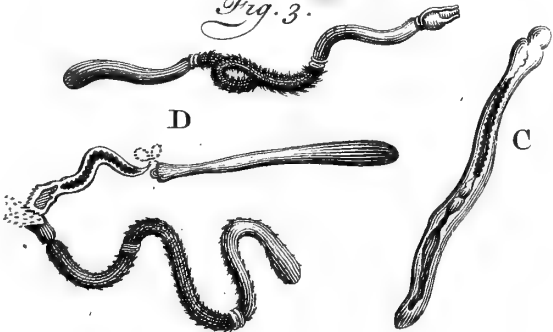

Fig. 1.

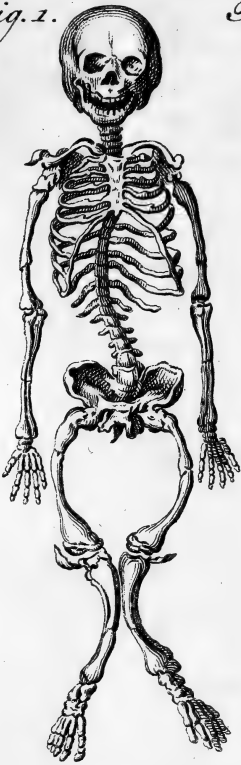
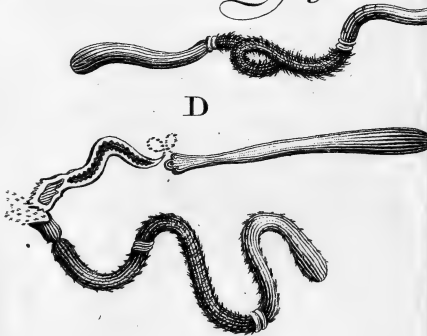

Fig. 2.

Fig. 3.

Buik, de fcherpe uitfteeking van de Borft en de I. AFDEEL.
 dikte der Knokkelen in de Gewrichten, of lie- II. HOOFD-
 ver de afwyking derzelve van elkander, waar- STUK.
 om men gemeenlyk zegt, dat zodanige Kinde-
 ren *dubbelde Leden* hebben. Door de aanhou-
 ding van deeze Ziekte, tot de tien of twintig
 Jaaren, worden dikwils de Beenderen wel hard,
 doch in een zeer tegennatuurlyke gedaante; te
 weeten krom en op veelerley wyzen mismaaft.
 De uitwerking nu, van dit Ongemak, op de Been-
 deren, niet duidelyk kenbaar zynde dan in een
 Geraamte, is hier de Afbeelding ingevoegd van
 zodanig een Voorwerp, uit het Kabinet van den
 Koning van Vrankryk, waar in hetzelfde bewaard
 wordt. Hier volgt de Befchryving, door den
 Heer DAUBENTON.

„ De hoogte van dit Geraamte is maar twee Een Ge-
 raamte met
 dubbelde
 Leden.
 „ Voeten en twee Duimen. In het Hoofd, de
 „ Borft, de Armen en Handen, is weinig onre-
 „ gelmatigheid; maar de Ruggegraat ftaat, in
 „ de Lenden, over de flinkerzyde krom, en
 „ deeze kromte maakt het Bekken fcheef. On-
 „ gemeen groot is de mismaaftheid der onder-
 „ fte Ledemaaten, en de Voeten zyn ook zeer
 „ onnatuurlyk gefield. Behalve de kromte der
 „ Dyën en Schenkelen, komt hier iets in voor,
 „ dat zeer zonderling is, te weeten een foort
 „ van Lid of Gewricht in 't midden van deeze
 „ Beenderen, een weinig hooger of laager;
 „ waar van men ook in de Beenderen van ie-
 „ der Arm, en zelfs in de Ribben, een blyk
 I. DEEL. I STUK. „ ziet.

I. AFDEEL. „ ziet. Mag men dat niet met reden zeggen,

II. HOOFD- „ dat dit Kind dubbelde Leden gehad heeft?

STUK.

„ Ondertuffchen hebben deeze Voegen geen ge-
 „ meenfchap met de Bywaffen der Beenderen;
 „ zy zyn ongelyk en zelfs hier en daar met
 „ hoeken. Zouden 't overblyfzelen zyn van
 „ Beenbreuken; maar hoe komen zy dan zo ge-
 „ regeld in al die Beenderen? Is 't uit de ne-
 „ vensgaande kromheid niet waarfchynlyker,
 „ dat de Engelsche Ziekte weezentlyk plaats
 „ in dit Kind gehad en de Beenmaaking op die
 „ plaatsfen verhinderd heeft? Dit onderfteld
 „ zynde, zo moeten dan al de Beenderen van
 „ dit Kind in 't midden buigzaam zyn geweest,
 „ vooral in de eerfte Jongheid, en indien de
 „ Moeder, geduurende haare Zwangerheid, een
 „ Misdadiger had zien rabraaken, zou men dit
 „ tot een Voorbeeld der Inbeelding op de Vrugt
 „ kunnen gebruiken, niet minder kragtig, dan
 „ die door verfcheide Schryvers zyn bygebragt.

De Huid. Van de Beenderen gaa ik over tot de gemeene Bekleedzelen. Het geheele Lighaam is overtoogen met een Huid, die min of meer dikte heeft in verfcheide deelen van den Mensch en in fommige Dieren by uitftek taay is, gelyk uit het Leder, dat daar van bereid wordt, blykt. De Menschelyke Huid is daar toe ook bekwaam, doch zy verfchilt zeer naar de Geftheid en Levensmanier. Deeze Huid is een famenweefzel van Peesagtige Vezelen, wonderbaarlyk door elkander gevlogten, en met een

over-

overvloed van Bloedvaatjes en Zenuwen gefcha- I. AFDEEL.
 keerd. Zy kan zig op een verbaazende manier II. HOOFD-
 uitrekken en weder intrekken, zonder in haare STUK.
 zelfftandigheid iets aan te winnen of te verlie-
 zen, gelyk men ziet in de Zwangerheid, Wa-
 terzugt en in de Gezwellen. Zy is aan de bin-
 nenzyde bezet met een menigte van kleine
 Holletjes, die men *Geerfkliertjes* * genoemd * *Glandulae*
 heeft wegens haare gedaante, en verscheide *Miliares*
Smeerkliertjes; die hunne Loosbuisjes hebben
 naar buiten, dienende om de Stoffe van het
 Zweet, of alleen die Vettigheid, welke het Vel
 lenig houdt, te ontlasten. Aan de buitenzyde
 heeft zy een groote menigte van kleine Heu-
 veltjes, de *Tepeltjes der Huid* † genaamd, daar † *Papillae*
 zig de enden der Zenuwtjes en waarfchynlyk *Cutaneae*
 ook die der fynfte Vaatjes in uitspreiden. Dus
 dient zy zo wel tot het Werktuig van 't Gevoel,
 als tot de onzichtbaare Doorwaafeming, die bei-
 den over het geheele Lighaam plaats hebben.

Tuffchen deeze Tepeltjes legt een Slymige De Opper-
 Stoffe, die dezelve omvat en van de Huid *huid.*
 naauwlyks afgefcheiden kan worden, en dan ge-
 droogd zynde zig als een Zeef, met menigvul-
 dige ronde Gaatjes doorboord, vertoont; draa-
 gende deswegens den naam van 't *Malpighiaanfche*
Huidnet §. Het heeft geen Vaatjes of Buisjes, § *Retia*
 en is op de meeste plaatsfen van het Lighaam *Malpighia*
anum
 zeer dun, ja naauwlyks te vinden, dan in die
 deelen, daar men het fcherpfte Gevoel heeft.
 De Opperhuid, die door branden, of door wee-

I. AFDEEL. ken in Water, of ook door Blaartrekkende Mid-
 II. HOOFD- delen, van de Huid zo dikwils afgescheiden
 STUK. wordt, legt over deeze Slymagtige Stoffe heen,
 en bekleedt tevens de toppen der gemelde Te-
 peltjes. *Zy is als uit verscheide Schubbetjes
 samengefeld, die over elkander leggen, en slyt
 geduurig af, groeiende aanstonds weder aan; ja
 zo veel meer, als de afflyting grooter is. Het
 Eelt, dat aan de Handen en Voeten groeit en
 enkel uit eene verdikking van de Opperhuid be-
 staat, geeft hier een klaar bewys van.

Dit Bekleedzel strekt zig verder uit dan de
 Huid. Het dringt in Openingen die met geen
 Huid overtoogen zyn, en maakt daar ook, gelyk
 op de Lippen, een rok die de Gevoeltepeltjes
 dekt en beschut. De Opperhuid heeft haar kleur
 van 't onderleggende Net, en is daarom in de
 Europeaanen blank, in de Mooren zwart, hoe-
 wel die zwartheid haar niet eigen schynt te zyn.
 Zy bekleedt de Holletjes waar in de Hairsjes zyn
 geworteld, en de Hairsjes zelf, ja de Nagelen, die
 egter veel in maakzel en zelfstandigheid van de
 Opperhuid verschillen, worden door weeking met
 dezelve afgescheiden. Op die wyze is 't doenlyk,
 de geheele Opperhuid der Hand of Voet van
 een Lyk af te stroopen, zo dat zy zig, gedroogd
 zynde, als een Handschoen of Sok vertoont.

Het Vet-
 vlies.

† *Membrana
 Adiposa
 aut Cellu-
 losa*

Onder de Huid legt een ander algemeen Be-
 kleedzel, dat men het *Vetvlies* † noemt, bestaande
 uit een dun samenweefzel van Vliesagtige Ve-
 zelen, die een menigte van Hokjes of Cellletjes

maa-

maaken, welke zig ongemeen kunnen uitzet- I. AFDEEL.
ten, door Lugt, Water of door Vet, dat de II. HOOFD-
natuurlyke Stof is, die daar in opgegaard wordt. STUK.

Van de meer of minder opvulling van dit Vlies met Vetagtige Stoffe, hangt de verschillende Vetheid en ook veelal de Dikte der Menschen af. Het legt niet alleen over de Spieren heen, maar vervult derzelve tusschenruimten, en zelfs die der Spiervezelen; zodanig dat men twyfelt, of 'er wel één zulk Vezeltje zy, dat niet zynen Vetrok heeft. Het dient, in 't algemeen, tot beschutting van het Lighaam tegen de Koude, tegen het stooten van harde Lighaamen, tegen zwaare drukking en persing: het geeft beweeglykheid aan de Spieren en maaktze buigzaam; doch al te veel met Vet opgevuld zynde, veroorzaakt het een logheid en traagheid, die steeds toeneemt en dikwils onoverwinnelyk wordt.

Van de Ouden zyn nog twee gemeene Bekleedzelen opgeteld geweest, naamelyk het *Vleeschvlies*, 't welk in veele Viervoetige Dieren plaats heeft, gelyk men ziet aan de Koeijen en Offen, die door middel van 't zelve de Huid beweegen om de Vliegen daar af te jaagen: doch dit is in den Mensch niet te vinden, dan misschien aan en omtrent het Aangezigt. Het zo genaamde *Spierevlies* §, 't welk dezelve in 't algemeen bedekken zou, zyn maar byzondere Uitspanzels van dat Vlies, waar mede de Spieren zyn overtoogen, of de Peesagtige Uitbreidingen van eenige anderen.

Het
Vleesch- en
Spieren-
Vlies.

* Mem-
brana
Carnosa

§ Musculo-
rum com-
munis

I. AFDEEL. De Spieren, naamelyk, die het gene men
II. HOOFD-STUK. 't *Vleefch* noemt uitmaaken, zyn bondels van
 De Spieren
 of het
 Vleefch. **STUK.** *Vezelen*, welke in zekere ftrekking nevens el-
 kander leggen, en door haare beweeging, ieder
 op zig zelve, de geheele Spier doen inkrim-
 pen, het Peesagtige End naar zig toe trekken,
 en dus de vafte Deelen, doorgaans Beenderen,
 daar zy aan gehegt is, beweegen. Dikwils
 heeft een Spier aan ieder end een Pees, fomtyds
 ook Peezen in 't midden, die altyd dunner en
 witter zyn dan dat gene, 't welk de Buik van
 de Spier genoemd wordt, doch het getal van
Vezelen is in beiden even groot. Sommige
 Spieren beftaan uit verfcheide Vlakten of Laa-
 gen van *Vezelen*, en fommige Peezen zyn Vlies-
 agtig uitgebreid, als wanneer men ze *Breedpeezen**
 noemt: men vindt ook eenige weinige Spieren
 zonder Peezen. Zy zyn met Zenuwen, Aderen
 en Slagaderen, als ook met Watervaatjes, ry-
 kelyk voorzien.

* *Aponeu-
 vofes*

**De be-
 weeging
 der Spieren.** Voor 't overige is het maakzel der Spierve-
 zeltjes niet genoegzaam bekend, om daar uit
 iets zekers ten opzigt van de eigentlyke oorzaak
 of manier van derzelve Samentrekking te beflui-
 ten. Sommigen meenden ontdekt te hebben,
 dat hun Vleezig deel uit verfcheide Holletjes of
 Vakjes, anderen dat het uit zekere Blaasjes, en
 anderen wederom, dat het uit eene Spongieuſe
 of Mergagtige Zelfftandigheid beftaat. Men
 heeft 'er gezien, die derzelve Samentrekking
 door zulk een Blaas- of Sponsagtig Geftel ver-
 klaar-

klaarden, en, inderdaad, die verklaring heeft I. AFDEEL.
 veel ingang gevonden, tot dat men, door de al- II. HOOFD-
 lernaauwkeurigste beschouwing met de fynste STUK.
 Vergrootglazen, al die Blaasjes heeft zien ver-
 dwynen, zo dat 'er niets dan een regte Vezel,
 met een allerynft Netwerk van Vaatjes omwe-
 ven, overbleef. Deeze Vezeldraadjes, die zo
 fyn zyn, dat dertig van dezelve, nevens elkan-
 der gelegd, de breedte van een Hoofdhairtje
 naauwlyks evenaaren, houden sommigen thans
 voor de uiterfte enden der Zenuwen, en, indien
 het holle Buisjes zyn, fchynt de famentrekking
 der Spieren daar door eenigermaate verftaan te
 kunnen worden.

Dit brengt ons tot den Oorfprong der Zenu- De Herfe-
 wen, de *Herfenen* naamelyk, die in het Bekke- nen.
 neel beflooten zyn, en van daar hunne zelftan-
 digheid uitbreiden door 't geheele Lighaam. Het
 Bekkeneel is van binnen bekleed met een Vlies,
 't welk het harde of dikke Herfenvlies * genoemd * *Dura*
 wordt, bestaande uit Peesagtige Vezelen, en *Mater*
 behalve de Aders en Slagaders, die tot Voeding
 van 't zelve ftrekken, verfcheide wyde *Boezems* † † *Sinus*
 hebbende, die het Bloed, dat van de Herfenen
 terugkomt, ontvangen, eer het in de Aderen van
 den Hals wordt uitgeftort. Hetzelve omvangt
 de Herfenen, die een eigen Vlies hebben, het
 dunne Herfenvlies § genaamd, met een zeer dun § *PiaMater*
 Spinnewebs-Vlies overtoogen. In de Herfenen
 onderscheidt men een Voor- en Agter-Brein,
 waar van het eerfte, ook de groote Herfenen

I. AFDEEL. genaamd, het voorste en bovenste der hollig-

II. HOOFD-heid van het Hoofd vult, de kleine Hersenen

STUK.

het agterste gedeelte of het Agterhoofd. Beiden bestaan zy uit eene Schorsagtige zelfstandigheid, die de buitenste, en eene Mergagtige die de binnenste is. De Oppervlakte der eigentlike Hersenen vertoont zig met verscheide Darmswyze slingeringen, en dit maakt, dat men somtyds boertende spreekt van Menschen, die Darmen in 't hoofd hebben. De Mergagtige zelfstandigheid komt in de kleine Hersenen, wanneer die doorgesneeden zyn, zeer fraay getakt en als Boomswyze uitgespreid, voor 't oog. In de groote Hersenen maakt zy verscheide Uitpulingen en Holligheden, waar van het gebruik niet zeer bekend is.

Verprei-
ding der
Zenuwen.

Men geloofst in 't algemeen, dat de groote Hersenen behalve die Zenuwen, welken tot de Zintuigen dienen, ook alle de zodanigen afgeeven, welker werking aan de magt der Ziel onderworpen is, en de kleine Hersenen de genen, die onmiddelyk tot de werkingen van het Leven vereischt worden. 't Is zeker, dat van hun beiden af komt het *Verlangde Merg*, waar in sommigen meenen dat de Zitplaats zy van de Ziel,

* *Sensorium*
commune

of de gemeene Gevoelplaats *, die van anderen egter, met even weinig grond, elders geplaatst wordt in het Brein. In het *Verlangde Merg*, dat als een aanhangzel van de Hersenen is, vindt men de Schorsagtige zelfstandigheid binnen geplaatst, de Mergagtige buiten. Het strekt zig door

door 't Agterhoofds gat uit en wordt het Rugge- I. AFDEEL.
graats Merg, dat de drie Vliezen van de Her- II. HOOFD-
fenen heeft, en Zenuwen uitgeeft naar alle Lig- STUK.
haamsdeelen.

Buiten aan het Hoofd openbaaren zig de voor- De Oogen.
naamfte Zintuigen, die Zenuwen krygen on-
middelyk uit de Herfenen. Die van 't Gezigt
zyn twee Oogen, onder het Voorhoofd ge-
plaatft in 't bovenfte van het Aangezigt, en
niet alleen met Wenkbrauwen, maar ook met
Oogleden befchut. De Bol van 't Oog, die by-
na volmaakt rond is, legt in het Ooghol op een
zagte bedding van Vet, en is door zyne Spie-
ren naar alle kanten beweeglyk. Hy beftaat uit
een buitenften Rok, het *Wit van 't Oog* ge-
naamd, omkleedende den *barden Rok*, die van
vooren doorfchynende is, en daar het *Hoornvlies* † † *Cornea*
maakt. Hier binnen legt het Vaatagtig Vlies,
't welk een famenweefzel is van Bloedvaatjes
en van vooren het *Druivenvlies* § wordt, in § *Uvea*
welks midden een Opening is, de Oogappel ge-
heten. Het allerbinnenfte Vlies van 't Oog is
dat gene, 't welk men het *Netvlies* * noemt, * *Retina*
zynde een uitbreiding der Gezigtzenuw. Deeze
omvat het Glasagtige Vogt, 't welk het agter-
fte en grootfte deel van den Oogbol vult, die
van vooren het Waterige Vogt heeft, dat het
Hoornvlies uitgespannen houdt. Tuffchen bei-
den is in zyn eigen Kasje geplaatft het Kryftal-
lyn, gemeenlyk de *Lens* genaamd, om dat het
de gedaante van een Vergrootglasje heeft en

I. AFDEEL. ook tot zulk een gebruik dient. Dit Lighaamp-

II. HOOFD-STUK. je is het, dat men, verduisterd of ondoorschynende geworden zynde, in het stryken van de Staar met een Naald plagt neder te drukken, doch dat men nu, volgens de nieuwe manier van Oogligting, door eene Opening in 't Hoornvlies en in dat Kasje gemaakt, met enkele drukking op den Oogbol daar uit doet springen.

Het Gezigt. Dewyl nu, zonder dit Kristallyne Lighaam, de Mensch ook kan zien, zo blykt, dat hetzelfde niet volstrekt tot het Gezigt vereifcht wordt; maar om volkomen duidelyk te Zien is het noodig. Het Gezigt, naamelyk, kan verscheide Gebreken hebben, die egter den Mensch niet blind maaken. Dus zyn 'er die niet van naby, anderen die niet van verre kunnen zien; het eerste is aan Oude Lieden en aan Vaarendsgezellen gemeen; het andere aan de genen die veel, gelyk men zegt, met de Neus in de Boeken zitten. Deeze laatsten moeten dikwils het Voorwerp nader aan zig hebben dan op den afstand van omtrent een Voet, 't welk de maat is van 't volmaakt Gezigt. Zy kunnen ook geen sterck Licht verdraagen en knypen hunnen Oogappel meer toe dan andere Menschen. Een hulpmiddel voor hun is, dat zy Brillglazen gebruiken, die een weinig uitgehold zyn, 't welk maakt dat zy op een verder afstand kunnen zien, en hunne Oogen, in 't leezen, minder geweld aandoen; waar door, gelyk men zegt, het Gezigt versterkt wordt.

Maar,

Maar, wat is de reden van het duidelyk Zien? I. AFDEEL.
 De bekwaame afftand, alleen, is daar toe niet II. HOOFD-
 genoegzaam: het Voorwerp moet zodanig voor ^{STUK.}
 ons Oog geplaatst zyn, dat deszelfs Beeld op ^{Het duidelyk Zien.}
 die plaats valle, daar de Ziel 'er eene volmaakte
 Aandoening van heeft. Zien wy met een
 Oog of met beide? Zeer dikwils met één, en
 dit wel meest met het regter Oog; doch, het
 andere te hulp neemende, ziet men meer Voor-
 werpen, men zietze klaarder en onderscheidt
 meer punten van een zelfde Voorwerp. Van
 den afftand kan men met één Oog geen oordeel
 vellen. Men verhaalt dat sommige Menschen,
 onder de heete Lugtstreek in Afrika en Ameri-
 ka, by Dag blind zyn en by Nagt zien: an-
 deren hebben geen Gezigt dan met een zeer
 sterk Licht, gelyk veele oude Luiden, die by
 Avond en in 't donker geheel blind zyn. Men-
 fchen, die Maanden agtereen gezeten hebben
 in donkere Gaten, daar zy het Licht geheel
 missen, krygen allengs een bekwaamheid om in
 den duister te zien, ja te leezen; doch, daar
 weder uit komende, zyn zy Stokblind en moe-
 ten van langzaamerhand zig aan 't Licht ge-
 winnen. Bespeuren wy niet dagelyks, hoe veel
 het kort verblyf in een donker gemaakt Vertrek
 vermag, om ons Dingen te doen zien, die even
 te vooren ons volstrekt onzichtbaar waren? Dit
 alles hangt derhalve enkel af, van eene schie-
 lyke of langzame, eene veranderlyke of by-
 blyvende gesteldheid in het Oog, en wel voor-

I. AFDEEL. naamelyk in den Oogappel, die zig in een sterk
 II. HOOFD- Licht famentrekt en wyder maakt in de Don-
 STUK. kerheid of Schemering (*).

Waarom Hoe zal men begrypen, dat wy met twee
 wy met Oogen niet dubbeld zien? Dit is een oude
 twee Oogen Vraag, welke fommigen op een zeer wonder-
 niet dub- lyke manier hebben opgeloft. ARISTOTELES en
 beld zien. anderen meenden, dat wy maar met één Oog
 zagen: naderhand heeft men zig verbeeld, dat
 de Ziel de Voorwerpen gewaar wierd in den
 Samenloop van de twee Gezigts-Affen. BRIGGS
 is van Gevoelen, dat in de Gezigts-Zenuwen
 Vezeltjes zyn, op verfcheiderley wyzen gespan-
 nen, waar van de zodanigen, die aan den zelf-
 den kant geplaatft zyn in de beide Oogen, ook
 de zelfde Aandoening en Slingering ondergaan.
 Doch het waarfchynlykft is, dat de zelfde Aan-
 doening op het Netvlies der Oogen, niet meer
 dan één eenvoudig denkbeeld in de Hersenen
 verwekt, en dat wy dus op gelyke wyze met
 twee Oogen het Voorwerp enkeld zien, als wy
 met twee Ooren een zelfden Klank hooren,
 met twee Neusgaten de zelfde Reuk ruiken,
 enz. Zou egter de plaatzing der Zenuwen, ne-
 vens elkander, hier ook niet veel toe doen kun-
 nen? Want het is, uit een zeer eenvoudige
 Proefneeming, bekend, dat wy, twee Vingers
 kruislings over elkander leggende, daar mede
 weezentlyk dubbeld voelen.

De

(* Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*. IV. DEEL. bladz.
 166, enz.

De Ooren, die de Werktuigen van 't Gehoor I. AFDEEL.
 zyn, staan aan de zyden van het Hoofd. Zy II. HOOFD-
 gelyken eenigermaate naar een Schulp, vooral ^{STUK}
 in die Menschen daar zy niet, van jongs af, ^{De Ooren.}
 plat tegen 't Hoofd aan gedrukt worden gehou-
 den: als wanneer zy ook bekwaamer zyn om
 het Geluid te vangen. Hier toe zyn zy, zeer kon-
 ffig, met twee randen en twee uitpuilingen voor-
 zien, en van een Kraakbeenige zelfstandigheid,
 die zeer Veerkrachtig is. De Oorgang loopt bin-
 nenwaards naar het Trommelvlies, 't welk schuin
 staat, ten uiterste gespannen, en aan het welke
 dat Gehoorbeentje gehegt is, 't geen de Hamer
 genoemd wordt, die met zyn Kop gewricht is
 aan het Aambeeld, en dit, door middel van een
 klein rond Beentje, aan den Stygbeugel, die met
 zyn breede end het Ovaale Venster fluit. Dee-
 ze vier Beentjes zyn begreepen in de holligheid
 van den Trommel *, uit welke een Buis van ^{* Tympanum}
 gemeenschap gaat in de holligheid van den
 Mond, genaamd de *Trompet van Eustachius*,
 die een vryen toegang aan de Lugt geeft, en
 maakt dat wy, met den Mond open, duidelyker
 hooren. Voorts heeft de holligheid van den
 Trommel, door middel van 't ovaale Venster,
 gemeenschap met den Doolhof, een holte in
 het harde gedeelte van 't Slaapbeen, dat men het
Steenbeen † noemt, en door het ronde Venster ^{† Os Petrosum}
 met de Wenteltrap. In deezen Doolhof en
 deszelfs Halfeirkelswyze Kanaalen, is het zagte
 gedeelte van de Gehoorzenuw als een dun Vlies-

I. AFDEEL. je uitgespreid, ontvangende aldaar de indrukkin-

II. HOOFD- gen van 't Geluid.

STUK.

De Neus
en Reuk.

De Neus, ook wonder wel geschikt tot het ontvangen van de Reuk. is in haar bovenste deel hard en Beenig, in het onderste zagt en Kraakbeenig. Door een Middelschot wordt zy in twee Holligheden verdeeld, die opwaards gaan naar 't Zeefbeen, nederwaards naar de Keel. Bovendien hebben de groote Boezems of Holligheden van de Kaak- en Voorhoofdsbeenderen gemeenschap met de Neusgaten. In deeze geheele ruimte, zo wel als in de holletjes van het Zeefbeen en de Spongieuze Beentjes, is het Snotvlies verspreid, daar de Vezelen van de Reukzenuwen in leggen. Hoe aandoenlyk dezelve zyn, blykt uit het Niezen, en de Verkoudheid maaktze tot ruiken stomp, ja dikwils geheel onbekwaam.

De Smaak
en 't Ge-
voel.

De Zintuigen van de Smaak en 't Gevoel verschillen zeer weinig. Beiden bestaan zy eenvoudig, naar 't schynt, in de Aandoenlykheid der uiterste Zenuwtepeltjes op 't aanraaken der Lighaamen of Vogten. Maar het Zintuig van de Smaak heeft alleen plaats in den Mond, en, zo men thans door Proeven meent verzekerd te zyn, in de Tong alleen (*), niettegenstaande het oude Denkbeeld, dat het Gehemelte de zoetigheid der Spyzen smaakte. De overige deelen der Mond en Keel, inzonderheid de Lippen, heb-

(*) HALLER. *Prima Linea Physiologia.* pag. 232.

hebben egter van fcherpe en famentrekkende I. AFDEEL. Stoffen ook Aandoening, zo wel als de Tanden II. HOOFD- van 't Zuur. 't Gevoel is over de geheele Huid ^{STUK.} verspreid, doch met de toppen der Vingeren voelen wy het naauwkeurigfte. Sommigen hebben daar zulk een fyn Gevoel, dat zy zelfs de koleur van een Voorwerp kunnen onderscheiden. De Tepeltjes van de Tong zyn grooter en zagter dan die van de Huid, altoos vogtig en daar door tot dat fyn foort van Gevoel, 't welk men Smaak noemt, bekwaam. Verfcheide Beesten, wien het ten uiterfte noodig was, de goede uit de fchadelyke Kruiden te fchiften, hebben langer Tepeltjes en een fraaijer famenftel van Tong.

De Tong is niet alleen het Werktuig van de **De Spraak.** Smaak, maar ook het voornaamfte Spraaklid, gelyk het Strottenhoofd van 't Gezang. Met den Mond open, zonder de Tong te beweegen, kan men Geluid en verfcheiderley Toonen maaken, doch niet fpreeken. De gefteeldheid van het Strottenhoofd, van de Keel en Borft, maakt de Stem fyn en zagt, of grof en heefch, gelyk in de Verkoudheid blykt. Alle Klinkletters of Vokaalen kunnen in den Mond geformeerd worden, zonder behulp van de Tong, doch tot de meefte Medeklinkers moet zy tegen de Lippen, Tanden of eenig ander gedeelte van den Mond, aangeflagen worden. Uit het gebrek van oefening in deezen fpruit de onbevalligheid der Spraak van de Wilden en andere vreemde Natiën.

I. AFDEEL. Behalve de Smaak en Spraak dient dit over-
II. HOOFD konstige Werktuig, de Tong, ook tot het Zui-
STUK. gen, Inflokken, Zwelgen, en Uitspuwen. Hoe
HetInzwel- veel zy tot het Zuigen dient, is blykbaar in de
gen van Jonge Kinderen (*). De Spyzen, in den Mond
Spys en gestoken, en met de Tand en afgebeeten, wor-
Drank. den door de Tong tusschen de Kiezen gebragt,
 en klein gemaakt zynde, met Speekzel ge-
 mengd, door die zelfde Tong naar het Keelgat
 voortgestuwd. Op gelyke wyze dient zy tot
 het inflokken van Drank, 't zy voor, na, of met
 de Spyzen. Dan hebben wy, boven de Keel
 en agter in den Mond, een zonderling Vliesag-
 tig Gestel, 't welk in het Zwelgen den door-
 gang uit den Mond in de Neus kan sluiten,
 daar anders de Drank uit zou komen. Ook is
 'er een Kraakbeentje, 't welk nedergedrukt zyn-
 de de Lugtpyp fluit, en waar over, als een
 brug, de Spys en Drank in de opgeligte ope-
 ning van den Slokdarm neergeftooten wordt,
 die dan verder door zyne samentrekkende Spië-
 ren werkt, om ze in de Maag te brengen.

De Maag. De Maag, die het Voedzel uit de Keel ont-
 vangt, is een hol Ingewand, geplaatst in het
 bovenste der holligheid van den Buik, zodanig,
 dat deszelfs midden byna regt onder die plaats
 komt, welke men de *Kolk van 't Hart* gewoon
 is te noemen. Het heeft, in een volwassen
 Mensch, byna de gedaante van een Zakpyp,
 zyde

(*) Zie bladz. 169.

zynde rondagtig langwerpig; in een jong Kind I. AFDEEL.
 is het geheel rond. Het legt byna dwars onder II. HOOFD-
 de Ribben, en met zyn wydfte gedeelte, dat ^{STUK.}
 den Slokdarm ontvangt, aan de flinkerzyde;
 weshalve men daar gemeenlyk Pyn in de Maag
 gevoelt. Naar de regter zyde van het Lig-
 haam, daar de Opening is die zig in het Ge-
 darmte ontlaft, wordt de holligheid allengs naau-
 wer. Het beftaat, even gelyk de Slokdarm en
 het Gedarmte, uit verfcheide Rokken, een bui-
 tenften die Vliezig, een tweeden die Spieragtig
 is, een derden die Zenuwagtig genoemd wordt,
 en een binnenften Rok, met veele korte Vezelt-
 jes, even als de pool van Fluweel. Tuffchen dee-
 ze vier zyn eenige Celluleuze Vliezen, die het ge-
 tal der Rokken zouden kunnen vermeerderen.
 Haare grootte verfchilt zeer. Zy is in Vrou-
 wen doorgaans kleinder dan in Mannen. Men
 heeft ze in iemand, die naauwlyks iets nuttigde
 dan Sterken Drank, weinig grooter dan een Ey
 gevonden; in tegendeel is haare holligheid in
 groote Bier- of Wynzuipers zeer uitgezet. Ik
 hebze by de Ontleding van een Lyk gezien,
 ter grootte van een Koeblaas.

De Spyzen, in de Maag gekomen, worden ^{Verteering}
 daar gemengd met het Slym, dat 'er zig altoos ^{der Spyzen.}
 in bevindt, en met het Vogt dat door den bin-
 nenften Rok van dit Ingewand uitzypert. Dit
 Vogt is, wanneer men het zuiver bekomen kan,
 niet fcherp, zuur of bitter, maar volmaakt als
 Kwyl van den Mond. De verfcheiderley Spys

I. AFDEEL. en Drank, die men ingenomen heeft, wordt
II. HOOFD. derhalve hier in dit Vogt geweekt en door de
STUK.

Warmte des Lighaams gebroeid, terwyl de Spieragtige Rok dezelve, al perfende, onder elkander mengt en kneedt, waar by de Lugt zig voegt, brengende door haare uitzetting een foort van Gifting of Verrotting te weeg, naar den aart der Spyzen; of liever, zy verkleint de vaste deelen langs hoe meer, en ontbindt die in de Vogten: waar toe ook de drukking van het Middelfrift en de Buikspieren niet weinig helpt. Dit noemt men de Kooking van de Maag, of de Verteering der Spyzen, die dus bekwaam worden gemaakt om in het Gedarmte over te gaan, alwaar zig dan aanstonds de Gal en 't Alveefch-Sap by dezelve voegt, om de Chylmaking te bevorderen.

**De Inge-
wanden des
Buiks.**

Verfcheide Ingewanden zyn 'er, die op of omtrent de Maag leggen, en welker Werking tot dit einde strekt. Aan 't flinker end, daar zy de grootfte holte heeft, is 'er de Milt met een gedeelte van het Net aangehegt. De Lever dekt haar van vooren en van boyen; het Alvees legt 'er van agteren onder, gelyk de Karteldarm, als de Maag ledig is, van vooren. Het Net, dat de Ingewanden van den Buik voor een gedeelte dekt, is aan den omtrek van de Maag gehegt: het kleine Net aan derzelfver bovenkant.

De Lever.

Meeft alle deeze Ingewanden dienen tot de Galmaking, inzonderheid de Lever, het grootfte

ste derzelve, dat een voornaam deel van den I. AFDEEL.
 Buik beslaat. Dezelve legt meest in de regter II. HOOFD-
 zyde, doch strekt zig ook dikwils tot in de STUK.
 linker zyde uit, 't welk doorgaans plaats heeft
 in de Vrugt, alwaar dit Ingewand, naar even-
 redigheid, meer grootte heeft dan in Volwas-
 sen Menschen. Gemeenlyk komt het omtrent
 twee Vingerbreedten laager dan de onderste
 Ribben: meer of min, egter, naar dat het
 Middelfrist, waar het aan gehegt is, en welks
 beweegingen het volgt, meer neergedrukt is naar
 de Buik toe of meer opgeligt naar de Borst, als
 ook, naar dat de Maag en het Gedarmte vol is
 of ontledigd. Van boven is het rond en effen,
 van onderen platagtig met verscheide ongelykhe-
 den en holten, waar onder een, daar het Gal-
 blaasje in huisvest. De Lever krygt twee sty-
 ve Banden van het Buikvlies, die haar aan het
 Middelfrist, waar zy tegen aanlegt, vast hegten,
 en een derde Band scheidt haar in twee Kwab-
 ben, die egter niet zo duidelyk afgezonderd
 zyn als in de Honden. Deeze Banden dienen
 om dit Ingewand te ondersteunen, dat het niet
 in den Buik wiggele, om zo te spreken; maar
 deszelfs voornaamste steunzel zyn de Maag en
 Ingewanden: want men bemerkt, dat, indien
 het aan zyn eigen zwaarte wordt overgelaten door
 de ledigheid van deeze Werktuigen, 'er eene
 rukking, die dikwils van een Pynlyk Gevoel
 vergezeld gaat, uit voortkomt.

De bereiding en affcheiding van de Gal wordt De Affchei-
 ding van de
 door Gal.

I. AFDEEL. door dit Ingewand op de volgende manier ver-

II. HOOFD-STUK. rigt. De Lever ontvangt, door middel van de Poort-Ader, die tot haar alleen behoort, het Bloed, 't welk terug komt uit de rokken van de Maag en die der Darmen, uit het Darmfcheil en Net, als ook uit de Milt en 't Alvleefch. Dit Bloed wordt door verfcheide Kanaalen te famen gebragt in een dikke fterke Buis, die dan weder, met verfcheide takken, zig in de Lever uitspreidt. Na dat de Gal hier afgefcheiden is, vloeit het overige Bloed, te famen met het gene door de Slagaderen was aangebragt, in de Lever-Aderen terug, die het in de Hol-Ader ontlaften. De Gal, die in de geheele zelfftandigheid van dit Ingewand dus afgefcheiden is, loopt door naauwe Buisjes, die zig famenvoegen en allengs grooter worden, in de Leverbuis uit, waar de Buis van 't Galblaasje ingeplant wordt, maakende dus een gemeene Buis, die de Gal, een weinig onder den Uitgang van de Maag, in 't Gedarmte ontlafte. Digt daar nevens, of daar mede vereenigd, vindt men den Uitgang van de Buis, die het Alvleefch-Sap ook by de verteerde Spyzen mengt.

De Milt. De Milt is een Ingewand van donkerder roode koleur, dan de Lever, of liever blaauwagtig, week en broofch van zelfftandigheid, in de flinker Zyde des Lighaams onder het Middelfrif gelegen, tuffchen de onderfte Ribben en de Maag, digt boven de flinker Nier. Haare figuur is langwerpig ovaal; de grootte omtrent ze-

ven

ven of agt Vingerbreedten en half zo veel over- I AFDEEL.
dwars, de dikte een Duimbreed. Men heeft o- II. HOOFD-
ver haar gebruik van oudsher getwift, en heden- STUK.
daags is men het daar omtrent nog niet volko-
men eens. Dat zy een geheel nutteloos Inge-
wand zou zyn, ftrydt tegen de Reden en de
Wysheid van den Schepper. Men heeft ook
dikwils opgemerkt dat in Dieren, daar zy uit-
gesneeden was, Ongemakken in de Lever zyn
ontstaan. Waarfchynlykft mag men derhalve be-
fluiten, dat zy iets toe brengt tot de Galmaaking;
te meer, dewyl de Maag, opgevuld zynde, dit
Ingewand meeft drukt, en dus de uitvloeijing
van Bloed uit hetzelve in de Poort-Ader bevor-
dert. Dit Bloed, nu, terwyl de Maag ledig
was aldaar opgegaard, zal miffchien eenigen trap
van dunheid en fcherpheid verkreegen hebben,
die tot eene goede bereiding van de Gal ver-
eifcht kan worden.

Na dat de Gal en 't Alvleefch-Sap by de Bry De Darmen.
van het ingenomen Voedzel, zo dra die uit de
Maag gekomen is, gemengd zyn, wordt daar
van, met de overige bykomende Vogten van het
Gedarmte, een foort van *Emulfie* gemaakt.
Dit gefchiedt door de werking der dunne Dar-
men, die met de dikke in den Buik begreepen
zyn, en te famen een Kanaal uitmaaken,
't welk, zo men gemeenlyk rekent, zesmaal,
doch dikwils zeven of agtmaal zo lang is
als het Lighaam van den Mensch: de dunne
Darmen alleen omtrent zes of zeven maal. Zy

I. AFDEEL. leggen in 't midden en voor in den Buik , op
 II. HOOFD- eene wonderbaare manier over elkander geflingerd
 STUK. zonder eenige verwarring. Men onderscheidtze
 in een Twaalfvingeren-Darm, die naaft aan de
 Maags regter Mond volgt , en wegens zyne kort-
 heid dien naam voert ; in een Nugteren Darm,
 dus genaamd , om dat men hem meeft altyd le-
 dig vindt , en den Krinkeldarm , die meeft is ge-
 krinkeld. De ruimheid van den Zenuwagtigen
 Rok , ten opzigt van de overigen , maakt , met
 den Donsagtigen , aan den inwendigen Wand
 menigvuldige verdubbelingen , die zig in een
 gedroogt ftuk Darms als Ringagtige Schotjes ver-
 toonen , doch eigentlyk de Oogluikende Klap-
 vliezen * genoemd worden , om dat zy op der-
 gelyke wyze als de Oogleden naar elkander toe-
 komen. Deeze dienen , buiten twyfel , om den
 te fchielyken doorgang van de Voedzel-Bry te
 vertraagen en het voedzaame daar uit te mel-
 ken. In den Krinkeldarm † , die ook de lange
 Darm genoemd wordt , als de langfte zynde van
 de drie , verdwynen deeze Klapvliezen groo-
 tendeels. Deeze eindigt in een Zak , de blinde
 Darm genaamd ; doch de overgebleevene Stof
 van 't Voedzel gaat zydewaards af in de dikke
 Darmen , die rondom de anderen in den Buik
 leggen. Dat deel derzelven , 't welk de Kar-
 teldarm § genoemd wordt , is het langfte en ein-
 digt in den regten Darm , die de Vuiligheid
 door 't Fondament uitlooft.

* *Valvula
 conniventes*

† *Ileon*

§ *Colon*

De Chylva-
 ten.

De dunne Darmen zyn te famen gehegt door
 een

een dubbeld Vlies, het Darmscheil § genaamd, 't welk vol Vaten en Klieren is, en in welks verdubbeling de Chylvaten loopen, die het Melkagtige, uit de Darmen opgeslurpt, naar 't Bloed brengen. Het Olicagtige, naamelyk, en vette deel der Spyzen, door de Gal ontbonden en gemengd met Waterige Sappen, neemt, gelyk men in de *Emulsiën* ziet, een witte koleur aan: het Lilagtige uit het Vleesch der Dieren, in Water verdund, volgt dien zelfden weg, en het Wateragtige, op zig zelf, wordt zeer schielyk ingenomen door de mondjes van deeze Vaten. Egter vindt men zelden in de dunne Darmen dikke Vuiligheid; want 'er komt geduurig nieuw Vogt by, uit de Rokken zelf. In drie of vier Uuren, of daar omtrent, is byna alle Chyl uitgetrokken. Om die reden kunnen de Chylvaten in de Dieren best vertoond worden, twee of drie Uuren na dat zy een goeden Maaltyd gedaan hebben; want vervolgens voeren dezelve byna niets dan enkel Wateragtig Vogt. Somtyds heeft men ze ook, door de Ontleedkunde, in Menschen, die door een schielyk Toeval gestorven waren, blykbaar gevonden. Een dergelyke opslurping van het fynste deel der Spyzen, schynt ook plaats te hebben in de Maag.

Men is, reeds lang, van deeze opslurping verzekerd geweest; doch de eigentlyke manier, hoe dezelve geschiede, is eerst door de hedendaagfche Proefneemingen ontdekt geworden. Door een Mondje, dat in het uiterste van ieder

I. AFDEEL.

II. HOOFD.

STUK.

* *Mesenterium*

De opslurping van de Chyl en hoe dezelve in het Bloed gevoerd wordt.

I. AFDEEL. Donsvezeltje open is, wordt de Chyl ingehaald
 II. HOOFD met eene kragt, welke met die der Hairbuisjes
 STUK. kan vergeleeken worden (*), en wordt ontvan-
 gen in de holte van 't verslapte Vezeltje, wan-
 neer de Darm zelf slap is; doch door de Samen-
 trekking, die, uit de beurtlingse beweging † der
 Darmen, op derzelve slapheid volgt, wordt
 het rond uitgezet Bolletje gedrukt, en 't Vogt
 daar uitgeperft in een Buisje, 't welk zig in den
 tweeden Celluleufen Rok begint te vertoonen,
 en verder naar buiten doorgaande een Chyl- of
 § *Vas Lac-* Melkvaatje § wordt. Deze Vaatjes, die men
teum van den eerften Rang heet, planten zig in de
 Klieren van het Darmscheil, waar uit weder
 anderen en anderen voortkomen, die, dus, een
 Chyl voeren, met de Waterige Vogten uit alle
 deelen des Lighaams gemengd en verdund, tot
 dat uit de middelste Klieren eenige Chylwater
 in de Lenden opwaarts gaan en hun Vogt
 * *Recepta-* uitstorten in de zogenaamde *Chylbak* *, die eg-
culum Chyli ter in veele Dieren kenbaarder is dan in den
 Mensch. Dit heeft men met hun gemeen, dat
 de Chyl of 't Voedend Sap, verder, met een
 taamelyk lange Buis, langs de Ruggegraat heen,
 opwaards gevoerd wordt, tot aan het bovenste
 van

(*) Ik begryp dat de Heer HALLER, in zyn *Elem-
 Physiol.* hier mede zeggen wil, dat deeze Buisagtige
 Vezeltjes op gelyke manier als de *Hairbuisjes*, daar 't
 Vogt van zelf tot zekere hoogte in opklimt, de Chyl in-
 zuigen; doch gelyk de Heer HALLER elders erkent, dat
 deeze Vezeltjes zeer aandoenlyk (*irritabiles*) zyn, zo
 komt my de Manier waarschylyker voor, op welke ik
 deeze

van de Borst, daar zy zig, op een zeer konstige wy- I. AFDEEL.
ze, gemeenlyk in de Ondersleutelbeensche A- II. HOOFD-
der, ontlafst, en dus de Chyl in het Bloed brengt. STUK.

Deeze Buis, genaamd de *Borstbuis* †, heeft meer † *Ductus*
Klapvliezen, die het Vogt beletten terug te *Thoracicus*
keeren, in den Mensch, daar dezelve om zyn
opgeregt Lighaam zeer noodig waren, dan in
de Dieren, doch minder Klapvliezen dan de Chyl-
vaten.

Wy gaan nu over, om de Werktuigen te be- De Inge-
fchouwen, die het Bloed door 't Lighaam voe- wanden der
ren, en dus dien Omloop, de *Circulatie* genaamd, Borst.
zo hoognoodig en byna onafscheidelyk van het
Leven in alle Dieren, aan den gang houden.
Dit geschiedt door de Ingewanden van de Borst,
een holligheid des Lighaams, van Klokswyze ge-
daante, rondom door de Ribben bepaald en van
onderen door 't Middelfrif digt geslooten. Voor
't overige is de geheele Holligheid, even als de
Buik, met een Vlies omkleed, genaamd het
Borst-Vlies, dat in 't midden van de Borst een
Middelfchot uitmaakt, 't welk de Holligheid
open nederwaards in tweeën scheidt. De voor-
naamste Ingewanden, daar in vervat, zyn de
Longen en het Hart.

Het Hart, tusschen de verdubbeling van dit Het Hart
Mid-

deeze Werking door den Heer ALBINUS, te Leiden, in
zyn *Collegium Physiologicum*, heb zien en hooren ver-
klaaren; naamelyk door eene beurtingse samentrekking
en verwyding van deeze Mondjes; gelyk zyn Ed. dit in
het endje des Navelstrengs van 't Jong der *Sepia* of Zee-
Kar, dat los in het Vogt dreef, waargenomen hadt.

I. AFDEEL. Middelfchot in zyn eigen Hartzakje geplaatst, is
 II. HOOFD- een holle Spier, die men als het naaste Werktuig
 STUK. van het Leven moet aanmerken; dewyl zy het
 eerste leeft en het laatste sterft van alle Lig-
 haamsdeelen. De gedaante is eenigermaate Ke-
 gelagtig, doch meer in de Dieren, alwaar het
 Hart met zyn punt nederwaards gestrekt is, dan in
 den Mensch, daar het met zyne zyde op het
 Middelrif legt, strekkende de Punt naar de flin-
 kerhand. Daarom voelt men het in de flinker
 Zyde kloppen, en het breedste deel komt na-
 genoeg in 't midden van de Borst. In dit
 † *Basis* breedste en bovenste deel, dat den Grondsteun †
 van den Kegel maakt, geeft het Hart vier wyde
 Vaten uit, waarvan twee behooren tot ieder
 § *Ventriculi* van deszelfs Holligheden §, die men gemeen-
 lyk de regter en flinker, doch, met meer ei-
 genschap, de voorste en agterste noemt. De
 gemelde vier Vaten, de wydften van het ge-
 heele Lighaam, zyn twee Slagaders en twee
 Aders, voor ieder Holligheid één. De Aders
 hebben met de Holligheden geen gemeenschap,
 dan door middel van twee byzondere Ontvang-
 * *Auricula* plaatsfen, de Ooren * van 't Hart genaamd,
 wegens haare uitwendige gedaante. Het zyn
 twee holle Spieren, die het Bloed, dat zy uit
 de Aders ontvangen, met kragt in 't Hart per-
 fen. Van de Aderen wordt de gene, die in de
 regter of voorste Holligheid komt, de Hol-
 † *Vena Cava* Ader † genoemd; die gene, welke met de flinker
 Holligheid gemeenschap heeft, de Long-Ader;
 van

van de Slagaderen, de eerste de Long-Slagader, I. AFDEEL. de andere de Groote Slagader †. Aan de ope-II. HOOFD-ning van de voorste Holligheid zyn in de Ader ^{STUK.} drie Klapvliezen, wegens haare figuur Driepun- † *Aorta* tige; aan die van de linker Holligheid twee, om gelyke reden ook de Myterswyze genaamd: aan die in de Slagaderen van beide de Holligheden zyn 'er drie, die de Halvemaanfchen geheeten worden.

Dit Konftgeftel dient eeniglyk tot de *Circu-* ^{De Omloop} *latie* of Omloop des Bloeds door 't Lighaam. ^{des Bloeds.} Immers de Hol-Ader brengt hetzelfde, onophoudelyk, van alle Deelen, in de voorste of regter Holligheid, waar uit het, door de Long-Slagader heen, in de Longen geperft, en dan onmiddelyk weder, door de Long-Ader, in de linker of agterfte Holligheid terug gebragt wordt. Deeze perft hetzelfde, door de Groote Slagader heen, die hetzelfde brengt door het geheele Lighaam en in alle dezelfs Deelen, van waar het weder door de Aderen in de Hol-Ader, en dus in 't Hart, terug komt. Het Hart heeft, hier toe, tweederley beweging, de Verflapping of Verwyding, en Toeknyping §, of in 't al- ^{§ *Diastole*} ^{& *Systole*} gemeen de *Klopping van 't Hart* genaamd, die ten deele wel van dezelfs aanzienlyke Zenuwvlegten, doch voornaamelyk ook van de Aandoenlykheid voor de prikkeling van 't invloeiende Bloed, fchynen af te hangen. Immers de beweging van het Hart houdt eenigen tyd, ja fomtyds Uuren agtereen, na dat het uit het

I. AFDEEL. Lighaam genomen is, ftand (*). De Klapvlie-
 II. HOOFD-zen, nu, dienen om de terugvloeiing van het
 STUK. Bloed te beletten en fluiten de opening der Va-
 ten, als ook die der Holligheden, volmaakt.

Kragt van 't Hart op het Bloed. Men reket dat het Hart, by gezondheid, omtrent honderdduizendmaal in de vierentwintig Uuren klopt, 't welk nagenoeg overeenkomt met de Polsflagen, die 'er byna zeventig in een Minuut gefchieden. Dewyl, egter, de holte van het Hart, en in 't byzonder die van de flinker Holligheid, maar klein is, als niet veel meer dan een Once Vogts kunnende bevatten; zo kan men rekenen dat al het Bloed, omtrent in een kwartier Uurs, eens door 't Hart loopt. Immers men heeft weleer het Bloed van een Menfch, dooreen genomen, maar op vyfentwintig Pond gerekend, doch by nader onderzoek van de holligheid der Vaten is gebleeken, dat men 't zelve, met de overige omloopende Vogten, voor 't allerminfte, op eens zo veel moet fchatten. Welk eene Wryving, nu, moet niet die klomp Bloeds ondergaan, welke met zo veel kragt van het Hart uitgeworpen wordt, dat zy, in eene Minuut tyds, 149 Voeten wegs zou afloopen? Hoe vreeslyk moet die Wryving en daar door de Hitte vermeerderd worden, in heete Koortfen en andere Kwaalen, als het Hart, of de Pols, ten minfte twee- of driemaal flaat in eene Sekonde? Immers

(*). Zie bladzyde 62.

mers de roode Bloedbolletjes, welker middellyn I. AFDEEL. of dikte, van vermaarde Mannen en bekwaam II. HOOFD- tot dergelyk onderzoek, gerekend is op min-^{STUK.} der dan een drieduizendste deel van een Duim, zullen daar door noodwendig moeten verkleind of in Weiagtige ontbonden worden.

Doch eene maatige Wryving van het Bloed was tot verscheide inzigten noodig, en deeze Wryving heeft zekerlyk plaats in de Longen, daar de voedende Sappen in de allerkleinste Vaatjes, door de Perfing der Lugt, zo men met reden onderstelt, tot roode Bolletjes en dus tot Bloed gemaakt worden. Waarom anders, ontbreekt in de Menschelyke Vrugt de hoogroode koleur aan het Bloed, en in de Visschen de Warmte zelfs; dan dat in geen van beiden die werking der Longen plaats heeft. Het zyn twee Sponsagtige Lighaamen, of liever één, in twee groote Kwabben verdeeld; waar van de een de regterzydsche holligheid van de Borst, de andere de flinkerzydsche opvult, zynde door het Middelschot van elkander afgescheiden. In 't geheel beschouwd zynde, heeft de Long byna de figuur van een Osse-Hoef; de koleur is rood in Kinderen, maar vervolgens wordt zy bleeker, en in Oude Lieden vindt men ze blaauwagtig of bont; ja fomtyds loodverwig. Ieder groote Kwab is in een menigte kleine Kwabbetjes verdeeld, en deeze wederom bestaan uit ontelbaare Blaasjes, troswyze te samen gevoegd: want de geheele Long is een

Werking
der Lon-
gen.

I. AFDEEL. uitbreiding van de Lugtpyp †, die, van het

II. HOOFD-STROTTENHOOFD afkomende, door den Hals in de

STUK. Borst neerdaalt, en van Kraakbeenig Vliesagtig
 † *Trachea* wordt. Haare Pypjes breiden zig uit tot Blaasjes, die met Bloedvaatjes netswyze overspreid zyn, en door de Inademing der Lugt uitgespannen worden.

Noodzaak- Men begrypt zeer ligt, dat, in deeze gesteld-
 lykheid der heid van het Menschelyk Lighaam, de Adem-
 Adenhaa- haaling volftrekt vereifcht wordt tot den Omloop
 ling. des Bloeds en derhalve tot het Leven: maar

wat de reden zy, dat geen Mensch een aanmerkelyken tyd in 't Leven kan blyven, zonder ververfching van Lugt, is zo klaar niet. Men heeft in den Duikelaars-Klok ondervonden, dat ieder Minuut eenige Drachmen versche Lugt vereifcht worden tot het Leven van den Mensch; en veele Dieren, zelfs Muizen en Vogeltjes, sterven ook wel dra in een naauwe digt geflooten plaats. Het schynt dat de Lugt haare Veerkragt, waar door zy in de Ademhaaling werkt om de Longblaasjes uit te spannen, door den tyd verliest, en zulks kan men toefchryven aan de Waterige Dampen, waar mede zy vervuld wordt. Immers hoe ligt een Miftige Lugt zy, wyft de Barometer aan, en de ongezonderheit der Dampige Plaatsen is bekend.

De groote Het Bloed wordt geduurig uit de flinker
 Slagader. Holligheit van het Hart door het geheele Lighaam verspreid. Dit geschiedt door middel van

† *Aorta* de Groote Slagader †, die, uit het Hart opwaards
 uit-

uitgegaan zynde , zig aanftonds nederwaards I. AFDEEL.
 ombuigt, en uit haare kromte drie voornaame II. HOOFD-
 Takken uitgeeft, die door den Hals naar het ^{STUK.}
 Hoofd loopen en zo wel de zelfftandigheid der
 Herfenen , als de deelen van het Aangezigt, en
 al wat tot het Hoofd behoort, gelyk ook de
 Armen en Handen , van Bloed voorzien. Die
 Slagader, nederwaards gaande, geeft Bloedvaten
 aan de Ribben, het Middelft, en verder aan
 alle de Ingewanden van den Buik, tot dat zy
 zig in twee groote Takken verdeelt, die naar
 de onderfte Ledemaaten loopen.

Dit konftig Geftel van Slagaderen dient niet enkel om het Bloed, in de uiterfte enden der <sup>Affchei-
ding der
Vogten.</sup>
 Haarvaatjes , weder over te geeven aan de
 terugvoerende Aderen, gelyk in de Longen:
 maar byna in alle deelen des Lighaams wor-
 den van 't Slagaderlyke Bloed eenige Vogten af-
 gefcheiden, die tot Voeding of tot andere Ge-
 bruiken ftrekken. Men kan deeze Vogten on-
 derfcheiden in vier Hoofdfoorten; naamelyk 1.
 die wel dun, doch eenigzins kleverig zyn en door
 't Vuur of Voorloop ftremmen, gelyk Wit van
 Ey; hoewel zy, zo lang de Menfch leeft, ge-
 duurig uitwaafemen, gemeenlyk *Lympha* ge-
 naamd: 2. die Wateriger zyn en niet ftremmen,
 gelyk de Traanen, de Pis, en een gedeelte van
 het Zweet, benevens de Vogten der onzichtbaa-
 re Doorwaafeming: 3. die dik en taay zyn, ge-
 lyk al het Slym, dat de inwendige Holligheden
 van het Lighaam aan de Wanden bekleedt: 4.

I. AFDEEL. die vet of Olieagtig zyn; gelyk het Merg der
 II. HOOFD. Beenderen, het Vet, de Gal en 't Oorfineer.

STUK. De wyze, op welke de Affcheiding deezer

De Klieren. Vogten uit de mengelstoffe van het Bloed geschiedt, is het Onderwerp geweest van een groot Geschil onder de Hedendaagfchen. 't Is naame-lyk blykbaar, dat in het Menschelyk Lighaam een menigte rondagtige Lighaampjes gevonden worden, die geen Vet zyn nog Vleefch; of famenhoopingten van zodanige Lighaampjes, die hunne Uitwerpbuisjes in een gemeen Kanaal verenigen. Beiden noemt men ze Klieren, en de gelykheid van gedaante heeft doen denken, dat de enkele of Bolagtige Klieren * van even de zelfde uitwerking waren als de Samengehoopte † Klieren. Ja men is zo ver gekomen van alle Affcheidingen, zelfs die der Ingewanden, dewelken uit- of inwendig iets Klieragtigs ver- toonden, te houden voor eene uitwerking van Klieren. Doch de Infpuiting heeft geleerd, dat byna overal de Vogten uit de fynfte Slagader- buisjes in de Uitwerpbuisjes overgaan, zonder dat men eenige byzondere Holligheid, die tot de Affcheiding eigentlyk kon dienen, ontdekt. Egter wordt in dezelve, by het naauwkeurigft onderzoek, iets gevonden, dat niet Vatagtig is, en in byzondere Ingewanden van een ver- fchillende gedaante. Ook fchynen de Lym- phatieke Vaten, die altermaal door Klieren loo- pen, iets daar uit te ontvangen, tot Verdun- ning der Vogten; zonder dat men eenige Buis- jes,

* *Glandu-
la Conglo-
bata*

† *Conglo-
merata*

jes, tot uitwerping of instorting, zelfs niet in I. AFDEEL. de allergrootste derzelve, die in de Jongheid II. HOOFD- zo uitmunt, de *Borstklier* * genaamd, ontdekt. ^{STUK.} De samengehoopte Klieren daarentegen hebben * *Thymus* zeer zichtbaare Uitwerpbuizen, gelyk die de Kwyl affcheiden, enz. Deeze bestaan, oogfchynlyk, wel uit een menigte van bolagtige Kliertjes, al kleiner en kleiner, tot dat zig het Oog in de kleinheid verliest; doch zy verschillen van de Bolagtigen daar in; dat ieder zodanig Kliertje een blykbaar Uitwerpbuisje heeft, 't welk zig met anderen vereenigt en in de groote uitloopt. Voorts zyn er in de Darmen, in de Maag, Keel, Mond en elders, zekere Putjes † of Hol- † *Crypta* letjes, die een Slymagtige Vogtigheid, tot lenigmaaking of bescherming van deeze Deelen, uitleveren, *Slymkliertjes* ‡ genaamd, en andere ‡ *Glandu- dergelyke Putjes, overal in de Huid verspreid, la mucoſe* die een Vet, Olieagtig Vogt bevatten, 't welk uit den Vetrok afgefcheiden wordt. Deeze voe- ren gemeenlyk den naam van *Smeerkliertjes* §. § *Sebacee*

Met de verklaaring van de Werking der Klie- ^{Werking} ren is het omtrent eveneens gegaan als met die ^{der Klieren.} van de Zenuwen. Door het ontdekken van der- zelve waar Gestel zyn alle Onderstellingen, hoe bevallig ook voorkomende, eensklaps ver- dweenen, en een algemeene duisterheid heeft zig verspreid over de Affcheiding der Vogten. Dewyl men in het Lighaam geen Vaatjes kent dan ronde, en geen Vogten, dan welker deelt- jes bolrond zyn, zo kon geen figuur der Deelt-

I. AFDEEL. jes of Openingen, daar men zo veel mede plagt

II. HOOFD ingenomen te zyn, in aanmerking komen. Aan den

STUK.

anderen kant sctieen de enkele trap van fynheid der Vogten en nauwheid der Vaatjes niet te voldoen. Men heeft derhalve toevlugt moeten neemen tot zekere werking der kleine Slagadertjes, die uit het Bloed, 't welk allerley Deelen bevat, zodanig Vogt bereidt en afscheidt, als ten dienste van dit of dat Ingewand, of tot de eigenschap van deeze of geene Klier behoort; terwyl het overschietende Bloed door de Aderen weggevoerd wordt. De meer of minder Snelheid van het toevloeiende Bloed; de wonderbaare verscheidenheid van bogten en omwindingen der allerkleinste Slagaderlyke Vaatjes in byzondere Ingewanden; derzelver meer of minder Veerkracht; de Werking der Zenuwen, en meer, kan hier op invloed hebben, en het zyne toebrengen tot de Afscheiding der Vogten. Zyn de Bolagtige Klieren, die als uit een Mos- of Sponsagtige zelfstandigheid bestaan, ook eenigermate tot doorzyging der Wateragtige Vogten dienftig?

De Nieren. Onder de Ingewanden, waar in de Afscheiding der Vogten zig het eenvoudigste en duidelykste openbaart, zyn de *Nieren*. Dus noemt men twee langwerpige ronde, doch platagtige Lighaamen, het een ter regter, het andere ter linkerzyde van de Ruggegraat in de Lenden en zeer dicht tegen de Spieren van de Rug aan geplaatst en met Bandagtige Vliezen gehegt aan
de

de voornaamste Ingewanden des Buiks. Zy-ont- I. AFDEEL.
 vangen ieder, aan haare holronde Zyde, van de II. HOOFD-
 groote Slagader, in derzelver nederdaalen, en ^{STUK.}
 van de onderfte Hol-Ader een dergelyken Tak;
 genaamd de *Uismelkende Vaten* †, om dat het ^{† Vasa}
 dunne Wateragtige deel des Bloeds, door mid- ^{Emulgentia}
 del derzelven, van het dikke, als 't ware, af-
 gezonderd wordt. In geen Ingewand kan men
 zo gemakkelyk de natuurlyke Affcheiding, door
 een konftige Infpuiting, 't zy met Wafch, Wa-
 ter, of Lugt zelfs, nabootzen. Daar door ont-
 dekt men, dat de buitenfte zelfftandigheid,
 de Klieragtige genaamd, welke als de Schors
 van de Nier maakt, bestaat uit een famenweef-
 zel van kleine Slangswys gedraaide Vaatjes, die
 van de Slagaderen afkomen, en uitloopen in
 lynregte Buisjes, welke zig famenvoegende een
 foort van Tepels maaken, die het Vogt uitfpui-
 ten in de holligheid of het Bekken van de Nier.

Ieder Nier, naamelyk, heeft aan haar binnen- ^{De Water-}
 kant, of in de holle zyde, een vliezige holligheid, ^{blaas.}
 van Tregterswyze gedaante, die, van de Nier
 af allensg naauwer wordende, een Vliesagtig
 Kanaal maakt, door 't welke de Pis gebragt
 wordt in de Waterblaas. Men is thans verze-
 kerd, dat dit de eenigfte Wegen daar toe zyn,
 aan 't welke oudtyds getwyfeld werdt. De
 Waterblaas, nu, tuffchen den regten Darm en 't
 Schaambeem geplaatft, buiten het Vlies dat alle
 de Ingewanden des Buiks omvat, is grooter of
 kleiner, naar dat zy meer of minder door de

I. AFDEEL. Pis wordt uitgezet en verheft zig, door sterke op-
 II. HOOFD- vulling, tot boven het Schaambeent. Zy heeft,
 STUK. zo wel als de Pisleiders †, drie Rokken, wel-
 † *Ureteres* ker binnenste Donsagtig en steeds met Slym
 overtoogen is. gelyk die der Darmen. Zy ont-
 § *Urethra* laft zig door den Watergang §, die aan zyn
 begin een Sluitfpier heeft, waar door het on-
 willig afloopen van de Pis, in den natuurlyken
 ftaat, belet wordt. Zyne langte verfchilt zeer
 in de byzondere Sexen. In Mannen is de-
 zelve van tien of twaalf Duimen, en als een S
 krom geboogen: in de Vrouwen naauwlyks van
 twee Duimen en heeft maar een flauwe bogt;
 zynde ook veel wyder: welk alles maakt, dat
 zy van een Steen in de Waterblaas zelden be-
 hoeven gefneeden te worden, dewyl men dien
 meefal kan uithaalen door den Watergang.

Alle de opgetelde Lighaamsdeelen zyn de
 beide Sexen gemeen: doch nu komen wy tot
 het gene, waar in dezelve hoofdzaakelyk van
 elkander verfchillen; de *Teeldeelen* naamelyk;
 in welken de Mannetjes en Wyfjes van alle
 groote Dieren, ja van de Infekten zelfs, on-
 derfcheiden zyn. Eerft zal ik van die der Man-
 nen, dan van die der Vrouwen fpreken, en
 vervolgens de nieuwe Gevoelens over de Voort-
 teeling befchouwen.

Teeldeelen der Man-
 nen. Uitwendig verthoont zig, in de Mannelyke
 Sexe, het Balzakje * en de Schaft †. Het eer-
 * *Scrotum* fte bevat twee Ballen, gemeenlyk *Testikels* ge-
 † *Penis* naamd, die in een Vliesagtige Beurs beflooten
 zyn.

zyn. Dit Zakje, van buiten met de Huid om- I. AFDEEL.
 kleed, heeft een Naad, die zig van de Voor- II. HOOFD-
 huid, langs de Schaft heen, over hetzelfde uit- STUK.
 strekt, tot aan het Fondament. Van binnen
 is het voorzien met een Spieragtigen Rok †, † *Dartos*
 door welken het opgetrokken, gefronfeld en
 geplooid wordt, 't geen voornaamelyk gebeurt,
 wanneer men zig aan de Koude bloot stelt of
 sterk beweegt. In 't algemeen is 't bekend, dat
 de flapheid van het Zakje voor eene daadelyke
 verzwakking of ongesteldheid wordt gehouden,
 vooral in de Kinderen. De Testikel, die in
 grootte en gedaante taamelyk wel naar een Dui-
 ven-Ey gelykt, heeft drie eigen Bekleedzels of
 Rokken: een buitensten genaamd de *Scheede-*
Rok §, over welken heen is uitgespreid de Op- § *Tunica*
 schortende Spier *. Terwyl deeze langs den *Vaginalis*
Scheede-Rok neerdaalt en den Testikel nadert, * *Cremafter*
 wyken haare Vleezige Vezelen van elkander,
 en haare uitspreiding schynt een soort van Vlies
 te maaken, 't welk verscheide Ontleedkundi-
 gen by den naam van roodagtigen † Rok onder- † *Erythro-*
 scheiden hebben; doch dezelve is digt met den *ides*
Scheede-Rok vereenigd. Ligt kan men zig in
 deeze twee Naamen vergiffen, dewyl de Schee-
 de-Rok, in 't Grieksch, *Elytbroides* genoemd
 wordt; doch zy zyn inderdaad niet gemakkelyk
 van elkander af te zonderen. De binnenste
 Rok, die den Testikel onmiddelyk omkleedt,
 wordt de Witagtige § geheeten en van deezen § *Albugi-*
 schynt ook de Opper-Bal * omvangen te worden. *nea*
 * *Epididy-*

I. AFDEEL. De zelfstandigheid der Ballen is een samen-

II. HOOFD-hooping van ontelbaare Vaatjes, zeer aardig

STUK.

Darmswyze geflingerd en gedraaid. Deze Vaatjes eindigen in den Opper-Bal, die als een dikke Rups op den Testikel legt, en zyne Vaat-

De Testi-
kels.

jes wederom vereenigt in het afvoerend Vat †.

† *Vas defe-*
rens

Zodanige Vaten zyn 'er tot ieder Testikel of Opper-Bal een, en dus twee in 't geheel, die uit het Balzakje, langs de Zaadvaten, in 't Lig-

haam opklimmen, en zig ontlasten in de Zaad-

§ *Vesicula*
Seminales

blaasjes §, leggende van agteren onderaan de Waterblaas. Deze ontvangen dus het Zaad, dat uit het Bloed, 't welke door de Zaad-Slagaders in de Testikelen gebragt was, is afgescheiden en bereid, bewaarende hetzelve tot den tyd der Ontlastinge.

De Zaad-
blaasjes.

De Zaadblaasjes zyn Vliezige Beursjes, gemeenlyk omtrent drie Vingerbreedten lang en een Duim breed, van gedaante als een kleine plat gedrukte Peer. Hunne inwendige zelfstandigheid is Celluleus; de uitwendige bestaat uit een sterk en eenigermaate Spieragtig Vlies. Zy hebben ieder een Loosbuisje, die te samen uitloopen in de holligheid van den Watergang, naby den Hals van de Blaas. Doch inmiddels gaan zy door een Klieragtig Lighaam, of zo sommigen willen een dubbele Klier, de *Voor-*

* *Prostate* *staanders* * genaamd, welker Loosbuisjes, ten getale van tien of meer, een Slymagtig Vogt in den Watergang uitwerpen, dat voornaamelyk schynt te dienen om dit Kanaal glibberig te houden.

den. Men heeft dit Vogt, dat in de Gefneede- I. AFDEEL.
 nen ook gevonden wordt, dikwils ten onregte II. HOOFD-
 voor Mannelyk Zaad gehouden. De kleine Ver- STUK.
 hevenheid, daar deeze Vaatjes in den Water-
 gang, digt onder aan den hals van de Blaas, ein-
 digen, is langwerpig spits van gedaante, en
 wordt het *Haanen-Kopje* genoemd.

Dat uitwendig Lighaamsdeel, 't welk men de De Schaft.
 Schaft * noemt, wordt opgehouden door een * *Penis*
 Vliesagtigen Band, die 't zelve aan de Samen-
 hegting der Schaambeenderen vast maakt. Het
 Vel, 't welk de Schaft bekleedt, aan 't end om-
 geflagen zynde, voert den naam van Voorhuid.
 De eigen deelen van de Schaft zyn, de Spon-
 gieufe Lighaamen, de Watergang en het Hoofd-
 je †. Doch buitendien heeft de Watergang ook † *Glans*
 een Celluleus Geweefzel, waar mede hy rond-
 om is bekleed, tuffchen zyne Vliezen. Dit Ge-
 weefzel, nu, maakt niet alleen het Hoofdje,
 maar aan 't begin van den Watergang, by de
 Blaas, een ronde uitpuiling, die de Bol § ge- § *Bulbus*
 noemd wordt. Het Hoofdje is zeer gevoelig, *Urethra*
 om dat de Zenuwtepeltjes 'er, even als aan de
 Lippen van den Mond, maar met een zeer dun
 Vliesje zyn overtoogen. Voorts heeft de Schaft
 ook haare Spieren, die tot derzelve opregting,
 tot voortftuwing van de Pis en andere gebrui-
 ken, ftrekken: als ook haare byzondere Klie-
 ren, Vaten en aanzienlyke Zenuwen.

Onder de Teeldeelen der Vrouwen komt voor. ^{Teeldeelen} der Vrou-
 naamelyk de *Lyfmoeder* † in aanmerking, alzo ^{wen.}
 † *Uterus*

I. AFDEEL. dezelve de Vrucht ontvangt en tot den tyd der

II. HOOFD-Verloffinge onderhoudt, beschermt en bewaart.

STUK.

Dit Lighaamsdeel is in de Maagden zeer klein en gelykt veel naar een samengedrukte Peer; maar, van het begin der Zwangerheid af, wordt het allengs grooter, zettende zig, op een verbaazende wyze,* in de rondte uit. Naar voo-
ren toe, egter, heeft het altyd een foort van

* *Os Tinca* Snoet *, die in de Scheede uitfteekt, maaken-
de het gene men den inwendigen Mond noemt
van de Lyfmoeder, die door de breede Banden
in de Zyden aangehegt is, en door de ronde
Banden gemeenschap heeft met het uitpuilende
deel der Schamelheid. Zy heeft, aan haaren
Bodem, de enden der *Trompetten van Fallo-*

† *Tube Fallopiane*

pius †, die met een fyn buisje doorgaan in haa-
re holligheid, doch langs hoe wyder worden
naar 't andere end, alwaar zy zekere plooijen
maaken, die fomtyds naar een Waaijer gely-
ken. Deeze Trompetten hebben de langte van
omtrent zeven of agt Vingerbreedten. Men
heeft ze fomtyds gevonden, omvattende met
hunnen Waaijer, of een gedeelte daar van, de

§ *Ovaria*

Eijerneften §, dat twee langwerpige Lighaa-
men zyn, rondagtig doch een weinig plat, leg-
gende aan de zyden van de Lyfmoeder, waar
aan zy, zo wel als aan de Trompetten, door de

bree-

(*) LEEUWENHOEK was eigentlyk de eerste Uitvinder
van deeze Diertjes niet: want hy verhaalt zelf in een van
zyne Brieven, dat zeker Doktor in de Geneeskunde,
HAM genaamd, hem in 't jaar 1677 Mannelyk Zaad ge-
bragt en daar in levendige Wormpjes getoond hadt; waar
van

breede Banden gehegt zyn of vastgemaakt. I. AFDEEL.
 Hunne zelfstandigheid is Spongieus, doch zeer II. HOOFD-
 digt, met eenige kleine Blaasjes, ter grootte van ^{STUK.}
 een Erwt of daar omtrent, die een Vogt als Wit
 van Ey bevatten.

Deeze Blaasjes, welker getal in één Eijer nest ^{Denkbeeld}
 fomtyds tien of twintig is bevonden, worden ^{van de Be-}
 thans gemeenlyk voor Eijertjes gehouden, wel- ^{vrugting.}
 ken het Mannelyk Zaad op gelyke wyze be-
 vrugt, als men zulks in de Eijeren van het Ge-
 vogelte waarneemt. Men verbeeldt zig dat één
 van die Diertjes, welken de wonderbaare Ont-
 dekkingen van LEEUWENHOEK (*), in zulk een
 menigte en in eene zo verbaazende kleinheid,
 in het Zaad der Mannelyke Dieren hebben doen
 zwemmen, het eerste beginzel is van het Dier,
 waar van het, in zyne Slangswyze gedaante,
 reeds het Hoofd en de Ruggegraat, die waarlyk
 zig in het Vruchtschezeltje allereerst, en, voor
 dat zig nog eenige Leden openbaaren, aan 't oog
 voordoen, zou affschetzen: dat hetzelfde, 't zy
 in de Lyfmoeder, in de Trompet van Fallopius,
 of in het Eijer nest, een Eitje ontmoetende, 't
 welk ryp en gereed is om het Diertje te ont-
 vangen, door zekere Vaatjes, daar het in 't Zaad
 zyn Voedzel mede ingezoogen heeft, aan het
 Eit-

van hy in 't zelfde jaar berigt gaf aan de Koninglyke So-
 cieteit van Londen, en HARTSOEKER verhaalt, dat hy ze
 in 't jaar 1674 reeds gezien, doch voor ronde Bollerjes
 gehouden en 'er geen agt op geslagen had: zo dat van
 sommigen, hoewel 't onregt, de Eer der Uitvinding aan
 deezen laatsten is toegeschreeven.

I. AFDEEL. Eitje of deszelfs Vaatjes gehegt wordt; en dat
II. HOOFD. het verder, met dit Eitje, in de holte van de
STUK. Lyfmoeder, aan derzelve Donsagtige Wanden
 of Bodem zig aanhegt, waar van het zyne Vliezen en Moerkoek krygt.

Zaaddiertjes van LEEUWENHOEK. Na de ontdekking deezer Diertjes zyn hier nog verscheide Omstandigheden bygevoegd, die, als men derzelve verbaazende kleinheid (*) in aanmerking neemt, gantsch ongeloofbaar voorkomen. Immers LEEUWENHOEK zegt waargenomen te hebben, dat deeze Diertjes van beiderley Sexe zyn, 't welk dienen kon, om den oorsprong te verklaaren van de Mannetjes en Wyfjes uit een zelfde Zaad: hy voegt 'er by, dat zy aangroeijen, paaren en voortteelen, en van Huid verwisselen. HARTSOEKER heeft getragt uit te leggen, hoe 'er een in het Eitje gaat, en met hetzelfde zig vereenigt; waarby een ander deedt, dat zy waarlyk de figuur van kleine Menschjes hadden, hoedanig eene figuur van deeze Diertjes by giffing door HARTSOEKER was afgebeeld; maar LEEUWENHOEK zelf verwierp deeze losse denkbeelden.

Tegenwerpingen. Van anderen heeft dit Gevoelen, in 't eerst, verscheide Tegenwerpingen ontmoet. Hoe komt het,

(*) Zie bladz. 22. Alwaar ik, om de kleinsten te hebben, van de Diertjes in 't Zaad der Spinnekoppen heb gesproken. In 't Menschelyk Zaad oordeelde LEEUWENHOEK één millioen derzelve kleinder dan een Zandkorrel: zo ook in 't Zaad van Honden, Haanen; en hy merkt aan, dat zy in de grootste Dieren weinig grooter dan in de kleine zyn; doch niet, zo 't schynt, in de Insekten. Ondertusschen blykt hier uit, dat de begrooing in

het, zaid' men, dat deeze Diertjes in de groot- I. AFDEEL. ste Schepzelen niet grooter zouden zyn dan in II. HOOFD- de kleine ; in de Walviffchen niet grooter dan ^{STUK.} in de gemeene Viffchen, gelyk LEEUWENHOEK verzekerde: hoe kunnen 'er in zo verbaazende veelheid gefchapen zyn, om niets uit te voeren: waar toe derzelve overmaatige kleinheid, enz. Doch dit alles zou men omtrent de Zaad- den der Plantgewaffen, met even veel regt, kunnen aanmerken. Een gewigtiger tegenwer- ping was, dat in verfcheide andere Vogten, als ook in 't Menschelyk Bloed, insgelyks Wormp- jes gevonden werden. Dit heeft LEEUWENHOEK zelf verlegen gemaakt, zo dat hy onderstellen moest, de Zaadvaten op de een of andere wyze gekwetft te hebben. Anderen loffen dit op, met de gedagten, dat de Wormpjes, die zig in het Bloed of andere Menschelyke en Dierlyke Vogten vertoonen, door Verrotting gebooren zyn ; gelyk men zulks dagelyks in rottend Hooywater verneemt, dat van dergelyke aller- kleinste zeer vlug beweegende Lighaampjes krielt.

Dus is dit Gevoelen, dat de gezegde Diert-
jes

KEILS *Ontieedkunde*, bladz. 148 : dat *drieduizend mil- lioenen* van dezelve geen Zandkorrel evenaaren zouden, niet minder buiten den haak loopt, dan de vergelyking, die men in 't Werk van BAKER *over de Mikroskoop*, in 't jaar 1744 uitgegeven, vindt, van het getal der Diertjes in de Horn van een Kabeljauw met dat der Menschen op den Aardbodem ; zynde dit laafte wel twintigmaal zo groot gerekend, als het mer eenige waarfchyntlykheid kan zyn. Zie bladz. 225, hier voor.

I. AFDEEL. jes aan 't Mannelyk Zaad van allerley Dieren.
 II. HOOFD- eigen zyn, zo algemeen aangenomen geweest,
 STUK. dat men zelfs de Onvrugtbaarheid in de Mans-
 f Waarne- perfoonen door de afwezendheid van zodanige
 mingen van Diertjes , of door derzelve traagheid in vuile
 DEBUFFON. Befmettingen , getragt heeft te verklaaren (*).
 Tegenwoordig egter ontmoet dit Gevoelen
 nieuwe Tegenwerpingen, die hetzelfde in zynen
 grondsteen aantasten. De Heer DE BUFFON ,
 naamelyk, heeft zyn werk gemaakt om het Man-
 nelyke Zaad van veelerley Dieren en zelfs van
 Menschen, uit Lyken , die nog niet koud wa-
 ren, met Mikroskooopen te onderzoeken, en hy
 verhaalt nooit zodanige Diertjes , als door
 LEEUWENHOEK zyn afgebeeld geweest, daar in
 te hebben kunnen vinden. De Diertjes, die
 daar in voorkwamen , hadden fomtyds, wel is
 waar, Staarten, doch deeze Staarten waren zeer
 dun en van verscheiderley langte , schynende
 slegts toevallig 'er aangegroeid te zyn , dewyl
 zy ze eerlang kwyt raakten. Hunne beweging
 was geenszins vlug , maar, als zy Staarten had-
 den , wiggelden zy een weinig heen en weer,
 dan over de eene dan over de andere zyde, en,
 als zy geen Staarten hadden, dan bewoogen zy
 zig fomtyds troepswyze: komende verder in al-
 les overeen met die Lighaampjes, welken men in
 andere Dierlyke Vogten, in de Aftrekzels van
 Plantgewassen en elders, vindt.

On-

(*) Zie KEILL, *Korte Schets der Ontleeding van 't Men-
 schelyk Lighaam.* blad. 146.

Ondertuffchen kan men niet denken, dat het I. AFDEEL. deezen Heer aan bekwaame Werktuigen heeft II. HOOFD-gehaperd. Hy verhaalt dat het Mikroskoop, 't^{STUK.} welk hy gebruikte, hem door den Engelschen Heer NEEDHAM was bezorgd, die getuigde dat het kleinste Glas van hetzelfde veel fterker vergrootende was, dan de allerbesten van LEEUWENHOEK. Hier uit besluit hy, dat deeze Waarneemer de gemelde Diertjes veel grooter en overzulks duidelyker heeft afgebeeld, dan dezelve weezentlyk van hem kunnen gezien zyn. En hoe bezwaarlyk dit aan LEEUWENHOEK zelf viel, blykt uit zyn eigen Verhaal, daar hy zegt, dat, wanneer hy aan een Tekenaar zyne Diertjes in de Hom van een Kabeljaauw wilde laten zien, die hy zelf zo menigmaal en zo duidelyk gezien hadt, hy nooit daar toe had kunnen komen; niet alleen wegens derzelver uitneemende kleinheid, maar ook, om dat zy zo broofch waren; ja hy getuigt maar zelden, en niet zonder de nauwkeurigste oplettendheid, aan eenigen derzelve Staarten te hebben kunnen ontdekken: dikwils vindt hy, in 't Mannelyke Zaad der Dieren, niet dan ronde Lighaampjes, en fomtyds niets het allerminste, dat naar Diertjes geleek.

Ook fchynt het, om de waarheid te zeggen, dat veele Waarneemers, 't zy van den zelfden of van laater tyd, de uitneemende bekwaamheid van LEEUWENHOEK veelal tot waarborg gebruikt hebben van hunne denkbeelden, ten

I. AFDEEL. opzigt van de gedaanté deezer Diertjes, waar-
 II. HOOFD. omtrent een groot verschil geweest is onder hun,
 STUK. en waar aan LEEUWENHOEK zelf in vervolg van
 tyd twyfelde. Sommige van de allerbekwaam-
 sten in dit Stuk, gelyk BAKER en VALISNIERI,
 hebben de Afbeeldingen van LEEUWENHOEK
 flegts gekopieerd. Weinigen zyn zo edelmoe-
 dig als de Heer HALLER, die getuigt, dat hy
 geen Glas vond onder die van 't Mikroskoop
 van *Culpeper*, 't welk deeze Diertjes in genoeg-
 zaame grootte vertoonde, om derzelve gedaan-
 te, genoegzaam duidelyk, te onderscheiden (*).

Waarneemingen van NEEDHAM. Zie hier de Waarneemingen van den Heer
 NEEDHAM op het Zaad van een foort van Zee-
 Kat, genaamd *Calmar*, in welker Hom deeze
 fcherpziende Heer de zogenaamde Zaaddiertjes
 veel grooter dan in andere Viffchen vondt, ja
 zo groot dat men ze met het bloote Oog kon
 zien, zynde drie vierde Duims lang. Geduu-
 rende den geheelen Zomer, toen hy te *Liffabon*
 de Zee-Katten opende, vondt hy in dezelve
 geen het minfte blyk van Hom. Het was tegen
 't midden van December, dat hy de eerfte te-
 kenen befpeurde van een nieuw Vat, met Melk-
 agtig Sap gevuld. Dit Sap, vervolgens door
 hem onderzocht zynde, vondt hy niet dan on-
 doorfchynende Bolletjes te bevatten, die in ze-
 ker foort van Weiagtig Vogt dreeven, zonder
 eenigen fchyn van Leven: maar eenigen tyd
 daar

(*) *Annot. in Prael. Acad. Boerhavii. VOL. V. P. I.*
 P. 354. c.

daar na wierdt hy in 't Vogt uit de Hom van I. AFDEEL-
 een andere Zee-Kat, in verscheide deelen der II. HOOFD-
 Bewaarplaats, gantsch voltooide *gewerktuigde* ^{STUK.}
deeltjes gewaar, die niets waren dan kleine
 Veeragtige Lighaampjes.

Dezelven bestonden van buiten uit een door- ^{Lighaamp-}
 schynende Kraakbeenagtige Scheede of Koker, ^{jes in de}
 waar van het bovenend uitliep in een rondagti- ^{Hom der}
 ge Knop of Hoofdje, zynde door de Scheede ^{Zee-Kat-}
 zelf gemaakt, die zig omslaat en den dienst ^{ten.}
 doet van een Klapvlies. In deeze uitwendige ^{PL: IV.}
 Scheede is vervat een doorschynende Buis, die ^{lett. C.}
 het Veerend Lighaam, daar wy van spreken,
 influit, benevens een Klepje, een Tonnetje of
 Emmertje, en eene Spongieuze zelfstandig-
 heid. De Schroef beslaat het bovenste deel van
 de Buis en Scheede; de Zuiger en het Em-
 mertje zyn in 't midden geplaatst, en de Spon-
 gieuze zelfstandigheid maakt het onderste uit.
 Deeze Werktuigen pompen het Melkagtig Vogt;
 de Spongieuze zelfstandigheid zuigt zig daar van
 vol, en, voor dat het Dier Zaad schiet, is de
 geheele Hom niet anders dan een samenstel van
 deeze *gewerktuigde deeltjes*, die het Melkag-
 tig Vogt geheel en al ingepompt en opgelekt
 hebben.

Zo dra deeze kleine Werktuigjes uit het Lyf ^{Derzelve}
 van het Dier komen, en in 't Water of in de ^{Werking.}
 Lugt zyn, werken zy gelyk de Afbeelding *
 vertoont. De Veer ryft op, gevolgd van de ^{* Ibid.}
 Klep, het Emmertje en Spongieus Lighaam, ^{lett. D.}
 I. DEEL. I STUK, 't welk

I. AFDEEL. 't welk het Vogt bevat; zo dra nu de Veer, en
II. HOOFD de Buis daar dezelve in fluit, buiten de Koker be-
STUK. ginnen te komen, buigt zig de Veer, en niet-
 temin gaat de geheele toefstel, daar binnen,
 voort met zig te beweegen, tot dat de Veer,
 de Klep en het Emmertje, geheel buiten de
 Koker geraakt zyn. Naauwlyks is dit geschied,
 of al het overige springt 'er in een oogenblik
 buiten, en het Melkagtig Vogt, dat inge-
 pompt was en in het Spongieuse Lighaam be-
 greepen, vloeit weg door het Emmertje.

Redeneer- Na eene zeer omftandige beschryving van
ring daar deeze werking, en naauwkeurige overweeging
over. deezer Werktuigen, besluit de Heer NEEDHAM,
 dat 'er veel reden is, om te denken, of niet de
 Zaadwormpjes der andere Dieren ook een foort
 van Werktuigen zyn, gelykformig aan deeze, en
 welker werking op byzondere tyden geschiedt:
 want, zegt hy, laat ons onderstellen, dat 'er
 in het verbaazend getal van Zaadwormpjes, die
 men op den zelfden tyd in het Veld van 't Mi-
 kroskoop gewaar wordt, alleenlyk eenige dui-
 zenden zyn, die op een zelfden tyd werken en
 zig ontwinden, zulks zal genoeg zyn om ons te
 doen gelooven, dat zy altermaal leeven: laat
 ons insgelyks begrypen, voegt hy 'er by, dat
 de beweeging van ieder deczer Zaadwormpjes,
 even gelyk die der Werktuigjes van de gemelde
 Zee-Kat, omtrent een halve Minuut aanhoude:
 en, dewyl 'er dus eene geduurige agtereenvol-
 ging van werking en Werktuigen is, zo zal
 zulks

zulks lang kunnen duuren en de zogenaamde Diertjes zullen, het een voor, het ander na, schynen te sterven. Buitendien, om welke reden zou de *Calmar* alleen in zyn Zaad Werktuigjes hebben, terwyl alle andere Dieren met Zaadwormpjes, waare Diertjes zynde, zouden voorzien zyn. De Analogie is hier van zo veel kragt, dat men naauwlyks zyne toefstemming daar aan kan weigeren.

De Heer NEEDHAM merkt nog daarenboven aan, hoe de Waarneemingen van LEEUWENHOEK zelf aan de hand schynen te geven, dat de Zaadwormpjes veel overeenkomst hebben met de *gewerktuigde Lighaampjes* * in 't Zaad van de *Calmar*. „ Ik heb (zegt LEEUWENHOEK van 't Zaad der Kabeljauwen spreekende) deeze „ Ovaale Lighaampjes genomen voor zodanige „ Diertjes, die geborsten waren en uitgespannen, om dat zy viermaal zo groot waren als „ de Lighaamen van deeze Diertjes, toen die „ zig in 't leven bevonden:” en, op een andere plaats, spreekende van 't Zaad van een Hond, zegt hy: „ ik heb opgemerkt, dat deeze Diertjes menigmaal van figuur veranderen, inzonderheid wanneer het Vogt, daar zy in zwemen, uitwaafemt: hunne voortgaande beweging strekt zig niet verder dan de breedte van een Haire uit.” Dit alles wel overwoogen zynde, giff eindelyk de Heer NEEDHAM, dat de zogenaamde Zaaddiertjes wel slegts een foort van natuurlyke Werktuigen konden zyn,

I. AFDEEL.
II. HOOFD-
STUK.

Gewerk-
tuigde Lig-
haampjes
in 't Zaad
der Dieren
ondersteld.
* Corps
Organisés

I. AFDEEL. veel eenvoudiger van famenstel dan het Lighaam van een Dier.

II. HOOFD. Voornaame Zwaarigheden zyn 'er, inderdaad,

STUK. ^{Zwaarig-} tegen 't Gevoelen, 't welk aan die Zaadwormp-
^{heden te-} ges de eigenschappen van Diertjes toefchryft.
^{gen 't Ge-} Is het te begrypen, dat, daar alle andere Dier-
^{voelen, dat} lyke Schepzelen, hoe tederder, hoe minder Kou-
^{'er Zaad-} de verdraagen kunnen, deeze Diertjes niettemin
^{diertjes} in 't Zaad-Vogt, dat aan een vry grooten trap
^{zouden} van Koude is bloot gefield, niet alleen in 't le-
^{zyn.} ven blyven, maar zelfs zig vlug beweegen zou-
 den, daar de Warmte ze aanftonds traag maakt
 door de verdikking van het Vogt? Welk eene
 overeenkomst heeft 'er plaats; indien, gelyk
 LEEUWENHOEK ftelt, in 't Mannelyk Zaad der
 Kikvorfchen tienduizend Diertjes zyn, tegen
 één Eitje in de Kuit van 't Wyfje? Hoe ver-
 baazende is 't getal van honderdvlyftig-duizend
 millioenen Diertjes in de Hom van een Kabel-
 jaauw, gelyk hy rekende?

De allervoornaamfte Zwaarigheid, egter, die
 tegen dit Gevoelen bygebragt kan worden, is,
 dat hetzelfde eenen voortgang van kleinheid tot
 in 't oneindige onderftelt. Immers, 't zy men,
 met fommigen der hedendaagfche Natuurkundi-
 gen, ftelle, dat de eerfte beginzels der Dieren
 vervat zyn in de Vrouwelyke Eijertjes, 't zy
 met anderen de Diertjes van het Mannelyk Zaad
 daar voor houde: in beide Gevallen moet men
 begrypen dat 'er van de Schepping af maar ee-
 ne Ontwinding der Lighaamen heeft plaats ge-
 had,

had, en nog plaats hebben zal, zo lang de I. AFDEEL.
 Wereld staat. Onderstel nu eens, dat ZO-II. HOOFD.
 danig een Schepzeltje duizend millioenen maal STUK.
 kleiner zy dan een volwassen Mensch: zo zal
 het Zaaddiertje, van de tweede Voortteeling ook
 zo veel kleiner moeten geweest zyn, dan het
 was in den eersten Mensch. Derhalve kan de
 proportie, van dit Zaaddiertje tot het Mensche-
 lyk Lighaam, niet dan door een getal van ne-
 gentien Cyferletters worden uitgedrukt. Om
 de zelfde reden vereischt de kleinheid van een
 Zaaddiertje, in de derde Voortteeling, een ge-
 tal van agt-en-twintig; in de vierde een getal van
 zeven-en-dertig; in de vyfde een getal van zes-
 en-veertig; en in de zesde Voortteeling een ge-
 tal van vyf-en-vyftig Cyfers.

Om zig eenig denkbeeld te maaken, welk eene Denkbeeld
 Kleinheid door deeze proportie uitgedrukt wor- van derzel-
 de, zo zullen wy de uitgestrektheid van een ver verbaa-
 Sphcer of holle Bol in vergelyking neemen, die zende
 den Loopkring van Saturnus tot zynen grooten Kleinheid
 Cirkel heeft. Onderstellende nu de Zon een
 millioenmaal grooter dan de Aardkloot; en dat
 de afstand van Saturnus, van 't middelpunt dier
 Sphcer, duizend middellynen van de Zon eve-
 naare; zo zullen wy bevinden, dat 'er niet meer
 dan vyf-en-veertig Cyfers noodig zyn, om het
 getal uit te drukken van de Kubiek-Lynen, (dat
 is zeventienhonderd-agt-en-twintigste deelen
 van een Kubiek-Duim,) in deeze Sphcer be-
 greepen: en, ieder Kubiek-Lyn verdeelende in

I. AFDEEL. duizend millioenen Deeltjes, zo zal men maar
II. HOOFD. vier-en-vyftig Cyfers tot uitdrukking van dit
STUK. getal behoeven. Bygevolg zou een Mensch, in vergelyking met het Zaaddiertje van de zesde Voortteeling of *Generatie*, grooter zyn, dan de Sphcer van het Planeetgestel is ten opzigt van het kleinste Stofdeeltje, dat met een Mikroskoop kan waargenomen worden. Wat zou het zyn, indien men deeze Rekening tot de tiende, ja tot de honderdste of honderdvyftigste *Generatie* vervolgde, die men ten minste rekenen moet, sedert de Schepping, in 't Menschelyk Geslacht te hebben plaats gehad. Immers de Geest verliest zig in eene Kleinheid, nog onverbeeldelyker dan de uitgestrektheid van 't Heelal!

Stelling
 van den
 Heer DE
 BUFFON.

Om de bygebragte en meer andere redenen oordeelt de Heer DE BUFFON de beide Gevoelens, zo van Eijertjes als van Zaaddiertjes, verwerpelyk. Hy stelt vast, dat de zogenaamde Zaaddiertjes niet anders zyn dan de *levendige Werktuiglyke deelen van 't Voedzel**, en hy beweert, dat men ze niet alleen vindt in de Zaadvogten van de beide Sexen, maar ook in de Chyl, in de vuiligheid die aan de Tandengroeit, en in den Afgang. Hy meent bewezen te hebben, *dat de Voeding en Voortteeling van een zelfde oorzaak afhangt*: dat de Voeding, naamelyk, geschiedt door de innerlyke doordringing van deeze Werktuiglyke deelen in ieder gedeelte van het Lighaam, en dat de

* *Parties*
Organiques
vivantes

Her-

Hervoortbrenging bewerkftelligd wordt door I. AFDEEL. het overtollige van die zelfde Werktuiglyke II. HOOFD- deelen , verzameld in zekere plaats , naar wel-^{STUK.} ke zy van alle Lighaamsdeelen worden toegevoerd. De Vrugt, reeds geformeerd door vermenging der Vogten van de beide Sexen, wordt in de Lyfmoeder verder opgekweekt, even gelijk zulks gefchiedt in de Eijeren der Vogelen buiten 't Lighaam: doch van Eijertjes vindt hy, in de Dieren die levendige Jongen voortbrengen , geen bewys. Zie daar dan ook het beroemde Stelzel, dat alle Schepzelen uit Eijeren voortkomen, geheel verworpen.

„ 't Geen men zeker weet, (om zyn eigen ^{Werktuig-} Woorden te gebruiken,) is, dat alle Dieren en ^{lyke deeltjes de oor-} Plantgewassen, en alle derzelver deelen, een ^{zaak der} oneindige menigte bevatten van levendige ^{Voeding en} ^{Voorttee-} Werktuiglyke Klompjes, die men een ieder ^{ling.} klaar voor 't Oog kan brengen. Deeze ^{lyke deeltjes de oor-} Werktuiglyke Klompjes neemen agtervolgelyk ^{Voeding en} ^{Voorttee-} verfcheiderley gedaanten en verfchillende ^{ling.} trappen van beweeging en werkzaamheid aan, volgens de byzondere omftandigheden. Zy zyn veel menigvuldiger in de Zaadvogten der beide Sexen en in de Vrugtbeginzels der Planten, dan in de andere deelen der leevende en groeiende Schepzelen: zy zyn 'er, ten minfte, veel blykbaarder en meer ontwikkeld; of, zo men wil, [daar is een grooter menigte] van deeze kleine Lighaampjes in beweeging. In de Planten en Dieren heeft

I. AFDEEL.,, derhalve een leevende Zelfftandigheid plaats,

II. HOOFD.,, hun beiden gemeen, en deeze levendige

STUK.

,, Werktuiglyke Zelfftandigheid is juist de Stof-
 ,, fe, die tot de Voeding vereifcht wordt. Het
 ,, Dier neemt zyn Voedzel van Dieren of
 ,, Planten, even gelyk de Planten zig ook voe-
 ,, den kunnen met de in kleine Stofdeeltjes ont-
 ,, bonden Lighaamen der Planten of Dieren.
 ,, Deeze voedende Zelfftandigheid, aan 't een
 ,, zo wel als 't ander eigen, is altoos leeven-
 ,, de, altoos werkzaam; zy brengt een Dier of
 ,, Plant voort, wanneer zy een inwendige Vorm,
 ,, een bekwaame Lyfmoeder vindt, die tot het
 ,, een of ander gefchikt en met hetzelfde over-
 ,, eenkomstig is: maar, wanneer deeze werk-
 ,, zaame Stof zig in grooten overvloed verza-
 ,, meld bevindt op plaatfen, daar zy zig kan
 ,, vereenigen, zo formeert zy in het Dierlyk
 ,, Lighaam andere Dieren, gelyk den Lint-
 ,, worm, de Aarsmaaijen, de Wormen die
 ,, men fomtyds vindt in de Aderen, in de Boe-
 ,, zems der Hersenen, in de Lever, enz. Dit
 ,, flag van Dieren is zynen oorsprong niet ver-
 ,, fchuldigd aan andere Dieren van dérgelyke
 ,, gedaante: hunne Voortteeling gefchiedt niet
 ,, op de zelfde wyze als die der andere Die-
 ,, ren. Men mag derhalve gelooven, dat zy
 ,, door deeze Werktuiglyke Stoffe voortgebragt
 ,, worden, wanneer dezelve uit de Vaten is ge-
 ,, ftort, of niet opgenomen wordt door de Va-
 ,, ten, welke dienen tot de Voeding van het

,, Lig-

„ Lighaam des Diers , daar zy in huisvesten. I. AFDEEL.
 „ Zeer waarfchynlyk is 't , dat alsdan deeze II. HOOFD-
 „ voortbrengende Zelfftandigheid , die altoos ^{STUK.}
 „ werkzaam is en ftrekt om zig tot een Werk-
 „ tuig te maaken , Wormen en kleine gewerk-
 „ tuigde Lighaamen van verfcheiderley foort
 „ formeert , naar de verfchillende plaatfen , de
 „ verfchillende Lyfmoeders , alwaar zy zig ver-
 „ zameld bevindt. Wy zullen in 't vervolg ge-
 „ legenheid hebben , om breeder de natuur te
 „ onderzoeken van deeze Wormen en van vee-
 „ le andere Dieren , die op dergelyke manier
 „ voortkomen , en te doen zien , dat derzelver
 „ voortbrenging zeer verfchillende is van 't
 „ denkbeeld , dat men tot heden toe daar van
 „ gehad heeft.”

Ik zou hier by kunnen voegen , hoe de Heer ^{De twyfel-}
 DE BUFFON de voortbrenging van de Aaltjes of ^{agtige}
 Slangetjes in den Azyn , in de verzengde Tar- ^{Voortbren-}
 we , in het Meel ; van de Diertjes in de Af- ^{ging weder}
 trekzels van Planten en Vleefch der Dieren in ^{ingevoerd.}
 Water : hoe hy de Gifting zelve , en om kort
 te gaan , alles byna , aan deeze eene zelfde
 werkzaame leevende Stoffe , die de oorzaak der
 Voortteeling van Menfchen , Dieren en Planten ,
 zou zyn , toefchryft : zo dat men niet behoeft te
 vraagen , of de *twyfelagtige Voortbrenging* * der ^{* Genera-}
 Ouden , en het lang verworpen Denkbeeld , dat ^{tio Equi-}
 de Verrotting levendige Schepzelen voortbrengt , ^{voca}
 door hem weder ter baan gebragt en als ten
 throon gevoerd zy. Zie hier , hoe hy zyn Ver-

- I. AFDEEL toog over de Voortteeling der Dieren besluit.
- II. HOOFD- „ Men vindt zekerlyk *gewerktuigde Wezens*
STUK. „ *, die wy als Dieren beschouwen, en die eg-
* ^A *Etres* „ ter niet voortgeteeld zyn door Dieren van de
Organisés „ zelfde Soort als zy: men vindt 'er, die niet
„ dan zekere Werktuigen zyn: men vindt van
„ deeze Werktuigen, welker werking tot ze-
„ kere uitwerking is bepaald, en die niet kun-
„ nen werken dan eenmaal en geduurende ze-
„ keren tyd, gelyk de Homvaatjes van de Zee-
„ Kat: anderen zyn 'er, die men, zo langduurig
„ en zo dikwils als men wil, kan doen werken,
„ gelyk die van de verzengde Tarwe: daar zyn
„ Plant-aartige Wezens die *bezielde Ligbaamen* †
† *Corps* „ voortbrengen, gelyk de Vezels in het Men-
animés, „ schelyk Zaad, waar uit werkzaame Bolletjes
„ voortkomen, die zig beweegen door hunne
„ eigen kragten. In de Klasse van deeze ge-
„ werktuigde Wezens, die niet zyn voort-
„ gebragt dan door 't bederf, de gifting, of
„ liever de ontbinding van het samenstel van
„ stoffen uit Dieren of Planten: in deeze Klas-
„ se, zeg ik, vindt men gewerktuigde Lighaa-
„ men, dat *waare Dieren* zyn, die huns gely-
„ ke kunnen voortbrengen, schoon zy zelf niet
„ op zodanige manier zyn voortgebragt. De
„ paalen van deeze verscheidenheden zyn mis-
„ schien nog grooter, dan wy ons kunnen ver-
„ beelden.”

Aanmer- Ik wil niet onderzoeken of de bezielde Lig-
kingen. haamen, welken de Heer DE BUFFON hier op
't laat-

't laatste zegt, dat hy uit de Vezelagtige Stof- I. AFDEEL-
 fe, die hy door 't Mikroskoop zag groeijen in II. HOOFD-
 't Mannelyk Zaad, heeft zien voortkomen, ^{STUK.}
 iets minder zyn dan *Zaaddiertjes*. Ik vraag al-
 leen; of iemand der genen, die de Ontdekkin-
 gen van LEEUWENHOEK erkennen, wel ooit
 deeze Diertjes aangemerkt heeft *bezield* te zyn,
 en of hy zelf, of eenigen van zyne Navolgers,
 ze wel ooit hooger opgegeven heeft, dan *ge-
 werktuigde Wezens?*

De Manier van Bevrugting in den Mensch, ^{Manier der}
 is, volgens het Gevoelen van den gemel- ^{Bevrugting}
 den Heer, als volgt. „ In 't Menschelyk ^{volgens DE}
 „ Zaad, zegt hy, vindt men, gelyk in 't ^{BUFFON.}
 „ Zaad van alle groote Dieren, zulk een over-
 „ vloed niet van Werktuiglyke Klompjes *, als ^{* Molecules}
 „ in 't Zaad van zulke Dieren, die veel Jon- ^{Organiques}
 „ gen te gelyk voortbrengen. Ik begryp dat
 „ het Zaadvogt van den Man, in de Scheede
 „ uitgestort, en dat van de Vrouw, in de Lyf-
 „ moeder verspreid, Stoffen zyn van gelyke
 „ werkzaamheid, beiden beladen met zodanige
 „ deelen, tot de Voortteeling bekwaam, en
 „ deeze Onderstelling schynt genoegzaam be-
 „ wezen te zyn door myne Proefneemingen;
 „ dewyl ik de zelfde Lighaampjes in bewee-
 „ ging heb gevonden in het Vogt der Wyfjes
 „ als in dat der Mannetjes. Ik zie dat het
 „ Mannelyk Vogt in de Lyfmoeder komt,
 „ daar 't zelve het Vrouwelyke Vogt ontmoet.
 „ Deeze twee Vogten, nu, hebben een vol-
 I. DEEL. I STUK. T 4 „ maak-

I. AFDEEL.,, maakte Overeenkomst*, alzo zy beiden sa-

II. HOOFD-,, mengefteeld zyn uit deelen, niet alleen in ge-
STUK.

* *Anal.*
gie

,, daante of figuur, maar ook in beweegin-
,, gen en werkingen, volftrekt gelykformig.
,, Derhalve begryp ik, dat, door deeze ver-
,, menginge der twee Zaadvogten, deeze Werk-
,, zaamheid der Werktuiglyke Klompjes van ie-
,, der der Vogten als vast gezet is door de el-
,, kander opweegende werkingen van hun bei-
,, den; zodanig, dat icder Werktuiglyk Klomp-
,, je, ophoudende zig te bewegen, blyft op
,, de plaats, die hetzelfde voegt, en deeze plaats
,, kan niet zyn dan die van het Lighaamsdeel,
,, welke het te vooren in het Dier besloeg, of
,, liever die, van waar hetzelfde in 't Dierlyk
,, Lighaam is toegevoerd geweft. Dus zullen
,, alle de Klompjes, die van het Hoofd des Diers
,, afgekomen zyn, zig vastzetten en fchikken
,, in een gelyke order aan de gene, in welke zy
,, weezentlyk zyn toegevoerd geworden: die
,, van de Ruggegraat afgekomen zyn, zullen
,, zig, insgelyks, in een overeenkomstige fchik-
,, king plaatzen, zo ten opzigt van de figuur
,, als van den stand der Wervelbeenderen, en
,, eveneens zal het zyn met alle andere Lig-
,, haamsdeelen: de Werktuiglyke Klompjes, die
,, van ieder der deelen van 't Dierlyk Lighaam
,, toegevoerd zyn, zullen natuurlyk den zelfden
,, stand aannemen en zig fchikken in de zelfde
,, order, waar in zy zig bevonden toen zy van
,, deeze deelen afkwamen, en bygevolg zullen
,, dee-

„ deeze Klompjes, noodwendig, een klein ge- I. AFDDEL.
 „ werktuigd Wezen formeeren: dat in alle op- II. HOOFD-
 „ zigten gelyk is aan het Dier, waar van zy ^{STUK.}
 „ het uittrekzel zyn.”

De Heer DE BUFFON meent door dit Gevoe- ^{Vraagstuk}
 len duidelyk reden te kunnen geeven van een ^{opgelooft.}
 Vraagstuk, dat sedert den tyd van ARISTOTE-
 LES door de Natuurkundigen nog nooit is op-
 geloft geworden, te weeten; waar het van daan
 komt, dat fomtyds Mannetjes fomtyds Wyfjes
 gebooren worden. „ De Vrugt, zegt hy, is
 „ van de Mannelyke Sexe, wanneer het getal
 „ der Werktuiglyke Klompjes van den Man het
 „ grootfte is in de vermenging der twee Vog-
 „ ten; van de Vrouwelyke, indien het getal
 „ der Werktuiglyke deelen van de Vrouw
 „ grooter is; en 't Kind gelykt naar den Va-
 „ der of de Moeder, of naar beiden, volgens
 „ de verschillende vereenigingen van deeze
 „ Werktuiglyke Klompjes; dat is te zeggen,
 „ naar dat zy zig in zulke of zulke veelheid
 „ bevinden in de vermenging der beide Vog-
 „ ten.”

De toeneeming van de Menschelyke Vrugt, ^{Toenee-}
 in de Lyfmoeder, is zo gemakkelyk niet na te ^{ming der}
 gaan, als die der Pullen in de Eijeren van 't ^{Vrugt in de}
 Gevogelte. Uit de Waarneemingen egter, daar ^{Lyfmoe-}
 omtrent gedaan, fchynt men met zekerheid te ^{der.}
 kunnen besluiten, dat dezelve, onmiddelyk
 na de vermenging der Zaadvogten, de gedaante
 van een Bolletje of Klootje aanneemt. Im-

I. AFDEEL. mers , drie of vier dagen na de Bevrugting

II. HOOFD- wordt in de Lyfmoeder een langwerpig rond
STUK.

Blaasje gevonden , ten minste de langte hebbende van een half Duim , en bestaande uit een by uitstek dun en teder Vliesje , 't welk een Vogt bevat dat veel naar Wit van Ey gelykt. In dit Vogt kan men eenige kleine famengevoegde Vezeltjes bespeuren , die de eerste beginzelen zyn van de Vrugt. De eene helft van het Vliesje is overtoogen met een geweeffel van kleine Vezeltjes , die tot aanhegting van hetzelfde aan de Lyfmoeder strekken zullen.

Veertien dagen verlopen zynde , kan men in dit Vliesje zeer duidelyk het Hoofd , en daar aan zelfs de Neus , Mond , Oogen en Ooren , onderscheiden. Men ziet ook aan het dunne Lighaam van het Schepzeltje , dat de langte heeft van omtrent een half Duim , zekere bultjes of uitpuilingen , alwaar de Ledemaaten moeten uitgroeijen , en agt dagen daarna vertoonen die zig zichtbaar , doch de Armen komen spoediger voort , dan de Beenen. Ter ouderdom van een Maand is de Vrugt meer dan een Duim lang : men kan 'er alle Ledemaaten , ja zelfs de Vingeren en Teenen , in onderscheiden : ook vertoonen zig de Vaten en Ingewanden blykbaar. De Vliezen , daar zy in beslooten is , hebben nog eene langronde of Eyvormige gedaante : de Moerkock beslaat maar een derde van de geheele Klomp , daar zy in de eerste dagen wel de helft van uitmaakte.

Ten

Ten einde van zes Weeken heeft de Vrugt de langte van byna twee Duimen. De Menschelyke gedaante wordt in dezelve langs hoe volmaakter: doch het Hoofd is, naar de andere deelen te rekenen, nog veel te groot. Men heeft het Hart zien kloppen in een Vrugt van vyftig dagen; ja het sloeg zelfs vry lang na de uitwerping. Op twee Maanden ouderdom is de Beenmaking kennelyk in 't midden van de Beenderen der Armen en Becnen, en aan de punt van de Onderkaak, die alsdan veel voorby de Bovenkaak uitsteekt. De Sleutelbeenderen zyn reeds Been en de Navelstreng is geformeerd, doch zeer kort. Drie Maanden oud zynde is de Vrugt nagenoeg drie Duimen lang, en weegt omtrent drie Oncen. Nog anderhalve Maand laater is de langte zes of zeven Duimen: alle deelen des Lighaams, ja de Nagelen zelfs der Vingeren en Teenen, kunnen klaar gezien worden.

Om de Werkingen van de Vrugt in de Lyfmoeder te begrypen, moet men agt geeven op de bygevoegde Deelen, die noch tot de Moeder noch tot het Kind behooren, en niettemin volstrekt worden vereifcht om de Moeder het haare te doen toebrenghen aan de Vrugt. Een der voornaamften is de Navelstreng*, dus genaamd, om dat zy in de Navel haare aanhegting heeft of uitgaat van het Kind, en dat zy naar een Streng of Koord gelykt. Deeze bestaat uit twee Slagaders, afkomende van de tak-

De Navelstreng, enz.

* *Chorda Umbilicalis*

I. AFDEEL. ken der Groote Slagader, en één Ader, die zig

II. HOOFD- in de Poort-Ader ontlast, van waar een deel des

STUK. Bloeds, aanstonds, met een ruim Kanaal in de Hol-Ader en het Hart overgaat. De Ader is wel eens zo dik en derhalve ten minste viermaal zo wyd als de Slagaderen van de Navelftreng. Deeze drie Vaten breiden zig aan 't end, met ontelbaarfe zeer fyne Takmaakingen, tusschen twee Vliezen uit, en maaken een plat rondagtig Lighaam, tegen de Lyfmoeder aangevoegd,

* *Placenta* 't welk de Koek * geheeten wordt, hebbende de dikte omtrent van een Duim, de breedte van agt of negen Duimen, en fomtyds meer. Dewyl deeze Koek door inmondng samengevoegd wordt met de Vaatjes van de Lyfmoeder, zo verbeeldt men zig gemeenlyk dat dit Gêstel diene, om de Vrugt deel te doen hebben aan den Omloop des Bloeds en de Werking der Longen, die in dezelve, op zulk een wyze als in de Moeder, geen plaats heeft.

De Vliezen. De Vrugt is in twee Vliezen vervat, waar van het buitenste, dat ook de Koek bekleedt, dik, Spongieus, ruig en vol Vaatjes zynde,

† *Chorion* het Adervlies †; het binnenste, daar dit Vlies tegen aan legt, dun en doorschynende, het Lam-

‡ *Amnios* vlies ‡ genoemd wordt. In de Dieren is een

§ *Allan-* derde, wegens zyne figuur het Worstvlies § genaamd, en ook wel Pisvlies, om dat het de Pis van de Vrugt ontvangt. Hierom heeft men zig verbeeld, dat het in de Menschen ook noodig ware, en inderdaad de zwaarigheid, waar

die

die Ontlasting anders geschiede, heeft veelen I. AFDEEL. hetzelve ook aldaar doen plaatzen; doch door II. HOOFD. de ervarenste Ontleedkundigen is het niet ge-^{STUK.} vonden. Men onderfelt derhalve, dat in de Menschelyke Vrugt weinig Fis van het Bloed afgescheiden, en dezelve met het Bloed in de Aderen van de Moeder te rug gevoerd worde.

Een groot Geschil is 'er geweest over de ma- ^{De Voeding der Vrugt.} nier, op welke de Vrugt haar Voedzel ont- vangt. Men kon niet twyfelen of het Moederlyke Bloed, aan dezelve door de Ader van de Navelstreng toegebracht, moest in staat zyn, om de Vrugt van Voedzel te voorzien. Daarom heeft men gemeend dat de Vrugt, in de eerste Maanden, op die wyze alleen gevoed werde; in de volgende Maanden, als derzelve Werk- tuigen van Verteering allengs tot volmaaktheid komen, onderfelde men, dat zulks geschiedde door middel van het Vogt, in de Vliezen ver- vat. Sommigen, zelfs, zyn zo ver gegaan, van te beweeran, dat de Vrugt in 't geheel geen ander Voedzel kreeg, dan dit Vogt; 't welk zeer bekwaam tot Voeding is, en in de Maag niet al- leen, maar ook in 't Gedarmte gevonden wordt. Men heeft in de Vuiligheid van nieuw geboo- ren Kalven, voor dat zy eenig Voedzel buiten 't Lighaam genuttigd hadden, veel Hair gevon- den: waar uit sommigen opmaaktten, dat het ongebooren Kalf zig zelf likte; maar anderen meenen, dat dit Hair een weezentlyk bewys van het gestelde is; also men het in 't Vogt der

I. AFDEEL. Vliezen dryvende gevonden heeft (*). Doch
 II. HOOFD STUK. waar van daan hebben dan zodanige Kinderen,
 die met den Mond of Keel geslooten ter wereld
 komen, hun Voedzel gehaald?

Nieuw Ge-
 voelen.

De Heer DE BUFFON brengt hier omtrent we-
 der een nieuw Gevoelen ter baan. In de eerste
 plaats ontkent hy, dat de Bloedvaten van de
 Lyfmoeder en die der Koek mondeling met el-
 kander vereenigd zyn. „ Men heeft, zegt hy,
 „ de Slagaders van de Streng ingespooten en het
 „ Vogt is door de Ader terug gevloeid, zon-
 „ der eenige uitstorting. Ten anderen, kan men
 „ de Tepeltjes van de Lyfmoeder uit de hol-
 „ letjes van de Koek haalen, zonder eenige ont-
 „ lasting van Bloed: alleenlyk zypert uit bei-
 „ den een Melkagtig Vogt, en dit strekt tot
 „ Voeding van de Vrugt. Het komt my voor,
 „ dat dit Vogt in de Adertjes van de Koek
 „ wordt ingenomen even gelyk de Chyl in de
 „ Onderfleutelbeensche Ader, en misschien ver-
 „ rigt de Koek grootendeels het gene de Long
 „ anders tot de Bloedmaking toebrengt. Im-
 „ mers, dit weet ik zeker, dat het Bloed zig
 „ veel vroeger in de Koek dan in de Vrugt ver-
 „ toont, en ik heb dikwils in Eijeren, die
 „ een of twee Dagen gebroed waren, waar-
 „ genomen, dat het Bloed allereerst voor den
 „ dag komt in de Vliezen, en dat de Bloedva-

„ ten
 (*) *Phil. Transact.* Vol. XLIX. Part. I. for 1755.
 P. 254.

(†) Dit alles kan men toestaan, doch hoe zal ik be-
 grypen, 't geen deeze Heer vervolgens zegt; dat de
 Vrugt

„ ten 'er zeer groot en menigvuldig zyn , ter- I. AFDEEL.
 „ wyl , uitgenomen die Stip alleen , daar zy in II. HOOFD-
 „ uitloopen , 't geheele Lighaam van 't kleine ^{STUK.}
 „ Pulletje niets is , dan een witte en byna door-
 „ fchynende Stof , in welke men nog geen Bloed-
 „ vat kan vinden (†).

„ Doch men dient hier niet alleen de Voe-
 „ ding van de Vrugt , maar ook die van al den
 „ Omflag in aanmerking te neemen. De Koek ,
 „ het Vogt en de Vliezen , naamelyk , groeijen
 „ zo wel aan als de Vrugt , en by gevolg moe-
 „ ten zy ook een foort van Leven hebben.
 „ Waarom zal men meer zeggen , dat de Koek
 „ door de Vrugt , dan dat de Vrugt door de
 „ Koek gevoed worde. Alles zwemt , in 't be-
 „ gin van deeze aangroeijing , zonder eenige
 „ aanhegting in de Lyfmoeder , en derhalve
 „ kan diestyds de Voeding niet gefchieden , dan
 „ door indringing * van 't Melkagtig Vogt , * *Intus-*
 „ daar in vervat. De Koek , nu , fchynt eerst dit *fuſception*
 „ Voedzel in te trekken , de Melk tot Bloed
 „ te maaken , en aan de Vrugt door de Aderen
 „ toe te voeren : het Vogt van 't Lamvlics
 „ fchynt niets te zyn dan dit zelfde Melkag-
 „ tig Vogt gezuiverd , waar van de Veelheid
 „ vermeerdert door eene dergelyke indringing ,
 „ naar maate dat dit Vlies aangroeit , en de
 „ Vrugt kan uit dit Vogt , door den zelfden

„ weg
 Vrugt zo weinig gemeenschap met de Moeder heeft , als
 de Pul in 't Ey met de broedende Hen? Geeven de Vo-
 gelen dan ook , door de Schaal van 't Ey heen , dergelyk
 Melkagtig Vogt tot Voedzel aan de Pullen?

I. AFDEEL. „ weg van indringing; het' noodige Voedzel

II. HOOFD „ trekken tot zyne Ontwinding: want men

STUK.

„ moet in aanmerking neemen, dat in den eer-
 „ sten tyd, en zelfs tot de twee of drie Maan-
 „ den toe, het Lighaam van de Vrugt maar
 „ zeer weinig Bloeds bevat: het is wit als Y-
 „ voor en schynt niet samengesteld te zyn dan
 „ uit *Lympha*, welke vastheid aangenomen
 „ heeft: dewyl nu de Huid doorschynende is
 „ en alle Lighaamsdeelen zeer week zyn, zo
 „ kan men gemakkelyk begrypen, dat het Vogt,
 „ in 't welke de Vrugt zwemt, ze op staande
 „ voet kan doordringen, en dus de noodige Stof
 „ verschaffen tot haare Voeding en Ontwin-
 „ ding. In den laatsten tyd alleen, kan men
 „ denken, dat de Vrugt Voedzel inneemt door
 „ den Mond, dewyl men in haare Maag een
 „ Vogt vindt, gelyk aan 't gene het Lamvlies
 „ bevat, als ook Pis in de Blaas en Afgang in
 „ de Darmen; en dewyl 'er geen Pis, noch
 „ *Meconium* ('t welk de naam van deeze Vui-
 „ ligheid is,) in de holligheid van 't Lamvlies
 „ gevonden wordt, zo is 'er vooral reden om
 „ te gelooven, dat de Vrugt geen Afgang uit-
 „ werpt; te meer om dat men 'er heeft zien ge-
 „ booren worden met een geslooten Fondament,
 „ zonder dat daarom, te meer *Meconium* in 't
 „ Gedarmte ware”.

Kragt der
 Inbeelding
 van de
 Moeder op de
 Vrugt.

Niettegenstaande de Vrugt niet onmiddelyk
 raakt aan de Lyfmoeder, en 'er alleenlyk door
 de kleine uitwendige Tepeltjes van haare be-
 kleed-

kleedzelen aan gehegt is, zonder dat men eenige gemeenschap van Zenuwen kan bewyzen of met waarfchynlykheid onderftellen plaats hebben; zyn 'er van alle tyden her geweest, die beweerden, dat, al wat aandoening op de zwangere Vrouw had, ook aandoening had op het Kind. Men heeft dit niet alleen tot Lighaamelyke aandoeningen bepaald, maar ook uitgestrekt tot die van den Geest. Ontelbaar zyn de Hiftoriën van Wanftaltigheden des Lighaams in het Kind, uit het enkel befchouwen van iets onnatuurlyks door de Moeder gefprooten. Men vindt, by voorbeeld, met veel kragt verzekerd, dat een Vrouw, fchielyk een Bedelaar ziende met een Haazemond en 't Gemelc gefpleeten, ook zulk een Kind ter wereld bragt: HELMONT verhaalt, dat eene, die de Graaven van Egmond en Hoorn te Brussel hadt zien onthoofden, een Vrugt baarde zonder Hoofd en met den Hals bloedig. Die laafte omftandigheid, alleen, maakt het Verhaal genoegzaam verdagt.

Doch fchoon men deeze fabelen de Vrouwtjes al uit het Hoofd kon praaten; men zal haar, willens of onwillens, moeten toefaan, dat ten minfte de *Moedervlakken* * uit iets dergelyks haaren oorsprong hebben. En, inderdaad, indien zy bewyzen kunnen dat 'er Moedervlakken zyn, zal men 't haar ligt gewonnen geven. Maar hier in beftaat het Gefchil, zal men zeggen. Geen Kind, byna, komt ter wereld,

De Moeder-
dervlak-
ken.

* Navi

I. AFDEEL. of het heeft, hier of daar, eenige Vlak aan 't
II. HOOFD. Lighaam. Geen Vrouw is 'er, welke in den
STUK. tyd haarer Zwangerheid niet wel iets voorkomt, waar op haare verbeelding werkt; die niet zomtyds door Driften vervoerd wordt, om iets met kragt te begeeren, of door Ontfteltenis wordt aangedaan. Zo nu het Geval wil, dat de een of andere Vlak, in het ter wereld gebragte Kind, betrekkelijk kan gemaakt worden tot iets, dat de Kraamvrouw heugt zig wédervaren of ontmoet te zyn, zal men zulks een Moedervlak noemen. De Vraag is, of dit met reden gefchiede, en of de Inbeelding van de genen, die 'er overeenkomt in vinden, niet meer daar aan toebrengt dan de Moeder?

Gevoelen Maar zal men zeggen, deeze Vlakken heb-
van ben dit byzonders, en zyn daar aan kenbaar,
BUFFON. dat zy als 't in den tyd van de Vrugten is, welke gedaante zy uitdrukken; by voorbeeld van Aardbeijen, Kerfen, Moerbeziën, of wat dies meer is, van kleur veranderen.° Ik zal hier bybrengen wat de Heer DE BUFFON, dien aangaande, zegt. „ Met een weinig meer oplettend-
 „ heid en minder vooroordeel, zou men deeze
 „ kleur der Vlakken van het Vel veel menig-
 „ vuldiger zien veranderen: dit moet telkens
 „ gebeuren, zo menigmaal de beweeging van
 „ het Bloed verfneld wordt en deeze uitwerking
 „ heeft vooral plaats in den Zomertyd, wan-
 „ neer de Warmte van de Lugt de Vrugten ryp
 „ maakt. Deeze Vlakken zyn altoos geel, of
 „ rood,

„ rood, of zwart, wanneer het Bloed deeze I. AFDEEL.
 „ koleur geeft aan het Vel, om dat het met te II. HOOFD-
 „ groote veelheid in de Vaatjes dringt, waar ^{STUK.}
 „ mede de Huid is doorvlogten. Indien deeze
 „ Vlakken uit de beluftheid der Moeder ont-
 „ ftaan, hoe komt het dan dat zy niet zo veel-
 „ derley figuren en koleuren hebben, als de
 „ Onderwerpen van die beluftheid? Welke zon-
 „ derlinge Afbeeldingen zou men niet in deeze
 „ Vlakken zien, indien de ongeregelde Luften
 „ van de Moeder altemaal zig op de Huid van
 „ 't Kind vertoonden”?

't Is zeker dat de Vrugt, nog in haare Vlie- ^{Omloop}
 zen vervat zynde, geen gemeenschap heeft met ^{des Bloeds}
 de uitwendige Lugt, en dat zy, bygevolg, geen ^{in de Vrugt.}
 Adem haalt. De Long van zulk een Vrugt
 dryft niet, maar zinkt in 't Water: weshalve
 deeze Proef gebruikt wordt om te onderzoeken,
 of een Kind geleefd heeft of niet. Egter wil
 men zig wys maaken, fomtyds gehoord te heb-
 ben, dat de Vrugt zugtte, fteende of fchreide;
 doch dat zyn fabelen, enkel toe te fchryven aan
 't Geluid, 't welk de Winden maaken in het
 Lighaam. Alleenlyk kan het gebeuren, dat te-
 gen den tyd der Verloffinge, na het breeken
 der Vliezen, het Kind begint Adem te haalen
 eer het ter wereld is gekomen, en dat het dan
 ook fchreit. Te vooren mist het den Omloop
 van 't Bloed door de Longen, welke de Adem-
 haaling veroorzaakt, en het Bloed gaat ten dee-
 le uit het regter Oor van 't Hart in het flinker

I. AFDEEL. over, door een Opening het *Ovaale Gat* * ge-

II. HOOFD. naamd, die de ongebooren Vrugt eigen is, en
STUK.

* *Foramen*
Ovale dezelve door gewoonte openhoude: gelyk men wil dat in de Duikelaars en andere Menschen, die een geruimen tyd zonder Ademhaaling leven kunnen, plaats heeft.

Duuring
der Zwan-
gerheid.

De duuring der Zwangerheid in 't Menschelyk Geslacht, is gewoonlyk van negen Maanden; wanneer men zegt, dat de Vrugt *op baar tyd* ter wereld komt. Zelden egter loopt de negende Maand vol uit, ten zy men op Maanefchynen wilde rekenen, van agt-en-twintig Dagen. En hier mede komt overeen, dat, volgens de Waarneeming der Vroedvrouwen, de tyd der Kraam omtrent tusschen den tweehonderd-twee-en-vyftigften en tweehonderdvier-en-zeventigften Dag na de Bevrugting, invalt. Egter zyn 'er Voorbeelden van veel vroeger Kraam, en zelfs van levendige Kinderen, op de vierde, vyfde en zesde Maand gebooren; doch de zodanigen schynen niet in 't Leven te kunnen blyven, die voor 't begin van de zevende Maand, dat is voor den honderd-twee-en-tagtigften Dag, ter wereld komen. Sommigen hebben zig verbeeld, dat Kinderen van de agtste Maand meer gevaar loopen om jong te sterven, dan die van de zevende, en dit Gevoelen is zelfs vry algemeen aangenomen

ge-

(* Men zie, by voorbeeld, het Verhaal van BARTHO-
LINUS, daar hy de Historie van een Kind, dat op de zes-
tien

geweest: maar de Ondervinding heeft het te-
 gendeel doen blyken. Men stelt hedendaags,
 hoe nader de tyd van negen Maanden uitgeloop-
 pen is, hoe meer waarfchynlykheid, dat het
 Kind in 't Leven blyven zal. Men erkent, dat
 die van zeven Maanden doorgaans zwak zyn en
 zelden tot Volwassenheid komen.

Zo ftrekt zig dan de tyd der Kraam van 't
 begin der zevende tot de volle negen Maanden
 uit, en dat vroeger komt wordt voor een Mis-
 dragt gehouden. Maar de Vraag is, hoe ver die
 tyd fomtyds wel over de negen Maanden loo-
 pe? De Romeinen hielden de Kinderen, die
 na de tiende Maand, zo men voorgaf, geboor-
 ren waren, voor Onwettig. Het Parlement van
 Parys heeft een Meisje, van den driehonderd-
 en-vierden Dag, voor Wettig erkend, en een
 ander, van den driehonderd-en-twaalfden, ver-
 oordeeld. In Regten moet zekerlyk een be-
 paaling daar omtrent zyn, en 't komt vreemd
 voor, dat die van Montpellier een Kind van
 twintig Maanden nog voor Wettig houden.
 't Is waar, men vindt verfcheide Berigten van
 Kinderen, die over 't Jaar, ja anderhalf Jaar
 en langer na de Bevrugting, zouden ter wereld
 gekomen zyn; doch by kundige Luiden zyn
 die Gevallen doorgaans van Bedrog verdagt (*).
 Op de elfde Maand weet men dat Kinderen ter
 wereld gebragt zyn, die dan ook fomtyds ster-
 ker

I. AFDEEL.
 II. HOOFD-
 STUK.
 Dragt over
 de negen
 Maanden.

ten Maanden ter wereld gekomen was, befchryft. Cent.
 III. Hist. 51.

I. AFDEEL. ker en grooter dan gewoonlyk, ja met een ge-
II. HOOFD- slooten Hoofd en met Tand en gebooren wor-
STUK. den: doch in zulk een Geval, en in alle ande-

ren daar de Kraam langer duurt, moet iets aan de gesteldheid van het Kind of van de Moeder haperen, 't welk den gewoonen loop der Natuur dermaate vertraagt en als buiten paalen stelt (*).

Te vooren hebben wy den Mensch beschouwd, van zyne Geboorte af tot aan den staat van Volwassenheid, en zyne veranderingen nagegaan, geduurende deeze toeneeming: vervolgens hebben wy de verscheidenheden, in de Gestalte, Aart en Levensmanier der Menschen, die 'er op den geheelen Aardkloot zyn, in agt genomen: toen zyn wy overgegaan tot de Ontleedkundige Beschryving van den Mensch; wy hebben zyne Beenderen, zyne Zintuigen, zyne Ingewanden nagespoord, en derzelver gebruik kortelyk, doch niettemin naauwkeurig, aangewezen: de manier, op welke hy zyns gelyke voortbrengt, heeft ons nu laatst bezig gehouden. Eindelyk zien wy den Mensch weder in den staat, waar in hy op het tooneel des Werelds verschynt. Thans zullen wy nog onderzoeken, wat nuttigheid men hebben kan van de deelen van 't Menschelyk Lighaam, in de Geneeskunde.

Gebruik
der deelen
van den
Mensch in
de Genees-
kunde.

Men kan den Mensch, in dit opzigt, aanmerken als levendig of dood, en de Geneesmiddelen, die hy uitlevert, onderscheiden in zodanigen,

(* Ik heb hier alleenlyk de Dragt van Vruchten die levendig ter wereld komen op 't Oog, want anders vindt men

gen, die van een leevend Lighaam, of van een I. AFDEEL.
 Lyk genomen zyn. De eerften zal ik bepaalen II. HOOFD-
 tot het Hoofdhair, de Nagelen, het Oorfmeer, STUK.
 de Kwyl, het Bloed, den Afgang, en van de
 Vrouw het Zog en de Nageboorte: de anderen
 tot het Vet, de Momie, het Bekkeneel, en de
 Mos, die op 't zelve groeit.

De Reuk van Hair, dat verbrand wordt, is 't Hoofd-
 dienftig om de Opftyging te doen bedaaren. Hair.
 Door Destillatie geeft hetzelve een vlug, door-
 dringend Zout, dat in de Vallende Ziekte, Be-
 roerdheid, Slaapzugt en dergelyke Kwaalen,
 aangepreezen wordt. Men geeft het van 6 Grei-
 nen tot 16, met eenig bekwaam Vogt in. Daar-
 enboven verſchaft het Hoofdhair, wanneer men
 't zelve door een Kromhals, in 't Zand gezet,
 deſtilleert, een Olie, die zeer dienftig gaegt
 wordt om het Hair te doen groeijen en weder
 komen, op plaatſen die kaal geworden zyn;
 wanneer men deeze Olie met Honig tot een
 Zalfje mengt, en 'er dus het Hoofd mede be-
 ftrykt. De Afch van Hair, van een half tot een
 geheel Drachme afgetrokken in een Glas Wyn,
 wordt aangemerkt als een goed Middel tegen de
 Geelzugt; wanneer men dit Aftrekzel, door-
 gegooten zynde, 's morgens inneemt op een
 nugtere Maag, en daar mede eenige Dagen aan-
 houdt.

De Nagels der Vingeren en Toonen werken De Nagelen,
met

men Voorbeelden daar de Vrugt tot over de tien en twintig jaaren in 't Lighaam van de Moeder gebleeven is.)

I. AFDEEL. met Braaken en Afgang geweldig: 't is een

II. HOOFD-STUK. Middel, dat men in 't Leger gebruikt, om schieelyke Ontlasting te maaken. Zy worden ook tegen de Vallende Ziekte aangepreezen. Men geeftze in tot een Scrupel op zig zelf, of tot twee Scrupels, ééne nagt afgetrokken in een Glas Wyn. SCRODERUS schryft 'er de volgende Bereiding van voor. Neem een Vierdeloots Nagelknipzel: laat het in een Pond goeden Wyn weeken, tot dat het in slym verteerd is: filtreer dan het Vogt en doet 'er een Once Brandewyn by; bewaarende het dus tot gebruik. De Gifte is van één tot zes Drachmen, in de Vallende Ziekte, Slaapziekte, Waterzugt en verouderde Afgaande Koortfen.

Het Oorsmeer. Het Oorsmeer heeft eene Zeepagtige, zuiverende doch niettemin Balfamicke hoedanigheid: het is nuttig in de Kwetzuuren der Zenuwen en Peezen; 't zy op zig zelf gebruikt, of gemengd met *Balf. Sulphuris* of *Peruvianum*. ETTMULLER pryft hetzelve, gemengd met uitgeperste Nooten-Olie, aan, om de Wonden te zuiveren. AGRICOLA geeft de beschryving van een Zalfje, samengesteld uit Oorsmeer, Loodfuiker en Olie van Nooten, 't welk in weinig tyds, op eene verbaazende manier, de Ontstekingen, Zwelling der Gewrichten en Verzweringen, geneezen zou. Het is inzonderheid bekwaam om de kleine Kwetsfuurtjes, die men zig somtyds aan de wortels der Nagelen maakt, en de Barsten in de Lip, die uit Winterkoude

ont-

ontstaan , te heelen. Men geeft ook voor , dat I. AFDEEL.
 het , tot een half Drachme , met eenig bekwaam II. HOOFD-
 Vogt ingenomen zynde , tegen 't Kolyk dien-^{STUK.}
 ftig zou zyn ; doch wy hebben tot inwendig ge-
 bruik , buiten twyfel , beter en minder walgelyke
 Geneesmiddelen.

De Kwyl of het Speekzel bevat een vlug Ar- De Kwyl.
 moniakaal Zout , 't welk 'er ook eene Zeepagtige
 hoedanigheid aan geeft , die het tot een Wond-
 middel dienftig maakt. 't Is bekend , dat veele
 Beeften hunne Wonden geneezen door ze af te
 likken , en in den Menfch vindt men dergelyke
 voorbeelden. Een Geneesheer verhaalt , dat op
 zekeren dag een zyner Broederen , in 't Ont-
 leeden , zig met het Snymesje aan 't Hoornvlies
 van 't Oog kwetfte , daar aanftonds veel Wate-
 rig Vogt uitliep , en het eenigfte middel , daar
 tegen gebruikt , was , dat zyn Moeder 's mor-
 gens , nugteren zynde , de Wonde zagtelyk met
 de Tong likte , waar door dezelve , binnen
 weinige Dagen , tot heeling was gebragt (*).
 De verzagting , die het Speekzel toebrenge
 Jeukt en Ontvellingen van de Huid , is iedereen
 bekend. Veelen hebben 'er ook baat by ge-
 vonden tegen de Aambeijen , wanneer zy die
 eenige maalen wreeven met Papier , dat in
 Speekzel was nat gemaakt. In het uitzuigen der
 Wonden of Steeken van Venynige Beeften ,
 heeft het zekerlyk ook zyne nuttigheid. Daar-
 en-

(*) *Ephemerid. Natur. Curioforum. Decur. II. Ann. III.*
 pag. 195.

I. AFDEEL. enboven vind ik aangetekend, dat het met goe-

II. HOOFD-den uitflag tegen de Koorts gebruikt zy (*).

STUK. Sommige Schryvers, eindelyk, verzekeren, dat het inflokken van een brok Broods, die gekaauwd is door een Perfoon, werkelyk de Stonden hebbende, dezelve in een andere, daar zy opgestopt waren, kan doen wederkomen.

Alle deeze Waarneemingen, die bewyzen, dat het Speekzel geen enkel Waterig Vogt zy, moeten ook buiten twyfel stellen, of, zo het in een gezond Perfoon verscheide goede Eigenschappen heeft, dat van een Mensch, die met eenige Kwaal behebt is, van nadeelige uitwerkingen zal zyn. Men kan derhalve de gewoonte van zodanige Minnen en Moeders niet genoeg mispryzen, die, Ziekelyk of zwak van Gestel zynde, niet nalaaten de Pap, Makronnen of ander Voedzel, eerst in haaren Mond te steecken, voor dat zy het aan de Kinderen geeven; 't geen derzelve Verteering bederft, geduurig in hun Bloed een besmette Chyl brengt, en de bronader is van een menigte Ziekten, welken ze uitteerende doen sterven, of waar van de ingewortelde oorzaak dikwils nooit kan weggenomen worden.

Het Bloed. Het Bloed van den Mensch verschild, gelyk wy te vooren gezien hebben, weinig van dat der Beeften, en het levert, door Destillatie, byna het zelfde uit als alle de andere Lighaamsdeelen der

(*) *Ibid.* Decur. III. Ann. V. & VI.

der Menschen en Dieren (*). Men zou'er der **I. AFDEEL.**
 halve dergelyk een Geest, Olie en vlug Zout, **II. HOOFD-**
 als dat van Hartshoornen, uit bereiden kunnen, **STUK.**
 doch dit is niet in gebruik. Veel meer Gerugts
 heeft van oudsher gemaakt, de aanpryzing van
 het drinken van 't warm zynde Bloed van een
 Mensch, tegen de Vallende Ziekte. CELSUS ver-
 haalt, dat iemand door dit Middel van deeze
 elendige Kwaal is verlost geworden, doch TUL-
 PIUS beschryft twee Gevallen, waar in het Bloed
 van een zo even onthoofden Jongman, gedron-
 ken zynde door twee zodanige Perfoonen, de
 Kwaal verergerd heeft, in plaats van ze te ver-
 dryven. Men geeft, wel is waar, voor, dat
 de Patient zig daar op sterk beweegen moet,
 ten einde hy aan't Zweeten raake; doch niette-
 min is dit affchuwelyke Middel, naderhand
 nog in verscheide Gevallen nutteloos bevonden
 Zelfs heeft men gezien, dat zodanige, die Bloed
 van Menschen hadden ingenomen, Ylhoofdig
 en Dol geworden zyn; ja een derzelven stierf
 drie dagen daar na. Waarlyk reden genoeg om
 zulk een Geneesmiddel, waar van de Natuur
 zelf een afgryzen heeft, geheel te verwerpen!
 Egter weet men door Ondervinding, dat som-
 tyds de Bloedstortingen ophouden, en inzon-
 derheid het Bloeden uit de Neus, wanneer men
 Linnen, in Bloed gedoopt, op't Voorhoofd legt,
 en het daar laat droogen; doch met enkel Wa-
 ter

(*) Bladzyde 92, 93.

I. AFDEEL. ter gelukt dit ook wel eens, en nog beter met

II. HOOFD Azyn. Anderen raaden aan, het Bloed op 't
STUK. Vuur uit te waafemen, en dan tot een Poeijer
 te maaken, 't welk men in de Neusgaten kan
 blaazen; sommigen willen, dat men het zal gie-
 ten op een heet Yzer, en den waafem daar van
 in de Neus ontvangen. Doch het is te den-
 ken, dat in alle die middelen meer Inbeelding
 dan weezentlyke Kragt plaats heeft.

De Pis. De Pis wordt in de Verweryen veel gebezigd,
 iuzonderheid tot die daar men Blaauw verwt,
 om de Stoffen beter te doen doordringen; gelyk
 men ze oudtyds ook tot Purperverwen gebruikte.
 Als zy te rotten gestaan heeft, bedienen zig
 de Vollers en Zyverwers daar van, om de Wol
 en Zyde schoon te maaken. Tot het bereiden
 van Armoniak-Zout, en van Salpeter, is zy
 noodig. Uitwendig is het een zeer goed Mid-
 del tot verzagting der Pynen van de Podagra;
 't zy als een stooving, of met Alft gestooten tot
 een Pap, en dus opgelegd. Men wafcht daar
 mede de deelen des Lighaams, die met Kwaad
 Zeer, Schurft of Dauworn, geplaagd zyn, en
 zy is by uitstek dienstig tot het doen verslaan
 van Pynen in de Leden, of in de Spieren, die
 uit Koude ontstaan zyn, of uit eene verkleuming
 der Vogten. Dus, weet men, is het een be-
 kend Middel, de Handen, die door de Winter-
 koude barstig zyn van Vel, 's avonds te was-
 fchen met zyn eigen Water. Inwendig kan de
 Pis gebruikt worden als een openend, verdun-
 nend,

nend, oploffend, zuiverend Geneesmiddel: zy I. AFDEEL. neemt de Verstoppingen der Ingewanden fom-II. HOOFD. tyds weg, geneest de Geelzugt, verdryft de ^{STUK.} Opstyging en bevordert den loop der Stonden. RAMAZZINI verhaalt, dat het in Italie gemeen is voor jonge Dogters, die bleek en ongedaan zyn, zig te geneezen, door eenigen tyd lang van haar eigen Water te drinken (*). Het is ook nuttig in de Jigt, Lamheid, Waterzugt en alle Miltzugtige Kwaalen. Men gebruikt het ter veelheid van vyf of zes Oncen, verscha-geloosd en laauw, 's morgens, voor dat men iets genuttigd heeft, en dat van een jong, gezond Manspersoon, is best. Ook wordt het in Klyfsteeren tegen 't Kolyk en Hardlyvigheid gebruikt, als wanneer het Zout, daar in zynde, tot een zachte Prikkeling verstrekt, maakende deeze Klyfsteeren meer Purgeerende, dan die enkel Verzagtende zyn. Door de Scheykunde krygt men uit de Pis veel kragtiger Middelen. De Geest en het vlugge Zout zyn sterk Zweet-dryvende, en niet alleen dienstig tegen de Verstoppingen, wanneer die uit eene taayheid der Vogten of Slymigheid ontstaan, maar ook tegen de Derdendaagse Koorts. Men geeft het Zout van zes tot zestien Greinen in, en de Geest van agt tot twintig Druppelen, in eenig be-kwaam Vogt. Als men twee Drachmen van deezen Geest mengt met twee Oncen overge-haalden

(* De Morbis Artificum. pag. 96, 97.

- I. AFDEEL.** haalden Brandewyn, zal men een uitmuntend
II. HOOFD Middel hebben om de verlamde Leden te wry-
STUK. ven, als ook tegen de Heupe-Jigt. De stinkende
 Olie dient uitwendig tot het oplossen van koude
 Gezwellen, tegen de Lamheid, en door de en-
 kele reuk tegen de Opstying. De *Phosphorus*,
 die men op een konstige wyze uit de Pis be-
 reidt, is tegenwoordig zo zeldzaam niet als
 voorheen.

De Afgang. De Afgang van den Mensch is zo walgelyk,
 dat men naauwlyks zoude denken, dat die tot
 eenig Geneesmiddel strekken kon. Nogthans
 kan men niet twyfelen aan deszelfs verzagtede
 en week maakende kragt, in het bevorderen
 van de Rypwording der Gezwellen, wanneer
 die zeer spoedig vereischt wordt. ETTMULIER
 verhaalt, hoe hy heeft ondervonden, dat in
 een Pestryd een Pap van Vuiligheid het best
 slaagde, om de kwaadaartige Gezwellen tot
 eene voordeelige Ettermaaking te brengen. Men
 laatze ook droogen en maaktze tot Poeijer, dat,
 met Honig tot een Papje gemaakt zynde, om
 den Hals gelegd word in eene ontsteeking van
 de Keel. Door Destillatie met de Retort geeft
 de Menschen-Drek, wanneer zy in de Lugt
 byna tot Poeijer is gedroogd, een Water en
 Olie, die men, door verscheide Overhaalingen,
 t'eenemaal van den walgelyken Reuk kan zuive-
 ren. Het Water wordt gezegd 't Gezigt by
 uitstek te versterken, en de Vlakken van 't
 Hoornvlies weg te neemen, indien men van het
 zelve

zelve eenige Druppelen, verscheidè maalen op een dag, in 't Oog laat vallen; het doet het Hair groeijen, het maakt het Vel mooy, geeft 'er een goede kleur aan, neemt de Lidtekens weg en de ruuwheid der Handen. Men vindt, ten dien opzigte, eene Waarneeming van zekeren Geneesheer (*), die verhaalt, dat hy een Juffrouw gekend heeft van veel Aanzien, welke, door 't gebruik van zulk Drekwater, tot in een zeer hoogen Ouderdom het mooiste Vel en de schoonste Koleur, die men wenschen kon, behouden had. Zie hier, op wat wyze zy zig eenigen Voorraad daar van bezorgde.

Deeze Juffrouw hadt een jongen gezonden Dienaar, die zyn Gevoeg deedt in een vertind Koperen Bekken, 't welk een Dekzel hadt, dat naauwkeurig floot. Zo dra hy zyn Afgang gemaakt hadt, werdt het Bekken schielyk toegedaan, op dat 'er niets zou weg waafemen, en, als de Jongman oordeelde dat alles wel bekoeld was, vergaderde hy zorgvuldig het Vogt, dat onder aan het Dekzel hing, en deedt het in een Fleschje, om, even als een kostbaar Reukwatertje, gebruikt te worden by het Toilet van zyne Juffrouw. Deeze Dame verzuimde niet, alle Dagen haar Aangezigt en Handen daar mede te wasschen, en door dit Middel wist zy haar Schoonheid zo lang zy leefde te behouden.

Wy twyfelen niet, of dit Water, 't welk
zagt

(*) *Ephem. Natur. Curiosorum. Tom. IX. Ann. 1752.*

I. AFDEEL. zagt en Olieagtig is, zal inderdaad kunnen strek-

II. HOOFD-ken om de Huid lenig en mooy te houden:
STUK.

doch men schynt waarlyk te veel aan de Schoonheid verlaafd te zyn, indien men zig daar toe van een zo walgelyk Middel bedient. De Olie van Drek, die door Destillatie overkomt, is goed als een Smeering gebruikt, tegen Schurft, Krauwagie, Ontvellingen van de Roos, en, zo men wil, zelfs tegen de Kanker, voornaame-lyk die der Borsten. Sommigen hebben voorgewend, dat men door een langduurige zachte Broeijing de Menschen-Drek zo ver kan brengen, dat zy de Reuk krygt van Moskeljaat of Sivet, en dit wordt van PARACELsus *Westerfch Sivet* genoemd. Dat de Reuk van Moskeljaat voort kan komen uit vermenging van dingen die gantsch onaangenaam ruiken, is bekend door de ondervinding van LEMERY (*). Men weet ook dat zy door verbranding gebooren wordt in de Schors van *Cascarille*, daar te vooren zodanig een Reuk niet in was. Wie zal dan zeggen, of het oude Gevoelen, dat de Reuk der Moskeljaat door de stank van een Sekreet wordt kragtiger gemaakt, te verwerpen zy? En dus zou de Afgang ook misschien, door langduurige Bereidingen, wel al zyne kwaade Reuk verliezen, en een geheel andere aanneemen kunnen. Ziet men geen dergelyk Voorbeeld in de Geest en Olie van Lighaamsdeelen der Dieren, door

(*) *Hist. de l'Acad. Royale des Sciences de Paris. Ann. 1706.*

door sterk Vuur daar uit gehaald, die in 't eerst I. AFDEEL.
 yslyk stinken, doch door verscheide Overhaalin- II. HOOFD-
 gen gantsch niet onaangenaam worden van Reuk. STUK.

Het Zog of de Melk² der Vrouwen bevat ee- Het Zog
 ne maatige veelheid Boter- en Kaasagtige de- of Vrouwen
 len en veel Wey; dit maakt dezelve verster- Melk.
 kende en dienstig in zodanige Gevallen daar een
 ligt verteerbaar voedzel vereischt wordt, uit
 hoofde van een gebrek of verzwakking der In-
 gewanden, gelyk in de Teering en Borstkwaa-
 len, alwaar de schertheid en ziltigheid van 't
 Bloed moet verbeterd worden. Dewyl ook het
 Zog ons eerste Voedzel is, kan men met reden
 denken, dat het meer overeenkomt met ons
 Gestel heeft dan iets anders. Het is, zegt
 Doktor CHEYNE, zekerlyk het overeenkomstig-
 ste en natuurlykste voor ons Lighaam, en waar
 van men, zo in de Kindsheid, als in de Jonge-
 lingschap en in de Zwakheden van den Ouder-
 dom, heilzaame uitwerkingen gewaar wordt.
 Geene verzwakking is 'er byna, hoe groot ook,
 waar van dit Vogt het Lighaam niet herstellen
 kan; en het zou van nog meer kragt zyn, indien
 het niet bedorven werde door de onagtzaamheid
 der Minnen. Indien zy niet dan goed Voedzel
 gebruikten, niet dronken dan Water, of zig
 van Sterke Drank en zwaare Wyn speenden;
 indien zy zorg droegen voor hun Lighaam en
 hetzelfde zuiver hielden: zo zou haare Melk,
 als door oncindig fynder en teerder Buisjes af-
 gescheiden wordende dan die der Beeften, een

I. AFDEEL. regte *Nectar* zyn, zo wel in de Teering, als
 II. HOOFD- in de Lammigheden en Zenuwziekten. Maar,
 STUK. zo als de zaaken tegenwoordig zyn, daar men
 haar geen regelmaat in Spys en Drank kan doen
 onderhouden, noch zig verzekeren van haar
 Gedrag, is het, in zulke Gevallen, dikwils be-
 ter, toevlugt te neemen tot Ezelinnen en Gei-
 ten-Melk, of tot het onschadelyk en gezonde
 Voedzel van Koeije-Melk met Gerstewater,
 Haveren-Pap en dergelyke.

De Nage-
 boorte.

De Nageboorte is op veelerley manieren ge-
 bruikt geweest. Men heeftze nog warm zynde
 op 't Aangezigt gelegd, om de Sproeten te ver-
 dryven, en de Vlakken, die de Kindertjes som-
 tyds met zig ter wereld brengen, daar mede ge-
 wreeven gaan, zo men zig wys maakt, weg.
 Men plagtze ook, gedroogd en tot Poeijer ge-
 maakt, tegen de Vallende Ziekte in te geeven;
 als mede ter bevordering van den Arbeid en
 om de Naweën te doen bedaaeren. De Gifte
 was van één tot twee Scrupels, in een Kopje
 Vleeschnat. Door Destillatie krygt men 'er een
 vluggen Geest uit, die in verscheide Vrouw-of
 Vryfter-Kwaalen aangepreezen wordt. ETT-
 MULLER verzekert, dat door dit Middel de
 Stonden weergêkomen zyn in een Vrouwsper-
 soon, die dezelve zes Jaaren was kwyt ge-
 weest, en dat een Koning van Poolen, die de
 Vallende Ziekte hadt, 'er door genezen is ge-
 worden. Zie hier, hoe men met die Destillatie
 te werk gaat.

Men

Men neemt de Nageboorte met alle zyne I. AFDEEL.
 Vliczen, van een gezonde Vrouw, zo 't mo- II. HOOFD-
 gelyk is van een Jongetje bevallen zynde en in STUK.
 haar eerste Kraam: men doet die in een Kolf, Haar Vlug-
 waar aan een Ontvanger wordt gevoegd, en, ge Geelt.
 de Openingen wel digt gestreeken zynde, laat
 men het in een zachte Warmte broeijen, waar
 door de Nageboorte allengs verrot en tot een
 soort van Slym verteert. Na verloop van zes
 Maanden, op 't minste, destilleert men met een
 zacht Vuur, om den vluggen Geest te bekomen.
 De tyd egter kan verkort worden, door te maa-
 ken dat de Nageboorte spoediger zig tot een
 Vogt ontbinde; 't welk geschiedt, indien men
 het Vlies, waar mede dezelve omkleed is, daar
 af neemt, eer men ze in de Kolf doe.

Omtrent alle de gemelde Geneesmiddelen Verwerpe-
 moet egter in agt genomen worden, 't geen ik lykheid van
 voorheen gezegd heb (*); naamelyk, dat alle deze Mid-
 Lighaamsdeelen, 't zy van een Mensch of Dier, delen.
 't zy vast of vloeibaar, Been, Vleesch, Bloed
 of andere Vogten, door de Scheikunde byna
 het zelfde uitleveren: dat ook de vluggen Zou-
 ten, Oliën, Geesten, uit de Dierlyke Stoffen
 gehaald, in kragt en uitwerking, zo de ervaren-
 ste Geneeskundigen getuigen, weinig of niet
 verschillen (†). Dit zal waarschynlyk de reden
 zyn, dat men hedendaags zo weinig werk maakt
 van Geneesmiddelen te bereiden uit Stoffen,
 die

(* Bladz. 93. (†) Bladz. 72.

I. AFDEEL. die zo walgelyk en aanstootelyk zyn; al ware't
 II. HOOFD- slegts om de Inbeelding te gemoet te komen in
 STUK. zwakke Hersenen. Immers de Geest en't Vlug-
 ge Zout van Hertshoornen, van Armoniak-Zout
 en dergelyken, kunnen tot het zelfde einde
 strekken.

Menschen-
 Vet.

Een voornaame reden, van dien aart, is 'er
 tegen het inwendig gebruik van Menschen-Vet,
 hoe zeer ook hetzelve, van ouds, tegen de Tee-
 ring, en tot ontbinding van geronnen Bloed,
 dat vergaard was in 't een of ander Ingewand,
 aangepreezen zy. Uitwendig kan hetzelve,
 met groot nut, gebruikt worden tegen de bee-
 ving der Leden en allerley Toevallen van Lam-
 migheid. In de Beenbreuken, Ontwrichtingen,
 Verstuikingen, Kneuzingen der Zenuwen en
 Peezen, is het ook van dienst: het stillt de Py-
 nen van de Jicht, en men bestrykt 'er wel de
 Ruggegraat mede, volgens haare langte, in de
 Verkwyning en de Ziekte der Kinderen, die
 Lendenvang genoemd wordt. Inzonderheid doet
 het in deeze Gevallen dienst, wanneer het met
 Balsam van Peru en Spyk-Olie gemengd wordt,
 om het doordringender te maaken. Anderen
 pryzen een smeering, van Menschen-Vet en
 Geest van Vitriool gemaakt, als een voornaam
 Middel aan, tegen de droogheid en styfheid der
 Geledingen.

De Vetten
 in 't alge-
 meen.

Het Vet of Smeer, in 't algemeen, is ver-
 zagende, weekmaakende, en min of meer Pyn-
 stillende, wanneer het versich gebruikt wordt;

rans geworden, krygt het meer bekwaamheid I. AFDEEL.
 tot Oploffing. Zodanige Vetten, nu, die van II. HOOFD-
 natuure vloeibaarft zyn, waar onder dat van den STUK.
 Menfch uitmunt, zyn by hunne verzagting meeft
 doordringende. Anderen hebben een kennely-
 ke fcherpheid in zig, 't welk ze bekwaamer
 maakt tot wegneeming van Verftoppingen en
 verdryving van koude, Slymagtige Stoffen, die
 zig vaftgezet of vergaard hebben in eenige Vlie-
 zen, Spieren, Peezen, of in de Gewrichten. Van
 de eerfte foort zyn het Merg van Hertten-Been-
 deren, het Vet van Muilezels, Honden, End-
 vogels, Ganzen, Kapoenen, Hoenderen en an-
 dere tamme Beesten. Van de andere foort zyn,
 het Vet van Beeren, Wolven, Voffen, Bon-
 fems, Slangen, Adders, en dergelyke wilde
 Dieren, van heeter aart. Het Vet van de Snoek,
 in 't byzonder, wordt gezegd zeer kragtig te
 zyn tot verdunning en rypmaking. De Var-
 kens-Reufel is, gelyk men weet, menigvuldigt
 in gebruik, doch koud van natuur; maar dezel-
 ve kan, door het byvoegen van gedestilleerde
 Oliën, Geesten en Balfems, genoegzaam door-
 dringende gemaakt worden. Wanneer men, in
 de Geneeskunft, van Vet op zig zelve fpreekt,
 zonder eenige onderfcheiding, bedoelt men door-
 gaans Schaapen of Geiten-Ongel.

Door Momie wordt verftaan een gebalfemd De Momie.
 Menfchelyk Lighaam, hoedanigen men oudtyds
 plagt te haalen uit de Graffteden der Egypte-
 naaren, waar van nog heden de overblyfzels

I. AFDEEL. eenige Mylen van Groot-Kairo te vinden zyn.

II. HOOFD STUK. De Egyptenaars verrigttten die Balfeming op verscheiderley wyzen, doch gemeenlyk gebruikten zy daar toe eenige Gommen of Balfemagtige Stoffen, na dat de Lyken met Zout of Salpeter doordrongen waren en gedroogd (*). Men zoude hedendaags dergelyke Drogeryën kunnen neemen; doch, 't zy dat de regte manier van Balfeming niet gevolgd worde, of dat de Spece-ryën minder kragtig zyn, of de Lugt van ons Klimaat te Dampig; immers men bevindt dat de Lyken, door ons gebalfemd, op ver nageen tweeduizend Jaaren en daar over duurzaam zyn, gelyk de hunnen. Buitendien worden fomtyds, in de Zand-Woestynen van Afrika, doode Lighaamen gevonden van Menschen, die, door 't stuwende Zand overstelpt en versmoord, daar onder door de Hitte droog geworden zyn. Deze Lyken zyn zeer ligt en Hoornagtig hard, wordende witte Momiën genoemd: doch zy hebben in de Genceskunde geen gebruik.

Men moet geenzins zig verbeelden, dat de Momie, welke ons hedendaags toegebracht en by de Drogisten verkogt wordt, de waare Momie der Egyptenaaren zy: want de Lyken, die men daar van heeft, worden, als een groote zeldzaamheid, in de Kabinetten der Liefhebber en bewaard. De gene, die wy nu hebben, is, zo men wil, van Lyken, welken de Jooden

(*) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*. IV. DEEL. blad. I.

en de Christenen zelfs, in de Oostersche Lan- I. AFDEEL.
den, na dat zy 'er het Ingewand en de Herse- II. HOOFD-
nen uitgehaald hebben, met Myrrhe, Aloë, ^{STUK.}
Wierook, Jodenlym en andere Drogeryën bal-
femen, latende dezelve vervolgens in de Zon-
neschyn of door de hitte van 't Vuur droogen,
om ze hard te maaken en de Speceryën 'er wel
in te doen dringen. Misschien komt de kragt
op 't zelfde uit. Men moet zulke Momie ver-
kiezen, die glanzig zwart is^o, zuiver, en taame-
lyk sterk doch niet onaangenaam van Reuk. Men
plagt ze veel te agten, tot het ontbinden van
't gestremde Bloed in de holligheden des Lig-
haams, na eenen Val, Slag of Stoot, als ook
om 't Vleesch weder te doen groeijen. Zy zou
in dit Geval, niet alleen door haare Balsamieke
deelen, maar ook door de Zouten, waar mede
zy bezwangerd is, kunnen werken. Ook heeft
men ze tegen verscheide Kwaalen van het Hoofd
en de Lyfmoeder aangepreezen. De Gifte
was van een half Drachme tot twee Scrupels;
doch inwendig is zy thans zeer weinig in ge-
bruik. De Tinktuur, met Brandewyn daar van
gemaakt, kan van twaalf tot vier - en - twintig
Druppelen met een Wonddrank ingegeven wor-
den. Ook wordt zy in eenige Pleisters nog ge-
daan, volgens het Voorschrift der Ouden.

Niet minder plagt men ingenomen te zyn met ^{Her Bek-}
de kragten van het gedroogde Menschen-Bekke- ^{keneel.}
neel, tot Geneezing van de Vallende Ziekte, Be-
roerdheid en andere Kwaalen der Hersenen. Men

I. AFDEEL. wilde zelfs, dat het van 't versche Hoofd ge-
 II. HOOFD nomen zou worden van een gezond en jeugdig
 STUK. Mansperfoon, die een geweldigen dood gestor-
 ven was en niet begraven. Vooral moest het-
 zelve niet zyn van iemand, die aan een Ziekte
 was gestorven of door vuile Kwaalen besmet.
 De eenvoudigste toebereiding werdt de beste
 geoordeeld: men droogde het en maakte het
 tot een fyn Poeijer, dat ingegeven kon worden
 van twaalf Greinen^o tot twee Scrupels, 't zy
 op zig zelf, of onder andere Middelen ge-
 mengd. Het branden, zekerlyk, berooft het-
 zelve van zyn vlugge deelen, waar in men voor-
 gaf dat de kragt hoofdzaakelyk bestondt, die
 't zelve deedt aanpryzen als een byzonder Mid-
 del tegen de gemelde Kwaalen. Zelfs werdt
 een voornaame kragt, boven die van de andere
 Beenderen des Bekkeneels, toegeschreeven aan
 zekere driekantige Beentjes, die men, somtyds,
 in de samenvoeging van de Beenderen des Op-
 perhoofds met dat van het Agterhoofd ont-
 moet.

De kragt
 onderzocht. GALENUS egter, en verscheide andere Schry-
 vers in de Geneeskunde, hebben reeds aange-
 merkt, dat de Beenderen van 't Hoofd geen by-
 zondere Eigenschap hadden, die hun niet ge-
 meen ware met de andere Beenderen, zo van
 den Mensch als van Beesten, en dat zy alte-
 maal slegts werkten als Zaubreckende Midde-
 len. ERASTUS zegt, hoe de Ondervinding hem
 geleerd had, dat de Hartshoornen ongelyk be-
 ter

ter waren, en JUNKER fchryft de uitwerking, I. AFDEEL, die men 'er fomtyds tegen de Vallende Ziekte II. HOOFD. van gewaar wordt, aan de andere Middelen toe, ^{STUK.} waar onder men het mengt. Thans zyn 'er wederom Geneeskundigen, die verzekeren, dat zy met hetzelfde alleen, in Pocijer ingegeven, zeer wel geflaagd zyn in het geneezen van die Kwaal, zo in bejaarde Perfoonen als in Kinderen. Door Destillatie krygt men 'er een Geest, Olie en een vlug Zout uit, niet minder kragtig dan die van Hertshoorn en dergelyken, doch byfter stinkende.

Op de Bekkeneelen, wanneer zy eenige Jaaren aan de open Lugt bloot gefield blyven, ^{De Mos, die op 't zelve groeit.} groeit fomtyds een foort van Mos, *Usnea* genaamd, die men uit Ierland doet komen, alwaar dezelve gezegd wordt zeer gemeen te zyn. Men merktze aan, als zeer bekwaam tot Bloedftemping, uitwendig opgelegd zynde. In 't byzonder wordt het fteeken van een klein brokje daar van, in de Neus, voor een onfeilbaar middel tegen 't Neusbloeden gehouden. Men zouze ook inwendig tegen de Vallende Ziekte kunnen laaten gebruiken: want het is zeker dat zy veel vlug Zout bevat, 't welk met dat van 't Bekkeneel overeenkomt heeft. Ondertuffchen zyn wy, met de meeste hedendaagsche Geneeskundigen, van oordeel, dat de welvoeglykheid verbiedt zodanige affchuwlyke Middelen voortefchryven, daar wy veele anderen hebben van dergelyke en misfchien van grooter kragt.

I. AFDEEL.

III. HOOFD-
STUK.

III. HOOFDSTUK.

Beschryving van den Sater of Bosch-Mensch, als ook van de Pygmèen en Troglodyten, de Nagt-Mensch van Linnæus.

Denkbeelden der Ouden van de Saters.

Onder de Ouden is het denkbeeld algemeen geweest, dat 'er zekere Schepzels waren, die als een middelfoort uitmaakten tusschen de Menschen en Beesten. Men noemde dezelve *Saters*, en de Poëeten, altyd gewoon hunne Verhaalen op te schikken met Hersenschimmen, gaven dergelyke Schepzels voor halve Goden uit, onder den naam van *Fauni*. Zy beschreeven ze als Wangedrogten, die in 't bovenlyf wel de gedaante van een Mensch, doch Hoorens op 't Hoofd hadden en van onderen naar Bokken geleeken. De Oudvader HIERONIMUS verhaalt, dat zulk een Monster aan St. *Antonius* verscheen, en dat een dergelyk Schepzel, onder de Regeering van Konstantyn, levendig te Alexandrie in Egypte was gezien. PLUTARCHUS schryft, dat aan Sylla een levendige Sater vereerd werdt, en DIODORUS SICULUS dat de Tyran Dionysius 'er verscheidene kreeg, welke lang Hoofdhair hadden, dat hun tot midden op den Buik hing.

Beschryving derzelven door PLINIUS.

Zo verward als deeze denkbeelden der Ouden waren, aangaande de Lighaamsgestalte van een Schepzel, dat weezentlyk in de Natuur ge-

VOL-

vonden wordt; zo naauwkeurig is de Beschry- I. AFDEEL-
 ving, welke PLINIUS daar van geeft. Hy schryft, III. HOOFD-
 naamelyk; „ dat de Sater een Dier is leevende ^{STUK.}
 „ op de Bergen van Oostindie; kunnende zo
 „ wel op vier Voeten loopen, als regt op gaan
 „ in Menschelyke gedaante, doch ruig over 't
 „ gantsche Lighaam: dat het geheel ongema-
 „ nierd is, in de Boffchen zyn Schuilplaats
 „ zoekt, en de ontmoeting van Menschen zo
 „ veel mogelyk vermydt.” Sommige Rabby-
 nen verhaalen zeer belachelyk, dat de Schep-
 per, toen hy bezig was met deeze Schepzels te
 maaken, van den Sabbath overvallen werdt en
 ze om die reden onvolkomen had gelaten. De
 Poëeten geeven hunne Saters op als Voorbeel-
 den van onbeschaamde onkuifchheid, noemende
 dezelve fomtyds de *dertele Godbeden der Bos-
 schen*. Zo dat men, omtrent de Woonplaats
 deezer Dieren, en hunne Houding in 't algemeen,
 een groote Overeenkomst vindt met den heden-
 daags bekenden *Bosch Mensch* der Indiën. Drie
 Eilanden, tegen over India, aan de andere zy-
 de van de Ganges, zegt PTOLOMEUS, worden
 door Saters bewoond. Ook is 'er een gebergte
 van Æthiopie, digt by den Arabischen Zeeboe-
 zem, dat *Promontorium Satyrorum*, of Saters-
 Kaap, plagt genoemd te worden.

Voorts hebben de Ouden ook gesproken van De Pyg-
 een foort van Menschen, die men *Pygméen* noem- ^{mécn.}
 de wegens de kleinte van hun Lighaam; gelyk ze-
 ker Volk in Thracie, dat niet grooter wierd dan

I. AFDEEL. drie Span, dat op zyn vyfde Jaar reeds Kinde-
 III. HOOFD. ren voortteelde en op het agtste begon oud te
 STUK. worden. Zy voerden dien naam van een Grieksch
 Woord, 't welk een *Cubitus* betekent, als
 Menfchen van maar een Elle hoog. Een der
 Wefter-Eilanden van Schotland, daar men
 weleer een klein foort van Menfchen-Beenderen
 gevonden heeft, is deswegens het *Pygméen-* of
Dwergen-Eiland genoemd geweest.

De Troglo- De oude Schryvers fpreken ook van zeker
 dyten of Volk, 't welk zyne Woonplaats in onderaardsche
 Aard-Men- Holen houdt, en deswegens den naam van *Tro-*
 fchen. *glodyten* voert. *ÆLIANUS* en *SOLINUS* hebben
 van onderaardsche Menfchen, aan de Roode
 Zee, melding gemaakt. De Troglodyten in
Æthiopie, zegt *PLINIUS*, maaken Holen om in
 te wonen; zy leeven van Slangen-Vleefch,
 en hebben een fchor geluid, geen fpraak. Pater
KIRCHERUS verhaalt, dat hy, in den Jaare 1637
 op 't Eiland *Maltba* zynde, aldaar zig begeeven
 heeft in een Spelonk, daar dergelyk Volk woon-
 de, in een Berg by *Bosquet*, zynde een van
 des Groot-Meefters Lufthuizen. Hy vondt
 'er een groote menigte, Mannen, Vrouwen,
 Jongetjes en Meisjes, op zyn boers gekleed.
 Men zag, in dit Hol, Bedfteden, in de Rots
 uitgehouwen, Kasjes om Brood en Kaas te ber-
 gen, Stallingen voor Koeijen, Schaapen, E-
 zels en ander Vee, als ook Hoenderkotten;
 Ovens om Brood te bakken en Potten om Wa-
 ter in te bergen. De Manluy gingen dagelyks
 bui-

buiten, om het Land te bouwen en de Vruchten I. AFDEEL.
 in te zamelen, terwyl het Vrouwvolk in de III. HOOFD-
 Spelonk bleef, alwaar zy eenig Licht kreegen STUK.
 door de Spleeten der Rotsen, by 't welke zy
 haar Huiswerk konden doen. Die Menschen
 waren groot van Lighaam en sterk, leevende
 lang, zo men hem verhaalde, en de Vrouwluy
 niet onbevallig van Gelaat. Zy komen zegt hy
 in de Stad ter Markt, doch vertoeven 'er niet
 lang, begeevende zig aanstonds weer naar hun-
 ne Holen. Zy eeten geen Vleesch, zegt hy,
 leevende alleen van Brood, Melk, Kaas en
 Aardvrugten. De Taal was zuiver Arabisch,
 en dergelyke Menschen werden ook in eene
 Spelonk op 't Eiland *Gozo*, by *Maltha*, gevon-
 den. In 't Jaar 1659 den Kerkelyken Staat
 doorreizende, zag hy in een Veld by *Viterbo*
 Rook uit den Grond opgaan, 't welk hy in 't eerst
 meende dat Zwavelgroeven waren, doch by on-
 derzoek bevondt een onderaardsch Dorp te zyn
Meonianum genaamd, onder 't Gebied van den
 Vorst *CAMILLO PAMPILI*; welks Inwooners
 zig met den Landbouw bezig hielden.

In dit Verhaal van *KIRCHERUS*, hoe veele
 Fabelen hy ook anders beschreeven heeft, steekt
 geene ongeloofbaarheid ter wereld. Hoe ge-
 makkelyk is 't te begrypen, dat in de Landen, daar
 dergelyke Spelonken zyn, Menschen uit Ar-
 moede, of om verdrukking en vervolging te
 ontgaan, tot dezelve toevlugt neemen, en daar
 in blyven huisvesten. Om niet te spreekken van

I. AFDEEL. de Laplanders en andere Noordelyke Volken,
 III. HOOFD- die zulks, in den Winter, uit noodzaaklykheid
 STUK. doen, om zig voor de strenge Koude te verber-
 gen. In zeker Ryk van Indie, *Idalkan* ge-
 naamd, getuigen de Jaarboeken der Jesuiten,
 dat de Priesters, op den Berg der Afgoden, en
 't Gemeene Volk, onder de Aarde wonen. In
 Afrika, by de Maanbergen, zouden de Menschen
 in diepe Holen en Spelonken hun Leven door-
 brengen, om dat zy het Licht der Zonne niet
 verdraagen kunnen. Het zelfde wordt getuigd
 van de Bergen aan de Kaspische Zee.

Tot dus verre schynt de Zaak geen duister-
 heid te hebben, maar, indien men vraagt of
 deeze Schepzels, die wy nu hebben opgeteld,
 tot het Geslacht der Menschen behooren of niet,
 zo vervalt men in grootē zwaarigheden. De
 Ouden schynen zelfs onderscheid gemaakt te
 hebben tusschen *Fauni*, *Sylvani* en *Satyri*, zyn-
 de de twee eersten Akker- en Bosch-Goden en de
 laatsten inzonderheid wegens hunne Geilheid
 vermaard. Een dergelyk soort van Dieren
 (zegt TULPIUS) schynt in de Heilige Schrift ge-
 meend te worden met het Woord *Saghit*, 't welk
 in 't Hebreeusch een *Hairigen* betekent, en
 schoon het in 't Nederduitsch door *Dulvelet*
 vertaald is, van de Engelschen overgebracht is
 in *Sater*; als zynde een Bosch-Dier, ruighairig
 gelyk de Geiten, niet alleen huppelend maar
 ook zyne Makkers toeroepend; aan 't welke
 de Israëlitē geofferd, van 't welke zy Beel-
 den

den gemaakt, en voor dezelve Altaaren opgeregt I. AFDEEL.
hadden (*). III. HOOFD-
STUK.

De *Troglodyten* of onderaardsche Menschen van PLINIUS, zouden het allerminste van ons schynen te verschillen. Niettemin zegt de Heer LINNÆUS, dat zy van onze Soort niet zyn, noch van ons Bloed, schoon zeer weinig onderscheiden in Gedaante en Postuur, en dat zy daarom geenzins voor een enkele Verscheidenheid moeten gehouden worden, gelyk de Negers, Tartaaren, Laplanders, by voorbeeld, dat altemaal Menschen zyn, die hun Verstand hebben. Want, zegt hy, dat Oogluikend Vlies *, 't welk de Menschen niet hebben en de Beesten al, onderscheidtze van ons genoegzaam. Egter heeft hy geen byzonder Geslacht daar van kunnen maaken, om dat 'er geen bestendig onderscheidend Kenmerk was, daar toe dienende; en tot het Geslacht der Aapen heeft hy ze niet kunnen brengen, dewyl de Hoektanden † der Troglodyten niet van de andere Tanden afstaan, enz. Laaten zy, zegt hy, die dezelve levendig kunnen zien, onderzoeken, op wat wyze, indien 'er slegts eenig Kenmerk zy, dezelve van 't Geslacht der Menschen afgescheiden kunnen worden: want volgens het zeggen van APOLLODORUS behoort, die onder de Aapen verkeert, een Aap te zyn.

* *Membrana nictitans*
† *Dentes Canini*

De

(* Zie *Jesaias XIII. vs. 21* en *Kap. XXXIV. vs. 14*: daar men, in een Latynsche Overzetting, alleenlyk *Pilosus* leest, en verder *Levit. XVII. vs 7*, en *2 Kronyk. XI. vs. 15*.

I. AFDEEL. De Heer LINNÆUS noemt dan de *Troglodytes* een NAGT-MENSCH, en onderscheidt hem **III. HOOFD-STUK,** dus, als een byzonder Soort, van de Dag-Menschen, waar onder hy alle anderen, die op den Aardbodem leeven en hun Verstand hebben, begrypt (*). De Woonplaats is, volgens PLINIUS, aan de Grenzen van Æthiopie, volgens de hedendaagschen in de Spelonken van Java, Amboina en Ternate. Het Lighaam is blank, regtop gaande, de helft kleinder dan het onze. Het Hair van 't Hoofd kroeft of Wollig ondereen gedraaid, gelyk in de Negers, doch wit van koleur: de Oogen rondagtig, met een Goudgeelen Appel en Kring; de Oogleden van vooren opleggende met een Oogluikend Vlies. Hy kykt over zyde, is by dag blind en houdt zig schuil; by nacht ziet hy en gaat uit, om zig de Kost te beschaaren. De Ouderdom is vyfentwintig Jaaren. Hy spreekt met een gillend Geluid: hy denkt, en gelooft dat de Aarde om zynent wil geschapen is, en dat hy eens weder daar over heerschen zal; indien men de Reizigers gelooven mag.

Bosch-
Mensch
van Java.
Pl. V.
Fig. I.

De Heer LINNÆUS wyft ons tot dat Schepzel, 't welk door den Geneesheer BONTIUS, die te Batavia gepraktizeerd heeft, is afgebeeld en beschreeven, onder den naam van *Orang-Outang*, dat BOSCH-MENSCH wil zeggen in de Indische Taal, en waar van ik de Afbeelding hier nevens heb gevoegd. Daar uit schynt te bly-

(*) Zie bladz. 141.

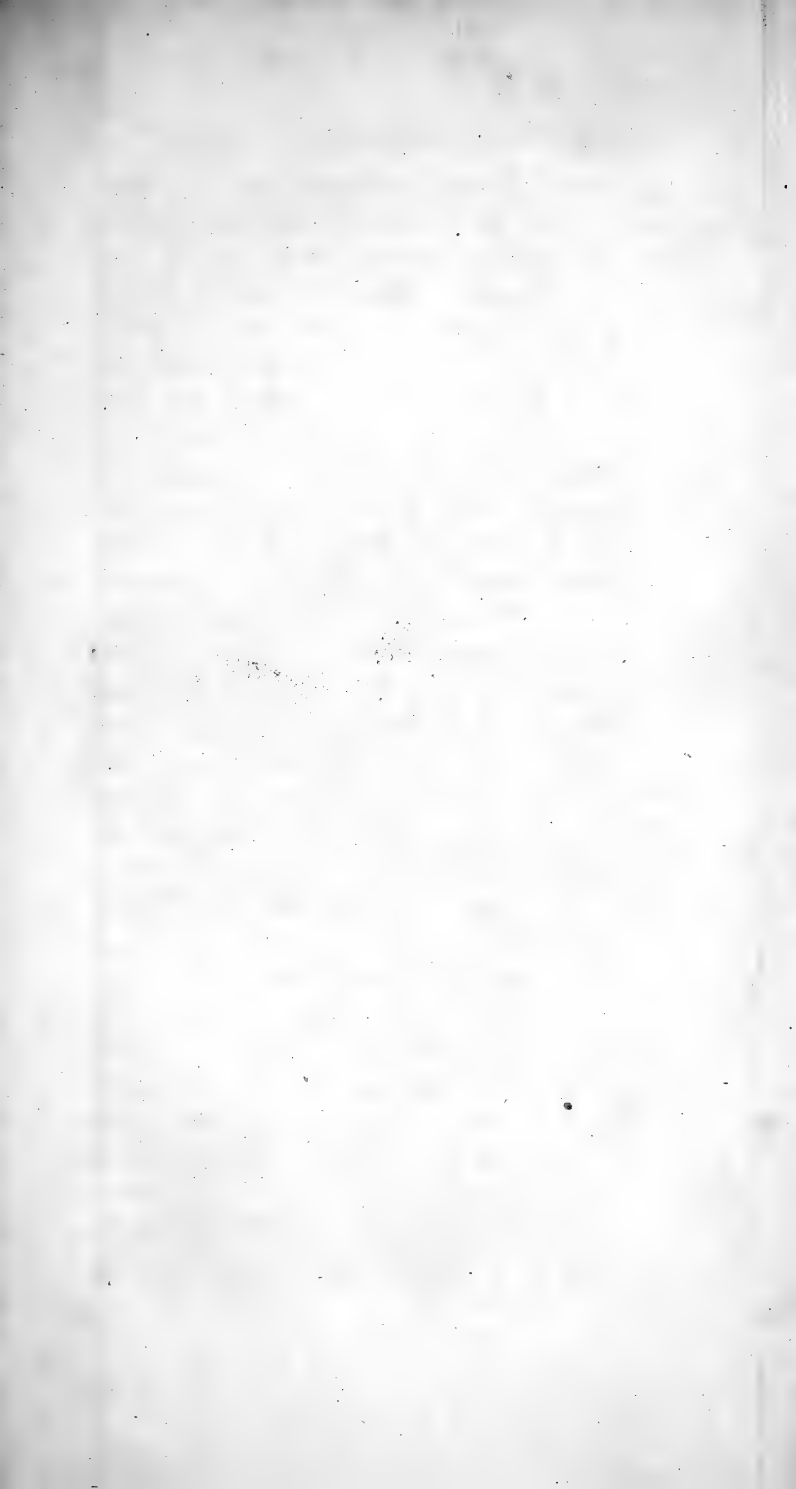

Fig. 1.

Fig. 2.

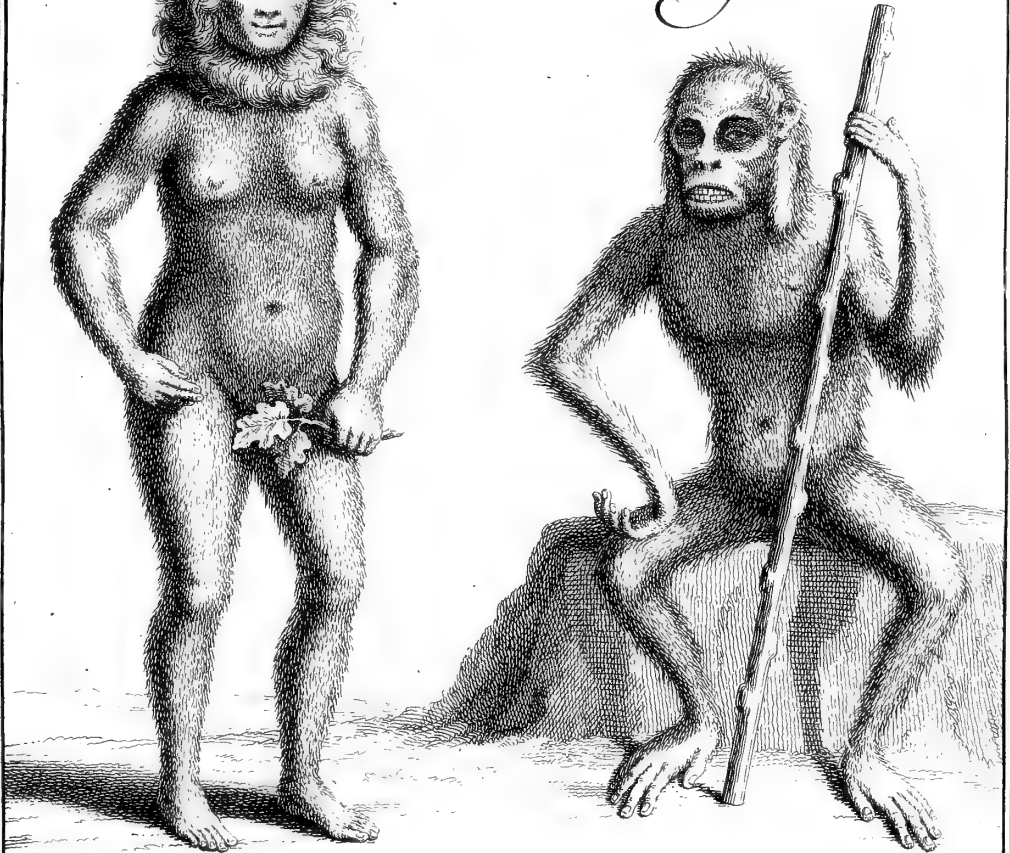

Fig. 1.

blyken, dat dezelve niet alleen over 't geheele I. AFDEEL. Lijhaam ruig is, maar lang Hair heeft om het III. HOOFD- Hoofd, en zelfs in de rondte om 't geheele STUK. Aangezigt, dat anders kaal is, en niet veel van eens Menschens Gelaat verschilt. Dit was een Wyfjes Sater, zegt BONTIUS, die zig met veel beschaamdheid voor onbekende Menschen verbergde, bedekkende zelfs het Aangezigt met de Handen; zy stortte zomtyds veel traanen, zughte zwaar en bedreef andere daaden van Menschlykheid; zo dat haar niets scheen te ontbreken dan de Spraak. De Javaanen zeggen (voegt hy 'er by) dat zy wel kunnen maar niet willen spreken, op dat de Menschen hun niet vergen zullen te werken; dat waarlyk belachlyk is. Ik heb 'er verscheide (zegt hy) regt op zien gaan, van beiderley Sexe, en onder anderen die, waar van ik hier de Afbeelding geef. Men meent dat zy gebooren worden uit Indische Vrouwsperfoonen, die zig door Wel- lustigheid met Aapen of Baviaanen vermengen, en dit is te meer geloofbaar, om dat in de Bosschen van Java Aapen, Baviaanen en Meer- katten, in menigte zyn (*).

In de Reisbeschryving van LEGUAT wordt gesproken van een dergelyk Dier, dat hy ins- gelyks op 't Eiland Java gezien hadt, hebbende een klein Huisje op de punt van 't Bol- werk, de *Sasier* genaamd. Het zelve was ook een

..(*) BONT. *Hist. Nat. & Med. Ind. Orient.* p. 84.
I. DEEL. I STUK. Y

I. AFDEEL. een Wyfje en geleek zeer veel naar een Mensch
III. HOOFD- STUK. in gestalte des Lighaams, loopende dikwils regt
 op de Agterpooten, als wanneer het met de
 eene Hand zorgvuldig de Schamelheid bedekte.
 Het was Hairig over 't geheele Lighaam, be-
 halve het Aangezicht en de Handen, gelykende
 in Gelaat byzonder naar de Wyven der Hot-
 tentotten. Dagelyks maakte het zyn Bed, en
 ging ordentlyk met het Hoofd op 't Kuffen leg-
 gen, dekkende zig met een Deken toe en
 Hoofdpyn hebbende deedt het zig een doek om
 't Hoofd. Dit Dier werdt als eene zeldzaam-
 heid naar Europa gezonden, doch stierf op de
 hoogte van de Kaap. Deeze Schryver is ook
 van verbeelding, dat het wel uit de Vermen-
 ging van een Slaavin met een Aap kon voort-
 gekomen zyn (*). De Afbeelding, welke hy
 daar van geeft, verschilt vry veel met die van
 TULPIUS, welke een *Orang-Outang* afbeeldt,
 die onder 't Geslagt der Aapen behoort, gelyk
 wy in 't volgende Hoofdstuk zullen zien.

**Bosch-
Mensch
van Borneo.** LEGUAT was van denkbeeld, dat dit Dier
 niet in 't Eiland Java alleen gevonden worde,
 en dit blykt ook uit het Verhaal van anderen.
 Op 't Eiland *Borneo*, zegt Pater LE COMTE,
 is een Beest, dat men de *wilde of Bosch-Mensch*
 noemt, dewyl het in grootte en postuur, in
 gelaat en alle Leden des Lighaams, zo volko-
 men naar ons gelykt, dat men het, op de
 Spraak

(*) LEGUAT, *Voyage*. Tom. II. pag. 95.

Spraak naa, naauwlyks onderscheiden kan van sommige woefte Volkeren van Afrika. Het heeft een ongemeene kragt, en, schoon het op de agterste Pooten alleen loopt, is het zo vlug ter been, dat men moeite heeft om het magtig te worden. Luiden van Aanzien gaan op hetzelfde ter Jagt, gelyk wy op de Hertten; en deeze Jagt is het gewoone vermaak van den Koning. Het is over 't geheele Lyf zeer ruig, de Oogen staan diep in 't Hoofd, 't Gelaat is wild, het Aangezigt, als door de Zonneschyn verbrand, heeft alle trekken taamelyk regelmatig, doch grof. Dit had ik vernomen van een onzer Kooplieden, die eenigen tyd op 't gemelde Eiland zyn Verblyf gehouden hadt, maar sloeg 'er weinig geloof aan, tot dat ik, van China te rug komende langs de Kust van Koromandel, in de Straat van Malakka zelf een soort van Aap zag, die my het gezegde zeer waarschynlyk maakte.

Deeze loopt natuurlyk op zyne twee agterste Pooten, welken hy een weinig buigt gelyk een Hond, die men Dansen geleerd heeft. Hy bedient zig, gelyk wy, van zyne beide Armen. Het Aangezigt is byna even zo van gedaante, als dat der wilde Menschen aan de Kaap de Goede Hoop, maar het Lighaam is t'eenemaal bedekt met een witte, zwarte of bruine Wol. Het Geluid, dat hy maakt, is volkomen gelyk aan 't kryten van een Kind. Voor 't overige zyn alle de Gebaarden van dit

I. AFDEEL. Dier zo Menschelyk; het drukt zyne Driften

III. HOOFD. zo levendig en zo kenbaar uit, dat geen Stom-

STUK. me zyne Aandoeningen en Begeerten duidelyker kan te kennen geeven. Deeze Dieren fchynen inzonderheid van een zeer teder naturel te zyn, en, om hunne genegenheid te toonen voor de genen die zy kennen en lief hebben, omhelzen en kuffen zy dezelve met eene minzaamheid, welke iemand verfteld doet ftaan. Zy hebben nog eene byzondere beweging, die in geen ander Beest gevonden wordt, te wecten, dat zy gelyk de Kinderen van blydschap of fpyt huppelen, wanneer men hun geeft of weigert, 't geen zy met zeer veel drift begeeren.

Schoon zy zeer groot zyn, want die ik gezien heb (zegt Pater LE COMTE) hadden de hoogte van ten minfte vier Voeten, is hunne vlugheid en behendigheid ongeloofbaar. Men kan ze niet zonder vermaak en verwondering zien klauteren in het Want der Schepen, daar zy fomtyds zulke Grappen aanregten, als of zy de Konft van tuimelen geleerd hadden, en, even gelyk de Koordedansers, beloond werden voor 't plezier, dat zy 't Gezelfchap aandoen. Dan gaan zy eens aan een Arm hangen, en balanceeren eenigen tyd, als zonder erg, om aan den gang te komen; vervolgens draaijen zy eensklaps, met gezwindheid, rondom het Touw, even gelyk een Molen of Slinger, die men in beweging gebragt heeft: dan eens vatten zy het Touw, agtervolgelyk, met hunne

Vin-

Vingers , die zy zeer lang hebben , en , hun I. AFDEEL.
 gantsche Lighaam in de Lugt latende vallen , III. HOOFD-
 loopen zy van 't eene end naar 't andere , uit STUK.
 alle magt , en komen met gelyke snelheid te rug.
 Daar zyn geen postuuren die zy niet aanneemen , noch bewegingen , die zy zig niet geven ; met hun Lighaam boogswyze te krommen , rond te maaken en dan ten rollen als een Kloot ; aan de Handen , Voeten of Tandten te gaan hangen , volgens de verscheiderley Aape-ryën , welken hunne zonderlinge verbeelding hun aan de hand geeft , en dit doen zy op de allerpotzigste manier , die men zig verbeelden kan.

Het allerverbaazendste in deezen , egter , is hunne vlugheid , om van 't eene Touw op het andere te springen , die dertig en vyftig Voeten van elkander af zyn . Ook deden wy ze , om 'er nog meer plezier van te hebben , somtyds naloopen door vyf of zes Matroozen , aan dit slag van oefening gewoon en zeer bedreeven in 't beklimmen van het Want . Alsdan maakten onze Aapen , om ze te ontwyken , zulke verbaazende Sprongen , en lieten zig zo knaphandig langs de Masten en Rees nederglyden , dat zy eer scheenen te vliegen dan te loopen , en hunne gezwindheid overtrof al 't gene men in andere Dieren ziet . Deeze foort van Aap (voegt hy 'er by) is de *Bosch Mensch* of *Orang-Outang* der Indiaanen en de *Baris* van Nieremberg .

I. AFDEEL. De Heer BRISSON heeft deezen Bosch-Mensch
 III. HOOFD- geplaatst in het Geslagt der Aapen, onderschei-
 STUK. dende denzelven alleen daar van door het Hoofd-
 hair, *dat het gebeele Aangezigt, zelfs onder de
 Kin heen, omringt.* Zulks zegt hy is blykbaar
 uit de Afbeelding, welke BONTIUS daar van ge-
 geven heeft; als ook dat het Aangezigt naakt
 of zonder Hair zy. Voor 't overige, zegt BRIS-
 SON, hebben alle Schryvers, van deeze foort
 van Aapen spreekende, niets anders daar van
 gezegd, dan dat hy volmaakt naar een Mensch
 zweemt, en dat het geheele Lyf, zo van de
 Mannetjes als van de Wyfjes, bedekt is met kort
 en zagt Hair, Hy betreft tot deezen Bosch-
 Mensch of Wilde Mensch*, gelyk hy ze noemt,
 behalve den *Orang-Outang* der Indiaanen van
 BONTIUS, KLEIN en CHARLETON, ook den *Baris*
 van NIEREMBERG, dien ik nu gaa beschry-
 ven.

* *Homo
 Syrejeiris*

Bosch-
 Mensch
 van Afrika.

LA CROIX verhaalt, in zynen Reistogt naar
 Afrika, dat 'er langs de Kust van *Sierra-Léona*
 veele Eilanden zyn, daar men zekere foort van
 Aapen vindt, die *Baris* genoemd worden. Men
 vangtze nog zeer jong zynde, men kweektze
 op, en weetze zo wel te tèmmen, dat zy by-
 na zo veel dienst toebrenge als een Slaaf; want
 zy gaan doorgaans regt op, gelyk een Mensch.
 Men leert ze de Geerst stampen in een Mor-
 tier: men laatze Water in Kruiken uit de Ri-
 vier haalen en t'huis brengen, het Spit draaijen
 en veelerley ander Werk verrigten. Een an-
 der

der Schryver verhaalt, dat de Aapen van Gui- I: AFDEEL.
 née, die men *Baris* noemt, groot en sterk zyn: III HOOFD-
 dat de Inwooners ze weeten te vangen met een STUK.
 foort van Voetangels en andere Werktuigen,
 en dat zy de Jongen in Hokken zetten, om
 dus de Ouden magtig te worden. Hard behan-
 deld wordende kryten zy als de Kinderen. Zy
 dwingen ze op twee Pooten te gaan, door de
 Voorpooten aan den Hals vast te maaken met
 een Stok: dus gewennen zy ze om hun te dien-
 en, en gebruikenze vervolgens tot allerley
 Huiswerk. Altyd egter behouden zy een Dief-
 agtigen aart en men kan hun by geen lekkere
 Spys of Drank vertrouwen, of zy neemen 'er
 hun deel van.

Even 't zelfde wordt verhaald van zekere Bosch-
Mensch
van Brasil.
 Aapen van Brasil, die de Portugeezen *el Selvago*
 noemen en de Indiaanen *Quoija Vorau*. Deeze
 hebben, volwassën zynde, de langte van vyf
 Voeten, zynde ongemeen dik van Lyf, Hoofd
 en Armen, doch zeer leelyk van gedaante.
 Men gebruiktze dikwils in plaats van Slaaven tot
 allerley Huiswerk. Het is aardig te zien, wan-
 neer zy in de Keuken zyn en de reuk van 't
 Gebraad in de Neus krygen, hoe zy dan hunnen
 Kop geduurig omdraaijen, of men 'er ook op-
 passe; want, zo dra zy alleen zyn, wordt ze-
 kerlyk iets door hun geqaapt. 't Is een Portu-
 gees gebeurde, die eenige Kooplieden ten Eeten
 hadt genoodigd, dat men, toen zy aan Tafel
 zouden gaan, bemerkte hoe de Aap, die het

I. AFDEEL. Spit draaide, reeds, met veel behendigheit, de
 III. HOOFD. Billen hadt opgegeten van den Kalkoen, waar
 STUK. van zy, by geluk, het overige nog behielden.
 De Meester wilde egter den Aap toen niet
 slaan, dewyl hy denzelven tot zynen dienst noo-
 dig hadt, en, inderdaad, de Aap schonk voor
 't geheele Gezelschap in, na dat hy de Glazen
 wel hadt omgespoeld, en begaf zig eindelyk,
 op zyn beurt, zelf aan 't Eeten en Drinken,
 geevende de Gasten door de grimmassen, die
 hy maakte, veel plezier.

Een die te Parys is te zien geweest. Men kan naauwlyks twyfelen, of het is de
 zelfde foort van Dieren, waar aan de Engelsen den naam geeven van *Champaniz*, vol-
 gens den Abt PREVOST, of *Chimpanzee* volgens
 den Heer KLEIN. Zodanig een Bosch-Mensch
 of Sater is, in den Jaare 1740, op de St. Lau-
 rens-Markt te Parys te zien geweest, zynde
 toen, zo men verzeerde, veertien Jaaren oud.
 Hy werdt, van de genen, die hem lieten zien,
Kimpezé of *Quimpensée* genoemd, en zy ver-
 haalden, dat twee anderen, van den zelfden
 Ouderdom, met welken hy over Zee naar Eu-
 ropa gevoerd werdt, op de Reize aan 't Scheur-
 buik gestorven waren, welke Ziekte hem ook
 alle de Tandén hadt doen uitvallen. Gezeten
 zynde, schein dit Dier de grootte te hebben
 van een Kind van zes Jaaren, maar het was
 lyviger. Het hadt een plat Aangezigt, byna
 geen Neus, zo dat het van Gelaat zeer veel
 naar een oud Tandeloos Besje zweemde. Over
 't Lyf

't Lyf was het byna geheel kaal, zynde niet I. AFDEEL. dan met een foort van Wolagtig Hair, Kasta- III. HOOFD- niebruin van koleur, bedekt. Het was zeer STUK. zagtzinnig en gehoorzaam, blyvende gewillig overeind staan; doch, 't geen de Aanschouwers allermeest verwonderde, was, dat het tekenen van schaamte gaf, wanneer men het naar de Mannelykheid tastte, om zig van de Kunne te verzekeren. 't Gebeurde eens, dat het zodanig een Nieuwsgierigen een goeden slag om de Ooren gaf; doch aanstonds, bemerkende dat zyn Meester 'er toornig over wierdt, stelde het zig in eene biddende gestalte, met gevouwen Handen schreiende en huilende, byna even als een Kind, dat vergiffenis van zyn kwaad doen smeekt. De Meester niettemin, wat brutaal zynde, kon door het verzoek der Aanschouweren niet weerhouden worden, van het arme Dier wakker af te rossen; waar op het de party koos van de slagen te ontwyken, loopende op vier Pooten gelyk een andere Aap. Het hadt den Buik dik uitgezet, gelyk Kinderen die de Engelsche Ziekte hebben, en heeft niet lang daarna geleefd.

Ik zal hier eindelyk byvoegen de Beschryving van een dergelyk Schepzel, waar van de Afbeelding hier voor geplaatst is, zynde getekend naar het weezentlyke Onderwerp, dat te Londen in de Verzameling, die men het *Brittisch Museum* noemt, voornaamelyk uit het nagelaten Kabinet van den vermaarden Ridder SLOANE bestaande, nog heden bewaard wordt. Het werdt

Een, die te Londen bewaard wordt. Pl. V. Fig. 2.

I. AFDEEL. eerst in Brandewyn gezet en toen gedroogd in
 III HOOFD. het postuur, waar in het hier is afgebeeld;
 STUK. zynde de Tekening gemaakt voor dat de deelen te
 veel waren gekrompen of ingevallen, zo dat men
 op derzelver naauwkeurigheid staat kan maaken.

Dit Schepzel gelykt meer naar een Mensch, dan de Aapen in 't algemeen: het heeft geen Eeltagtige Huid van agteren, aan den Aars, gelyk zy. Het Hoofd is ook ronder; de Ooren en Tandem zyn zeer Menschelyk, doch de Neus is plat en de Kin met den Mond steekt veel meer uit, dan gewoonlyk in de Menschen plaats heeft. Het Aangezigt is kaal en van een bruine Vleeschkoleur, gelyk ook de Handen en Voeten, die Nagelen als een Mensch hebben. Het Hair van 't Hoofd loopt, van de Niek af, opwaards naar 't Voorhoofd, het hangt 'er een weinig overheen en langs de zyden van 't Aangezigt. Voor 't overige is het geheele Lighaam en de Leden bedekt met kort roodagtig bruin Hair, dikker aan de agterste deelen en dunner van vooren, dat van de Hand tot aan den Elleboog schuins opwaards staat.

Het was een Jong, omtrent twee en een half Voet hoog, toen het stierf, zo de Heer EDWARDS, uit wiens Werk (*) deeze Beschryving en de Afbeelding genomen is, verhaalt; die 'er byvoegt,

(*) *Gleanings of Natural History*, by GEORGE EDWARDS. V. Part.

(†) *Orang Outang er the Anatomy of the Pigmy*. Lond. 1699. Een uitmuntend Werk, waar in de naauwkeurigste Ontleeding van dit Schepzel, die men wenschen kan, ycrvat

voegt, dat de Ouden, volgens 't berigt van on- I. AFDEEL.
 ze Reizigers (zegt hy), die in Afrika en de In- III. HOED-
 diën zyn geweest, omtrent zes Voeten lang STUK.
 zyn, wanneer zy wandelen of overend staan.
 Hy merkt aan, dat Dokter TYSON reeds voor
 vyftig Jaaren de Ontleeding uitgegeven heeft
 van dit Dier, 't welk deeze Heer de *Pigmy*
 noemde (+), en sedert (vervolgt hy) is in 't
 Jaar 1738 een Afbeelding aan 't licht gebragt
 van een dat van de Kust van Afrika gekomen
 was, *Chimpanzée* genaamd, dat te Londen is
 vertoond; waarfchynlyk het zelfde, waar van wy
 gezegd hebben, dat het in 't Jaar 1740 te Pa-
 rys is te zien geweest.

De Heer EDWARDS is van gevoelen, dat men Algemeene
Aanmer-
kingen.
 dit Schepzel moet aanmerken als een der eerfte
 foorten van Aapen, doch het naaft komende
 aan den Mensch. De Heer BRISSON brengt den
 Bosch-Mensch of *Orang-Outang* van BONTIUS,
 de *Baris* en de *Chimpanzée* der Engelschen, tot
 eene zelfde Soort. Ik heb in alle de bygebrag-
 te Beschryvingen iets gevonden, dat myns oor-
 deels meer overeenkwam met het Geslagt der
 Menschen dan der Aapen, schoon wel in allen
 deele niet voldoende aan de Kenmerken van
 den Nagt-Mensch, door LINNÆUS opgegeven.
 't Is waarlyk te verwonderen, dat men, zo dra
 een

vervat is, 't welk van allen meest naar den Mensch ge-
 lykt, vooral ten opzigt van de Ingewanden. Spieren en
 Beebderen, welke aldaar met die der Menschen en Aapen
 vergeleeken worden, met zeer geleerde Redeneeringen.
 HALLER. *de Meth. Studii Medici.*

I. AFDEEL. een Schepzel, dat voor een Sater of Bosch-Mensch
III. HOOFD 't schepe komt, op vier Voeten loopen gaat,
STUK. of iets Dierlyks vertoont in zyn Gebaarden, aans-
 tonds uitroept, *het is een Aap*; even of niet
 de Wilden en Negers, zo wel, ja ruim zo
 hard, op Handen en Voeten loopen konden, als
 op de Voeten alleen, en in veele dergelyke
 Menschen is de Houding niet minder wild,
 dan in deezen Bosch-Mensch der Indiën.

Denkbeeld Ten opzigt van den voorgaanden Bosch-
der Negers. Mensch van Guinée, *Quojas-Morrou* genaamd,
 om dat hy in het Afrikaansche Ryk *Quoja* ge-
 vonden wordt, vindt men aangetekend, hoe de
 Negers gelooven, dat zy uit Menschen voort-
 komen, en half Beesten worden door in de Bos-
 schen en onder de Aapen te wonen; een dergelyk
 denkbeeld als de Javaanen hebben van hunnen
Orang-Outang. Zy eeten Vrugten en wilden
 Honig; zy vegten alle oogenblikken met elkan-
 der, en zyn, naar men verhaalt, stout genoeg,
 om op een gewapend Man aan te vallen. Zulk
 of dergelyk een Schepzel zal het waarfchynlyk
 geweest zyn, 't welk deczen Zomer, onder den
 naam van Sater, uit Amerika in Spanje werdt
 gebragt.

Menschen Onder de Ouden zyn veele van gedagten ge-
mer Staar- weeft, dat de Saters Staarten hadden, ja wel
ten. zeer lange Staarten gelyk die van een Paard, zo
 PAUSANIAS fchryft. Onze Bosch-Mensch heeft
 in 't geheel geen Staart, doch dit alleen onder-
 fcheidt hem van de Aapen niet, dewyl daar

onder ook zonder Staarten zyn , gelyk wy I. AFDEEL. in 't volgende Hoofdstuk zien zullen , en III. HOOFD- volgens de Berigten der hedendaagschen zouden ^{STUK.} 'er Menschen met Staarten zyn. JOHANNES ALTON HELBIGIUS schryft, in zyne Waarnemingen omtrent verscheide zeldzaamheden der Indiën ; dat de bewooners der Gebergten, in de Provincie *Kelang* of *Quelang*, op het Eiland *Formosa*, byna allen , volgens hun eigen bekentenis , Staarten hebben boven 't Fondament. Ik heb 'er gezien, zegt hy, die ze kaal hadden, even gelyk Varkens-Staarten. En, of men de geloofbaarheid van deezen Schryver mogt in twyfel trekken, zal ik hier 't getuigenis bybrengen van den voornoemden BONTIUS, 't welk volkomen geloof verdient.

Hy zegt ; „ in 't Ryk van *Succodan*, 't welk ^{Verhaal van BONTIUS.} onze Kooplieden veel bezoeken, wegens de „ Ryft en Diamanten, zyn Berg-Menschen met „ Staarten, welken veelen van ons Volk aan „ 't Hof des Konings van *Succodan* gezien hebben. Die Staart is een uitgroeiing van het „ Stuitbeen *, ter langte van vier Vingeren of * *Os Coccy-* „ een weinig meer, even als de afgekapte Staart ^{g¹⁵} „ der Honden die wy *Spligiones* noemen, maar „ kaal of zonder Hair.”

De ruige Staart-Mensch, een Inwooner ^{Gevoelen van LIN- NÆUS.} van [de Zuiderdeelen] des Aardkloots (zegt LINNÆUS) is ons onbekend, en daarom bepaal ik niet, of hy tot het Geslacht der Menschen behoore of tot dat der Aapen. 't Is

I. AFDEEL. wonder dat hy Vuur maakt en Vleefch gaat
 III. HOOFD- braaden, hoewel hy het ook raauw verflindt,
 STUK. volgens de berigten, die ons door de Reizigers daar van gegeven worden.

IV. H O O F D S T U K.

Befchryving van het Geflagt der AAPEN, waar onder ook de Baviaan en Meerkatten begreepen zyn; bunne Soorten volgens LINNÆUS en BRISSON; Verfcheidenbeden en Eigenschappen der Aapen in byzondere Landen; bunne Hiftorie; Ontleedkunde en Gebruik.

Verfcheide
 Naamen.

DE AAP wordt in 't Hebreufch genoemd *Koph*, als of men zeggen wilde, een Dier dat zig onophoudelyk omdraait, of dan deeze dan die Poftuuren aan zyn Lighaam geeft: in 't Griekfch *Pitbekos* of *Pitbex*, wegens het nabootzen van de Mefchelyke Gebaarden zo men wil; in 't Latyn *Simia*, waar van het Spaanfche Naamwoord *Ximio* en 't Franfche *Singe* afkomstig is; 't zy wegens de platte aan 't end opgewipte Neus, welke dit Dier gelyk de Negers heeft: 't zy wegens deszelfs gelykheid aan de Mefchelyke gedaante, volgens het bekende Spreekwoord van ENNUS: *Hoe zweemt dat fchandelyk Dier, de Aap, naar ons* (*)? Immers het heeft verfcheide Lighaamsdeelen,

⊙

waar

(*) *Simia quam fimilis turpiffima Bestia nobis?*

waar in het naar den Mensch gelykt. In 't Hoog-**I. AFDEEL.**
 duitfch noemt men 't *Affe*, in 't Engelsch *Ape* **IV. HOOFD.**
 en in 't Neerduitsch *Aap* of *Sim*. In 't Franfch **STUK.**
 noemt men de groote Aapen, in 't algemeen, *Sin-*
ges, 't zy dezelve een Staart hebben of niet,
 den Shoet lang of kort; maar de kleine worden
Guenons genoemd. Men heeft den naam van
 Aap ook wel op Menschen toegepaft, die vol-
 gens de manier deezer Dieren het doen van
 anderen nabootzen, even gelyk de naam van
 een Mensch weleens aan de Aapen gegeven
 wordt. Dus noemt men den Aap in 't Franfch
Bertrand, in 't Nederduitsch *Kees*, gelyk men
 den Ezel *Henri* noemt of *Martin*, enz.

De Heer KLEIN brengt, in zyne Verdeeling **Verdeeling**
 der Dieren, den Aap onder het Geflagt van de **van BRIS-**
SON.
 SATERS, behoorende tot zyn vierde *Gezin* of
 Familie in de tweede *Rang* der viervoetige
 Dieren (†); welk Geflagt hy in vyf *Soorten*
 verdeelt. De Heer BRISSON onderscheidt de
 Aapen, eerstelyk, in de zulken die *geen Staart*
 en die *al een Staart* hebben, en de eerften we-
 der in zodanigen met een *korten Snoet*, gelyk
 de gewoone Aapen, de Bosch-Mensch en een
 Traaglooper van Ceylon, die by hem het Eerste
 Ras uitmaaken, en met een *langer Snoet*, die van
 het tweede Ras zyn, gelyk een ander Traag-
 looper en Aap met een Hondskop. Onder
 de Aapen met een Staart, is dezelve in sommi-
 gen

(†) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*. I. DEEL. bladz.
 459.

I. AFDEEL. gen zeer kort, gelyk in de Baviaanen, die het
IV. HOOFD. Derde Ras by hem uitmaaken; of lang, en van
STUK.

deezee hebben eenigen weder een korten Snoet, gelyk de *Sapajou* en anderen, die hy in 't Vierde Ras plaatst; anderen een langen Snoet, als de Meerkat met den Hondskop, zynde het Vyfde Ras. Van dit laafte Ras telt hy drie Soorten of verscheidenheden, naamelyk de *Cercopithecus* van JOHNSTON, Tab. LIX. in de Beschryving der Viervoetige Dieren afgebeeld; een die door JOHNSTON p. 100. beschreeven wordt, onder den naam van *Macaquo*, afkomstig zynde uit het Ryk van Angola en Guajana; en een derden, die op de zelfde Tab. LIX. van dien zelfde Autheur is afgebeeld, onder den Naam van *Cynocephalus 2*, *Bertrand*. Maar tot het Vierde Ras brengt de Heer BRISSON wel negen-en-twintig Soorten of Verscheidenheden van Aapen, beschryvende den laafsten, dien hy *Belzebut* noemt, uit het Kabinet van REAUMUR, thans in 's Konings Kabinet zynde, aldus.

Beschry- Het Kenmerk van 't Geslagt der Aapen is by
 ving van hem, dat zy, behalve vier Snytanden in ieder
 den *Belzebut*. Kaak, gevingerde Pooten hebben met Nagelen,
 allen van elkander afgescheiden en den Duim
 zeer kenbaar. Deezee Aap heeft aan de Voor-
 pooten geen Duim, en de Staart is van onderen,
 naar de punt toe, kaal. De langte des Lig-
 haams, van den top des Hoofds tot aan het be-
 gin der Staart, is vyftien Duimen, en de lang-
 te van de Staart twee Voeten, die van de Poo-
 ten

ten een Voet en zes Duimen. De Ooren ge- I. AFDEEL.
lyken naar die van een Mensch en zyn zwart. IV. HOOFD-
Het Aangezicht, de Kop, het voorste van de STUK.
Rug, de buiten-kanten van de Dyën der Voor-
pooten, van de Agter-Dyën en Schenkels, de
Voor-Schenkels, de Staart en de enden der
Pooten zyn zwart: het agterste deel van de Rug
is zwart bruin; de Zyden des Lighaams zyn
rood of ros; het geheele Lyf van onderen, de
Keel, naamelyk, de Borst, Buik, en binnen-
kanten der Pooten, zyn vuil wit en geelagtig.
Aan de Voorpooten heeft hy vier, doch aan de
Agterpooten vyf Vingeren. De Staart loopt
spits uit, en is geheel met Hair bekleed, uit-
genomen van onderen tot agt Duimen van de
punt, alwaar dezelve een Huid met groefjes
heeft, gelyk het plat der Pooten, en deeze
Staart gebruikt hy ook, gelyk een vyfde Poot
of Hand, om de Spyze aan den Mond te bren-
gen. Men heeft 'er de Afbeelding van te Parys,
in 't openbaar, onder den naam van *Beelzebub*
uitgegeven.

Wy hebben hier voor gezien (*), hoe de Verdeeling
Aap, door den Heer LINNÆUS, van de andere van LIN-
Zoogende Dieren onderscheiden wordt door de NÆUS.
langte der Hond- of Hocktanden, die om dee-
ze reden wat van de anderen afstaan, en niet op
één sluiten; gelyk de Afbeelding van het
Aapen Bekkeneel, hier voor, klaar aantoot. Pl. I. Fig. I.
Ook

(*) Bladz. 133.

I. AFDEEL. Ook zyn de Agttertanden of Kiezen in den Aap
 IV. HOOFD- STUK. stomp, gelyk in den Mensch. LINNÆUS maakt
 in het Geslagt der Aapen drie Hoofdverdeelin-
 gen, waar van de eerste die genen bevat, wel-
 ke *geen Staart* hebben; of eigentyke AAPEN;
 de tweede de genen die een *korte Staart* hebben,
 of BAVIAANEN; de derde die een *lange Staart*
 hebben, naamelyk de MEERKATTEN. In de
 eerste Hoofdverdeeling zyn twee Soorten be-
 greepen, in de tweede ook twee Soorten, en
 in de derde of die der Meerkatten zeventien
 Soorten; zo dat het geheele Geslagt der Aapen
 in een-en-twintig Soorten is onderscheiden, wel-
 ke ik, volgens die Order, beschryven zal.

Aapen zonder Staart.

A A P E N der Ouden.

(1) *Aap zonder Staart, van onderen kaal.*

I.
Satyrus.

De eerste Soort van Aapen zonder Staart of
 Aapen der Ouden, geeft LINNÆUS den naam
 van *Satyrus*, dat is SATER, zeggende dat zyn
 grootte is als een Jongen van zes Jaaren. De
 Rug is met zwart ruig Hair bedekt, doch van
 onderen, dat is te zeggen van vooren, is hy o-
 veral glad. Hy woont in Afrika en Asia.

Beschry-
 ving van
 den Sater.
 Pl. VI. Fig.
 I.

Deeze Aap is van TULPIUS onder den naam
 van *Satyrus* of Sater, en *Orang-Outang* of
 Bosch-Mensch der Indiën, beschreeven en afge-
 beeld.

(1) *Satyrus Indicus. TULP. Observat Medical. Libr. III.
 Cap. 56.*

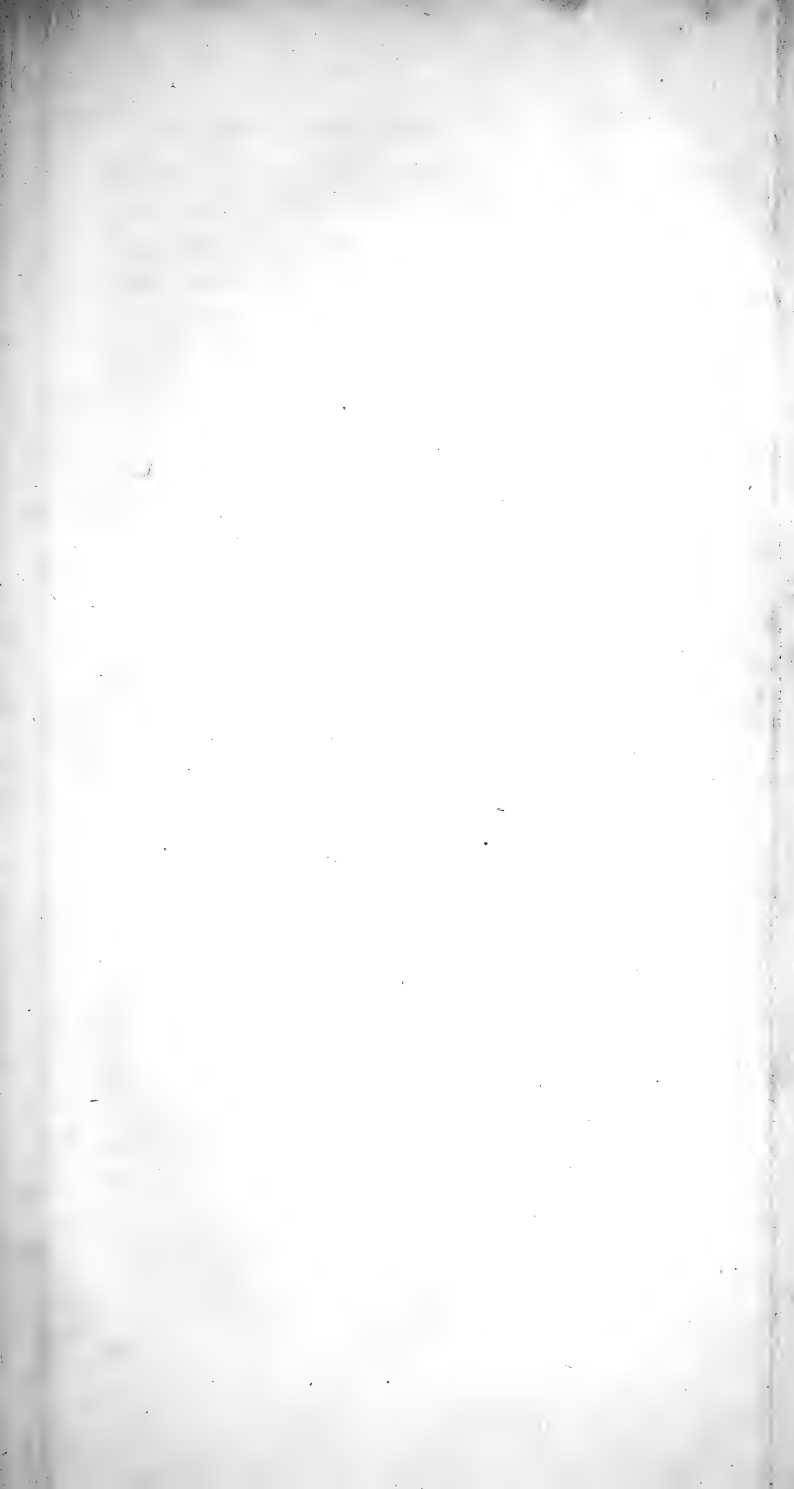

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

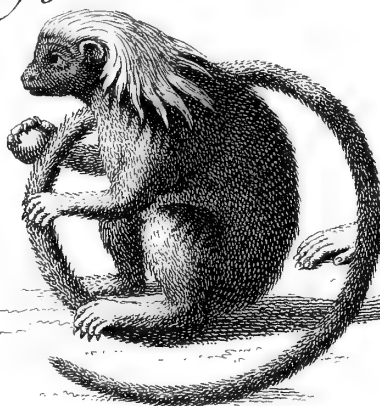

Fig. 5.

Fig. 4.

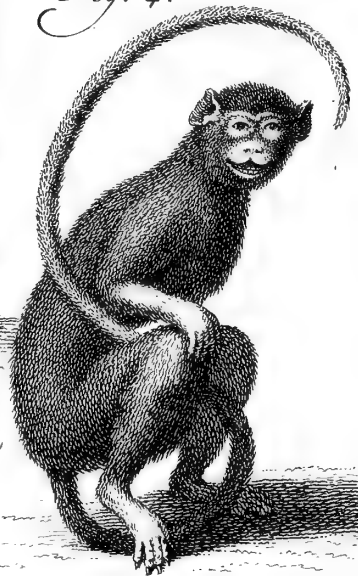

Fig. 1.

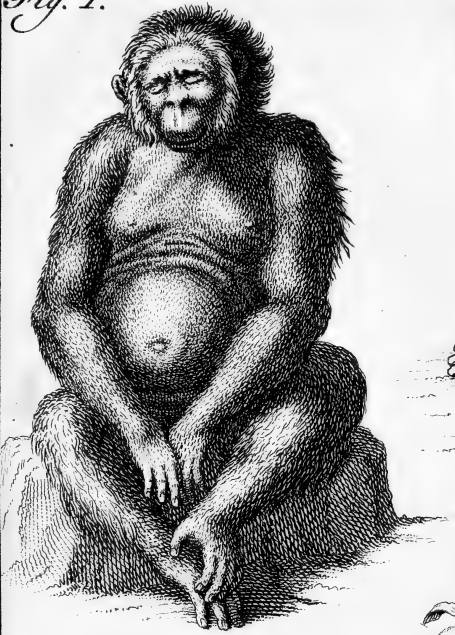

Fig.

Fig. 3.

beeld. Men vindt 'er elders een Afbeelding van, I. AFDEEL. alwaar 'er Handen en Voeten van een Mensch IV. HOOFD- aan gegeven zyn, doch uit de Afbeelding ^{STUK.} van TULPIUS hier nevensgaande blykt, dat de Voeten of Agterpooten ook zyn gevingerd als de Handen en zo wel bekwaam om zig in 't klimmen mede vast te houden, als de Voorpooten, gelyk dit by de Aapen in 't algemeen plaats heeft. Dit Dier is derhalve een waare Aap, en niet de Bosch-Mensch, waar van wy in 't voorgaande Hoofdstuk spraken. Het onderscheid is uit vergelyking der Afbeelding met die van PLAAT V. duidelyk blykbaar. Men heeft den genen, naar welken deeze gemaakt is, uit *Angola* in Europa gebragt, en vereerd aan FREDRIK HENRIK, Prins van Oranje. Het Dier was Viervoetig, van langte als een Kind van drie, van dikte als een van zes Jaaren. Het Lighaam was niet vet noch schraal, maar dik gespierd en sterk, zo dat hy zeer zwaar kon tillen, doch niettemin vlug was in den hoogsten graad. Het Aangezigt was niet zo Menschelyk als in veele Aapen, en de Mond stak snoetagtig uit met een zeer breede smoel. De Ooren waren als die van een Mensch, gelyk ook de Ledemaaten; zelfs de Handen met Duimen en de Voeten met een soort van Hielen voorzien, waar op dit Dier overend kon gaan en staan: doch dit alles heeft het met de Aapen gemeen. Het was een Wyfje en hadt zeer zwaare Borsten. Ook aapte het allerley Menschelyke daaden naa.

I. AFDEEL. (2) *Aap zonder Staart, het Gat Eeltagtig uit-*
 IV. HOOFD- *puilende:*

STUK.

II.
Sylvanus.

Het Voorhoofd heeft, op de plaats der Wenkbraauwen, een dwarfe bult. De Huid is ruig als die van een Beer. Het Dier dreigt en vleit met zyn Gelaat, groetende op de wyze der Kaffers. Het brengt het drinken met de hand aan den Mond. Het Wyfje heeft haare Stonden. Deeze Aap is uit Afrika en Ceylon afkomstig.

De gemeene
 ne Aap.

De Heer LINNÆUS wyft hier aan, de vyfde Figuur op PLAAT LIX van JOHNSTON, onder den naam van *Cercopithecus*. De Heer BRISSON, die deezen Aap, in zynen tweeden Rang, onder de Hondskoppen *Cynocephali* beschryft, zegt dat hy, uitgenomen de langte van den Snoet, volkomen met de gemeene Aapen overeenkomt, die ongetwyfeld door LINNÆUS hier bedoeld worden, dewyl die van agteren ook Eeltagtig zyn. Ondertusfchen is 't aanmerkelyk. dat de vyfde Figuur, op de gemelde Plaat van JOHNSTON, duidelyk een Staart heeft, zo dat men zou mogen twyfelen, of zy van Natuure wel zonder Staarten zyn, te meer daar men verzekert, dat sommigen hunne Staarten zelf afbyten en opeeten. Zy zyn 'er afgebeeld onder den naam van *Simia*, 1, 2. en verschillen, zo de Heer BRISSON zegt, meest in Grootte; hun Aangezigt, Ooren en Nagelen, gelyken veel naar

(2) *Simia*. GESN. *Quadrup.* 847. *Simius Cynocephalus* alter. ALP. *Ægypt.* 241. Tab. 16. *Cercopithecus*. JONST. *Quadrup.* T. LIX. Fig. 5.

maar die van den Mensch. Het Hair, dat hun ge- I. AFDEEL.
heele Lighaam bedekt, uitgenomen de Billen, IV. HOOFD-
die kaal zyn, is uit groen en geel gemengeld, STUK.
hebbende het groen boven op 't Lyf en 't geel
van onderen de overhand.

Aapen met een korte Staart.

B A V I A A N E N .

(3) *Kortstaartige Aap, met Hairen aanden Bek
en spitse Nagelen.*

III.
Sphinx.

Hy gaat op de vier Pooten, heeft de Groot-
te van een Dog, een hangend Balzakje. Het
is een zeer geil Dier, doch tevens leerzaam,
wordende op het Brieven bestellen afgerigt.
Men vindtze op 't Eiland Borneo.

Hier mede wordt dat Dier gemeend, 't welk De Baviaan.
men gewoon is in 't Nederduitsch BAVIAAN te
noemen, dat by JOHNSTON, RAJUS en andere
Schryvers, *Papio* genoemd wordt, by de Fran-
schen *Babouin*, by de Engelschen *Baboon*. BRIS-
SON merkt aan, dat het een langwerpigen Snoet
heeft, gelyk een Hond; als ook dat de Billen
geheel Hairloos en glad zyn, van Bloed-kleur,
even of 'er de Huid was afgetrokken, en de
Schenkelen kort. Het wordt, zegt hy, in de
Wildernissen van Indie gevonden.

(4) *Kort-*

(3) *Papio* f. *Baboon*. GESN. *Quadr.* 352. T. 353. ALDR.
digit. 260. JONST. *Quadr.* 145. Tab. 61. Fig. 1. RAJA.
Quadr. 158.

I. AFDEEL. (4) *Kortstaartige Aap, met de Duimen digt tegen de Vingers aangevoegd, de Nagelen langwerpig, die der Duimen altemaal gerond.*

IV. HOOFD-
STUK.

IV.
Apedia.

Deeze Aap is van grootte en koleur als de gryze Inkhoorn. De Duim der Voorpooten legt tegen de Vingers aan, gelyk in de Voeten der Menschen; die der Agterpooten staat 'er wat verder af, gelyk in Menschen Handen: ook zyn de Vingeren der Agterpooten langer. Alle Nagels zyn smal, samengedrukt, behalve die der Duimen, welken naar Menschen Nagelen zweemen, De Staart is nauwlyks twee Vingerbreedten lang, stomp. Het Hair over 't Lyf is geel, met zwarte punten. Hy woont in de Indiën.

Aapen met een lange Staart.

M E E R K A T T E N.

V. (5) *Gestaarte Aap met een Baard, zwart over 't Lyf, bebbende een grooten Sneeuwvitten Baard.*

Silenus.

De Soort van deeze Aap is duister, zegt LINNÆUS, om dat men aangaande de Nagels zyn er Pooten, en verscheide andere Eigenschappen van dit Dier, onkundig is. Het woont in Asie, op Ceylon, Java, enz.

(6) *Ge-*

(4) *Simia Cauda abrupta, Unguibus compressis, pollice Palmarum digitis adhærente. Amanit. Acad. I. p. 278.*

(5) *Simia Callitriches, magnitudine Cynocephalorum. ALP. Ægypt. 242.*

(6) *Gestaarte Aap met een Baard, de Staart I. AFDEEL.
aan 't end een Kwast hebbende.* IV. HOOFD-
STUK.

Deeze wordt gemeenlyk de *Baard-Aap met VI.
een Leeuwenstaart* geheeten. BRISSON noemt *Faunus.*

hem: *de gebaarde Meerkat, van boven zwart
en bruin gemengeld, van onderen wit, met een
gryze puntige Baard en een Kwast aan 't end van
de Staart.* De Baard aan de Kin heeft de langte
van negen Duimen. De Ooren zyn klein; de
Nagels als van een Mensch; de Staart is zeer
lang en taameelyk dik, hebbende aan 't end een
Bos lange Hairen, gelyk een Leeuwen-Staart.

(7) *Gestaarte Baard-Aap, met een aanvattende VII.
Staart, de Voorpooten omtrent viervingerig.* *Paniscus.*

Het Lyf is, behalve de uitwendige helft van
de Staart en de Pooten, die bruin zyn, bedekt
met lang, glimmend zwart Hair, leggende zo
digt op een, dat het Dier zig glad vertoont.
Dit Hair, langer zynde aan de Keel en Kin,
maakt een foort van ronde Baard. Het heeft
de grootte omtrent van een Vos: 't Aangezigt
ftaat opwaards; de Oogen zyn zwart en vol
Vuur; de Ooren kort en rond. De lange Staart
is aan 't end kaal en Slangswyze gedraaid, door
welk middel dit Dier hangen blyft en zig vast
houdt aan alles 't welk het weet te vatten. De
Duim is kleinder dan de andere Vingeren en ftaat
in-

(6) *Cercopithecus barbatus.* I. CLUS. *Exotic.* 371. T. 371.
NIEREMBERG. *Nat.* 179. RAJ. *Quadr.* 153.

(7) *Simia fusca major* &c. BROWN. *Jamaic.* 439. Gua-
tiba. MARCCGR. *Brazil.* 229. Tab. 226. RAJ. *Quadr.* 153.

I. AFDEEL. inwaards van dezelve af. De Nagelen der
IV. HOOFD- Voorpooten zyn gerond, die der Agterpooten
STUK. Elswyze fcherp. Het draagt zyne Jongen op

de Rug. Men verhaalt dat deeze Aapen by 't op- en ondergaan van de Zon te famenkomen, en een foort van Vergadering houden. De Woonplaats is in Zuid-Amerika, in 't byzonder in Brasil, alwaar het *Guariba* genoemd wordt.

(8) *Gestaarte Baard-Aap, met een gekuifden Baard en een Toupet op 't Voorhoofd.*

VIII.
Diana.
Pl. VI.
Fig. 2.

Dit Dier, waar van de Afbeelding door den Heer LINNÆUS, gelyk zy hier nevens gaat, in de Verhandelingen der Koninglyke Akademie van Stokholm is gegeven, wordt door hem aldaar in 't breede beschreeven. Het is wat grooter dan een gemeene Kat. De Kolor is over 't geheele Lyf zwart, doch met kleine witte Stippeltjes, alzo de Hiertjes aan de punten wit zyn. Van 't midden der Rugge tot aan de Staart, egter, heeft het eene bruine Kolor, en van de Staart af, langs de Dy, tot aan de Knie toe, is het Hair, aan den binnenkant, roodagtig vaal, even of 't 'er Bloedig ware. Aan de buitenzyde loopt een witte streep, van de Staart tot aan de Knie. Zo heeft het ook wit Hair, van de Ooren af, tot aan het buigen der Voorpooten, als mede over de geheele

Keel

(8) *Simia Caudata Barbata, fronte barbaque fastigiata. Act. Stokh. 1754. p. 210. Tab. VI. Cercopithecus Barbatus Guineënsis. MARCGR. Bras. 227. Tab. 228. RAJ. Quadr. 159. Cercopithecus Barbatus: 2. CLUS Exot. 311.*

Keel en Borst. Zelfs een gedeelte van den **I. AFDEEL.**
 Baard is wit, waar by het zwarte Aangezicht en **IV. HOOFD-**
 het overige van den Baard, dat kort is en rond **STUK.**
 befneeden, aardig afsteekt. Het Voorhoofd is
 versierd met een Toupet van wit Hair, eeni-
 germaate naar een Waffende Maan gelykende.
 De Pooten zyn altemaal met Vingers en Nage-
 len, gelyk Menschen Handen. Deeze Aap is
 van Guinée afkomstig. Hy nuttigt allerley Spy-
 zen, gelyk de Menschen, behalven Vleesch;
 van Boomvrugten, Nooten, Amandelen en Ro-
 sijnen, houdt hy veel. In het gebruiken van
 natte Spyzen, Bry of Sop, tragt hy zorgvuldig
 zyn Baard schoon te houden, en houdt zig,
 voor 't overige, zeer zindelyk, tegen de ge-
 woonte der andere Aapen. Hy bemint de be-
 weeging zeer, en schynt zyn vermaak te heb-
 ben, in Tafels, Stoelen, en alles wat overend
 staat, t'onderste boven te smyten, zo hy 'er
 maar by kan komen. Met Kinderen speelt hy
 gaarn en zal uit zig zelf niemand kwaad doen
 of het moesten Vrouwsperfoonen zyn, gelyk
 de gemeene eigenschap der Aapen is; die hy,
 inzonderheid als 'er Mansperfoonen tegenwoor-
 dig zyn, op 't Lyf springt, en in de Armen of
 Beenen byt, doch zyn Beeten hebben weinig
 te beduiden; also 'er naauwlyks een blaauwe
 Pleck van komt. Men kan hem egter ligt toor-
 nig maaken, gelyk wanneer hy op de Schoot of
 Armen zit van een hem bekend Perfoon en een
 ander. stelt zig aan om dien Perfoon kwaad te

I. AFDEEL. doen: dan beweegt hy de Kaaken snel als of
 IV.HOOFD. hy kaaude en slaat de Tandē, verscheide
 STUK. maalen agtereen, op malkander, waar na hy
 den Bek zo wyd spalkt, als hy kan, houdende dien wel een Minuut open, even of hy den Aanvaller verslinden, ten minste een schrik op 't Lyf jaagen wilde. Dit opspalken van den Bek en beweegen der Kaaken herhaalt hy eenige maalen, en, als hy zyne Party bereiken kan, byt hy die naar zyn vermogen. Anders is hy altyd zagtzinnig, goedaartig en vrolyk van humeur. Het eenigste Geluid, dat hy maaken kan, is *Greck*, 't welk hy, geroepen wordende, voor Antwoord geeft; doch Honger, Dorst of Koude lydende, giert hy als om te klaagen, en men heeft hem, geweldig verschrikkende, ook hooren roepen *Hoi*; 't welk inzonderheid gebeurd is, wanneer hy het onaangenaam Geluid van eene Paauwīn hoorde. Dit alles heeft de Heer LINNÆUS in een Wyfjes Aap van deeze Soort, die hy, wegens de witte Maan op 't Voorhoofd, *Diana* noemde, in den Koninglyk Sweedschen Tuin, alwaar dit Dier boven in de Orangerie zyne Slaapplaats hadt, waargenomen.

'IX.
Cephus.

(9) *Gestaarte Baard-Aap, met gebaarde Wangen, de top geelagtig, de Pooten zwart, de Staart aan 't end vaal.*

De

(9) *Cercopithecus barbatus alius Guineensis. MARCGR. Bras. 228. RAJ. Quadr. 156.*

De Heer BRISSON noemt deeze, de *Guinee- I. AFDEEL.*
sche Aap met een geelagtigen Baard, of an-^{IV. HOOFD-}
 ders, *Zwartagtige Meerkat, welker Wangen*^{STUK.}
en Ooren met lang Hair, uit den witten geel-
agtig, bezet zyn, de Bek blaauwagtig. Het Lig-
 haam is bruinagtig, zegt LINNÆUS, van onde-
 ren bleek blaauwagtig; de Bek blaauwagtig; de
 Baard geelagtig. Het Dier woont in Amerika.

(10) *Gestaarte Baard-Aap, die grysis van Ko-* X.
leur, met een Kuif van Hair langsbeen, *Aygula.*
boven op den Kop.

Het Lighaam heeft een gryze Wolfskoleur;
 de Keel, de Borst en Buik van onderen, zyn
 witagtig. De Staart is langer dan het Lyf,
 Afchgrauw en dun: het Aangezigt platagtig,
 witagtig, kaal. De Neus is neergedrukt; zeer
 kort, van den Bek af staande, met een dubbeld
 Kloofje in de Bovenlip. De Wangen zyn met
 Hair bezet, dat neerhangt zo laag als de Kin,
 die een kleinen Baard heeft. De Wenkbraau-
 wen aan 't Voorhoofd zyn bultig uitsteekende;
 de Pooten zwart; de Nagelen der Duimen
 gerond, de overigen langwerpig; de Ooren ee-
 nigermaate scherp. Hy wordt in de Indiën ge-
 vonden.

(11) *Gestaarte Aap zonder Baard, de Ooren* XL.
met dikke Hairdodden. *Hamadryas*

Dee-

(10) *Simia Caudata subbarbata grisea, eminentia pilosa*
verticis longitudinali. OSBECK. Iter. 99.

(11) *Simius Cynocephalus, ad utramque aurem magna*
Coma. ALP. Aegypt. 248.

I. DEEL. I STUK.

I. AFDEEL. Deze woont in Afrika zegt LINNÆUS, doch
IV. HOOFD. is niet zeer bekend.

STUK.

XII.
Jacchus.

(12) *Gestaarte Aap, met wyde ruige Ooren, een zeer lange en zeer ruige Staart, de Nagelen Elswyze doch die der Duimen rond aan 't end.*

Deeze Aap, die in Brasil, alwaar hy woont, *Sagouin* genoemd wordt, is, volgens den Heer BRISSON, zeven en een half Duim lang en heeft een Staart van elf Duimen, die met een digte Vagt van zwartagtig bruin en grysagtig Hair geringd is. De Ooren zyn rond, met lange witte Hairen omzet. Al het Hair van 't Lyf is zeer fyn en zagt op 't aanraaken, en door zyn verscheide Koleuren maakt het de Rug, overdwers, met rood en grys beurtlings gebandeerd. Boven de Neus, tusschen de Oogen, is een witte Plek. Dit Dier, zegt LINNÆUS, is hoogmoedig, kan geen ongelyk verdraagen en schreeuwt byster luid.

XIII.
Oecypus.
PL. VI.
Fig. 3.

(13) *Gestaarte Aap zonder Baard, met neerhangend Hoofdbair.*

Dit Aapje, dat, volgens de Afbeelding van den Heer EDWARDS hier op PL. VI. Fig. 3 gebracht, opzittende de hoogte heeft van omtrent vyf Duimen, is getekend naar een levendig Dier.

(12) *Cercopithecus Brasilianus* 3, *Sagouin.* CLUS. *Exot* 372. T. 372. RAJ. *Quadr.* 154. 160. *Cagui minor.* MARCGR. *Bras.* 227. PET. *Gaz.* 26. T. fig. 5. KLEIN. *Dub.* II. T. I.
(13) *Cercopithecus minimus Mexicanus, Capillitio nivo.* EDW. *Ar.* 195. Tab. 195.

Diertje, 't welk de Graavin van Suffolk hadt, I. AFDEEL.
 zynde een Wyfje. Het Aangezigt is zwart, IV. HOOFD-
 doch doorzaaid met kleine witte Hairetjes, wes-^{STUK.}
 halve 't zelve zig grys vertoont, met een wit-
 agtigen kring. De Oogen zyn zwart, zo wel
 als de Ooren. Het Hoofdhair, wit en lang,
 hangt langs de Schouderen, gelyk de Hairlok-
 ken van een Vrouwsperfoon. De Rug is be-
 dekt met bruinagtig Hair, dat naar onderen
 toe roodagtig of Oranjekleurig wordt. De
 Keel is zwart en kaal; de Staart aan 't end
 zwart, voor 't overige ros; de Buik en Pooten
 met wit Hair bedekt. De Pooten hebben vyf
 Vingeren met fcherpe Nagelen gewapend, als
 die der Inkhoornen. Het zonderlingfte in dit
 kleine Diertje is, dat het een zagt en fyn Ge-
 luid maakt, 't welk veel naar 't zingen van een
 Kanary-Vogel zweemt. Het is vlug en maakt
 dergelyke kabrioolen als de groote Aapen, en
 dit gedaan hebbendé loopt het fomtyds langs
 het Vertrek met een opgeheven Staart, wan-
 neer het zeer veel gelykt naar een klein Leeuw-
 je. Om die reden wordt hetzelve 't kleine
 Leeuw-Aapje van Vera Cruz genoemd.

De Heer BRISSON beschryft, onder den naam
 van klein Leeuw-Aapje, een dergelyk Meer-
 katje, dat in 't Jaar 1754 uit Brafil gebragt en
 aan Madame de Marquise DE POMPADOUR ver-
 eerd werd; doch dit was over 't Lyf geelagtig
 wit, met ros Hair om 't Aangezigt en roodag-
 tige Pooten.

I. AFDEEL. (14) *Gestaarte Aap zonder Baard; met over-*
 IV. HOOFD- *endstaande witte Hairen op den Kop en een*
 STUK. *wit Maantje aan 't Voorhoofd.*

XIV.
Æthiops.

Het Lyf is van grootte als de Diana, bruin, van onderen wit. De Staart gedekt, van onderen vaal. De Wenkbrauwen maaken een wit Maantje, dat dwars staat. De bovenste Oogleden zyn kaal en wit: de Ooren scherpagtig. Het Dier woont in Æthiopie.

XV.
Midas.
 PL. VI.
 Fig. 4

(15) *Gestaarte Aap zonder Baard, met de bo-*
venlip gespleeten en kaale vierkante Ooren.

Dit kleine zwarte Meerkatje; 't welk by de Ingezetenen van Toupinambous in Brasil, Cay of Ca genoemd wordt, is de kleinste Soort der Aapen, zegt EDWARDS, die ik ooit gezien heb. De Afbeelding, hier op PLAAT VI. Fig. 4 gebragt, heeft ook by hem omtrent de hoogte van vyf Duimen. Zy is gemaakt naar zodanig een Diertje, 't welk de Graavin van Lichtfield bezat, haar gebragt zynde uit de Westindiën. Het beet, zegt hy, niet scherper dan een Mosch: het was geduurig in beweging gelyk de andere Aapen. De Oogen waren bruin, het Aangezigt van roode Vleeschkoleur: de Neus byna plat; de bovenlip als een Haafmond gespleeten; de Tandem klein en zeer Menschelyk: de Ooren groot, viertkant, van brui-

(14) *Simia Æthiops. HASSELQ. Iter. 190.*

(15) *Cercopithecus niger minimus, manibus & pedibus Croceis. EDW. Av. 196. T. 196 Cay, Brasilianis Toupinamboutiis dictus. RAJ. Quadr. 155.*

bruine Vleeschkoleur: het Hair tipswyze naar I. AFDEEL.
't Voorhoofd neerdaalende. Het geheele Lyf IV. HOOFD-
was bedekt met zwart zagt Hair; de Staart ten STUK.
minfte eens zo lang als 't Lyf. De Voor- en
Agterpooten geel of Oranje: de Nagels der
Vingeren aan de Voorpooten altermaal Elswyze
scherp; die aan de Duimen der Agterpooten al-
leen gerond. Ook kon het niets in de Hand
houden, gelyk de andere Aapen.

(16) *Gestaarte Aap zonder Baard, met een ge-* XVI.
spleeten opgewipte Neus, de Billen bultig. Cynamol-

Deeze Aap, die de *grootte Aap van Angola*⁸⁰⁵
genoemd wordt, en den naam van *Macaquo*
voert by de Inwooners van 't Ryk van Congo,
heeft de langte van ruim een Voet, van den
Kop tot aan 't begin van den Staart, die ook
een Voet lang is, en altyd boogswyze gekromd
staat. Het postuur is gelyk dat van een Beer:
de koleur, uit den bruine geelagtig groen,
doch wit aan den Buik: de Billen zyn kaal.
Hy stelt by nacht Wagten uit. De Woonplaats
is in Afrika.

(17) *Gestaarte Aap zonder Baard, met een* XVII.
Staart die byna kan grypen, een bruin Lig- *Apella.*
baam en zwarte Pooten.

Hy kykt geduurig naar alle kanten om, en
maakt

(16) *Simia Aegyptiaca Cauda elongata, Clunibus tu-*
berosis nudis. HASSELQ. Iter. 189. Cercopithecus Ango-
lenfis major. MARCGR. Bras. 227. RAJ. Quadr. 155.

(17) *Simia Candata imberbis, Cauda subprehensili,*
Corpore fusco, Pedibus nigris. Mus. Ad. Fred. I. T. I.

I. AFDEEL. maakt een Geluid als het Jong van een Kalkoen-
IV. HOOFD- se Hen, wanneer het Honger heeft. Dit Dier
STUK. woont in Amerika.

XVIII.
Morta. (18) *Gestaarte Aap zonder Baard, met een*
Pl. VI. *bruinen Bek, het Lyf Scharlaken rood, de*
Fig. 5. *Staat kaal en eenigermaate gescbudd.*

Dit Aapje, gemeenlyk *Monkie* genaamd in Amerika, en ook wel het *Doodsboofdje*, zynde een zeer klein soort van Meerkatje, is hier voor ook afgebeeld. In die gestalte zweemt het merkelyk naar een jong Kindje, doch de Neus is zeer kort en opgewipt, de Oogen staan diep in 't Hoofd, dat van vooren rond is, naar agteren wat scherper. De Ooren zyn zeer gelyk aan die van een Mensch; de Nagelen kort en plat: de Staart is lang, dik en kaal, gelykende veel naar die van Rot. De Buik is oock kaal, doch aan de Pooten heeft het dun geelagtig Hair. Het Aangezigt is witagtig; het end van de Neus en de omtrek van den Bek byna zwart; voorts de Huid zeer rimpelig, 't welk het een zeer leelyk aanzien geeft. Agter op den Kop heeft het zwartagtig Hair: van vooren rood Hair, gelyk ook op de Rug, doch het is daar bleeker rood dan op 't Voorhoofd. Men kan het noemen 't *roode Meerkatje met de Rottenstaart*, gelyk BRISSEN doet. Dit Diertje woont in Amerika.

(19)

(18) *Cercopithecus Americanus minor, Monkie dictus.*
 SEB. *Mus.* I. p. 52. Tab. XXXIII. F. I.

- (19) *Gestaarte Aap zonder Baard, met een lange ruige Staart, het Aangezigt geelagtig.* I. AFDEEL. IV. HOOFD-STUK.

De Woonplaats van deeze is niet zeker bekend. Hy verjaagt zyn Vyanden door een yzelyk Geschreeuw: knarft dikwils als een Krekkel, en blaft, vergramd zynde, als een Hondje.

XIX.
Capucina.

- (20) *Gestaarte Aap zonder Baard, het Agterhoofd uitsteekende; vier Nagelen der Agterpooten langwerpig.*

Dit Meerkatje heeft het Lyf van een Inkhorn, uit den graauwen groen, van onderen of aan den Buik bleek: de Armen en Beenen zyn roodagtig Bruin, de Staart, met fyn Hair bezet, is eens zo lang als het Lighaam: de Nagels der Duimen zyn rond. Het woont in Indie. Men zou het kunnen noemen het *Inkboorn-Aapje*.

XX.
Sciurea.

- (21) *Gestaarte Aap zonder Baard, de Bek en Oogleden met lange Hairen.*

Dit Diertje, een zeer klein Meerkatje zynde, woont in de Philippynsche Eilanden.

XXI.
Syricta.

De Heer LINNÆUS merkt aan, dat weinig foorten van Aapen regt beschreeven zyn en dat men van de meesten maar een ruuwe kennis heeft. Men weet, in 't algemeen, dat het

Eigen-
schappen
der Aapen.

Die-

(19) *Simia Caudata imberbis, Cauda longa hirsuta, facie flavescens. Mus. Ad. Frid. II. T. 2.*

(20) *Simia Caudata imberbis, Occipite prominulo, Unguibus quatuor Plantarum oblongis. Mus. Ad. Frid. I. P. 3.*

(21) *Cercopithecus Luzonicus minimus. P&T. Gaz. 21. Tab. 13, T. II.*

I. AFDEEL. Dieren zyn, uit de heete Landstreeken des Aard-
IV. HOOFD- bodems afkomstig, die aldaar in 't wild loopen
STUK. en in menigte voortteelen, en dat zy, in de Noordelyke deelen van Europa, niet dan tegen de Natuur, en beslooten of vast gehouden worden, om de Menschen te vermaaken door hunne Kuuren en Grimmassen. Het nabootzen van allerley Gebaarden en Bedryven der Menschen, de Geilheid en Onreinigheid, zyn hunne algemeen bekende Eigenschappen: doch behalve die worden zo veel Aardigheden van dezelve verhaald, dat men 'er een geheel Boek mede zou kunnen vol maaken. Ik zal hier alleen een kort Begrip geeven van 't gene dienangaande door geloofwaardige Reizigers van deeze en de voorgaande Eeuw, is waargenomen, om te dienen tot eene Natuurlyke Historie der Aapen.

Aapen van
Afrika.

In geen Land van de Wereld, mogelyk, zyn deeze Dieren zo menigvuldig, als in de Westelyke deelen van Afrika, zo Pater LABAT aanmerkt. Men wil, dat zy 'er by troepen van eenige duizenden te samen wonen, maakende een soort van Republieken uit, waar in de Onderhoorigheid zeer wel in agt genomen wordt; dat zy in goede order voorttrekken, als onder 't bestuur van zekere Opperhoofden, die de grootsten en denkelyk de oudsten zyn; dat de Wyfjes haar Jong onder 't Lyf draagen, zo zy 'er maar één hebben, doch, zo zy 'er twee hebben, het eene op de Rug; en dat hunne Agter-

terhoede altyd uit de grootften bestaat. Hun- I. AFDEEL.
 ne Woon- en Wykplaats is in de Boomen; waar IV. HOOFD-
 van zy de Takken wonderlyk vast weeten te STUK.
 houden met hunne Voorpooten niet alleen,
 maar zelfs met hunne Agterpooten, die als Han-
 den gevingerd zyn, en fommigen met den Staart.
 Om die reden is 't zeer moeiljyk, deeze Die-
 ren, niet alleen levendig, maar zelfs dood zyn-
 de, magtig te worden, ten zy men ze met
 Schietgeweer in 't Aangezigt weet te treffen;
 dewyl zy dan, de Takken los latende om de
 Pooten aan de Wond te brengen, fomtyds van
 boven neder tuimelen: doch het gebeurt niette-
 min dat hunne Staart, onder 't vallen, om de
 Takken ftrengelt, en dat zy dus hangen blyven
 te verrotten of uit te droogen. De Negers wee-
 ten nauwlyks raad tegen dit Ongediert, 't welk
 met een wonderbaare ftoutheid en behendigheid
 hunne Akkers, Moeshoven en Plantagiën, van
 Vrugten niet alleen berooft, maar zelfs de Ka-
 labaffen in hunne Hutten ledigt en alles daar
 vernielt, indien zy niet byzonder zorgvuldig
 daar op paffen. Een van de troep Aapen, die
 dikwils veertig of vyftig fterk op den roof uit-
 gaat, begeeft zig in de top van een Boom, en
 zo dra hy onraad merkt begint hy yzelyk te
 fchreeuwen, waar op zyn Makkers ylings de
 wyk neemen in 't Geboomte, daar zy voor al-
 le vervolging zyn beveiligd. En 't is wonder-
 lyk te zien, hoe vlug en fterk deeze Dieren
 zyn: zelfs de Wyfjes, met hun Jong op de

I. AFDEEL. Rug of aan den Buik, springen van tak op tak,
 IV. HOOFD- en schynen de Aanschouwers te tarten, of 'den
 STUK. gek met hun te steeken, door de Takken sterk
 te slingeren en te schudden, daar zy onbekom-
 merd langs henen loopen. Men verhaalt zelfs,
 dat zy dikwils Jonge Meisjes, van agt of ne-
 gen Jaaren, rooven en met zig in 't Geboom-
 te neemen, 't welk niet veilig voor de Men-
 schen te beklimmen is, wegens de Slangen en
 ander Venynig Ongedierte, dat daar in huisvest.
 De Aapen, ondertusschen, leeven daar mede,
 zo 't schynt, in Vrede; even of deeze beide
 Geslagten van Dieren door de Natuur waren
 voortgebracht, om tot beschadiging van 't Mensch-
 dom famen te spannen.

Uit hoofde van dit alles haaten de Negers
 de Aapen als de Pest, en kunnen niet begrypen,
 om wat reden de Europeaanen hun die afkoo-
 pen en als iets raars mede neemen. 't Is ge-
 beurd, zegt men, dat zy, denkende dat dit Ge-
 dierte om zyn kwaad doen by hun gewild was,
 Rotten vingen en die aan de Kantooren bragten.
 Zy weeten naamelyk, somtyds door list de Aa-
 pen te betrappen, en dit is geen wonder, in een
 Land daar deeze Dieren zo menigvuldig zyn.
 Ook kan men, indien een Moer doodgeschooten
 wordt, de Jongen zeer gemakkelyk krygen, en
 die tam opvoeden, als wanneer zy zeer leer-
 zaam zyn; doch oud wordende openbaart zig
 derzelveer kwaadaartigheid eerlang. Het Vleesch
 der Aapen is voor dien Landaard een Lekker-

ny, en men verhaalt, dat sommige Europeaanen I. AFDEEL.
daar ook niet vies van zyn. IV. HOOFD-
STUK.

Volgens het Berigt van BOSMAN en anderen, is de verscheidenheid der Aapen, in die deelen van Afrika, zeer groot: men telt 'er, aan de Goud-Kust alleen, wel vyftig Soorten; doch het wordt verzekerd, dat die van ééne Soort zig altyd by malkander houden. ATKINS getuigt, dat het reizen langs deeze Kust, te Lande, zeer gevaarlyk is wegens de menigte van Aapen, die den Voorbyganger aanpakken, als zy hem alleen zien, wanneer hy geen andere toevlugt dan in 't Water heeft, daar de Aapen zeer voor vreezen. Dit zullen denkelyk de Baviaanen of een groot soort van Aapen zyn, die de Vrouwspersoonen, zo zy 'er by kunnen komen, nooit ongemoeid laten. Aan de Rivier van *Gambra* vindt men roode en blaauwe Aapen, doch de gemeensten, zegt men, zyn bleek Muisvaal of grys van kolcur en van grootte byna als een Mensch. Aan de Rivier van *Senegal* zyn veele Meerkatten, waar onder een zeer kleine Soort, die den naam heeft van *Huilers* of *Kryters*, om dat zy een Geluid maaken, dat naar 't kryten van een Kind gelykt. Ook zyn 'er een menigte van witte, gevlake en van verscheiderley koleuren, met Baarden en zonder Baarden, sommige zeer fraay, anderen byster leelyk en zelfs afgrysyk om aan te zien; doch onder dezelve, zegt LE MAIRE, was 'er geen zonder Staart.

I. AFDEEL. De Naturalist BATTEL verhaalt , dat in de
 IV. HOOFD- Boffchen van Muyomba en 't Ryk van Loango,
 STUK. aan de Æthiopifche Zee, twee Soorten van zulke Wangedrochten zyn , waar van men de grootften *Pongos*, de kleinften *Enjokos* noemt. De eerften gelyken veel naar een Menfch, doch zyn veel zwaarlyviger naar hunne grootte; met holle Oogen. De Handen, Ooren en 't Aangezigt, zyn kaal; maar aan de Oogleden staan lange Hairen. Voor 't overige is het Lighaam ruig, doch niet dik van Hair, dat een bruine koleur heeft. Het eenigfte zegt hy, waar in ze van 't Menfchelyk poftuur verfchillen, is, dat hunne Beenen geen Kuiten hebben. Zy loopen regt op, houdende met hunne Hand het Hair van den Hals vast. De Verblyfplaats van deeze Dieren is in de Boffchen, alwaar zy op de Boomen flaaften, onder een foort van Dak, door hun gemaakt, 't welk tot befchutting voor den Regen dient. Hun Voedzel zyn Vrugten of wilde Nooten; nimmer eeten zy Vleefch. De Negers, door de Boffchen trekkende, ontfteecken daar 's nagts groote Vuuren, en, als zy 's morgens weg gaan, merken zy, dat de Pongos rondom dit Vuur gaan zitten, tot dat het uitgaat; hebbende 't overleg niet, zo 't fchynt, om het aan brand te houden. Somwylen gaan zy Troepswyze en vallen op de Negers aan, ja zelfs op de Olyphanten, die zy zodanig plaagen, dat deeze Dieren, al fchreeuwende, de vlugt neemen. Als een deezer Aapen fterft,
 dek-

dekken de anderen het Lyf met Takken en Bla-
 deren toe. Men wil, dat tien ~~Man~~ ^{I. AFDEEL.} naauwlyks ^{IV. HOOFD-}
 inftaat zouden zyn om zig van één deezer Die-^{STUK.}
 ren magtig te maaken; zo dat men de Ouden
 nooit levendig vangt. Waarfchynlyk zal dit de
 Sater of eerfte Soort der Aapen van LINNÆUS,
 hier voor befchreeven en afgebeeld, of de
 Bofch-Menfch, zyn.

Aan de Kaap van Goede Hope is een groot ge-
 tal van Aapen, gelyk in de andere deelen van ^{Listigheid}
 Afrika. Men kentze daar voornaamelyk aan de ^{der Aapen.}
 Schade, welke zy de Vrugtuinen en Moesho-
 ven toebrengen door het fteelen van de Vrug-
 ten. Dit doen zy op ecne wonderlyk knap-
 handige manier en zo behendig, dat men ze
 naauwlyks ooit betrappen kan. Terwyl eenige
 van den Troep in den Tuin zyn, rangeeren zig
 anderen op een ry, daar buiten, tot aan hunne
 Wykplaats in de Boffchen en Wilderniffen.
 Naar maate, nu, dat de voorften de Vrugten
 plukken, geeven zy ze aan anderen over, en
 dus gaat het geftoolene uit de eene hand
 in de andere, tot dat het aan den laaftten
 komt, die het alles byeen verzamelt. Dit alles
 gefchiedt in de grootfte ftilte, en 'er ftaan ee-
 nigen op de Wagt, die, zo dra zy Onraad ver-
 neemen, de anderen waarfchouwen door zeker
 Geluid, dat tot een Sein dient om af te trekken.
 Dan begeeven zy zig zeer fpoedig op de vlugt,
 doch in goede orde; de Jongen klimmen op de
 Schouders der Ouden, en die Aftogt is zeer

I. AFDEEL. vermaakelyk te beschouwen ; inderdaad , ge-
 IV. HOOFD. loof ik , voor den Eigenaar van den Tuin ! Men
 STUK. onderfelt , dat het verzuim hunner Schildwägen
 niet ongestraft blyft ; want zo het gebeurd
 is , dat 'er een gevangen of gedood werdt ,
 hoort men ze veel geraas onder elkander maaken
 op den Aftogt , en vindt fomtyds verscheidene ,
 aan stukken gescheurd , langs den Weg.
 De Europeaanen , aan de Kaap , maaken dikwils
 de Jongen tam , en hebben 'er dan gelyken
 dienst van , als van Honden .

Potseryën der Aapen. Volgens 't Verhaal van DE BRUIN , in zyne
 Reize door Egypte , vindt men , onder andere
 Byzonderheden , te *Cairo* een groote menigte
 Aapen , die op verscheiderley Kuuren en Potseryën
 zyn afgeregt . Zy worden derwaards gebragt
 door Mooren , die met de Karavaanen van
 Mocha komen , en de kost winnen met de Pelgrims
 op de Reize te vermaaken . Alzo de Mooren
 natuurlyk groote Snaaken zyn , en daarom met
 de Aapen zeer wel weeten om te gaan , zo
 verdubbelt dit de aardigheid . Men zou 'er ,
 indien 't de moeite waardig was , duizenderley
 Kuuren van beschryven kunnen ; doch tot één
 Gevalletje , 't welk in der daad zeer grappig
 was , zal ik my bepaalen . Op zekeren dag ,
 zegt de Reiziger , wanneer wy by den Konful
 TORELLI aan Tafel zaten , viel ons Gesprek op
 de behendigheit der Aapen en Valken . Hier
 op vatte onze Tolk het woord , en zcid' dat hy
 een Arabier kende die een Aap hadt , wiens
 weer-

weergaa 'er niet ware in behendigheit. Deeze I. AFDEEL.
 Aap hadt, als zyn Meeſter uitging, de gewoon- IV. HOOFD-
 te, om in de Keuken de Wagte te houden in 't ^{STUK.}
 hoekje van den Haard, op dat de Valken niets
 kaapen mogten. Die Vogels, naamelyk, zyn
 te Kairo zeer menigvuldig, en vergaderen zig
 troepſwyze op de Daken der Huizen, alwaar
 zy altyd loeren, of 'er ook een goede brok
 voor hun te bekomen zy. De Schoorſteenen,
 nu, zyn zeer wyd en laag, waar door het hun
 niet moeijelyk valt, iets van den Haard weg te
 haalen. 't Gebeurde op zekeren Dag, dat de
 Arabier een ſtuk Vleefch in een Pot op 't Vuur
 te kooken had gezet, en, uitgegaan zynde,
 lang weg bleef, zo dat het Vleefch bloot lag.
 Een Valk, die boven op den Schoorſteen zat,
 dit ziende, waagde het, daar op neer te val-
 len, en voerde het ſtuk Vleefch naar boven.
 De Aap was hier over zeer bedrukt, en, 't zy
 dat hy redeneerde over de Straf, welke hy van
 zyn Meeſter te wagten hadt, wegens zyn on-
 agtzaamheid, of dat hy den Valk een pots wil-
 de ſpeelen: immers hy kroop in den Pot, de-
 wyl het Vuur byna uit was, met zyn kaale Bil-
 len om hoog: denkende mogelyk dat de Valk
 die wederom voor een ſtuk Vleefch zou aan-
 zien. Inderdaad, dit gebeurde: de Vogel
 viel weder neer, en, zo als hy zyne Klaauwen
 daar in wilde ſlaan, draaide de Aap zig om,
 vattende den Valk by den Hals, dien hy dood-
 de, plukte en in den Pot ſtak. De Meeſter

I. AFDEEL. t'huis komende, en het Eeten niet gereed vindende, keek den Aap zeer toornig aan, doch
 IV. HOOFD. STUK. deze wift, door fpringen en gebaarden, van 't Voorval kennis te geeven aan zyn Meefter, die toen niet nalaaten kon daar over hartelyk te lachen.

Aapen in Ooftindie. Doch in Afrika niet alleen, maar ook in de Indiën, vindt men een menigte van Aapen; hoewel gemeenlyk zo groot noch zo boosaartig niet. Aan de Rivieren van Siam zyn 'er een groot getal, die door hunne Potferyën alleenlyk de Voorbygangers fchynen te willen vermaaken. Op Java, Borneo, Ceylon en de andere Eilanden van Ooftindie, zyn veelerley foort van Baviaanen, Aapen en Meerkatten. De Ambaffadeur van den Czaar, te Peking in China zynde, kwamen 'er verfcheide Landloopers met Aapen, die wonder konftig waren afgeregt en dingen deden, waar over men verfteld moest ftaan. Onder anderen haalde de Aap, uit een Korf, die met Kleederen van veelerley Koleh was gevuld was, zulk een Kleed, als zyn Meefter hem beval, en trok het aan, bedriegende zig nooit in de Koleh; waar na hy Grimaffen maakte met dat Gewaad overeenkomftig, en vervolgens op den Grond of op de Koord danfte, tot groot genoeg der Aanfchouweren.

Zorgvuldigheid tot befchutting van elkander. De zorgvuldigheid, welke deeze Beesten hebben tot befchutting van elkander, is by uitftek groot. Men kan 'er van oordeelen uit het

Ver-

Verhaal van den Baron TAVERNIER , in zynen I. AFDEEL.
 Reistogt door Indie. Van *Agra* komende , IV. HOOFD-
 „ zegt hy , met het Opperhoofd der Engel- STUK.
 „ fchen , die te rug keerde naar Suratte , pas-
 „ feerden wy , vier of vyf Mylen van *Amena-*
 „ *bad* een klein Bosch , van zulke Boomen die
 „ men *Mangas* noemt : daar zagen wy een me-
 „ nigte van groote Aapen , Mannetjes en Wyf-
 „ jes , en verscheide deezer laatsten hielden
 „ haare Jongen in de Armen. Wy zaten elk
 „ in onze Karos , en het Engelsch Opperhoofd
 „ deedt de zyne stil houden , om my te zeg-
 „ gen , dat hy een keurlyke Snaphaan hadt en
 „ weetende dat ik zeer net kon mikken , zo
 „ verzogt hy my daar van de Proef te neemen
 „ op een van deeze Aapen. Onder myne Die-
 „ naars was een natuurlyke Inboorling van het
 „ Land , die my een teken gaf , van zulks niet
 „ te waagen. Ik tragtte het derhalve dien Heer
 „ af te raaden , doch vrugteloos. Hy nam zelf
 „ den Snaphaan , en doodde met éénen Schoot
 „ een Wyfjes-Aap , die tusschen twee Takken
 „ uitgestrekt bleef leggen , latende haare Jon-
 „ gen op den Grond vallen. Op 't oogenblik
 „ zagen wy gebeuren ; 't geen myn Lakey ge-
 „ vreesd hadt. Alle de Aapen , die op deeze
 „ Boomen waren , meer dan zestig in 't getal ,
 „ kwamen vol woede om laag , en vielen aan
 „ op de Karos van 't Opperhoofd , dien zy bui-
 „ ten twyfel om hals zouden gebragt hebben ,
 „ indien men niet schicklyk de Portieren had

I. AFDEEL. „ togedaan en alle onze Dienaars gebruikt om
 IV. HOOFD. „ ze weg te jaagen. Zy vielen, wel is waar,
 STUK. „ niet op myne Karos aan, doch ik ontftelde
 „ niettemin door de verwoedheid van deeze
 „ Dieren, die groot en fterk waren, enzoda-
 „ nig vergramd, dat zy ons byna een Uur
 „ gaans vervolgden.

Aapen der
 Westindiën.

In Zuid-Amerika en de Westindiën ontbreekt
 het ook niet aan veelerley foort van Aapen.
 Die der Antillifche of Voor-Eilanden van Ame-
 rika hebben, zegt Pater LE COMTE, een by-
 zondere Eigenschap, om de genen te kennen,
 die hun kwaad doen, en om, wanneer zy wor-
 den aangerand, elkander te hulp te komen en
 te befchermen. Als men ze nadert, zo voe-
 gen zy zig altemaal by een, beginnen te
 fchreeuwen, en maaken een afgryfelyk geweld,
 fmytende met dorre Takken, die zy van de
 Boomen afbreken. Daar zyn 'er, die hun ge-
 voeg doen in hunne Pooten, en de Vuiligheid
 de Aanvalleren naar 't Hoofd werpen. Zy ver-
 laaten elkander nooit, fpringende zo gezwind
 uit den eenen in den anderen Boom over, dat
 men 'er naauwlyks 't Oog op houden kan, en
 hoe roekeloos dit in 't werk gaat, ziet men 'er
 geen op den Grond vallen, dewyl zy altyd, met
 de Pooten of den Staart, aan den een of ande-
 ren Tak blyven hangen. Zo wanneer een van
 hunne Troep gekwetft is, vergaderen zy rond-
 om denzelfen, en fteeken hunne Vingers in de
 Wonde, als of zy de diepte daar van peilen
 wil-

wilden. Zo 'er veel Bloeds uitloopt, houden I. AFDEEL.
 zy dezelve geslooten, terwyl anderen eenige IV. HOOFD-
 Bladen aanbrengeu, die zy kaauwen en behen- STUK.
 dig in de Opening fteeken. De Wyfjes draa-
 gen haare Jongen op gelyke manier, als de Ne-
 gerinnen haare Kinderen draagen. Deeze Jon-
 gen houden zig op de Rug van de Moer, zy
 omhelzen derzelve Hals, boven de Schouders,
 met de Voorpooten, en met de Agterpooten
 vatten zy ze om den Middel. Als de Ouden
 aan het Jong de pram geeven willen, neemen
 zy hetzelve in de Armen, en laaten het zuigen,
 gelyk de Vrouwen.

Zonderling is het middel, 't welk deeze Die-
 ren gebruiken om over eene Rivier te komen,
 gelyk de gemelde Schryver zegt, dat hem voor
 Waarheid is verhaald. Zy verzamelen, ten
 dien einde, in zeker getal, en neemen elkander
 by de Staart, waar door zy een foort van Ket-
 ten maaken. De voorfte springt uit al zyn
 magt, en, door de anderen geholpen, komt hy
 eindelyk over 't Water, wanneer hy zig aan de
 Stam van een Boom vast houdt, en de anderen
 voort trekt, tot dat zy altermaal behouden aan
 den overkant gekomen zyn.

Hoe veel schade de Indiaanen ook van de
 Aapen hebben, zy weeten 'er ook zig tot hun
 gemak en voordeel van te bedienen. 't Ge-
 beurt fomtyds, wanneer de Boomen, die in 't
 wild groeijen, met Vrugten belaaden zyn, dat
 zy eenigen der onderfte Takken beladen met

I. AFDEEL.
IV. HOOFD-
STUK.

Vrugten afbreeken, en die op zekere wyze in de Aarde steeken, even of 't uit joks geschiedde, gaande dan weg. De Aapen, die zulks naauwkeurig afgekeeken hebben, klimmen, niet lang daar na, in die zelfde Boomen, en plukken 'er, tot boven toe, al de Vrugt af, die zy met de Takken in den Grond planten, op gelyke manier, als zy het de Menschen hebben zien doen. Als het avond geworden is, haalen de Indiaanen deeze Vrugten, en dit maakt dat zy de Kokos-Nooten, by voorbeeld, bekomen uit de toppen der Boomen, die zy niet, dan met veel moeite en gevaar, zouden kunnen beklauteren.

Manier om
de Aapen
te vangen.

Die zelfde drift, om de Menschen te willen nabootsen, heeft de Indiaanen middelen aan de hand gegeven, om ook oude Aapen magtig te worden. Sommigen draagen Koppen met Water of Honig; daar zy, in 't gezigt der Aapen, hun Aangezigt mede bestryken, en zetten dan, in plaats van dien, Koppen met Lym onder de Boomen neer. De Aapen komen, zo dra de Menschen vertrokken zyn, by die Koppen, om het zelfde te doen, maar maaken zig blind, zo dat zy niet vlugten kunnen. Anderen trekken, als of zy 'er mede speelden, verscheide maal Laarzen aan en uit, latende kleine Laarsjes leggen, die de Aapen vervolgens aan hunne Pooten doen, en dan zyn zy tot loopen onbekwaam. Somtyds neemt men ook wel een Spiegel mede, en bekykt zig daar in verscheide maalen, laaten-

tende 'er een leggen, die met Veeren is, zo I. AFDEEL.
 dat de Aap, die denzelven opvat, met zyne IV. HOOFD-
 Voorpooten vast geklemd raakt, als in een ^{STUK.}
 Voet-Angel. Meer dergelyke manieren zyn 'er,
 om zig van deeze Dieren meester te maaken;
 doch de gemeenste is, dat men een Moer schiet,
 die Jongen by zig heeft, en zulks is de beste;
 want de oude Aapen zyn somtyds ontembaar
 wild en boosaartig. Men kan de Jongen, be-
 halven Kruid, Koorn en Boomvrugten, dat
 hunne gewoone Spyze is, ook tot het eeten van
 Vleesch en Visch, ja tot het drinken van Wyn
 en sterken Drank gewennen, zodanig dat zy 'er
 op verflingerd worden.

„ Op het Eiland van St. Kristoffel, zegt Pa- De Jagt
der Aapen.
 „ ter LABAT in zyne Westindische Reizen,
 „ hadden wy een Divertissement 't geen ik niet
 „ verwachtte; naamelyk de Jagt der Aapen te
 „ zien. Men hadt een menigte Rieten ge-
 „ plant, op een plaats daar deeze Dieren ge-
 „ woon waren te komen, en wy verftaken ons,
 „ omtrent een Uur voor 't ondergaan van de
 „ Zon, zo dat wy die plaats beschouwen kon-
 „ den. Niet lang waren wy 'er geweest, of
 „ zagen een grooten Aap te voorschyn komen
 „ uit het Kreupelbosch, die eerst aan alle kan-
 „ ten rond keek en toen op een Boom klom,
 „ om te zien, of ook ergens Onraad ware.
 „ Eindelyk gaf hy een schreeuw, waar op in
 „ een oogenblik meer dan honderd Stemmen
 „ antwoordden, en, onmiddelyk daar na, za-
 „ I. DEEL. I STUK. „ gen

I. AFDEEL. „ gen wy een geheele troep Aapen, van ver-
IV. HOOFD. „ scheidley grootte, die allerley kabrioolen
STUK. „ maakende zig begaven op het stuk Lands,
 „ daar zy de Rieten, met alle man, uit den
 „ Grond begonnen te haalen, en zig daar me-
 „ de te belaaden. Eenigen namen 'er vier of
 „ vyf stuks, welken zy op eenen Schouder lei-
 „ den, gaande daar mede, al huppelende op
 „ de Agterpooten, heen; anderen namen 'er
 „ een in den Bek, en maakten dus een menig-
 „ te Potseryën. Toen wy hun bedryf naar
 „ genoegens beschouwd hadden, schooten wy
 „ met onze Snaphaanen onder den hoop, en
 „ doodden 'er vier, waar onder een Wyfje was,
 „ 't welk haar Jong op de Rug hadt, dat haar
 „ niet verliet, houdende de Moer om den Hals
 „ vast. Wy namen het met ons, en het wierdt
 „ het alleraardigste Diertje, dat men zou kun-
 „ nen wenschen.

**Zonderlin-
 ge Aape-
 kuuren.**

„ By gelegenheid van dit kleine Aapje, (ver-
 „ volgt Pater LABAT) moet ik een zonderling
 „ Avontuur verhaalen, 't welk Pater CABASSON
 „ gebeerd is. Hy hadt dit Diertje opgevoed
 „ en het kreeg zulk een genegenheid voor zy-
 „ nen Weldoender, dat het hem overal na-
 „ volgde. Men moest het derhalve, zo menig-
 „ maal als de Pater te Kerk ging, zorgvuldig
 „ opsluiten; want hy maakte het aan geen Ket-
 „ ting vast. Op zekeren tyd wilde het Geval,
 „ dat de Aap, zonder dat men 't merkte, in
 „ de Kerk gesloopen ware, daar hy zig boven

„ op

„ op den Predikstoel verborg en schuil hieldt, I. AFDEEL.
 „ tot dat zyn Meester begon te preeken: toen IV. HOOFD-
 „ ging hy op de kant van het Paviljoen zitten, STUK.
 „ en de Gebaarden ziende, welken de Priester
 „ maakte, bootste hy die aanstonds naa, met
 „ zodanige Grimmassen en Postuuren, dat ieder-
 „ een begon te grimlachen. De Pater, wien
 „ de reden van die beweging onbewuft was,
 „ berispte in 't eerst zyne Toehoorders met re-
 „ delyke gemaatigdheid; maar, ziende dat het
 „ lachen toenam, in plaats van te verminde-
 „ ren, en in veelen tot Geschater oversloeg,
 „ ontstak hy in een heilige Gramschap, en be-
 „ gon hevig uit te vaaren tegen het weinig
 „ Ontzag, dat de Gemeente toonde voor Gods
 „ Woord. By die gelegenheid waren de be-
 „ weegingen zyner Armen sterker dan gewoon-
 „ lyk, en tevens vermeerderden de Grimmas-
 „ sen van den Aap zodanig, dat de gantsche
 „ Vergadering zig niet onthouden kon, luid-
 „ keels te lachen. Eindelyk wees iemand den
 „ Priester eens op te zien, wat 'er boven zyn
 „ Hoofd gebeurde, en hy hadt zo dra den Aap
 „ aldaar niet bespeurd, of hy begon mede har-
 „ telyk te lachen, en, dewyl 'er geen Mid-
 „ del was om het Dier te vatten, zo verkoos
 „ hy zyne Predikatie af te breeken, als zelf niet
 „ in staat zynde om die te vervolgen, noch
 „ zyne Gemeente tot een aandagtig Gehoor.

Thans gaa ik tot de Ontleedkundige Beschry-
 ving der Aapen over; waar omtrent de Autheu-
 kundige Be-
 schryving.

I. AFDEEL. ren grootelyks verfchillen. ARISTOTELES, PLI-
 IV. HOOFD. NIUS en GALENUS zeggen, dat derzelver inwen-
 STUK. dige deelen volmaaktelyk met die van den Menfch
 overeenkomftig zyn. Anderen, in tegendeel,
 verzekeren, dat, hoe gelyk de Aapen uitwendig
 aan de Menfchelyke gedaante zyn, zy inwen-
 dig zo zeer daar van verfchillen, dat men naauw-
 lyks onder de Viervoetige Dieren één vindt,
 welks Ingewanden minder naar die van den
 Menfch gelyken. Miffchien zullen zy een
 ander Soort van Aapen bedoelen dan de eerften.
 Immers wy hebben gezien dat de Bosch-Menfch,
 die van fommigen ook onder de Aapen geteld
 is geworden, de Ingewanden met die van den
 Menfch weinig verfchillende heeft. De Fran-
 fche Akademiften, die vier kleine Aapen of
 Meerkatten, geopend hebben, merken aan (*),
 dat 'er meer andere Dieren zyn, welker Inge-
 wanden zo veel naar die van den Menfch gely-
 ken als in hunne Aapen, dan 'er zyn, die uit-
 wendig zo veel, als deeze Aapen, overeenko-
 men met de Menfchelyke gedaante.

BLASIUS, 't is waar, heeft een volkomene
 Ontleedkunde uitgegeven van dit Dier, en in de
 Verzamelingen der Natuur-Onderzoekeren van
 Duitfchland vindt men 'er eene, die veel
 minder uitvoerig is; doch ik zal hier alleen by-
 brengen 't gene ons van de gemelde Akademis-
 ten

(*) *Descript. Anatom. de deux Sapajous & deux au-
 tres Guenons, dans les Ouvrages adoptés. Tom. I.*

ten onderrigt wordt. Zy geeven eerst een uitwendige Beschryving van hunne vier Aapen, die niet meer dan veertien Duimen lang waren van den top des Hoofds tot aan het begin van de Staart, welker langte was twintig Duimen. Drie derzelve, dat Mannetjes waren, hadden het Aangezigt plat; de vierde, een Wyfje, was lang van Snoet, omtrent gelyk de Bologneefche Hondjes.

Deeze Meerkatjes, zeggen zy, verschilden weinig dan in de koleur van 't Hair, en kwamen nog in verscheide andere Omstandigheden overeen, die gemeen zyn aan byna alle Aapen. Uitwendige gedaante des Lighaams.

1. Zy hadden Hairtjes aan ieder Ooglid, 't welk ARISTOTELES aangemerkt heeft den Aap byzonder eigen te zyn, onder de Viervoetige Dieren: doch deeze Ooghairtjes waren, gelyk die Schryver ook zegt, zo fyn, dat men ze naauwlyks kon zien. 2. In ieder Onderkaak vindt men wederzyds een Zak of Beurs, waar in deeze Dieren gewoon zyn te bergen 't geen zy bewaaren willen. 3. De Tand en tanden waren wit, en aan Mensch en Tand gelyk, uitgenomen de Hoektanden, welken zy zeer lang hadden in de beide Kaaken, doch zonder punten, en niet van de Snytanden verschillende, dan door hunne smalheid en langte. 4. De Voor- en Agterpooten waren, gelyk in meest alle Viervoetige Dieren, aan 't end gelyk aan elkander; zynde de Vingers der Voeten zo lang als die der Handen;

I. AFDEEL. 't welk in den Mensch geen plaats heeft, wiens
IV. HOOFD-STUK. Toonen twee derden korter dan de Vingeren
 zyn. De Agterpooten deezer Aapen zweemden
 zelfs meer naar Mensch en Handen dan de Voor-
 pooten, wegens het maakzel van den Grooten
 Toon, die naar een Duim geleek, zynde klein
 en verafstaande van den eersten Vinger; daar,
 in tegendeel, aan de Voorpooten of Handen
 deezer Dieren de Duim zo kort was, en zo
 dicht tegen den voorsten Vinger aan gevoegd,
 dat hy byna onnut scheen te zyn. 5. In de
 drie Mannetjes Aapen waren de Deelen der
 Voortteeling daar in van den Mensch verschil-
 lende, dat de Testikels in een kreuk van de
 Liefch verborgen zaten. Een hunner hadt wel
 een Balzakje, doch dit was zodanig opgekrom-
 pen, dat men 'er uitwendig niets van kon zien.
 6. De Huid zat aan de Billen zeer vast gekleefd.

**Gesteldheid
 der Inge-
 wanden.**

Omtrent de gesteldheid der Ingewanden werdt,
 by 't openen van den Buik, het volgende waar-
 genomen. De Ringen van het Buikvlies waren
 doorlopende Gaten, even als in de Honden.
 Het Net verschilde ook van dat der Mensch en
 in veele opzigten. Het was niet op zo veel
 plaatsen aan den Karteldarm gehegt, en hadt
 een andere aanhegting, welke het in ons niet
 heeft, naamelyk met de Spieren van den On-
 derbuik, door tusschenkomst van het Buikvlies,
 maakende aldaar een Band. Bovendien was het
 veel grooter dan gewoonlyk in den Mensch,
 be-

bedekkende de Darmen niet alleen , maar die zelfs van onderen omwindende , gelyk in verscheide andere Beesten , voornaamelyk die hard loopen en met veel vlugheid springen ; 't welk de Natuur dus schynt geschikt te hebben , om derzelve Ingewanden voor harde Schokken te beschutten. De Vliezen , egter , waren dicht , gelyk in den Mensch , niet Netswyze open , gelyk in veele Beesten.

I. AFDEEL.
IV. HOOFD-
STUK.

De Lever , die een der voornaamste Ingewanden is , hadt vyf Lobben , even als in de Honden , te weeten twee ter regter , twee ter linker zyde , en een vyfde , nog gespleeten zynde in twee Bladen. In een der Aapen was de zelfstandigheid van de Lever met veel bruine stippen gevakt , en zeskantig van gedaante , gelyk men ze dikwils in de Beesten en nooit in de Menschen vindt. Het Galblaasje , gehegt aan de voorste der twee Lobben van de regter Zyde , was een Duim lang en half zo breed ; het gaf een dikke Buis uit , die onmiddelyk onder den Uitloop der Maag ingeplant werdt , ontvangende bevoorens , uit de Lever , niet één Kanaal , gelyk in den Mensch , maar drie , dewelken een groot end wegs , met haare Takmakingen , zig onder het Vlies uitwendig zichtbaar vertoonden.

De Lever
en Gal-
Blaas.

De Maag hadt haaren Uitgang of regter , veel laager dan den linker Mond , en zeer wyd. De Darmen waren niet gelyker aan die van den Mensch , dan de andere Ingewanden , en byna

De Maag
en Darmen.

I. AFDEEL. allen even dik. Hunne langte was, in twee dee-
 IV. HOOFD-zer Aapen, vyf Voet en twee Duimen in 't ge-
 STUK. heel, in de twee anderen agt Voeten. De
 Krinkeldarm was naar evenredigheid veel korter
 dan in den Mensch: de Blinde Darm hadt geen
 Aanhangzel: hy was zeer groot, hebbende de
 langte van twee en een half Duim, en de wyd-
 te van één Duim, aan zyn begin: hy liep scherp
 toe en was met drie Banden versterkt. De Kar-
 teldarm hadt zyne Celletjes als gewoonlyk,
 maar was niet krom geboogen, loopende geheel
 regt: men vondt 'er zelfs een foort van Blaadjes
 in, gelyk in den Vogelstruis zyn waargenomen,
 welken zig dwars uitstrekten, eindigende aan
 de Banden, die volgens de langte van deezen
 Darm loopen: zyn wydte was één, de langte
 dertien Duimen.

De Milt, De Milt, tegen de Maag aan gelegen als in
 Alvlees, den Mensch, hadt in één Aap de gedaante van 't
 Nieren. Hart, zo als hetzelve op de Wapenschilden af-
 gebeeld wordt; zynde op 't breedste een Duim,
 Het Alvlees, wel in figuur aan dat van den
 Mensch gelyk, hadt een geheel andere aanheg-
 ting en inplanting: want het was styf vast aan
 de Milt, en de uitloop van deszelfs Kanaal in
 het Gedarmte was, van den uitloop der Gal-
 buis in hetzelve, bykans twee Duimen af. De
 gedaante en plaatzing der Nieren was niet min-
 der ongewoon. Zy waren rond en platagtig, en
 veel ongelyker van hoogte dan in ons; de reg-
 ter naamelyk stondt wel de helft zyner breed-

te laager dan de flinker. Zy hadden een drie-I. AFDEEL.
hoekige figuur; een helder roode koleur: het IV. HOOFD-
Zwarte Gals doosje was wit en zeer zichtbaar, STUK.
om dat de Nieren gantfch van Vet ontbloot
waren.

ARISTOTELES zegt, dat de Deelen der Voort- De deelen
teeling van den Aap naar die van den Hond ge- der voort-
lyken: doch de Franfche Akademiften hebben- teeling.
ze, in deeze Aapen, zo wel daar van, als van
die der Menfchen, verfchillende bevonden. In
de Mannetjes hadt de Schaft geen Been als in
den Hond, en de Ballen waren van een zonder-
linge langwerpige figuur, zynde niet meer dan
ééne Linie breed, op de langte van agt Liniën.
In één deezer Aapen, in tegendeel, vondt men
ze byna volmaakt rond, vervat zynde in een
Balzakje, 't welk ze digt omvatte, tegen den
Wortel van de Roede aan. In het Wyfje wa-
ren de Deelen der Voortteeling, in fommige
opzigten, aan die der Teeven, in anderen aan
die der Vrouwen gelyk. De uitwendige ope-
ning der Scheede, naamelyk, was rond en naauw,
gelyk in de meefte Beeften en zonder Waterlel-
letjes; doch zy hadt een Kittelaar, die zeer
groot en zichtbaar was, beftaande uit twee Pees-
agtige en Spongieuſe Banden, door een ſterk
Vlies aan één gehegt, en daar zy, ter langte
van omtrent een Duim, ſamen gevoegd waren,
met dergelyk een Vlies omwonden, hebbende
aan 't end een Hoofdje als de Schaft. De zelf-
ſtandigheid van deeze Banden was zo yl, dat

I. AFDEEL. zy aanstonds uitzwollen, wanneer men blies in
IV. HOOFD- STUK. 't geweeffel der Aderen en Sladaderen, dat op die plaats zeer zichtbaar was, loopende langs den Kittelaar ten einde uit (*). Voor 't overige kwamen de Deelen der Voortteeling, in dit Aapje, met die der Vrouwen overeen, en het hadt ook dergelyke Borsten, zo ten opzigt van de plaatsing, als van het Klieragtig famenstel en de Tepel,

De Borst. By het openen van de holligheid der Borst, werdt doorgaans een groote veelheid Waters daar in verspreid gevonden. De Borstklier was zeer groot. De Long hadt zeven Lobben, drie ter regter en drie ter linker zyde, de zevende in de verdubbeling der Vliezen van het Middelschot vervat, als in de meeste Beesten. Dit maakt nog een kennelyk onderscheid tusschen de inwendige deelen van den Aap en die van den Mensch, wiens Long, op 't allermeeft, niet meer dan vyf, gemeenlyk vier en dikwils maar twee Lobben heeft. VESALIUS bekennt, dat hy nooit in den Mensch die vyfde Lob gezien heeft, welke hy zegt in de Aapen te zyn, onderstellende dat zy 'er maar vyf hebben. Het Hart was veel puntiger dan gewoonlyk in den Mensch; 't welk een kenmerk is van 't Hart der Beesten; doch niettemin was het van binnen, aan de Wandden, met veele Vleezige Vezelen en Kolomet-

(*) De Heer LINNÆUS schynt aante duiden, dat de Aapen zo wel geen *Clitoris* als geen *Nympha* hebben. *Syst. Nat.* Ed. X. p. 25.

metjes voorzien. Ook hadden deeze Aapen een **I. AFDEEL.**
Lelletje voor in de Keel, even als de Menfchen; **IV. HOOFD-**
dat men in geen andere Beeften vindt. **STUK.**

Het Bekkeneel was volkomen aan dat van eens **Het Hoofd.**
Menfchen Hoofd gelykformig, hebbende ook
dat driehoekig Been niet, 't welk in de meefte
Viervoetige Dieren het Voor- en Agterbrein van
elkanderen afzondert. De Herfenen waren re-
delyk groot naar het Lighaam, weegende twee
en een half Once, en hadden uitwendig dergelyke
Darmswyze flingeringen, als het Menfchelyk
Brein heeft, in het voorfte gedeelte, doch in
het agterfte, naar de kleine Herfenen toe, kon
men 'er naauwlyks befpeuren. De groote Zenu-
wen van de Reuk, die men de Tepelswyze uit-
gangen van het Brein noemt, waren niet week,
gelyk in den Menfch, maar hard en Vliezig: de
Gezigtzenuwen vindt men ook van vaster en
harder zelfftandigheid dan gewoonlyk. Het
wonderbaare Net, dat de Menfch heeft, was in
deeze Aapen niet: want de Hals-Slagader, in de
Herfenen gedrongen zynde, liep met een eeni-
gen enkelen Stam ter wederzyde van den rand des
Zetels van het Wiggebeen, om 't dikke Her-
fenvlies te doorbooren, en zig als gewoonlyk in
de Herfenen te verfpreiden.

De meefte Spieren werden, in deeze Aapen, **De Spie-**
gelykformig aan die van den Menfch gevonden. **ren van de**
Zelfs die van het Tonggebeen, de Tong, het **Spraak ge-**
Strottenhoofd en de Zwelgkeel, kwamen veel **lyk in den**
meer met die van den Menfch overeen, dan de **Menfch.**

I. AFDEEL. Spieren van de Hand, waar van zig nogthans de
IV. HOOFD-STUK. Aap, die niet spreekt, byna met zo veel vol-
 komenheid bedient, als wy. Hier uit blykt, dat de Spraak een werking is den Mensch byzonderer eigen en die hem meer van de Beesten onderscheidt dan de Hand, welke de oude Philosophen aangemerkt hebben het Werktuig te zyn, dat de Natuur den Mensch gegeven heeft, als den verstandigsten van alle Dieren. De Aap, ondertuffchen, is van de Natuur voorzien met alle die wonderbaare Werktuigen van de Spraak, welken de Mensch heeft, en dit zo naauwkeurig, dat zelfs de drie kleine Spiertjes hem niet ontbreken, die van het Priemswyze Uitsteekzel haaren Oorsprong neemen, schoon dat Uitsteekzel in dit Dier uitermaate klein is. Deeze byzonderheid toont daarenboven aan, met hoe weinig grond sommigen staande houden, dat de Werkingen noodwendig geschieden wanneer 'er Werktuigen toe zyn: want, volgens de Stelling van deeze Philosophen, zouden de Aapen spreken moeten, alzo zy de Werktuigen hebben die tot de Spraak worden vereischt.

**Verschil
 der andere
 Spieren.**

In de Spieren van 't Aangezigt hebben die Aapen, welker Aangezigt plat is, gelyk dat van den Mensch, ook eenige gelykheid met de Beesten. De Buigspieren van het Hoofd, die in den Mensch zyn ingeplant in de Tepelwyze Uitstekken, zyn gehegt aan het zydelyke en agterste van 't Agterhoofdsbeen, alzo de Aap
 geen

geen Tepelswyze uitstekten heeft. De Bil-
 spieren zyn veel korter dan in den Mensch, om
 dat de Darmbeenderen der Aapen veel smaller
 zyn. De Grootte Toon heeft dergelyke Spieren
 ren als de Duim van de Hand, en dit heeft in
 onze Voeten geen plaats; alzo de werking der
 Duimen in den Mensch veel verschilt van die
 der Toonen.

Wy zullen hier nog byvoegen de beschryving
 van de Beursen of Zakken, welken de Aapen
 in den Mond hebben. Dezelve bestaan uit Vlie-
 zen en Klieren, benevens veele Spieragtige en
 Vleezige Vezelen. Haar plaatsing is buiten op
 de Onderkaak wederzyds, gaande schuins van
 het midden der Kaak tot beneden derzelver
 hoek, onder een gedeelte van de Spier, die de
 zeer breede genoemd wordt. Zy waren in deeze
 Aapen anderhalf Duim lang, en naar onderen
 toe omtrent zo wyd, hebbende haar opening
 tusschen het onderste van de Wang en van het
 Tandvleesch. Men kan denken, dat de Spier-
 vezelen, welken deeze Beurs heeft, dienen om
 haar in te trekken en slap te maaken, tot het
 inneemen en weder uitlaaten van 't gene de
 Aapen daar in ter bewaaring opsluiten.

't Gebruik, dat men van den Aap in de Ge-
 neeskunde heeft, is gering. Sommigen willen
 dat het Hart, gebraden en gegeten, het Ge-
 heugen versterkt; anderen dat het, in Mede-
 gekookt zynde, dienen kan tot opheldering van
 't Gezigt. In de Galblaas, in de Maag of in
 den

I. AFDEEL.
 IV. HOOFD-
 STUK.

De Beur-
 sen in den
 Mond der
 Aapen.

Hun Ge-
 bruik in de
 Genees-
 kunde.

I. AFDEEL. den Kop, van eene foort van Indiaansche Aa-
 IV. HOOFD- pen, wordt fomtyds een Steentje gevonden ter
 STUK. grootte van een Hazelnoot, dat rond is of o-
 vaal en zwartagtig; zeer zeldzaam en zeer kost-
 baar. TAVERNIER verhaalt, dat men het, de
 grootte hebbende van een Ockernoot, voor
 meer dan honderd Ryksdaalders verkoopt; dat
 de Indiaanen niet gedoogen dat het uit hun
 Land gevoerd worde, en dat de genen, die
 men in Europa vindt, aan de Ambassadeurs ver-
 eerd of die Natie door list afhandig gemaakt
 zyn. De Zweetdryvende en Tegengiftige kragt
 deezer Steentjes wordt hooger geschat dan die
 van alle andere Bezoars: men gebruiktze tegen
 het Venyn, Besmettelyke Ziekten en de Pest:
 de Gifte is van twee tot zes Greinen.

V. H O O F D S T U K.

*Beschryving van de SPOOKDIEREN, waar toe het
 Aapje met den Hondskop, van Ceylon, de
 Inkhoorn-Aap en de vliegende Kat van Ter-
 nate, behooren.*

Naams-
 zalen.

An het derde Geslagt in den eersten Rang
 der Zoogende Dieren, geeft de Heer
 LINNÆUS den naam van LEMUR. *Lemures*
 noemden de Romeinen zekere Geesten, die men
 oudtyds meende dat na de dood der Menschen
 wederkwamen. Men verbeeldt zig, dat *Lemu-*

Fig. 3.

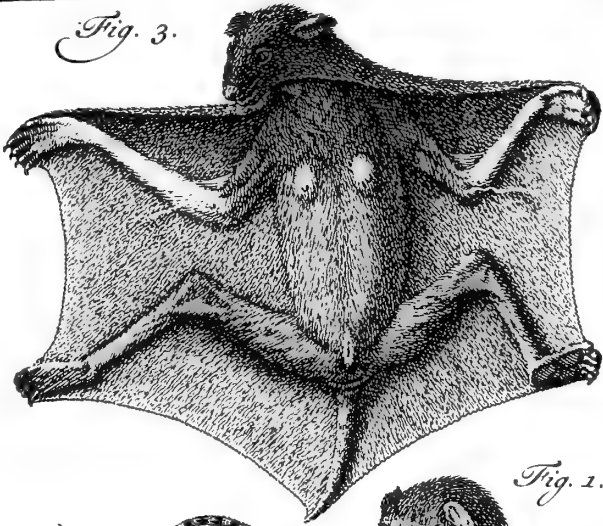

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

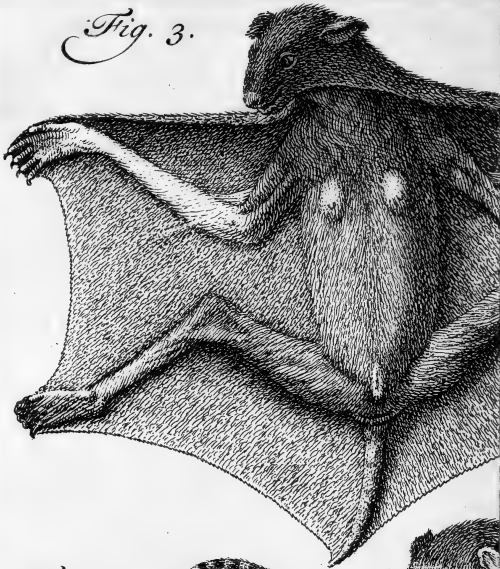
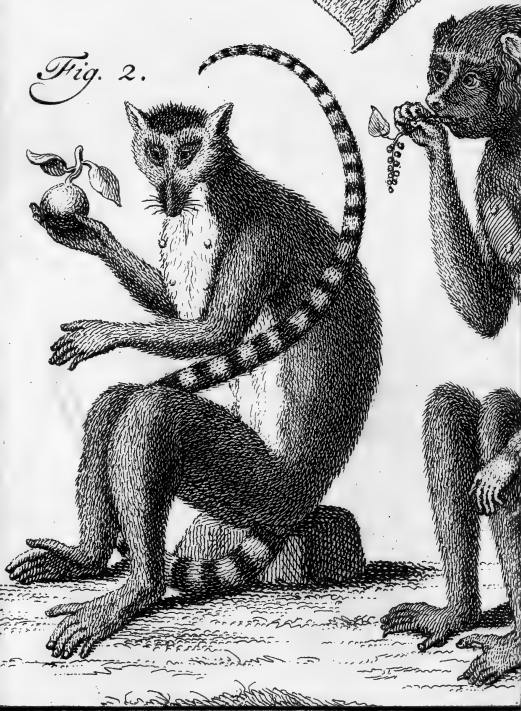

Fig. 2.

res gezegd zy voor *Remures*: want dewyl I. AFDEEL.
Remus na zyn dood zyn Broeder *Romulus* kwam V. HOOFD-
 plaagen, stelde deeze, om zyns Broeders Geest STUK.
 te bevredigen, een Feest in, eerst *Remuria*,
 naderhand *Lemuria* genaamd: dat sedert Jaar-
 lyks gevierdt werdt om zulk Gespuis te verjaa-
 gen. Het begon den 9 Mey en duurde drie dagen
 agtereen, geduurende welken tyd alle Tempe-
 len geslooten waren. PERSIUS noemt de *Lemu-
 res* zwarte, en HORATIUS Nagt-Geeften; 't zelf-
 de, dat men in onze Taal *Spooken* plagt te noe-
 men, en hierom heb ik dit Geslagt SPOOKDIE-
 REN geheeten.

Het Kenmerk der Spookdieren is, volgens Kenmer-
 den gemelden Natuurkenner, dat zy boven in ken.
 den Bek vier Voortanden hebben, de middelste
 van elkander af staande: onder zes, die langer
 uitgestrekt zyn, platagtig, evenwydig, digt aan
 één. De Hond- of Hoektanden staan enkeld
 en digt tegen de anderen aan. De Agtertand-
 den of Kiezen zyn veel in getal, eenigermaate
 met puntjes op zyde: de voorlyksten langer en
 scherper.

De Heer LINNÆUS beschryft drie Soorten van Soorten.
 Spookdieren; waar van de eerste in 't geheel
 geen Staart heeft: de tweede een lange geban-
 deerde Staart; en de derde, behalve de Staart,
 met een Vlies omgord is, daar het Dier mede
 vliegt. Zy zyn altemaal op de nevensgaande
 Plaat afgebeeld.

I. AFDEEL. (I) *Spookdier zonder Staart.*

V. HOOFD- Dit Dier is door den Heer LINNÆUS, in de
STUK.

voorige Uitgave van zyn Samenstel der Natuur,

I. onder de Aapen gebragt geweest, by den naam

Tardigra van *Aap zonder Staart*, met de *Nagelen der*

dus. *voorste Vingeren Elswyze scherp.* Hy betreft

Traagloo daar toe de drie Afbeeldingen, die in 't Kabinet

per van van SEBA gevonden worden, naamelyk op Plaat

Ceylon. XXXV en Plaat XLVII van hetzelfde, alshier

Pl. VII. onder blykt. De Heer BRISSON heeft dezelve

Fig. I. zodanig onderscheiden, dat hy die van de eerst-

gemelde Plaat, Mannetje en Wyfje, wegens de

langte van den Snoet tot zyn tweede Ras van

Aapen-brengt, die van de laatstgemelde Plaat

tot zyn eerste Ras. In beiden, egter, erkent

hy, dat de Nagels der voorste Vingeren van de

Agterpooten, Elswyze krom en scherp zyn.

Indien de Afbeelding van het eerstgemelde, by

SEBA, zegt hy, in de natuurlyke grootte is ge-

maakt, zo moet het een zeer klein foort van

Aapen zyn, als niet meer hoogte hebbende dan

zeven Duimen, van den top des Hoofds tot aan

den Aars. Die Aapjes egter, welke hier voor

op PLAAT VI, *Fig. 3* en *4* zyn afgebeeld, wa-

ren, zo 't my toefchynt, nog kleinder.

Het is een zeer mooy Diertje, van grootte

als een Inkhorn, doch zeer dun van Ledemaa-

ten, gelyk men in de nevensgaande Afbeelding

ziet.

(I) *Simla ecaudata*, *Unguibus Indicis subularis.* *Syst. Nat. Ed. VI. Mus. Ad. Frid. I. p. 3. Animal Cynocephalum Tardigradum. SEB. Mus. I. p. 55. Tab. XXXV.*

ziet. Het Wyfje heeft vier Borften, twee op I. AFDEEL. de gewoone plaats, en twee laager. Het Man- V. HOOFD- netje proeft eerst de Vrugten, die het geplukt STUK. heeft, en geeftze dan aan 't Wyfje over. De Ooren zyn rond, breed, kruikswyze, van binnen tweeblydig. De koleur van het Wolagtige Hair, zo zagt als Zyde, 't welk het over 't geheele Lyf heeft, is geelagtig graauw, met een bruinagtige Streep langs de Rug en een witte Streep tuffchen de Oogen. Het is zeer traag van gang, en men heeft het daarom den naam van *Tardigradus* gegeven. Het heeft een zeer fcherp gehoor. Het Mannetje houdt zig by één Wyfje. De Woonplaats is op 't Eiland Ceylon.

(2) *Spookdier met een gebandeerde Staart.*

Deeze Soort van Spookdieren voert den naam van *Inkboorn-Aap van Madagaskar* by den Heer EDWARDS, uit wiens Werk de Afbeelding hier nevensgaande en de volgende Beschryving is ontleend. De gedaante, inderdaad, gelykt naar die van een Inkhoorn, doch 't postuur is als van een Aap en de grootte als een middelmaatige Kat, hoewel het Lyf en de Leden fchraalder zyn. De Kop zweemt naar die van een Vos; de Voortanden zyn klein en fcherp, zo dat het fchynt te kunnen knauwelen. De

II.
Catta.
De Ink-
hoorn-Aap.
Pl. VII.
Fig. 2.

Krin-

Fig. 1, 2. Tab. XLVII. Fig. 1. Animal elegantissimum Robinfoni. RAJ. *Quadr.* p. 161.

(2) *Simia-Sciurus Madagascariensis*, five Maucauco. EDW. *Nr.* 197. Tab. 197.

I. AFDEEL. Kringen der Oogen zyn vry breed en blinkend

V. HOOFD-STUK. Kastaniebruin: de Ooren wit; een groot ge-

deelte van de Neus zwart, gelyk ook de plekken, waar in de Oogen staan. Aan den Snoet, de zyden van den Kop, en boven de Oogleden, zyn lange Hairen, gelyk die van de Knevels der Katten. Het Hair boven op den Kop en in de Nek is donker grys; langs de Rug heen roodagtig grys; verder langs de Billen en Beenen wordt het gaandewegs bleeker; aan de enden der Pooten wit grys: doch de Voetzoolen zyn zwartagtig van Huid en kaal. De enden der Voorpooten zyn als Menschens Handen; die der Agterpooten hebben een zeer breed en Groot Toon: de Nagels der Vingeren zyn een weinig scherper dan die der Voorpooten: maar die der Duimen rond. Van onderen is 't geheele Lighaam, gelyk ook de binnenzijde der Beenen, wit, en zagt van Hair, als Fluweel: aan de Borst heeft het twee Tepels. De Staart, ten minste eens zo lang zynde als het Lighaam, is wit, taamelyk ruig en gebandeerd met zwarte Ringen.

De Afbeelding is gemaakt naar een Dier van deeze Soort, 't welk, in den jaare 1748 van Madagaskar in Engeland gebragt zynde, aldaar eenigen tyd in 't leven is gehouden. Slaapende trok het zyne Pooten in, even of het zat, en de Staart was, gelyk in de Figuur, over de Rug omgeslagen. De deelen der Voortteeling zaten verholten, gelyk in de Katers; want het was een Mannetje. Men heeft nooit eenige

kwaad-

kwaadaartigheid of snoodheid in 't zelve bespeurd, I. AFDEEL.
 hoewel het anders zeer veel naar een Aap geleeck, V. HOOFD-
 kunnende ook klauteren, doch zo vlug niet. STUK.

Dit Dier schynt het te zyn, 't welk de Heer BRISSON bedoelt onder den naam van *Maki* of *Profimia*, en waar van hy met de Vledermuis zynen Veertienden Rang maakt onder de Viervoetige Dieren; wiens kenmerk is, dat zy vier Snytanden in de Bovenkaak hebben en zes in de Onderkaak. Hy beschryft van deeze Maki vier Soorten, altemaal uit Madagaskar afkomstig, naamelyk drie bruine, waar onder eene met witte Pooten, en eene met vaale Pooten; de vierde Afchgraauw over 't geheele Lyf, de Staart met witte en zwarte Ringen, beurt om beurt. Deeze drie laatsten waren in 't Kabinet van REAUMUR te vinden. Misschien zyn het enkel Verscheidenheden van grootte en koleur.

(3) *Vliegend Spookdier, met een Staart.*

De derde Soort van Spookdieren is de gene, III.
 die by SEBA de *Vliegende Kat van Ternate*; *Volans.*
 door BONTIUS de wonderbaare Vledermuis ge- De Vlie-
 noemd wordt. Het heeft, gelyk de vliegende gende Kat
 Inkhoorn of Muis, een Vlies over de Rug heen van Terna-
 gespannen, als de Afbeelding verthoont, zig uit- te,
 strekkende tot aan de enden der Voor- en Ag- Pl. VII.
 terpooten, en tot aan de punt van de Staart. Fig. 3.

Het

(3) *Cato-Simius volans Camelli.* PET. *Gazoph.* 14. Tab. IX. Fig. 8. *Act. Angl.* 277. N. 1065. *Vespertilio admirabilis.* BONT. *Jav.* 68. Tab. 69. *Felis volans Ternatea.* SEB. *Mus.* I. pag. 93. Tab. LVIII. Fig. 2, 3.

I. AFDEEL. Het heeft fcherpe Nagelen en twee Borften,
V. HOOFD- eetende de Vrugt van Boomen. Volgens de Bor-
STUK. ften, zegt LINNÆUS, fchynt dit Dier zeer naa te
 komen aan de Spookdieren of Aapen, doch wy
 hebben 't niet gezien, en 't verdient nader on-
 derzoek. Het wordt in Afia gevonden.

SEBA befchryft dit Dier, dat, van agteren ge-
 zien, meer naar een Kat gelykt; als volgt. Het
 Wyfje verfchilt t'eenemaal van de Wyfjes vlie-
 gende Hond, (waar van hy op de zelfde Plaat,
Fig. 1, de Afbeelding geeft.) Haare Wieken
 zyn, zo uit- als inwendig, bedekt met fyn Hair,
 dat zagt is en roodagtig grys. Haar Kop heeft
 meer van de wilde Kat dan van de Huiskat.
 Dit Dier heeft een Snoet als een Hond, Ooren
 van middelmaatige grootte; de Oogen groot en
 glinfterende. Zyn Hairige Wieken fpreiden zig
 op eene andere wyze uit, dan in de vliegende
 Hond. Zyn vier Pooten, zo wel als de Staart,
 zyn, tot aan de korte kromme Nagelen, die het
 heeft, aan het Vliezig uitfpanzel der Wieken
 vaft. Dus wordt het van alle Lighaamsdeelen
 tot vliegen geholpen, de Kop zelfs niet uitge-
 zonderd, die 'er mede vereenigd is, doordien
 de Wieken zig zelfs langs den Hals uitftrekken.
 De omtrek der Wieken fchynt eenigzins getand
 te zyn, en hunne binnenfte oppervlakte is zo
 Hairig niet en bleeker dan de buitenfte. Het
 vliegt zeer snel, maar laag, omtrent gelyk de
 Vledermuis, al rond gaande om Aas te zoeken.
 Het Mannetje gelykt t'eenemaal naar 't Wyfje,
 de

de deelen der Voortteeling uitgezonderd : het I. AFDEEL. Lighaam en de Wicken zyn met kort dik Hair V. HOOFD-STUK. bezet : de Staart is flaauw getekend met veele Vlakken.

SEBA spreekt nog van een Vliegende Kat , van binnen gevuld zynde en gedroogd , zo groot als een gewoone Huiskat ; die , door Czaar PIETER gekogt zynde , naar Petersburg is gebragt. Derzelve Wicken konden zig een half Vadem wyd uitstrekken. Men wil , dat het Vlies deezer vliegende Viervoetige Dieren , als zy loopen , geplooid is en samengevouwen.

VI. HOOFDSTUK.

Beschryving van de VLEDERMUIZEN , zo van Europa als van de andere Wereldsdeelen ; waar onder de Vliegende Hond en Rot van Ternate ; de Vliegende Hond van Nieuw Spanje , de gebilde , en die met den Haazemond , begreepen zyn.

De Naam , dien men in verscheiderley Taalen aan deeze Dieren geeft , is meestal ^{Naams-}reden. van derzelve Lighaamsgestalte , of manier van Leven en houding , afkomstig. In 't Hebreeusch worden zy genoemd *Ataleph* , als een Gedierte dat zig by Dag schuil houdt of verbergt ; in 't Grieksch *Nykteris* , als een dat by Nagt spookt ; in 't Latyn *Vespertilio*. Deeze drie Naamen

I. AFDEEL. zyn in 't Vers van OVIDIUS begreepen, daar VI. HOOFD-
STUK. hy zegt: *Zy baaten 't Licht grootelyks; zy vliegen by Nagt, en hebben van den laaten Avond baaren Naam* (*). In 't Italiaansch noemt men ze, insgelyks, *Nottola, Vespertione*, als ook *Ratto penago* of *Pipistrello*, dat is gewiekte Rot, of piepend Dier, wegens 't Geluid dat zy maaken. De Franfche Naam *Chauve-Souris*, dat zo veel zegt als een kaale Muis, fchynt minder gepastheid te hebben dan de Nederduitsche, die waarfchynlyk afkomt van 't Hoogduitsche Woord *Fledermaufs*, waar mede men dit Dier betekent; dat in 't Engelsch *Flittermouse* of ook *Bat* genoemd wordt.

Rangfchik-
king der
Ouden.

De Ouden hebben getwyfeld of de Vledermuis moest geplaatst worden in den Rang der Vogelen of der Landdieren. PLATO noemde dit Dier *een Vogel die geen Vogel is*, om dat het Borsten heeft; weshalve ARISTOTELES en PLINIUS hetzelfde plaatsten onder de Viervoetige Dieren. BELLONIUS, niettemin, maakte geen zwaarigheid, om het, wegens de Wieken of Vlerken, te tellen onder de Vogelen, en hier in is hy gevolgd door GESNERUS, ALDROVANDUS, en door JOHNSTON, die den Vledermuis een plaats geeft in den Rang der Landvogelen die Vleesch eeten of Verscheurende zyn van aart, en als zodanigen een middelfoort uitmaaken.

De

(*) ————— *Lucemque perosa,*
Nocte volant, seroque tenent a Vespere nomen.
Met. IV. 12.

De voornaamste hedendaagsche Natuurbe- I. AFDEEL.
 fchryvers stemmen overeen, dat de Vledermuis VI HOOFD-
 tot de Viervoetige Dieren behoore, dewyl hy STUK.
 niet alleen Borsten maar weezentlyk vier Poo- Van de He-
 ten heeft, daar hy eenigermaate mede loopt. dendaag-
 fchen.

KLEIN begrypt hem, in zynen Tafel der Vier-
 voetige Dieren, met den Inkhorn, Rot,
 Muis en Mol, onder den Geflagtnaam van de
Sorex in het Vierde Gezin der Dieren van den
 Tweeden Rang, naamelyk die Hairig en Ge-
 vingerd zyn (†). De Heer BRISSON brengt
 de Vledermuizen in zynen Veertienden Rang
 der Viervoetige Dieren, waar van hy twee Af-
 deelingen maakt, naar dat de Vingeren der
 Voorpooten van elkander afgezonderd of door
 middel van een Vlies famengevoegd zyn. De
 eerste Afdeeling bestaat uit den *Maki* of Ink-
 hoorn-Aap, voorheen beschreeven; de tweede
 uit de Vledermuizen, waar van hy zes Soorten
 opgeeft. Zie hier, welke de Kenmerken van dit
 Geflagt van Dieren volgens deezen Heer zyn.

Zy hebben vier Snytanden in de Boven- en Kenmer-
 zes in de Onderkaak: de Vingers zyn met fcher- ken vol-
 pe Nagels gewapend, die der Voorpooten te gens BRIS-
 famen gevoegd door een Vlies dat tot Wieken SON.
 is uitgespreid, die der Agterpooten van elkan-
 der afgecheiden. De Snytanden van de Boven-
 kaak zyn, in alle de Soorten van dit Geflagt,
 fcherp en by paaren van elkander afftaande: de
 mid-

(*) Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*, I. DEEL. bl. 459.

I. AFDEEL. middelste gevorkt en grooter dan de buitenste:
VI. HOOFD- die van de Onderkaak staan dicht aan één, en
STUK. zyn allen uitgesneeden. 't Getal der Hoektanden en Kiezen verschilt. Hunne Voorpooten zyn zeer lang, aan 't end verdeeld in lange Vingeren, die altermaal, uitgenomen de Duim, welke van de anderen afgezonderd en met een sterken haakswyzen Nagel voorzien is, te samen gevoegd zyn door 't gedagte Vlies, dat niets anders is dan eene verlanging van de Huid der Rugge, die zig wederzyds van den Hals tot den Aars of het end van de Staart; verder langs de Been en tot aan het end der Vingeren van de Voorpooten uitstrekt. De Vingeren der Agterpooten zyn van elkander afgescheiden, en gewapend met zeer kromme scherpe Nagelen.

Soorten
 volgens
LINNÆUS.

De Heer LINNÆUS, die in de voorige Uitgave van zyn Samenstel der Natuure den Vledermuis in den Tweeden Rang der Viervoetigen, onder de Roofdieren, geplaatst en toen daar van dergelyke Kenmerken opgegeven hadt (*) als de Heer BRISSON nu doet; zegt thans alleen: dat dit Dier de Tanden heeft opstaande, scherp, dicht aan elkander: de vier Voortanden eveneens: de Handen palmswyze uitgebreid tot Vlerken, door middel van een Vlies, dat het Lyf omvangt. Hy geeft zeven Soorten op van dit Geslacht, naamelyk.

(1) *Vle-*

(*) *Systema Naturæ. Ed. VI.*

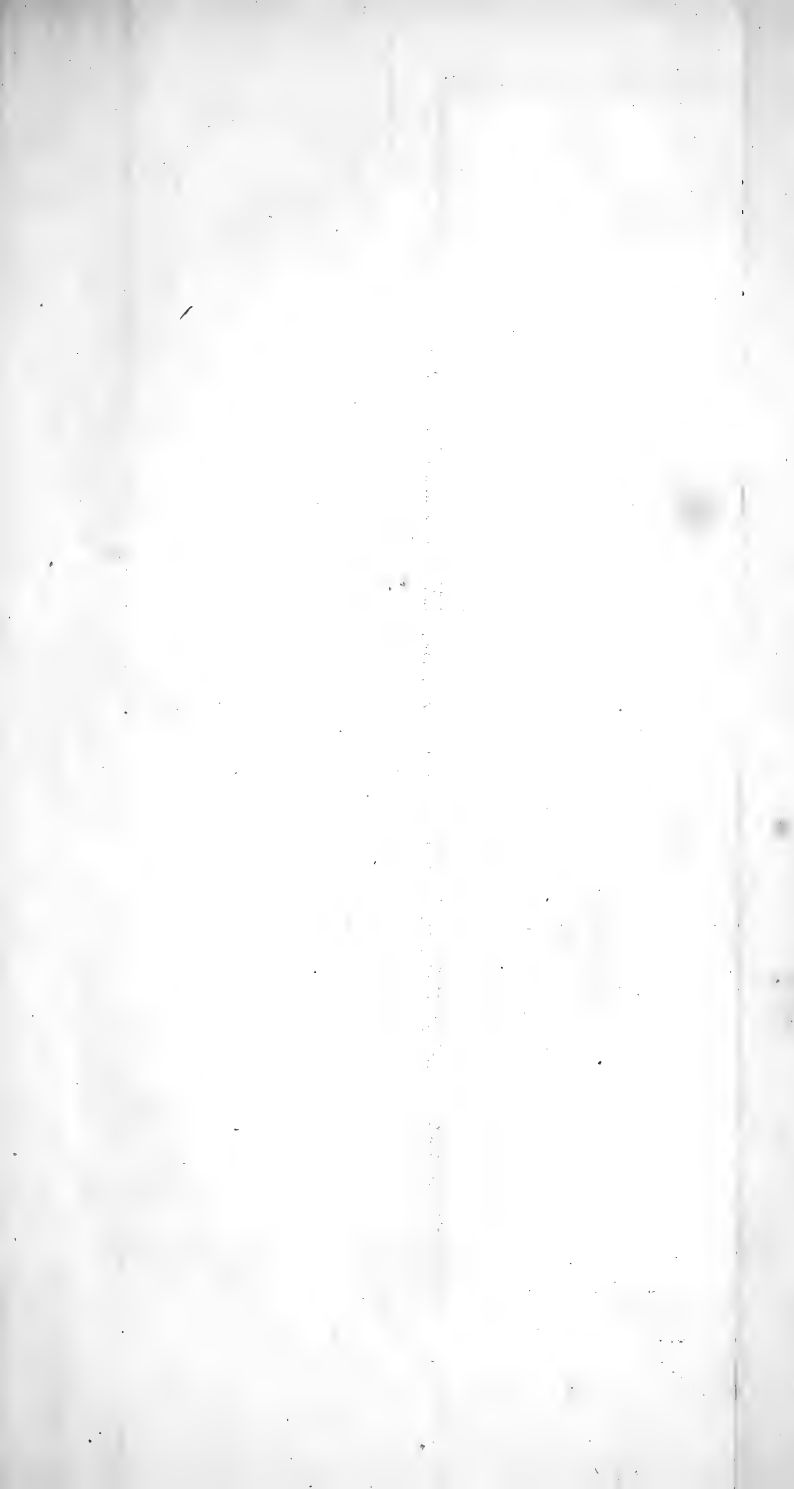

Fig. 1.

Fig. 2.

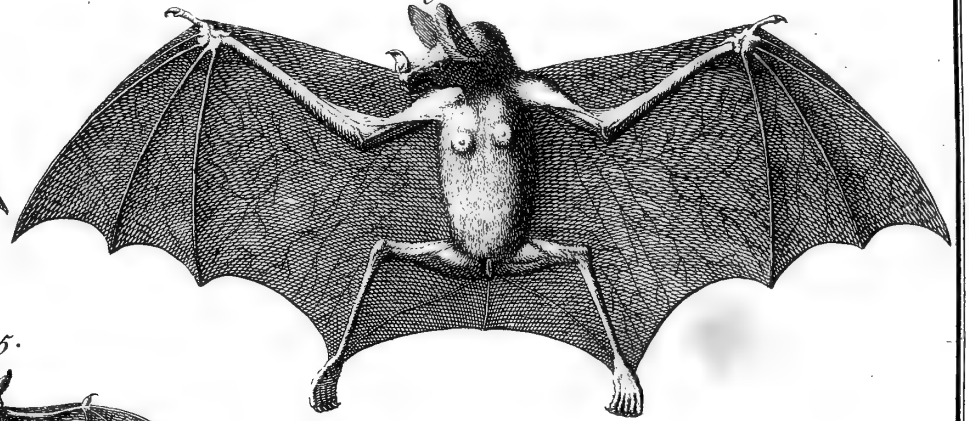

Fig. 5.

Fig. 3.

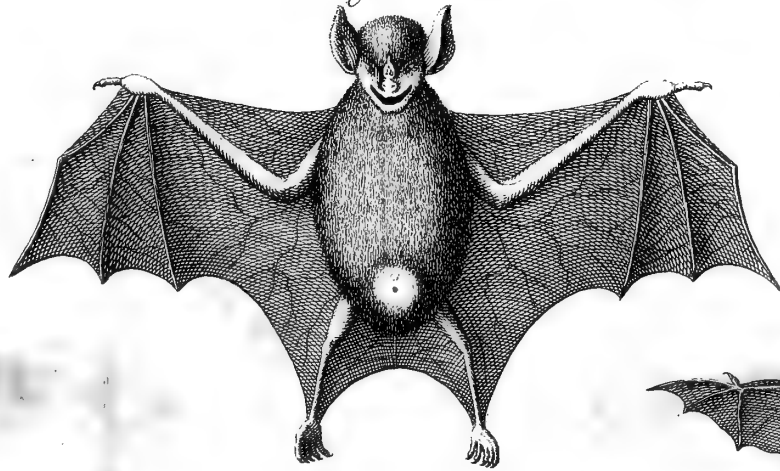

Fig. 4.

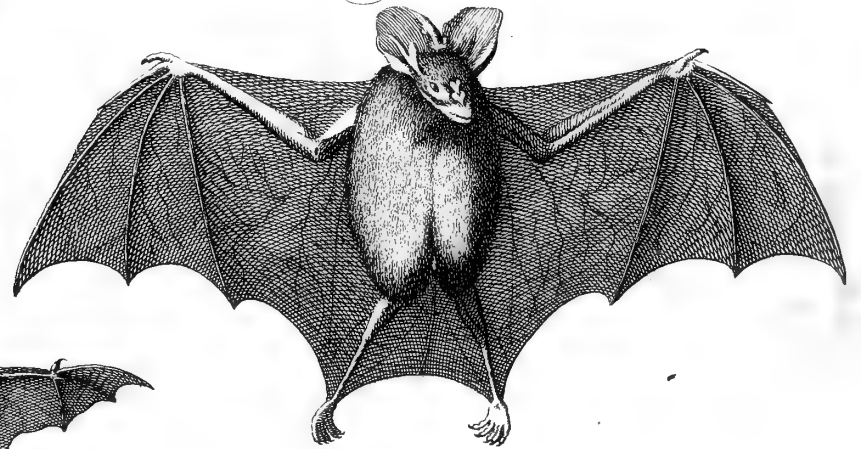
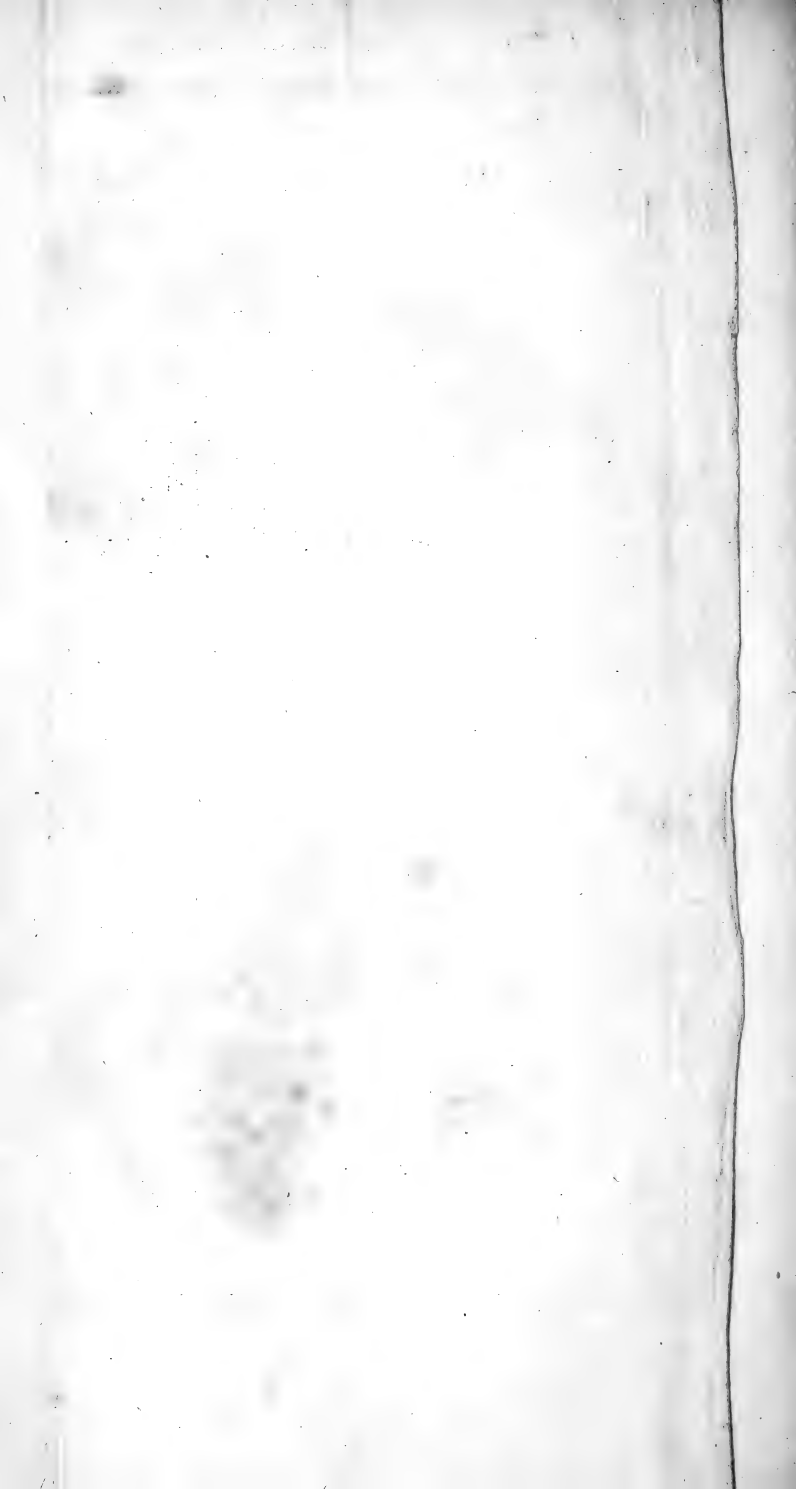

Fig. 6.

(1) *Vledermuis zonder Staart, met een enkele* I. AFDEEL.

Neus, het Vlies tusschen de Beenen verdeeld. VI. HOOFD-

Dit is een zeer groot Soort van Vledermui-^{STUK.}

zen, anders de *Vliegende Hond van Ternate* ^{I.} *Vampyrus,*
 genaamd, hier nevens afgebeeld: een wreed ^{Vliegende}
 Dier, 't welk by nacht Bloed zuigt uit slaapen- ^{Hond van}
 de Dieren, de Kammen der Haanen en het uit- ^{Ternate.}
 zyperend Vogt der Palmboomen inzwelgt. ^{Pl. VIII.}
^{Fig. 1.}

BRISON heeft hetzelfde, om dat het in de beide Kaaken vier Voortanden heeft, met de Aapen geplaatst in zynen Dertienden Rang der Viervoetige Dieren, onder den naam van *Pteropus* of *Rouffette*, beschryvende 't zelve; dat de langte van den top des Hoofds tot aan den Aars is zeven en een half Duim, die van den Kop, tot aan het end van de Neus, twee en drie vierde Duim. De Ooren zyn kort en een weinig puntig. Het Vlies, daar het mede vliegt, volkomen uitgespreid zynde, heeft de breedte van drie Voeten, en is met maar weinig Hair bedekt. Over 't Lyf hebben sommige Dieren van deeze Soort, rood of ros, anderen zwart Hair: doch het voorste van den Kop en de Snoet zyn altyd ros, en daar van heeft het den Franschen naam *Rouffette*. Het woont in de Oostindiën, en in 't byzonder op de Eilanden Bourbon en Ternate.

BRIS-

(1) *Vespertilio Cauda nulla. Syst. Nat. p. 7. Canis volans Ternatanus Orientalis. SEB. Mus. I. p. 91. Tab. LVII. Fig. 1, 2. Vespertilio ingens. CLUS. Exot. 94. Edw. Av. 180. Tab. 180. F. 2, 4.*

I. DEEL. I STUK.

Cc 4

I. AFDEEL. BRISSON beschryft eene Verscheidenheid van
VI. HOOFD dit Dier, naamelyk een bruine *Rouffette* of
STUK. *Pteropus* met een rooden Hals uit het Kabinet
 van REAUMUR; welke over 't Lyf de langte
 heeft van vyf en een half Duim; langs den Kop
 anderhalf Duim, en de Wieken spreiden zig
 twee Voeten uit. Deeze was uit het Eiland
 Bourbon gekomen.

II. (2) *Vledermuis zonder Staart, met een treg-*
Spectrum. *terswyze Neus, die gelancet is.*
Vliegende
Hond van Deeze Soort, die uit Zuid-Amerika afkom-
Nieuw stig is, wordt door den Heer LINNÆUS aldus
Spanje. beschreeven. De Neusgaten gelyken uitwen-
PL. VIII. dig naar een Tregter en loopen opwaarts uit in
Fig. 2. een Lancetswys blaadje: de Ooren zyn ovaal,
 van binnen met een Elswyze Vliesagtige Strook,
 ter langte van 't Oorlapje, voorzien. De Voor-
 tanden zyn vier: de Hoektanden zyn groot,
 enkeld en staan digt tegen de anderen aan: de
 voorste Kiezen zyn korter en stomper. De
 Vingeren der Wieken zyn vier, waar van de
 eerste gehegt is aan den tweeden: de Duim
 kort met een krommen Nagel gewapend, even
 als de Vingeren der Pooten, die vyf in getal
 zyn en gelyk van grootte. De Hiel geeft een
 Elswyze Pees uit, langs den rand van het Vlies,
 tusschen de Agterpooten, niet samenloopende
 met die van de andere zyde. Het heeft in 't
 ge-

(2) *Canis Volans maxima Aurita.* SEB. *Mus.* I. p. 92.
 Tab. LVIII, Fig. 1.

geheel geen Staart. De Heer BRISSON noemt I. AFDEEL. het, *Rouffette* met lange Ooren, en betreft 'er VI. HOOFD- toe die, welke KLEIN genoemd heeft: zeer ^{STUK.} *grootte Vledermuis met een Hondskop, met Ooren, uit Nieuw Spanje.*

(3) *Vledermuis zonder Staart, met een bladerige vlakke gescherpte Neus.* III. *Perspicillatus.*

Dit Amerikaansch Dier, zegt BRISSON, gelykt zeer veel naar den grooten Vledermuis van Europa, doch verschilt daar van, doordien het grooter en langer Ooren heeft, en op de Neus een klein Kammetje, dat naar een Helm gelykt. Dit Uitwas zweemt ook eenigermaate naar een Brill, en hierom noemt LINNÆUS het de *gebrilde Vledermuis*, doch vraagt, of 't ook het Wyfje zy van de volgende? SLOANE hadt het genoemd de *Vledermuis, die een byhangzel als een Oorlapje aan den Snoet heeft*: doch by SEBA en EDWARDS heet het enkel de *gemeene Amerikaansche Vledermuis*. De koleur is Muisvaal.

(4) *Vledermuis zonder Staart, de Neus bladerig in de gedaante van twee Harten, 't een met de punt in 't ander.* IV. *Spasma.*
Vliegende
Rot van
Ternate.
PL. VIII.

By den Heer BRISSON is deeze, dien hy de *grootte Vledermuis van Ternate* noemt, de vierde Soort in 't Geslagt der Vledermuizen,

waar

(3) *Vespertilio Americanus vulgaris* SEB. *Mus.* I. p. 90. Tab. LV. Fig. 2. EDW. *Av.* 201. Tab. 201. Fig. 1. *Vespertilio Rostro appendice Auriculæ forma donato.* SLOAN. *Jam.* II. p. 330.

(4) *Glis volans Ternatanus.* SEB. *Mus.* I. p. 90. Tab. LVI. Fig. 1.

I. AFDEEL. waar van de voorgaande by hem de zesde is.
 VI. HOOFD-STUK. SEBA heeft het de *Vliegende Rot van Ternate*

geheeten. Hy heeft over 't geheele Lighaam ros of roodagtig Hair, doch voor op den Kop is 't zelve zeer bleek. Het Vlies, daar hy mede vliegt, van vooren glad en kaal, van agteren met dun Hair bezet, is eenigzins gemarmeld. Hy heeft zeer groote en als dubbelde Ooren; de Neus insgelyks dubbeld, uitpuilende en iets bladerigs vertoonende. De Heer LINNÆUS noemt hem, gestaarte Vledermuis (*Caudatus*), doch uit de Afbeelding blykt, dat hy geen Staart heeft; zo dat dit *ecaudatus* zal moeten zyn.

V. *Leporinus.* (5) *Gestaarte Vledermuis, met de Bovenlip in*
 Met een *tweeën gespleeten.*

Haaze-
mond. Deze, zegt BRISSON, is met bleekros Hair over 't geheele Lighaam bekleed: hy heeft een ronden Kop, een wyden Bek, een neerhangende Kin, de Neusgaten rond; de Ooren groot. De Staart is vastgehegt aan het Vlies, dat hem tot Vlerken dient. Aan de Voorpooten heeft hy vier, aan de Agterpooten vyf Vingeren. De woonplaats is in Amerika. KLEIN noemt hem *de Amerikaansche Vledermuis met een ronden Kop en een Haazemond.*

VI. *Auritus.* (6) *Gestaarte Vledermuis, met enkele Neus en*
 Gemeene *Bek, de Ooren dubbeld en grooter dan de Kop.*

met groote Ooren. De
 PL. VIII. (5) *Vespertilio Cato similis Americanus.* SEB. *Mus.*
 Fig. 5. I. p. 89, T. LV. Fig. I.

(6) *Vespertilio Auribus majoribus.* FRISCH. *Av. Tab.*
 103.

De Heer BRISSON noemt deezen, die zyne I. AFDEEL.
 derde Soort van Vledermuizen is, de *kleine van* VI. HOOFD-
ons Land. Hy verschilt, zegt hy, van den Ge- STUK.
 meenen alleen, door de grootte van zyne Oo-
 ren, die meer dan een Duim lang zyn. LIN-
 NÆUS twyfelt of deeze ook in Sexe alleen van
 den volgenden verschille.

(7) *Gestaarte Vledermuis, met enkele Neus en*
Bek, de Ooren kleiner dan de Kop.

VII.
Murinus,
 Met kleine
 Ooren.
 PL. VIII.
 Fig. 6.

Hy wordt van den Heer BRISSON de *grootte*
van ons Land genoemd, zynde zyn eerste
 Soort van dit Geslacht. Deeze twee maaken de
 Verscheidenheden der Vledermuizen in Europa
 uit.

De Vledermuizen hebben dit gemeen met de Eigen-
 Beeren, Dassen, Egels en Mollen; zegt LIN- schappen.
 NÆUS, dat zy den geheelen Winter slaapen, zon-
 der Spys of Drank te gebruiken. 't Is een Ge-
 dierte, dat in Holen en Gaten der Boomen,
 doch allermeeft in die van de Muuren der Hui-
 zen en in het bovenfte der Daken nestelt. Zy
 zweeven in den Avond door de Lugt, om de Kost
 te zoeken, die voornaamelyk bestaat in Muggen
 en allerley Vliegen of Vlinders. Zy blyven aan
 de ruige koppen der Kliffen met haare Vlerken
 han-

103. EDW. *Av.* Tab. 201. Fig. 3. OLEAR. *Mus.* Tab. 15.
 Fig. 1.

(7) *Vespertilio.* BELL. *Av.* 147. GESN. *Av.* 694.
 ALDR. *Ornith.* I. p. 571. JONST. *Av.* 53. Tab. XX.
 ALB. *Av.* 3. p. 95. Tab. 101. RAJ. *Quadr.* 243. EDW.
Av. Tab. 201. Fig. 2. *Vespertilio Auribus minoribus.*
 FRISCH. *Av.* Tab. 102.

I. AFDEEL hangen, en zyn niet in ſtaat om van den Grond
 VI. HOOFD op te vliegen. Zelden brengen zy meer dan
 STUK. twee en doorgaans maar één Jong voort, die zy
 aan haar Lyf hangende zoogen, waar aan dee-
 ze Jongen blyven zitten, tot dat zy van de Ouden
 daar af gedaan worden, die ze aan den Muur
 ophangen.

Uit het gezegde blykt, dat de Dieren, die
 tot het Geflagt der Vledermuizen behooren,
 zeer veel van elkander en van de Vledermuizen
 die wy in Europa hebben, welker grootte des
 Lighaams omtrent als een Muis, of als een Rot op
 't hoogſte is, verſchillen. Men vindt 'er, volgens
 't Berigt van de hedendaagſche Reizigers, in
 Afrika, die zo groot zyn als Raven of Duiven,
 met zeer lange Wicken: ſommigen in Egypte
 hebben een Staart, die gelyk een Muizen
 of Rotten-Staart buiten haar Vlies uitſteekt.
 Men vindt 'er die vier Ooren hebben, anderen
 twee: ſommigen zyn zwart van koleur, ſom-
 migen vaal; ſommigen witagtig of Afchgrauw.

Menigte
 van Vleder-
 muizen in
 Afrika.

Doch 't is aanmerkelyk hoe deeze Dieret,
 die in ons Land zo weinig gedugt zyn, in an-
 dere Wereldsdeelen, door haare menigte en ver-
 ſcheurenden aart, met regt als een Landplaag
 worden aangemerkt. De Engelfche Reiziger,
 PHILIPS, verhaalt, dat 'er op de Slaaven-Kuſt een
 groote menigte is van byſter groote Vledermui-
 zen; die zig over dag verſchuilen in 't Geboom-
 te. Zy zyn van grootte, zegt hy, als Eend-
 vogels. DES MARCHAIS merkt aan, dat, in-
 dien

dien men daar Vledermuizen at, gelyk in de I. AFDEEL. Ooftindiën; men nooit voor Hongersnood zou VI. HOOFD- behoeven te vreezen. Zy zyn 'er, zegt hy, zo^{STUK.} menigvuldig, dat zy by 't ondergaan van de Zon de Lugt verduiften. 's Morgens, by 't aanbreeken van den Dag, maaken zy zig vast in de toppen van groote Boomen, hangende by boffen aan elkander, gelyk een zwerm Byën, of als een tros Kokosnooten. Het is dan zeer plezierig, dien keten te breeken met een Snaphaanschoot, en te zien, in welk een belemmering deeze affchuwelyke Schepzels zig door 't Daglicht bevinden. Hunne grootte is als jonge Hoenderen. Zy komen dikwils in de Huizen, daar de Negers hun tydverdrijf zoeken met ze te dooden, doch zy zien ze met een foort van afgryzen aan, en, hoe hongurig zy ook mogen zyn, zy hebben geen luft om 'er van te eeten.

Pater DU TERTRE zegt, dat de gehoornde Bloedzui-
gende Vle-
dermuizen Vledermuis van Brasil, genaamd *Andera-Guacu*, in Amerika. waarfchynlyk de tweede Soort van LINNÆUS, een kleine Beet geeft in het Oor, waar van men veel moeite heeft het Bloed te ftempen. HERRERA verhaalt, dat 'er aan de Kust van *Darien*, in de Westindiën, Vledermuizen zyn, welker Steek Venynig en fomtyds doodelyk is. t'Is in deezen zeer aanmerkelyk, indien men 't mag gelooven, dat zy, een Menfch gestoken hebbende, 's anderendaags denzelven onder honderd Menschen weeten op te zoeken, om hem wederom op die zelfde plaats te fteeken. De

I. AFDEEL. Inwooners der Karaibifche Eilanden , die deeze
VI. HOOFD- Dieren Eerbied bewyzen , neemen ze voor goede
STUK. Engelen , die hunne Huizen gedurende de Nagt
 bewaaren , en houden 't voor Heiligfchennis de-
 zelve te dooden.

De Vledermuizen aan de Rivier der Amazoo-
 nen zuigen , zo wel als die van Brafil en van
 Ternate , het Bloed uit de Dieren terwyl die
 flaapen. Men wil , dat zy zelfs in 't Bed krui-
 pen , en de Aderen der Menfchen aan de Bee-
 nen openen. 't Is zeker , dat zy zelfs Paar-
 den , Muilezels en andere groote Beeften aan-
 randen , en derhalve als de Plaag der heete Lan-
 den van Amerika worden aangemerkt. De Au-
 theur der Befchryving van de Rivier der Ama-
 zonen meldt , dat het Hoornvee , 't welk de
 Zendelingen op verfcheide plaatfen geplant had-
 den , en zig reeds begon te vermenigvuldigen ,
 door dit Ongediert geheel is uitgeroeid gewor-
 den. Men wil ook , dat zy Hoenderen en an-
 der klein Vee rooven , Katten en Honden doo-
 den , ja zelfs de Menfchen in 't aangezicht vlie-
 gen en fomtyds de Neus of een Oor afbyten ;
 't welk niet ongeloofbaar is , indien men op de
 grootte van deeze Dieren agt geeft , en op de
 fcherpte hunner Tanden.

Het ontbreekt in fommige deelen van Euro-
 pa , inzonderheid in de Bergagtigfte Streeken ,
 gelyk in de Alpen van Switserland , ook niet aan
 groote Vledermuizen. En die van ons Land ,
 zelfs de allergemeenfte , kan men niet van de

ver-

verfcheurende Dieren afzonderen , dewyl zy I AFDEEL. Vleefch, Kaarfen en al wat Vet of Smeerig is, VI. HOOFD-
zeer gretig en gulzig verflinden , inzonderheid ^{STUK.}
het Spek , indien het op Zolders of plaatsfen
hangt, daar zy 'er kunnen bykomen.

ALBIN geeft ons de volgende Beschryving van ^{Het Lig-}
't Lighaamsgeftel der Vledermuizen. Zy heb- ^{haamsgeftel}
ben, zegt hy, de langte van tien of twaalf ^{der Vleder-}
Duimen, en de Vlerken, uitgefpreid zynde, de ^{muizen.}
breedte van twee Voeten; [doch dat moet een
veel grooter Soort zyn dan gewoonlyk : want on-
ze gemeene Vledermuis is zelden half zo lang
en breed.] De Kop en Hals zweemen naar die
van een Vos, ten opzigt van de koleur en ge-
daante: het overige des Lighaams, zo wel als
de Wieken of Vlerken, is zwart. In de klei-
nen is geen aanmerkelyk verfchil, dan ten op-
zigt van de grootte der Lighaamsdeelen. Dee-
ze Dieren hebben eenige overeenkomst met de
Viervoetige, zo ten opzigt van den Kop als
van het Lyf: doch, wegens het gebruik hunner
Vlerken, gelyken zy meer naar de Vogelen;
terwyl zy ook, de Haakjes uitgezonderd, die
aan 't begin der Vlerken zyn, maar twee Poo-
ten hebben. 't Geluid, dat zy maaken heeft iets
van 't gekweel der Vogelen, en 't janken der
Viervoetige Dieren. Het maakzel hunner Vler-
ken is zeer wonderbaar: want dezelve bestaan
uit eene enkele Huid, en gelyken naar de Poo-
ten van een Watervogel, als aaneen verbonden
zynde door middel van een Vlies. De Klaau-

I. AFDEEL. wen of Haaken, boven aan de Wieken, die-
VI. HOOFD- nen haar om zig overal, daar zy willen, aan te
STUK. hegten, terwyl zy zig voeden of slaapen gaan.

Ontleed- In de Verhandelingen van de Duitfche Na-
kundige tuur-Onderzoekers vind men de Ontleedkundige
Befchry- Befchryving van een Wyfjes-Vledermuis, door
ving. den Heer J. DE MURALTO (*). De Hairen der
 Vledermuizen, zegt hy, zyn van een middel-
 baaren aart tuffchen Pluimen en Hoofdhair. De
 Wieken zyn kaal, met dubbele Geledingen; zo
 dat zy op twee plaatfen kunnen famengevou-
 wen worden. Van 't holle der Hand loopt ne-
 derwaards een lang Beentje, dat de Vlerk uit-
 spreidt, met een dubbeld Knietje buigbaar en
 beweeglyk. Daar aan volgt een ander, dat lan-
 ger is, tot de punt van de Vlerk uitgestrekt,
 ook met twee Leden. Het derde en vierde
 Beentje zyn, inſgelyks, als Vingeren buigbaar.
 Boven aan loopt de Vlerk uit in een punt, die
 als een Duim met een Nagel is gewapend, en
 beweeglyk naar alle kanten. De Opper- en
 Onder-Arm zyn door een Scharniergeleding fa-
 mengevoegd, op de gewoone manier. De Op-
 per-Arm is enkel, en komt met het Armbeen
 van den gemeenen Muis overeen: de Onder-Arm
 dubbeld, hebbende een Groote en Kleine El-
 lepyl. De Borft is breed en met Sleutelbeen-
 deren voorzien: de Buik evenredig naar 't Lig-
 haam; de Heup breed. De Dy beftaat uit één
 Been;

(* *Ephem. Nat. Curios.* Dec 2. Ann. 1. Obf. XLVIII.

Been; de Schenkel uit een Scheen- en Kuit-^{I. AFDEEL.}
 been. De Spieren van den Voorvoet zyn in de ^{VI. HOOFD-}
 Vlerken zelf ingeplant, welker Vliezen dubbeld ^{STUK.}
 zyn, op dat tuffchen dezelve de Zenuwen veil-
 lig mogten verspreid worden, en derhalve wor-
 den, ten deele door de Spieren van den Arm,
 van boven, ten deele door die van de Dyën,
 Schenkels en Pooten, ja van de Vingeren zelfs,
 de Wieken wederzyds, naar welgevallen van
 het Dier, bewoogen. De ronde Staart legt ook
 tuffchen die verdubbeling der Vlerken. De
 Poot heeft zeven Leden, in zyne zes Vingere-
 ren, waar van de agterfte met een langwerpige
 Spoor is gewapend, hebbende een omgekromde
 Punt, als een Haak, dien men gebruikt om Hout
 uit het Water te haalen. De Borstspier is in
 het Opper-Armbteen aan gehegt en beweegt het-
 zelve voorwaards: de Driepuntige plant haar
 Pees in den Onder-Arm, dien zy opwaards trekt,
 en de Tweehoofdige strekt denzelven weder
 uit: de Armspier beweegt denzelven in 't ron-
 de. De Lever legt in den flinker Bovenbuik: de
 flinker Nier is laager geplaatst dan de regter.
 De langte der Darmen was een half Elle, en
 zy hadden overal de zelfde wydte. De Lyf-
 moeder was tweehoornig en met een dubbeld
 Eijerest voorzien. Voor 't overige verschilden
 de inwendige deelen niet van die der Muizen.

Van ouds heeft men het Vleesch en Bloed der ^{Gebruik in}
 Vledermuizen als nuttig in de Geneeskunde ^{de Genees-}
 aangemerkt. Het Vleesch, behoorlyk toebercid ^{kunde.}

I. AFDEEL. zynde , werdt tegen de Knoeftgezwellen en de
VI. HOOFD. Jigt dienstig geoordeeld. Het Bloed zou het
STUK. uitvallende Hair weder aan doen groeijen. PLI-
 NIUS en anderen , zelfs FORESTUS , leeren , dat
 het versche Bloed , uit van één gescheurde
 Vledermuizen , op den Buik gestreeken , dien-
 stig is tegen het Drekbraaken of Darmkrinke-
 ling. Sommigen willen dat het Lyf , zonder
 Kop gedroogd en tot Poeijer gewreeven , de
 Waterzugt niet alleen , maar ook de Verstop-
 ping van de Lever geneest. AVICENNA stelt
 tegen een Verharding van de Milt het volgen-
 de voor. „ Neem zeven vette Vledermuizen ,
 „ sny ze den Kop af , en doe ze schoon ge-
 „ maakt zynde in een verglaasde Pot ; giet 'er
 „ sterken Azyn op , en zet het op 't Vuur te
 „ kooken ; koud geworden zynde , maak de
 „ Vledermuizen met de Vingeren klein , en geef
 „ van die Sop dagelyks een Lepel vol in : 't is
 „ een beproefd middel.” Men verhaalt , dat
 zy in de Oosterfche Landen , gevild en gebraden
 zynde , als eene Lekkerny plagten gegeten te
 worden. De Chineezen , zegt men , doen zulks
 nog heden , zo wel als de Negers in 't binnen-
 ste van Afrika. Ondertuffchen is 't aanmerke-
 lyk , dat het Hart en de Tong der groote A-
 merikaanfche Vledermuizen voor een Vergift
 gehouden worden , alzo zy de Watervrees
 veroorzaaken , en de Heer LINNÆUS zegt
 van de gemeene Europeaanfche , dat zy Veny-
 nig zyn.

VII. HOOFDSTUK.

Beschryving van den OLYPHANT. Zyne Verscheidenbeden, Eigenschappen en Gebruik. De Manier om deeze Dieren te vangen, zo in Afrika als in Oostindie. Het Ligbaamsgestel en de Ontleedkundige Beschryving van een Olyphant, die te Versailles is geweest. De nuttigheid van het Elpebeen of Yvoor.

Onder de Zoogende Dieren van den Tweeden Rang, die door den Heer LINNÆUS Naamsreden. *Bruta* genoemd worden, hebbende boven noch onder geene Voortanden, komt de OLYPHANT het eerste voor. Dit Dier heeft in alle Taalen van Europa byna den zelfden Naam, afkomstig van den Griekschcn *Elephas*, die door de Romeinen is overgenomen: geen Wonder, inderdaad, dewyl het in Europa niet gevonden en 'er maar zeer zelden gezien wordt. Sommigen zyn 'er, die deezen Naam afleiden van 't Hebreeufche Woord *Alapb* (leeren), wegens de leerzaamheid van dit Dier: doch 't is waarschynlyker dat zyn Hebreeufche Naam *Phil*, van een Grondwoord, 't welk iets groots en wonderbaars betekent, af te leiden zy. Ook vindt men Schryvers, die zig verbeelden, dat de *Bebemoth* der Heilige Schriftuur de Olyphant zou zyn, doch volgens BOCHART wordt het

I. AFDEEL. Rivierpaard van den Nyl daar mede gemeend.

VII. De Romeinen, die in 't Leger van Koning

HOOFD-
STUK.

Pyrrhus in Lucanie eerst Olyphanten zagen, noemdenze *Lucas Boves*; 't welk eenigzins waarfchynlyk maakt, dat de Naam van 't Hebreufch *Elepb*, een Stier, afkomstig zoude kunnen zyn. Immers, dit is zeker, dat sommigen hem, by uitfteekendheid, het *Indifche Beest*, en het voornaamfte aller Beesten genoemd hebben, dewyl hy alle Dieren, die ons op 't drooge van den Aardbodem bekend zyn, in grootte overtreft.

Rangfchik-
king.

De Heer KLEIN heeft den Olyphant gebragt in het Vyfde Gezin van den Eerften Rang, zynde de Hairige en Gehoefde, om dat hy vyf Hoeven heeft aan ieder Poot (*). De Heer BRISSON begrypt in zynen Derden Rang twee Viervoetige Dieren, die elk een byzonder Geflagt uitmaaken, te weten de Olyphant en de Zee-Koe, als beiden geen Snytanden, doch Hondstanden en Kiezen hebbende (†). LINNÆUS hadt voorheen den Olyphant, in den Vyfden Rang, onder de *Jumenta* geplaatst (‡), doch in zyne laafte verbeterde Uitgave van het Samenftel der Natuure, brengt hy hem in deezen Tweeden Rang; waar door hy van den *Rbinoceros*, daar hy te vooren nevens geplaatst was, ver afgefcheiden wordt (§).

2103 On-

(*) Zie de *Uitgezogte Verhandel. I. DEEL. bl. 458.*

(†) Zie bladz. III. hier voor.

(‡) *Syst. Nat. Ed. VI.*

(§) Zie bladz. 133, 135, hier voor.

Onder de oude en hedendaagfche Schryvers is een merkelyke onzekerheid geweest, of de Olyphant, wegens het maakzel zyner Pooten, tot de Gevingerde of Gehoefde Dieren gebragt moest worden. PLINIUS zegt dat hy vyf Vingeren heeft, die plomp van gedaante en met Hoeven niet met Nagelen gewapend zyn, naauwlyks van elkander afgezonderd. Hier in stemden de volgende Autheuren overeen, doch de Heer RAY heeft aangemerkt, dat het onderfte der Pooten naakt was, zynde het bovenfte der Vingeren alleen met de Hoef bekleed, zo dat men niet kon zeggen, dat hy op Hoorn gaat, gelyk het Paard, de Ezel, en eenige andere Dieren. Die zelfde Schryver, egter, fcheen te twyfelen over het maakzel deezer Pooten, bekennende dat hy ze niet dan in Afbeelding had gezien, en merkte het Dier derhalve aan als een middelfoort, tuffchen die met Hoeven en Klaauwen.

I. AFDEEL.
VII.
HOOFD-
STUK.
Twyfeling
over de
Pooten.

De Heer DE WILDE, een Lid der Akademie van Petersburg, heeft door zyne Waarneemingen dit ftuk in grooter licht gefield. Hy ontdekte, in een Dier van dit Geflagt, dat aan de vier Pooten een Hoornige Zelfftandigheid was, die niet alleen het bovenfte deel der Vingeren bekleedde, maar den geheelen omtrek daar van maakte, of liever de gantsche toppen omvatte. Dit deedt hem den Olyphant houden voor een Gehoefd Dier, en voor een middelfoort tuffchen die welker Pooten geheel en die welker

Waarneemingen
daar omtrent.

I. AFDEEL. Pooten gespleeten zyn, en zulks om dat de
 VII. Hoornige Zelfstandigheid, welke de Pooten be-
 HOOFD- dekt, zynde maar een weinig gespleeten en ge-
 STUK. groefd, zig onder de Voetzool uitstrekt, waar
 op hy ze nederzet om te loopen. Ook zegt
 deeze Waarneemer, dat hy geen waarlyk afge-
 scheiden Nagels gezien heeft op de Huid der
 Pooten, en hy zou byna den Poot des Oly-
 phants voor een enkele Hoef genomen hebben,
 als die der Paarden; om dat de Huid, tusschen
 de Vooren der Nagelen verheven, hem niet an-
 ders toefcheen dan een enkel Hoorn, by toeval
 gegroefd: maar, met meer zorgvuldigheid de
 Huid tusschen de Vooren der Hoeven onderzoe-
 kende, nemende de Hoeven weg en de Vin-
 gers geheel bloot maakende, nam hy aan de
 Voorpooten vyf, aan de Agterpooten vier Hoe-
 ven waar. Deeze Hoeven zyn aan de Huid
 van boven vast, en van onderen 'er mede ver-
 eenigd, bevattende van binnen een sponsagtig
 Vleesch, 't welk aan de uiterfte Toonbeentjes
 is gehegt. Men heeft, daarenboven, onder de
 Voetzool' een Hoornige stoffe gevonden, gelyk
 aan die der Hoeven, welke aan dezelve vast
 is, zynde ruuw, stekelig, een weinig gevoord
 of gespleeten, maar iets zagter dan de Hoeven.

Volgens dien zelfden Waarneemer is de Voet-
 zool der Voorpooten van den Olyphant cirkel-
 rond, hebbende eenen omtrek van vier Voeten
 en vier Duimen, en een middellyn van ander-
 halven Voet over 't kruis: die der Agterpooten

is een weinig langwerpig, drie Voeten en tien Duimen in den omtrek, anderhalf Voet lang en één Voet breed. De insnydingen, die men bespeurt aan de Voetzoolen, en voornaamelyk aan 't begin van het Hoorn, 't welk de Vingeren of Toonen bedekt, ontstaan uit de samentrekking van dit Hoorn en de beweging van de Voetzool. De Hoornige zelfstandigheid is van boven harder dan onder, wegens de aandoening van de Lugt en de Zonnescbyn; terwyl ook het end van dit Hoorn, of zo men wil de Nagels der Vingeren of Toonen, door den zwaaren gang van dit Dier plat gemaakt en als tegen den Grond gekneusd worden: weshalve 'er een merkelyk verschil is in de Pooten van byzondere Olyphanten, die niet allen even plat zyn van Hoorn. De Heer DE WILDE heeft ontdekt, dat de geheele zelfstandigheid van dit Hoorn, 't welk de Pooten van boven en van onderen bekleedt, uit Vaatjes samengefeld is: 't welk het Gevoelen van MALPIGHIVS, raakende de groeiing van het Hoorn, schynt te begunstigen.

I. AFDEEL.
VII.
HOOFD-
STUK.

Uit deeze Waarneemingen blykt, dat de Olyphant waarlyk Vyfvingerig is ten opzigt van de Voor-, doch Viervingerig ten opzigt van de Agterpooten, en, misschien om deeze reden, hebben de Heeren BRISSON en LINNÆUS hier van in hunne Rangschikking geen gebruik gemaakt. Zy stemmen in de Kenmerken van dit Dier overeen, naamelyk dat het geene Voortan-

Kenmer-
ken vol
gens BRIS-
SON en
LINNÆUS.

I. AFDEEL. den of Snytanden heeft, onder noch boven ;
 VII. twee lange Hond- of Hoektanden, die lang
 HOOFD- uitfteeken, en een Snoet zeer lang en buig-
 STUK. zaam, waar mede het allerley dingen kan op-
 vatten, grypen en aan den Mond brengen.
 De Huid is niet geheel kaal, maar dunnetjes
 met Hair bezet, en de Staart loopt in eenige
 dikke Hairen uit. Hy woont in de Moeraffige
 deelen van 't Eiland Ceylon aan de Rivieren,
 zegt LINNÆUS: BRISSON zegt, dat men hem zo
 wel in Afrika als in Asia vindt, doch de groot-
 sten in 't laatstgemelde Wereldsdeel.

Afbeeldingen.

Verfcheide Schryvers hebben Afbeeldingen
 van dit Dier in 't licht gebragt en hetzelfde be-
 fchreeven (1). Onder deeze Afbeeldingen deug-
 gen, volgens BRISSON, die van ALDROVANDUS
 en GESNERUS niet; die van JOHNSTON zyn goed.
 Men vindt 'er ook een egte Figuur van in 't
 Werk van SEBA, naar 't ongebooren Jong
 van een Olyphant gemaakt, en eene in de
 Stukken van de Fransche Akademie der Wee-
 tenschappen. Wy hebben 'er alhier, om dat
 de gedaante van dit Dier zo bekend is, geen
 Afbeelding van gegeven.

Verfchei-
 denheden.

Veele Schryvers hebben in 't breede gespro-
 ken van byzondere Soorten van Olyphanten,
 die men in verfchillende Wereldsdeelen vindt;

o ch

(1) Elephas. RAJ. *Quadr.* 123. *Syst. Nat.* II. SEB. *Mus.*
 I. Tab. III. Fig. I. Elephantus. GESN. *Quadr.* 377.
 ALDR. *Quadr.* Libr. I. Cap. 9. JONST. *Quadr.* 30. Tab.
 VII, VIII, IX.

doch het fchynt dat die Verfcheidenheden voor-
naamelyk afhangen van het verfchil der Land-
ftreeken, daar zy in huisveften, of van de ge-
feldheid van 't Klimaat en de Opvoeding. Som-
migen, naamelyk, onthouden zig op de Geberg-
ten, anderen aan de Rivieren en Moeraffen,
anderen in Wilderniffen en Boffchagiën: fommi-
gen loopen in 't wilde, anderen worden tam
gemaakt en tot den dienft gebruikt. De O-
lyphant der Moeraffen, zegt men, heeft blaau-
we Spongieuze Tandén, die moeielyk te bewer-
ken zyn, wegens hunne kwaft- en krioefligheid:
die der Gebergten is woefl van aart en gevaar-
lyk om aan te doen; zyne Tandén zyn kleinder
en fraaijer gefatfoeneerd: die der Boffchen is
zagtzinniger en leerzaamer; hy heeft grooter
en witter Tandén dan de andere Olyphanten.
Doch onder deeze komen ook zodanigen voor,
die geheel woefl en ontembaar zyn, even ge-
lyk men onder de Offen fomtyds boosaartige
ontmoet.

De Olyphant is een zeer leerzaam Dier, en
kan, niettegenftaande de lompe en grofheid
van zyn Lighaam, op veelerley fnaakeryën af-
geregt worden. Hy hoort wat men hem zegt,
en onthoudt het gene men hem onderweezen
heeft. De Gouverneur der Stallen vanden Kei-
zer van China deedt in tegenwoordigheid van
den Ruffifchen Afgezant, te Peking, deeze
Dieren brullen als een Leeuw of Tyger, loei-
jen als een Stier, brieschen als een Paard en 't

I. AFDEEL.
VII.
HOOFD-
STUK.

Leerzaam-
heid.)

I. AFDEEL. gezang der Vogelen nabootzen. Zelfs wisten

VII. zy 't geklank van een Trompet te maaken.

HOOFD-
STUK. Vervolgens deden zy, op zyn bevel, hunne Eerbewyzingen aan den Ambassadeur, met knielen, gaande eerst op de eene dan op de andere zyde leggen, en weder opstaande. Alle die Olyphanten waren ongemeen groot; sommigen hadden Tanden, die zes Voeten uitstaken. De Koning van Siam zendt 'er Jaarlyks één tot Schatting aan dien Keizer. De Koning van Cambodia, in 't Ryk van den Grooten Mogol, zegt men dat omtrent vyftig Olyphanten heeft, waar onder eenigen afgerigt om hem alle morgens Eerbied te bewyzen. Men streelt deeze Dieren op allerley wyzen, even gelyk de groote Heeren en Vorsten in Europa hunne Paarden, en geeft ze van de edelste Spys en Drank, uit Gouden of Zilveren Schottels; vermydende alles, wat hun eenigermaate zou mogen ontrusten of vertoornen.

Gebruik.

't Is bekend, dat deeze Dieren de voornaamste Onderwerpen zyn van de Praalzugt der Oostersche Vorsten, die dezelve gebruiken, om zig en hunne Vrouwen, in zekere Koetsjes of Zetels, op de rug der Olyphanten, van de eene plaats naar de andere te laten voeren. Inderdaad zy vertoonen zig door de hoogte van deeze Beesten, die hun boven al hun Gevolg doet uitsteeken, als Heerlyken en Heerschers der Aarde. Ten dien einde worden dezelve ten pragtigste geharnast, gekleed en toegetakeld,

en

en hebben een Leidsman op den nek, die hun I. AFDEEL.
 zonder Toom, door middel van een Haakje, weet VII.
 te bestuuren en te dwingen. Ook verhaalt men, HOOFD-
 dat zy somtyds voor Rytuigen met Raderen ge- STUK.
 zet worden. Doch een voornaame dienst, wel-
 ken zy 'er van hebben, is in de Oorlogen, als
 wanneer zulk een Vorst of Prins, die de mees-
 te Olyphanten te Velde brengt, doorgaans zyn
 tegenparty zal overwinnen.

Van ouds is dit gebruik der Olyphanten be- In den
 kend geweest by de Oosterfche Volkeren. Men Oorlog.
 wapende ze met Zeisfens ten ftryde, of liet het
 enkel aankomen op de kragt deezer Dieren,
 die, verwoed zynde gemaakt door 't ingeeven
 van Sterken Drank en Speceryën, of door 't
 gezigt van Bloed of iets dat naar 't zelve zweem-
 de, gelyk Sap van Moerbefiën of Rooden Wynn;
 alles vertragen en om ver smeeten wat hun
 voorkwam, terwyl hun yzelyk gebrul een ge-
 heel Leger deelt fidderen en de Paarden inzon-
 derheid in verwarring bragt. Een Olyphant,
 dien CÆSAR by zig hadt, verhaalt men, was
 in ftaat om 't geheele Heir der Britten op de
 vlugt te jaagen. De Romeinen hadden het ge-
 bruik deezer Beesten van de Perfiaanen en Sy-
 riers geleerd. Somtyds plantten zy op de rug
 der Olyphanten Houten Toorens van verschei-
 de Verdiepingen, waar in zig Boogfchutters of
 Pylwerpers begaven, die dan, met veel voor-
 deel en veiligheid, hun Geweer gebruiken kon-
 den om den Vyand te befchadigen. In den

I. AFDEEL. Slag, dien **ANTIOCHUS EUPATOR**, Koning van
VII. Syrie, aan **JUDAS** den Machabeër leverde,
HOOFD- hadt deeze Koning meer dan dertig zodanige
STUK. Beesten, op ieder van welken zig twee-en-
dertig Man bevonden, die aan alle zyden Py-
len schooten. In Indie plaatst men ze voor 't
Front der Armee, honderd Schreeden van elkan-
der; wanneer zy tot een Bolwerk tegen den Vy-
and kunnen dienen, tot op het oogenblik, wan-
neer ze worden aangehitst, om op den Vyand los
te gaan. **PORUS** stelde 'er tweehonderd op eene
Linie, toen **ALEXANDER** hem kwam aantasten.

Krygs-
Olyphanten
van den
Mogol.

Sedert de uitvinding van 't Buskruid en zwaar
Geschut ook in Indie is overgebracht, heeft men
zo veel dienst niet van de Olyphanten in den
Oorlog, als van ouds. De Groote Mogol, eg-
ter, houdt nog verscheide Olyphanten, die tot
den Oorlog opgevoed zyn, en niet alleen pal
staan in 't vuur, maar zelfs verdraagen kunnen,
dat 'er Kanon op hunne rug wordt afgeschoo-
ten. Het Stuk, dat men op zulk een Dier legt,
is omtrent vyf Voeten lang en schiet Kogels van
vyf of zes Pond. Het wordt door middel van
Houtwerk daar op vast gemaakt, en dus strekken
verscheide zodanige Krygs-Olyphanten tot eene
Battery, die men zeer gemakkelyk kan ver-
plaatzen. Voeg hier by, dat zy nog heden tot
beschutting kunnen dienen, dewyl zy geen let-
zel hebben van Musket-Kogels. Hier van zag
men by de verrassing van 't Fort St. Davids
door

door de Engelfchen een voorbeeld, toen de Moo- I. AFDEEL-
ren zig daar agter verfchuilden.

VII.
HOOFD-
STUK.

In verfcheide deelen van Indie zyn deeze Dieren een Onderwerp van Koophandel, om dat men ze buitendien tot Laftbeeften gebruikt, even als de Paarden, Muilezels en Kameelen in andere Landen. Men fcheeptze langs Vloten in de Vaartuigen, of zy worden uit het Water daar in geheeffen: want dit Dier kan, hoe log en zwaar het zy, zeer vlug en zonder vermoeijing zwemmen, houdende weinig meer dan den Tromp, waar door zy Adem haalen, boven Water. Doch in den tyd van Ritzigheid zyn zy ontembaar dol, en moeten aan zwaare Boomen of in de Stallen vast gekluiftered worden: dewyl zy anders alles om ver fmyten en vertreden wat hun voorkomt, behalve hunnen Bestuurder, daar zy altyd ontzag voor hebben, zo men wil. Zy zweeten diestyds fterk en stinken veel erger dan een Bok. Gemeenlyk worden zy onder de Schaduw van een Boom gehouden, waar aan zy met een Ketting, om een der Agterpooten, vast gekluiftered zyn.

De Romeinen hebben zig ook van de Olyphanten dikwils in de Schouwfpelen bediend, 't zy om tegen Stieren of zelfs om tegen Menfchen te vegten. CÆSAR gaf zulk een Spektakel, waar in hy twintig Olyphanten deedt kampen tegen vyf honderd Man. De Keizers CLAUDIUS en NERO herhaalden dit, in de zelfde evenredigheid, met Olyphanten die Toorens op de rug

Gebruik in
de Schouw-
fpelen.

I. AFDEEL. hadden. Men hadt veel moeite, om die Dieren, door aanhitfing, in verwoedheid te brengen. **VII.** **HOOFD-STUK.** **PLINIUS** verhaalt, dat een Vorft, die dertig Man, op welken hy vergramd was, om 't leven wilde helpen, dezelve aan Paalen deedt binden, en zo veel Olyphanten op hun deedt los gaan, terwyl die door zyne Trawanten werden aangehitft; doch deeze Dieren toonden hunne Woede tegen de genen die hun plaagden, en niet tegen die onfchuldige Menfchen. Het Geweer, waar van zy zig in zulk een Geval bedienen, is hunne lange Snoet, met welken zy, in éénen Slag, een Paard zelfs de Beenen kunnen breeken. Ook ligten zy daar mede wel eens een Menfch of Beest van den Grond en fmyten het een Steenwerp ver. Daarenboven kunnen zy alles aan ftukken breeken met hunne Tandden. Wanneer zy des nagts in de Dorpen komen, en by geval tegen een Indiaanfch Huis of Hut aanftooten, tuimelt dezelve om ver, of 't een Nootedop ware, volgens de uitdrukking van **LE MAIRE**. Het is hun geen werk, zwaare Boomen by den Grond af te breeken, of te ontwortelen, door de enkele drukking van hun Lighaam.

Gedierten die den Olyphant plaagen. De Olyphant, hoe groot en fterk ook, heeft niettemin verfcheide Vyanden onder het Gedierde, die hem zeer plaagen en fomtyds de dood aandoen. De Rhinoceros, onder anderen, zegt men dat een geduurigen Oorlog tegen hem voert. De Lecuwen en Tygers zyn wel zyne gedugfte

tegenpartyën , inzonderheid de laatsten. Zy I. AFDEEL.
 springen op zyn Lyf , bytende en fcheurende 't VII.
 zelve waar zy maar kunnen , door welk Gevegt HOOFD-
 de Olyphant zo vermoeid wordt , dat hy einde- STUK.
 lyk neervalt en in de magt raakt van zyne be-
 springers. De voordeeligste plaats , voor deeze
 Dieren , om hem aan te tasten , is de Tromp of
 Snoet , dien zy zodanig toeknypen kunnen , dat
 de Olyphant in 't geheel geen Adem kan haalen ,
 en , wanneer zy ze afbyten of verscheuren ,
 moet hy fomtyds van Honger sterven. Ook is
 een Muis of Rot , zo men wil , in staat hem te
 doen verftikken , door daar in te kruipen terwyl
 hy slaapt.

De menigte van Elpebeen , die ons van de Westkust van Afrika toegebracht wordt , toont Vangst der
 genoegzaam , dat aldaar veel Olyphanten moe- Olyphanten
 ten zyn ; doch nergens vindt men ze zo menig- in Afrika.
 vuldig als in dat gedeelte , 't welk de Yvoor-
 Kust genoemd wordt. De Negers leggen zig
 op den Vangst van deeze Dieren toe , zo wegens
 het Vleesch , als de Huid , de Staart en Tan-
 den ; doch zy weeten niet van ze te temmen ,
 gelyk men doet in Indie. Het maakt hun der-
 halve geen verschil , of zy ze in hun geweld
 krygen levendig of dood , en derhalve bedienen
 zy zig tot dien Vangst van dit eenvoudig mid-
 del. Diepe Graften of Kuilen gegraven heb-
 bende , op een plaats daar deeze Dieren veel
 komen , dekken zy dezelve met Takken en
 Bladeren van Boomen , waar op de Olyphant

I, AFDEEL. tredende 'er in stort, wordende dus aan de Negers ten prooy, die hem met allerley Wapenen, welke zy hebben, afmaaken. Het Lyf wordt dan onder de Jaagers verdeeld; de Huid dient hun tot het overtrekken van Stoelen, Banken en Trommels, de Tand en om te verkoopen, en de Staart vereeren zy aan hunnen Vorst of Hoofd, die ze gebruikt om de Vliegen te verjaagen.

VII.
HOOFD-STUK.
Manier om ze te dooden. Op andere plaatsen van dat Wereldsdeel heeft men andere manieren, om zig meester te maaken van de Olyphanten. Wanneer zy by troepen verschynen, wryft een Neger zig het geheele Lyf met hunne Vuiligheden, en, met zyne Lans naar hun toekruipende, komt hy hun zagtes onder den Buik, tot dat hy gelegenheid vindt, om 'er een onder het Oor te treffen. Zo dra hy dit gedaan heeft, weet hy schielyk weg te sluipen, eer het Dier tyd heeft om hem te kennen, en de reuk van den Drek bedriegt alle de anderen, die, hunnen koers vervolgende, hunnen makker den Jaager ten prooy laten. Indien het Dier, op eene zo gevoelige plaats gekwetst zynde, nog kragts genoeg behoudt om zynen belediger te vervolgen, zo moet dezelve zig door de Vlucht redden, tot dat het Dier, door verlies van Bloed verzwakt zynde, neervalt. Middelerwyl tragten andere Negers hetzelfde nieuwe Wonden toe te brengen, om dus zynen dood te verhaasten.

De

De wyze, op welke men de Olyphanten in I. AFDEEL.
 Indie levendig vangt, heeft ongelyk meer aar- VII.
 digheid. Wy zullen hier eerst de Beschryving HOOFD-
 doen van een Manier, die fomtyds gebruikt STUK.
 wordt, en waar van de Abt DE CHOISI, in zyn Jagt van O-
Journal van eene Reize naar Siam, op de vol- lyphanten
 gende wyze spreekt. „ Deezen morgen zyn in Oostin-
 „ wy op een Jagt van Olyphanten geweest, die.
 „ waar toe ik en Pater TACHARD, door
 „ den Koning van *Siam*, waren genoodigd.
 „ Dit is inderdaad een Vorstelyk Divertisse-
 „ ment. De groote Omtrek heeft meer dan
 „ twintig Uuren gaans in 't ronde. Twee ryën
 „ Vuuren zyn 'er, die de geheele nagt bran-
 „ den, en by ieder Vuur staan, van tien tot tien
 „ Schreeden, twee Man, met Pieken gewa-
 „ pend. Van tyd tot tyd ziet men groote
 „ Krygs-Olyphanten, met kleine Stukjes Ka-
 „ non beladen. Binnen den Kring komt ge-
 „ wapend Volk, met veel geraas; men wint
 „ allengs Grond en de Omtrek wordt kleinder.
 „ Het Vuur, de Kanonstukken en de Olyphan-
 „ ten, naderen elkander, tot dat men de wilde
 „ Olyphanten dicht genoeg by kan komen om
 „ hun Strikken te werpen, daar zy met de
 „ Pooten in vast raaken. Als 'er één gevangen
 „ is, schieten de Krygs-Olyphanten, die daar
 „ op afgerigt zyn, denzelven op zyde, en gee-
 „ ven hem, indien hy kwaadwillig is, wakke-
 „ re stooten, zonder hem nogthans te kwetzen,
 „ terwyl anderen hem van agteren voortstuuwen.

I. AFDEEL. „ Dan komt 'er Volk, die hun aan alle zyden
 VII. „ met Touwen omgorden, daar op klimmen en
 HOOFD- „ ze geleiden naar dikke Paalen, waar tusschen
 STUK. „ zy vast gemaakt blyven, tot dat zy zo tam
 „ zyn als Lammeren. Wy hebben 'er dus wel
 „ twintig zien vangen. De Koning zat op een
 „ Krygs-Olyphant en gaf Orders uit. Hy is 't
 „ die deeze foort van Jagt, welke niet meer in
 „ gebruik was, weder ingevoerd heeft. De Mi-
 „ nister van onzen Koning heeft my gezegd,
 „ dat deeze Vorst tegenwoordig tweehonderd
 „ Krygs-Olyphanten en vyf-en-veertig duizend
 „ Man, op de been heeft.”

Gewoone
 Manier om
 ze te van-
 gen.

De gewoone manier, om de Olyphanten in Oostindie te vangen, is, dat men de wilde door list lokt binnen zekere Staketzels, *Kraalen* genaamd, die Fuikswyze al naauwer toelooopen, en eindigen in een naauw Hok of Engte, daar het Dier zig niet langer keeren of wenden, veel minder eenig geweld oefenen kan. Zulk een Kraal is 'er een Kwartier gaans van *Louvo* in Siam, (zegt Pater TACHARD, die het Vermaak van deeze Jagt heeft bygewoond,) hebbende aan den eenen kant een groot Theater, met hooge Muuren als Terrassen omringd, waar op zig de Aanschouwers plaatzen. De Kraal is wyd open naar den kant van 't Bosch, waarin men, tegen den tyd van deeze Jagt, eenige tamme Wyfjes Olyphanten doet gaan, die de wilden cerst in de Kraal en vervolgens in de Engte lokken. Wy zagen 'er, zegt hy, één met haar
 in

in komen, en, toen hy 'er in was, werdt de I. AFDEEL.
 baan geflooten. De Wyfjes vervolgden haaren VII.
 weg, voorby het Theater heen, en gingen ag- HOOPD-
 ter elkander de naauwe Laan in, aan 't andere STUK.
 end van de Kraal. By den ingang van die Eng-
 te hieldt de wilde stand, waar op de Siammers
 allerley middelen aanwendden, om hem 'er in
 te dryven, en als hy, vergramd, op hun aan
 kwam, wisten zy hem, tuffchen de Paliffaaden
 door, te ontkomen. Eindelyk was 'er een,
 die, terwyl de Olyphant verwoed op hem aan-
 liep, zig in de Engte begaf, alwaar het Dier
 hem volgde, maar, zo dra het 'er in was, wer-
 den twee zwaare Valdeuren, voor en agter 't
 zelve, neergelaten. Toen begon de Olyphant,
 zig in de knel bevindende, yzelyk te brullen
 en maakte een fchrikkelyk geweld, doch men
 wift hem allengs in filte te brengen, en, na
 dat men hem met Touwen omgord hadt, werdt
 hy aan een Draaipaal, gelyk een Scheeps Kaap-
 ftander, vaftgemaakt. Men liet hem dus tot 's
 anderendaags, wanneer een Indifch Priefter
 kwam, in 't wit gekleed, op een Olyphant
 gezeten, die hem met gewyd Water uit een
 Gouden Vat befproeide. 's Daags daar aan
 ging hy reeds met de anderen weiden, en, na
 verloop van veertien dagen, was hy volko-
 men tam (*).

Het

(*) Door middel van dergelyke Fuikswyze Kraalen wor-
 den de Olyphanten in de Landen, welker Vorften aan de
 Nederlandfche Kompagnie Hulde doen op Ceylon, Jaar-
 I DEEL. I STUK. E e 2 iyks

I. AFDEEL. Het gewoone Voedzel der Olyphanten is Grás
 VII. en andere Groente, die zy affcheeren, gelyk
 HOOFD- de Offen. Zodanige Kruiden, die hoog opge-
 STUK. fchooten zyn en op vette plaatfen groeijen, be-
 Hun Voed- minnen zy zeer, en dit is de reden, dat hun
 zel. aan de kanten der Rivieren en Moerassen zel-
 den Spys ontbreekt. Anders eeten zy ook de
 Bladeren en jonge Takken van 't Geboomte,
 die zy kunnen bekomen, zelfs de Wortelen
 van den Indifchen Vygeboom, en allerley foort
 van Vrugten, inzonderheid Kokosnooten. In
 die Landen is een Plant, Bloemen draagende
 als zwarte Roozen, waar op de Olyphanten
 zeer verflingerd zyn, en zy hebben een fterke
 Reuk, zweemende naar de Reuk van deeze
 Bloemen. Veel nadeel wordt dikwils door hun
 aan het Jong Geboomte der Plantagiën toege-
 bragt; doch wel het voornaamfte, daar zig de
 Negers ten opzigt van deeze Dieren over be-
 klaagen, is de verwoefing, welke door dezel-
 ven fomtyds aangeregt wordt in het fttaande
 Koorn. Wanneer zy in de Geerftlanden ko-
 men, kan één Olyphant, op éenen dag, wel
 zo veel daar van vernielen en verflinden, als
 dertig Negers in agt dagen tot hun Onderhoud
 behoeven: want, behalve 't gene zy opeeten,
 treden zy nog ongelyk meer met hunne zwa-
 re Pooten plat. In Afrika worden, om die re-
 den,

lyks, in de Maanden *Augustus* en *September*, in menig-
 te gevangen: gelyk men breeder zien kan in de *Hedend.*
Historie of Teg. St. van alle Volkeren. III. D. bl. 617.

den, de Koornlanden tegen den Oogsttyd sterk bewaakt en men maakt rondom dezelve kringen van groote Vuuren, ten einde deeze Dieren af te schrikken; doch niettemin waagen zy het somtyds daar in te komen, als wanneer 'er geen ander middel overblyft, dan dezelve om hals te brengen. Zy vinden zig, door gebrek van Spyze, somtyds gencodzaakt Aarde en zelfs Steenen in te flokken; maar dit Voedzel maakt hun, zo men verzekert, ziek. Men heeft opgemerkt, dat zy agt of tien dagen kunnen leeven zonder eeten of drinken, en, als zy dus uitgehongerd zyn, is 't onbegrypelyk, welk een Voedzel zy verslinden. Somtyds eeten zy ook Tabak, die, wanneer de Planten jong zyn, hun geen kwaad doet, maar, als zy byna rype Bladen hebben, hun dronken maakt, en wonderlyke grillen doet aanregten, of ook wel in een diepen slaap vallen, 't welk de Negers gelegenheid geeft, om ze gemakkelyk te overweldigen. Hun gewoone Drank is Water, dat zy eerst met hunne Pooten omroeren en troebel maaken; waarfchynlyk door een ingeeving der Natuur, om het Ongediert, dat 'er in mogt zyn, weg te jaagen. Hunne Drek deugt niet tot Mest; want, dewyl 'er veel onverteerde Zaaden van Planten in zyn, brengt dezelve, daar hy valt, veel Onkruid voort. Als de Hottentotten geen Tabak hebben, rooken zy van deezen Drek, die, naar men verzekert, zo wel in reuk als in smaak, veel overeenkomst daar mede heeft.

I. AFDEEL.
VII.
HOOFD-
STUK.

I. AFDEEL.

VII.
HOOFD-
STUK.Hunne
Voortteeling.

Sommigen hebben beweerd, dat ieder Olyphant maar één Wyfje heeft, en dat hy 't zelve, wanneer het een Jong heeft voortgebragt, niet meer aanraaken zoude: doch 't is zeker, dat de Mogol aan ieder van zyne Krygs-Olyphanten vier Wyven geeft, zo men 't noemt; even gelyk het de Mahomethaanen, volgens den Alkoran, vry staat vier Vrouwen te houden. PLINIUS zegt dat zy agterwaards, gelyk de Kernels, paaren, maar hedendaags twyfelt men niet, of 't Mannetje bespringt het Wyfje, gelyk de Paarden. Omtrent den tyd der Dragt is geen zekerheid; sommigen stellen dien op agttien Maanden, anderen op twee Jaaren, en dewyl zy niet voortteelen, dan wanneer zy in 't wilde en in volkomene vryheid leeven, zo kan dit niet gemakelyk naauwkeurig waargenomen worden. Daar zyn 'er zelfs die verzekeren, dat zy nooit paaren, dan wanneer zy meenen voor 't oog der Menschen verborgen te zyn, en eenige Godgeleerden hebben dit tot bestraffing van de geilheid sommiger Menschen gebruikt. DERHAM verzekert, dat de Olyphantin haar eigen Borsten zuigt door middel van haar Tromp of Snoet, en de Melk daar uit aan haar Jong overgeeft; doch dit is even zo onzeker, als dat zy haar Jong tot den Ouderdom van agt Jaaren zou zoogen, gelyk sommigen willen. „ Die deeze Waarneeming „ geboekt hebben, (zegt Pater LABAT op zyn „ nen spottenden trant,) moesten 'er by hebben „ aangemerkt, dat de Kinderen, die zo lang „ zui-

„ zuigen, altyd ten uiterfte lomp van Lighaam I. AFDEEL.
 „ en Geeft zyn.” Men meent te weten, dat VII.
 de Leeftyd van den Olyphant honderdvvyftig HOOFD-
 Jaaren is. STUK.

„ De Natuur (zegt die zelfde Reiziger) heeft Lighaams-
 „ geen Stoffe befpard in het formeeren van dit gefalte.
 „ Dier : zy fchynt zuiniger geweest te zyn in
 „ het fatfoen daar aan te geeven. Het fchynt,
 „ dat zy zig niet toegelegd heeft dan op het voort-
 „ brengen van een zeer groote klomp Vleefch
 „ en Gebeente, zonder de moeite te neemen,
 „ om aan de Lighaamsdeelen van deezen Co-
 „ loffus der Dieren eene fchikking en evenre-
 „ digheid te geeven, waar mede zy niet gierig
 „ is in haare andere Voortbrengzelen.”

Niets, inderdaad, is zo zwaar en groot, zo De Tromp
 of Snoet.
 grof en lomp, onder de Dieren die op 't Aard-
 ryk leeven, als 't Lighaam van den Olyphant.
 Zyn Kop heeft iets gedrogtelyks; zyn Ooren,
 fchoon zeer lang, breed en dik, vertoonen zig
 klein: zyn Oogen, hoe groot ook, hebben nog
 geen evenredigheid tot den Kop, waar in zy
 ftaan: zyn Neus is groot, en zo lang uitfteeken-
 de, dat zy aan den grond raakt. Dit Lighaams-
 deel wordt de Tromp genoemd; het is Vleezig,
 Peesagtig, hol als een Buis, ten uiterfte buig-
 zaam, en daar by zo fterk, dat het Dier zig
 daar van bedient om de Stammen of Takken
 van zwaare Boomen te omvatten, en die uit
 den Grond te rukken of af te breeken, om zig
 een weg te baanen door digte Boffchen: het

I. AFDEEL. gebruikt denzelven ook om zwaare Lasten van
VII. den Grond te ligten en die te draagen of op
HOOFD- zyn rug te laaden. Door deeze Buis haalt het
STUK. Adem en ruikt het: in één woord, het is een
 verlangde Neus, wyder aan 't begin dan in 't
 midden, en die aan 't end een soort van beweeg-
 lyken Vinger heeft, welke de Opning schynt
 in twee deelen te scheiden of ze byna geheel
 te kunnen sluiten. Om kort te gaan, deeze
 Tromp is den Olyphant volstrekt noodig tot het
 leeven. Want, behalve de Ademhaaling, moet
 deeze Snoet hem dienen om alles aan den Mond
 te brengen, 't zy droog of nat: dewyl hy met
 den Kop onmooglyk zo laag kan bukken, om
 iets van den Grond op te raapen, of het Kruid
 met den Bek af te scheeren; en dit 's de reden
 dat hy, als zyne Tromp is afgehakt of afge-
 scheurd, van Honger moet sterven.

**Bek en
Tanden.**

De Bek, aan 't onderste van den Kop ge-
 plaatst, heeft aan de Bovenkaak twee ver uit-
 steekende Tandén, die aan dit Dier voornaame-
 lyk schynen gegeven te zyn, om zig tegen zy-
 ne Vyanden te verdedigen. Alle Olyphanten
 egter hebben deeze Tandén niet, en sommigen
 verzekeren, dat de Wyfjes ze in 't geheel ont-
 beeren, als daar in gelykende naar de Hinden,
 die geen Hoorens op den Kop draagen. Ande-
 ren, wederom, zeggen, dat de Tandén der
 Mannetjes naar boven, die der Wyfjes naar
 onderen gekromd of geheel regt zyn. „ Doch
 „ dit is een misslag, (zegt Pater LABAT,) de
 „ Oly-

„ Olyphanten van beide Sexen hebbenze onver- I. AFDEEL.
 „ schillig krom of regt, en wat de grootte be- VII.
 „ langt, dezelve hangt af van den Ouderdom HOOFD-
 „ van het Dier: want men moet zig niet ver- STUK.
 „ beelden, dat zy ter Wereld komen met zul-
 „ ke schrikkelyke Wapenen.” Dezelfen zyn van
 den Kop af tot omtrent de helft hunner langte, en
 zelfs verder, hol; het overige is dicht en zwaar
 Been, uitlopende in een spits, waar mede de
 Olyphant te schrikkelyker ftooten toebrengt, als
 de zwaarte van zyn Lighaam, in zyn verwoe-
 den drift, de snelheid meer kragt byzet: zy
 zyn gewoonlyk de oorzaak van zyn dood, om
 dat zy het zo zeer geagte Yvoor of Elpebeen
 uitmaaken.

Uit de Gestalte van den Olyphant, zyne zwaar- Zyn be-
 lyvigheid en de dikte van zyn Beenen, die zig kwaamheid
 als Pylaaren vertoonen waar op een grof en tot loopen.
 zwaar Lighaam rust, zou men zig verbeelden,
 dat dit Dier niet in staat was om snel te loopen,
 veel minder om te draaven. Hy doet nochtans
 het een zo wel als 't andere. Met zyn gewoo-
 nen tred legt hy wel zo veel wegs af als een
 Mensch in den zelfden tyd bekwaamlyk afloo-
 pen kan, en, wanneer hy het, vergramd zynde,
 op een draf zet, loopt hy sneller dan een Paard,
 om dat hy veel wyder stappen doet. Vergeefs
 is 't, in zulk een geval, voor hem te vlugten,
 ten zy men listig zig weet te verschuilen, of
 in engten te kruipen, die hy niet passéeren kan,
 of in het vlugten verscheide bogten maake, 't

I. AFDEEL. welk de Olyphanten, wegens de grofheid van hun Lighaam, zo fchielyk niet doen kunnen.

VII. HOOFD-STUK,

**De Ko-
leur der
Huid en
Staart.**

De meeste Olyphanten van Afrika zyn bruin van Vel, gelyk die van Indie; alwaar men egter ook witten en zwarten vindt, die in groote agting zyn om hunne zeldzaamheid. De Berigten van den Eerbied, dien men aan de zodanigen bewyft, zyn Wereldkundig. Zelfs wordt verhaald, dat fommige Vorften van Indie wel bloedige Oorlogen hebben gevoerd, om de bezitting van een witten Olyphant. De Huid is oneffen, rimpelig, en zo hard, dat 'er een Snaphaans-Kogel op affluit, zonder ze te kwetzen. Zy hebben een Staart, die zo lang is, dat zy byna tot den Grond reikt, van gedaante als een Offen-Staart, welke deeze Beesten geduurig beweegen en flingeren, even of zy de Vliegen verjaagen wilden. Aan 't end van deezen Staart zyn eenige Hairen, waar van de Indiaanen, wanneer zy 'er witte onder vinden, veel werks maaken om zig te verfieren. Men wil ook, dat zy dezelve gebruiken om de Doofheid te geneezen, fteekende een dodje daar van in 't Oor. Zy verbeelden zig, zegt REDI, dat dezelve, om den Arm gebonden, iemand voor altoos van Duizeling bevryden en hem bewaaren zullen voor den kwaaden Invloed van een Moerassige Pestilentialle Lugt.

**Zwaarte en
Groote.**

Men vindt de Zwaarte van den Olyphant gerekend op drie-duizend-vyf-honderd Ponden; doch 't is ontwyfelbaar, dat hier omtrent een krag-

kragtig verschil moet zyn naar de Grootte dee- I. AFDEEL.
 zer Dieren. Die van Afrika, in de Landen VII.
 tuffchen de Rivier Niger en Sierra Leona, heb- HOOFD-
 ben, zo men verhaalt, de langte van agt tot STUK.
 tien Voeten, en de hoogte, als zy op hunne
 Pooten ftaan, is van tien tot twaalf Voeten. In
 Indie, zegt men, dat 'er grooter zyn dan deeze;
 sommigen van vyftien, agttien en omtrent twin-
 tig Voeten hoog: doch 't verschilt veel, met
 welk een Voetmaat dit gemeten zy. Ondertus-
 fchen komt dit zo onwaarfchynlyk niet voor,
 dewyl men weet, dat sommige Olyphants-Tan-
 den de langte hebben van agt of tien Voeten,
 en de zwaarte van honderd Ponden. Op Ceylon
 zyn de Olyphanten zeer klein, en worden voor de
 beften, bekwaamften tot het Werk en aardigften
 gehouden: zo dat ook de Nederlandfche Ooftin-
 difche Kompagnie van daar Jaarlyks tuffchen de
 dertig en veertig tot Schatting ontvangt.

Men heeft 'er fomtyds, doch zeer enkeld, ^{Jongen in}
 en niet dan jong, in Europa gezien. In 't Jaar ^{Europa ge-}
 1668 werdt een Afrikaanfche die omtrent vier ^{bragt.}
 Jaaren oud was, door den Koning van Portugal
 gezonden aan den Koning van Vrankryk. Hy
 heeft dertien Jaaren te Verfailles geleefd, en
 is, geduurende deezen tyd, niet meer dan een
 Voet hooger geworden, op de hoogte van ze-
 ven en een half Voet, die hy hadt, toen hy
 ftierf. Omtrent deezen tyd was 'er een uit de
 Indiën te Parys, dien men voor Geld liet ky-
 ken, zynde maar vyf Voeten hoog en drie Jaa-

I. AFDEEL. ren oud. Deeze zou derhalve in een Jaar tyds
 VII. anderhalf Voet hebben moeten groeijen , om
 HOOFD- op zyn vierde Jaar de hoogte te hebben van den
 STUK. voorgemelden ; 't welk niet onwaarschynlyk is,
 dewyl men weet dat alle Jonge Beeften sterkt
 aangroeijen in de eerste Jaaren. Het ongebooren
 Olyphants-Jong , waar van SEBA de Af beel-
 ding geeft , hadt de grootte omtrent van een vet
 Varken of van een gemest Kalf.

Eigen-
 schappen
 van dien
 van Ver-
 failles.

In den gemelden Olyphant van Versailles zyn,
 geduurende den tyd , dat hy aldaar in 's Konings
 Diergaarde gehouden werdt , verscheide dingen
 opgemerkt , die , het geen de Ouden van de Ei-
 genschappen deezer Dieren geschreeven hebben,
 eenigermaate bevestigen. Hy scheen het , zei-
 den de Oppassers , te kunnen bemerken , wanneer
 men de spot met hem dreef , en zulks te ont-
 houden , om zig by gelegenheid daar over te
 wreken. Aan een Man , die hem bedroogen
 hadt , door zig aan te stellen , of hy hem iets
 in den Muil wilden gooijen , gaf hy met zyne
 Tromp een slag , die den Man ter Aarde smeet
 en denzelven twee Ribben in 't Lyf deedt bree-
 ken , waar na hy hem met Voeten tradt , een
 Been verbryzelde , en , op de Kniejen gaande
 leggen , dien Man de Tanden in den Buik wil-
 de steeken ; doch dezelve gingen maar in de
 Aarde , ter wederzyde van de Dye , die niet ge-
 kwetst was. Hy heeft , om de zelfde reden ,
 een ander Man tegen een Muur verpletterd.
 Een Schilder wilde hem aftekenen in een bui-
 ten-

tengewoon postuur, naamelyk, met de Tromp I. AFDEEL, opgeheven en den Bek open: ten dien einde VII. wierp de Knegt van den Schilder, om hem in die houding te doen blyven, hem Vrugten in de Keel, en hieldt zig gemeenlyk maar, of hy ze 'er in werpen wilde: daar door wierdt de Olyphant toornig, en, als of hy wift, dat de begeerte van den Schilder de oorzaak ware van dit Ongemak, 't welk men aan hem toebragt, viel hy, in plaats van den Knegt, op den Meester aan, en wierp naar denzelven, door zyne Tromp, een menigte Waters, zo dat het Papier, op 't welke de Schilder tekende, geheel bedorven werdt. Gemeenlyk bediende deeze Olyphant zig minder van zyne kragt dan van zyne behendigheid, die zo groot was, dat hy met weinig moeite een dubbelden Lederen Riem, om zyn Been gefept, kon losmaaken, doende de Tong uit het Leder en het Leder uit de Gesp; en als men de Gesp, om zulks voor te komen, bewonden hadt met een Koordje, dat met verscheide Knoopen vast was, maakte hy 't zelve los, zonder iets te breeken. Op zekere Nagt, zig dus ontslagen hebbende van zyn Band, brak hy de Poort van zyn Hok zo behendig open, dat zyn Oppasser daar door niet wakker wierdt: van daar liep hy in verscheide Perken van de Diergaarde, de geslooten Deuren opbreekende, en 't Muurwerk zelfs verbryzelende, wanneer hy 'er niet door kon. Dus ging hy in de Hokken van andere Dieren, die

I. AFDEEL. 'er zodanig van verschrikten, dat zy meestal naar
VII. de verstaafgelegene plaatsen van het Park de vlugt
HOOFD- namen. Hy hadt van de Varkens een groote af-
STUK. keerigheid en schein inzonderheid te vreezen
 voor derzelve geschreeuw, 't welk ÆLIANUS
 reeds aangemerkt heeft; doch den schrik voor
 de Muizen, waar van PLINIUS en anderen spree-
 ken, wierdt men in deezen Olyphant niet ge-
 waar.

Ontleed- De Leden van de Fransche Akademie der
kundige Weetenschappen, die deezen Olyphant, toen
Beschry- hy gestorven was, geopend en naauwkeurig be-
ving. schouwd hebben, geeven de volgende Afmee-
 tingen van de grootte zynes Lighaams. Het
 hadt in 't midden eenen omtrek van twaalf Voet-
 en zes Duimen: de langte was agt en een
 half Voet, van 't Voorhoofd tot aan 't begin
 van de Staart: de hoogte, van de Rug regt ne-
 derwaards, als hy overend stondt, zeven en een
 half Voet: het onderste des Buiks kwam drie
 en een half Voet van den Grond.

Zyn Ge- Wy zullen eerst de Ontleedkundige Beschry-
raamte. ving mededeelen van zyn Geraamte, dat veele
 aanmerkelyke Byzonderheden heeft. De zelf-
 standigheid der Beenderen, in 't algemeen, was
 zeer verschillende van die der Tandten; weshal-
 ve het gantsch onwaarschynlyk is, dat men 'er
 ooit Yvoor van gemaakt heeft, gelyk eenige
 Schryvers verzekeren. Het Bekkeneel hadt de
 langte van twee Voeten en vier Duimen, de
 breedte en hoogte van twee Voeten. Deszelfs

Naa-

Naaden waren zo zigbaar en regelmatig niet, I. AFDEEL
 noch zaagswyze of getand, als die van 't Bek- VII.
 keneel der Menschen en andere Dieren. De HOOFD-
 dikte der Wanden was ongemeen: aan 't Voor- STUK.
 en Agterhoofd omtrent zeven of agt Duimen,
 aan de Zyden half zo veel: doch men moet dit
 niet aanmerken voor vast, digt Been: geenzins.
 Twee zeer dunne Tafels maakten de uit- en
 inwendige Oppervlakte uit, welker groote tus-
 schenwydte vervuld was met een menigte Hok-
 jes en Cellen, gelyk de Tusschenlaag der Been-
 deren van 's Menschen Bekkeneel, doch onge-
 lyk wyder en grooter, sommigen wel zes Duim
 lang, hebbende gemeenschap met elkander en
 gemaakt van zeer dunne harde plaatjes Been.
 't Is buiten twyfel dit maakzel van 't Bekke-
 neel, 't welk de Ouden reeds heeft doen opmer-
 ken, dat de Pylen vry diep in des Olyphants
 Kop konden ingaan, zonder hem gevaarlyk te
 kwetzen. Egter is aan 't Agterhoofd een plek
 of sleuf, daar dit sterke Dier zeer gemakkelyk,
 door een kleine steek, kan om 't levengebragt
 worden en dus redt zig de Geleider van 't zel-
 ve, die 'er op zit, wanneer de Olyphant begint
 te woeden, somtyds uit het gevaar, door aldaar
 een Nagel te steeken in de Hersenen. Het Zeef-
 been hadt in dit Dier, wegens zyne groote ronde
 Gaten, meer gelykheid naar een Zeef, dan in
 anderen. De Tromp en Tand en waren beiden
 in het groote Been van de Bovenkaak ingeplant,
 niet de laatste in de Slaapbeenderen, gelyk

I. AFDEEL. CARDANUS zegt. De Tromp hadt, in het doode Dier, de langte van vyf Voeten en drie Duimen; zy was aan den Wortel negen Duimen dik en drie aan 't end. De Onderkaak was een zeer zwaar stuk Been, niet plat van voren, maar rond en veel korter dan de Bovenkaak, doch niettemin over de twee Voeten lang. De geheele Ruggegraat hadt de langte van tien Voeten en twee Duimen. Zy bestondt uit zeven Wervelbeenderen van den Hals, twintig van de Borst, drie van de Lenden; drie van 't Heiligbeen, niet vast gegroeid aan elkander, en een-en-dertig van de Staart; in 't geheel vier-en-zeftig stuks. De Ribben waren twintig in getal, onder welken zeven, die men egte noemen kan, als zynde met haare Kraakbeenderen gehegt aan 't Borstbeen, dat uit drie Stukken bestondt. Het gedeelte van de Voorpooten, dat voor het Opper-Armsbeen in den Mensch verstrekt, was twee Voeten en drie Duimen, het onderste gedeelte twee Voeten lang: het Dyebeen in de Agterpooten twee Voeten negen Duimen, de Schenkel negentien Duimen. Hier uit blykt, dat de Voorpooten niet langer dan de Agterpooten zyn, gelyk sommigen verzekerd hebben; hoewel zy in een levende Olyphant zig langer vertoonen. Het maakzel en famenstel der Voeten geleek meer naar dat van den Mensch, dan in andere Dieren. Ook kwamen zyne Darmbeenderen, die in de Beesten zig ver naar om hoog uitstrekken,

ken, met den bovenkant van het Heiligbeen I. AFDEEL.
 omtrent gelyk. Zy stonden, met hunnen rand, VII.
 maar twee Voeten van elkander af. Het Dye- HOOFD-
 been heeft geen Hals, zynde met zyn ronden STUK.
 Knop onmiddelyk tegen het Heupebeen aan ge-
 plaatst. Hier uit kan men ontdekken, dat de
 Beenderen, die op verscheide plaatsen voor Reu-
 zebecenderen vertoond worden, van Olyphanten
 zyn. Het plat der Voeten, zo voor als agter,
 is zeer klein, naar de dikte van de Beenen
 te rekenen. In alle Geledingen der Vinge-
 ren of Toonen van dit Dier, waren Zaadbeent-
 jes, veel grooter naar evenredigheid, dan in den
 Mensch, en uit welker plaarzing duidelyk bleek,
 dat zy gelyken dienst doen als de Kniefchyf.
 Alle de Bywassen gingen gemakkelyk van de
 Beenderen af, hoe groot ook de ongelykheden
 waren, die dezelve hegten aan de Beenderen.

Eer wy de inwendige deelen beschryven, zul-
 len wy moeten spreken van de Huid, die het
 geheele Lighaam omkleedt. Uitwendig vertoon-
 den zig daar in tweederley Rimpels; naamelyk
 zodanige holle Groefjes, gelyk wy binnen de
 Handen hebben, en verheven Naaden, gelyk
 op de Handen van magere oude Menschen. Dit
 gaf de Huid een zeer onbevallige vertooning:
 doch men wil, dat die in oude Olyphanten glad-
 der wordt en mooijer. Men kan niet met som-
 mige Schryvers zeggen, dat de Olyphant zulke
 holle Groefjes overal heeft, en dat die elkan-
 der altoos vierkants- of ruitswyze kruisen; want

De Huid.

I. AFDEEL. onze Ontleedkundigen vonden de Huid op veel
VII. plaatsen onregelmatig gefronfeld, zo dat die
HOOFD-byzonder naar de Schors van oude Eikeboomen
STUK. geleek. De Opperhuid was op sommige plaatsen zo dun als Papier, op anderen wel een vierde Duims dik. Die dunne Opperhuid kleefde niet aan de Huid, gelyk in andere Dieren en den Mensch, maar was 'er hier en daar losjes aangehegt met eenige Vezelen, waar onder zig de Huid met een oneindige menigte kleine Heuveltjes, als Sagryn, vertoonde. De dikke Opperhuid is eenigermaate aan de Huid vastgegroid of gedroogd, en schynt een soort van Huidkwaal of Schurft in den Olyphant uit te maaken, waar aan zy zeer onderhevig zyn en waar tegen de Oppassers hun de Huid dikwils met een Spons, die in Olie gedoopt is, bestryken. De Lazery, die in de Huid plaats heeft by sommige Menschen, voert hierom den naam van Olyphants-Ziekte. De Huid van dit Jonge Dier was niet onkwetsbaar noch ondoordringelyk voor scherp Geweer, en men heeft zelfs bespeurd, dat het van 't steeken der Vliegen aandoening had, 't welk waarfchynlyk geschiedt in de groefjes der fyne Opperhuid. Zy tragten zig, zegt men, daar tegen te beschutten door deeze groefjes met Aarde te vullen. Die van Versailles wentelde zig altyd in het Stof, na dat hy zig gebaad hadt, 't geen hy zeer dikwils deedt, en men heeft gezien, dat hy Aarde smeet op zodanige plaatsen van zyn Lighaam, waar Vliegen

zaten, om dezelve weg te jaagen. Gedroogd I. AFDEEL.
 zynde, was de Huid van dit Dier zeer hard en VII.
 omtrent een half Duim dik; wordende, als men HOOFD-
 ze in 't Water kookte, nog de helft dikker: STUK.
 doch alle moeite, door onze Ontleedkundigen
 aangewend, om iets naders in dezelve te ont-
 decken, omtrent het Werktuig van 't Gevoel,
 is vrugteloos geweest.

By 't openen van den Buik vindt men, dat Spieren
 de Huid met kleine Vezelen gehegt was aan van den
 twee zeer breede sterke Spieren, wederzyds één, Buik.
 die, van het voorste gedeelte der Ribben en
 het Borstbeen afkomende, in het voorste van
 de Knie werden ingeplant; zo dat zy, over het
 Schaambeek heen gaande en daar aan gehegt,
 behalve den Buik ook het voorste deel der Dyën
 bedekten. Onder deeze Spieren, die met het
 Vleefchvlies, dat de Dieren van den Mensch
 onderscheidt, schynen overeen te komen, was
 een Peesagtig Overtrekzel, zeer hard, en styf
 gespannen over de gewoone Buikspieren, die
 zeer dik waren, hebbende ieder haar eigen
 Vlies, van gelyke natuur; zo wel als alle de
 andere Spieren des Lighaams. Het Buikvlies
 hadt, op sommige plaatsen, de dikte van een
 half Duim, doch was van een los samenweef-
 zel, en zo Spongicus, dat het zig door de min-
 ste spanning liet uitrekken. Dit zelfde is in de
 meeste enkele Vliezen van 't Lighaam deezes Oly-
 phants waargenomen.

Het Net, dat gewoonlyk de Darmen bedekt, 't Gedarm-
 was te.

I. AFDEEL. was in dit Dier niet aan den voorkant van de
VII. Maag, maar aan den agterkant van dezelve ge-
HOOFD-hegt, zo dat het tuffchen 't Gedarmte en de
STUK. Rug lag. Het was zeer dun en teder, zonder
 Vet, gelyk het gantsche Lighaam : want het
 geheele Dier was door Ziekte vermagerd. Men
 verwonderde zig allermeest over de wydte der
 Darmen, die de evenredigheid veel te boven
 ging, welke zy gewoonlyk hebben in Dieren
 die niet herkaauwen. Om die reden heeft **ARI-**
STOTELES zeer wel gezegd, dat de Olyphant
 zyn Darmen van zodanig een maakzel heeft,
 dat hy vier Maagen fchynt te hebben. Doch
 men zal dit ligt begrypen, als men in aanmer-
 king neemt, hoe veel Voedzel dit Dier ver-
 flond. Men gaf hem dagelyks tagtig Ponden
 Brood, twaalf Pinten Wyn en twee Emmeren
 Pottagie, daar vier of vyf Ponden Brood in
 kwamen. In plaats van de Pottagie gaf men
 hem om de twee dagen twee Emmeren Ryft in
 Water gekookt, boven en behalve 't gene hy
 van de genen die hem bezogten kreeg. Ook
 werdt hem dagelyks een Schoof Koorn gege-
 ven tot zyn vermaak; want, na dat hy de Ai-
 ren opgegeten hadt, maakte hy bosjes van het
 Stroo, waar mede hy de Vliegen verdreef, en
 plukte het overige tot Kaf, dat hy zeer be-
 hendig met zyn Tromp wift te doen. Boven-
 dien leidde men hem byna alle dagen in 't Land
 om, en dan fchoor hy de Groente af met zyn
 Tromp,

Tromp, die op eetende. Dit alles, nu, gaf een I. AFDEEL.
grootte Buikvulling aan deezen Olyphant. VII.

De overmaatige wydte der Darmen was vooral aanmerkelyk in den Karteldarm, die een middellyn van twee Voeten hadt. De Blinde en Regte Darm verschilden veel van die wydte. De dunne Darmen konden omtrent agt en een half Duim overdwars haalen, en waren byna overal van gelyke wydte, zynde agt-en-der-tig Voeten lang en zeer dik van Rokken. De Oogluikende Klapvliezen, aan het begin der Darmen, by den uitgang van de Maag; vier Liniën hoog; waren niet van elkander afgescheiden en dwars loopende, als gewoonlyk; maar netswyze te samen gevoegd, tot verscheidene onregelmaatige figuren. Dergelyk een ge-weefzel was 'er in de dikke Darmen, die met elkander de langte hadden van twee-en-twintig Voeten; dat is het geheele Kanaal der Darmen zestig Voeten. Dus was de langte der Darmen omtrent in gelyke evenredigheid tot die van het Lighaam, als in den Mensch plaats heeft.

De Maag hadt, op ver naa, zulk een wydte niet. Men vondtze, in deezen Olyphant; op 't breedste maar veertien Duimen wyd, en dus ongelyk naauwer dan de Karteldarm, schoon zy de langte van drie en een half Voet had. De Slokdarm was 'er omtrent in 't midden ingeplant, en 't gedeelte ter flinker zyde liep puntswyze uit, zynde van binnen uit Bladeren samengesteld, gelyk de Boekpens in de herkaau-

De Inge-
wanden.

I. AFDEEL. wende Beesten. Men zag in den binnensten
 VII. Rok van dit Ingewand, voor 't overige, ver-
 HOOFD- scheide kleine gaatjes, waar onder eenige groot-
 STUK. tere, die veel geleeken naar de Klierswyze greintes, die men in de Varkensmaagen vindt. De Lever, die, drie Voeten lang zynde, in twee byna gelyke Lobben was verdeeld, hadt van buiten eene zeer bruin groene koleur, van binnen was zy Afchgrauw, droog en hard van zelfstandigheid, omtrent als gekookte Lever. Maar 't aanmerkelykste was, dat men 'er geene Galblaas aan vondt, 't geen men in een Olyphant, die voor eenige Jaaren in Engeland is ontleed geworden, ook waargenomen heeft. Daar tegen was de Galbuis zeer dik en hadt haare inplanting in den Darm, op drie Voeten afftands van den uitgang der Maag. De Poort-Ader, die op de zelfde plaats uit de Lever voortkwam, hadt de wydte van veertien Liniën. De Milt, die langs den bodem van de Maag door middel van het Net was aangehegt, hadt de langte van drie Voeten en de dikte van zeven Duimen. In den Olyphant, dien GILLIUS ontleed heeft, veel kleinder dan deeze, was zy vier Voeten lang; 't welk niet overeenkomt met het gene ARISTOTELES beweert, dat de Olyphant de Milt, naar zyn Lighaam te rekenen, kleiner heeft dan eenig ander Dier. Haare zelfstandigheid was zeer hard, en bestondt uit digt tegen elkander aan sluitende Vezelen. Het Alvlees, een Voet lang zynde, maakte een

Kanaal, met de Galbuis gemeen, 't welk met I. AFDEEL.
 een Tepeltje, van grootte als een Noot, in den VII.
 Darm uitliep. In de Nieren waren, aan de HOOFD-
 uitwendige Oppervlakte, veele Klieragtige STUK.
 greintjes, met hunne kleine Loosbuisjes, zicht-
 baar.

Omtrent de deelen der Voortteeling stond Deelen
 men zeer verbaasd, wanneer men deezen Oly- der Voort-
 phant, by 't openen, een Wyfje bevondt te teeling.
 zyn, daar men hem, geduurende al den tyd
 van zyn verblyf te Versailles, voor een Man-
 netje gehouden hadt. Aan dit Dier, naamelyk,
 vertoonde zig uitwendig een Lid, van twee
 Duimen dik, 't welk men toen bevondt de Kit-
 telaar te zyn, die, als gewoonlyk, haaren oor-
 sprong met twee takken hadt van de Schaam-
 beenderen. De Lyfmoeder was zo ver inwaards
 geplaatst, dat 'er, tusschen den uit- en inwendi-
 gen Mond, een afstand gevonden werdt van
 drie en een halven Voet. Zy hadt de langte
 van agttien en de breedte van tien Duimen,
 zynde langwerpig rond van gedaante, van bin-
 nen effen en glad. Dit Lighaamsdeel liep in
 twee Hoornen uit, die niet, gelyk gewoonlyk
 in de Dieren, zig aanstonds afzonderden, maar
 wel een Voet lang tegen elkander aan gevoegd
 waren, en vervolgens zig in twee takken scheid-
 den. Zy hadden de langte van twee en een
 half Voet in 't geheel, zynde in 't begin ander-
 half Duim, omtrent het midden zes en aan 't end
 drie Liniën wyd. De Trompetten waren zeer klein

I. AFDEEL. en de Eijnerften meest verteerd of verflent.

VII. In de Borst vindt men de gaatjes van het
 HOOFD- Hartzakje, door welken men zig verbeeldt dat
 STUK. het Vogt, 't welk 'er in is, uitzypert, zeer
 De Borst. zichtbaar. Het Hart was rond, en, hoe men
 't mat, een Voet groot, doch week van Vleefche.
 Men vindt 'er dat Beentje niet in, 't welk
 GALENUS in zynen Olyphant gevonden hadt:
 doch de zyne was zeer groot, en daarom, waar-
 fchylyk, een Oude: deeze een Jong en aan
 een uitteerende Ziekte gestorven. De Grootte
 Slagader, uit het Hart komende, hadt de wyd-
 te van drie Duimen overdwars, en haare Rok-
 ken waren twee Liniën dik. De Long was
 maar in twee Lobben verdeeld en geheel be-
 dorven. Het Strottenhoofd was byna een half
 Voet wyd; de Lugtpyp drie Duimen. De Aan-
 hangzels of Staarten van 't Middelfrif bedekten
 de Hol-Ader en Grootte Slagader tot aan het
 Heiligbeen.

Het Hoofd. In het Bekkeneel van dit grootte Dier vindt
 men de Herfenen zeer klein, hebbende, met
 het Agterbrein, niet meer dan agt Duimen
 langte en zes Duimen breedte, en maar negen
 Ponden zwaar: doch het Agterbrein, op zig
 zelve, was naar evenredigheid grooter dan in
 eenig ander Dier. De Oppervlakte der Herfe-
 nen was met dergelyke Darmswyze uitpuilingen
 en groeven als in den Mensch. Men kon de
 Kliertjes van de Vlegt der Bloedvaatjes zeer
 duidelyk zien. De Pynappelklier was zeer groot

en week: de Slymklier hadt de langte van een Duim en liep van onderen puntig, alwaar zy door een gedeelte van 't Harde Hersenvlies, zonder eenige opening, werdt onderschept. De Reukzenuwen hadden een Duim middellyns en eene zeer aanmerkelyke holligheid. Die van het vyfde Paar, welke veel Zenuwen aan een Lighaamsdeel van den Olyphant geeven, dat andere Dieren niet hebben, (te weeten de Tromp,) waren ook een Duim breed. De Gezigtzenuwen, in tegendeel, waren klein, zonder blyk van eenige holte. De Oogbol hadt een middelyn van twintig Liniën, het Hoornvlies eene van dertien: het Kryftallyn van zeven en de dikte van vyf, zynde van agteren bolronder dan van vooren. De Kring van 't Oog was Kastanie-bruin. De Traanklier vondt men, op de gewoone plaats, in den grooten Ooghoek, hebbende een Loosbuis van wydte als een Schryfpen, met een Tepeltje aan 't end geflooten. Zy was gehegt aan 't platagtige end van een halfringswys Kraakbeentje, dat den Oogbol omving, en, dunner wordende, het Oogluikend Vlies maakte, 't welk door twee Spieren bewoogen werdt, die men nog in geen andere Viervoetige Dieren hadt gevonden, hoewel zy zeer zichtbaar zyn in de Vogelen. Tusschen het Oor en het Oog was wederzyds een Gat: welke Gaten men bevondt de Uitgangen te zyn van twee groote Klieren, onmiddelyk onder de Huid geplaatst. STRABO heeft reeds

I. AFDEEL. aangemerkt, dat de Olyphanten daar uit een

VII. snerig Vogt onlasten, wanneer zy ritzig zyn.

HOOFD-
STUK.

't Werk-
tuig van de
Reuk.

Binnen het Bekkeneel was het Werktuig van de Reuk als gewoonlyk, doch uitwendig vondt men een zeer aardig Samenstel, op dat de Vogten, welken dit Dier door zyne Tromp opzuigt, niet in de Neus komen mogten. Het groote Gat, dat de Opening is der Neusgaten, was bedekt met een groot Kraakbeen, 't welk als een Gewelf maakte, van onderen in twee dunner Plaatjes gespleeten, die waarschynlyk tot dit oogmerk van de Natuur geschikt zyn. Immers zy zyn gehegt aan de loodregte Spieren van de Tromp, die ze om hoog kunnen ligten, terwyl men gereedelyk mag onderstellen, dat zy van zelf neerdaalen door hunne Veerkragt, waar toe de Kraakbeenige aart hun zeer bekwaam maakt. Behalve deeze twee Plaatjes was 'er een derde Aanhangel, 't welk, van den top van 't Gewelf neerdaalende, het groote Gat in tweeën verdeelde, maakende dus de twee Neusgaten, die met een dik Vlies bekleed waren, dat met een menigte Kliertjes, van grootte als Erwtten, was doorzaaid.

't Maak-
zel van de
Tromp.

In de Tromp zyn twee Buizen, van elkan- der afgescheiden, waar van de eene tot de Ademhaaling dient, de andere om Water en andere Vogten in te zuigen, om die door de zelfde Opening, waar mede hy dezelve ontvangen heeft, in den Mond en dus in de Keel te brengen, of anders met geweld weder uit te blaas-

blaazen. Dit Lighaamsdeel bestaat, dat aan **I. AFDEEL.**
 merkelyk is, alleenlyk uit Peesagtige Vliezen **VII.**
 en Spieragtig Vleesch, zonder eenig Been of **HOOFD-**
 Kraakbeen. Tot deszelfs verscheiderley bui- **STUK.**
 gingen; uitftrekking en inkorting, heeft het
 tweederley foort van Spieren, waar van onze
 Ontleedkundigen de zodanigen de Loodregte
 noemen, die met haar eene end gehegt zyn aan
 't inwendige Vlies, met het andere aan 't uit-
 wendige dat de Tromp bekleedt, maakende
 regte hoeken met de Buis, waar uit zy voort-
 komen met haar Vleezig gedeelte. De andere
 foort van Spieren, die zy de Evenwydige ge-
 heten hebben, loopen langs heen, en, met
 het midden van haare Buiken famengehegt zyn-
 de, maaken zy een groote Spier uit, welke in
 de gedaante van een Riem, een of twee Li-
 niën dik, en agt of tien Liniën, dat is omtrent
 drie vierde Duims, breed, van het bovenste
 der Tromp tot aan de punt neerdaalt. De
 Peezen van deeze Spiervezelen zyn ingeplant
 in 't binnenste Vlies van de Buis. Ieder groo-
 te Evenwydige Spier is op haar kant geplaatst,
 nevens de anderen; want men vindt 'er zo veel
 zulke Riemen, als noodig zyn om de geheele
 rondte van de Tromp uit te maaken; zynde
 van elkander afgescheiden door een foort van
 Vlies, 't welk een uitbreiding is der Peezen
 van de Loodregte Spieren. Uit dit Samenstel
 worden de verscheiderley werkingen, die de
 Olyphant met zyne Tromp of Snoet verrigt,

I. AFDEEL. zeer gemakkelzlk afgeleid. „ Want (zeggen on-
 VII. „ ze Ontleedkundigen) wanneer alle de Lood-
 HOOFD- „ regte Spieren, door haare Samentrekking,
 STUK. „ het buitenfte en binnenfte Vlies elkander
 „ doen naderen, moet de dikte van het Vleefch,
 „ daar tuffchen, verminderen, en dus nood-
 „ zaakelyk de langte van de Tromp toenee-
 „ men; om die zelfde reden is 't klaar, dat de
 „ Samentrekking der Evenwydige Spieren, al-
 „ le te famen, de Tromp moet intrekken,
 „ en, naar dat zy op verfcheide plaatfen wer-
 „ ken, moeten daar verfchillende inkortingen
 „ gefchieden, waar door die verfcheiderley
 „ buigingen en wonderbaare omkrommingen,
 „ tot welken de Tromp in ftaat is, worden te
 „ wege gebragt”.

Het Elpe- De twee groote Tandén aan de Bovenkaak
 been of van den Olyphant, de voornaamfte verweering
 Yvoor. van dit Dier, waarom zy ook in 't Fransch *de-
 fenfes* genoemd worden, zyn van ouds her in
 groot gebruik geweest. Zy maaken die zo ver-
 maarde en kostbaare Stoffe uit, Elpebeen of
 Yvoor genaamd, waar van Koning Salomo een
 geheelen Throon maaken, en met Goud over-
 trekken deedt. Het werdt hem, eenmaal in de
 drie Jaaren, te gelyk met Goud, Zilver, Aapen
 en Paauwen, of mogelyk Papegaaijen, ter Zee en
 waarfchynlyk van de Kuft van Afrika toegebragt.
 Tegenwoordig komt het beste Yvoor van Ango-
 la en uit het Eiland Ceylon, en andere plaatfen
 der Ooftindiën. Iedereen weet, dat dit byna
 de

de eenigſte Stoffe is, van welke op den Draai-
 bank het allerfynſte en konſtigſte Werk kan
 worden gemaakt; dewyl het by zyne hardheid
 een genoegzaame taaiheid heeft en een onge-
 meenen glans door 't polyſten verkrygt. Men
 behoeft alleen de konſtige Stukken, die in de
 Beſchryving van 't Kabinet van den Heer DE
 SERVIE'RE afgebeeld zyn, na te zien, om daar
 van overtuigd te worden. Niet minder wordt
 hetzelve tot ingelegd en Beeldſnyders-Werk ge-
 bezigd. Ook maakt men van 't Yvoor, door
 't zelve te branden, een fyne Verffſtoffe, die
 by de Schilders *Flurweelzwart* genoemd wordt,
 en welke men, dus ook, van Hertshoorn en
 ander Been kan bereiden; doch 't is aanmerke-
 lyk, dat, op deeze manier, de witſte Stoffen
 het mooyſte Zwart geeven. Daar moet vry
 veel van gebezigd worden tot deeze verſchei-
 derley gebruiken, alzo de Franſche Kompagnie
 van Senegal, jaarlyks, meer dan vyftigduizend
 Ponden Yvoor plagt te trekken uit de Landen
 in Afrika, aan haar onderhoorig.

In de Geneeskunde heeft het Elpebeen ook
 zyne nuttigheid, hoewel men 't gemeenlyk thans
 niet hooger agt dan Hertshoornen. Het wordt
 op gelyke manier, geraspt zynde, in Water
 gekookt, of, door den Damp van kookend Wa-
 ter brooſch gemaakt zynde, in Poeijer gebruikt;
 als wanneer het niet alleen Zuurbreekende is,
 maar ook eene Zweetdryvende kragt heeft, en
 daarom in kwaadaartige Koortſen, met andere

I. AFDEEL.
 VII.
 HOOFD-
 STUK.

Gebruik in
 de Genees-
 kunde.

I. AFDEEL. Middelen gemengd, wel voorgeschreeven wordt.
 VII. Door Destillatie geeft het dergelyk vlug Zout,
 HOOFD- Geest en Olie, als de Hertshoorn, en van het
 STUK. Overblyfzel kan men, door uitbranding in 't open Vuur, de Stoffe maaken, die *Spodium* genoemd wordt, welke van veel dienst is door haare samentrekkende kragt tot Bloedstemping, in den Buikloop, doch inzonderheid ook tegen 't Zuur in de Maag en het Gedarmte, en om de Wormen te dooden of uit te dryven. Men geeft ze inwendig van een tot twee Scrupels in, uitwendig wordt zy in Oogwatertjes en tot opdrooging van loopende Zweeren, gebruikt. Het een en andere komt in verscheide Samengestelde of Winkel-Middelen der Apotheeken.

VIII. HOOFDSTUK.

Beschryving van de ZEE-KOE, genaamd Manati of Lamentin, volgens de Verbaalen van Labat, de la Condamine en anderen. Vangst der Zee-Koeijen in de Westindiën. Gebruik van haar Vleesch en Spek, en van den Steen, genaamd Lapis Manati.

Naamsre-
 den. **Z**O algemeen als de Naam is van het nu laatst beschreeven Dier, zo verschillende is die van het Dier, dat ik nu zal beschryven; niet alleen by byzondere Natiën, maar ook by de Naturalisten. De Spanjaarden, Inwooners van

van Amerika en de Westindiën, noemen het *Manati*, om dat het iets aan 't Lighaam heeft, dat meer naar Handen zweemt dan naar Pooten. Het wordt van de Portugeezen *Pezze Mouter* of *Muger*, van de Franschen *Lamentin* geheten. De Amboineezen noemen het *Dujung* of *Doujong*; de Inboorlingen van Guajana in Amerika, *Cojumero*, die aan de Rivier der Amazoonen *Pegebuey*. Immers alle deeze Naamen betekenen, volgens ARTEDI, het Dier, waar aan hy den Naam geeft van *Trichechus*, als een Visch, die ruighairig is over 't Lyf. LINNÆUS geeft het ook deezen Geslagtnaam, doch den Bynaam van *Manatus*, en BRISSON beschryft het onder dien van *Odobenus*, welken LINNÆUS aan den Walrus wegens zyne uitsteekende Tanden hadt gegeven, tot onderscheiding van den Zee-Hond; daar men egter van Oog-getuigen niet gemeld vindt, dat de Manati of Lamentin zulke uitsteekende Tanden heeft. De geleerde HASÆUS is van oordeel, dat dit de *Tachafsch* van Moses geweest zy, en dan zoude men door Dassenvellen (*) het Leder of de Huid van zulke Dieren te verstaan hebben. De Nederlanders noemen dezelve ZEE-KOEIJEN, in overeenkomst met den Naam van *Bœuf marin* of *Vache marine*, die door de Franschen ook aan dit Dier gegeven wordt, en niet zonder reden, dewyl het een

Kop

(*) Exod. 25, vers 5.

I. AFDEEL. Kop heeft naar dien van een Koe gelykende en
 VIII. Gras eet. 't Is waar, dat men dien naam ook
 HOOFD- aan de Walruffen geeft, doch dit geschiedt meer
 STUK. wegens de grootte dan wegens de gelykheid van
 gedaante; want hunne ronde Kop zweemt wei-
 nig naar dien van een Koe-Beest.

Kenmer- De Kenmerken van dit Dier, volgens den
 ken vol- Heer LINNÆUS, zyn: dat het geen Voortanden
 gens LIN- heeft; dat de bovenfte Hoek- of Hondstanden
 NÆUS. enkeld ftaan: dat het in de Onderkaak weder-
 zyds twee Kiezen of Maaktanden heeft, die uit
 een rimpelig Been fpruiten. De Lippen zyn
 dubbeld, en de Agterpooten famengevoegd tot
 een Staartvin. De Bovenlip, zegt hy, is met
 ftyve kromme Knevelborftels gewapend: over
 't Lighaam heeft het korte Hairen, niet digt aan
 elkander geplaatft: de Voorpooten zyn kort,
 als Handen, met Nagels aan de Vingeren; het
 heeft twee Uijers aan de Borft. Het eet Krui-
 den, laat zig temmen; heeft vermaak in 't Mu-
 ziek. Het Vleefch is eetbaar. Men vindt dit
 Dier in de Amerikaanfche Zee.

¶ Befchry- ARTEDI, op wiens vdorgang LINNÆUS de
 ving van Zee-Koe te vooren ook onder de Vifchen, en
 ARTEDI. wel onder die, welker Staarten plat leggen of
 Horifontaal zyn, geteld hadt; befchryft dezel-
 ve als volgt. Dit Dier heeft de langte van
 tien, twaalf, veertien, vyftien Voeten of meer;
 de breedte van zes tot zeven Voeten: de zwaar-
 te van zeventig, tagtig, honderd of tweehon-
 derd Ponden. De omtrek van 't Lighaam, in
 't ron-

't ronde, is omtrent agt Voeten. De Kop is langwerpig, en gelykt meer naar die van een Varken, dan eenige andere. De Oogen zyn klein en het heeft kleine Gaten in den Kop, in plaats van Ooren: de Lippen zyn groot. Twee uitsteekende Tandén heeft het aan ieder zyde van den Bek, een Span lang en een Duim dik; twee Vinnen aan de Borst, samengesteld uit vyf Beendertjes als Vingeren, die door middel van een Vlies samengevoegd zyn, hebbende ieder Beentje drie Geledingen, zonder dat nochtans de Vin zig kan samentrekken. De Staart legt Waterpas: het heeft geen Rugvin. De Wyfjes zyn met twee ronde Uijers voorzien, tuschen de Borstvinnen geplaatst. De Teeldeelen, zo in de Mannetjes als in de Wyfjes, gelyken byzonder naar die der Menschen; als ook de Navel. De Huid is dik, hard en byna ondoordringbaar, dunnetjes bezet met kort bruinagtig afchgrauw Hair: volgens CLUSIUS met dikke en taamelyk lange Hairen. Het Vleesch is goed van smaak en gezond, wit van koleur. Het laat zig tam maaken en schikt zig naar de wil der Menschen, maakende geluid met zugten en steenen. De Krokodil en Haay zyn zyne Vyanden. Het houdt zig voornaamelyk in de Monden der Rivieren op, eetende Gras en Zeewier. Men vindt het op verscheide plaatsen van Afrika, aan de Roode Zee, aan 't Eiland Madagaskar; by Ceylon; aan de Molukkische, Philippynsche en Maldivische Eilanden: als ook in de

I. AFDEEL.
VIII.
HOOFD-
STUK.

I. AFDEEL. Westindiën, in de Rivier der Amazoonen, in
VIII. Brasil, Suriname, Peru; enz.

HOOFD-
STUK.

Verhaal
van CLU-
SIUS.

Onder de Autheuren, welken LINNÆUS op-
telt, die eene Beschryving en Afbeelding, of
de Beschryving alleen, geeven van dit Dier
(1), is ook CLUSIUS, die daar van in 't breede
spreekt. „ Eenige Hollandsche Zeelieden, (zegt
„ deeze geleerde Naturalist,) van de Reize te-
„ rug gekomen in 't Jaar 1600, hadden uit den
„ Wester-Oceaan met zig gebragt een Walvisch-
„ aartigen Vifch van het Geslagt der Robben,
„ doch ongelyk grooter; dien zy ten Zee-Koe
„ noemden, en, dewyl zy zo wel het Mannet-
„ je als het Wyfje gedood hadden, had ik het
„ plezier van in dit Jaar te Amsterdam niet al-
„ leen de geheele Huid te zien van 't Mannet-
„ je, met Stroo gevuld, en aan een Balk op-
„ gehangen, op welks Rugge door hun het
„ Jong gelegd was, dat zy ook hadden gevangen
„ en met zig gebragt: maar zelfs zag ik eenige
„ Ribben van het Wyfje, met Vleesch nog
„ daar aan: want zy hadden 't op de Reize ge-
„ geten als Offenvleesch. Op dat de evenre-
„ digheid beter zou kunnen waargenomen wor-
„ den, heb ik het Jong laten aftekenen, naar
„ 't eigen Voorwerp, 't welk ik te Amsterdam
„ gezien had, en dat vervolgens in de Gaande-
„ ry

(1) Manatus. *Rond. Pisc.* 490. *GESN. Pisc.* 213. *HERN. Mexic.* 223. *Manati. CLUS. Exot.* 133. *ALDR. Pisc.* 728. *Manati, five Vacca marina. RAJ, Quadr.* 193.

„ ry van den Akademie-Tuin te Leiden werd I. AFDEEL.
„ opgehangen.” VIII.

CLUSIUS beschryft vervolgens de gestalte van dit Dier, en hy meldt uitdrukkelijk, dat het geen Agterpooten had, om mede te loopen, maar een Staart, die zeer wanschapen was, hoewel zy iets breeder wierd aan 't end; daar het Dier, naar men zeide, zeer snel mede zwemmen kon. De Afbeelding van de Zee-Koe by LEGUAT, moet uit de Herfenen gesmeed zyn, volgens de figuur van 't Rivierpaard van den Nyl; zynde de Pooten, gelyk die Reiziger meldt, uit het Berigt der Matroozen daar aan gevoegd (*); maar die van de Lamentin is beter (†). BRISSON meldt wel duidelyk, dat geen Schryver gewag maakt van de Tandén van dit Dier; waar door hy waarfchynlyk op 't oog heeft die uitftee-kende Tandén, waar van LEGUAT als ook ARTE-DI fpreekt. De Heer BRISSON heeft, zo hy meldt, nooit de Lamentin gezien; en daarom gebruikt hy de voorzigtigheid, van niet te zeggen, welke Schryver een goede Afbeelding daar van gegeven heeft.

- De Heer KLEIN, die aanmerkt dat CLUSIUS ook dit Dier noch levendig noch dood, maar alleenlyk de gevulde Huid gezien heeft, trekt de Beschryving, welke deeze Natuurkenner daar van heeft gegeven, in twyfel ten opzigt van de Pooten. Want, zegt hy, zulk een Dier

ZOH

(*) LEGUAT, *Voyage*. p. 36. (†) Pag. 93.

I. AFDEEL. ZOUL op den Oever niet kunnen loopen om Gras te eeten, indien het geene Voorpooten had, VIII. en de Agterpooten, die aan de Huid niet gevonden zyn, kunnen ingetrokken zyn geweest, gelyk in andere Dieren van dergelyke Soort, of gefatfoeneerd als die der Robben, enz. Om kort te gaan, hy verbeeldt zig, dat de Befchryvingen van dit Dier, tot nog toe, zeer gebrekelyk zyn geweest. RAY zegt, fchertzende, dat, zo DIOGENES de Lamentin gekend had, hy geen Haan zou hebben behoeven de Veders af te plukken, om een tweevoetig Dier te hebben zonder Pluimen; dewyl dit Dier daar van een Voorbeeld uitlevert, zo zeldzaam in het Ryk der Natuure.

Verhaal
van Pater
LABAT.

Die duifterheden zyn, door het onderzoek der hedendaagsche Reizigers, eenigermaate opgehelder. Pater LABAT verhaalt, in zyne Reizen naar de Westindifche Eilanden, dat hy een Wyfjes Lamentin op 't Strand zag brengen, welke de Negers geharpoeneerd hadden. „ Deeze Vifch, (zegt hy,) zoekt de plaatfen „ daar Rivieren zyn, om dat hy een- of twee- „ maal 's daags zoet Water komt drinken, na „ dat hy zeker Kruid gegeten heeft, 't welk „ op den bodem van de Zee groeit: maar hy „ loopt weg, zo dra hy het minfte geraas „ hoort, want hy is zeer fchuw, en heeft „ het Gehoor zeer fcherp; doch een flegt Ge- „ zigt. De Spanjaarden noemen *Manatee* of „ *Manati*, 't geen wy *Lamentin* noemen; als

„ ee

„ eën Viſch die Handen heeft. Men zoude, I. AFDEEL.
 „ naar myn oordeel, dit Dier gevoeglyk Zee- VIII.
 „ Koe kunnen heeten; want ten opzigt van de HOOFD-
 „ Keel, de Uijers, de manier om Jongen te STUK.
 „ werpen, en die te zoogen, heeft het veel
 „ overeenkomt met de Koebeesten. Ik mat
 „ deeze, en bevondt ze, van 't end des Muils
 „ tot aan het begin van de Staart, veertien Voe-
 „ ten negen Duimen lang: zynde het Lig-
 „ haam, tot daar aan toe, volmaakt rond van
 „ omtrek. De Kop was groot, de Muil wyd
 „ met dikke Lippen, en eenige lange ruuwe
 „ Borstels boven aan: de Oogen waren zeer
 „ klein, naar de grootte van den Kop, en de
 „ Ooren ſcheenen niet anders te zyn dan twee
 „ kleine Gaten: de Hals is zeer dik en kort,
 „ en, zonder een kleine beweging, die 'tzel-
 „ ve den Kop eën weinig deedt buigen, zou 't
 „ niet mooglyk zyn den Kop van 't Lyf te on-
 „ derſcheiden. Ik weet niet, hoe men den
 „ naam van Voeten of Handen heeft kunnen
 „ geeven aan twee Vinnen, die zy eën weinig
 „ beneden den Hals heeft, leggende tegen den
 „ Buik aan; waar van ſommige Schryvers voor-
 „ geeven, dat dit Dier zig bedient om zig
 „ langs den Grond voort te ſleepen. Men moet
 „ hetzelfde, om 'er dus van te ſpreken, nooit
 „ hebben gezien. Voor eerſt: 't is 'er zeer
 „ ver van daan, dat deeze Beenen of Armen
 „ in ſtaat zouden zyn om eën zo zwaar Lig-
 „ haam op te houden of langs de Aarde te doen

I. AFDEEL. „ beweegen: ten anderen hebben my een me-
 VIII. „ nigte Perfoonen, inzonderheid van onze Vry-
 HOOFD- „ buiters, die dikwils geen ander bestaan heb-
 STUK. „ ben, om van te leeven, dan de Lamentin-
 „ Vangst, eenstemmig verzekerd; dat noch
 „ zy, noch de Indiaanen der Land-Engte van
 „ *Darien*, die zonder twyfel de bekwaamste
 „ Visschers zyn in de Wereld, ooit de Mana-
 „ ti op 't Land gezien hebben. Deeze Zwem-
 „ vinnen van de Lamentin worden alleenlyk
 „ Handen genoemd, dewyl zy 'er zig van be-
 „ dient om haare Jongen te draagen of liever
 „ vast te houden, terwyl zy ze de Pramgeeft.
 „ Deeze Vinnen zweemen zeer naar de Pooten
 „ van een Schildpad: ik ontken niet, dat zy
 „ veel dikker zyn en langer, doch daar was
 „ reden toe, want het Dier is ongelijk grooter.
 „ Of men ze Pooten of Handen noemen moet,
 „ laat ik aan 't oordeel myner Lezeren: ik wil
 „ 't niemand kwaalyk neemen, dat hy myne
 „ denkbeelden niet omhelze.
 „ De Wyfjes Lamentin heeft twee ronde
 „ Uijers of Borsten: zy waren, in dit Onder-
 „ werp, zeven Duim breed, en vier Duim of
 „ daar omtrent uitpuilende; de Tepel was van
 „ dikte als de Duim, en rykelyk een Duim
 „ lang. De omtrek des Lighaams van dit Dier
 „ was agt Voeten en twee Duimen. De Staart
 „ hadt de gedaante van een groot Palet, zyn-
 „ de van 't begin tot aan het end negentien
 „ Duimen lang, en omtrent vyftien Duimen
 „ op

„ op 't breedste, aan 't uiterste end ongeveer I. AFDEEL.
 „ drie Duimen dik. Zy geleek byzonder naar VIII.
 „ die Yzeren Plaatén, waar van men de Ploeg- HOOFD-
 „ yzers maakt, wanneer dezelve eerst uit het STUK.
 „ Vuur komen. De Huid is op de Rug byna
 „ zo dik als een dubbelde Offenhuid, doch
 „ veel dunner onder aan den Buik: zy is van
 „ kleur als Arduinsteen, bruin, grofkorrelig en
 „ ruuw, met Hairen van de zelfde kleur, dun
 „ staande, dik en taamelyk lang. Men reken-
 „ de dat deeze Lamentin agthonderd Ponden
 „ zwaar was: ik heb ze niet gewoogen, maar
 „ op 't oog, naar ik denk, was 't 'er niet ver
 „ van daan. De Visschers hadden ook haar
 „ Jong gekreegen, 't welk omtrent drie Voe-
 „ ten lang was en daar wy ons Avondmaal me-
 „ de deeden. Het Staart-end hadt men aan 't
 „ Spit gebraden, de Kop en het overige van
 „ het Lyf waren op verscheiderley wyzen toe-
 „ geregt. Een, met Melk gemest Kalf, en dee-
 „ ze Visch, verschillen niets: 't is het zelfde
 „ Vleesch, ten opzigt van de blankheid,
 „ malschheid en lekkerheid; de smaak en geur
 „ zyn één, en, indien ik den Visch niet ge-
 „ zien had voor dat hy gesneden en gekookt
 „ werdt, zou ik naauwlyks hebben kunnen ge-
 „ looven, dat het geen Vleesch ware.

„ Ik was begeerig te weten, hoe men dit ^{Vangst}
 „ Dier gevangen mogt hebben. Een der Ne- ^{der Zee-}
 „ gers, die 'er tegenwoordig waren, zeid my, ^{Koeljen.}
 „ dat hy 't zelve hebbende zien te slaapen leg-

I. AFDEEL. „ gen aan den Mond van de Rivier der Gallioe-
 VIII. „ nen, in allen haast zyn Harpoen was gaan
 HOOFD- „ haalen, met zyne Koord en Lens; dewyl hy
 STUK. „ niet dan kleine Lynen by zig had. Het Yzer
 „ des Harpoens was agt of negen Duim lang,
 „ en hadt, derdhalf Duim van de punt af,
 „ een Tong: aan 't onderfte van den Steel was
 „ een Ring, daar 't eene end van een Koord
 „ of Touw, omtrent een Vinger dik, was aan-
 „ geknoopt, hebbende aan 't andere end een
 „ Blok van wit Hout, daar men de Koord hadt
 „ op gewonden. De Neger, met dit Tuig dan
 „ wederkomende, en de Zee-Koe nog ziende
 „ leggen, naderde dezelve zo stilletjes als 't
 „ hem doenlyk was, op dat zy niet wakker
 „ worden mogte. Haar onder zyn bereik zien-
 „ de, smeet hy 'er den Harpoen met al zyne
 „ kragt in, terwyl een ander Neger het Touw
 „ afwondt, werpende eindelyk het Blok in Zee.
 „ De Vifch nam, zo dra hy zig getroffen
 „ voelde, de vlugt: zy volgden hem met hun-
 „ ne Kanoo, zwemmende, uit al hun vermo-
 „ gen, op het Blok aan, dat zy altyd boven
 „ Water konden zien en hun den weg wees.
 „ Na verloop van een groot Uur, bespeurden
 „ zy, dat het Blok niet meer voortging, en,
 „ daar uit besluitende, dat het Dier moede be-
 „ gon te worden en wat rustte, zwommen zy
 „ nog sterker voort, om het Blok weer te
 „ krygen, dat zy eindelyk bereikten; maa-
 „ kende toen het end van het Touw voor aan
 „ hun

„ hun Schuitje vast. De Harpoenier hieldt zig I. AFDEEL.
 „ voor in 't Schuitje, om nog een Harpoen te VIII.
 „ schieten, indien hy 'er gelegenheid toe vond, HOOFD-
 „ dat zeer dikwils gebeurt; wyzende middeler- STUK.
 „ wyl met het end van zyne Lens of Piek aan
 „ den genen, die aan 't Roer zat, welken
 „ koers de Vifch nam, om 'er regt op aan te
 „ ftuuren; want met zwemmen was 't niet meer
 „ te doen. De twee andere Negers gingen op
 „ den Bodem van het Schuitje zitten, om het
 „ in evenwigt te houden, en tot ballaft te
 „ verftrekken. Zo dra het Dier beweeging aan
 „ het Touw voelde, toog het weder op de
 „ vlugt, en fleepte de Kanoo fneller agter zig,
 „ dan een Karos die van zes Paarden, op een
 „ vollen draf, voortgetrokken wordt. Dit
 „ hieldt het Dier nog een Uur lang uit. Ein-
 „ delyk liep het vast op een Ondiepte, daar de
 „ Negers het verder met Lensen afmaakten.
 „ Het Jong, dat geduurig zyn Moer gevolgd
 „ was, bleef by haar: de Neger fchoot 'er zyn
 „ Harpoen in: het werdt aanftonds gevangen
 „ en in de Kanoo gedaan: maar, dewyl de
 „ Oude te zwaar en groot was, bonden zy 'er
 „ hunne Koord, aan 't begin van de Staart,
 „ styf om, en maakten ze vast aan 't agter-
 „ end van de Kanoo, brengende het gevangen
 „ Dier dus aan Land, daar zy het niet zon-
 „ der hulp van de andere Negers op 't drooge
 „ haalen konden. ”

De Heer DE LA CONDAMINE spreekt 'er, in Verhaal

I. AFDEEL. zyn Berigt van de Rivier der Amazoonen,
 VIII. op de volgende wyze van. „ Ik heb te St.
 HOOFD- „ Paul d'Omaguaz naar de Natuur afgetekend
 STUK. „ den grootften der bekende Viffchen van zoet
 „ Water, waar aan de Spanjaarden en Portu-
 „ geezen den naam geeven van Zee-Koe of
 „ Os-Vifch, dien men niet verwarren moet
 „ met de Rob of het Zee-Kalf der Ouden.
 „ Die, daar wy van fpreken, aaft op 't Kruid
 „ aan de kanten van de Rivier; zyn Vleefch
 „ en Vet komen genoegzaam met die van een
 „ Kalf overeen. Het Wyfje heeft Uijers, daar
 „ zy haar Jongen mede zoogt. Sommigen heb-
 „ ben de gelykenis van dit Dier met den Os
 „ nog volkomener willen maaken, door aan 't
 „ zelve Hoornen toe te fchryven, die 'er de
 „ Natuur niet aan gegeven heeft. Het is, ei-
 „ gentlyk gefproken, geen Dier van beiderley
 „ * *Amphi-* „ Leven (*), dewyl het nooit geheel uit het
bium „ Water komt, en 'er zelfs niet geheel uit
 „ kan komen; hebbende niet dan twee Vinnen,
 „ redelyk dicht by den Kop, in de gedaante
 „ van Vlerken, zefstien Duimen lang, die aan
 „ 't zelve voor Armen en Pooten verftrekken.
 „ Het doet niet meer, dan zyn Kop buiten 't
 „ Water uitfteeken, om het Kruid, dat op den
 „ Oever groeit, te bereiken. Dat ik afteken-
 „ de was een Wyfje, lang zeven en een hal-
 „ ven Konings-Voet, en op 't-breedfte twee
 „ Voeten. Ik heb 'er, na dien tyd, grooter
 „ gezien. De Oogen van dit Dier hebben
 „ geen

„ geen evenredigheid tot de grootte van zyn **I. AFDEEL,**
 „ Lighaam; zy zyn rond en maar een vierde **VIII.**
 „ Duims wyd: de opening der Ooren is nog **HOOFD-**
 „ kleiner, en vertoont zig als een Speldegaat- **STUK.**
 „ je. Sommigen hebben gemeend, dat het aan
 „ de Rivier der Amazoonen byzonder eigen
 „ was, doch het is niet minder gemeen in de
 „ Oronoque. Men vindt het ook, doch zo
 „ menigvuldig niet, in de Oyapoc en verschei-
 „ de andere Rivieren omstreeks Cayenne en de
 „ Kust van Guajana, en waarfchynlyk op meer
 „ andere plaatfen. Het is het zelfde, dat men
 „ Lamentin noemt te Cayenne en op de Fran-
 „ fche Eilanden van Amerika; doch, naar ik
 „ geloove, is de Soort een weinig verschillen-
 „ de. Diep in Zee ontmoet men 't niet: het
 „ is zelfs zeldzaam aan de Monden der Rivie-
 „ ren, doch men vindt het op meer dan dui-
 „ zend Mylen afftands van de Zee, in de
 „ meeste groote Rivieren, welke uitloopen in
 „ die der Amazoonen. ”

De Befchryving van de Zee-Koe, door Pater **Befchry-**
 DU TERTRE, komt, op weinig naa, met die van **ving der**
 Pater LABAT overeen. In de Algemeene Ver- **Pooten of**
 zameling der Reisbefchryvingen, vindt men ee- **Handen.**
 nige nader opheldering aangaande de Pooten van
 dit Dier, die niet weezentlyk als Menfchen
 Handen zyn, gelyk men dezelfen, uit hoofde
 der benaaminge van *Manati*, heeft afgete-
 kend. Het zyn, wordt daar gezegd, alleenlyk
 zekere Vinnen, naby de Ooren geplaatft, by

I. AFDREEL. het Lighaam smaller dan aan 't end , 't welk
 VIII. door drie verdeelingen is gesplitst , die vier kleine
 HOOFD- punten maaken , ieder aan de top met zekere Eclt-
 STUK. agtigheid , als een Hoortje , gewapend. Het
 Wyfje bedient zig van deeze Vlerken , om haar
 Jongen vast te houden en aan de Borsten , die
 een weinig hooger staan , te brengen. Dit is al
 het gebruik , dat zy 'er van kan maaken : want
 deeze Dieren gaan niet , gelyk het Rivier-Paard
 van den Nyl , langs den Oever loopen en deeze
 Pooten zyn veel te klein en zwak om haar Lig-
 haam te ondersteunen. Daarenboven is dit blyk-
 baar , dewyl dit Dier , wanneer het door de Eb-
 be op het drooge raakt , zig in 't geheel niet
 redden kan , maar onmagtig leggen blyft. Met
 reden zal men dan ook de Historie van een *Ma-*
nati , die op 't roepen van *Mato* uit het Meir
 op den Oever en in Huis kwam loopen , gelyk
 zy volkomen fabelagtig schynt , als zodanig
 verwerpen mogen.

Verfchei- Uit de Beschryvingen van LABAT en DE LA
 denheden. CONDAMINE blykt , myns oordeels , dat zy het
 zelfde Dier bedoelen , 't welk CLUSIUS be-
 schreeven heeft onder den naam van Zee-Koe.
 't Is waar , dat DE LA CONDAMINE van de Staart
 niet spreekt , maar , dewyl hy het een Visch
 noemt , zal het waarfchyntlyk iets gehad heb-
 ben dat naar een Staart zweemde , 't welk
 CLUSIUS met reden noemen kon , een wanscha-
 pen Staart. Ook kan dit Dier , zo wel in ge-
 daante als in grootte en hoedanigheid , op by-
 zon.

zondere plaatfen des Aardbodems wel eenigzins I. AFDEEL.
 verfchillen. In de Niger-Rivier van Afrika is VIII.
 men gewoon Lamentins te vinden van zeffien HOOFD-
 tot agttien Voeten lang en vier of vyf Voeten STUK.
 dik. Ook heeft men berigt gekreegen van 't
 Eiland *Tabago*, dat aldaar zulke Dieren gevan-
 gen worden, van duizend of twaalf honderd
 Ponden gewigts, welker Huid, bereid zynde,
 zeer fterk Leder geeft.

De Zee-Koe wordt in de Rivier Niger be- Voortree-
 laagd door de Krokodillen en andere verfcheu- ling.
 rende Dieren, die haar, zo zy ze magtig kun-
 nen worden, in 't geheel of ten deele verflin-
 den. Aan de Kusten, en in den Mond der Ri-
 vieren, zyn de Haaijen haare doodvyanden.
 Of zy meer dan eens in 't Jaar Jongen werpt,
 is niet zeker; doch het fchynt, dat zy twee
 te gelyk baart, om dat men dikwils twee
 Jongen vindt by het Wyfje, die beiden gelyk
 van grootte zyn.

Het Vleefch der Zee-Koeijen maakt een groot Gebruik
 deel van den Leeftogt der Inwooneren van van 't
 Guadeloupe, St. Kristoffel, Martinique en de Vleefch en
 nabuurige Eilanden uit, alwaar hetzelve Jaar- Spek.
 lyks, by verfcheide Schepen vol, van 't Vafte
 Land van Amerika gebragt wordt, en men ver-
 koopt het Pond voor anderhalf Pond Tabak.
 Men verzekert, in 't algemeen, dat het, verfch
 zynde, als Kalfsvleefch fmaakt, en gezouten
 ongelyk beter dan Thonynen, kunnende ook
 langer bewaard worden. De lekkerfte plaatfen
 I DEEL. I. STUK. zyn,

I. AFDEEL. zyn, van half wegen de Ribben tot onder den
VIII. Buik, en de Uijers muntén in smaakelykheid
HOOFD- boven alles uit. Ook vindt men, langs de Rug
STUK. heen, een laag Spek van vier of vyf Duimen
dik, zo vast en goed als Varkens-Spek, ja
beter, om dat het niet ligt gerstigt wordt. Van
dit Spek en de Reufel, die binnen 't Lighaam
zit, onder een gesmolten, wordt zeer duurzaa-
me Boter gemaakt.

**De Steen in
den Kop
van de Zee-
Koe.**

Het voornaamste, 't welk de Zee-Koe van
ouds beroemd gemaakt heeft, is de Steen in
derzelver Kop, waar aan men den naam van
Lapis Manati geeft. Sommigen zeggen dat
deeze Dieren ieder twee, anderen dat zy vier
zodanige Steenen in den Kop of in de Herfenen
hebben, ter grootte van een Kaatsbal en som-
tyds grooter. Zy zyn niet volkomen Klootrond,
maar platagtig of ingedrukt, wit of vleesch-
kleurig, zeer hard van zelfstandigheid. De
Chineezen hebben veel agting voor deeze Stee-
nen, en de Amerikaanen schryven een groote
kragt aan dezelve toe, wanneer 'er iets van,
tot poeijer gemaakt zynde, met eenig Vogt
wordt ingenomen. De Ouden hebbenze aange-
preezen tegen het Kolyk, en als Steenbreeken-
de middelen. HOFFMAN geeft den *Lapis Manati*
op, als een Middel tegen de Vallende Ziekte.
't Is zeker, dat zy niet van natuur als Steen,
maar als Been of Hoorn zyn, hebbende iets
lymagtigs met eenige vlugge deelen vermengd,
gelyk de Tanden van 't Rivierpaard. Men oor-
deelt

deelt ze tegen de Koorts dienstig, en tot ver-
 zagting der Pynen van 't Graveel, ter Gifte van
 twaalf Grein tot een Scrupel. Sommigen egter
 veroordeelen dit Middel, om dat het somtyds
 doet braaken en veelal te hevig werkt.

IX. HOOFDSTUK.

*Beschryving van de LUIJAARDS, zo die van A-
 merika, welke Ai genoemd wordt, als de
 Traaglooper van Ceylon.*

DE Naam van LUIJAARD, in 't Latyn *Ignava*, Naamsre-
den. wordt gegeven aan een Indiaansch
 Dier, 't welk in gedaante naar een Aap ge-
 lykt, doch byster traag is van gang. LINNÆUS
 beschryft het by den Geslagtnaam van *Bradypus*,
 een samenvoeging van twee Grieksche
 Woorden, die byna met den Latynschen Naam
Tardigradus overeenkomt; zynde in dien zin
 by de Ouden gebruikt geweest.

De Heer KLEIN, die de Verdeeling van zy-
 nen tweeden Rang der Viervoetige Dieren naar Rangschik-
king.
 't getal der Vingeren maakt, heeft de twee Soor-
 ten van dit Geslagt elk in een byzondere Fa-
 milie gebragt (*). BRISSON stelt de Luijaards,
 als enkel Kiezen en geene andere Tand-
 en hebben.

(*). Zie de *Uitgezogte Verhandelingen*. I. DEEL.
 bladz. 459.

I. AFDEEL. bende, met de Armadil in zynen tweeden Rang
IX. HOOFD. (†). De Heer LINNÆUS hadt voorheen deeze
STUK. Dieren, onder de genen, die iets van de Men-
 schelyke gedaante hebben (*Anthropomorpha*),
 in den Eersten Rang der Viervoetige Dieren
 geplaatst (§), thans brengt hy ze in den twee-
 den Rang, onder de *Bruta*.

Kenmer- De Kenmerken van dit Geslacht, volgens LIN-
ken. NÆUS, zyn; dat het, geen Voortanden hebben-
 de, gelyk alle de Dieren van deezen Rang,
 met Hond- of Hoektanden, die omtrent stomp
 zyn en zeer ver afstaan, voorzien is, en met
 stompe Kiezen of Agtertanden wederzyds. De
 Heer BRISSON merkt aan, dat de Luijaard geen
 Voortanden noch Hondstanden heeft: waar-
 schynlyk zal hy de Hoektanden van LINNÆUS
 mede voor Kiezen neemen. Volgens beiden is
 het Lighaam van dit Dier ruighairig.

Soorten. Twee Soorten zyn 'er maar van dit Geslacht
 bekend: beiden hier nevens afgebeeld.

I. (1) *Luijaard met drie-Vingerige Handen en een*
Tridactylus. *korte Staart.*

Drie-Vin- By de Amerikanen heet dit Dier *Ai*, of
gerige.

Pl. IX. *Ouaikaré*, of, zo KIRCHERUS en CLUSIUS zeggen;

Fig. I. *Haut,*

(†) Zie bladz. III. hier voor.

(§) *Syst. Nat.* Ed. VI.

(1) *Bradypus, Manibus tridactylis, Cauda brevi. Amœn. Academ. I. p. 487*. Mus. Ad. Frid. 4. Arctopithæcus. GESN. Quadrup. 869. T. 870. Ai five Ignavus. MARCGR. Bras. 221. CLUS. Exot. 110. T. 373. SER. Mus. I. p. 53. Tab. XXXIII. Fig. 2. OLEAR, Mus. 7. Tab. VI. Fig. 2.*

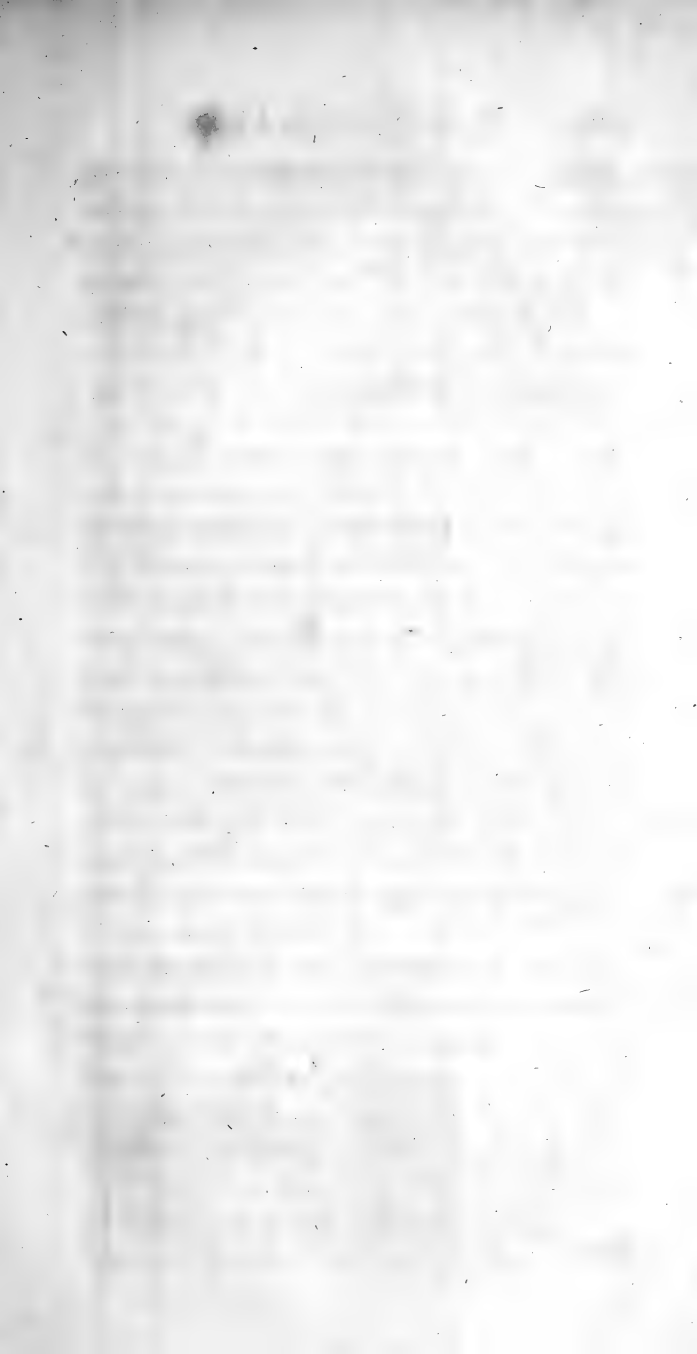
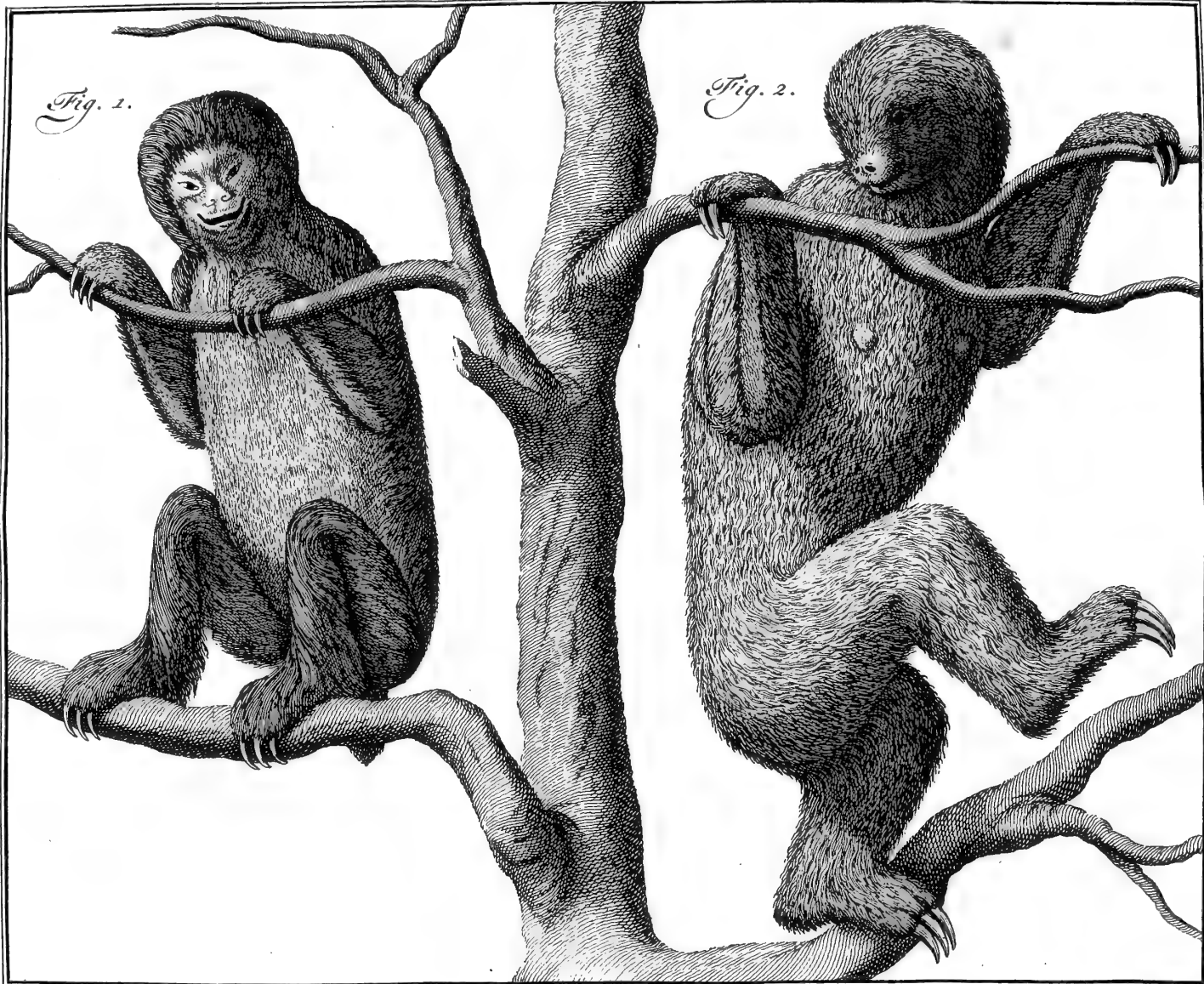
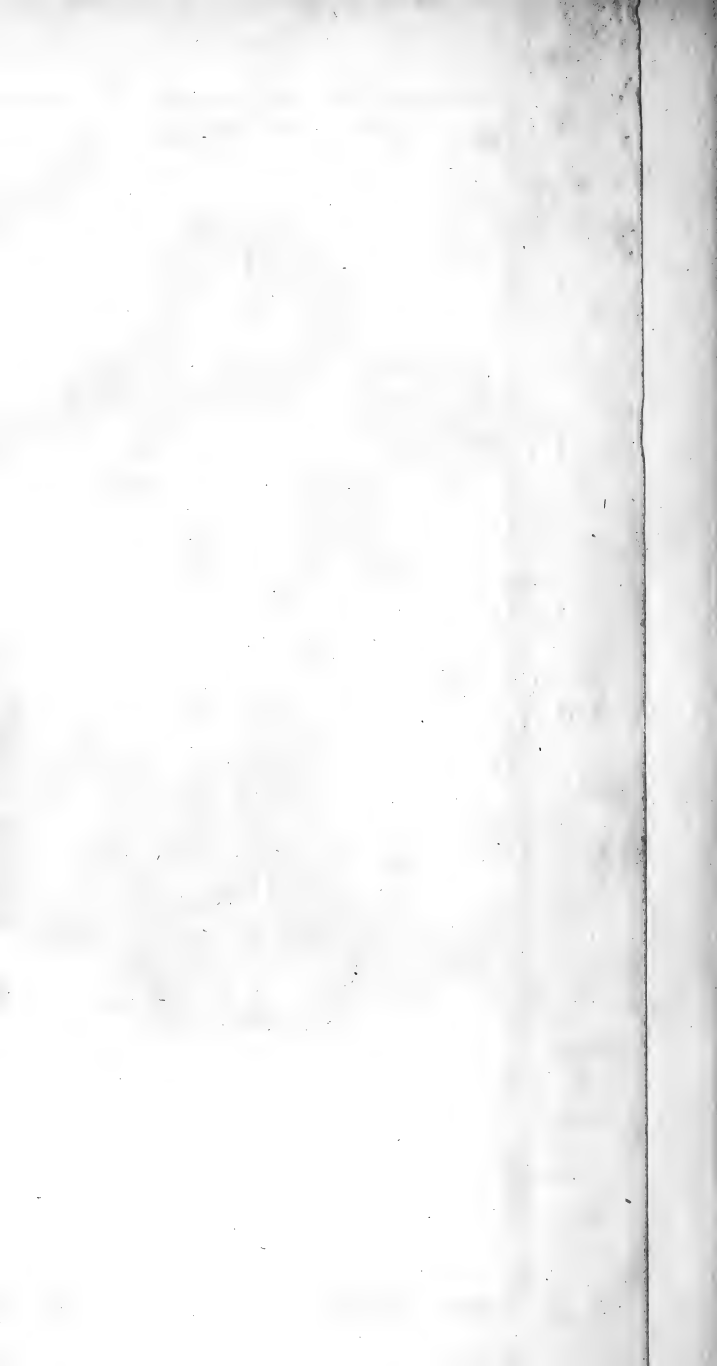

Fig. 1.

Fig. 2.

Haut, wegens het Woord *Ha*, *Ha*, *Ha*, 't I. AFDEEL. welk het by nagt verscheide maalen herhaalt. IX HOOFD- De Spanjaards en Portugeezen noemen het *Pe-* STUK. *zillo*, en *Perico ligero*, of ook *Priguiza*. JOHNSTON heeft 'er twee Afbeeldingen van gegeven, onder den naam van *Ignavus*, waar van, volgens BRISSON, de eene, Tab. LXII, goed is, de andere Tab. LXXIV, niet deugt; zo min als die, welke onder den naam van *Papio*. 2. Tab. LXI, voorkomt; noch ook die van CLUSIUS of GESNERUS. De Afbeelding van SEBA, zegt hy, is uitmuntende.

Dit Dier is van grootte als een gemeene Huiskat, hebbende de langte van omtrent twee Voeten, volgens BRISSON, doch, volgens CLUSIUS, maar van veertien Duimen. De Hals heeft de dikte van twee of op 't hoogste drie Duimen volgens CLUSIUS; maar deeze Schryver, zegt RAY, spreekt 'er enkel van uit het zien eener gedroogde en bereide Huid van dit Dier, die op de plaats van den Hals te veel was uitgerekt. De Hals is, het Hair mede gerekend, vier Vingeren dik: de Voorpooten zyn zeven Vingeren lang, de Agterpooten maar zes. Het heeft twee prammen aan de Borst en platte Pooten, gelyk de Beeren en Aapen, doch zeer smal; waar uit, zo sommigen zig verbeelden, ligt te begrypen is, dat het zo moeijelyk kan loopen: doch anderen leiden dit van de onbuigzaamheid der Pooten af, en de Heer BRISSON schryft zulks daar aan toe, dat de Schenkels der Voor-

Lighaams-
gestalte.

I. AFDEEL. pooten langer dan die der Agterpooten zyn,
 IX. HOOFD- even gelyk dit ook in de Nagelen plaats heeft;
 STUK. fchoon CLUSIUS zegt, dat zy aan de Voor- en
 Agterpooten even lang zyn. Deeze Nagelen
 zyn geelagtig wit, nederwaards gekromd, aan
 den bovenkant rond, aan den onderkant hol of
 geutswyze, en zeer fcherp van punt. De Kop
 is klein en rond, voorzien, volgens CLUSIUS,
 met klein, kort en zagt Hair, gelyk ook de
 Kin en Gorgel, die geel is. De Snoet is als die
 van een Aap, kort en kaal; de Tandén klein
 als der Lammeren, niet puntig maar breed; de
 Neus Hairloos, opgewipt en zwart; de Oogen
 klein, zwart en toegelooken. Uitwendig heeft
 het geen Ooren, maar gaten in 't Hoofd tot
 Gehoor. De Staart is een halven Vinger lang
 en Eivormig rond met een klein puntje. Over
 't geheele Lyf is het digt met Hair bezet, dat
 de langte heeft van byna twee Vingeren, Afch-
 graauw, of bruin met wit gemengeld; de Rug
 en 't Aangezigt is gantsch wit, maar over 't
 midden van de Rug loopt een donker bruine
 ftreep, die naby de Agterpooten eindigt. Het
 Hair van den Hals is langft, maakende, aan
 beide zyden, als neerhangende Hairlokken.

Eigen-
 fchappen.

De traagheid van gang in dit Dier is verwon-
 derlyk. Als het verre togten moest doen, zou
 het gevaar loopen om onder weg van Honger te
 fterven: want men merkt aan, dat het langs
 den Grond naauwlyks vyftig Schreeden op een
 dag voortgaat. KIRCHERUS verhaalt, dat het twee
 da-

dagen werk heeft om in den top van een Boom I. AFDEEL.
 te komen, en even zo veel om weder uit den- IX. HOOFD-
 zelveu neer te klimmen : doch de Heer LIN- STUK.
 NÆUS verzekert , dat het gemakkelyk klautert.
 Het onthoudt zig byna altoos in de Boomen,
 waar van het de uitspruitende Bladeren eet. Het
 fchynt niet te drinken, en is zeer bang voor
 Regen. Verfchrikt zynde , buigt het den Kop,
 dan over de eene, dan over de andere zyde.
 SEBA zegt dat het, gelyk de Kinderen, huilt
 en lacht in ééneu adem. Het kan yzelyk
 fchreeuwen, en maakt een Geluid als dat van
 een jonge Kat, herhaalende zes maal *a*, *i* of *ai*,
 met afloopende toonen, gelyk *la*, *fol*, *fa*, *mi*,
re, *ut*; 't welk CLUSIUS potfig heeft doen zeg-
 gen, dat de Luijaard de uitvinder van 't Mu-
 ziek geweest zy.

LINNÆUS zegt, dat dit Dier in Zuid-Amerika
 huisvest; BRISSON, dat men het zo wel in de
 Oostindiën vindt, als in Guajana en Brasil. KLEIN
 fpreekt van een zeer klein Luijaardje uit Oost-
 indie, dat hy weleer in zyn Kabinet had.

By de Ontleding van een Wyfje heeft men ^{Inwendige}
 bevonden, dat het Hart, uit het Lighaam ge- deelen.
 rukt zynde, zig nog een half uur bewoog,
 gelyk zelfs het geheele Dier, toen alle de In-
 gewanden daar uit gehaald waren, nog eenigen
 tyd leefde. Boven aan de Maag was een aan-
 hangzel als de blinde Darm, ter langte van een
 Span. De Nageboorte bestondt uit kleine Klier-
 agtige deeltjes, van grootte als Boonen, roodagtig

I. AFDEEL. van kleur, gelyk de zelfstandigheid der Nieren.

IX. HOOFD. De Vrugt hadt Hair, Tanden en Nagelen.

STUK. (2) *Luijaard met twee-Vingerige Handen, zonder*

II.

Didactylus. *der Staart.*

Twee-Vin. Deze foort heeft twee Klaauwen aan de gerige.

Pl. IX. Voor- en drie aan de Agterpooten, die meer den naam van Vingeren verdienen dan in den anderen Luijaard, alwaar de Pooten niet verder dan de Wortels der Nagelen verdeeld zyn. De Nagelen of Klaauwen, die hy heeft, zyn insgelyks zeer lang, fterk en haakswyze-krom; bekwaam om zig vast te houden in 't Geboomte. Hy heeft uitwendige Ooren, die taamelyk groot zyn, doch onder 't Hair verborgen, leggende plat tegen 't Hoofd aan, dat klein en rond is. Over 't geheele Lyf is hy met niet minder dicht Hair bekleed dan de Luijaard van Amerika, doch de Snoet steekt een weinig meer uit. De kleur is, langs de Rug heen, bruinrood, met Golven; onder aan den Buik bleek graauw. Hy heeft twee prammen aan de Borst. De woonplaats is op 't Eiland Ceylon.

**Eigen-
schappen.**

Dit Dier is geen eigentlyke Luijaard (zegt de Heer KLEIN,) schoon het niet zo vlug zy als de Aapen en andere Beesten. SEBA, niettemin, geeft het den naam van Traaglooper, en anderen verhaalen dat het zelve byna in 't geheel niet langs den Grond kan gaan:

(2) *Bradypus. Manibus didactylis, Cauda nulla. Mus. Ad. Frid. 4. Tardigradus Ceylanicus. Seb. Mus. I. p. 54. Tab. XXXIV, Fig. 1. Tab. XXXIII. Fig. 4.*

gaan : huisvestende met zyn geheele Gezin op I. AFDEEL.
 éenen Boom. „ Ik heb dit Dier nooit gezien. IX. HOOFD.
 „ (zegt de Heer BRISSON,) en ben niet zeker, STUK.
 „ of het de Kenmerken heeft van dit Geslagt.
 „ SEBA spreekt van zyne Tand en niet; noch-
 „ thans meen ik, dat men het in dit Geslagt
 „ moet plaatzen, dewyl het genoegzaam naar
 „ den Luijaard zweemt, door zyne Levenswy-
 „ ze, door zyn Geschreeuw en zelfs door zyne
 „ Lighaamsgestalte. Ook wil ik liever, voor
 „ dat ik beter onderrigt zy van zyn waare Ken-
 „ merken, hetzelve in dit Geslagt brengen dan
 „ in 't Gezin der Kameelen, gelyk KLEIN ge-
 „ daan heeft.”

De Heer KLEIN, egter, hadt dit Dier, zo veel ik begryp, niet geplaatst in het Gezin der Kameelen, maar wel in het Gezin der *Hairige Dieren met twee Vingeren*, tot het welke de Kameelen behooren; even als hy de Mieren-Eeters en vier Soorten of Verscheidenheden van den eerstgemelden Luijaard, in het tweede Gezin *met drie Vingeren* plaatst; enz. Het Jong van dit Dier, ter wereld komende, heeft geen Hair en gelykt naar een jong Hondje. De geheele Gestalte is zo grappig, dat KLEIN het deswegen *Silenus* of *Simia personata*, 't welk zo veel zegt als *gemaskerde Aap*, heeft gelieven te noemen.

I. AFDEEL.

X. HOOFD-

STUK.

X. HOOFDSTUK.

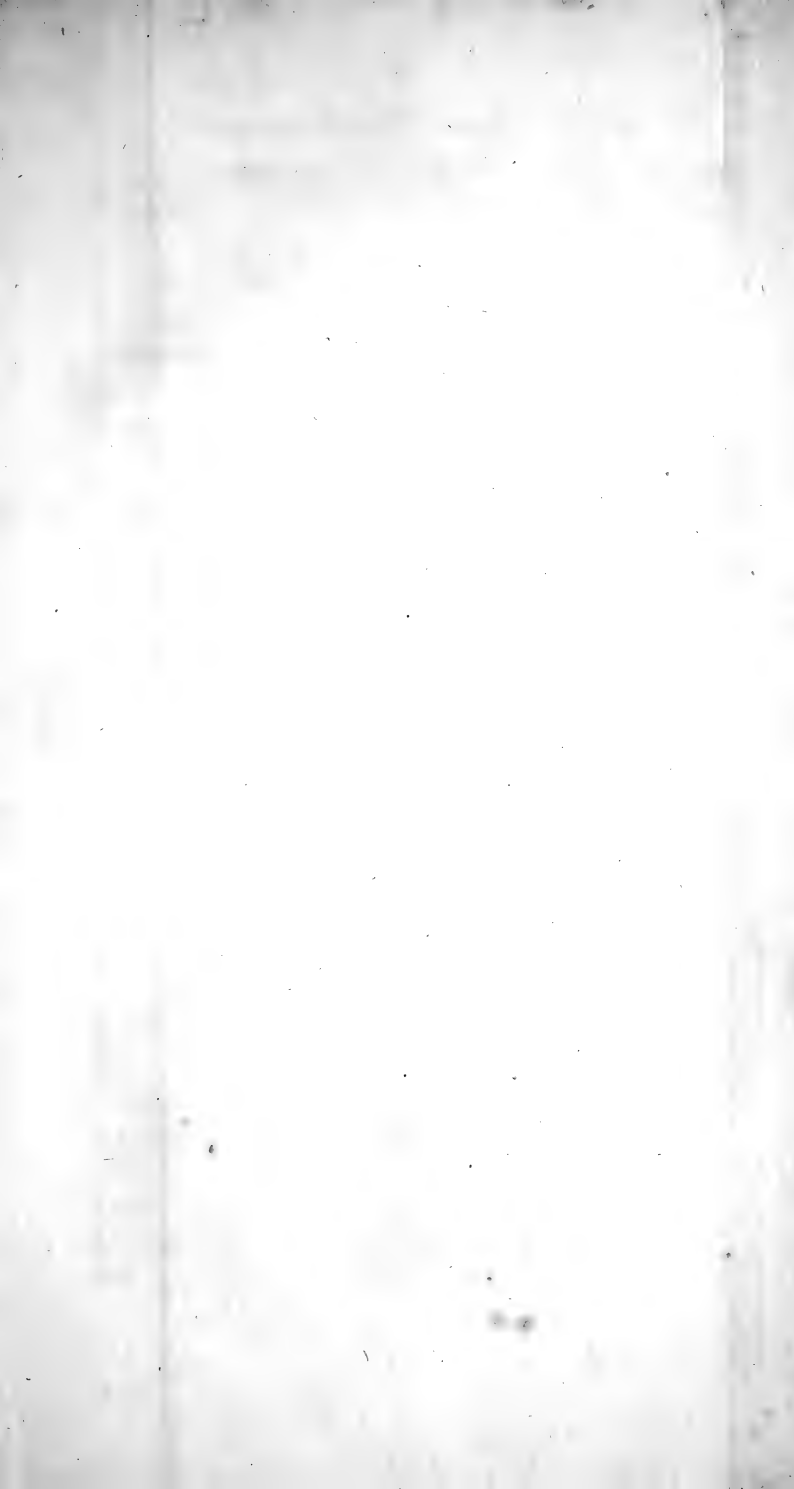
Beschryving van de MIEREN - EETERS , zo de groote, Tamandua genaamd, als de kleine, die men Coati noemt: bunne Levensmanier, Eigenschappen, en Gebruik.

Naams-
reden.

DE Griekfche Naam, *Myrmecophaga*, by welken dit Dier van den Heer LINNÆUS beschreeven wordt, komt volmaakt overeen met den Nederduitschen, waar mede het al lang bekend bekend geweest is, en met den Franschen *Mange-Fourmis*, die 'er fomtyds aan gegeven wordt. Gemeenlyk egter noemt men het in 't Franfch *Fourmiller*, en in 't Engelsch *Ant-Bear*, 't welk overeenkomt met *Ursus Formicarius*, gelyk CARDANUS het genoemd hadt, dat is MIEREN-BEER: welke Naam veel verder gezogt is dan de andere; hoewel men niet ontkennen kan, dat het Lighaam van sommigen eenigermate naar een Beer zweemt. In Amerika wordt dit Dier *Tamandua* geheeten.

Rang-
fchikking.

De Heer KLEIN heeft den Mieren-Eeter gebragt in zyn tweede Gezin der Hairige en Gevingerde Dieren, behelzende de genen die drie Vingeren hebben aan de Voorpooten: doch hier blykt de onvolkomenheid van zyne Schikking, alzo de Soorten van dit Geflagt twee, drie of vier-Vingerig aan de Voorpooten zyn. BRISSON stelt

PLAAT X.

Fig. 1.

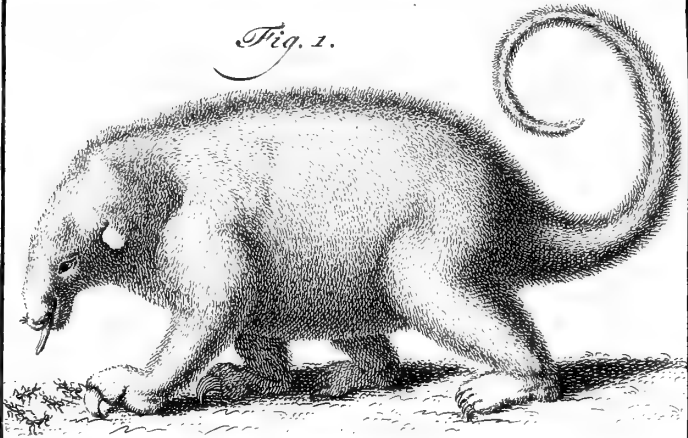

Fig. 2.

PLAAT X.

Fig. 1.

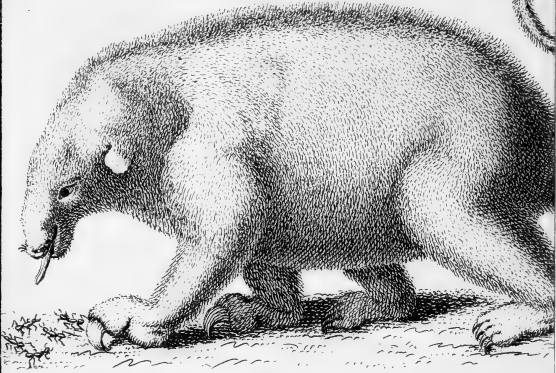

Fig. 2.

stelt de Mieren-Eeters en het Schubdier, om I. AFDEEL. dat zy geheel geen Tand en hebben, in zynen X. HOOFD. Eerften Rang der Viervoetige Dieren (*). LINNÆUS hadt 'er te vooren, om de zelfde reden, zynen Derden Rang van gemaakt, onder den tytel van *Agræ*; thans brengt hy ze onder de *Bruta*, (die geene Voortanden hebben,) in den Tweeden Rang.

De Kenmerken zyn eenvoudig. Het Dier heeft geen Tand en: een Tong die rolronde is en zig kan uittrekken: een Hairig Lighaam. De Heer BRISSON merkt hier by aan, dat de Dieren van dit Geslacht sommigen een zeer langen, anderen veel korter Snoet hebben, doch altemaal een kleinen Bek.

Hy telt vier, de Heer LINNÆUS drie Soorten van Mieren-Eeters, die door 't getal der Vingers of Nagelen onderscheiden worden, als volgt.

(I) *Mieren-Eeter met twee Vingers aan de Voorpooten, vier aan de Agterpooten.*

Deeze, die door de Negers te Suriname *Coati* genoemd wordt, en door de Franschen van Guajana de *kleine Mieren-Eeter*, is de kleinste Soort van dit Geslacht, zegt BRISSON. Hy heeft, van 't end van den Snoet tot aan het uiterste van de Staart, de langte van omtrent vyftien Duimen: de

(* Zie bladz. 110. hier voor.

(I) *Myrmecophaga Palmis didactylis*, *Plantis tetradactylis*. *Mus. Ad. Frid.* 8*. *Tamandua sive Coati Americana alba*. *Seb. Mus.* I. pag. 60. Tab. XXXVII. Fig. 3.

I. DEEL, I STUK. Hh 4

I. AFDEEL. de Staart is langer dan het Lyf en de Kop te
 X. HOOFD. famen; de Hals vry kort. Aan de Voorpooten
 STUK. heeft hy twee Klaauwen, waar van de uitwaard-
 se zeer groot is. De Snoet is kort, doch de
 gaaping van den Bek wyder dan in de anderen;
 de Ooren zyn klein; de Oogen taamelyk groot.
 't Geheele Lyf is uit den witten geel met grys
 daar onder gemengd; digt bezet met Hair, op
 't gevoel zo zagt als Zyde. Hy woont in
 Guajana.

II. (2) *Mieren-Eeter met drie Vingers aan de Voor-*
Tridactyla. *pooten, vyf aan de Agterpooten.*
Drie-Vin-

gerige of
 groote lui-
 ge. Deze wordt van de Brasiliaanen *Tamandua*
Guacu geheeten; van de Guajaners *Ouariri*, in
 't algemeen *grootte Mieren-Eeter*: de Heer BRIS-
 SON noemt hem *Fourmiller Tamanoir*. Hy is,
 zegt hy, de grootste Soort van dit Geslagt,
 hebbende, van 't end van den Snoet tot aan het
 uiterste van de Staart, de langte van zes en een
 halven Voet: naamelyk den Kop van veertien
 Duimen; den Hals van vier Duimen, en het Lyf,
 zo wel als de Staart, elk van twee Voeten zes
 Duimen. Zo dat hy, wat het Lyf belangt,
 de grootte van een Jagthond heeft, doch hy
 staat veel laager op zyn Pooten; want de Agter-
 beenen zyn maar een Voet lang en de Voorbee-
 nen een weinig langer. Aan deeze zyn vier,
 aan de anderen vyf Vingeren of Klaauwen, alte-
 maal

(2) *Tamandua Guacu.* MARCON. *Bras.* 225. SEB. *Mus.*
 I. p. 60. Tab. XXXVII. Fig. 2. & Tab. XL. Fig. 1. RAJ.
Quadr. 241.

maal gewapend met sterke Nagelen. Die in **I. AFDEEL.** het midden der Voorpooten zyn de langsten. **X. HOOFD-** De Snoet is zeer lang, de gaaping van den Bek **STUK.** zeer klein: de Ooren zyn kort en rond, de Oogen klein. De Staart van dit Dier is met zeer lange Hairen bezet en breed, zodanig dat dezelve, wanneer hy ze overend steekt, hem voor de Zonneschyn beschaduwet. Al zyne Hairen, dat zeer zeldzaam voorkomt, zyn plat en langer aan 't agterste dan aan 't voorste van zyn Lyf, staande die aan den Hals en den Kop voorwaards gekeerd. Zy zyn alle wit en zwart bont, doch de agterlykste zwartst. Een breede zwarte streep, loopende dwars over de Borst, en langs de Zyden opwaards, eindigt verfmalende op de Rug, omtrent in 't midden der langte van het Dier. De Agterpooten zyn zwart, de Voorpooten wit, met een zwarte plek dicht aan den Voet. Het heeft twee Uijers aan de Borst en zes aan den Buik: 't loopt langzaam en klimt ook in de Boomen, De Woonplaats is aan de Kaap de Goede Hoop, in Guajana en Brasil.

Aangaande de Afbeeldingen van dit Dier zegt de Heer BRISSON, dat die van JOHNSTON en MARCGRAVIUS goed zyn, doch die van KLEIN gebrekkelyk, daar in, dat de Hals en Kop veel te lang zyn afgebeeld en de Snoet wanschapen. KLEIN, zegt hy, heeft deeze Soort verward met die, waar van SEBA op PLAAT XXXX. *Fig. I.*, de Afbeelding geeft, onder den naam

I. AFDEEL. van *Tamandua Guacu uit Brasíl of Mieren-Beer.*

X. HOOFD-STUK. Ik verwonder my, dat beide de Figuren van SEBA, welke LINNÆUS aanhaalt om dit Dier te betekenen, een kaale Staart hebben, daar LINNÆUS zelf 'er een breede Staart aan toefchryft, als een Vliegelpap.

Een kleine Soort met ros Hair. Van den laatstgemelden maakt BRISSON een byzondere Soort, die hy noemt de *Mieren-Eeter*

PL. X. *met lange Ooren* of de kleine, en ze aldus beschryft. De Voorpooten zyn in drie de Agterpooten in vyf Vingeren verdeeld. De middelste Nagel of Klaauw der Voorpooten is veel grooter dan de anderen; de Snoet zeer lang; de gaaping van den Bek klein; de Ooren lang en slap hangende; de Oogen redelyk groot. De Staart is lang en loopt spits aan 't end, zynde van boven bleek vaal. Het geheele Lyf is met lang Hair bedekt, dat van boven helder Kastaniebruin is, van onderen roffer. Het Dier woont in de Westindiën,

SEBA, zegt hy, heeft op PLAAT XXXVII. de Afbeelding gegeven van een anderen, die van deezen niet verschilt dan in grootte, als kleinder zynde en Vleefchkleurig rood. Ik denk dat het een Jong zal geweest zyn van deeze Soort. KLEIN heeft hem, onder den naam van *Tamandua I* van Brasíl, beschreeven.

III. *Tetradactyla.* (3) *Mieren-Eeter met vier Vingers aan de Voorpooten, vyf aan de Agterpooten.*

Vier-Vingerige of kleine Mieren-Eeter. (3) *Tamandua I. MARCGR. Brqs. 226. RAJ. Quadr. 242. SEB. Mus. II. Tab. XLVII. Fig. 2.* Dec-

Deeze wordt, in 't algemeen, de *kleine Mieren-Eeter* genoemd, en by de Brasiliaanen *Tamandua I.* Hy is maar half zo lang als de *Groote Mieren-Eeter*. ^{I. AFDEEL. Ta. X. HOOFD. I. STUK.} De *Groote Mieren-Eeter* of *Tamandua Guacu*, doch omtrent eens zo groot als de allerkleinste of *Coati*. De koleur van den Kop, Schenkels, Pooten, de Staart en 't geheele voorste deel des Lighaams, is uit den witten geelagtig, doch die van het agterste deel donker rood. Hy heeft, even gelyk de groote, een bruinen Band voor om het Lyf, die wederzyds naar boven strekt tot aan het midden van de Rug. De Staart is byna Hairloos. Hy woont in Guajana en Brasil.

De Heer LINNÆUS zegt van deezen. Hy gaat by nacht uit, en slaapt over dag, met den Kop onder de Voorpooten verborgen. Vergramd zynde grypt hy den Stok aan, en snorckt, opzittende als een Hond, op de Agterpooten. Het uiterste van de Staart is kaal, waar mede hy zig kan ophangen aan de Takken der Boomen, 't welk in den voorgaanden geen plaats heeft.

Alle deeze Dieren, hoe verschillende ook in gedaante en grootte, hebben dit gemeen, dat zy Aazen op kleine Infekten, doch inzonderheid op Mieren; waar van in Amerika, alwaar zy byna alleen gevonden worden, een groote menigte is. Men zoude zig billyk mogen verwonderen, hoe een zo groot Dier, als de groote Mieren-Eeter is, de Kost kan krygen van zulke kleine Diertjes; indien men niet wist, dat in

I. AFDEEL. Amerika veel grooter Mieren zyn dan de On-
 X. HOOFD-zen, die de Portugeezen *Mieren van Bezoek*
 STUK.

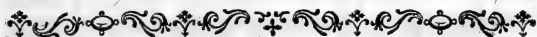
noemen, om dat zy op zekeren tyd in de Hui-
 zen komen, en al het Ongediert vernielen.
 Deeze groote Mieren zwerven door de Boffchen
 heen en weer. In 't algemeen egter fchynen
 deeze Dieren hun Voedzel te krygen uit de
 Mieren-Nesten, die zy of met de grootfte Klaauw
 openen, of waar nevens zy leggen gaan om ze
 door lift te betrappen. Het Werktuig, dat zy
 hier toe hebben, is eene lange rolronde Tong,
 welke de Grootte Mieren-Eeter over de twee
 Voeten uit zyn Bek kan fteeken, en, wanneer
 dezelve dus op den Grond legt, gaan 'er de
 Mieren, die het zig verbeelden een Worm te
 zyn, in menigte op zitten; als wanneer dit Dier,
 de Tong fchielyk intrekkende, dezelve ver-
 flindt. Geen ander Middel heeft de Natuur aan
 dit Schepzel gegeven, om zig de Koft te be-
 fchaaren: want de opening van den Bek is klein
 en rond, en het is met geene Tandten om te
 byten, te verfcheuren of te kaauwen, voor-
 zien; hoewel het twee Kaakebeenen heeft, ge-
 lyk uit de Afbeelding van het Bekkeneel, hier
 voor gegeven, blykt.

Pl. I.
 Fig. 2.

Eigen-
 fchappen
 en Gebruik.

Voor 't overige zyn deeze Dieren, zo wel
 als de Luijaard, zeer taay van Leven. MARC-
 GRAVIUS verhaalt, dat een Mieren-Eeter van
 onze derde Soort, gevild zynde, ten grootften
 deele nog leefde, fchoon hy agt dagen honger
 geleeden hadt. Boven aan de flinker Nier vondt
 hy

hy een driehoekig uitstek, door een dubbeld I. AFDEEL.
 dun Vlies aan de Nier gehegt: in de Darmen X. HOOFD-
 veele ronde Wormen: de Klapvliezen van het STUK.
 Hart en 't Galblaasje waren zeer groot, De
 Huid, zegt hy, is dik: 't Vleesch ruikt als dat
 der Vossen en wordt niet gegeten. De groote
 Mieren-Eeter, ja zelfs ook de allerkleinfte, is
 zeer gewild wegens zyne Vagt, die als Bont
 gebruikt wordt.

XI. HOOFDSTUK.

*Beschryving van het SCHUBDIER, anders de ge-
 schubde Haagdis of Chineefche Duivel ge-
 naamd.*

DIt Dier, 't welk het laatfte is in den twee- Naams-
 den Rang der Zoogende Dieren by den reden.
 Heer LINNÆUS, heeft hy den Geslagtnaam ge-
 geven van MANIS; waarfchynlyk wegens de
 fchrikkelyke Vertooning, die het vergramd zyn-
 de maakt door zyne Schubben overend te zet-
 ten, en om die reden zal het miffchien ook de
*Duivel van Java, of Chineefche Duivel, ge-
 noemd zyn. By de oude Schryvers der Natuur-
 lyke Historie voert het den Naam van Gefchub-
 de Haagdis; by SEBA van de groote gefchubde
 Ceylonfche Armadil; by anderen van de gefchub-
 de Mieren-Eeter (I). Dit laatfte was zekerlyk*
 de

(I) Manis Pedibus pentadactylis. *Act. Stockh. 1749.*

I. AFDEEL. de meest gepaste naam, als die zyn Eigenschap
XI. HOOFD- en Gedaante zeer wel uitdrukt, en het is te
STUK. verwonderen, dat 'er een byzonder Geslagt van
 gemaakt worde, daar men geen andere Ken-
 merken opgeeft, waar in hy van den Mieren-Eeter
 verschille, dan de geschubde Huid, en de Lig-
 haamsgestalte ook zo veel overeenkomst heeft.
 Ik heb 'er, dewyl zyne Schubben alleen ge-
 noeg zyn geweest, tot het maaken van een by-
 zonder Geslagt, den Naam van SCHUBDIER aan
 gegeven; te meer om dat de Griekfche Geslagt-
 naam, *Pholidotus*, welken BRISSON aan dit Dier
 geeft, ook dit betekent. Veel eigener kwam
 my dit voor, dan dit Dier, in navolging der Ou-
 den, *Schubbaagdis* of *Mier-Haagdis* te noemen,
 daar het met de Haagdis in 't geheel geen ge-
 meenschap heeft. Het voert in Oostindie den
 naam van *Pang-goeling*, in Amerika wordt het
Tatoe geheeten.

Kenmer- Behalve de gemelde Kenmerken geeft LIN-
ken vol- NÆUS van het Schubdier de volgende Beschry-
gens LIN- ving. Het Lighaam is, van boven, als een
NÆUS. Pynappel bekleed met Schubben, die aan den
 grondsteun gestreept en door Borstels van een
 gescheiden zyn: van onderen stekelig ruig. De
 Staart

p. 265. Tab. VI. Fig. 3. *Armadillus squamatus major* Cey-
 lanicus. SER. *Mus.* I. p. 88. Tab. LIV. Fig. 1, & Tab.
 LIII. Fig. 5. ALDR. *Quadr.* 667. *Lacertus squamofus*.
 CLUS. *Exot.* 374. BONT. *Fav.* 60. OLEAR. *Mus.* 8. Tab.
 VII. Fig. 1. PET. *Gaz.* 32. Tab. XX. Fig. 1, 2. RAJ.
Quadr. 274. *Myimecophagus squamatus*, s. *Dæmon The-*
baicus. HERM. *Mus.* 295.

Staart is rondom gefchubd. De Oorlapjes zyn I. AFDEEL. bloot en gerond. Het heeft vyf Klaauwen, XI. HOOFD- waar van de middelften der Voorpooten de groot- STUK. ften zyn: welken het onder 't loopen famentrekt. Het heeft veel overeenkomst met de Mieren-Ecters.

BRISSON geeft twee Soorten op van dit Geslacht, waar van de eene aan alle de Pooten vyf Vingers of Klaauwen heeft en rondagtige Schubben, de andere, die hy de *Langstaartige Pholidotus* noemt, vier Klaauwen aan alle de Pooten, fcherpagtige Schubben en een zeer lange Staart. De eerste befchryft hy aldus. De langte van 't geheele Lyf is omtrent drie of vier Voeten: SEBA zegt, dat 'er zyn van over de zes Voeten lang. Het Dier fchynt geen Hals te hebben en de Staart is nagenoeg zo lang als 't Lyf. Aan ieder Poot heeft het vyf Vingeren of Toonen, met fterke Nagels of Klaauwen gewapend; waar van de middelften de grootften zyn. De Kop is langwerpig, de Snoet smal, de opening van den Bek naauw, de Ooren klein. De Kop van onderen en ter zyden, het onderste van 't Lyf en de Pooten aan de binnenzyde, zyn bekleed met een zagte Huid, waar op men eenige Hairen vindt. Het bovenfte van den Kop en 't Lyf, de buitenkant der Pooten, de Staart van onderen en van boven, zyn bedekt met groote Schubben, rond aan 't end; geftreept, onder welken eenige dikke roodagtige Hairen leggen. De Schubben op den top

Befchry-
ving van
BRISSON.

I. AFDEEL. van 't Hoofd zyn veel kleiner dan de anderen.
 XI. HOOFD. In de Jongen zyn deeze Schubben geelagtig; ver-
 STUK. volgens neemen zy een roffe koleur aan, die langs
 hoe donkerder of bruiner wordt, met den Ou-
 derdom van het Dier. Het kan zig tot een ron-
 de Kloot maaken, door Kop en Staart zodanig
 naar den Buik om te krommen, dat men 'er niets
 van kan zien. Men vindt het in Brasíl, als ook
 op de Eilanden Ceylon, Java en Formosa.

Vier-Vin-
 gerig
 Schubdier. Het andere Schubdier, 't welk BRISSON be-
 schryft, voert, in de Historie van de Akade-
 mie der Weetenschappen, den naam van de
Haagdis van Chufus, of ook van de *Oostindische*
Haagdis. CLUSIUS zegt hy, en ALDROVANDUS,
 hebben 'er een taamelyk goede Afbeelding van
 gegeven. De Volkeren van Oostindie noemen
 het *Phatagen*; de Portugeezen van Brasíl *Bicho*
Vergonbofo, dat is schaamagtig Dier, en de In-
 wooners van 't Eiland Formosa *Duivel van Ta-*
joan. De langte is, van 't end van den Snoet
 tot het uiterste van de Staart, drie Voeten en
 tien Duimen, die van de Staart alleen, twee en
 een halven Voet, zo dat 'er máár één Voet en
 vier Duimen voor 't Lyf overblyft: des de
 Staart omtrent eens zo lang is als 't Lighaam.
 Aan ieder Poot zyn vier Vingers, met Nagelen
 gewapend; waar van de tweede der voorsten
 veel kleiner is dan de anderen, en die der Ag-
 terpooten zyn de allerkleinsten. De Voorpoo-
 ten zyn een weinig korter dan de agterste. Ten
 opzigt van het bekleedzel des Lighaams is geen
 ver-

verschil, dan dat de Schubben in een scherpe I. AFDEEL.
 punt uitloopen. Dit Dier heeft zyn verblyf op XI. HOOFD-
 't Eiland Formosa en in Brasil. STUK.

In de Verhandelingen van de Koninglyk Lighaams-
 Sweedsche Akademie der Wetenschappen van Gestalte.
 Stockholm, vindt men de omstandige Beschry-
 ving en Afbeelding van een Schubdier, dat een
 Chineesch aan den Heer DAHLMAN, toen hy
 zig in Oostindie bevondt, gebragt en voor iets
 zeldzaams verkogt hadt. Het was twee en een
 half Voet lang, en als het liep trok het de Na-
 gelen der Voorpooten niet in gelyk de Kat-
 ten, maar kromde ze agterwaards en ging op
 de rondte der Klauwen. De Agterpooten, in
 tegendeel, hadden lange breede Voetzoolen,
 om op te loopen, en derzelve Klauwen wa-
 ren niet grooter dan de kleinste der Voorpooten,
 onder welken de middelste wel zo lang was als
 het platte van de Poot. Aan 't end van den Snoet
 vondt men twee als een S gekromde Neusga-
 ten, waar onder de opening van den Bek zig
 vertoonde, klein en rond. De Ooren zaten
 dicht tegen den Hals aan, gelyk Menschen Oo-
 ren: de Oogen waren klein.

Gedurende de twee Maanden, dat de ge- Eigen-
 melde Heer dit Dier by zig hieldt, heeft hy schappen,
 deszelfs Eigenschappen nagegaan. Hy meen-
 de, in 't eerst, dat het een Haagdis ware en
 dacht dat het Tandden had: ook wist hy niet,
 dat het Mieren, Wormen en Haagdiffen, tot
 zyn Voedzel gebruikte. Derhalve was hy 'er

I. AFDEEL.
 XI. HOOFD-
 STUK.

bang voor, en het Dier toonde zig zeer on-
 rustig, willende by den Wand op klauteren en
 scheurende de Bed-Gordynen aan stukken. Men
 hadt het niet kunnen vast binden, en derhalve
 zette hy, by nagt, Stoelen rondom zyn Led-
 kant; doch het klom 'er over heen en kwam
 op 't Bed, doende hem zeer verschrikken, wan-
 neer hy deszelfs Tong aan zyn bloote Beenen
 voelde. Het sprong zeer vlug, en wroette al
 de Aarde uit eenige Bloempotten, die hy hadt
 staan. Als men het op den Kop floeg, stak het
 den Kop tusschen de Voorpooten in, en dan liet
 het zig draagen aan de Staart. Buiten, voor
 aan de Kamer, was een Plat, met een Leuning,
 waar over het eens heen kroop, nedervallen-
 de, ter hoogte van zeven Ellen, op een Stee-
 nen Plaats, daar het eindelyk van stierf.

Ontleed-
 kundige
 Beschry-
 ving.

Na dat de Huid 'er afgetrokken was, vertoon-
 den zig twee dunne schieff loopende Borsten.
 De Hals reikte tot aan de Voorschouders, en
 stak, van den Nek af te rekenen, een vierde
 van 's Lighaams langte buiten de Romp uit.
 Tegen de Keel aan lag, wederzyds, een lang-
 ronde Klier, byna over de geheele langte van
 den Hals; waar van een Buis afliep naar twee
 kleine Kliertjes, een weinig onder het Strotgat,
 aan de Onderkaak. Men vondt 'er geene Strot-
 tenhoofds-spleet in; ook hadt het Dier geen
 Geluid gegeven, dan dat het door de Neus
 snoof. De Tong, die het zeer lang uitstrekke
 wanneer het dronk, was zeer smal, rolrond,
 doch

doch aan 't end plat en spits, van onderen met I. **AFDEEL**, twee groefjes aan de kanten, viermaal zo lang **XI. HOOFD-STUK**, als de Kop, tot aan een Spier, welke zy verder tot aan het Borstbeen bedekte, waar door de langte nog een vierde deel vergroot werd. De Long was taamelyk groot, in vier Lobben verdeeld. De Lever vulde de geheele holte des Buiks tusschen 't Middelfrif en de Maag, en hadt een Galblaas. De Milt was dun, langwerpig, zwart. De Nieren hadden de grootte van Duiven-Eijeren. De Balletjes zaten binnen de Huid, boven de Schaft, want het was een Mannetje. De Staart was voorzien met twee groote Spieren, en zeer Peesagtig.

Pater TACHARD maakt gewag van een Schub- **Een Wyfje geopend.** dier, 't welk de Siammers noemden *Lin* en de Portugeezen *Bicbo Vergonbofo*, zynde aan de enden der Pooten met drie groote en twee kleine Klaauwen gewapend. Hy gaf hetzelve, om dat het, verschrikkende, zig tot een steke- lige Kloot maakte, den naam van Egel. Het was ongeveer twee Voeten lang, de Staart daar onder begreepen. De Schubben van de Staart waren zo hard, dat men by 't openen van dit Dier dezelve niet kon doorsnyden. De opening van den Bek was klein, de Tong lang en smal, die het somtyds, gelyk de Mieren-Eeters, uitschoot, en het deedt geen kwaad. Schoon dit Dier op 't oogenblik van zyn sterven geopend werdt, vondt hy het Bloed koud, 't welk hetzelve van de Zoogende Dieren zou schynen af

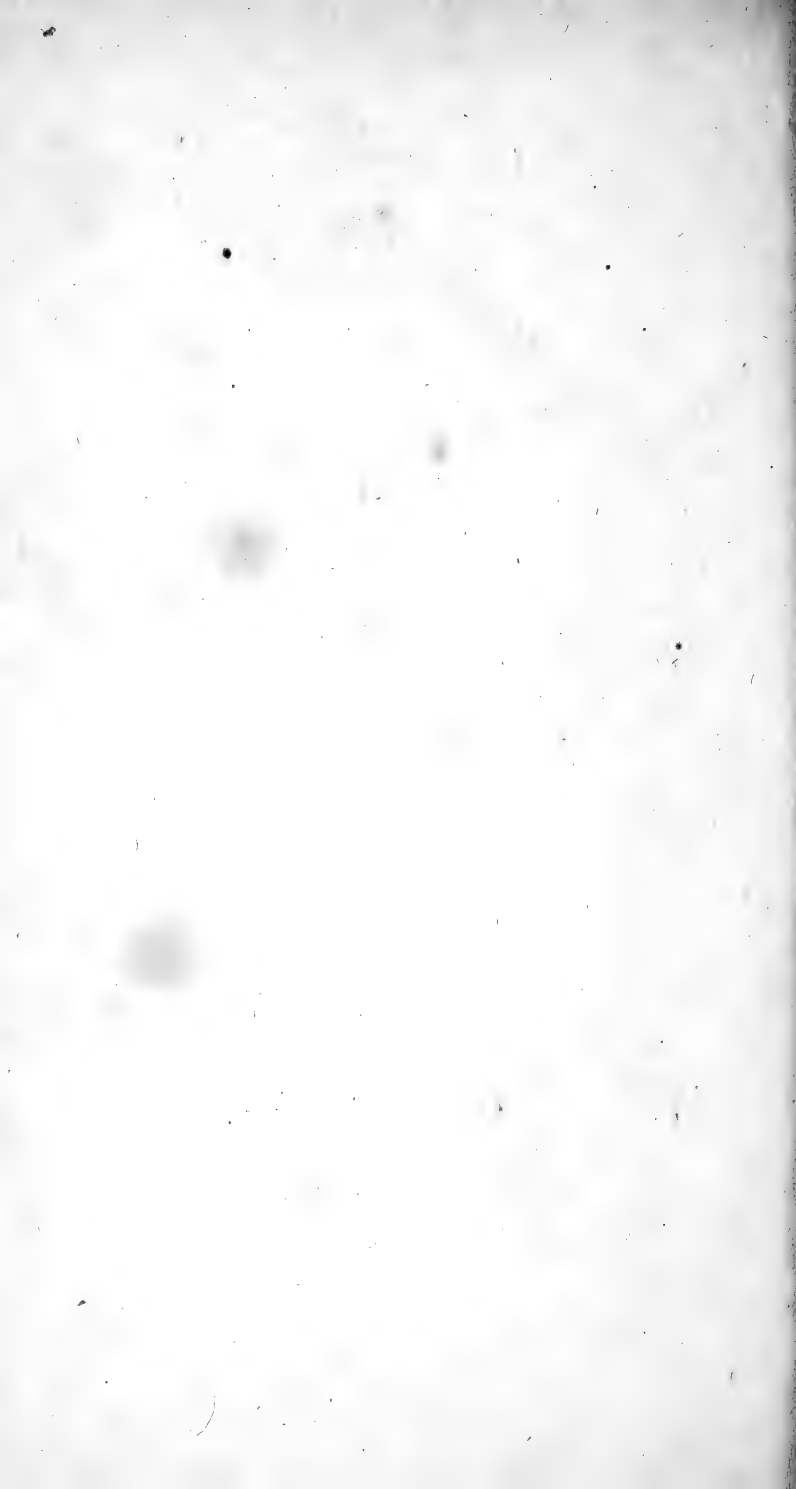
I. AFDEEL. te zonderen. Het Hart was zeer rood, en
 XI. HOOFD. hieldt, op 't oogenblik dat men 't opende, met
 STUK: kloppen op. Het was een Wyfje, en hadt een
 Jong in 't Lighaam, weshalve men de Lyfmoeder
 bloot maakte, die als in twee Zakken was
 verdeeld, waar van de grootste de Vrugt be-
 vatte, de andere met eene kleverige Stoffe was
 gevuld. Men zeide hem, dat deeze Dieren
 maar één Jong ter Wereld bragten. Hy nam
 in een ander Schubdier waar, dat het Jong op
 de Rug van zyne Moer kroop, en zig boven
 aan 't begin van de Staart vast hield, latende
 zig, overal waar de Oude ging, meedragen.

Eigen-
 schappen,
 en Gebruik.

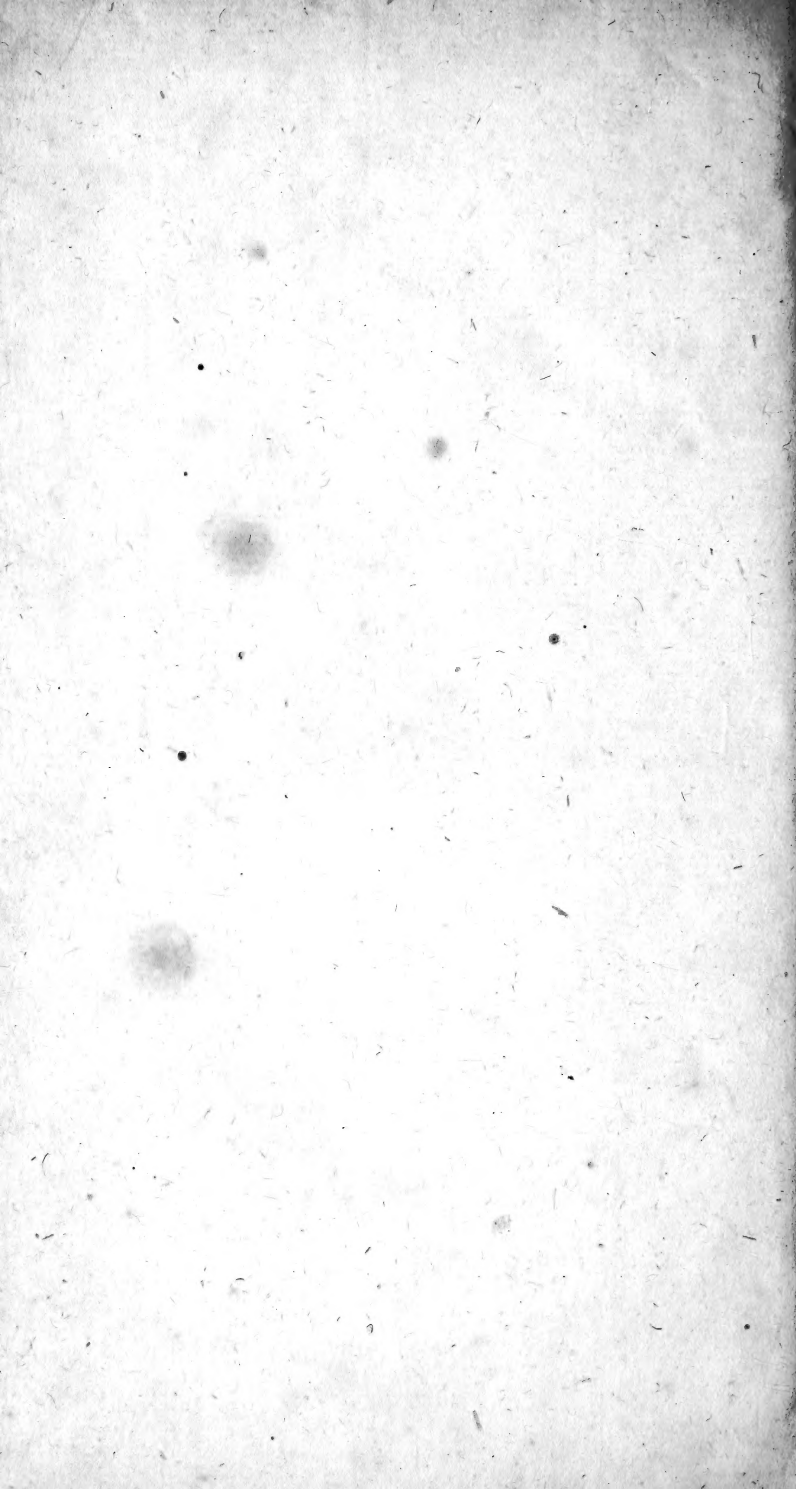
Het Schubdier, in vryheid leevende, bekomt
 zyn Voedzel even gelyk de Mieren-Eeters. Het
 legt by de Nesten van zulk Gedierte te loeren
 met zyn uitgestooken Tong, die van de Na-
 tuur aan dit Dier tot een niet minder noodzaa-
 kelyk Werktuig gegeven is, dan de Tromp aan
 den Olyphant. Het Vleesch is eetbaar en de
 vette Staart wordt voor een byzondere Lekker-
 ny gehouden.

Cytle, del

